"GAP VE SANAYİ" SEMPOZYUMU

(16-18 EKİM 1990 - ŞANLIURFA)

BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

ANKARA
NİSAN 1993

"GAP VE SANAYİ" SEMPOZYUMU

(16-18 EKİM 1990 - ŞANLIURFA)

T.C.
BAŞBAKANLIK
GAP BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DÖKÜMANTASYON MERKEZİ

YER NO	16-A
DEMİRBAŞ NO	4901

BAŞBAKANLIK
GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI

ANKARA
NİSAN 1993

T. C.
BAŞBAKANLIK
GAP
BÖLGE KALKINMA İDARESİ BAŞKANLIĞI
DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
No :

İÇİNDEKİLER

SAYFA NO.

A - ÖNSÖZ .....

B - PROGRAM I

C - SEMPOZYUM TEKNİK KURULU VI

D - AÇILIŞ KONUŞMALARI 1
Akın ÇAKMAKÇI
Ziyaeddin AKBULUT
K. Taylan DERİCİOĞLU

E - BİRİNCİ OTURUM 6

I - GAP BÖLGESİ'NDE 1980 SONRASI İMALAT SANAYİ GELİŞMELERİ 7
Haluk KASNAKOĞLU, Ökkeş KULAKOĞLU

II - GAP BÖLGESİ'NDE SANAYİ VE GEREKLİ TEŞVİK SİSTEMİ, Servet MUTLU 13

III- TARIMA DAYALI SANAYİDE YENİ ALTERNATİFLER, Haydar Oğuz TUNCER 17

IV - GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN EKONOMİK KALKINMASINDA GAZİANTEP SANAYİNİN YERİ 25
M. Kamil ŞERBETÇİ

V - ŞANLIURFA İLİ SANAYİ YAPISI VE BEKLENEN GELİŞMELER, İlter SERİM 28

VI - TARTIŞMA 33

F - İKİNCİ OTURUM 38

I - GAP TEKSTİL VE TEKSTİL YAN SANAYİ POTANSİYELİ, A. Nafi YÜREKLİ 39

II - GAP VE TÜRKİYE KARMA YEM SANAYİ, Hüseyin BÜYÜKŞAHİN 43

III- İÇME SULARI TEMİN VE TEVZİİ İLE MAKİNA VE MAKİNA AKSAMI FİTİNGS MALZEME YAPIM SANAYİ, Turan TUNCER 54

IV - ORMANCILIĞIMIZ VE ORMAN SANAYİ, Ertan ÖZUĞURLU 58

V - SULAMA SUYU TEMİNİ VE DAĞITIMI İÇİN GEREKLİ OLAN MAKİNA ALET VE GEREÇ YAPIMI SANAYİ, Nejat ŞENGÜN 82

VI - TARTIŞMA 93

G - ÜÇÜNCÜ OTURUM 96

I - ENDÜSTRİYEL KALKINMADA MADEN KAYNAKLARININ ÖNEMİ, Turhan ÜNVER 97

II - GAP BÖLGESİ'NDEKİ ASFALTİT POTANSİYELİ VE SANAYİDEKİ YERİ, Hikmet TÜMER 106

III- MAKARNA ÜRETİMİNDE ENERJİ TASARRUFU, Mazhar ÜNSAL 126

IV - GEMİ MÜHENDİSLİĞİ AÇISINDAN GAP'A ENTEGRE PROJE TASARIMLARI, Aydın ŞALCI 132

V - NUTRITIONAL MANAGEMENT "NEW ZEALAND" STYLE FOR ANIMAL PRODUCTION, Colin HORTON 141

VI - TARTIŞMA 145

H - DÖRDÜNCÜ OTURUM 146

I - GAP KAPSAMINA GİREN İLLERİN SANAYİ YAPISI VE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ İÇİN GEREKLİ TEDBİRLER, Mahmut YALÇIN 147
II - KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ TEŞEBBÜSLERİN BÖLGE KALKINMASINDAKİ ROLÜ 159
Tamer MÜFTÜOĞLU
III- GAP BÖLGESİ'NDEKİ ESNAF VE SANATKARLARIN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ,Suat YALKIN .. 162
IV - TARTIŞMA 174

I - BEŞİNCİ OTURUM 180

I - GAP'IN SANAYİLEŞMESİNDE SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLER VE FİNANSMAN SORUNLARI 181
Ali İhsan BAĞIŞ
II - GAP YÖRESİ'NDE SANAYİ İÇİN İNSAN GÜCÜ TEMİNİ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ, M. Nuri ASLAN 195
III- İKTİSADİ KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ, Ali Yılmaz GÜNDÜZ 207
IV - GAP İSTATİSTİK BİLGİ AKIMI İÇERİSİNDE SANAYİ İSTATİSTİKLERİNİN YERİ 214
Özgür YEĞENOĞLU

J - ALTINCI OTURUM 229

I - GAP BÖLGESİ'NDEKİ YATIRIMLARIN YÖNLENDİRİLMESİ VE FİNANSMANINDA TKB'NİN ROLÜ ... 230
Cihan İNANKUR
II - GAP KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLECEK SANAYİ PROJELERİNİN HAZIRLANMASI VE FİNANSMAN SORUNLARI, Suphi ŞAHİN, Gülcihan AĞAOĞLU 237
III- GAP BÖLGESİ YATIRIM POTANSİYELİ VE FİNANSMAN İHTİYACI, Yıldırım ÖZEL 245
IV - GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE TARIM SANAYİ, Meftune EMİROĞLU 254
V - TARTIŞMA 257

K - YEDİNCİ OTURUM 261

I - GAP YÖRESİ'NDE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ ALTYAPISI İLE İLGİLİ OLARAK SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI'NCA YAPILAN ÇALIŞMALAR, Sedat BALAK 262
II - GAP ALANI'NDA TAHIL İŞLEME VE DEPOLAMA TESİSLERİNİN DURUMU VE GELECEĞE YÖNELİK GELİŞTİRİLMESİ, Onur ERKAN, Haydar ŞENGÜL 266
III- SANAYİ KURULUŞ YER SEÇİMİ VE SANAYİ TÜRLERİ, Turgut ATALAY 287
IV - GAP'DA BÖLGESEL KALKINMADA ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ KRİTERLERİNİN SAPTANMASI, Yaşar Bahri ERGEN 292
V - ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ VE ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI, Cemal KARGI 297
VI - INTERNATIONAL COMMODITY MARKETING, Graham CLAMPIN 305
VII- TARTIŞMA 312

L - KAPANIŞ KONUŞMASI 318

M - SEMPOZYUMA GELEN KUTLAMA TELGRAFLARI 320

ÖNSÖZ

Türkiye'yi 21'inci yüzyıla taşıyacak projelerden en başta geleni olan GAP'ın ayrı aşamalarında değişik sektörler önem kazanacaktır. İlk aşamalarda Bölge'deki toprak ve su kaynaklarını geliştirmek başlıca hedeftir. Barajlar, hidroelektrik santrallar ve sulama tesislerinin yapılması, Bölge'deki ekonomik gelişmeye ivme kazandıracak ve daha sonraki gelişmelerin temelini oluşturacaktır. Fakat asıl hedef Bölge'yi sanayiye, özellikle de agro-endüstriye, dayalı bir ihracat üssü haline getirmektir. Bölge geri kalmışlık çemberini asıl o zaman yırtacaktır. Bunun için Bölge'de, agro-endüstriye girdi sağlayacak tarımsal üretimin arttırılması ve endüstriyel mallara Bölge'de talep oluşturulması, yanında, sanayiyi Bölge'ye çekebilecek altyapıyı oluşturmak, teşvik unsurlarının ne olabileceğini araştırmak ve uygulamak, kurulacak sanayinin başarılı olabilmesi için yapılması gereken diğer şeyleri belirlemek ve gerçekleştirmek gerekmektedir. Bunun sağlıklı yapılabilmesi, konular hakkında çok kişi tarafından zihin egzersizi yapılmasına, ortaya atılan görüşlerin mümkün olan en yaygın ölçüde tartışılmasına ve başka ülkelerin deneyimlerinden faydalanılmasına bağlıdır.

İdaremiz bu amaçlara yönelik olarak 1990 yılı Ekim'inde Şanlıurfa'da "GAP ve Sanayi" Sempozyumunu düzenlemiştir. Toplumun çeşitli kesimlerinden ve yurtdışından çok geniş bir katılımın olduğu sempozyumda sunulan bildirilerin ve yapılan tartışmaların daha geniş bir kitlenin ilgisini çekebileceği düşüncesiyle bunları kitaplaştırmış bulunuyoruz.

Sempozyumda bildiri verenlere ve soruları ve yorumlarıyla sempozyumun canlı geçmesine büyük katkı sağlayan izleyicilere, bu vesileyle bir kez daha teşekkürlerimizi sunarız.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Başkanlığı

PROGRAM

16 EKİM 1990

09:00-10:00 KAYIT

10:00-10:45 AÇILIŞ KONUŞMALARI

10:45-11:00 ARA

16 EKİM 1990, SALI

BİRİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı:Akın ÇAKMAKÇI

Müsteşar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

11:00-11:15 GAP BÖLGESİ'NDE 1980 SONRASI İMALAT SANAYİ GELİŞMELERİ

Prof.Dr. Haluk KASNAKOĞLU

Daire Başkanı, Devlet İstatistik Enstitüsü

Ökkeş KULAKOĞLU

Uzman Yardımcısı, Devlet İstatistik Enstitüsü

11:15-11:30 GAP BÖLGESİ'NDE SANAYİ VE GEREKLİ TEŞVİK SİSTEMİ

Doç.Dr. Servet MUTLU, GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

11:30-11:45 TARIMA DAYALI SANAYİDE YENİ ALTERNATİFLER

Dr. Haydar Oğuz TUNCER

TOBB

11:45-12:00 GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN EKONOMİK KALKINMASINDA GAZİANTEP SANAYİNİN YERİ

M. Kamil ŞERBETÇİ

Yönetim Kurulu Başkanı, Gaziantep Sanayi Odası

12:00-12:15 ŞANLIURFA İLİ SANAYİ YAPISI VE BEKLENEN GELİŞMELER

Dr. İlter SERİM

Genel Müdür, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Sanayi Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü

12:15-12:45 TARTIŞMA

12:45-14:00 YEMEK

İKİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı:Turgut ATALAY

Belediye Başkanı, Diyarbakır Belediyesi

14:00-14:15 GAP TEKSTİL VE TEKSTİL YAN SANAYİ POTANSİYELİ

A. Nafi YÜREKLİ

Genel Müdür, TEKSHOL

14:15-14:30 GAP ve TÜRKİYE KARMA YEM SANAYİ

Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN

Başkan, TOKB Yem Sanayi Genel Müdürlüğü, Teknoloji Dairesi

14:30-14:45 İÇME SULARI TEMİN VE TEVZİİ İLE MAKİNA VE MAKİNA AKSAMI, FITINGS MALZEME YAPIM SANAYİ

Turan TUNCER

Müdür, TOKB Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Su Sondaj Şubesi

14:45-15:00 ORMANCILIĞIMIZ VE ORMAN SANAYİ

Ertan ÖZUĞURLU

TOKB Orman Genel Müdürlüğü

15:00-15:15 SULAMA SUYU TEMİNİ VE DAĞITIMI İÇİN GEREKLİ OLAN MAKİNA, ALET VE GEREÇ YAPIMI SANAYİ

Dr. Nejat ŞENGÜN

TOKB Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

15:15-15:45 TARTIŞMA

15:45-16:00 ARA

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı:M. Kamil ŞERBETÇİ

Yönetim Kurulu Başkanı, Gaziantep Sanayi Odası

16:00-16:15 ENDÜSTRİYEL KALKINMADA MADEN KAYNAKLARININ ÖNEMİ

Turhan ÜNVER

Türkiye Kömür İşletmeleri, İşletme Dairesi

16:15-16:30 GAP BÖLGESİ'NDEKİ ASFALTİT POTANSİYELİ VE SANAYİDEKİ YERİ

Hikmet TÜMER

Yüksel Proje A.Ş.

16:30-16:45 MAKARNA ÜRETİMİNDE ENERJİ TASARRUFU

Prof.Dr. Mazhar ÜNSAL

Gaziantep Üniversitesi, Makina Mühendisliği Bölümü

16:45-17:00 GEMİ MÜHENDİSLİĞİ AÇISINDAN GAP'A ENTEGRE PROJE TASARIMLARI
Doç.Dr. Aydın ŞALCI
Bölüm Başkanı, TUBİTAK-MBEAM

17:00-17:15 NUTRITIONAL MANAGEMENT" NEW ZEALAND STYLE" FOR OPTIMUM ANIMAL PRODUCTION
Colin HORTON
Livestock Consultant, AEL Corporation Ltd.
New Zealand

17:15-17:30 TARTIŞMA

20:00 YEMEK

17 EKİM 1990, ÇARŞAMBA

DÖRDÜNCÜ OTURUM
Oturum Başkanı:Cemal TERCAN
Genel Başkan, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

09:00-09:15 GAP KAPSAMINA GİREN İLLERİN YAPISI VE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ İÇİN GEREKLİ TEDBİRLER
Mahmut YALÇIN
Başkan Yardımcısı, KOSGEB Sanayi ve Ticaret Başkanlığı

09:15-09:30 KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ TEŞEBBÜSLERİN BÖLGE KALKINMASINDAKİ ROLÜ
Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU
Müşavir, Devlet Bakanlığı

09:30-09:45 GAP BÖLGESİ'NDEKİ ESNAF VE SANATKARLARIN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
Suat YALKIN
Genel Başkan Yardımcısı, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

09:45-10:00 TARTIŞMA

10:45-11.00 ARA

BEŞİNCİ OTURUM
Oturum Başkanı:Nilüfer ARIAK
Genel Müdür Yardımcısı, Türkiye Kalkınma Bankası

11:00-11:15 GAP'IN SANAYİLEŞMESİNDE SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLER VE FİNANSMAN SORUNLARI
Prof.Dr. Ali İhsan BAĞIŞ
Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

11:15-11:30 GAP YÖRESİ'NDE SANAYİ İÇİN İNSAN GÜCÜ TEMİNİ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ
M. Nuri ASLAN
Genel Müdür, İş ve İşçi Bulma Kurumu

11:30-11:45 İKTİSADİ KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ
Yard.Doç.Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ
İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

11:45-12:00 GAP İSTATİSTİK BİLGİ AKIMI İÇERİSİNDE SANAYİ İSTATİSTİKLERİNİN YERİ
Özgür YEĞENOĞLU
Başkanlık Danışmanı, Devlet İstatistik Enstitüsü

12:15-12:45 TARTIŞMA

12:45-14:00 YEMEK

ALTINCI OTURUM
Oturum Başkanı:Prof.Dr. Sedat ARITÜRK
Rektör, Dicle Üniversitesi

14:00-14:15 GAP BÖLGESİ'NDEKİ YATIRIMLARIN YÖNLENDİRİLMESİ VE FİNANSMANINDA TKB'NİN ROLÜ
Cihan İNANKUR
Müdür, Türkiye Kalkınma Bankası

14:15-14:30 GAP KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLECEK SANAYİ PROJELERİNİN HAZIRLANMASI VE FİNANSMAN SORUNLARI
Suphi ŞAHİN
Müdür, Türkiye Vakıflar Bankası, Proje Değerlendirme Müdürlüğü
Gülcihan AĞAOĞLU
Müdür Yardımcısı, Türkiye Vakıflar Bankası, Proje Değerlendirme Müdürlüğü

14:30-14:45 GAP BÖLGESİ YATIRIM POTANSİYELİ VE FİNANSMAN İHTİYACI
Yıldırım ÖZEL
Müdür, Türkiye Kalkınma Bankası
Ekonomik Analiz, Konjöktür ve Sektör İzleme Birimi

14:45-15:00 GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE TARIM SANAYİ
Dr.Z. Meftune EMİROĞLU
TOBB

15:15-15:45 TARTIŞMA

15:45-16:00 ARA

YEDİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı:M. Nuri ASLAN

Genel Müdür, İş ve İşçi Bulma Kurumu

16:00-16:15 GAP YÖRESİ'NDE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ ALTYAPISI İLE İLGİLİ OLARAK SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI'NCA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sedat BALAK

Genel Müdür, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küç. San. ve San. Böl. ve Sit.

16:15-16:30 GAP ALANI'NDA TAHIL İŞLEME VE DEPOLAMA TESİSLERİNİN DURUMU VE GELECEĞE YÖNELİK GELİŞTİRİLMESİ

Prof.Dr. Onur ERKAN

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Haydar ŞENGÜL

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

16:30-16:45 SANAYİ KURULUŞ YER SEÇİMİ VE SANAYİ TÜRLERİ

Turgut ATALAY

Belediye Başkanı, Diyarbakır Belediyesi

16:45-17:00 GAP'DA BÖLGESEL KALKINMADA ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ KRİTERLERİNİN SAPTANMASI

Yard.Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN

Gazi Üniversitesi, Mühendislik Mimarlık Fakültesi

17:00-17:15 ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ VE ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI

Cemal KARGI

Şube Müdürü, TOKB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

17:15-17:30 INTERNATIONAL COMMODITY MARKETING

Graham CLAMPIN

Manager, Europe and Middle East New Zealand Apple & Pear Marketing Board

Technical Services

New Zealand

17:30-18:00 TARTIŞMA

18:00-18:15 KAPANIŞ

SEMPOZYUM TEKNİK KURULU

Doç.Dr. K. Taylan DERİCİOĞLU	GAP İdaresi	Başkan
Prof.Dr. Atilla ERİŞ	GAP İdaresi	Üye
Dr. Hürman OCAKLI	GAP İdaresi	Üye
Dr. Bülent SAYIN	GAP İdaresi	Üye
Metin DUYAR	GAP İdaresi	Raportör
Dr. İlter SERİM	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	Üye
Lütfiye KARTAL	Sanayi ve Ticaret Bakanlığı	Üye
Tarım SÖNMEZ	DPT-Teşvik Uygulama Başkanlığı	Üye
Dr. Meftune EMİROĞLU	TOBB	Üye
Yıldırım ÖZEL	Türkiye Kalkınma Bankası	Üye

AÇILIŞ KONUŞMALARI

Akın ÇAKMAKÇI
Müsteşar
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Sayın Misafirler, Saygıdeğer Basın Mensupları;

"GAP ve Sanayi Sempozyumu" dolayısıyla sanayileşme politikalarımız ve Bakanlığımız çalışmaları hakkında sizlere bilgi verme fırsatını elde ettiğim için mutluyum. Hedefimiz sanayileşmede bir taraftan ithal-ikâmeci içe dönük sanayi politikaları yerine ihracata, dışa dönük, dünya sanayi ve ticaretine entegre, fiyat ve kalite yönünden dünya piyasalarında rekabet edebilen, teknolojik gelişmelere uyum sağlayabilen esnek bünyeli bir sanayileşme; diğer taraftan ferdi teşebbüs kabiliyetini, insanımızın yaratıcı gücünü teşvik eden, geliştiren, destekleyen , iş yerinden küçük sanayiye, küçük sanayiden atölyeye, atölyeden fabrikaya kadar büyümeyi sağlayan bir sanayileşmedir. Bunun için çevre sorunlarına ve şartlarına uyum sağlayan sağlıklı işyeri, haberleşme, ulaşım ve daha önemlisi ileri teknoloji entegrasyonunu gerçekleştirecek bir sanayi altyapısı yaratmak gayesi ile organize sanayi ve küçük sanayi siteleri yapımına öncelik verilmiş bulunmaktadır.

Halen 337 küçük sanayi sitesi projesi bulunmaktadır; bunlardan 174'ü tamamlanmış, 59'u da bu yıl tamamlanacaktır. Böylece, son yıllarda büyük bir hızla tamamlanan küçük sanayi siteleri inşaatlarıyla 100,000'e yakın küçük sanayi işyeri, esnafımızın hizmetine sunulacaktır. 16'sı biten, 7 adedi bu yıl bitecek olan, 37 organize sanayi bölgesi inşaatı devam etmekte olup, 53 organize sanayi bölgesi hizmete sunulmuş olacaktır. Bu organize sanayi bölgelerinde, 4,400 yeni fabrika ve proje gerçekleşecektir. Sonuç olarak, imalat sanayinde üretim gücü kapasitemizi katlamış olacağız.

Son yıllarda, imalat sanayi sektöründe görülen % 11'lik büyüme hızlarının en önemli iki etkeninden birincisi; sanayi altyapımızdaki hızlı gelişme, ikincisi de mevcut altyapı üzerine ileri teknolojiyle yapılan modernizasyon ve tevsi yatırımlarıdır. Bu tevsi yatırımları sayesinde büyük üretim kullanım oranlarına erişilmiş bulunmakta ve büyük üretim artışları ihracata yöneltilmektedir. Atıl kapasiteleri, duran makina parkları, bekleyen boş bina ve temelleri, son yılların sanayileşme politikaları ile üretime yönelterek; üretim artışları, yüksek kapasite kullanım oranları ihracatımızda, sanayi sektörünün % 36'lık hissesini % 83'e çıkarmış bulunmaktadır.

Dış ticaretimizde sanayi sektörü büyük rol oynamaktadır. Biraz sonra GAP Bölgesi'ne dönük düşündüğümüz sanayi projelerine gelmeden önce, ihracatımız mamul bazında yapısı hakkında Temmuz 1990 sonu itibariyle bilgi vermek istiyorum. Sanayi sektörü ihracatında, tarıma dayalı işlenmiş ürünler % 8.8, petrole dayalı işlenmiş ürünler % 2.3 ve sanayi mamulleri % 89'luk bir paya sahiptir. Sanayi sekörü ithalatında ise, tarıma dayalı işlenmiş ürünler % 8.4, işlenmiş petrol ürünleri % 2.9 ve sanayi ürünleri % 88.7'lik bir pay oluşturmaktadır. Sanayi ürünlerinin ithalatımızdaki ve ihracatımızdaki büyük payları ve bu ürünlerimizdeki gelişmelerle birlikte, sanayi ihracatımızda birinci sırayı tekstil sanayi ürünlerinin ve ithalatımızda da

birinci sırayı sanayi hammadde ithalatının aldığını görmekteyiz.

Tarıma dayalı işlenmiş sanayi ürünlerinin dış ticaretimizde büyük bir yeri vardır. Tekstil sanayimizin ana hammaddesi pamuğu, gıda sanayimizin ana girdilerinden şekeri ve bitkisel yağı gözönüne alırsak, ayçiçeği ve soya üretimi, şeker pancarı ve şeker kamışı üretimi, tekstil ve gıda sanayimizin tarıma dayalı en önemli girdileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Özetlersek, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ihracata dönük, tarıma dayalı bir sanayinin tesisi için ilk tekstil, gıda sanayi, pamuk, ayçiçeği, soya, şeker pancarı ve şeker kamışı gündeme gelmektedir. Şeker kamışı diyorum çünkü bugün şeker kamışından üretilen şekerin maliyeti, şeker pancarından üretilen şekerin maliyetine göre yarı yarıyadır ve şeker pancarından dünyada ve Ülkemiz'de üretilen şeker maliyetleri ve fiyatlarıyla şeker kamışından üretilen şekerin rekabet etme imkanı bulunmamaktadır. Bu ürünlerin GAP Bölgesi'nde oluşacak tarım potansiyelinde ne şekilde ve nasıl üretildiği konularını bu alanda çalışma yapan ihtisaslaşmış uzman arkadaşlarımıza bırakıyorum. Ben yalnız Ülkemiz sanayi açısından önemli birkaç konuyu, tartışmaya açmak için gündeme getirmiş bulunuyorum. Bu konular "GAP ve Sanayi Sempozyumu"na katılanlara, tartışma ve görüşlerin tespiti için arzedilmiş bulunmaktadır. Tabii burada Bakanlığımız'ın görevlerinden olan kooperatifleşmeyi teşvik ederek ve destek sağlayarak bu Bölge'de oluşacak tarım üretim potansiyelinin değerlendirilmesi için, gerektiğinde tarım satış kooperatiflerinin pazarlama yönünden çiftçilerimizin yanında olacağını, mevcut ve yeni organizasyonlara yardım sağlanabileceğini arz etmek isterim.

Sözlerimi bitirmeden önce, tarıma dayalı olarak gelişmesi beklenen bu Bölge'deki tarıma dayalı makina imalat sanayi yanında, GAP Bölgesi'ne yönelik mevcut iki organize sanayi bölgesini de ele almak istiyorum. Bunlar halen bildiğiniz gibi Gaziantep ve Mardin'dir. Ayrıca, 7 yeni organize sanayi bölgesi planlanmış olup, Devlet Planlama Teşkilatı'na teklif edilmiş bulunmaktadır. Yine bu Bölge'de, mevcut 7 küçük sanayi sitesinin yanısıra 9 yeni küçük sanayi sitesi planlanmış olup, 1991 programına alınması için Devlet Planlama Teşkilatı'na sunulmuştur. Kaliteli üretim, maliyet, rekabet şartlarına ve ileri teknolojiye küçük sanayimizin uyum sağlaması için kurulan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Destekleme İdaresi Başkanlığımız, bu Bölge'ye yönelik küçük ve orta ölçekli sanayinin yoğun olduğu yerlerde, danışmanlık, kalite geliştirme merkezleri, pazar araştırma merkezleri, yatırım yönlendirme merkezleri ve bilgi iletişim merkezleri açılmasını 1991 yılı programına almış bulunmaktadır. Bu konularda ilgili üst düzey yetkililerimiz burada olup, sempozyum sırasında sunacakları tebliğlerde detay bilgi arzedeceklerdir.

"GAP ve Sanayi Sempozyumu"nu tertipleyen başta GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na ve Sempozyum Teknik Kurulu'na tebriklerimi sunmak isterim. Sempozyumun Ülkemiz ekonomisine ve Güneydoğu Anadolu Bölgemiz'e büyük katkılar getireceği inancıyla başarılar diliyor, saygılar sunuyorum.

Ziyaeddin AKBULUT
Şanlıurfa Valisi

Sayın Valim, Sayın Müsteşarım, GAP Kalkınma İdaresi Sayın Başkanı, Değerli Misafirler, Basın ve TRT'mizin Değerli Mensupları;

Öncelikle "GAP ve Sanayi Sempozyumu"nun ilimizde düzenlenmesinden dolayı memnuniyetimi belirtir, hepinize hoş geldiniz derim. Değerli misafirler, Cumhuriyet Tarihi'nin en büyük kalkınma projesi olan GAP'ın ayak sesleri artık duyulmaya başlamıştır. Dünyanın 6. Büyük Barajı'nın gövde dolgusu bundan bir süre önce bitirilmiş, şimdi de 2. merhalede Şanlıurfa Tünelleri'ne sıra gelmiş bulunmaktadır. Bir Türk mucizesi olan Proje'yle, Yurt ve Bölge ekonomisi aydınlık ufuklara doğru büyük bir hamle yapmaktadır. Bu Proje'yle tarımsal üretimin her alanda katlanarak artması, sanayi için de kaynak ve itici bir güç teşkil edecek; Yöre'deki tarım ürünleri hem artacak hem de çeşitlenecektir. Bu da Bölgemiz'de, tarıma dayalı bir sanayinin gelişmesini beraberinde getirecektir.

Değerli misafirler; ilimizde sanayi potansiyeli oluşmakla beraber, halen sanayi sicil belgesi olan sadece 20 dolayında kuruluşumuz bulunmaktadır. Bu kuruluşlar içerisinde 6 adet kurulmuş olan ve 2 adet de kurulma safhasında olan İl Özel İdaremiz'in kuruluşları öncülüğü teşkil etmektedir. Biraz önce Sayın Müsteşarımız'ın da ifade ettiği gibi, önümüzdeki yılda muhtemelen inşaatının başlaması beklenilen organize sanayi bölgemizin yapılmasıyla özel sektörün Bölge'ye cezbedilmesi bu vadede büyük önem arzetmektedir. GAP için hazırlanan Master Plan'da, Bölge'nin " Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi" olarak tespit edilmesi ve konuya bu şekilde yaklaşılması Bölge sanayinin önemli bir atılımı olacaktır. Bu sempozyumda, kuşkusuz GAP Bölgesi'ndeki sanayinin bütün yönleriyle tartışması yapılacağını ve çok değerli fikirlerin şüphesiz ortaya konulacağını, umuyorum. Gelecek için sözlerimi böylelikle toparlarken "GAP ve Sanayi Sempozyumu"nun ilimizde düzenlenmesinde büyük emeği geçen, başta GAP Bölge Kalkınma İdaresi Sayın Başkanı'na ve Mensuplarına ve bildirileriyle çeşitli Bakanlıklar'dan ve Kamu Kuruluşları'ndan ilimize kadar teşrif ederek katılan Değerli katılımcılara teşekkür ediyorum. Sempozyum'un Bölge'ye ve ilimize hayırlı ve uğurlu olmasını diliyor, hepinize saygılar sunuyorum.

Doç.Dr.K. Taylan DERİCİOĞLU
Başkan
GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Başkanlığı

Sayın Valiler, Sayın Milletvekilleri, Sayın Belediye Başkanları, Üniversitelerimizin, Kamu Kuruluşlarımızın ve İlgili Derneklerimizin Değerli Üst-Düzey Yöneticileri, Sayın Basın Temsilcileri ve Değerli Misafirler,

16 ve 18 Ekim 1990 tarihleri arasında gerçekleştirilmesi programlanmış olan "Gap ve Sanayi" sempozyumuna hoş geldiniz der, Başbakanlık Gap Bölge Kalkınma İdaresi adına hepinizi saygıyla selamlarım.

Memnuniyetle belirtmeliyim ki, "GAP" artık dünyanın her tarafında, ilgili çevrelerde gayet iyi bilinen bir kavramdır. Ve dünya çapında boyutlara sahip bir entegre bölge kalkınma projesini ifade etmektedir.

Ağırlıklı olarak, Bayındırlık ve İskan Bakanlığı, Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü tarafından devam ettirilmekte olan baraj, hidroelektrik santral ve sulama altyapı yatırımları, bu entegre bölge kalkınma projesinin temel basamaklarını teşkil etmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bundan sonraki basamakları, iktisadi ve sosyal sektörlerde yer alacaktır. Sulu tarıma geçiş; zirai üretim ve prodüktiviteyi yükseltecek; bu, Bölge'yi tarıma dayalı sanayi yatırımları için cazip kılacak, ve sanayileşme sonucu, Bölge'de şehirleşme hızlanacak, gelir seviyesinin yanısıra eğitim ve kültür düzeyi de yükselecektir.

Bütün bu çerçeve içerisinde en kritik husus, Bölge'de sanayileşmenin tam anlamıyla gerçekleşmesidir. Sanayileşmeden kasıt, sınai yatırımın hızlanması, sınai üretimin büyümesi, sınai istihdamın yükselmesi ve sanayi sektöründe, ticari ücret ve vergi gelirlerinin artmasıdır. Ayrıca, esas istihdam yaratıcı sektör olan hizmet sektörünü besleyen ve büyüten sanayi sektörüdür. Sanayileşme hızlanmadığı takdirde Güneydoğu Anadolu Projesi'nin Bölge kalkınma amaçları da yeterince gerçekleşmeyecektir.

GAP Bölgesi'nde ekonomik büyüme ve sosyal gelişme itibarı ile sanayileşmenin kritik önemi, bütün ilgili çevrelerde gayet iyi takdir edilmektedir. Devletimiz Bölge'de sınai yatırımların teşviki konusunda son derece cömert davranmaktadır. Mahalli ileri gelenlerimiz, sınai yatırımları kendi yörelerine çekmek için yoğun gayret göstermektedir. Yerel yatırımcılar, iştigal alanlarını sanayi sektöründe genişletmek arzu ve gayreti içerisindedir. Fertler sanayi sektöründe iş bulmayı ve çalışmayı tercih etmektedir.

Netice itibarı ile, değişik çevreler GAP Bölgesi'nde sanayileşme için gayret içerisindedir. Biz de GAP İdaresi olarak bu çevrelerin mensuplarını uygun vesilelerle bir araya getirmeyi bir görev kabul ettik. Dolayısı ile, bu sempozyumu da anılan amaca hizmet edeceği umudu ile düzenledik.

Bugün burada "Gap ve Sanayi Sempozyumu" vesilesi ile bir araya gelmekteki gayemiz, "Gap ve Sanayi" fikrini bir kere daha ele almak; GAP Bölgesi'nde potansiyele haiz sanayi sektörlerini incelemek; GAP Bölgesi'nde sanayileşmenin teknik, iktisadi ve sosyal gayreti içerisinde, Devlet'in ve müteşebbisin rollerini değerlendirmektedir.

GAP Bölgesi'nde, sanayileşme itibarı ile konuşmamın başında arz ettiğim birçok olumlu noktaya ilaveten, maalesef değinmem gereken bir de olumsuz nokta vardır. Bölge'de, sanayileşmenin hızlanması için hem finansman, hem de bilgi birikimi açısından Bölge dışından yatırım gelmesi gerekmektedir. İşte bu noktada gelişmeler henüz arzulanan seviyeye ulaşmamıştır.

Kanaatimce, bunun bir muhtemel nedeni, Bölge dışındaki müteşebbisin Bölge sanayi potansiyeli hakkında yeterli bilgisinin olmamasıdır. Belki de, bütün gayretlere rağmen teşvikler bu yüzden yetersiz kalmıştır. Bu tür konuların da, bu sempozyum vesilesi ile ele alınacağını veya hiç olmazsa bu konularda gerekli temasların sempozyum sırasında kurulacağını umuyorum.

Bizlere, Güneydoğu Anadolu Bölgesi sanayi sorunlarını konuşmak ve bu sektörde çözüm yolları arayışı ile takip edilecek stratejileri tartışmak olanağını verecek "Gap ve Sanayi Sempozyumu" her ne kadar İdaremiz tarafından düzenlenmiş ise de, bu konuda desteklerini bizden esirgemeyen kişi ve kuruluşlara da huzurlarınızda teşekkürlerimizi iletmeyi bir borç biliriz.

Başta, işbirliğine gösterdikleri eğilimleri ile Müsteşar Sayın Akın ÇAKMAKÇI'nın şahsında Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'na, yerel organizasyonda etkin katkıları olan Şanlıurfa Valisi Sayın Ziyaeddin AKBULUT'a ve Belediye Başkanı Sayın Halil İbrahim ÇELİK'e, DSİ XV. Bölge Müdürü Sayın Ünal ÇALIŞKAN'a, Şanlıurfa ve Gaziantep Ticaret ve Sanayi Odaları'na, Akpınar ve Ata İnşaat Şirketleri'ne şükranlarımızı GAP Bölge Kalkınma İdaresi olarak ifade etmek isteriz.

Sempozyum Teknik Kurulu'nun yanısıra, konuşmacı ve oturum Başkanı olarak sempozyumda görev alan tüm kişi ve mensup oldukları kurum ve kuruluşlara da huzurlarınızda teşekkür ederken, sempozyumun ilginç bildirilere ve yararlı tartışmalara sahne olacağı inancıyla hayırlı olmasını diler, saygılarımı sunarım.

BİRİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Akın ÇAKMAKÇI

Müsteşar, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

GAP BÖLGESİ'NDE 1980 SONRASI İMALAT SANAYİ GELİŞMELERİ

Prof.Dr. Haluk KASNAKOĞLU

Daire Başkanı, Devlet İstatistik Enstitüsü

Ökkeş KULAKOĞLU

Uzman Yardımcısı, Devlet İstatistik Enstitüsü

GAP BÖLGESİ'NDE SANAYİ VE GEREKLİ TEŞVİK SİSTEMİ

Doç.Dr. Servet MUTLU

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

TARIMA DAYALI SANAYİDE YENİ ALTERNATİFLER

Dr. Haydar Oğuz TUNCER

TOBB

GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN EKONOMİK KALKINMASINDA GAZİANTEP SANAYİNİN YERİ

M. Kamil ŞERBETÇİ

Yönetim Kurulu Başkanı, Gaziantep Sanayi Odası

ŞANLIURFA İLİ SANAYİ YAPISI VE BEKLENEN GELİŞMELER

Dr. İlter SERİM

Genel Müdür, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Sanayi Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü

TARTIŞMA

GAP BÖLGESİ'NDE 1980 SONRASI İMALAT SANAYİ GELİŞMELERİ

Haluk KASNAKOĞLU
Daire Başkanı
Devlet İstatistik Enstitüsü
Ökkeş KULAKOĞLU
Uzman Yardımcısı
Devlet İstatistik Enstitüsü

GİRİŞ

Türkiye'de olduğu kadar dünyada da önemli bölgesel kalkınma projelerinden birisini oluşturan Güneydoğu Anadolu Projesi'nin değerlendirilebilmesi için, GAP Bölgesi'ndeki sosyo-ekonomik yapının, GAP öncesi ve sonrası zaman kesitlerinde, kapsamlı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu amaçla, Devlet İstatistik Enstitüsü, GAP illerini kapsayan daha önce yayınlanmış ve yayınlanmamış verileri derleyerek bir istatistik veri tabanı oluşturma çalışmasını başlatmıştır. Bu çalışmaların, 1991 yılı içerisinde tamamlanarak kullanıcıların hizmetine sunulması hedeflenmiştir.

Bu çalışma, "GAP Bölgesi'nde 1980 Sonrası Gelişmeler" ve "GAP Bölgesi'nde 1980 Sonrası İmalat Sanayi Gelişmeleri" başlıklı iki çalışmanın kısa bir özetidir.

II. GAP BÖLGESİ VE TÜRKİYE'NİN SOSYO-EKONOMİK YAPISINA GENEL BAKIŞ

805,689 km2 yüzölçümü ve 1985 nüfus sayımına göre, 50,664,458 kişilik nüfusa sahip Ülkemiz'in alan olarak % 9.49'unu, nüfus olarak % 8.39'unu kapsayan Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerinin yer aldığı GAP Bölgesi'nin nüfus yoğunluğu, km2'de 56 kişidir. Bölge'deki nüfus artış oranları Türkiye ortalamasının üzerinde gerçekleşmektedir. Bunun nedeni, yüksek doğurganlık oranıdır. Kentleşme oranı ve faal nüfus oranında da GAP Bölgesi Türkiye ortalamasını aşmış durumdadır. 1985 nüfus sayımına göre, GAP Bölgesi'ndeki faal nüfusun % 71'i ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık sektöründe çalışırken, Türkiye faal nüfusunun % 59'u bu sektörde istihdam edilmiştir. GAP Bölgesi faal nüfusunun % 12'si toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetlerde, % 5'i imalat sanayi, % 5'i de ticaret sektöründe çalışırken, Türkiye faal nüfusunun % 4'ü toplum hizmetleri, % 11'i imalat sanayi, % 7'si de ticaret sektöründe istihdam edilmiştir.

Gelir kaynakları tarıma dayalı olan Bölge'de, 1988 yılında, tarım alanlarının % 78'ini ekili tarla alanları oluşturmuştur. Türkiye'de ise bu oran % 68'dir. GAP Bölgesi ve Türkiye'de tarla nadas alanı 1988 yılında, 1980 yılına göre önemli ölçüde düşme göstermiştir. Ulusal üretimin çok önemli bir bölümünü kapsayan bazı ürünler GAP Bölgesi'nde yetişmektedir. Bunların başında mercimek gelmektedir. Mercimekte hektar başına verimlilik 1988 yılında GAP Bölgesi'nde 1,155 kg iken, Türkiye' de 1,058 kg' dır. Nohut, tütün, susam ve kuru soğanın hektar başına verimlilikleri de GAP Bölgesi'nde Türkiye ortalamasının üzerinde yer almaktadır. Tarımsal ürünler değeri açısından incelenirse, GAP Bölgesi'nde meyveler, Türkiye'de ise endüstriyel bitkiler ilk sırada gelmektedir.

Bölge, tarımda makineleşme açısından Türkiye ortalamasının gerisinde kalmıştır. Genelde, tarım bölgesi olmasına rağmen, GAP Bölgesi'ndeki traktör sayısının Türkiye içindeki payı yalnızca % 5'dir.

1988 yılında, 9,054,210 baş hayvanın bulunduğu GAP Bölgesi'nde, hayvan sayısının % 90'ı küçükbaştır. 1987 yılı canlı hayvan değerlerine göre, Bölge'nin Türkiye içinde aldığı pay % 9'dur. 1988 yılında et ve süt üretiminde de GAP Bölgesi'nin Türkiye içindeki payı % 9 ve % 10 olarak görülmektedir. Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden biri olmasına rağmen, Bölge maden cevheri yönünden zengindir. Ülke ham petrol üretiminin yaklaşık % 99.25'ni sağlayan GAP Bölgesi , asfaltit, fosfat ve çakmaktaşının tamamının buradan karşılanması nedeniyle madencilik sektöründe önemli bir yere sahiptir. Bölge'de kişi başına ham petrol üretimi 1988'de 526 kg. iken, Türkiye'de 47 kg'dır. Yapılaşma (Yapı Kullanma İzin Kağıtlarına göre) Ülke ortalamasının altındadır. GAP Bölgesi'nde en fazla bulunan yapı türü oranlarına bakıldığında % 54 ile ev, % 37 ile apartman gelmektedir. Ülkemiz'de bu sıra % 56 ile apartman, % 38 ile ev olarak yer değiştirmektedir.

GAP Bölgesi'ndeki toplam elektrik enerjisi tüketiminin, 1988 'de % 58'inin sanayi, % 18'inin meskende kullanıldığı görülmektedir. Bölge'de tüketilen toplam elektik enerjisinin Ülke genelindeki payı % 4.98'dır. Kişi başına elektrik tüketimi Bölge'de 405 kwh, Ülkemiz'de 726.5 kwh'tır.

Sağlık ve eğitim hizmetleri Bölge'de yeterli düzeyde değildir; bir doktora düşen nüfus Ülkemiz ile karşılaştırıldığında bu durum açıkça görülmektedir. Doktor başına, GAP Bölgesi'nda 3,251 kişi düşerken, Türkiye'de 1,275 kişi düşmektedir. Öğretmen artış hızı da Bölge'deki nüfus artış ve okul yapım hızına ulaşamamaktadır. Öğretmen başına düşen öğrenci sayısı Bölge'de 40 kişi, Türkiye'de ise 28 kişidir.

Türkiye'de olduğu gibi Bölge'de de karayolu şebekesi Devlet yolları ile il ve köy yollarından oluşmaktadır. 1988 yılında, Bölge'deki otomobil sayısı 42,986'dır. Bin kişi başına, 9 otomobil düşmektedir.

III. İMALAT SANAYİ

III.I. Katma Değer

Türkiye'de yaratılan katma değerin, 1980-1988 döneminin, sekiz yıllık ortalama olarak % 1.37'sini GAP Bölgesi'nde yaratılan katma değer oluşturmaktadır. Bu oran Devlet sektöründe % 2.05, özel sektörde % 0.91 olmuştur. Bu dönem içerisinde en yüksek oran % 1.81 ile 1986 yılında gerçekleşmiştir. GAP Bölgesi'nde yaratılan toplam katma değerin yıllık artış oranı, 1981' den sonra 1985 yılında en yüksek noktasına ulaşarak % 100.17'i olarak kaydedilmiştir. Bu oran, aynı yıl Türkiye toplam katma değer yıllık artış oranının sekiz katından daha büyüktür.

Sözkonusu yıllık artış, 1982 yılında, en düşük seviyeye inerek % 37.79 azalmıştır. Bu yılda, Ülkemiz'de tersine negatif büyüme gerçekleşmiştir. 1985 yılından itibaren genel bir düşme eğilimine giren, nihayet 1988 yılında, Türkiye toplam imalat sanayi büyümesinin altında kalan yıllık katma değer artışında, % 5.58'lik bir azalma meydana gelmiştir.

İl bazında ele alındığında; GAP toplamına paralel olarak, genelde 1985 yılında en yüksek büyüme hızına ulaşılmıştır. Ancak, Gaziantep'te 1987, Şanlıurfa'da 1988 yılları en yüksek büyüme gösteren yıllar olmuştur.

GAP illeri içerisinde en büyük katma değer yıllık oranına sahip il, 1985 yılında % 662.41 ile Siirt olmuştur. Bu oran, GAP toplamının 6.6, Türkiye toplamının 55.4 katıdır. Bu ilde 1980'den beri yaratılan katma değerin, yıllık ortalama olarak % 94'ü, Devlet sektörüne aittir.

Adıyaman, Diyarbakır, Siirt ve Şanlıurfa'da yaratılan katma değerin en büyük kısmına Devlet sektörünün hakim oluşu ve bu oranların yıllık ortalama olarak sırasıyla; % 99.5, % 91, % 52.53 gerçekleşmesi; aksine Gaziantep ve Mardin illerinde özel sektörün hakim oluşu ve bu oranın yıllık ortalama olarak sırasıyla % 70 ve % 91.55 kaydedilmesi dikkati çekmektedir. Bu orana, GAP Bölgesi toplamı olarak bakıldığında; yaratılan katma değerin yıllık ortalama olarak % 59.4'nün Devlet sektörüne, % 40.6'nın da özel sektöre ait olduğu görülmektedir.

1988 Yılı :

GAP Bölgesi'nde yaratılan toplam imalat sanayi katma değerinin illere göre dağılımı incelendiğinde; % 50 ile Gaziantep ilk, % 22 ile Siirt ikinci, % 13 ile Diyarbakır üçüncü, % 7 ile Adıyaman dördüncü, % 6 ile Şanılurfa beşinci ve nihayet % 2 ile Mardin altıncı ve son sırayı almaktadır. Sanayi grupları itibari ile ele alındığında; Bölge'de yaratılan katma değerin % 98'i 31 (gıda, içki ve tütün sanayi), 32 (dokuma ve deri sanayi), 35 (kimya-petrol, kömür, kauçuk ve plastik sanayi) ve 36(taş-toprak sanayi) sektörlerinden meydana gelmektedir.

31 sektörü, Türkiye'de aynı sektörün yarattığı toplam katma değerin % 2.28'ne sahiptir. Aynı şekilde, 32 sektörü % 3.44, 33 sektörü % 0.41, 34 sektörü % 0.13, 35 sektörü % 1.09, 36 sektörü % 2.81, 37 sektörü % 0.02 ve 38 sektörü % 0.13'nü oluşturmaktadır. 33,34 ve 37 sektörlerinde yaratılan katma değerlerin tamamı özel sektöre aittir. Buna karşılık, Devlet sektörünün daha çok 31,35,36 ve 38 sektörlerinde faaliyet gösterdiği anlaşılmaktadır.

III.II. İstihdam

1988 yılı imalat sanayi anketlerine dayanılarak elde edilen verilere göre, Türkiye'de imalat sanayi kesiminde 1,015,304 kişi istihdam edilmiştir. Bunun % 2.1'i GAP Bölgesi'nde çalışmıştır. 1985 genel nüfus sayımına göre, Türkiye'de faal nüfusun % 11'i imalat sanayinde yer alırken , bu oran GAP Bölgesi'nde % 5 ile Türkiye ortalamasının 2 katı kadar altında gerçekleşmiştir.

Bölge'de toplam yıllık istihdam artış oranı, katma değer artış oranına paralel olarak 1985 yılında % 16.28 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu oran, aynı yıl Türkiye'de meydana gelen istihdam artışının üstünde ve yaklaşık 4 katı kadardır. Aynı şekilde 1984 yılında, Bölge'deki yıllık istihdam artış oranı, Türkiye yıllık istihdam artış oranının altında kalarak; Bölge yıllık istihdam artışında % 13.17'lik bir daralma meydana gelmiştir. 1982 ve 1984 yılları haricinde diğer yıllar için istihdam hacminde belirli bir genişleme kaydedilmiş ve bunu yıllık istihdam artışı olarak düşündüğümüzde, Türkiye'de yaratılan istihdam artışının üzerinde gerçekleşme olmuştur.

İl bazında ele alındığında en yüksek istihdam artışı, 1985 yılında % 73.43 ile Mardin ilinde meydana gelmiştir. Bu oran, aynı yılda, GAP toplamının 4.5, Türkiye toplamının ise 17 katına eşittir. Buna karşılık, en düşük istihdam artışı, 1984 yılında % 82.66 ile Siirt ilinde meydana gelmiştir. Genel olarak, 1980'den sonra istihdam artış oranı Türkiye için oldukça istikrarlı ve yıllık ortalama olarak % 3 artarken, GAP Bölgesi'nde sözkonusu bu oranın oldukça istikrarsız ve hatta bazı yıllarda negatif olduğu dikkati çekmektedir.

Sektör bazında incelendiğinde; 1983 yılına kadar GAP Bölgesi toplam çalışanlarının, Devlet-özel sektör payları yaklaşık % 50 olurken, 1983 yılından itibaren Devlet sektörünün payının hızla azaldığı ve buna karşılık özel sektörün payının arttığı görülmektedir. Bu oran nihayet 1988 yılında, Devlet sektörü için % 34, özel sektör için % 66 olmuştur. Halbuki, Türkiye toplamı için, çalışanların yıllık ortalama olarak % 95'inden fazlasının özel sektörde istihdam edilmiş olduğu dikkati çekmektedir. Adıyaman, Diyarbakır ve Siirt illerinde çalışanların, 1980-1988 döneminde ortalama olarak % 90'nının Devlet sektöründe; Gaziantep ve Mardin illerinde çalışanların, yine aynı dönemde ortalama olarak % 90'nının ise özel sektörde istihdam edilmiş oldukları anlaşılmaktadır. Bunun yanısıra, Şanlıurfa'da ise Devlet ve özel sektörde, yaklaşık olarak aynı oranda kişi istihdam edilmiştir.

1988 Yılı :

Bölge'de gerçekleşen toplam istihdamın % 65'i Gaziantep'te, % 14'ü Diyarbakır'da, % 8'i Adıyaman'da, % 6'sı Şanlıurfa'da, % 5'i Siirt'te ve % 3'ü Mardin'dedir.

Sanayi gruplarına göre, en yüksek istihdam oranı % 51.80 ile 32 (dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi) sektöründe olup, Türkiye'de aynı sektördeki bu oran % 27.45'dir. Daha sonra, % 21.94 ile 31 (gıda, içki ve bütün sanayi) sektörü ve % 11.67 ile 36 (taş ve toprağa dayalı sanayi) sektörü gelmektedir. 33 (orman ürünleri ve mobilya sanayi) sektörü, 34 (kağıt ve basım sanayi) sektörü ve 37 (metal ana sanayi) sektöründe istihdam edilenlerin tamamının Devlet'e ait işyerlerinde çalıştıkları gözlenmektedir.

III.III. İşyeri Sayısı

Türkiye'deki imalat sanayine ait işyeri sayısının 1980-1988 dönemi için, ortalama olarak % 2'si GAP Bölgesi'nde yer almaktadır. Bu oran Devlet sektöründe % 6.24, özel sektörde ise % 1.82'dir. Bölge'de Devlet sektörüne ait işyerlerinin 1980'den itibaren giderek arttığı, buna karşılık özel sektöre ait işyerlerinin ise hemen hemen aynı oranda kaldığı dikkati çekmektedir. İşyeri sayısı yıllık artış oranı, 1985 yılında, % 42.11 ile en yüksek değerine ulaşmıştır. Bu oran, Ülkemiz'de aynı yılda meydana gelen işyeri sayısı yıllık artış oranının üstünde ve yaklaşık iki katına eşittir.

1988 Yılı :

Türkiye imalat sanayine ait toplam 9,321 işyerinin 191 tanesi GAP Bölgesi'nde bulunmakta; bunların % 75'i Gaziantep'te, % 12'si Diyarbakır'da , % 6'sı Şanlıurfa'da yer almaktadır.

Sanayi gruplarına bakıldığında; işyeri sayısının % 34.21'i 31 (gıda) sektöründe, % 26.81'i 32 (mensucat) sektöründe ve % 12.63'ü 38(makina) sektöründe faaliyetlerini sürdürmektedir.

Sonuç olarak, genelde 1985 yılı, GAP Bölgesi imalat sanayi bakımından önemli bir yıl olmuştur. Katma değer, istihdam ve işyeri sayısı bu yılda yüzde olarak en yüksek değerlerine ulaşmıştır. İşyeri ve çalışanlar sayısı

bakımından yüzde olarak az bir orana sahip olan Devlet sektörü, yaratılan katma değer olarak % 50'den daha büyük bir orana sahiptir. Devlet sektörü daha çok 31 (gıda, içki, tütün), 32 (dokuma), 36(çimento)sanayi kollarında faaliyet göstermektedir.

Bölge'de faaliyet gösteren belli başlı sanayi grupları başta 31 (gıda, içki ve tütün) olmak üzere sırasıyla; 32 (dokuma , giyim ve deri), 35 (kimya-petrol) ve 36 (taş-toprak) sektörleridir. Bölge imalat sanayinin en gelişmiş ili Gaziantep'tir. Daha sonra Diyarbakır ili gelmektedir. Mardin ili ise GAP illeri arasında en az gelişmiş ildir.

IV. KAYNAKLAR

1. Devlet İstatistik Enstitüsü, Türkiye İstatistik Yıllığı 1989 Ankara, Nisan 1990.

2. Sanayi, Tarım, Hayvancılık-Balıkçılık, Maden, İnşaat, Nüfus, Milli Eğitim, Ulaştırma İstatistikleri Şubeleri.

GAP BÖLGESİ'NDE SANAYİ VE GEREKLİ TEŞVİK SİSTEMİ

Doç.Dr. Servet MUTLU
GAP Bölge Kalkınma İdaresi
Başkanlığı

Teşvik, en geniş anlamıyla, onun yokluğunda gerçekleşmeyecek, ya da istenilen düzeyde gerçekleşmeyecek işlerin mümkün hale gelmesini sağlayan , her türlü ekonomik, mali, idari, teknolojik ve sosyal önlem ve politikalardır. Teşvikler çok çeşitli açılardan incelenebilir. Bunların en önemlisi, teşviki alan ya da teşvik edilen iktisadi birim ya da karar biriminin amaçları açısından teşvikin işlevi ve ifade ettiği anlam, diğeri bir faaliyeti teşvik eden organın amaç ve hedefleri açısından teşvikin işlevi ve anlamıdır. Teşvikin işlevleri ve anlamları, teşvik gören ve teşvik eden açılarından çok farklı olabilir.

Teşvik alan ya da gören birim için teşvikin işlevi; birimin yatırım kapasitesini yükseltmek, maliyetlerini düşürmek, kar haddini yükseltmek ve pazar payını arttırmaktır. Bunlar birbirleriyle ilgili olmakla birlikte hepsinin gerçekleşmesi için, iktisadi birimin çok çeşitli ve çok ayrı alanlarda teşviklere ihtiyacı olabilir. Örneğin, mali ve iktisadi teşvikler, izole bir bölgede mahalli bir kaynağı değerlendirmek için tesis kurmak isteyen bir müteşebbisin yatırımı gerçekleştirmesini sağlayabilir. Fakat, yatırım gerçekleştikten sonra, sosyal ortamın gerekli işgücünün yöreye çekilmesine müsait olmaması nedeniyle, düşük maliyette ve yeterli karlılık düzeyinde üretim yapılması mümkün olmayabilir ya da ulaşım imkanlarının elvermemesi nedeniyle, işletme yeterli kapasitede çalıştırılıp, hedeflenen pazar payı ve karlılık düzeyi hiçbir zaman elde edilemeyebilir.

Teşvik eden organ açısından teşvikin özgün işlevi; zaman ve mekana göre değişmekle birlikte, özde, aksi halde var olmayacak, ya da yeterli düzeyde gerçekleşmeyecek bir faaliyetin istenilen zaman ve mekanda gerçekleşmesini sağlamaktır. İktisadi kalkınma, bölgesel kalkınma, sektörel gelişme, ihracatı ve istihdamı arttırma gibi amaçlar ve/veya süreçlerin hepsi de ancak belli faaliyetlerin belli düzeylerde olmasıyla gerçekleşen olgulardır. Belli faaliyetlerin belli zaman ve mekanda istenilen düzeyde gerçekleşmesi çok değişik ve çok kapsamlı teşvik araçlarını gerektirebilir. Ülkemiz'de algılandığı şekliyle genellikle teşvik araçları arasında düşünülmeyen birçok şey de bunlar arasındadır.

Bir faaliyetin belli bir zaman, mekan ve düzeyde gerçekleşebilmesi için teşvik gören ekonomik birim açısından iki türlü teşvik sözkonusudur.

1. Doğrudan teşvikler
2. Dolaylı teşvikler

Doğrudan teşvikler, işletmenin maliyet ve kar düzeyini doğrudan etkileyen ve doğrudan işletmeye verilen mali ve iktisadi teşviklerdir. Bunların başlıcaları; vergi muafiyetleri, vergi indirimleri, vergi iadeleri, sübvansiyonlu krediler, bina, arsa ve teçhizat yatırım sübvansiyonlarıdır. Ülkemiz'de doğrudan

teşviklerin çoğu yaygın şekilde uygulanmaktadır.

Dolaylı teşvikler, belli bir mekanda yer alan tüm ilgili birimlerin kendi kapasiteleri oranında faydalanmalarına açık, kullanımlarında hiçbir işletme ya da birime yasal ayrıcalık tanımayan teşviklerdir. Bunlar faktör ve ürün piyasalarında işletmenin karşılaştığı risk düzeyini azaltan, faktör maliyetlerini düşüren, faktör ve ürün piyasalarına yüksek erişebilirlik sağlayarak, işletmelerin karlarını ve/veya piyasa paylarını arttıran teşviklerdir. Bir yöredeki emeğin ve emek piyasasının niteliği, ulaşım, iletişim imkanları, mahalli, fiziki altyapının niteliği, sektörlerdeki ekonomik faaliyetin hacmi ve bunun belirlediği dışsal ekonomilerin düzeyi, piyasa hacmi ve sosyo-kültürel ortam dolaylı teşvikler arasındadır.

Dolaylı teşvikleri doğrudan teşviklerden ayıran diğer bir önemli özellik, bunların mekana bağlı olmaları ve belli bir mekanda ancak zaman içinde, uzun dönemde oluşabilmeleridir. Doğrudan teşviklerin teşvik veren organın iradesine bağlı ve hemen sağlanabilir olmalarına karşın, dolaylı teşvikler kamu iradesine ancak kısmen bağlı ve geliştirilmeleri uzun dönemli politikalara, yöresel ve yöre dışı oluşumlara bağlıdır. Dolaylı teşvikler, en az doğrudan teşvikler kadar önemlidir. Hatta, Türkiye bağlamında dolaylı teşvikler, bazı yörelerin kalkındırılması açısından, doğrudan teşviklerden çok daha önemlidir. Bu, Odalar Birliği'nin 100'den fazla işçi çalıştıran sanayiciler arasında Yurt düzeyinde, yaptırdığı bir araştırmadan açıkça anlaşılmaktadır.

100 ve daha fazla işçi istihdam eden firmalarda Yurt düzeyinde yapılan ankette, Kalkınmada Öncelikli Yöreler için istenen teşvikler arasında 174 denekten % 60'ı iş görenlerin kendileri ve aile fertleri için gerekli sosyal ve kültürel ortamın hazırlanmasını, % 56'sı vergi muafiyeti tanınarak kalifiye işgücü temininde kolaylık sağlanmasını, % 51'i altyapı, pazar, hammadde taşıma gibi temel ihtiyaçların karşılanmasını istemişlerdir. Görüldüğü gibi, doğrudan teşvikler bu tercihler arasında değildir. Deneklerden % 78'i bizim burada dolaylı teşvikler arasında telakki ettiğimiz maddi olmayan teşviklerin önemli olduğunu belirtmişlerdir. Bu maddi olmayan teşviklerin firmalara göre en önemlileri sırasıyla:

1. Uzun dönemli ekonomik, politik kararlar,
2. Siyasi istikrar,
3. Asayiş ve güvenli bir ortamdır.

Bunların hepsi de aynı zamanda firmalar için risk düzeyini düşüren, dolayısıyla onları daha düşük tahmini kar düzeyinde yatırıma yönelten faktörlerdir. GAP Bölgesi'nde umut edilen sanayilerin istenilen düzeyde gerçekleşmeleri açısından dolaylı teşvikler son derece önem arzetmektedir. Bu dolaylı teşviklerin gerçekleşmesi uzun dönemli ve kararlı politikalar gerektirmektedir. Bölge'nin herşeyden önce iyi bir ulaşım ve iletişim altyapısına kavuşturulması gerekmektedir. Bu altyapı, hem bölgeiçi hem de bölgelerarası erişebilirliği sağlamak , ekonomik mesafeleri kısaltmak, dolayısıyla maliyetleri düşürmek açısından, son derece önemlidir. Bölge'de asayiş sağlanmalı, eğitim ve sağlık altyapısının niteliği yükseltilmeli, becerili işgücü yetiştirilmesine önem verilmelidir. Bunlar, uzun erimli politikaları gerektirmektedir ve mali teşvikler sağlanmasından çok daha zordur. Fakat bu dolaylı teşvikler sağlanmadan, Bölge'nin öncelikle toprak ve su kaynaklarının daha iyi değerlendirilmesine dayalı sanayi potansiyelinin istenilen düzeyde harekete geçirilebilmesi oldukça uzak bir olasılıktır. Bu, sözü edilen TOBB anket sonuçlarından da açıkça görülmektedir. Anketi yanıtlayan firmalardan sadece % 4 Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de, 1990 yılında, yatırım yapmayı planladıklarını belirtmişlerdir.

;AP Bölgesi'nde dolaylı teşvik unsurlarının yeterli düzeyde geliştirilmesi, son derece bilinçli, planlı ve uzun soluklu bir mekansal politika izlenmesini gerektirmektedir. Nitelikli bir emek piyasasının oluşması, pozitif dışsal ekonomilerin ortaya çıkması, işverenlerin ve yüksek becerili insan gücünün ve bunların aile fertlerinin istedikleri sosyal ve kültürel ortamın gelişmesi ancak belli mekanlarda, belli kentlerde olabilir. GAP Bölgesi'nin bugünkü coğrafi ve sosyo-kültürel durumu ve Devlet'in altyapı yatırımlarını finans gücü gözönüne alındığında, dolaylı teşviklerin gelişmesini sağlayacak yatırımların, birkaç kentte yoğunlaştırılması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır. Devlet'in altyapı ve sosyo-kültürel yatırımlarının birkaç merkezde yoğunlaştırılması yanında, dolaylı teşviklerin sağlıklı bir şekilde gelişmesi ve bunlardan ekonomik birimlerin maksimum ölçüde yararlanabilme olanaklarının sağlanması için, doğrudan teşviklerin, dolaylı teşvikleri pekiştirecek bir şekilde mekan tercihli olarak , daha başka bir deyişle, ekonomik birimlere doğrudan teşviklerin ancak belli merkezlerde konumlandırılması koşuluyla verilmesi gerekmektedir. Kısacası, doğrudan teşvikler bölgesel bazda değil, kentsel bazda verilmeli; ekonomik birim, seçilmiş kentlerde konumlandığı sürece doğrudan teşviklerden yararlandırılmamalıdır. Ayrıca, doğrudan teşvikler yine, bu kentlerin belirli bölgelerinde uygun görüldüğü taktirde verilmelidir. Bu sağlıklı bir kentleşmenin sağlanması , toprak ve su kaynaklarının, doğal çevrenin ve kültürel mirasın korunması açısından da önemlidir. Böyle bir doğrudan teşvik politikası Bölge'deki kentler arasında eşitsiz büyümeyi nedenleyecektir ve gelişmenin nimetlerinin Bölge içinde eşitgil dağılım hedefi açısından mahzurlu görülebilir. Fakat böyle bir politikanın alternatifi, sanayi için uygun sosyo-kültürel ortamın , emek piyasasının, pozitif dışsal ekonomilerin çok daha yavaş gelişmesi, hatta kalkınma enerjisinin birçok noktaya dağıtılması nedeniyle bütün bunların gelişme potansiyeli olan kentlerde bile hiç ya da yeterli ölçüde gelişmemesi, kısaca çok daha yavaş bir sanayileşme, büyüme ve bazı yerlerde doğal çevrenin ve kültür mirasının tahribidir. Temerküzcü bir dolaylı ve dolaysız teşvik politikasının yeterli bir zaman perspektifinde izlenmesi halinde sanayileşme ve büyümenin olumlu etkileri, faaliyetler arasındaki girdi-çıktı ilişkileri yoluyla, zamanla Bölge'nin diğer yörelerine de yayılabilir. Oysa, aksi halde bu etkiler hiçbir zaman tatmin edici düzeyde ortaya çıkmayabilir ve GAP Bölgesi'nde bu oldukça yüksek bir olasılıktır.

Son olarak, iki konuya değinmekte yarar vardır. Ülkemiz'de doğrudan teşvikler belirli sektörlerde yatırımları arttırmaya yöneliktir. Oysa, Ülke'nin bir sorunu, yeterli ölçüde sanayileşmiş olmamaksa , bundan da önemlisi yeterli istihdam yaratılamamasıdır. GAP Bölgesi işsizliğin en yoğun olduğu Yöreler'den biridir. Doğrudan teşvikler bugünkü haliyle, sermaye yoğun teknolojiler seçimine uygun bir sistem arzetmektedir. Doğrudan teşviklerin genelde ve GAP Bölgesi'nde emek yoğun teknolojilerin seçimini özendirecek bir hale getirilmesi gerekmektedir. Bunun için istihdam edilen kişi başına vergi muafiyetlerinin bağlanması, sosyal sigorta ödeneklerinin bir kısmının kamu tarafından verilmesi gibi teşvik unsurlarının getirilmesi bir zorunluluk olarak görülmektedir.

Son olarak, önümüzdeki 5-10 yıl içinde, özellikle Bölgede'ki girişimcilerin teşvik edilmesi konusuna değinmekte yarar var. Ülkemiz'de sanayi, aile şirketlerinin kontrolleri altındadır. Şirketler çoğu kez iş yaptıkları bir sektörde tek bir işletmeye sahiptir ve endüstri oligopolistik bir yapıdadır. Sanayinin aile şirketlerinin kontrolünde olması, bu ailelerin organik bağlantılarının olmadığı ve sosyo-kültürel ortamını iyi tanımadıkları bölgelerde yatırım yapmakta son derece isteksiz olmaları sonucunu doğurmaktadır. Şirketler üretim artışını sağlamak için değişik bir mekanda yeni işletme açmak yerine, mevcut işletmelerini tevsii yoluna gitmektedir. Birçok kesimin oligopolistik dengeyi bozmakta çekimser olmaları nedeniyle, artan talebin mevcut işletmelerin tevsii ya da oligopolistik dengeyi daha avantajlı bir yerden üretim yaparak bozma yerine, bu dengeyi bozmayacak mevcut işletme yerine yakın yörelerde üretim yaparak ilave talebi karşılamalarını nedenlemektedir. Kısaca, bu üç faktör nedeniyle, Ülke'nin gelişmiş yörelerinden

GAP Bölgesi'ne sermaye çekmek oldukça zor görünmektedir. Yöre'nin sanayi gelişmesi büyük ölçüde yerli girişimcilere bağlı bulunmakta ve Bölge müteşebbislerinin teşviki gerekmektedir. Bunun için, yerli girişimcileri Bölge'nin sanayi potansiyeli, karlı görülen yatırım alanları, teşvik ve kredi kaynakları ve ürün pazarları konusunda bilgilendirecek ve yönlendirecek, Bölge'de yerleşik bir "Kalkınma Örgütü"ne ihtiyaç bulunmaktadır.

TARIMA DAYALI SANAYİDE YENİ ALTERNATİFLER

Dr. Haydar Oğuz TUNCER
Araştırmacı Uzman

GİRİŞ

Türkiye, uzunca bir süredir, dar boğazlara girilse bile, hızlı bir kalkınma ve yenilenme sürecinden geçmektedir. Ancak, bu hızlı gelişme bir takım problemleri de beraberinde getirmiştir. Bazı bölgelerin diğer bölgelere göre daha hızlı gelişmesinin ortaya çıkardığı farklılıklar bunların başında gelmektedir.

Sanayinin belirli bölgelerde yoğunlaşması, gelir ve refahın dağılımında dengesizliklere yol açmış, gelişmemiş yörelerden gelişmiş yörelere doğru sermaye ve işgücü akımı durdurulamamıştır. Gelişme sürecinde, Türkiye'de gelişmemiş yörelerin kalkınması için, değişik zaman dilimlerinde çeşitli teşvik tedbirleri uygulanmasına rağmen, özel sektör yatırımlarını kamu yatırımlarıyla uyumlu bir şekilde Kalkınmada Öncelikli Yöreler'e ve dolayısıyla Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne çekmek mümkün olmamıştır. GAP illerinin Türkiye toplam katma değeri içindeki payı sanayide % 1.95, tarımda % 8.86, hizmet sektöründe % 3.58' dir (İSO 1988, s.100). GAP'a dahil illerin toplam sanayi katma değeri içindeki payının % 1.95 gibi çok küçük bir yüzdeyle ifade edilmesi yatırımların Bölge'ye çekilemediğinin açık bir göstergesidir.

Özel sektör yatırımlarını Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne çekmek için çok yönlü ve entegre bir proje olan GAP, güzel bir fırsat olacaktır. GAP'la birlikte tarımda önemli üretim artışı olacak, büyük yatırım projeleri gerçekleşecek, enerji üretimi artacak, tarıma dayalı sanayi yanında tarım dışı sanayiler de gelişme şansı bulabilecektir.

Bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesinde ve kırsal kesimin kalkınmasında tarıma dayalı sanayiler önemli rol oynamakta ve tarım dışı sanayilerin büyümesine de öncülük etmektedir. Bu bakımdan tarıma dayalı sanayiler, bölgesel gelişme için stratejik öneme haiz sektörler olarak benimsenmelidir. GAP için hazırlanan Master Plan'da Bölge'nin ilk aşamada "Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi" haline getirileceğinin ifade edilmesi, olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir(DPT 1989, s.5).

II. DÜNYA TARIMINDAKİ GELİŞMELER

Genetik araştırmalar ve üretim teknolojisindeki gelişmeler sebebiyle tarımsal verimlilikte, gelişmiş ve gelişmekte olan her ülkede önemli artışlar kaydedilmektedir. Bunun sonucu olarak, birçok ülke gıda maddesi üretiminde yeterli hale gelmekte ve özellikle gelişmiş ülkelerde önemli tarımsal ürün stoku oluşmaktadır. Stokların oluşma sebepleri şöyle sıralanabilir:

* Biyoteknolojinin tüm imkanlarıyla tarım sektörüne girmesiyle birlikte meydana gelen verim artışı,

* Gıda maddelerindeki iç talebin istikrarlı bir seviyeye gelmesi,

* Özellikle, tarım ürünleri ticaretinde görülen uluslararası kısıtlama ve koruyucu önlemler sebebiyle, dünya pazarlarına girilmesinde karşılaşılan problemler,

* Ülkelerin sahip olduğu tarım ürünü fazlalıklarının birkaçı dışında, ihtiyacı olan ülkelere yardım olarak gönderilmesinde karşılaşılan nakliye güçlükleri.

Bu gelişmeler netîcesinde, 1987 yılında 171 milyon tonu ABD'de olmak üzere, 450 milyon ton olan dünya hububat stoku, 1988 yılında 134 milyon tonu ABD'de olmak üzere 214 milyon ton olmuştur. 1989'da ise dünya hububat stoklarının 72 milyon tonu ABD'de olmak üzere 133 milyon ton olduğu açıklanmıştır. Bu gerilemede gelişmiş ülkelerin yıllardır sürdürdüğü ekim alanlarını daraltma programlarının önemli payı olmuştur. ABD'de çiftçilerin subvansiyonlardan faydalanmak için 1987-1988 Ekim mevsiminde topraklarının % 28'ini boş bıraktıkları ifade edilmektedir. Doğu Avrupa Ülkeleri de kaydettikleri üretim artışı sebebiyle ithalatlarını düşürmüşlerdir. Bunun yanında, hızlı nüfus artışına sahip ülkelerden Çin ve Hindistan kendi kendine yeterli hale gelmeye başlamış ve Çin, dünyanın üçüncü mısır ihracatçısı olmuştur.

Daha önce herbiri tarım ithalatçısı olan AT Ülkeleri, uyguladıkları ortak tarım politikasının da etkisiyle tarım ürünü ihracatçısı durumuna gelmiştir. Hatta, bu ülkelerde, önemli tarım stokları oluşmuştur. AT Ülkeleri'nin "Kamusal Müdahale" depolarında 1987'de 16.6 milyon ton olan stoklar, 1988'de 12.5 milyon tona, 1989'da da 10 milyon tona düşmüştür (Tablo 1). Stok azalmasının, AT'nin tarım ürünlerine uyguladığı kısıtlayıcı ve koruyucu önlemler ve etkin bir stok eritme politikasından kaynaklandığı belirtilmektedir.

TABLO 1 : AT ÜLKELERİ'NDE KAMU STOKLARI

Ürünler	30.9.1987 Miktar (Bin Ton)	30.9.1987 Değer (Milyon ECU)	30.9.1988 Miktar (Bin Ton)	30.9.1988 Değer (Milyon ECU)	30.9.1989 Miktar (Bin Ton)	30.9.1989 Değer (Milyon ECU)
Yumuşak Buğday	3,406	750.1	2,382	325.7	2,386	246.1
Yemlik Buğday	3,417	659.2	1,756	219.2	264	85.4
Sert Buğday	1,530	434.5	2,336	436.4	1,231	191.0
Diğer Tahıllar	5,412	1,093.5	4,478	527.3	5,682	345.3
Toplam Tahıl	13,765	2,937.3	10,952	1,508.6	9,563	867.8
Ayçiçeği	–	–	147	70.7	–	–
Kolza	–	–	38	15.2	–	–
Zeytinyağı	325	491.3	408	656.6	151	321.9
Tereyağı	1,058	3,523.6	221	584.0	5	10.3
Süt Tozu	722	1,380.1	14	27.7	66	45.7
Sığır Eti	691	2,116.5	723	1,592.5	159	246.6
Tütün	29	23.7	46	71.5	19	6.9
Toplam	16,590	10,472.5	12,549	4,526.8	9,963	1,499.2

Kaynak: 1. EC News, Avrupa Toplulukları Komisyonu Türkiye Temsilciliği Bülteni, Sayı 10, Ankara, 3 Şubat 1989, s.5
2. EC News, Sayı 8, 19 Ocak 1990, s.6.

Ekonomik, tarihi, coğrafi, sosyal ve kültürel konumu sebebiyle, Türkiye'nin doğal bir pazarı olarak nitelendirilen Ortadoğu Ülkeleri'nin tarım ürünü ithalatının, özellikle 1980'lı yıllarda dünya ticaretinin durgunluğa girmesine karşılık, 1987 itibariyle 20 milyar Dolar civarında olduğu belirtilmektedir (Tablo 2)

TABLO 2 : ORTADOĞU ÜLKELERİ'NDE TARIMSAL ÜRÜN İTHALATI

(Milyar Dolar)

Ülkeler	1984	1985	1986	1987
Libya	1,334	1,166	1,269	1,212
Mısır	4,669	4,685	4,491	4,468
S.Arabistan	5,867	4,427	4,027	4,147
Kuveyt	1,341	1,158	1,151	1,169
B.Arap Emir.	950	940	1,015	1,097
Bahreyn	327	295	300	301
Katar	281	228	241	236
Yemen Arap Cum.	475	467	434	371
Yemen Halk Cum.	284	268	193	177
Ürdün	690	620	629	636
Suriye	906	894	620	685
Iran	2,987	2,306	1,672	2,199
Irak	2,839	2,285	1,918	2,031
Umman	476	492	456	471
Lübnan	695	622	624	590
Toplam	24,121	20,853	19,040	19,790

Kaynak : FAO 1988, Trade Yearbook, Statistics Series No: 84, Vol:41, Roma,Italy, s.39-40.

Ortadoğu'nun ithalat hacminin yükselmesi bütün ülkelerin dikkatini bu Bölge'ye çekmiştir. Dünyanın başta gelen tarımsal ürün fazlası veren ülkeleri olan ABD ve AT, Ortadoğu'da amansız bir yarış içine girmişlerdir. 1982'de Cenevre'de yapılan bakanlar düzeyindeki GATT Konferansı ve onu izleyen toplantılarda kısıtlayıcı ve koruyucu önlemlerin kaldırılması konusunda bir anlaşma sağlanamamış ve AT'dan tarım ürünlerine uyguladığı sübvansiyonları kaldırmasını isteyen ABD, AT'nin geleneksel pazarı Mısır'a tonu 25 Dolardan bir milyon ton tahıl unu satmıştır(Durum 1987, s.44).

Türkiye, 1973-1980 döneminde, Ortadoğu'nun daha fazla tarımsal ürün ithalatına yönelmesi eğiliminden yeterince faydalanamamıştır. Bölge'nin tarım ürünü ithalatı 1973'de 2 milyar Dolar iken, 1980'de 15 milyar Dolara çıkmış, bu dönemde, Türkiye'nin Bölge'ye ihracatı 70 milyon Dolardan 340 milyon Dolara yükselebilmiştir.

Türkiye'nin Bölge'ye yaptığı ihracat 1980'den sonra genel ihracat atılımına paralel olarak artmıştır. 1981'de 840 milyon Dolara, 1982'de 1 milyar Dolara çıkan Ortadoğu'ya ihracat, 1985'de 780 milyon Dolara gerilemiştir. Daha sonraki yıllarda ise Ortadoğu Ülkeleri'ne tarımsal ürün ihracatı 600-700 milyon Dolar civarında seyretmiştir(Tablo 3).

TABLO 3 : TÜRKİYE'DEN ORTADOĞU ÜLKELERİ'NE YAPILAN TARIM ÜRÜNÜ İHRACATI

(Bin Dolar)

Ülkeler	1986	1987	1988	1989	1990 (6 Aylık)
Libya	45,086	61,537	56,097	61,615	38,255
Mısır	40,358	28,846	26,863	16,009	4,491
S.Arabistan	210,148	197,292	183,340	202,618	98,819
Kuveyt	99,215	109,739	129,335	130,789	62,553
B.Arap Emir.	18,910	16,409	21,606	20,015	7,339
Bahreyn	1,365	456	739	965	404
Katar	10,328	10,790	7,549	4,802	1,652
Yemen Arap Cum.	18	329	11,542	-	-
Yemen Halk Cum.	646	403	7,229	8	8
Ürdün	51,574	43,618	29,364	27,655	7,233
Suriye	15,286	14,789	64,946	71,310	25,144
İran	31,744	29,018	41,194	42,070	16,222
Irak	119,000	125,448	82,805	52,347	29,960
Umman	1,079	345	116	1,286	-
Lübnan	30,912	25,237	52,439	47,705	11,975
Toplam	675,669	664,256	716,164	679,194	304,055

Kaynak: TOBB 1990, Bilgi İşlem Merkezi Müdürlüğü.

Türkiye, Ortadoğu'ya tarımsal ürün ihraç eden ülkeler arasında coğrafi konum olarak Bölge'ye en yakın ülke durumunda olmasına rağmen, bu avantajından yeterince istifade edememektedir. Bu avantajın en iyi şekilde değerlendirilebilmesi için Türkiye'nin tarım politikalarını dikkatle gözden geçirmesi gerekmektedir. Tarımsal verimlilikte belirli bir seviyeye gelinmesi sebebiyle, "ne pahasına olursa olsun üretim artışı", "üret de ne üretirsen üret", "fazla mal göz çıkarmaz" gibi görüşlerin geçerliliğini yitirdiği kabul edilmelidir. Türkiye'nin bu aşamada verim artışı yanında kaliteyi ve dış pazar taleplerini gözönüne alan tarım politikalarına ihtiyacı olduğu muhakkaktır(TUNCER 1990, s.25). Ancak, böyle bir uygulamayla tarım ürünleri stoklara sığmayan ABD ve AT ülkeleriyle rekabetin mümkün hale gelebileceği açıktır.

III. TARIMA DAYALI SANAYİDE YENİ ALTERNATİFLER

Yakın gelecekte dünya tarımındaki gelişmelerin meydana getireceği problemlere gerçekçi bir çözüm bulmak ve tarım kesiminde tedavisi güç, sosyal ve ekonomik krizlerin meydana gelmesini önlemek için, gelişmiş ülkeler tarımsal ürünleri katma değeri daha yüksek sanayi ürünlerine dönüştürecek teknolojilerden faydalanmak suretiyle "tarıma dayalı yeni bir sanayi hamlesi"ni başlatmışlardır. Tarımsal hammaddeleri gıda dışı sanayide kullanma imkanı sağlayan bu uygulamalar konusunda akla gelen ilk faaliyet alanlarını şöyle sıralayabiliriz(MPM 1988, s.128):

III.I. Suni Tatlandırıcılar

Suni tatlandırıcıların geliştirilmesinde izoglukoz ve laevo şekerleri önemli odak noktasını oluşturmaktadır. Izoglukozun geniş çapta üretimi yeni bir olaydır. Şurup formunda bir tatlandırıcı olan izoglukozun tatlandırıcı özelliği sakkarozdan biraz daha düşüktür. Mısır esaslı tatlandırıcı yüksek früktozlu şurupun (HFCS) dünya şeker tüketimi içindeki payının % 6'ya ulaştığı belirtilmektedir.

Gelecek için ümit veren bir diğer tatlandırıcı da laevo şekeridir. Dikkate alınmayacak kadar düşük kaloriye sahip olan laevo şekeri, şeker pancarı küspesinden elde edilmektedir.

III.II. Etilalkol Üretimi

Tarımsal hammaddelerden etilalkol üretimi, gerek ABD'de gerekse AT Ülkeleri'nde, oldukça geniş uygulama alanı bulabilmektedir. Bu uygulamayla ilgili değişik örnekler vermek mümkündür. ABD'de mısırdan elde edilen % 10 etilalkol karıştırılmış benzinin bu pazar içindeki payı % 7'yi geçmiştir. İsveç'te hava kirliliğini azaltmak amacıyla 400,000 litre benzin hergün istasyonlarda dağıtılmaktadır.

III.III. Kağıt ve Tekstil Sanayi

Kağıt sanayinde odun hamuru kullanımının yanında, hububattan elde edilen nişastanın da tüketildiği belirtilmektedir. Geçmişte, kağıt sanayide özellikle patates nişastası kullanılırken, bugün artan oranda hububat kaynaklı nişasta tüketilmektedir. Tekstil sanayide ise bugünkü nişasta kullanımının oldukça düşük düzeyde olduğu, ancak, kısa vadede artmasa bile uzun vadede artacağı ifade edilmektedir.

III.IV. İlaç Sanayi

Tarımsal hammaddelerden elde edilen nişastanın hidrolize edilmiş ürünleri ilaç sanayide karbon kaynağı olarak geniş oranda değerlendirilirken, ilaç dolgu maddesi olarak da başarıyla kullanılmaktadır. Hidroliz sonucu elde edilen bakteri ve mantarla fermantasyonu sonucu antibiyotik, hormon, vitamin, tıbbi alkol gibi ürünler üretilmektedir.

III.V. Kimya Sanayi

Tarımsal hammaddeler kimya sanayide geniş çapta kullanılmaktadır. Özellikle, organik kimya başta olmak üzere tarımsal ürünlerden elde edilen yağlardan kozmetik, boya, plastik, tutkal, sıcağa dayanıklı plastik üretiminde faydalanılmaktadır.

Tarımsal hammaddelerin kimya sanayide kullanılması konusunda en ümit verici olanı, biyopolimerler olup, biyolojik olarak parçalanma ve sağlamlık gibi avantajlara sahiptir. Bu avantajları dolayısıyla plastik torba, taşıyıcı, plastik şişe vb. üretiminde faydalanmak mümkündür. Nitekim, İngilizler şekerin fermantasyonuyla biyolojik olarak parçalanabilir bir plastik (biopol) geliştirmiştir. Biopolun biyolojik olarak yüksek parçalanabilme özelliği sebebiyle ambalaj sanayinde, insan dokusu ile uyumu sayesinde tıp alanında(ilaç üretimi) geniş çapta kullanılabileceği ifade edilmektedir.

Ülkemiz'de tarım ürünlerinin büyük bölümü halen gıda sanayinde basit hammaddeler olarak kullanılmaktadır. Ancak, tarımsal ürünlerin daha uzun süre gıda sanayinin basit hammaddeleri olarak kalmayacağı da

anlaşılmıştır. Bu sebeple, GAP'ın Ülkemiz'de meydana getireceği tarımsal potansiyel de gözönüne alınarak tarımsal hammaddeleri, gıda dışı sanayide kullanma şansı, GAP'la ilgili çalışmaların hız kazandığı son zamanlarda, dikkatlerden uzak tutulmaması gereken önemli bir konudur. Yatırım alanlarının belirlenmesi amacıyla yapılan çalışmalarda, gıda dışı sanayilerin gelişme şansı da ayrıca değerlendirilmelidir(TUNCER 1989, s.29).

Tarım ürünlerinin gıda dışı diğer sanayi sektörlerinde değerlendirilmesinin getireceği faydaları şöyle sıralamak mümkündür:

* Kısıtlayıcı ve korumacı tarım politikası uygulamaları önlenebilecek, tarımsal üretimde uygun verimlilik kapasitesi korunabilecek ,

* Kısıtlayıcı tarım politikaları sonunda meydana gelmesi muhemel kırsal göçler engellenebilecek ve istihdam açısından ciddi problemler ortaya çıkmamış olacak,

* Tarımsal ürünlerin gıda dışı sanayide geniş şekilde kullanılmasıyla, bugün dünya pazarlarında meydana gelen sıkışıklık azalacak ve genelde birer tarım ürünü ihracatçısı olan gelişmekte olan ülkelerin ihracat seviyesi yükselecek,

* Tarımsal ürünlerin enerji kaynağı olarak kullanılması, çevre korumasına önemli katkılar sağlayacaktır.

IV. YATIRIMLARIN FİNANSMANI VE YABANCI SERMAYE

Türkiye'nin gelişmesinde olumlu bir rol oynayacak olan ve dünya ülkelerinin dikkatlerini üzerinde toplayan GAP'a, şimdiye kadar yapılan ve yapılacak trilyonluk fiziki yatırımların bir anlam ifade edebilmesi için, gerek tarıma dayalı, gerekse tarım dışı üretken sanayi yatırımlarına ihtiyaç duyulacağı muhakkaktır.

Gelişmenin temel itici gücü "yatırım" olduğuna göre, tespit edilen öncelikler doğrultusunda özel sektör yatırımlarının Bölge'ye çekilebilmesi için önemli boyutlarda finans desteğine ve istisnai (olağanüstü) teşvik tedbirlerine ihtiyaç vardır(TUNCER 1989 a, s.230).

Bölgesel ve sektörel bazda , selektif bir teşvik paketinin uygulamaya konulması, aynı zamanda, yakın geçmişte teşvikleri yaygınlaştırmanın ortaya çıkardığı olumsuz etkilerin tekrarlanmasını engellemiş olacaktır. GAP yatırımlarına uygulanacak teşviklerin amacına ulaşabilmesi için ayrı bir "GAP Yatırım Fonu" oluşturulmalı, bu fon, GAP illeri dışında kesinlikle kullanılmamalıdır. Fonun kaynakları ayrıca tespit edilmelidir(TUNCER 1989 b, s.36). Böylece, Bölge için verilen teşviklerin başarılı olmasında önemli bir engel teşkil eden "Kredi Desteği Eksikliği" giderilmiş olacak, teşviklerle aynı paralelde oluşturulmuş bir kredi mekanizmasının olumlu sonuçları alınmaya başlayacak ve teşvik belgeleri formalite aracı olmaktan çıkarılmış olacaktır.

Diğer taraftan, teknolojisi, istihdamı ve dış pazar imkanlarıyla Bölge'ye gelerek yatırım yapmak isteyen yabancı sermaye için özendirici bir teşvik paketi hazırlanmalı ve vakit geçmeden uygulamaya konulmalıdır.

V. KAYNAKLAR

1. DPT 1989, GAP Master Plan Nihai Raporu, Cilt 1 Ankara.

2. EC News 1989, Avrupa Toplulukları Komisyonu Türkiye Temsilciliği Bülteni, Sayı 10, Ankara, 3 Şubat 1989.

3. EC News 1990, Sayı 8, Ankara, 19 Ocak 1990.

4. FAO 1988, Trade Yearbook, Statistics Series No : 84, Vol : 41, Roma, Italy.

5. İSO, 1988, Türkiye Gayri Safi Yurtiçi Hasılasının İller İtibariyle Dağılımı, Araştırma Dairesi Yayın No : 198/8, Mayıs, Ankara.

6. MPM 1989/2, Verimlilik Dergisi Ankara.

7. TOBB 1990, Bilgi İşlem Merkezi Kayıtları.

8. TUNCER H. 1989, a. GAP'ta Tarıma Dayalı Sanayi Politikaları, T.C. Ziraat Bankası, "GAP'ta Tarım-Tarıma Dayalı Endüstriler ve Finansmanı" Sempozyumu, 4-5 Ekim Şanlıurfa.

9. TUNCER H. 1989, b. GAP ve Özel Sektör, TOBB Yayın No : Genel 110, Ar-Ge 40, Ankara,

10. TUNCER H. 1990, Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Katkısı, TOBB Yayın No : Genel 160: Ar-Ge 70, Ankara.

11. TÜRKTRADE 1987, Dış Ticarette Durum Dergisi, Sayı 6, Ankara.

GÜNEYDOGU ANADOLU BÖLGESİ'NİN EKONOMİK KALKlNMASlNDA GAZİANTEP SANAYİNİN YERİ

M. Kamil ŞERBETÇİ
Yönetim Kurulu Başkanı
Gaziantep Sanayi Odası

Hepinize hoşgeldiniz der, Ülkemiz kalkınmasında büyük umudumuz olan GAP'ın sanayi ilişkisini ele alan" GAP ve Sanayi Sempozyumu"nu düzenleyen başta GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı olmak üzere bütün ilgili ve yetkililere teşekkür eder, Gaziantep sanayicileri ve şahsım adına saygılarımı sunarım. Güneydoğu Anadolu Projesi bilindiği gibi Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak ve Batman illerini kapsayan dünyada bugüne kadar denenmiş bölgesel kalkınma projelerinin en iddialılarından birisidir.

Bölge, toplam Ülke yüzölçümünün % 9.5'ni oluşturan 73,863 km2'lik bir alana sahiptir. Yine GAP Bölgesi'nin nüfusu Ülke nüfusunun % 8.5'unu oluşturmaktadır.

Bölge'deki bütün illerden diğer bölgelere sürekli dış göç sözkonusudur. Buna rağmen, son 20 yılda Bölge'deki nüfus artışı % 2.9'la Türkiye ortalamasının hayli üzerindedir.

GAP Bölgesi, Türkiye'nin az gelişmiş bölgelerinden birisidir. Bu Proje'nin ana hedefi olan bölge kalkınmasında, tarım ve üretim politikalarına girmeden, sınai kalkınma politikalarının neler olması gerektiğine ve Gaziantep'in bu kapsamdaki yeri ve önemine değinmek istiyorum.

Genel olarak, Gaziantep, Ülke'nin Batı bölgesinde yer alan imalat sanayi işyerlerine karşılık, Doğu bölgesinde imalat açısından gelişme gösteren nadir şehirlerden biridir. Gaziantep, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren halkının kişisel niteliklerinden kaynaklanan yaratıcılık ve kişisel girişimcilik özellikleri dolayısı ile Güneydoğu Anadolu'da sanayinin gelişmesi ile özel bir yere gelmiş, Türkiye'nin 6.ıncı büyük kenti olma özelliğine kavuşmuştur.

Gaziantep'teki büyük sanayi işyerleri sayısı Türkiye'deki işyeri sayısının % 4' nü, küçük sanayi işyerleri ise Türkiye toplamının % 6'sını meydana getirmektedir. Bu yapısıyla, başta küçük ve orta ölçekliler olmak üzere sanayi birimlerinin yarattığı geniş istihdam olanaklar ile iktisaden faal nüfusun 1988 rakamlarıyla % 28.72'nin imalat sanayi kollarında çalıştığı görülmektedir.

Son 10-15 yıla kadar, küçük birer atölyede dağınık ve gelişen teknolojiden habersiz bir üretim yapısı sergileyen ildeki küçük sanayi birimleri bugün özellikle üretimlerini pamuk ipliği, akrilik iplik, halı, un, irmik, makarna, gıda maddeleri, bitkisel yağ , plastik, deterjan , kimyevi madde, metal eşya ve makina imalatı yönünde yoğunlaştırmıştır.

Sanayileşmenin önemli kriterlerinden olan imalat sanayinde çalışan kişi ve işyerleri sayısı ve yaratılan katma değerler Bölge bazında değerlendirildiğinde şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır :

Bölge imalat sanayi işyerlerinin % 84'ü, Bölge imalat sanayi çalışanlarının % 50'si, Gaziantep'te bulunmaktadır. Bölge'de yaratılan imalat sanayi katma değerinin de % 47' si Gaziantep'teki imalat sanayi birimleri tarafından gerçekleştirilmektedir.

Gaziantep'in sosyo-kültürel altyapısı girişimciliği özendiren bir konumda olup, bunu takiben bazı sektörlerde ihtisaslaşma, teknik uzmanlıkları da beraberinde getirerek sanayileşmeyi etkin kılabilmektedir.

Ancak, Gaziantep'in sanayileşme yapısında en belirgin özellik, yeni yatırımların, mevcut üretim dalları aleyhine rekabet edecek ve ekonomik dengeyi olumsuz etkileyecek olmasıdır. Bu durum, biraz önce sayılan iş kollarında yoğunlaşmaları meydana getirmektedir.

Bunun nedeni, küçük ve orta ölçekli işletmelerin dünyada gelişen yeni teknolojileri, yeni üretim dallarını, ihracat ve pazar olanaklarını yeterince değerlendirecek; araştırma ve geliştirme faaliyetlerini yapacak gerekli mali ve idari yapıdan yoksun olmalarıdır.

Bundan dolaydır ki, ilimiz ve Bölgemiz'deki müteşebbis, yönlendirici bir kurum ve teşkilat arayışı içerisindedir.

Bu sanayi ve ekonomik yapısı ile Gaziantep, GAP kapsamı içerisinde bulunan illerin tümünden daha ileri durumdadır. Ancak, Gaziantep'in batısında yer alan Adana, sanayi sektörü hızlı gelişmiş bir metropoliten merkezdir. Kuzeybatısındaki Kayseri de sanayi yapısı aynı ölçüde gelişmiş ve ivmesi son yıllarda artan bir sanayi merkezi olarak özellikle, Doğu Anadolu Bölgesi'ni etki alanı olarak belirlemektedir.

Gaziantep, bu iki merkezle yarışarak özellikle Ülkemiz'in Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki sanayi talebini karşılamak için üretim yapmak durumunda kalmaktadır.

Gaziantep sanayisinin il merkezinde organize sanayi bölgesi, küçük ve örnek sanayi sitesi çevresinde bulunan işletmelerden kurulu yapısında görülen olumlu ve olumsuz gelişmelerin Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında önemli rol oynayacağı aşikardır.

GAP kapsamı içerisinde bulunan illerin hepsinin sanayi yoluyla kalkınmasına çalışılması, Türkiye'nin zaten kıt olan kaynaklarının israf edilmesine neden olacaktır.

İllerin özelliklerine göre kalkınma modellerinin gerçekleştirilmesi gereklidir. GAP çerçevesinde, Gaziantep faktörü etkin ve işlevsel birçok özelliği yapısında taşımaktadır. Önemli karayollarının kavşak noktasında bulunması, gelişmiş sanayi ve ticaret yapısıyla etkisinde bulundurduğu birçok ille birlikte Bölge'nin hammadde ve zirai ürünlerini değerlendirerek iç ve dış piyasalara mamul maddeler arzetmesi Gaziantep ekonomisinin vazgeçilmez nitelikteki ölçütleridir.

Bölge içerisinde sosyo-ekonomik göstergeler bakımından en gelişmiş il olan Gaziantep, günümüze kadar olduğu gibi, GAP doğrultusunda da Bölge'de oluşacak potansiyeli en iyi şekilde değerlendirerek, ekonomik birimlerini Proje'ye uyumlaştırarak Bölge'nin önderliğini etkin bir biçimde üstlenmeye devam edecektir.

Gaziantep'te tüm birimleri ile oluşmuş bir sanayi potansiyeli mevcuttur. Güneydoğu Anadolu Projesi doğrultusunda bu potansiyel, Devlet'in ve ildeki ekonomik birimlerin alacağı önlemler ve iyileştirmeler sonucunda harekete geçebilecek, ildeki sanayi birimleri verimli ve optimal kapasiteli işletmeler haline

dönüşebilecektir.

Bölge için önerilecek ve uygulanacak olan makro planlar çerçevesinde, Gaziantep ekonomisinin Güneydoğu Anadolu Projesi'ne entegre edilmesi; sosyo-kültürel yapının çağdaşlaştırılmasına, sanayi yapısının değişimine, kentin alt ve üst yapısının planlı ve koordineli bir sistem içerisinde oluşturulmasına, ticaret-hizmet sektörlerinin reorganizasyonuna; kamu ve özel kurumlar arasında bilgi, teknoloji, yönetim organizasyonu alanlarında etkin bir eşgüdümün sağlanmasına bağlı olacaktır.

ŞANLIURFA VE YÖRESI İÇİN TARIMA DAYALI VE DİĞER SANAYİ YATIRIMLARI

İlter SERİM
Genel Müdür
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Sanayi Araştırma Geliştirme Md.

GİRİŞ

Şanlıurfa toprakları, GAP'la birlikte sulu imkanlara kavuşması ile tarım için oldukça elverişli alanlar olarak karşımıza çıkacaktır. İlde bitkisel üretim yapabilecek nitelikte 1,197,226 hektar tarım arazisi bulunmaktadır. Tarımda verim oranı arzu edilen seviyeye ulaştırıldığında, bu sektörde çalışan çiftçimizin refah düzeyi yükseltilecek ve Bölge'nin diğer bölgelerle olan gelişmişlik farkı giderilmiş olacaktır. Zira , diğer bölgelerde yıllar içinde düşmüş olan sektörel bazdaki birikimlerin sağladığı avantajlar ve altyapı alanındaki üstünlükler Bölge'de mevcut değildir. O halde, tarıma bağlı yan sanayiler ve hayvancılık için verilen destekleme kredileri uygun şartlar altında cazipleştirilmeli, altyapı yatırımları hızlandırılmalıdır.

Şanlıurfa ilinde mevcut bankaların faaliyetleri sonunda 31.12.1988 itibariyle:

* Mevduatlar Toplamı : 62,972,000,000.- TL.
* Krediler Toplamı : 46,833,000,000.- TL.

olarak gerçekleşmiştir.

İldeki ticari bankalar işletme sermayesi için kredi temininde bile etkin rol oynamamaktadır. Türkiye Bankalar Birliği'ne göre; 1988 yılında Şanlıurfa; verilen toplam banka kredilerinin yalnızca % 1'inden daha azını almış bulunmaktadır. Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren iller için özel bir teşvik ve destekleme planı yapılıp, hemen uygulamaya geçilmesi zaruridir.

II. TARIMSAL MEKANİZASYON

Şanlıurfa ilinin GAP'la birlikte tarım sektöründe denge kurmasına ve bu alandaki geri kalmışlığın düzeltilmesine çalışılmalıdır. Tarımsal arazilerin iyi değerlendirilmesi hedefinde ciddi faaliyetler gerekmektedir. Bu faaliyetler içerisinde "Tarımsal Mekanizasyonun Geliştirilmesi"de önem arzetmektedir.

GAP'ın tamamlanmasıyla, Bölge'de 15 milyon nüfusu besleyebilecek tarım ürünü yetiştirilebilecektir. Bu üretim artışlarının gerçekleşmesi ise Bölge'ye tarımsal mekanizasyonu getirmekle mümkün olacaktır. Şu halde, sulama başlamadan önce çiftçinin ihtiyaç duyduğu tarım alet ve makinalarının Bölge sathına yayılması

gerekmektedir.

İlde, tarım alet ve makina sayısı kuru ziraate yönelik olup, önemli bir sayı ifade etmemektedir.

İldeki tarımsal alanlar gözönüne alındığında mevcut alet ve makinaların çok yetersiz olduğu görülmektedir.

Atatürk Barajı ve Urfa Tünelleri'nin devreye girmesiyle birlikte, sulu ziraat ekim alanlarında; pamuk, mısır, soya mibzeri; sapkeser, silay makinaları; çapa makinası, tırmık, merdane, gübre dağıtma ve serpme makinaları, hasat harman makinalarına büyük ölçüde ihtiyaç hasıl olacaktır. Buna paralel olarak; toprak burgusu, tesviye küreği, taş sökme ve toplama makinası yardımcı ekipman olarak çiftçinin vazgeçilmez demirbaşı sayılacaktır. Halen diğer bölgelerde kullanılmaya başlanan biçerdöver monteli mısır, soya ve mercimek biçme ekipmanları Bölge'ye süratle yayılacak, sulamanın temel aletleri olan kanal açma pulluğu, boder disk, açma aleti, boğaz doldurma aleti, motopomp ve yağmurlama sistemlerine de hemen ihtiyaç doğacaktır.

Tarımın gelişmesi, buna bağlı mekanizasyon ve sanayinin birbirine uyumlu bir şekilde gelişmesine bağlıdır. Şu halde, Bölge'de GAP'la birlikte gelişecek sanayinin yanında, tarım sektörünün de istenilen düzeye gelebilmesi için, bu sektörde ileride ihtiyaç duyulacak mekanizasyonun geliştirilmesi ve teşvik edilmesi zorunludur. Tarım makinaları imalat sektörünün hayatiyetini koruması, gerekli atılımları yapması ve 2000'li yıllara kendini istikrar içinde hazırlaması Ülke'nin yararınadır. Bu bakımdan bu sektörün acze düşürülmemesi için uygulamada belirli iyileştirilmelerin yapılarak özel sektörün teşvik edilmesi sağlanmalıdır. Aslında, tarım sektöründe çalışanlar ile mekanizasyon sorunlarını özdeşleşmiş görmek doğru olacaktır. Zira; tarım sektöründe çalışanlara tanınacak bazı imkanlar çiftçiyi geliştirip refaha ulaştırırken, bu sektörü de ayakta tutacaktır. Bunun için, halen uygulanmakta olan donatım kredilerinin kullandırılmasında, yapılması gereken iyileştirmeleri kısa başlıklar altında özetlemekte fayda vardır;

II.I. Zirai Kredi Plasmanları

Ziraat Bankası'nın gerek kendi birimleri aracılığı ile gerekse tarımsal amaçlı kooperatifler aracılığı ile kullandırdığı donatım kredileri için ayırdığı finansmanlar yetersizdir. Ayrıca, banka şubeleri kooperatiflere ayrılan bu plasmanları yıl sonu faizlerini mahsup ederek daha yetersiz hale getirmektedir.

Krediler önce; gübre, yem, ilaç, tohumluk gibi girdilere verilmekte, artarsa satışlarında kullandırılmaktadır. Plasmanlar enflasyon oranında artırılmalıdır. Halbuki, bütün bu girdiler makine ile tekniğe uygun kullanıldığı taktirde, beklenen verim artışı sağlanabilmektedir.

II.II. Zirai Kredi Limitleri

Gerek kamu, gerekse özel sektör kuruluşları ürettikleri mal ve hizmetlere sık sık aralıklarla zam yapmaktadır. İmalatta kullanılan ithal malzemelerde de döviz kurları arttıkça zamlar gelmektedir. Sanayici kullandığı her türlü hammadde ve malzemeyi piyasadan sağladığı için bu fiyat artışlarını mamüle yansıtmak zorunda kalmaktadır. Böylece, başgösteren talep darlığı yönünden, imalatçı fiyat artışlarını asgari ölçüde fiyatlarına yansıttığı halde, fiyatları tutmak mümkün olmamaktadır. Bu bakımdan, çiftçiye kullandırılan ve halen çok yetersiz olan donatım kredilerinin limitleri arttırılmalıdır.

II.III. Özkaynak Oranları

Katma değer vergisi uygulamasının başladığı 1985 yılından bu yana çiftçiden istenen özkaynak oranı % 10 artmış bulunmaktadır. Bu durumda , tarım kredi kooperatiflerinden tarım alet ve makinası almak isteyen çiftçinin % 20 katkı payı, % 10 da KDV olmak üzere % 30 peşinat ödemesi gerekmektedir.

Öte yandan, fiyat artışları, peşin vergi, kredi faizlerinin yüksekliği vb. gibi birçok olumsuz etkenler çiftçiyi zor durumda bırakmaktadır. Çiftçimizin eski , ekonomik ömrünü doldurmuş makinasını yenileyebilmesi ve ihtiyaç duyduğu ekipmanları alabilmesi için peşinat avanslarının % 20'ler düzeyine düşürülmesi Ülke ekonomisi için çok yararlı olacaktır.

III. MEVCUT SANAYİ TESİSLERİ

Şanlıurfa sanayi kesimi yönünden Ülke'nin en az gelişmiş illeri arasında yer almaktadır. Küçük sanayi işletmeleri ve el sanatları öteden beri yaygındır. Ticaret kesiminden daha önemli yer tutmaktadır.

İldeki sanayi kuruluşları, daha ziyade tarımsal girdileri değerlendiren imalathaneler ya da küçük ve orta ölçekli fabrikalar olmuştur. Bu işletmeler dışında, büyük sanayi olarak Devlet'e ait birer adet çimento (klinker 55,000 ton /yıl, çimento 650,000 ton/yıl üretim kapasitesi), yem (8 ton/h) ve tarım alet ve makinaları (çeşitli zirai aletler 2,000 adet /yıl), yapağı yıkama ve yün ipliği (264,000 kg/yıl straygarn) fabrikası; özel sektör kuruluşu olarak da bir adet pamuk ipliği (3,895 ton/yıl) fabrikası bulunmaktadır. Birecik ilçesinde öteden beri yapılan zeytin yetiştiriciliği burada sabun imalathanelerinin kurulmasına yol açmıştır.

Mevcut sanayi içerisinde yeniden ele alınarak sorunlarının çözülmesi gereken kuruluşlar ise başlıca şunlardır:

1. TZDK, Şanlıurfa Tarım Alet ve Makinaları Fabrikası:

Asli görevi olan çeşitli zirai aletler üretimini gereği gibi yerine getirememektedir. Halen, su tankı imalatı ağırlıklı olarak yapılmaktadır. İşletme sermayesi bakımından desteklenmelidir.

2. SÜMERBANK Yapağı Yıkama ve Yün İpliği Fabrikası:

Bugün için durma noktasına gelmiştir. İşletme sermayesi güçlendirilmeli, istihdam politikası gözden geçirilerek işletme üzerindeki yükü azaltılmalı, entegre bir yünlü battaniye ve halı üretim tesisi ilave edilmelidir.

3. UPİSAŞ, Şanlıurfa Pamuk İpliği Fabrikası:

1975 yılında Polonya teknolojisi ile kurulmuş olan fabrikanın yenilenmeye ihtiyacı vardır. İşletme sermayesi yönünden desteklenmelidir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin devreye girmesi ile birlikte ortaya çıkacak büyük tarımsal üretim artışlarını değerlendirmek, işlemek ve katma değeri yüksek ürünler elde etmek amacıyla, çok sayıda birinci

derecede kurulması gereken sanayi tesislerine de ihtiyaç duyulacaktır.

Şanlıurfa ilinde kurulacak mesleki eğitim kurumlarının desteğinde muhtelif madeni eşya ve ev aletleri, mobilyacılık, tornacılık, tesviyecilik, elektrik malzemeleri üretimi, zirai aletler üretimi, sulama ekipmanları dalları öncelikli sanayiler olarak, özellikle küçük sanayi siteleri kapsamında teşvik edilmelidir.

Sonuç olarak, Şanlıurfa ili, ekonomik yönden yukarıda belirtilen ve mevcut duruma nazaran önemli sınai gelişmeye (yeni kapasitelere de sahip olarak) ve transformasyona uğrayacak olmakla birlikte; esas itibarıyla, tarımın ve ticaretin ağırlığının yüksek olması, endüstrinin ise tali nitelikte kalması doğal olacaktır.

IV. ŞANLIURFA İLİ İÇIN ÖNGÖRÜLEN SINAİ YATIRIMLAR

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin bitmesi ile birlikte tarım ürünlerinde meydana gelebilecek üretim artışları birçok yatırımı buraya çekecek ve Bölge'de büyük bir ekonomik faaliyet oluşacaktır. Oluşacak olan bu ekonomik faaliyetlerin bugünden düzenlenmesi ve yönlendirilmesi kaçınılmaz bir zorunluluktur. Bu amaçla Bakanlığımız'ca organize sanayi sitesine ilave ikinci bir küçük sanayi sitesinin kurulması zarureti vardır.

V. KAYNAKLAR

1. Sanayi Araştırma Dairesinin Muhtelif Çalışmaları.

2. DPT - 6. V Yıllık Kalkınma Planı.

3. GAP Master Plan Çalışması.

4. DİE - 1989 İstatistik Yıllığı.

5. Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası Ekonomik Raporları.

6. Tarım Orman Bakanlığı-GAP Dairesi Çalışma Raporları.

7. GAP Merkezi Dökümanları.

8. 1990 Yılı Yatırım Programı.

9. TÜSİAD Yayınları.

10. Çukurova Üniversitesi Araştırma Raporları.

11. Şanlıurfa Belediyesi Yayınları.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI-Müsteşar-Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Konuşmacı arkadaşlara teşekkür ediyorum. Arkadaşlarımızın tebliğleri oldukça kapsamlıydı. Sanırım sorular kısa olur. Önce soru soracak arkadaşları tespit edelim, sonra tartışmayı başlatalım. Buyurunuz.

Ruhi TAPAN-Teftiş Kurulu Başkanı-İş ve İşçi Bulma Kurumu

Benim iki ayrı sorum olacak. Nitelikli işgücü yetiştirmede bugün uygulanan sistemin devam etmesi uygun mudur? yoksa sadece nitelikli eleman yetiştirmek için tamamen müstakil bir kurumsal yapımı olmalıdır? Diğer sorum ise şu: Köy bazında biyogaz uygulamasında Sayın İlter SERİM'in görüşünde ısrar var mıdır?

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Soruları tespit ettik efendim. Birinci soru Sayın Servet MUTLU'ya yönelik, ikinci soru ise, Sayın İlter SERİM'e yöneltiliyor. Buyurunuz.

Doç.Dr. Servet MUTLU-GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Bu sorunuza cevap verirken, şu ayrımı yapmakta yarar var. Ben, nitelikli işgücü derken , bir, ara kademe işgücü, bir de üst kademe yani idareci düzeyinde işgücünü kastediyorum. Ara kademe işgücü yetiştirilmesinde herhalde bugünkü sistemde bir değişiklik yapmak gerekecektir. Bugüne kadar olan uygulamaların pek yeterli olmadığı görülmektedir. Üst kademe işgücü açısından konuyu ele aldığımızda, sorun Üniversitelerimiz'de bu yönde verilen eğitim kalitesini yükseltmektir. Dolayısıyla, bugünkü düzende biraz değişikliğe gitmek gerekecek sanıyorum.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Ben de özellikle hocamızın söylediklerine bir ilave yapmak istiyorum. İleri teknolojiye uyum sağlamak için kurulan KOSGEB dediğimiz Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme Teşkilatı bu yönde eğitim yapmak üzere teşkilatlanmaktadır. Tabii Türkiye'de, ayrıca, ileri teknoloji sevk ve idare konusunda ve ekonomik yöndeki eğitimler için de özel kuruluşlar gelişmektedir. Yani, buradaki görüş özellikle ihtisasa yönelik olan kısmıyla mevcut sistemi yeniden biraz daha geliştirmektir. Buyurun Sayın İlter SERİM.

Dr. İlter SERİM-Müdür-Sanayi ve Ticaret Bakanlığı-Sanayi Araştırma ve Geliştirme Müdürlüğü

Efendim, konunun vurgulanması açısından teşekkür ederim. Evveliyatı 4-5 seneden daha eski olan, toprak suyunun geliştirdiği bazı biyogaz kuruluş numuneleri var. Ayrıca, kağıtta ve proje olarak da bu konuda Bakanlığımız epey çalıştı. Bizden bilgi isteyenlere çeşitli kapasitelerde biyogaz tesisleri için, kuruluş fizibilite çalışmaları vardır. Bunları takdim edebiliriz. Ben o konuda ısrarlıyım. Büyük bir potansiyeldir. Değerlendirilmesinde fayda vardır.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Teşekkür ederim. Sayın Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU, buyurun Hocam.

Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU-Müşavir-Devlet Bakanlığı

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Efendim, ben teşvik konusu üzerinde durmak istiyorum. Beni bilhassa Gaziantep Ticaret Odası Başkanı Sayın Kamil ŞERBETÇİ'nin teşvik istememesi çok sevindirdi. Çünkü yaptığımız araştırmalara göre, Türkiye'de gelişen illerimiz Devlet'ten en az yardım alan illerdir. Biraz da çarpıcı bir cümleyle şunu söylemek istiyorum; teşvik Türk girişimcisinin ahlakını bozmaktadır. Bugün Türk girişimcisi piyasaları araştırarak para kazanmak yerine, her gün resmi gazeteyi karıştırarak para kazanmak yolunu tercih etmektedir. Girişimcilerimizin bu teşvikleri kimden istediklerinin bilincinde olmaları gerekir. Teşviki Devlet vermemektedir. Devlet burada yalnızca aracıdır. Teşviki veren sonuçta işçidir, memurdur, köylüdür. Bilhassa, son yıllarda fonksiyonel gelir dağılımında, gelir seviyesinin büyümediği gözüken bu kesimden daha fazlasını beklemek herhalde haklı bir istek değildir. Burhan ÖZFATURA'nın bir makalesinde okudum, yapılan bir istatistiki araştırmada Türkiye'nin toplam vergi geliri, milli gelirinin % 8'i sanayiye, % 6'sı tarıma teşvik olarak veriliyor, yani toplam % 14 veriyor. Geriye net % 10 kalıyor. Bir devlet bir alırsa bir vermez, iki alırsa bir verir çünkü kendi teşkilatı da vardır. Dolayısıyla, teşviklerde çok dikkatli olmamız gerekiyor. Teşviklerle alınan paralar sonuçta ekonomik değerlere dönüştürülemiyorsa, pastayı büyütmemiz mümkün değil. Diğer önemli bir konu, Sayın Dr. Haydar Oğuz TUNCER'in belirttiği teşviklerin etkinliği ile ilgili . Teşviklerin etkili olabilmesi için dozajının artırılması gerektiğine inanıyorum. Ancak, bu paranın dışarıdan gelmediğini de gözönünde bulundurmak gerekmektedir. Ayrıca, teşvikte etkinlik ile yaygınlık arasında ters bir orantı olduğu gözden uzak tutulmamalıdır. Teşvikin etkili olması için az sayıda verilmesi lazımdır. Teşviği verenler, sonuçta, milli gelirdeki payları % 15'lere düşen işçi, memur ve tarım kesimidir. Ben bu noktaya özellikle değinmek istedim. Teşekkür ederim efendim.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Sayın Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU'na teşekkür ederiz. Şimdi soru sahibi Sayın İlhan CEVHERİ, buyurun.

İlhan CEVHERİ

Benim sorum Haydar Oğuz TUNCER beyefendiyedir. Kendisinin konuşmasında tarımda üretilen dünya stoku, dünya bazında 170 milyon, hatta bazen 200 milyon tona ulaşmış ve bunu tüketmek için insanların fazlalaşması gibi bir durum meydana gelmiştir. Benim kanımsa şu; dünyada 30,000 kişi açlıktan ölmektedir ve ABD yalnızca statejik konumu bulunan ülkelere gıda yardımı yapmaktadır. Bunlar gözönüne alındığında, gıda stokunun dünyaya yetmediği ortaya çıkmaktadır. Ayrıca; tarım stokları var diye çiftçi, köylü , üretici, mağdur duruma düşürülmemelidir, diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Teşekkür ederiz. Buyurun Haydar bey.

Dr. Haydar Oğuz TUNCER-TOBB

Efendim bir yalnış anlaşılma var helhalde. Ben zaten, GAP'la dünya stoklarının çelişki yarattığını söylemek istemediğimi altını çizerek belirttim. GAP'ta üretilen ürünlerin ileride problem doğurmaması için alternatif olarak, tarımsal hammaddelerin gıda dışı sanayilerde kullanılmasını önerdim. GAP'ta üretimin değerlendirilmesi için dünyada tarıma dayalı sanayilerdeki gelişmeleri bir yol olarak gösterdim. Kendisinin belirttiği biçimde bir şey söylemedim. Tekrar ediyorum, burada bir yanlış anlama var.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Şimdi efendim Cevdet SÖZDİNLER, buyurun.

Cevdet SÖZDİNLER

Sayın Servet MUTLU, konuşması sırasında, dolaysız olarak emek yoğun teknoloji seçimini ifade etti. Sayın TUNCER'de belki tam sözcüğü kullanmamakla birlikte, dolaylı olarak sermaye yoğun teknoloji önerdi. Sayın TUNCER'in söyledikleri çerçevesinde, dünyada tarımsal ürünlerin potansiyel satıcılarının, tarım ürünü fazlası içinde olduğu ve bu doğrultuda tarımsal ürünlerin ticaret hadlerini bozmadan ihraç edilebilmesi için katma değerin mümkün olduğu kadar yüksek işlenmesinin gerektiği belirtildi.

Sayın Servet MUTLU'nun konuşmasıyla ilgili olarak da, yüksek istihdam yaratmak amacıyla, emek-yoğun teknoloji her zaman çatışmasa bile, buna geri teknoloji ismini vermek çok da yanlış olmasa gerek diye düşünüyorum. Emek yoğun teknoloji ve sermaye yoğun teknoloji hedeflerini biraraya getirdiğimizde, hem ihracat hedefleyip hem de geri teknolojiyle üretim yaparsanız, dünyada potansiyel satıcıların tarım fazlaları varken, bu, Bölge'deki emek değerinin düşük saptanmasıyla mümkün olabilir diye düşünüyorum. O zaman GAP'ın sosyal kalkınmayı da içeren entegre bir proje olması hedefine ne ölçüde varılabilecektir? Aksi takdirde de, istihdam hedefinden ne ölçüde vazgeçilerek yüksek teknoloji uygulaması başarılabilir? Sorumun muhatabı karşıt gördüğüm için Sayın MUTLU ve Sayın TUNCER'dir.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Şimdi, burada Sayın MUTLU arkadaşımız bölgesel değil, kentsel teşvik sistemlerini ve bir de bu bölgelerdeki istihdamı arttırıcı teşvik sistemlerinin tercih edilmesini uygun olarak önerdiler. Aslında, Haydar Oğuz TUNCER arkadaşımız da dünyada özellikle tarım sektöründeki stokların yeni alternatif kaynaklarla değerlendirilmesi gibi, yeni teknolojiye dayanan bazı öneri ve teklifler getirmeye çalıştı. Burada her ikisi açısından gerçek payı olan konular var, birbiriyle çelişmiyor. Her iki bildiride de konvansiyonel klasik tarım ürünleri ile bilinen teknolojideki diğer ürünler dışında, malı ileri teknolojiyi takip ederek, katma değeri yüksek ürünlere yönelterek, ihracatta büyük bir artışla bunların değerlendirilmesi önerildi. Benim arkadaşlarımızın sözlerine tercüman olarak özetle söylemek istediğim budur. Eğer kendilerinin de ilave etmek istediği bir şey varsa, buyursunlar.

Doç.Dr. Servet MUTLU-Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Şimdi, denildiği gibi, ileri teknoloji her zaman sermaye yoğun teknoloji demek değildir. Bir üretim biriminde üç eleman vardır. Bizzat makinanın başındaki işgücü, onu kontrol eden mekanizma, yönetici grubu ve makinalar. Üretim kalitesi makinalara, makinaları işleten operatörlere bağlı olduğu kadar, üretim yerinde işin nasıl organize edildiğine de bağlıdır. Burada, ileri yöneticilik, ileri teknoloji demektir ve sermaye yoğun bir şey değildir. Dolayısıyla, bazı konularda, sermaye yoğun olmamakla, emek yoğun olmak arasında bir karşıtlık

yoktur.

Benim asıl söylemek istediğim GAP Bölgesi'nde kendi boyumuza göre elbise dikmek zorunda olduğumuzdur. Gözü kapalı teknoloji transferi yapmak hatalıdır ve burda temel bir politik tercih vardır. Arkadaşımın ifade ettiği gibi, bir işletmede sermaye yoğun teknoloji kullanılır, 10 kişi çalıştırılır, çalışanlara çok yüksek ücret ödenir, çünkü emeğin marjinal verimliliği öyle bir teknolojide çok yüksektir. Ancak, 100 tane işsiz varsa, bunlardan yalnızca 10 tanesine iş yaratırsınız. Halbuki GAP Bölgesi'nde çok yaygın işsizlik hüküm sürmektedir. Peki, sermaye yoğun teknoloji kullanıp geriye kalan 90 kişiyle ne yapacaksınız? Benim cevabım budur, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Teşekkür ederiz. Sayın İsmail DEMİRKOL, buyurun.

İsmail DEMİRKOL-Başkan-Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası

Sayın Başkan, sorumun muhatabı Sayın MUTLU'dur. Mevcut teşvik sisteminde bölgelerarasındaki gelişmişlik farkını izole açısından bir ilerleme oluşmuşmudur?

Doç.Dr. Servet MUTLU-GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Efendim, TOBB'nin yaptığı araştırmayı ben burada naklettim. Geri kalmış yörelere yatırım çekilmesinde verilen teşviklerin etkinliği hemen hemen sıfırdır. Sayın MÜFTÜOĞLU bugünkü teşvik sisteminin eksikliklerine, hatta hastalıklarına işaret ettiler, bu Yağma Hasan'ın böreğine dönüşmüştür. Yani teşvikin asıl amacı risk düzeyi yüksek bölgelerde, bu risk düzeyini karşılayacak miktarda işletmeye yardım yapılmasıdır. Bu, bugünkü teşvik sisteminde maalesef bulunmamaktadır. Teşvikler geri kalmış yörelerde de, gelişmiş yörelerde de hemen hemen aynı verildiği için, Türk sanayine aile işletmelerinin hakim olması ve sanayinin büyük bir kesiminde oligopolisitik bir yapının hüküm sürmesi nedeniyle, sanayi geri kalmış yörelere bugünkü teşvik sistemiyle gelmemektedir. Burada genel olarak değinmeye çalıştığım bazı önlemler alınmazsa , kısa ve orta dönemde gelmesi ihtimali oldukça düşüktür. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Teşekkür ederiz. Sayın Armağan ERTURAN, buyurun efendim.

Armağan ERTURAN-Daire Başkan Yardımcısı-TÜSTAŞ

Sayın Başkan, ben herhangi bir soru yöneltmek için gelmedim. Bir açıklamada bulunacağım. Biraz önce Sayın SERİM eğitim konusundan söz etti. Şu anda başlamış ve yürüyen 2 tane proje var, bunu söyleme fırsatı bulduğum için memnunum. Önümüzdeki haftalarda ilgili arkadaşlar giderek Sayın Valilerle, Belediye Başkanlarıyla, Üniversite Yetkilileriyle ve İlgili Diğer Kuruluşlarla temaslar kurarak projelerin Bölge'ye intikali sağlanmış olacaktır. Bu projeler ön çalışma safhasında bulunulan, GAP Eğitim Planı ile GAP Sağlık Master Planı'dır. Bu projelerin takribi süreleri 1 senedir ve zannederim GAP Master Planı yapılacak projelerle tam bir entegrasyon içindedir. Ayrıca, GAP İdaresi ile DPT'nin görüşleri çerçevesinde yürüyecek iki projedir. Bilgilerinize arz ederim. Teşekkür ederim.

Teşekkür ederiz, bu açıklamalar için. Şimdi son olarak, iki konuşmacı arkadaşımız söz istediler. Önce, Sayın Haydar Oğuz TUNCER'e sonra da Kamil ŞERBETÇİ'ye çok kısa olarak söz veriyorum.

Dr. Haydar Oğuz TUNCER-TOBB

Sermaye yoğun teknoloji-emek yoğun teknoloji, yıllardır tartışılan konulardır. Ben, bu tartışmaya girmek istemiyorum. Söylediklerim belli şeyler. Geri teknolojilerle sanayileşmek mümkün değildir. İstihdam yaratmak amacıyla ileri teknolojiyi Türkiye'ye getirmezseniz, o zaman sanayileşmeyecek demektir. Ayrıca, bu sanayileri Türkiye'ye ve GAP Bölgesi'ne getirmenin çok zor olduğunu düşünüyorum. Sayın Belediye Başkanları buradalar, kendileri çokuluslu şirketlere gelin, Bölge'de tesisinizi kurun, araziyi veriyoruz deseler, hükümet de gerekli vergi muafiyeti önlemlerini alsa, bu kişiler gelip fabrikayı kursalar, Türkiye ne kaybedecek? Ayrıca, yabancı sermayenin dış pazar imkanlarıyla, istihdamıyla, teknolojisiyle gelmesini şart koşuyorum. Yani, çokuluslu şirketlere Türkiye'de olağanüstü teşvik tedbirleri tanınsın ve Sayın MÜFTÜOĞLU'nun dediği gibi, teşvikler sadece GAP Bölgesi için olsun, yaygınlaşmasın; selektif ve sektörel bazda olduğu gibi, ayrı bir GAP yatırım fonuyla da teşvik edilsin, diyorum. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Teşekkür ederiz efendim. Sayın Kamil ŞERBETÇİ, buyurunuz.

Kamil ŞERBETÇİ-Başkan-Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası

Efendim, burada bir yanlış anlaşılma var galiba? Ben, konuşmalarımda teşvik istemiyoruz diye herhangi bir şey söylemedim. GAP Bölgesi içinde en az teşvik gören vilayet Gaziantep'tir. Biz bunda yanlışlık olduğunu iddia ediyoruz. Gaziantep'in teşvik kapsamı içinde bulunan diğer illerle eşit derecede teşviklerden istifade etmesini talep ediyoruz. Gazianteplı'ler olarak bunun doğruluğuna inanıyoruz. Devlet'in teşviğine ihtiyacımız olduğunu vurgulamaya çalışıyoruz. Benim sözüm bu kadar efendim.

Oturum Başkanı-Akın ÇAKMAKÇI

Sayın misafirler, iki gün boyunca bu konular daha geniş biçimde ve daha detaylı olarak tartışılacaktır. Tabii, gerek ileri teknoloji, gerekse emek-sermaye yoğun teknoloji konuları her zaman tartışılan ve birbirlerinden ayrılmayan bir bütündür. Bunları şartlara, bölgelere ve konulara göre değerlendirmek ve ona göre uygulamak lazımdır. Hocalarımız haklı olarak, Ülkemiz'in şartlarına uygun en iyi sistemi bulmamız gerektiğini söylediler, fakat şurası da muhakkak ki uyguladığımız teşvik sistemleri, Türkiye'de bulup uyguladığımız özel bir sistem değil. Bunlar, dünyanın gelişen, kalkınan tüm ülkelerinde kullanılan sistemlerdir. Tabii her ülke kendi yapısına göre bunları geliştirmekte ve faydalanmaktadır. Ben önümüzdeki oturumlarda, bu sorunlara ve tartışmalara çok değerli katkıları olacağı ümidiyle, başta Valilerimize, Belediye Başkanlarımıza, Milletvekillerimize ve tüm değerli arkadaşlarımıza bu oturuma katıldıkları için teşekkür eder, saygılar sunarım.

İKİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Turgut ATALAY

Başkan, Diyarbakır Belediyesi

GAP TEKSTİL VE TEKSTİL YAN SANAYİ POTANSİYELİ

A. Nafi YÜREKLİ

Genel Müdür, Tekshol

GAP VE TÜRKİYE KARMA YEM SANAYİ

Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN

Başkan, TOKB Yem Sanayi Genel Müdürlüğü, Teknoloji Dairesi

İÇME SULARI TEMİN VE TEVZİİ İLE MAKİNA VE MAKİNA AKSAMI DONANIM MALZEMELERİ YAPIM SANAYİ

Turan TUNCER

Müdür, TOKB Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü, Su Sondaj Şubesi

ORMANCILIĞIMIZ VE ORMAN SANAYİ

Ertan ÖZUĞURLU

TOKB Orman Genel Müdürlüğü

SULAMA SUYU TEMİNİ VE DAĞITIMI İÇİN GEREKLİ OLAN MAKİNA ALET VE GEREÇ YAPIMI SANAYİ

Dr. Nejat ŞENGÜN

TOKB Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

TARTIŞMA

GAP TEKSTİL VE TEKSTİL YAN SANAYİ POTANSİYELİ VE BU POTANSİYELİN DEĞERLENDİRİLMESİ İÇİN ALINMASI GEREKLİ TEDBİRLER

A. Nafi YÜREKLİ
Genel Müdür
TEKSHOL

GAP'ın hiç şüphesiz ki en güçlü ve kısa vadede neticeleri alınabilecek etkisi, tarım üretimindeki patlama ile olacaktır.

Tarım üretimindeki patlama ise, toprak rantabilitesi yüksek olan mahsullerde gerçekleşecektir. Zira, bu ürünler irrigasyon ve drenaj düzenleri sağlanmış verimli topraklarda yetiştirilebilen ürünlerdir. GAP Bölgesi toprakları; Fırat, Dicle ve bu nehirlerin kollarının akan kenarları dışında, yıllarca, ya ekilememiş ya da sadece bu kurak topraklarda yetiştirilebilecek, düşük verimli tahıl üretimiyle değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Ancak, şimdi GAP'ın devreye girmesiyle birlikte, bu topraklar sulanabilir hale gelecek, ve yıllarca bakir, ekilmeden kalmış olmanın verdiği, tarım için gerekli mineraller zenginliği ile, az önce bahsetmiş olduğum, toprak rantabilitesi yüksek ürünlerin ziraatı için, en uygun topraklar olacaktır.

Bu Bölge için toprak rantabilitesi en yüksek ürünler, sebze, meyva, yağlı tohumlar, pamuk ve tahıldır. Zira, herkesce malum olduğu gibi, tarımda, en az sulama kadar mühim olan diğer bir husus da iklim şartlarının, yetiştirilecek olan ürünün gelişimi için gereken koşulların mevcut olmasıdır.

GAP'ın sulama şebekelerinin devreye girmesiyle yaratacağı potansiyel ile, Bölge'nin iklim şartları ve ziraat kolaylığı faktörleri değerlendirildiği zaman, Bölge'nin ekilecek alan potansiyelinin % 60'ının pamuk ve yağlı tohumlar ziraatine yönelik olacağı kaçınılmaz bir gerçektir. Zira, pamuk Mart-Nisan aylarında ekilip, Mayıs-Ağustos ayları içinde nebat olarak gelişen ve Eylül-Ekim aylarında hasat edilen bir üründür. Nebat olarak gelişimi sırasında, takriben 2,5 ay direkt güneş ışığı ve 28 °C asgari hava sıcaklığı gerektiren bir yapıya sahiptir. Ayrıca, pamuk kozalarının çatlayıp pamuğun ortaya çıkmasını müteakkip, atmosferdeki bağıl nem oranının düşüklüğüne paralel olarak da elyaf kalitesi yükselen bir karekter özelliği göstermektedir. Bu ürün için gerekli tanımlamalar aynen, GAP Bölgesi'nin iklimini tanımlamaktadır.

Bu gerçeklerden hareketle, çok kısa bir zaman sonra, GAP Bölgesi'nde, şu anda takriben 20,000 hektar olan ekim alanlarının 600,000 hektara ve 60,000 ton civarında olan çekirdekli pamuk üretiminin de 1,800,000 tona çıkması hiç kimseyi şaşırtmamalıdır.

Ayrıca, pamuk ekilen alanlarda toprağın dinlendirilmesi için gerekli alternatif ürün olan soya fasulyesinin de münavebeli olarak, pamuk ekilen alanlara ekilebileceği varsayılırsa, yıllık 900,000 tonluk bir soya fasulyesi kapasitesi de kazanılmış olacaktır.

Yukarıda arz etmeğe çalıştığım verilerden, GAP Bölgesi'ndeki sanayileşmenin doğal olarak tarıma dayalı bir sanayileşme olacağı ve bu tarıma dayalı sanayileşmenin de büyük ağırlıkla tekstil, tekstil yan sanayi ve yağlı tohumların işlenmesine dayalı nebati yağ sanayine yöneleceği kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Diğer bir bakış açısıyla, hammadde üreticisi olup da sanayileşme süreci içerisine girmiş olan kalkınmakta olan ülkelerde; tekstil, tekstil yan sanayi ve nebati yağ sanayi nasıl ilk gelişen sanayi sektörleri oluyorsa, GAP Bölgesi'nde de gelişme süreci aynı paterni takip edecektir.

Bu sanayileşme gerçeğinin çok çarpıcı ve kesin bir diğer nedeni de; gerek pamuk, gerekse de soya fasulyesinin hasat zamanının maksimum 45-60 günlük bir kısa süreye yayılması ve dolayısıyla da, bu süre içinde, hasat bölgelerinde depolama ve proses imkanları olmadığı takdirde, akıl almaz boyutlarda bir nakliye probleminin yaşanacak olmasıdır. Yöre'nin karayolları ağı bilhassa Devletimiz'in son 5 yıl içerisinde yapmış olduğu yatırımlarla son derece yüksek standartlara ulaşmışsa da, yeterli olamayacaktır. Nakliye problemine, daha önce ekime hiç müsait olmayan bölgelerde başlayacak artan verimin getireceği, tahminen 40 milyon tonluk tahıl hasatının nakliyesi de eklenecek olursa, bu Bölge karayolları ağının; takriben 6 ay boyunca, bir ucu Diyarbakır'da, diğer ucu Ankara'da bulunan, arka arkaya dizilmiş kamyonlar konvoyu ile bloke olacağı çok basit bir matematik sonucudur.

Doğal olarak, bu ürünlerin yetiştirildiği bölgelerde, depolanıp işlenmesi ve sanayi ara ürünleri veya nihai tüketici mamulleri haline geldikten sonra sevk edilmesi, gerek Yöre'nin kalkınması, gerekse de doğacak problemlerin çözülebilmesi için en rasyonel oluşumdur.

Ancak, bir vakıa da, sanayileşmenin kendi haline bırakıldığı zaman, oluşumu oldukça uzun zaman alan bir yapılaşma olmasıdır. Zira, sanayicilik, bir konsept, kültür ve teşebbüs meselesidir.

Memleketimiz'de uygulanmakta olan serbest piyasa ekonomisi içerisinde, müteşebbis, genellikle, yatırım için sanayi altyapısının en uygun ve kolay şartlarla bulunduğu yöreleri seçmektedir. Maalesef, GAP Bölgesi müteşebbisler tarafından yeteri kadar tanınmadığı için bu bölgeler içerisinde tanımlanamamaktadır.

Yeteri kadar tanınmadığı için diyoruz zira; GAP ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde Devletimiz sanayinin gelişimi için gerekli her türlü altyapıyı tamamlamıştır.

GAP ve Doğu Anadolu Bölgesi gerek iletişim gerekse de ulaşım yönünden Batı Anadolu Bölgesi'nden eksik değildir. Hatta, Orta Anadolu'nun birçok yöresinden daha ileridir, diyebiliriz.

Hiç sorunsuz hadise olmayacağı gibi, burada da gerçek sorun sanayi için gerekli insan faktörüdür. Devletimiz bu Yöre insanının yıllarca ihmal edilmiş olmasının hassasiyeti içerisinde, son 10 yılda, bilhassa son 5 yıl içinde bu Bölge'ye sınırsızca, Bölge insanından, Devleti'ne bağlılık dışında hiçbir karşılık beklemeden vermiş ve maalesef bu karşılıksız özveriş, sürekli bir bedava yaşam beklentisi yaratmıştır. Buna belirli yerlerde ortaya çıkan identifikasyon sorunu da eklendiği zaman, Yöre insanında sanayileşme için gerekli formasyon yok gibi görünmektedir. Bu husus olağanüstü hal bölgelerinde bilhassa geçerlidir.

Bölge müteşebbisi, kendi haline bırakıldığı zaman gerçekten rantabl yatırımlar yerine, en kısa yoldan teşviklerden faydalanabileceği ve büyük ihtimalle yarım bırakacağı, görüntü yatırımlara yönelerek kaynak israf etmekte, gerçek sanayici ise Malatya'dan daha doğuya gitmeye cesaret edememektedir.

Hiç şüphesiz ki bunları olduğu gibi kabul edip, Bölge'nin sanayileşmesi mümkün değildir, denemez. Bölge, mutlaka gerekli sanayileşmeye zaman içerisinde kavuşacaktır.

Ancak, kendi akışına bırakıldığı zaman bu süreç on yıllar olabilir. Bundan daha tehlikeli olan diğer bir husus da, eğer sanayileşme tarımsal patlamayı takip edebilecek bir gelişme içerisinde olmayıp bu patlamayı destekleyemezse, ürünün tarlada kalması yahut aracılar elinde, çiftçinin ekim rantabilitesini silip süpürmesi mevzubahis olabilir ki; işte bu takdirde doğacak korkuyu yenip, yeniden çiftçiyi ekime döndürmek, Türkiye'ye çok uzun yıllar kaybettirebilir.

Dolayısıyla, uzun yıllar sürme tehlikesi olan bu dönemi, alınacak bazı önlem ve eğitsel tedbirlerle 10, azami 20 yıl içerisine sığdırabiliriz kanaatindeyim.

Bölge'de, tekstil ve tekstil yan sanayi ile birlikte diğer sanayi sektörlerinin de gelişmesini sağlayabileceği kanaatinde olduğum tedbirler kısaca;

1. Genel teşvikler yerine yöresel teşvikler getirilmeli, teşvik edilecek sektörler mutlaka yörelere göre kısıtlanmalıdır. Bu şekilde, gayri fizibil yatırımlarla, kaynak israfı önlenecektir.

2. Teşvik unsurları mutlaka sanayiciye tesisin devreye girmesinden sonra ödenmeye başlamalıdır. Dolayısıyla, teşvik unsurlarından faydalanılıp, yatırımın yarım bırakılmasının bir ölçüde önüne geçilmiş olacaktır.

3. Bu Yöre'de çalışma ve insan çalıştırma, gerek vergiler, gerekse de ödenecek sigorta primleri yönünden sübvanse edilerek teşvik edilmelidir. Burada, yaratılacak ek istihdam olanaklarının getireceği yeni vergi ve SSK primi kaynakları, başlangıçta sübvansiyon gibi görünen bu hususu birkaç misli katlayarak, ekonomiye geri kazandıracaktır.

4. Yöre'nin Batı'ya göç etmiş işgücünü ters göç ile, geri kazandıracak imrendirici teşvik unsurları getirilmelidir. Bu unsurlar yetişkin işgücüne 3. madde de belirttiğim muafiyetlerin kademeli artırılması ile sağlanabilir. Bu şekilde, hem Yöre'de ihtiyaç duyulan yetişmiş ve sanayi tecrübesi olan işgücü temin edilmiş olacak, hem de Bölge'deki identifikasyon sorunu büyük ölçüde halledilecektir.

5. Türkiye genelinde sürekli ve kapsamlı bir promosyonla Bölge ve imkanları halka tanıtılarak, bu Bölge'de çalışma imrendirilmeli hatta gençlik içinde bu Bölge'de çalışma modası yaratılmaya çalışılmalıdır.

6. Okullarda kapsamlı ve sanayi işbirliği ile eğitim yapılması sağlanmalıdır.

7. Tarım ürünleri için mutlaka tohum ıslah ve gelişim istasyonları çok yaygın bir şekilde bu Bölge içerisinde kurularak, başlangıçta, ürün verimi ve toprak randımanını düşürecek tohum yozlaşmasının önüne geçilmelidir.

8. Tarıma dayalı sanayi tesislerinde, tesis ile birlikte mutlaka depolama kapasitesi ön şartı getirilmelidir.

9. Bu Bölge'de kurulacak sanayi tesislerinde işletme kredilerinde düşük kredi faizleri sübvansiyonu ile hammadde stoklamasına müsaade edecek finansal yapı teşvik edilmelidir.

10. Her vilayette, örnek pilot tesisler gerekirse Devlet tarafından devreye alınıp, karlı bir şekilde çalışabilirliği diğer müteşebbislere gösterilerek, gönüllü bir müteşebbis akımı Bölge'de sağlanmalıdır. Bu

hususda, Türkiye Kalkınma Bankası ve Tekstil Holding ilk çalışmalarına Hakkari, Van ve Batman illerinde üç tekstil sektörü tesisiyle devreye girmiştir.

GAP ve TÜRKİYE KARMA YEM SANAYİ

Dr. Hüseyin BÜYÜKŞAHİN
Teknoloji Daire Başkanı
TOKB Yem Sanayii Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Dünya'da, nüfus artışına paralel olarak, gıda maddelerine olan talep hızla artmaktadır. Öncelikle, Ülkemiz insanının daha iyi beslenmesinin sağlanması yanında, gıda maddesi ihracat imkanlarının geliştirilmesi ancak bitkisel ve hayvansal üretimin artırılması ile mümkündür.

Hayvansal üretimin arttırılması, birim hayvan başına verimin yükseltilmesi, diğer bir ifade ile verim potansiyeli yüksek genotip kullanılması yanında; hastalıklardan ari, iyi bakım ve rasyonel hayvan besleme ile sağlanabilir.

Hayvancılıkta, yem, en önemli girdiyi oluşturmakta; farklı hayvan türlerinde % 50-60'ı, bazen % 80'i teşkil etmektedir. Bunun da önemli kısmını, hatta tavukçulukta tamamını karma yem oluşturmaktadır. Bu itibarla, hayvancılığın gelişmesi ve hayvansal üretimin arttırılması diğer faktörlerin yanında karma yem sanayi ile yakından ilgilidir.

Bu tebliğimde, Ülkemiz karma yem sanayinin genel görünümü ile Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)'nin uygulanması sonucu sektörde meydana gelebilecek gelişmeleri sunmaya çalışacağım.

II. KARMA YEM SANAYİNİN MEVCUT DURUMU VE SORUNLARI

II.I. Dünyada Karma Yem Sanayinin Durumu

Dünyada yem sanayine ilk adım, bu yüzyılın başlarında Amerika'da atılmış ve hızlı bir gelişme göstermiştir. Amerika'da 1916 yılında, Almanya'da ise 1920 yılında çıkarılan ilk yem kanunları ile yem sektörü disipline edilmiş ve bundan sonra fabrika sayısı ve karma yem üretimi artmıştır.

Bazı ülkelerde fabrika sayısı incelendiğinde; Batı Almanya'da 900, Fransa'da 760, İtalya'da 416, Hollanda'da 700, İngiltere'de 500 adet yem fabrikası bulunmaktadır. Yine 1988 yılı karma yem üretimleri; B. Almanya'da 16.8 milyon/ton, Fransa'da 16.7 milyon/ton, İtalya'da 11.8 milyon/ton, Hollanda'da 16.6 milyon/ton ve İngiltere'de 10.7 milyon/ton olup, hayvan başına düşen yem miktarı bu ülkelerde Türkiye'ye göre, 7-8 misli fazladır.

II.II. Türkiye'de Karma Yem Sanayinin Mevcut Durumu ve Sorunları

Ülkemiz'de karma yem sanayine ilk adım, 1956 yılında Yem Sanayii Türk A.Ş'nin kurulması ile atılmıştır. Yem Sanayii Türk A.Ş. ilk fabrikasını 1958'de Ankara'da işletmeye açmış, bunu Konya, Erzurum ve İstanbul yem fabrikaları izlemiştir.

Yem Sanayii Türk A.Ş. bir taraftan karma yemi hayvan yetiştiricilerine benimsetmeye çalışırken, özel sektöründe karma yem sanayi alanına girmesini sağlamak amacıyla, özel sermaye ile ortaklık yoluna gitmiştir. 1961 yılında Tariş'le birlikte "Yemta-Tariş" adı ile İzmir'de ilk ortak fabrikayı işletmeye almış ve daha sonraki yıllar bu sayı 14'e kadar yükselmiştir.

Bu başarılı çalışmalar sonucu, yem sanayine özel sektör 1964 yılında girmiş, son yıllarda yem fabrikası sayısı hızlı bir şekilde artmıştır.

Fabrika sayısı ve üretim miktarı yükselen yem sanayinde kullanılan hammaddelerle, karma yemlerin kalite kontrollerinin yapılması gereği duyulmuş ve bu amaçla 1973 yılında 1734 sayılı Yem Kanunu ve bu kanunla ilgili 1974 yılında da Yem Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Ayrıca, Yem Tescil ve Kontrol İşleri Dairesi kanun ve yönetmeliklerle görevleri yürütmek için kurulmuştur. 1734 sayılı Yem Kanunu ve Yem Yönetmeliği ile sözkonusu Daire'nin, sektörün hızlı gelişmesinde büyük etkisi olmuştur.

Ülkemiz'de yem fabrikalarının kapasiteleri 5 ton/h - 50 ton/h arasında değişmekle birlikte, çoğunluğunu 10-20 ton/h kapasiteli fabrikalar teşkil etmektedir. Yem fabrikalarının çoğu yarı otomatik sistem esasına göre çalışmaktadır. Ancak, son yıllarda, yarı otomatik fabrikalarda otomasyona doğru gelişmeler görülmekte ve bilgisayarlı sistemlere geçilmektedir. Ayrıca, karma yem formülleri de bilgisayarda yapılmakta, bu suretle dengeli ve ekonomik rasyolar elde edilmektedir.

1958'de iki adet fabrika ve 28,000 ton/yıl kapasite ile kuruluşunu yapan karma yem sanayi, 1989 yılı sonu itibariyle 263 adet fabrika ile tek vardiyada 5,035,000 ton/yıl kapasiteye ulaşmıştır.

Karma yem sanayinin 30 yıllık gelişmesinde fabrika sayısı, kapasite, üretim ve kapasite kullanımı Cetvel 1'de verilmiştir.

CETVEL 1 : FABRİKA SAYILARI, KAPASİTE, ÜRETİM VE KAPASİTE KULLANIMLARI

	YEM SANAYİ T.A.Ş.			İŞTİRAKLİ			ÖZEL			T O P L A M			
Yıllar	Fab. (Ad.)	Ür.Kapasite (Bin/Ton)	Üretim (Ton)	Fab. (Ad.)	Kapasite (Bin/Ton)	Üretim (Ton)	Fab. (Ad.)	Kapasite (Bin/Ton)	Üretim (Ton)	Fab. (Ad.)	Kapasite (Bin/Ton)	Üretim (Ton)	Kapasite Kullanım(%)
1958	2	28	586	-	-	-	-	-	-	2	28	586	2.1
1961	4	56	10,773	1	10	400	-	-	-	5	66	10,773	16.4
1965	4	56	29,235	4	48	18,187	3	30	9,628	11	134	57,050	42.5
1970	6	86	79,133	4	48	68,216	13	146	70,726	23	280	218,075	77.9
1975	8	188	151,966	11	170	125,811	20	325	251,974	39	683	529,751	77.5
1980	19	364	306,409	13	254	256,310	64	1,049	886,272	96	1,667	1,448,991	86.9
1985	23	502	590,069	14	290	344,161	154	2,708	2,108,030	131	3,500	3,042,266	92.5
1986	25	542	627,222	14	290	271,206	165	2,886	1,970,634	204	3,718	2,869,062	77.1
1987	25	542	727,701	10	191	287,526	186	3,424	2,561,075	221	4,157	3,576,302	86.0
1988	25	542	703,305	10	191	243,257	195	3,575	3,084,946	230	4,308	4,031,508	93.8
1989	26	700	672,840	3	55	30,900	234	4,280	3,579,517	263	5,035	4,283,257	85.0

Fabrika sayısı, kapasite ve karma yem üretimi bakımından son yıllarda özel sektörün payı artmıştır. Buna karşılık, kamu fabrikalarının payı giderek azalmıştır. Son yıl itibariyle Yem Sanayii Türk A.Ş.'nin payı % 14'e düşmüş, bu arada kamu iştirakli fabrikalar da özelleştirme programı çerçevesinde özel sektöre satılmıştır.

Karma yem sanayinde tek vardiyada kapasite kullanımı % 85 oranında olup, sektörde tam kapasiteye henüz ulaşılmamıştır. Mevcut kapasite ile iki vardiyada 10 milyon/ton'un üzerinde karma yem üretmek mümkündür. Karma yem üretiminin yem grupları itibariyle dağılımı Cetvel 2'de verilmiştir. Buna göre, başlangıçta kanatlı yemi, toplam üretimin % 65'ini teşkil ettiği halde son yıllarda bu oran % 33-34'e düşmüştür. Bunun sebebi, son yıllarda büyük-küçük hayvan yemleri üretimlerinin artması yanında tavukçulukta kendi yemini yapan işletmelerin sayıca çoğalmasıdır.

CETVEL 2 : ANA YEM GRUPLARI İTİBARİYLE KARMA YEM ÜRETİMİ VE PAYLARI

Yıllar	Kanatlı Hayvan Yemi Üretim	%	Büyükbaş-Küçükbaş Hayvan Yemleri Üretim	%	Diğer Yemler Üretim	%	Toplam
1960	3,737	65	1,841	32	213	3	5,791
1970	136,920	63	72,468	33	8,687	4	218,075
1975	319,874	60	200,000	38.2	9,877	1.8	529,751
1980	609,703	42	834,280	57.5	5,008	0.5	1,448,991
1985	1,167,526	38	1.849,016	61	25,718	1	3,042,260
1986	1,238,480	43	1.606,867	56	23,715	0.8	2,869,062
1987	1,196,498	33	2,348,654	66	31,150	0.9	3,576,302
1988	1,401,402	34.5	2,609,703	65	20,403	0.5	4,031,508
1989	1,313,998	30.9	2,936,863	68.6	22,396	0.5	4,283,257

Ülkemiz karma yem sanayinde, önemli boyutlarda karma yem ihracatı ve ithalatı sözkonusu değildir. Ancak, karma yem sanayinde, hammadde ve yarı mamul olarak ithalat, az miktarda da ihracat yapılmaktadır.

Karma yem sanayi, gelişme yıllarında teşvik kapsamına alınmış, hızlı gelişmesi sonucu sektör bazında teşvik durdurulmuştur. Ancak, Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de ve modernizasyon durumlarında sektör teşvik edilmektedir. Ayrıca, karma yem 1985 yılı başından itibaren destekleme kapsamına alınmakla beraber, 1989 Ağustos'ta kaldırılmıştır. Destekleme uygulanan yıllarda yetiştiriciye;

1985	yılında	27.7	milyar	TL.
1986	"	62.1	"	"
1987	"	118.0	"	"
1988	"	206.2	"	"
1989	"	135.4	"	" ödenmiştir.

Ülkemiz'de yem sanayinin gelişmesi birtakım sorunlarıda beraberinde getirmiştir. Bu sorunların çözümü konusundaki çalışmalarla büyük ölçüde gelişmeler kaydedilmiş ise de sektörün halen önemli sorunları bulunmaktadır. Bunlar, hammadde ve finansmandır.

Karma yem sanayinde, son yıllarda, soya, ayçiçeği ve mısır üretiminde gelişmelere rağmen, bunlara dahil bazı hammaddelerin temin edilmesinde ve kalitelerinde problemler mevcuttur. Ülkemiz'de istatistiklere göre, 2 milyon ton civarında mısır üretimi olduğu bildirilmekte ise de ihtiyaç karşılanamamakta ve temini için ithal yoluna gidilmektedir. Üretiminin daha hızlı bir şekilde artırılarak tüm karma yemlerde kullanılması sağlanmalıdır.

Karma yemlerde protein kaynağı olarak kullanılan yağlı tohum küspelerinde, hem üretim miktarı yetersiz, hem de kaliteleri stabil değildir. Özellikle, soya küspesi ihtiyacı, yerli üretimle karşılanamadığından son 3-4

yıldır ithal edilmektedir. Bu durum fiyatların yükselmesine sebep olmaktadır.

Karma yem hammaddelerinden balık unu, et-kemik unu v.b. gibi hayvansal kökenli yemlerin üretim yetersizliklerinin yanısıra üretim teknolojilerinden ileri gelen hijyenik problemler de mevcuttur.

Sözkonusu problemler ancak mısır, soya ve yağlı tohum v.b. gibi bitkisel ürünlerin arttırılması ile çözümlenebilir. Bu durum ise GAP'ın yem sanayi için ne kadar önemli olduğunu göstermektedir.

II.III. GAP Alanı'nda Karma Yem Sanayinin Mevcut Durumu

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamına giren Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerinde bulunan yem fabrikalarının kapasiteleri üretim ve kapasite kullanımları Cetvel 3'de verilmiştir.

CETVEL 3 : GAP ALANI'NDAKİ YEM FABRİKALARININ TEK VARDİYA KAPASİTE, ÜRETİM VE KAPASİTE KULLANIMLARI (1989)

Fabrika Adı	Kapasite (Ton/Yıl)	Üretim 1989	Kapasite Kullanım(%)
1. Adıyaman Yem Fab. Yem San.T.A.Ş.	16,000	13,116	81.9
2. Diyarbakır Yem Fab. Yem San.T.A.Ş	16,000	13,494	84.3
3. Diyarbakır Köytür Yem Fabrikası	10,000	4,627	46.2
4. Gaziantep Gülyuva Yem	40,000	38,145	95.3
5. Gaziantep Altınsoy Yem	60,000	32,948	54.9
6. Gaziantep Yem San.Ltd.Şti.	10,000	13,332	133.3
7. Gaziantep Katırcıoğlu Yem	10,000	-	-
8. Siirt Yem Fab. Yem San. T.A.Ş.	16,000	11,801	73.7
9. Siirt Baturlar Yem	20,000	2,520	12.6
10. Mardin-Kızıltepe Yem Yem San. T.A.Ş.	16,000	15,008	93.8
11. Ş.Urfa-Hilvan Yem Fab. Yem San. T.A.Ş.	16,000	14,728	92.0
	230,000	159,719	69.4

GAP Alanı'na giren 6 ilde; 1990 yılbaşı itibariyle, 11 adet fabrika ve tek vardiyada 230,000 ton/yıl kapasite mevcut olmasına rağmen, karma yem üretimi 159,719 ton olup, toplam kapasite kullanımı % 69.4'dür. 11 adet fabrikanın 5 adedi Yem Sanayii Türk A.Ş. Genel Müdürlüğü'ne ait olup, diğerleri özel sektör yem

fabrikalarıdır.

GAP Alanı'ndaki yem fabrikalarında da hammadde ve finansman sorunları mevcut olup, bunların dışında Bölge'de talep yetersizliği nedeniyle, yem satış problemi bulunmaktadır. Özellikle, Yem Sanayii Türk A.Ş.'ne ait fabrikaların yaklaşık 8-10 yıldır Bölge'de faaliyet göstermesine ve adı geçen kuruluşun bu Bölge'deki fabrikalarda maliyet yüksek olmasına karşılık, yem tüketimini teşvik için düşük fiyat uygulamasına rağmen, karma yem kullanımı istenen seviyeye gelememiştir. Bu yüzden, fabrikalar tam kapasite ile çalışamamaktadır.

Bölge'de hayvancılığın genel karakteri, kuru ve zayıf meralarda anızlara dayalı ekstansif uygulamanın yaygınlaşması sonucu, karma yem talebini azaltmaktadır. Ayrıca, bu illerde tavukçuluk Ülke geneline göre çok geridir ve endüstriyel tavukçuluk gelişmemiştir.

III. GAP İLE KARMA YEM SANAYİNDE BEKLENEN GELİŞMELER

Bölge'de; çeşitli büyüklükteki baraj ve hidroelektrik santraller ile sulama tesisleri, inşa edilecek her çeşit altyapı, tarımsal yapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlerin gelişmesini sağlayacak tesis ve hizmetleri kapsayan çok yönlü entegre bir proje olan GAP için, tarımın ağırlıklı bir yeri vardır. Su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi Bölge' nin yalnız tarımsal yapısını değil, aynı zamanda sosyal ve ekonomik yapısını da değiştirecektir. Bu değişiklikler, bitkisel ürün artışını ve hayvancılığın gelişmesini, dolayısıyla karma yem sanayini olumlu yönde etkileyecektir.

III.I. GAP ile Karma Yem Hammaddeleri Üretimi

Güneydoğu Anadolu Projesi kapsamına giren 6 ilin, 7.2 milyon hektar olan arazi varlığının 3.1 milyon hektarı, diğer ifade ile % 43'ü işlemeli tarıma elverişlidir. Ülke ortalamasının % 36 olduğu kabul edilirse, bu oran Ülke ortalamasının üstündedir. Bölge'de bitkisel üretimi kısıtlayan en önemli etken, elverişsiz yağış-sıcaklık ilişkisidir. İşlenen arazinin % 94 gibi büyük bölümünü oluşturan tarla arazisinin % 96'sında kuru tarım uygulanmaktadır. Kuru tarım alanının % 97'sinde ise, nadaslı kuru tarım yapılmakta, 2.5 milyon hektarlık tarla arazisinin yarısı her yıl üretim dışı kalmaktadır. Ekilen kısımlarda ise, genel verim ortalamalarına göre, düşük verim alınmaktadır.

GAP yatırımlarının gerçekleşmesi ile Bölge'de sulanan alanlar arttıkça, kuru tarım alanlarında nadas oranı azalacaktır. GAP illerinde toplam 2.7 milyon hektarlık sulanabilir arazinin, halen 113,000 hektarı sulanmakta olup , GAP ile sulanacak arazi 1.7 milyon hektara ulaşabilecektir. Sulanan alanlarda verimliliğin en az iki kat artacağı beklenmektedir.

Ayrıca, GAP ile bugünkünden çok farklı olarak bitki deseni de değişecektir. Bugün için Bölge'de ekili alanların % 86-88'ni tahıl (buğday-arpa) ve baklagil (mercimek), % 10-12'ni de endüstri bitkileri oluşturmaktadır. GAP tamamlandığında tahıl alanlarının azalacağı, buğday ve arpaya ilave olarak mısır ve çelik tarımının Bölge'de önemli yer tutacağı beklenmektedir. Karma yem sanayinde çok önemli yeri olan endüstri bitkileri tarımı payının % 40-45'e çıkabileceği, başta pamuk olmak üzere; ayçiçeği, soya, susam, kolza ekim alanlarının genişleyerek bu ürünlerin üretimlerinin artacağı tahmin edilmektedir.

Daha önce yem sanayinin önemli sorunları arasında belirttiğimiz mısır, soya, ayçiçeği, pamuk, kolza gibi bitkisel ürünlerin üretiminin artması Ülkemiz ve Bölge karma yem sanayi için büyük önem arzetmekte ve bu tür ürünlerin ithalatının GAP'ın devreye girmesi ile önleneceği beklenmektedir.

III.II. GAP Alanı'nda Hayvancılığın Gelişmesi

Bölge hayvancılığı, tamamen meraya dayalı ekstansif hayvancılık karakterindedir. Hayvancılığın bilhassa sığır yetiştiriciliğinin entansifleştirilmesi öncelikle yonca, mısır, hayvan pancarı, korunga, fiğ gibi yem bitkilerinin üretimine bağlıdır. Aynı durum, koyunculuk içinde geçerli olup, kaliteli kaba yem üretimi olmadan rantabl büyük-küçükbaş hayvan yetiştiriciliği yapılmamaktadır.

Bölge'de GAP ile sulu ziraatın başlamasıyla tahıl ve endüstri bitkileri üretimi yanında yem bitkileri tarımı da gelişecektir. GAP kapsamındaki illerde hayvan varlığı Cetvel 4' de verilmiştir.

CETVEL 4 : GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ HAYVAN VARLIĞI (1984)

Hayvan Cinsi	Hayvan Sayısı	Hayvan Birimi
Koyun	4,106,210	321,297
Kılkeçisi	1,891,080	151,288
Tiftik Keçisi	188,700	15,096
İnek	379,372	189,683
Öküz	75,598	40,486
Boğa	67,477	47,234
Dana	208,266	62,480
Toplam	6,826,703	827,566

Bölge hayvanlarının % 41'i sığır, % 39'u koyun ve % 20'side keçiden oluşmaktadır. 6 ilde toplam 262,250 sağmal bulunmakta , süt üretimi de yaklaşık 167,000 ton olmaktadır. Hayvan başına süt verimi ise çok düşüktür.

Sığır populasyonu güney sarı-kırmızı sığırlarla, bunların kilis tipleri, çeşitli yerli ırkların birbirleri ile melez tipleri ve yer yer kültür ırkı; esmer, siyah-alaca sığırların saf ve melez örneklerinden oluşmaktadır. Bölge'de, kültür ırklarının ve melezlerinin sayısı çok azdır.

Koyun ve keçicilikte küçük aile işletmeleri yaygın olup, 10-50 baş mevcutlu sürülere sahip işletmeler, toplam işletmelerin yaklaşık % 80'ini oluşturmaktadır. GAP Bölgesi koyun populasyonunun % 75'i akkaraman, % 25'i ivesi ırkından meydana gelmektedir. Kıl keçi dominant ırk olup, 200,000 kadar kilis keçisi bulunduğu tahmin edilmektedir.

GAP kapsamındaki illerde toplam tavuk-horoz mevcudu 2.9 milyon adet olup, Türkiye toplamının % 4.8'ini teşkil etmektedir. Diyarbakır ve Gaziantep dışındaki illerde köy sürüleri halinde olan endüstriyel ticari tavukçuluk bu iki ilimizde de gelişmektedir.

Bölge'de oluşacak yeni tarımsal desen içerisinde özellikle ova kesimlerinde oluşacak entansif tarım işletmelerinde yüksek verimli saf ve melez kültür ırkı sığırların sayılarının artması kaçınılmazdır. Koyunculukta da, süt ve döl verimi yüksek hızla gelişen melez tiplerin geliştirileceği tahmin edilmektedir.

GAP kapsamına giren 6 ilde, yatırımların gerçekleşmesi sonucunda, yeni iş imkanları ve istihdamın artması ile Bölge nüfusunun hızlı bir şekilde artacağı bildirilmektedir. Et ve yumurta tavukçuluğu, artan nüfusun beslenmesi ve Ortadoğu Ülkeleri'ne ihracat potansiyelinin olması nedeniyle gelişecektir. Bunun için, şimdiden Bölge'de yeni işletmelerin kurulması ile yumurta ve broiler kapasiteleri arttırılmalıdır.

Sığırcılığın ve koyunculuğun entansifleşmesi, yüksek verimli kültür ırkı ve melez hayvan sayılarının artması, endüstriyel tavukçuluğun yaygınlaşması karma yem talebi yaratacağından, yeni kurulacak yem fabrikaları için önemli potansiyel olarak görülmektedir.

III.III. Karma Yem Sanayinde Muhtemel Gelişmeler

Karma yem sanayinde beklenen gelişmeleri iki safhada incelemek mümkündür. Bunlardan birincisi, üretim teknolojisi ile ilgili gelişmeler, ikincisi ise mısır, soya gibi hammadde üretimlerinin artışı sonucu yem kalitesindeki gelişmedir.

GAP kapsamı illerdeki mevcut fabrikalar, yarı otomatik sistemli ve kapasiteleri orta büyüklüktedir. Bu fabrikaların, küçük çapta yapılacak revizyon ile hem kapasiteleri artırılacak, hem de bilgisayarlı otomasyon sisteme dönüşümü sağlanacaktır. Nitekim, Yem Sanayii Türk A.Ş. bunu Adıyaman Yem Fabrikası'nda başlatmış, diğer fabrikalarında da sürdürecektir. GAP ile Bölge hayvancılığı entansif hale gelecek, böylece entansif hayvancılıkta zorunlu olan otomatik yemleme dolayısıyla dökme yem uygulaması yaygınlaşacaktır. Buna bağlı olarak, verimin artmasında etkili olan pelet yem uygulaması başlayacaktır. Böylelikle, yem fabrikalarında dökme ve pelet yem üniteleri devreye girecektir.

6 ilin hayvan sayıları, verim düzeyleri ve diğer faktörlerin dikkate alındığı, Mülga Yem Tescil ve Kontrol İşleri Genel Müdürlüğü'nce hazırlanan talep tahminleri Cetvel 5'de verilmiştir.

CETVEL 5 : GAP ALANI'NDA 1989-1990 YILLARINA AİT KARMA YEM POTANSİYEL TALEPLERİ*

(Bin Ton)

İller	1989	1990
Adıyaman	31.2	35.8
Diyarbakır	75.2	86.6
Gaziantep	70.0	80.0
Mardin	29.5	33.9
Şanlıurfa	56.1	64.5
Siirt	30.4	34.9
Toplam	292.4	335.7

* Broiler yemleri dahil edilmemiştir.

Proje Alanı'nda 1989 yılı potansiyel karma yem talebi 292,000 ton olmasına rağmen, talep 160,000 ton olarak gerçekleşmiştir.

Bölge hayvancılığının gelişmesi ve sosyo-ekonomik yapının değişmesi ile bu illerde potansiyel talep daha da artacak, entansif hayvancılığın yerleşmesi ile gerçek talep potansiyel talebe yaklaşacaktır. Bu durumda, mevcut fabrikalar kapasitelerini artıracak; ayrıca, yeni tam otomatik fabrikalar kurulacaktır. Hatta, hammadde üretimindeki artış nedeniyle, Ortadoğu Ülkeleri'ne karma yem ihracat imkanları doğacaktır.

GAP ile mısır, soya ve diğer yem hammaddelerindeki üretim artışı yem formulasyonunda birtakım yenilikleri getirecek ve yem kalitelerinde önemli ilerlemeler kaydedilecektir. Bir misal vermek gerekirse, bugün için kanatlı yemlerinde dahi sınırlı miktarda kullanılan soya küspesini, her yemde kullanma imkanı doğacak, yine mısırın kanatlı yemler dışında süt-besi yemlerinde kullanılması kaliteyi olumlu yönde etkileyecektir. Üretim artışı ile rekabet ortamı meydana geleceğinden, bilhassa, tarımsal sanayi ürünü hammaddelerde kalite bakımından iyileşmeler ve fiyatlarda istikrar sağlanacaktır.

IV. SONUÇ

Karma yem sanayinin Ülke düzeyinde olsun, Bölge' de olsun sorunları, hammadde ve finansman olmakla birlikte, bu sorunlar genelde, karma yem potansiyel talebinin henüz gerçek talebe ulaşmadığı merkezinde ağırlık kazanmaktadır.

Mevcut potansiyel talebin harekete geçirilebilmesi için halen yeterli seviyede bulunan kurulu kapasitenin iki vardiya çalıştırılması, buna bağlı olarak hammadde üretiminin arttırılması, sektörün finansman bakımından desteklenmesi, hayvansal ürün pazarlamasının geliştirilmesi ve bu ürünlerin tüketiminin teşvik edilmesi gereklidir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin tamamlanması ile Bölge'de bitkisel üretim yanında, hayvansal üretim potansiyeli harekete geçirilecektir. Böylece, toplumumuzun yeterli ve dengeli beslenmesi için gerekli hayvansal gıda maddeleri sağlanacağı gibi, bu ürünlerin Ortadoğu pazarlarına intikaliyle de Ülke kalkınması için çok önemli yeni bir kaynak oluşturulmuş olacaktır.

V. KAYNAKLAR

1. AKPINAR.C, R. AKBAY, M. TÜRKOĞLU, M. YELDAN ve Ç. FIRATLI (1986), Küçük Evcil Hayvancılık Entansifleşme İmkanları ve Sorunları GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, A.Ü. Basımevi Ankara.

2. AKYILDIZ.R., K. DOĞAN, M. ZİNCİRLİOĞLU ve Y. KOCA (1986) Hayvan Beslenme ve Yem Teknolojisi Sorunları GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu A.Ü. Basımevi Ankara.

3. AMANYMOUS 1990 Karma Yem Sanayii Özel İhtisas Komisyonu Raporu, Ankara.

4. BAKIR.Ö., Ş. ELÇİ ve A. ERAC, 1986. Yem Bitkileri ve Çayır Mera Tarımın Geliştirilmesi GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu A.Ü. Basımevi Ankara.

5. BÜYÜKŞAHİN. H. 1989, Türkiye Karma Yem Sanayii ve Yem Sanayii Türk A.Ş. Yem Sanayii Dergisi, Sayı 64, Ankara.

6. BÜYÜKŞAHİN. H. ve H. İLGEN, 1987, GAP Alanında Yem Sanayiinde Gelişmeler GAP Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Şanlıurfa.

7. DÜZGÜNEŞ.O., SM. YENER, N. AKMAN, N. KAPTAN ve M.Ş. YARGICI (1986) Büyükbaş Hayvancılığı Entansifleşme İmkanları ve Sorunları, GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, A.Ü. Basımevi, Ankara DÜZGÜNEŞ, O.T. GÖNÜL, B.C. YALÇIN ve A. BAŞDOĞAN (1981). Hayvansal Üretimde Yeterli Girdi Sağlama Yolları, Türkiye II. Tarım Kongresi (19-22- Ekim 1981), Merkz İkmal Müdürlüğü Basımevi, Ankara.

8. ELİÇİN.A., Y. AŞKIN, F.CENGİZ ve İ.Z. ARIK (1986), Küçükbaş Hayvancılığın Entansifleşmesi Olanakları ve Sorunları, GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, A.Ü. Basımevi, Ankara.

9. ER.C. ve N.ARSLAN (1986) GAP Alanı'nda Endüstri Bitkilerinin Geliştirilmesi, GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu A.Ü. Basımevi Ankara.

10. GEÇİT.H.H.,M.ÖZGEN, C.Y. ÇİFTÇI ve H.Y. EMEKLİER (1986) Tahıl ve Baklagil Tarımının Geliştirmesi GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu A.Ü. Basımevi Ankara.

11. PEKER. E.,1990 GAP Kapsamına Giren Bölgede Hayvancılığın Genel Durumu ve Yeni Hedefleri, TOK Dergisi Sayı: 54, Ankara.

İÇMÈ SULARI TEMİN VE TEVZİİ İLE MAKİNA VE MAKİNA AKSAMI, FITINGS MALZEMELERİ YAPIM SANAYİ

Turan TUNCER
Müdür
TOKB Orman Genel Müdürlügü
Su Sondaj Şubesi

Bir köye içme suyu tesisi yapılmak istendiğinde, öncelikle ünitenin istikşafi etüdü (ön etüd) çalışmaları yapılmaktadır. Bunun için, hali hazır nüfus ve bu nüfusun 30 sene sonra gelebileceği miktar, D.İ.E. (Devlet İstatistik Enstitüsü)'nün verilerine göre hesaplanmaktadır. Öncelikle, bulunmuş olan bu tahmini nüfusun, ne kadar suya ihtiyacı olduğu tesbit edilmekte ve bu ihtiyaç debisini karşılayacak menbanın çevrede olup, olmadığı araştırılmaktadır. Eğer varsa, asgari mevsim debileri ölçülmekte, ünitenin ihtiyacını karşılıyabiliyorsa üniteye içme suyu olarak getirilmesi kararlaştırılmaktadır. Tabii ki her türlü su getirme işlerinde, mutlaka suyun kimyasal ve bakteriyolojik tahlilinde, içilebilir özellikte olması şarttır.

Eğer menba debisi ihtiyacın çok üzerinde ise, bu menbadan civardaki birçok susuz köyü de besleyecek tarzda, grup içme suyu tesisleri yapılabilmektedir. Nitekim, birden çok üniteye hizmet veren bu grup tesislerden,

Bölge'mizde, Adıyaman'da	264	ünitelik	8 grubumuz
Gaziantep'te	504	"	44 "
Diyarbakır'da	468	"	24 "
Mardin'de	693	"	42 "
Siirt'te	96	"	23 "
Ş.Urfa'da	128	"	20 "

olmak üzere, toplam 2,143 ünitenin su ihtiyacı bu şekilde karşılanmıştır. Ancak, bu ünitelerin 1/3'i dahil oldukları gruplardan hiç su alamamaktadır. Nedeni de, menbadan itibaren köylerin haklarından daha fazla su almaları, sulama suyu olarak kullanmalarıdır. Grupların işletmesi için gerekli olan "Su Birlikleri"nin kurulamaması, grup ünitelerin bir kısmının su alamamasına neden olmaktadır. GAP tamamen devreye girdiğinde sulama suyu problemi ortadan kalkacağı için, içme suyu amacıyla getirilen sular, amacına uygun kullanılma imkanına sahip olacaktır.

Bölge'nin grup sularında en büyük problemi ise; yerüstü su kaynakları kanuni işlemler yerine getirilerek içme suyu tesislerine tahsis edilmesine rağmen, sulamada kullanılan kaynakların verilmek istenmemesi sonucu, içme suyu tesisleri takrip edilmektedir. GAP devreye girdiğinde bu problem de ortadan kalkacak; tesisi olduğu halde su alamayan pek çok ünitenin içme suyu ihtiyacı karşılanmış olacaktır.

Eğer köy hudutları içerisinde yeterli debiye sahip menba bulunmazsa, civar köylerde ihtiyaç fazlası suyun olup, olmadığı araştırılmakta, varsa etüdü yapılan üniteye tahsis edilmektedir. Fakat bu işlemden bugüne kadar iyi sonuç alınmamıştır. Menba elinden alınan köyle, getirilen köy arasında husumete sebebiyet vermiştir.

Her iki halde de yeter debiye sahip menba bulamazsak, yerüstü ve yeraltı sularından istifade etmenin yollarını ararız.

İçme sularında cazibeli sistemler, köylüye hem bakım, hem de parasal cihetten bir yük getirmediği için daima tercih edilen bir sistemdir. Onun için etüdlerde öncelikle cazibeli gelebilecek bütün alternetifler gözden geçirilmektedir.

Çevreden drenaj ve benzeri yollarla su alıp alınamayacağı araştırılmakta, yoksa derelerden-göletlerden-barajlardan içme suyu götürülebilme imkanları değerlendirilmektedir.

Derelerden-göletlerden-barajlardan alınan sular cazibeli bile olsa bakım-işletme külfetine sahiptir. Ham suyun içilebilir hale getirilmesi için kurulması gereken tasfiye tesisleri, hem son derece pahalı, hem de ünite sakinlerince işletilmesi son derece zordur.

Bunun için, bu tip tesislerin bakım ve işletmesini ya Devlet yapmalı veya " Su Birlikleri" kurulmasını zorlayıcı tedbirler alınmalıdır.

GAP'in devreye girmesi ile susuz çevre köylerinin büyük bir bölümünün barajlardan alınan sularla içme suyuna kavuşturulması gündeme gelecektir.

GAP Bölgesi'nde bulunan 8 vilayetimizdeki toplam yerleşim ünite sayısı 8,651 adettir. Bu ünitelerden 3,675 adedine yeterli içme suyu getirilmiştir. Geri kalan ünitelerden 1,622 adedinde yetersiz miktarda su vardır. 3,354 adet ünitemizde ise hiç su yoktur. Yani toplam ünitemizdeki 2,019,650 kişilik nüfusun; 1,071,913'üne yeterli içme suyu getirilmiş, 419,226 kişilik kesimine yetersiz su verilmiş, 528,511 kişilik ünite grubuna ise bugüne kadar hiç içme suyu tesisi yapılmamıştır. Bu da Bölge'de kırsal kesimde yaşayan nüfusun 1/4'ini oluşturmaktadır.

Susuz olan köylerin bir bölümüne yapılacak olan göletlerden, geri kalanına da yeraltı sularından istifade ile içme suyu getirilecektir. Eğer yukarıdaki önerilerden biri ile üniteye su getirmek mümkün olmuyorsa terfili sistemlerle su getirme ihtimali denenmektedir. Çevrede, yeraltı suları bulunduran alüvyonların olması halinde, keson kuyu ile içme suyu temin edilmektedir.

Bu da yoksa, mevcut yeraltı sularından istifade ile sondaj kuyusu açılarak üniteye su verilmeye çalışılmaktadır.

Bölgemiz'de yeraltı su seviyeleri çok düşük ve ortalama 200 metre civarındadır. Bu yer yer 400 mt'ye kadar düşmektedir. Elimizde mevcut sondaj makinaları rotary sistem olduğundan, bu makinalarla bir sondaj kuyusunda, su alınabilir derinliğe inebilmek için en az 3 ay zaman harcamak gerekmektedir. Buna sondaj problemleri de eklenince, bu 4-5 aya çıkmaktadır. Görüldüğü gibi, bir üniteye sondaj ile içme suyu getirmek çok uzun zaman almaktadır. Bu çalışmalar sonucu müsbet olmayan neticelerle de karşılaşmak mümkündür.

Sondaj yolu ile elde edilen su, maliyet yönünden Devlet'e, işletme ve bakım yönünden köylüye son derece pahalıya mal olmaktadır.

Yukarıda bahsedilen su alma şekillerinden biri ile elde edilen içme suyu, üniteye su alma noktasından itibaren terfi veya isale hattı ile içme suyu deposuna nakledilmektedir. Depodan da yerleşim yeri şebekesine

verilmektedir.

Depodan itibaren gerekli içme suyu tesislerinin, ünitenin imar planına göre yapılması zorunlu olmakla birlikte, imar planlı ünite sayısı son derece sınırlı olduğundan tesisler mevcut yerleşim düzenine göre yapılmak mecburiyetindedir.

İmar planları ve buna bağlı altyapının olmayışı, tüketilen suyun sokaklara bırakılmasına sebep olmakta, bu durum sağlıklı olmayan bir çevre yaratmaktadır.

Bu nedenle, köylerimizde imar planları ve buna bağlı olarak kanalizasyon yapılması gerekli görülmektedir.

Bölgemiz'de su temin edilecek ünitelerin yaklaşık 1/4' den sondaj yoluyla su temin edilmesi gerekmektedir. Bu da yaklaşık 1,000 adet sondaj demektir.

Bir sondaj kuyusunun derinliği ortalama 200 mt. kabul edildiğinde, 1,000x200=200,000 m. sondaj teçhiz borusu kullanılacaktır. Bu aynı zamanda 200,000 mt. motopomp kolan borusu teminini de gerektirmektedir. Buna ek olarak, depolarda kullanılan bağlantı boruları, şebekelerde yer yer kullanılan J.Ç.B. ve evlere su alımında kullanılan galvanizli çelik borularda dikkate alındığında, bir çelik boru fabrikasına ihtiyaç vardır.

Bölge'de önemli bir yer tutan terfili sistemlerin can damarı motopomplardır. Burada yeraltı su seviyeleri düşük olduğundan, genellikle, dalgıç tipi motopomplar kullanılmaktadır. Az miktarda da dikmilli motopomp kullanılabilir.

Bu kadar yoğun motopomp kullanım alanı olan Bölge'de, mutlaka bir motopomp fabrikası olmalıdır. Fabrikanın kendisi bir iş alanı olduğu gibi, buna bağlı olarak teşekkül edecek yedek parça sanayide ayrı bir iş yeri olarak gelişecektir.

Motopomplar, beraberinde bakım-onarım servislerini de gerektirecektir. Senelerden beri çok miktarda kullanılan motopomplar Bölge'de müdahale imkanı bulamadığından çoğunlukla büyük şehirlere götürülmektedir. Bakım onarım servisleri Bölge'de güçlendirilmeli, kalifiye eleman şimdiden yetiştirilmelidir.

Motopomplara gerekli olan enerjinin sağlanması için lazım olan elektrik telleri, trafo-pano gibi bağlantı elemanları da diğer bir sanayi dalı olarak kendini gösterecektir.

Motopompun kuyulardan çektiği suların depoya, oradan da şebekeye verilmesi çoğunlukla PVC borularla olmaktadır. Bir ünitede ortalama 6,000 mt. boru kullanıldığına göre, 4,966 ünitede yaklaşık 30,000,000 mt. boruya ihtiyaç vardır ki bu da bir PVC boru fabrikasına Bölge'nin ihtiyacı var demektir.

Yöre'deki bütün yerleşim yerlerinin içme suyu tesislerinin tamamı yapılmış olsa bile PVC boru ve donanım malzemesine olan ihtiyaç bitmeyecektir. Zira, yapılan tesislerin 30 yıllık ömrü vardır. Yapılan tesisler nüfus artışına cevap veremeyeceği için daha kısa bir sürede yenilenmeleri gerekecektir. Buna çeşitli afetlerle veya çeşitli nedenlerle tesislerin yıpranmalarından dolayı yenilenmelerde eklenince, Yöre deki PVC boru ihtiyacı daimi olacaktır.

Terfi-isale ve şebeke hatlarında PVC boruların birbirlerine bağlanmaları donanım malzemeleriyle olduğundan, bunların imali de bir başka sanayi dalı olarak kendiliğinden gelişecektir.

Evlere yapılan bağlantı; lavobalarda musluk, banyolarda batarya olarak kendini gösterecektir. Suyun şebekeden evlere alınmasında, vana-çekvalf-körtapa-rediksiyon gibi bağlantı malzemeleri, musluk ve bataryaların kullanımı ile armatür sanayini oluşturacaktır.

Önceleri ibrikle yapılan su tüketimi yerini modern tüketim şekli olan şebekeli sisteme bırakınca su tüketilen noktalara şekil verilecektir. Evlerin avlusundaki beton delikler modern lavoba ve küvetlerle değişerek toprak seramik sanayini gündeme getirecektir.

Bölge'de içme suyu tesisi yapılması gereken 4,966 üniteye 1990 fiatları ile ortalama 200,000,000.-TL. keşif bedeli ile şebekeli sistem kurulduğu gözönüne alınırsa, önümüzdeki 10 yılda yaklaşık 1 trilyonluk bir yatırım yapılması elzemdir.

GAP BÖLGESİ ORMANCILIĞI VE ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİ

Ertan ÖZUĞURLU
Or.Yük. Mühendisi-İktisatçı
TOKB Orman Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Gaziantep, Adıyaman, Urfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt illerinin tamamını veya bir kısmını içine alan Güney Anadolu Projesi (GAP), 7,400,000 ha.' lık bir alanı kapsamakta olan, sulama ve elektrik üretimi ile birlikte Bölge'deki sektörlerin tamamını etkileyecek büyük bir projedir.

GAP, 7'si Fırat ve 6'sı Dicle Havzası'nda olmak üzere toplam 13 projeden oluşmaktadır. Temel olarak proje, su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesi, sulama şebekelerinin tesisi ile sulamanın yaygın hale getirilmesi ve hidroelektrik üretimine yöneliktir. Proje, esasen, bir entegre bölge kalkınma projesi özelliğine sahip olup, sonuçları itibariyle sadece bulunduğu Bölge'yi değil, bütün Ülkemiz'i ilgilendirmektedir.

GAP ile Bölge'de 1,656,627 ha. saha sulanmış olacaktır. Bölge'de bugüne kadar yeraltı suları ile yapılan sulamalar da bu rakama dahil edildiği takdirde sulanabilecek alan 1.8 milyon ha.'a ulaşmaktadır. Bu alan, Ülkemiz'de bugüne kadar Devlet eliyle gerçekleştirilen sulama alanlarının 1.25 katıdır.

GAP'ın tamamlanması sonucu yılda 22 milyar kilowatsaat enerji üretileceği hesaplanmıştır. Üretilecek olan bu enerji miktarı ise, üretilmekte olan toplam enerji kadardır. Yapılan hesaplara göre, 22 milyar kw/h enerjinin termik santrallerden üretilmesi halinde, 22 milyon ton linyit veya karşılığı genel olarak dövizle ödenen 5 milyon ton fuel-oil tüketimi gerekecektir.

Proje'nin fiziksel tesislerinin bitirilmesi için öngörülen süre 30 yıldır. Proje için yapılacak yatırım masrafının % 60'ının sulama, % 40'ının enerji tesislerine harcanması planlanmıştır.

Güneydoğu Anadolu, Bölge olarak önemli bir doğal kaynak potansiyeline sahiptir. Bu potansiyelin ancak % 2'si sulamada, % 2'si de enerji üretiminde geliştirilmiş bulunmaktadır. Ülkemiz'in % 10'unu oluşturan GAP Alanı; Türkiye'nin ekonomik olarak kullanılabilir toprak, su ve hidroelektrik potansiyelinin % 25'ini kapsamaktadır. GAP, su ve toprak kaynaklarının geliştirilmesine ve enerji üretimine yönelik bir projeler dizisi olmakla beraber, Bölge'nin ve Ülke'nin sosyal ve ekonomik gelişmesine yapacağı çok büyük katkılar yanında, birçok sektörün koordineli çalışmasını gerektirmesi açısından da entegre bir bölge kalkınma projesi niteliğini taşımaktadır.

Bu niteliği itibariyle, GAP'ın amacına ulaşabilmesi için özellikle tarım, orman ve hayvancılık sektörlerinin çalışmaları arasında bir denge kurulması ve gerekli koordinasyonun sağlanması gereklidir.

II. PROJE ALANI'NIN TANITIMI

II.I. GAP Alanı'nın Yeri ve Doğal Yapısı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi 38' 30' ve 38' 40' Kuzey enlemleri ile 36' 30' ve 42' 40' Doğu boylamları arasında yer almaktadır. Güneydoğu Toros kavisiyle, Suriye ve Irak sınırları arasında kalan Güneydoğu Anadolu Bölgesi, az engebeli büyük düzlüklerle, çanaklaşmış havzalardan ve alçak tepelerden oluşmuş orta derecede dağlık bir yapı arz etmektedir. Rakım, bazı istisnalar hariç, Bölge'nin kuzeyinden başlayarak, Güney ve Güneybatı istikametlerine doğru giderek azalmaktadır. Karacadağ (1,919 m.), Karadağ (1,428 m.), Softekdağı (1,406 m.), Mazıdağı (1,326 m.) ve Ramandağı (1,228 m.) Bölge'nin belli başlı yüksek dağlarını oluşturmaktadır.

Jeolojik bakımdan incelendiğinde, Bölge gre, konglomera, kireçtaşı, marn, şist, jips ve bazalt gibi ana kayalardan oluşmaktadır.

II.II. GAP Alanı'nın İklimi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, iklim bakımından, Doğu Anadolu ve Akdeniz bölgeleriyle, Güneydeki kurak tropikal bölgenin etkisi altında oluşan bir özelliğe sahiptir. Bölge'de genel olarak karasal bir step iklimi hakimdir. Yaz ayları ve Eylül ayında sıcaklık ortalaması 25 °C'den fazla olmaktadır. Bölge'de yaz kuraklığı 6 ay sürmektedir. Ortalama yağış miktarı ise 2-3 mm. civarındadır. Akdeniz Bölgesi'nin etkisi ile az miktarda yağış almakta; bu sebeple kış mevsimi nemli ve soğuk geçmektedir. Güneyden Kuzeye doğru, Güneydoğu Toroslar'ın eteklerinde yükselindikçe yağış miktarı artmakta ve yağışın yarısı kışın, % 30'u ilkbaharda düşmektedir. Yaza isabet eden yağış nispeti ise % 1-2 civarındadır. Yaz mevsiminin uzunluğu, sıcaklığın ve buharlaşmanın yüksekliği, nispi rutubetin düşüklüğü, orman ağaç türü sayısını sınırlayıcı önemli faktörlerdir.

Yukarıda özet olarak verilen iklim özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, Bölge'de step ikliminin hüküm sürdüğü görülmektedir. Güneydoğu Anadolu step iklimi, İç Anadolu step ikliminden, yazlarının daha sıcak ve kurak olmasıyla ayrılmaktadır. Bu sebeple de , bugünkü haliyle Güney Doğu Anadolu Bölgesi, İç Anadolu Bölgesi'ne göre orman yetiştirme bakımından daha güç şartlar arzetmektedir.

II.III. GAP Yöresi'nde Sosyal ve Ekonomik Yapı

Zengin bir doğal kaynak potansiyelinin bulunduğu Güney Anadolu Bölgesi'nde, sosyal ve ekonomik yapı dikkate alındığında, Bölge'nin gelişmişlik düzeyinin bütün göstergeler (örneğin; kağıt tüketimi, okur yazarlık oranı, hastane yatak sayısı, elektrik tüketimi vb.)açısından Türkiye ortalamasının altında kaldığı görülmektedir. Bu sebeple de Gaziantep dışında, Bölge'deki diğer iller, Bakanlar Kurulu'nun almış olduğu bir kararla Kalkınmada Birinci Derecede veya İkinci Derecede Öncelikli Yöreler olarak belirtilmiştir. Bölge'de, doğurganlık oranı Türkiye ortalamasının üstünde bulunmaktadır. Uzun yıllar Türkiye'nin nüfusuna oranla, Bölge'deki % 8 nüfus oranı sabit kalmakla beraber , son yıllarda Bölge nüfusunun dikkat çekecek şekilde yükseldiği ve Türkiye nüfusuna oranla % 9,5'a ulaştığı belirtilmektedir. Bölge nüfusunun, büyük bölümü, % 53' ü köylerde, % 47'si kentlerde yaşamaktadır. Köylerde yaşayan nüfusun % 54.3'ü toplu, % 45.7'si dağınık yerleşim düzenindedir. Toplu ve dağınık yerleşim düzeninde bulunan toplam köy nüfusunun % 39'u orman içi ve kenarı, % 20'si de ormana 10 km. mesafedeki köylerde yaşamaktadır. Bu duruma göre, köylerde yaşayan nüfusun % 59'u ormanla doğrudan, ya da çok yakın ilişki içerisinde bulunmaktadır.

Bölge'deki okur-yazar oranı Türkiye ortalamasının altındadır. Okul sayısındaki artış, nüfus artış hızından daha fazla olmasına rağmen, ilk öğretimdeki ihtiyaç yeterli ölçüde karşılanamamıştır. Halkın eğitim konusunun çözümlenmesi Bölge ormanları ve ormancılığı açısından da büyük önem taşımaktadır. Bölge'nin ekonomisi genel olarak tarıma dayalıdır. Altı aylık bir yaz kuraklığı nedeniyle, bugün için kuru tarım yapılmaktadır. Bitkisel üretim ve hayvancılığın birlikte yapıldığı işletme sayısı, toplam işletmelerin % 90'ını oluşturmaktadır. İlkel metodlar ile yapılan ve ekonomik olmayan başıboş hayvancılık ormanlara çok büyük zararlar vermektedir.

GAP Bölgesi'nde üretilen en önemli tarımsal ürünler hububat, mercimek, antep fıstığı, üzüm, baklagiller, pamuk ve tütündür.

Diyarbakır ve Gaziantep'te daha ziyade, tarıma dayalı endüstri kolları bulunmaktadır. Tarım dışı sanayi olarak Batman'da petrol rafinerisi, Mardin ve Ergani'de çimento fabrikaları belirtilebilir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi yeraltı zenginlikleri bakımından da önemli rezervlere saphiptir.

II.IV. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Orman Durumu

GAP'da ormancılığın yeri ve işlevlerini belirleyebilmek için, Bölge'nin orman durumu ile ilgili bazı bilgileri açıklamak faydalı olacaktır.

Bölge, orman bakımından Ülkemiz'in en fakir bölgesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Güney kısmındaki plato düzlükleri üzerinde orman ve ağaç topluluklarına rastlanmaktadır. Bu durum, insan tahribatından ziyade step koşullarından kaynaklanmaktadır. İlkçağ tarihçileri (Xenophan), bu alanların ağaçsız steplerle kaplı olduğunu ifade etmektedir. Ancak, Bölge'de doğal ormanlar step civarındaki dağlarda bulunmaktadır. Dağ eteklerinde ise seyrek ağaç ve çalı kümelerinden oluşan step ormanları yer almaktadır. Kuzeye doğru artan yükseltiyle birlikte, stepten uzaklaştıkça daha uygun şartlara sahip orman alanlarına geçilirse de sürekli kapalı ve düzenli ormanlar görülmemektedir. Bu yörelerde sürekli ormanların görülmemesi ise yetişme muhiti şartlarından çok insan baskısı ve aşırı otlatmadan kaynaklanmaktadır., Yaz aylarında otlatma, sonbahar aylarında yaprak yararlanması ve artan yakacak ihtiyacı, ormanların giderek ölmesine sebep olan yoğun bir baskıyı teşkil etmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ormanlarının çoğu Kuzey'deki Doğu Anadolu Bölgesi meşe ormanlarının devamı durumundadır. GAP'a konu olan Fırat ve Dicle nehirleri bu ormanların yer aldığı havzalardan beslenmektedir.

Step çevresindeki yükseltilerden Gaziantep Platosu'nda yer alan zeytin ve pistacia türleri ve diğer bazı türler (ardıç türleri, kermes meşesi, kızılçam), Akdeniz ikliminin etkilerini yansıtmaktadır. Step çevresindeki yükseltilerde, stepe en fazla sokulan meşe türü quercus brantiidir. Bu türün Gaziantep-K. Maraş arasındaki ovalarda da tek tek bulunuşu, eskiden bu yörede büyük ölçüde yayılmış olduğunun göstergesidir. Kuzey'e doğru çıkıldıkça görülen karakteristik meşe türleri, quercus ihfecforia ve quercus libanidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, ekonomik bakımdan kıymet taşıyan, ancak yayılışı meşelere oranla daha sınırlı olan kavak (servi kavağı, titrek kavak, ak kavak, fırat kavağı), söğüt, çınar, menengiç, ceviz, çitlenbik, erguvan, ahlat, mahlep huş gibi türler de bulunmaktadır. İğne yapraklılar oldukça sınırlıdır. Siirt'in Fındık bucağında ve Adıyaman-Karanlıkdere'de kızılçam ve ardıça rastlanmaktadır. Bundan da anlaşılacağı üzere,

Ülkemiz'in Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ve özellikle Fırat ve Dicle havzalarında kızılçam ve zeytinin gelişmesini mümkün kılan değişik mikroklima tipleri hüküm sürmektedir. GAP ile sağlanacak sulama imkanı, Yöre'deki ağaçlandırmalar için tür seçimi olanaklarını daha da arttıracaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi sahasında toplam olarak 1,199,066 ha. orman bulunmaktadır. Bu alanın 47,916 ha.'ı koru (% 4), 1,151,150 ha.'ı da (% 96) enerji ormanı niteliğindedir. Koru ormanlarının 17,223 ha.'ı (% 36) normal, 30,693 ha.'ı (% 64) ise bozuk niteliktedir. Enerji ormanlarının 279,061 ha.ı (% 24) normal, 872,089 ha.ı (% 76) bozuk durumdadır. Son yapılan envarter çalışmalarının ortaya koyduğu göstergelere göre, enerji ormanlarında, yapılan tahribat sebebiyle büyük bir gerilemenin olduğu ortaya çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki enerji ormanlarının bu şekilde yok olması sonucunda, ortaya çıkacak direkt zararlarla birlikte, milyarlar yatırarak büyük ümitler beslediğimiz barajlar zincirinin uğrayacağı zararları gözönünde bulundurmak gereklidir. Korkunç boyutlara ulaşacağı kolayca tahmin edilebilen bu zararların nedenlerini başlıca üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar, Bölge'deki başıboş ve ilkel hayvancılık, yakacak ihtiyacının karşılanması ve halkın tarım alanı kazanmak için orman alanlarını açma girişimleridir.

Bölge'de, özellikle orman alanlarında yapılan göçebe hayvancılık, yaz aylarındaki otlatma, sonbaharda hayvan yemi olarak yapraktan yararlanma, ormanları yoğun bir baskı altına almakta ve ormanları ölüme götüren büyük zararlar vermektedir.

Oysa, Bölge'de ahır hayvancılığı teşvik edilerek, mera ıslah çalışmaları hızlandırılarak ve planlı otlatma yöntemleri uygulanarak, mevcut ormanlara zarar vermeden, çok daha büyük çapta hayvansal gelir kaynağı yaratılabilecektir.

Kışın uzun sürmesi ve şiddetli geçmesi, Yöre'de fazla miktarda yakacak ihtiyacına neden olmaktadır. Yakacak ihtiyacının yükünü Bölge ormanları asırlar boyunca taşımıştır. Uzun yıllar, yakacak için odundan başka bir alternatif üzerinde durulmadığından, Bölge'de odun hammaddesi açığı bulunmaktadır. Bu açığın azaltılabilmesi için Yöre'ye Batı Bölgelerimiz'den odun getirmek zorunda kalınmıştır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde enerji sorununu çözebilmek için, bir yandan odun üretimine hız verilirken, diğer taraftan odun yerine yakacak türlerinin (kömür v.b. gibi) ikame edilmesi gerekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin doğal kaynaklarının en iyi biçimde ve en yüksek verimle kullanılabilmesi, bozulan doğal dengenin yeniden kurulabilmesi bakımından GAP karşımıza çıkan çok büyük bir fırsattır. GAP zinciri içerisinde yaşayan halkın, ormanın aleyhine olan uğraş biçimini ve alanını değiştirmek mümkündür. Bunun için de, çeşitli Devlet sektörleri arasında uygulamaya dönük çok iyi bir koordinasyona, Yöre'de tarım, orman ve mera açısından dengeli bir arazi kullanımına, yem ve başıboş hayvancılık sorunlarının çözümlenmesine şiddetle ihtiyaç bulunmaktadır.

III. GAP'DA ORMANCILIĞIN ÖNEMİ

GAP gibi büyük bir Proje'de ormancılık hizmetleri çok büyük önem taşımaktadır. Tamamlanmakta olan barajlar, santraller ve sulama şebekelerinin ömrü Yöre'deki mevcut ormanlar ve ormancılık hizmetleri ile yakından ilgilidir. Bir evvelki bölümde de belirtildiği üzere, Bölge ormanlarının % 60-70'i bozuk vasıftadır. Son yapılan envanterlere göre, mevcut bazı orman alanları da % 90'lara varan oranlarda tahribata uğramış ve hatta yok olmuştur. Bunun sonucunda, Bölge büyük ölçüde erozyonla karşı karşıya kalmıştır. Buna bir örnek vermek

gerekirse; Kahta Dere Havzası, Fırat Nehri'nin büyük ana kollarından biri olup, yüzölçümü 158,000 ha. kadardır. Bu alanın büyük bir kısmı eskiden ormanla kaplı iken, bugün ancak havza yukarılarında çok küçük parçalar halinde bozuk meşe enerji ormanlarına rastlanabilmektedir. Bu ormansızlaşmanın bir sonucu olarak da bugün Kahta Deresi'nin taşıdığı yüzer materyal miktarı, km2'de yılda ortalama 4,000 ton'dur. Bu miktar bütün havza alanına yayıldığı takdirde, yılda 25 cm. kalınlığındaki bir toprak tabakasının taşınmakta olduğu anlamına gelmektedir. Karakaya Baraj Havzası içerisinde yer alan Şiro Dere Havzası da materyal taşınması bakımından Kahta Dere Havzası ile aynı durumdadır. Sadece bu iki çarpıcı örnek Atatürk ve Karakaya barajlarının ömrü açısından, Bölge'deki orman azalmasının veya ormansızlaşmanın ne kadar büyük bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Bu bakımdan, GAP Su Toplama Havzası'nın ormanlaştırılması ve Havza içerisinde kalan bozuk meşe baltalıklarının imar ve ıslahı ile hem odun hammaddesi sağlanacak, hem de Fırat ve Dicle ırmaklarının yan kollarındaki erozyon önlenecek ve barajların ömrü uzatılmış olacaktır.

GAP'ın uygulanmasıyla (tarım, hayvancılık ve bunlara bağlı diğer sektörlerin gelişmesiyle) birlikte oduna ve ormanın sosyal ve rekreasyonel faydalarına talep hızla artacaktır. Yöre'ye milyonlarla ifade edilen bir göç olayı beklenmektedir. Göç olayı ile birlikte konut sorunu ve odun hammaddesi ihtiyacı büyük boyutlara ulaşacaktır. Ayrıca, GAP Yöresi'nde üretilecek sebze ve meyvanın iç ve dış pazarlara satılması yine büyük miktarlara varacak ambalaj malzemesi gerektirecektir. Bu gibi ihtiyaçların karşılanması için GAP ile sulanacak alanlarda hızlı gelişen ve kısa idare süreli türlerle ağaçlandırmalar yapmak zorunlu olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi geniş, monoton arazisiyle tarıma yardımcı koruyucu orman şeritleri (rüzgar perdeleri) uygulamasına çok elverişli alanlardan oluşmaktadır. Yem bitkileri ve tarım ürünlerinin yetiştirileceği sulanan alanlarda kurulacak rüzgar perdeleri, Bölge'de odun üretiminin artmasına büyük katkı sağlıyacağı gibi, üretilecek tarım ürünleri ve yem bitkilerinin de kalite ve kantitesini çok arttıracaktır. Bu konuda yapılan tesbitler, rüzgar perdelerinin tahılda % 25-30, meyvada % 10-40, sebzede % 50-70, yem bitkilerinde % 100-200 üretim artışı sağladığını ortaya koymuştur. Bu husus da, GAP'de sulanacak arazilerden sağlanacak gelir artışı açısından ormancılığın önemini ortaya koymaktadır. Öte yandan, GAP ile sulanacak alanlarda kurulacak orman fidanlıkları, hem Yöre'ye ve Yurtiçine, hem de dış pazarlara, özellikle Ortadoğu Ülkeleri'ne çeşitli tür fidan ihracı için en uygun koşullara sahiptir.

Netice itibariyle, GAP Bölgesi ile Fırat ve Dicle ırmaklarının bütün su toplama havzalarında yapılacak tüm endüstriyel, hidrolojik ve koruma amaçlı ağaçlandırmalar ve buna ilişkin tesisler, bozuk meşe baltalıklarının imar ve ihyası, ormaniçi ve üstü meraların ıslahı GAP'nin ayrılmaz bir unsuru niteliğindedir. Bu bakımdan, GAP'de ormancılığın sayılamayacak kadar çok önemi bulunmaktadır.

IV. GAP BÖLGESİ'NDE ORMANCILIK HİZMETLERİ

IV.I. Bölge Ormanlarından ve Ormancılığından Beklenen Görevler

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesi'nde ormancılıktan ve ormanlardan beklenen görevleri aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1. Erozyona engel olmak

2. Yetecek miktarda endüstriyel ve yakacak odun sağlamak

3. Rekreaktif imkanlar sağlamak

4. İhtiyacı karşılayacak fidan üretimi sağlamak

5. İkincil orman ürünü sağlamak ve verimi arttırmak

6. Tarım ürünlerinin veriminin arttırılmasında etkili olacak bazı özel önlemlerin alınmasını sağlamak

7. Bölge'deki ormaniçi ve ormanüstü meraların imar ve ıslahını gerçekleştirmek

Bölge ormanlarının bugünkü durumu ve nitelik itibariyle yukarıda belirtilen görevleri yerine getirmesi mümkün görülmemektedir. Orman azalmasına paralel olarak ormandan beklenen görevler de gerçekleşmemektedir. Eğimli alanların tamamında, ormanların tahribi ile birlikte hüküm süren erozyon, su toplama havzalarında çok şiddetli boyutlara ulaşmış, buralardaki üst toprak tamamen taşınmış, orman yetiştirme şartları son derece güçleşmiştir.

Bölge'de, verimli koru orman alanı az olduğu için endüstriyel odun verimi çok azdır. Bölge ormanlarının büyük kısmı yakacak odun üretimi amacıyla kullanılmakla beraber yakacak odun üretiminde de açık vardır. Bölge'de, gerek endüstriyel, gerekse yakacak odun açığı bulunmasının başlıca sebeplerinden en önemlisi, Yöre ormanlarından her yıl verimlerinin çok üstünde usülsüz olarak odun kesilmesi ve ormanların büyük bir hızla tahrip edilmesidir.

Çeşitli etkilerle ormanların yok olması sonucunda, şehirler ve yerleşim alanları çevresinde de kurak ve tek düze bir manzara oluşmuştur. Yöre halkının, ormanın serinletici ve huzur verici özelliklerinden bir an önce yararlanabilmesi için şehirler ve yerleşim alanları çevrelerinde başlatılmış ve devam etmekte olan yeşil kuşak ağaçlandırma çalışmalarına hız vermek gerekmektedir.

Yöre'de yapılacak olan gerek endüstriyel, gerekse koruma ve çevre düzenleme amaçlı ağaçlandırmalar için gerekli olacak fidanlar, yine GAP Yöresi'ndeki fidanlıklardan sağlanmalı ve ek bir gelir kaynağı olması bakımından, bu fidanlıklardan Ortadoğu Ülkeleri'ne fidan ihraç edilmesi gözönüne alınmalıdır.

Dicle ve Fırat havzalarının yukarı kısımlarında ve orman rejimi içindeki ormaniçi ve ormanüstü meralarında, ot verimi ve dolayısıyla üretimi arttırmak ve ormanlar üzerindeki hayvancılık baskılarını azaltmak amacıyla mera ıslah çalışmaları yapılmalıdır. Esasen sonraki paragraflarda belirtileceği üzere, Orman Genel Müdürlüğü'nce sözkonusu çalışmalar yapılmakta ve verimli sonuçlar alındığı gözlenmektedir. Ancak, orman rejimi dışında kalan ve tarım yapılan veya otlatma sebebiyle verim güçlerini tamamen yitirmiş meralarda da planlı ıslah çalışmaları hızlandırılmalıdır. Ayrıca, hayvan ırkı ıslahına ve ahır hayvancılığına ağırlık verilmelidir.

GAP'da, orman ve ormancılıktan beklenen görevler konusunda yapılan bu kısa açıklamalarda göstermektedir ki; Güneydoğu Anadolu Projesi'ni sosyal ve ekonomik bir bütün olarak görmek gerekmektedir. Ancak, bu bütün içerisinde etkili olan bütün faktörlerin tek tek ele alınıp, karşılıklı etkilerinin gözönünde bulundurulmasıyla Proje'den arzu edilen düzeyde başarı sağlanacaktır. GAP Yöresi'nde, orman ve ormancılıktan beklenen görevlerin tam anlamıyla gerçekleştirilmesi için, tarım, orman ve hayvancılık ilişkilerinin düzenlenmesi, yapılması zorunlu en önemli işlerden birisidir.

V. GAP'A ORMANCILIK HİZMETİ OLARAK YAPILMAKTA OLAN VE YAPILMASI GEREKEN ÇALIŞMALAR

V.I. Orman Rejimi içindeki Sahalarda Ormancılık Hizmetleri

V.I.I. Enerji Ormanları Tesisi ve Yenilenmesi Çalışmaları

Bölge içerisindeki 1,151,150 ha. enerji ormanı sahasının 279,061 ha.'ı verimli, 872,089 ha.'ı ise bozuk durumdadır. GAP Bölgesi'nde yaşayan vatandaşların ekonomik ve sosyal yapısı sebebiyle, yıllardır herkesin ormanlardan istediği gibi yararlanması, ormanların tahribatına yol açmış ve yukarıda rakamla da ifade edildiği gibi enerji ormanlarının 3/4' ü tamamen bozuk duruma getirilmiş, tabii denge bozulmuştur. Bozuk 872,089 ha.'lık enerji ormanı, enerji orman tesisine konu olan alanlardır. Enerji ormanı tesisi sonucunda hektardan 100 ster/yıl yakacak odun elde edilmektedir. Bölge'deki, 872,089 ha.'lık alanda enerji ormanı tesisi gerçekleştirildiğinde, Bölge'nin hem yakacak ve hem de hayvan yemi ihtiyacının çok büyük çapta karşılanması mümkün olacak, bununla birlikte had safhadaki erozyonun önlenmesine de büyük katkı sağlanmış olacaktır.

1989 yılı sonu itibariyle, Bölge'de tesis edilmiş olan enerji ormanı alanı 106,260 ha.'dır. Enerji ormanları tesisi çalışmalarında son yıllarda görülen gelişmenin daha da hızlandırılması amacıyla 6831 Sayılı Orman Yasası'nın 57. maddesi, 3302 Sayılı Yasa ile değiştirilerek gerçek ve hükmi şahsiyetlere de enerji ormanı tesis edebilme imkanı getirilmiştir. Enerji ormanı tesis çalışmalarından, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde beklenen her türlü faydanın bir an evvel sağlanabilmesi için, bugünkü yıllık programların en az iki katına çıkarılması ve buna ilişkin önlemlerin alınması gerekli görülmektedir.

V.I.II. Ağaçlandırma Çalışmaları

Güneydoğu Anadolu Projesi Yöresi'nde orman yetişmesini güçleştiren faktörlerden, iklim ve toprak özellikleri de çok büyük bir önem arzetmektedir. Bu sebeple, ağaçlandırmalarda kullanılacak türlerin seçiminin isabetle yapılması hayati bir önem taşımaktadır. Ağaç türü seçimi için en önemli kriter, yetişme muhiti şartları yönünden benzerlik ve uyum göstermesidir. Bunun temini için de tür denemeleri ve bunun sonunda ortaya konacak türlerin orijin denemeleri ile kullanılacak tür ve orjinlerin belirlenmesi gereklidir.

Bölge'de sulanamayan bazı alanlarda yerli ve yabancı türler ile yapılan araştırmalar sonucunda; halepçamı, kızılçam, pinus elderica (İran orijinli), fıstıkçamı ve sedir türlerinde başarılı olunabilecaği tesbit edilmiştir. Yapraklı türlerle yapılan bazı ağaçlandırmalarda ise; meşe, yalancı akasya, çınar, ceviz, aylantus, ide, çitlenbik, dışbudak, söğüt gibi ağaç türlerinin başarılı olduğu ve hızlı büyüdükleri görülmüştür. Bu bakımdan, Bölge halkının yakacak odun ihtiyaçlarının kısa zamanda karşılanması ile birlikte, yoğun olan hayvan otlatması ve yaprak faydalanması da gözönünde bulundurularak, yakacak odun ve yaprak faydalanması bakımından meşe, diğer faydalanmalar yönünden de yalancı akasy ve okaliptüs ağaçlandırmalarına ağırlık vermek gerekecektir. Meşe türleri arasında Bölge'de tabi olarak bulunan quercuscerris vardır. Pseudocerris, q.pubescens, q.brantii, q.libanii de dikkate alınmalıdır.

Yukarıda değinilen araştırmalar sonucunda, tesbit edilen uygun tür ve orijindeki ağaç türleri ile GAP Bölgesi'nde, 1989 sonu itibariyle yapılan ağaçlandırma miktarı 33,770 ha. olup, bugüne kadar gerekli miktarda ağaçlandırma çalışması yapılamamıştır. Ancak, özel ağaçlandırmaların teşvik edilmesi amacıyla 11 Mart 1989 tarihinde yürürlüğe giren "Ağaçlandırma ve Ağaçlandırma Fonu Yönetmelikleri " ile gerçek ve tüzel kişilerin

orman sayılan yerlerde, hazine arazilerinde ve kendilerine ait tapulu sahalarda ağaçlandırma yapmaları halinde, yapacakları ağaçlandırmalar için kredi verilmesi imkanı getirilmiştir. Sözkonusu Yönetmelikler'in etkisi ile ve Bölge sulama faaliyetleri başladığında halkın sosyal ve ekonomik yapısında meydana gelecek gelişmelere paralel olarak, ilgili diğer sektörlerle gerekli koordinasyonun da sağlanması halinde, daha geniş alanlarda ve daha büyük çapta ağaçlandırma çalışmaları yapılması mümkün olabilecektir.

V.I.III. Toprak Muhafaza ve Mera Islahı Çalışmaları

Kurak ve yarı kurak bölgelerdeki su kaynaklarının iyi muhafaza edilmesi ve iyi kullanılması, bu bölgelerin kalkındırılmasında rol oynayan en önemli unsurdur. Su kaynaklarının muhafazası ise, orman ve meraların hidrolojik ve erozyonu önleme fonksiyonlarına bağlıdır. Ülkemiz'de barajlar inşaa edilerek bu su kaynaklarından yararlanılmaya gayret edilmektedir. İşte, Ülkemiz'in en önemli su kaynaklarını teşkil eden Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde inşaa edilen barajlardan elde edilecek elektrik enerjisi ile, Türkiye enerji açığının kapatılması ve yağış noksanlığı sebebiyle ürün alınamayan Mardin ve Urfa ovalarının sulanarak zirai üretimin arttırılması, böylece Bölge'nin kalkınması planlanmıştır. Bu sebeplerle, GAP olarak adlandırılan ve Ülkemiz'in en büyük projesi olan bu Proje, Türkiye için enerji ve zirai üretim yönünden büyük bir önem taşımaktadır.

Böyle büyük bir önemi olan GAP Bölgesi'ndeki orman ve meraların aşırı tahribi, ziraat arazilerinde erozyon tedbirleri alınmadan tarım yapılması, erozyonu arttırmaktadır. Bu aşırı erozyon sonucu taşınan toprak, mil, kum ve çakılın, Bölge'de yapılmış ve yapılmakta olan baraj rezervuarlarını dolduracağı ve sözkonusu barajların ömürlerini kısaltacağı kesinlikle kabul edilmelidir. Bu durumun daha iyi değerlendirilebilmesi için tarihe şöyle bir göz atmakta yarar vardır.

Mezopotamya medeniyetlerinin, Dicle ve Fırat tarafından Anadolu Platosu'ndan münbit aluvial topraklar üzerinde kurulmuş olduğu herkesçe bilinmektedir. Dicle ve Fırat nehirlerinin Anadolu Platosu'ndaki su toplama havzasında yapılan orman tahribi, mera ve toprak kaynaklarının aşırı kullanılması neticesinde , toprak-su ve bitki dengesinin bozulması sonucu erozyon şiddetlenmiş ve Dicle ve Fırat nehirlerinin taşıdığı materyallerle Basra Körfezi 600 mil dolmuştur.

Bu çarpıcı ve sayısal örnek, sözkonusu iki nehrin arazi şekillerini bile değiştirecek çapta materyal taşımakta olduğunu açıkça vurgulamaktadır.

Bilindiği gibi, Ülkemiz'in büyük bir kısmı değişik şiddetlerde erozyona maruz bulunmaktadır. Ancak, Fırat ve Dicle havzaları ve GAP Bölgesi, şiddetli ve çok şiddetli erozyonlar bakımından Yurdumuz'un en kritik bölgesidir. GAP Bölgesi'nde V.,VI.,VII., sınıf arazilerin % 53'ü şiddetli ve çok şiddetli erozyonların baskısı altındadır. Örneğin; Siirt ili yüzölçümünün % 80' i şiddetli ve çok şiddetli erozyon sahası durumundadır. Bu nedenle, Bölge'de bulunan orman ve meraların iyileştirilmesi ile toprak-su-bitki dengesi temin edilecek, biyolojik üretim arttırılarak, baraj rezervuarları ve köyler erozyon, sel ve sedimantasyondan korunacaktır. Ancak, erozyon kontrol çalışmalarından beklenen sonucun alınabilmesi için, ilgili sektörlerle koordineli olarak çok ciddi bir şekilde çalışılması gerekecektir.

1989 yılı sonu itibariyle, GAP Bölgesi'nde Orman Genel Müdürlüğü'nce 6,026 ha.'lık bir sahada erozyon kontrolu çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar birçok zorluklara rağmen Orman Genel Müdürlüğü teknik elemanları tarafından başarılmışsa da hiçbir şekilde yeterli değildir. Ancak, yeterli bütçe imkanları ve teknik elemanla, bu miktarın artacağı şüphesizdir. Bölge'de erozyon kontrol çalışmalarının hızlandırılması

bakımından bir diğer alternatif de, bundan sonra yapılacak olan barajların fizibilite hesaplarına, erozyon kontrolu ve ağaçlandırma masraflarının dahil edilmesi ve baraj inşaatından önce ihale edilmek suretiyle havzada erozyon kontrolü çalışmalarının başlatılmasıdır.

V.I.IV. Orman Yollarının Planlanması

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde ormancılık hizmetlerinin (ağaçlandırma, erozyon kontrolu, mera ıslahı, enerji ormanı tesisi ve yenilemesi gibi) etkili bir şekilde sürdürülebilmesi için altyapı tesislerinin (yol, haberleşme vb.), bilhassa ulaşım imkanlarının sağlanması gerekmektedir. GAP ile birlikte faaliyete geçecek olan bir dizi hizmetlerle birlikte orman yollarının yapımına da hız verilmelidir. GAP Bölgesi'nde yapılması planlanan orman yolu miktarı 4,380 km. olup, 1989 yılı sonu itibariyle, planlanmış olan bu yol miktarının 762 km.'si inşa edilmiştir.

Ancak, GAP Bölgesi'ndeki orman yol şebeke planları mevcut ormanlar dikkate alınarak gerçekleştirilmiştir. Bölge'de devam eden ve yapılması gereken (ağaçlandırma, erozyon kontrolu, mera ıslahı vb. gibi) bütün ormancılık çalışmaları da dikkate alındığında, mevcut yol şebeke planlarının en kısa zamanda yenilenmesi gerekmektedir.

V.I.V. Orman Kadastro Çalışmaları

Orta ve uzun dönemde çeşitli yararlar sağlamak amacıyla yapılan bir ormancılık yatırımının tam randımanla verimli olabilmesi için öncelikle sınırlarının, arazisinin ve hukuki durumunun belirlenmesi büyük önem taşımaktadır. Orman kadastro çalışmaları; orman, mera ve tarım alanlarının ayrılması, arazi kullanım şeklinin ve mülkiyetinin belirlenmesi ve dolayısıyla arazi ihtilaflarının en aza indirilmesi bakımından da büyük öneme sahiptir. Bu sebeple, GAP Bölgesibazı Kalkınmada Öncelikli İller'in tapu ve kadastro hizmetleri ile orman kadastrosu hizmetlerinin 1985 yılından itibaren birlikte yapılması düşünülmüş ve Bakanlıklararası Koordinasyon Kurulu'nda hazırlanan projeler hemen uygulamaya konulmak üzere kabul edilmiştir. Sözkonusu projeye göre, GAP Bölgesi'ndeki iller de dahil olmak üzere, Kalkınmada Öncelikli 19 İl'in kadastrosunun 1996 yılına kadar tamamlanması planlanmıştır. Ancak, anılan projede öngörülen şartların yerine getirilemeyişi nedeniyle, Yöre'de orman kadastro faaliyetlerinin planlanan şekilde yürütülmesi mümkün olamamıştır. 1989 yılı sonu itibariyle, Güneydoğu Anadolu Projesi dahilindeki illerden Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'ya bağlı 107 köyde orman kadastro çalışmaları gerçekleştirilebilmiştir.

V.I.VI. Çevre Koruma, Milli Park, Orman İçi Dinlenme Yeri, Avcılık Hayatı Faaliyetlerine İlişkin Çalışmalar

Yeryüzünde her geçen gün pek çok bitki ve hayvan türü tamamen yok olmaktadır. Altyapı çalışmalarıyla, orman açmaları ve yangınlarla, sanayi için yapılan yanlış yerleşimlerle neleri yitirdiğimizin farkında olmadan, tıpta, sanayide, tarım ve ormancılıkta kullanılabilecek bitki türleri teker teker ortadan kaybolmaktadır. Bu türlerin tam bir koruma altına alınmaları ile hayatta kalabilmeleri mümkündür. Ayrıca, böceklerden sürüngenlere ve memelilere, balıklardan kuşlara kadar bütün yaban hayatının tabii yaşama ortamı içerisinde korunmaları ve her türlü çevre kirliliğinden uzakta tutulmaları da büyük bir önem taşımaktadır. Jeomorfolojik yapıları, jeolojik oluşumları, hidrolojik özellikleri ve kültürel mülkleri de tam bir koruma altına aldığımız taktirde, bugünkü nesil ve gelecek nesillere para ile ölçülemiyecek değerler teslim etmiş olacağız.

İşte bu bakış açısından hareketle, insanların dinlenmesi, eğlenmesi, boş zamanlarını değerlendirmesi, kişilerin sağlık kazanması, günlük yaşantının gerginliklerini gidermesi, çalışma hayatının daha verimli ve

üretici olması vb. gibi büyük yararları olan "Milli Park" "Orman İçi Dinlenme Yeri" tesisi, "Avcılık ve Yaban Hayatı"na ilişkin faaliyetler GAP Bölgesi'nde de sürdürülmektedir. Bu faaliyetler paralelinde GAP Bölgesi Adıyaman-Malatya il sınırları içerisinde bulunan Nemrut Dağı'nda 13,850 ha.'lık bir alan, 7.12.1989 tarihli Bakanlar Kurulu Kararı ile, "Milli Park" olarak tahsis edilmiş bulunmaktadır. GAP Yöresi'nin muhtelif yerlerinde toplam 378 ha. ormaniçi dinlenme yeri tesis edilmiştir. Ayrıca, "Avcılık ve Yaban Hayatı" ile ilgili olarak "Şanlıurfa-Birecik Kelaynak Üretme İstasyonu", "Ceylanpınarı-Ceylan Üretme Alanı", "Siirt-Pervari, Botan Vadisi Av Hayvanları Koruma ve Üretme Sahası" ile "Siirt-Şırnak, Cudi Dağı Av Koruma ve Üretme Sahası" tesisi gibi çalışmalar gerçekleştirilmiştir. Bölge'nin gelecekteki nüfusu ve turizm etkisi dikkate alındığında bugüne kadar yapılmış olan çalışmaların yetersiz olduğu görülmektedir. Bölge'deki bu tür çalışmaların yoğunlaştırılması ve geliştirilmesi için mevcut ve ağaçlandırma suretiyle elde edilecek orman sahalarının rekreasyona elverişliliği açısından etüd ve envanter çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Bu nedenle, gerçekleştirilecek ağaçlandırma çalışmaları ile, yol, su, elektrik vb. gibi altyapı tesislerine ait bilgilerin belirlenmesi gerekli olmaktadır.

V.I.VII. Orman Ağaçları İkincil Ürünlerinin Geliştirilmesi Çalışmaları

Orman İkincil ürünlerinden mazı üretimi Güneydoğu Anadolu Bölgesi için büyük bir önem taşımaktadır. Mardin'in Mazıdağı çevresi, daha önceleri mazı üretimi bakımından çok önemli bir yer konumunda iken, zamanla, Yöre'deki mazı meşesi ormanlarının büyük ölçüde tahrip edilmiş olması, mazı üretimini de olumsuz yönde etkilemiştir. Mazı meşesi ormanlarının ağaçlandırma yolu ile tekrar kurulması, mevcut olanların iyileştirilmesi ile hem mazı üretiminin arttırılması sağlanmış olacak, hem de Bölge için çok önemli olan yakacak ve endüstriyel odun üretiminden ve ormanın sağlayacağı diğer faydalı etkilerden çok büyük boyutta yararlanılmış olacaktır.

Bölge için önem taşıyan diğer önemli orman ikincil ürünü antep fıstığı; tarım alanlarında yetiştirilmekle beraber, orman rejimine giren yerlerde ve orman alanlarında bulunan pisticia türünün aşılanmasıyla da elde edilmektedir. Orman alanları içerisinde de görülen bu üretim milli ekonomiye daha fazla katkı açısından en verimli olduğu alanlar dışına çıkarılmamalı ve bu sebeple de ormanla, kültür bitkisi haline getirilmiş bu bitki arasında, bilimsel esaslara göre tesbit edilecek veya edilmiş sınırlara muhakkak uyum sağlanmalıdır. Ayrıca, fıstık plantasyonlarının toprağı örtmediği, yetiştirilirken yapılan çapalama işinin eğimli yamaçlarda erozyonu fazlasıyla tahrik ettiği gözardı edilmemelidir.

V.I.VIII. GAP Bölgesi'nde Karma Ormancılık

Gelişmekte olan ülkelerde, ormancılık, tarım ve hayvancılığın bir arada, aynı arazi parçası üzerinde planlı bir şekilde uygulanması, bir arazi kullanım sistemi olarak kabul edilmiştir. Bu sistem, kırsal alandan ayrı gereksinimleri karşılayarak her birinden en yüksek gelir imkanlarını sağlamayı hedef almaktadır. Karma sistemin bir diğer özelliği de, doğanın tahribine sebep olmadan, sistemin devamlı bir şekilde işletilmesinin ilke olarak kabul edilmesidir. GAP Bölgesi'nde de uygun bazı sınırlı alanlarda, ormanla pisticia kültürü ve zeytinin, sözkonusu sistem anlayışı içerisinde uygulama imkanı mümkün görülmektedir. Bu sebeple, karma ormancılık ilkeleri çerçevesinde, sistemin kurulması ve işletilmesine ilişkin koşullar araştırılmalı ve objektif değerlendirmeler ışığında optimal uygulama sınırları belirlenmelidir. Bunun için ilgili kurum ve kuruluşlar arasında ciddi bir koordinasyon kurulması gerekecektir.

V.II. GAP Bölgesi'nde Orman Rejimi Dışında Kalan Alanlarda Ormancılık Çalışmaları

V.II.I. Yeşil Kuşak Ağaçlandırma Çalışmaları (Kent Ormanları Tesisi)

Gelişmekte olan ülkelerde, özellikle büyük yerleşim merkezlerinde, nüfusun hızla artması ile birlikte gündeme gelen kaynak zenginliklerinin israf edilmesi, bilinçsiz kullanılması, düzensiz yerleşmeler gibi sebepler, insan yaşamını tehdit eden ve sınırlandıran çevre kirliliğinin başlıca faktörleridir. Ülkemiz'de de giderek çevre kirliliği büyük çapta artmakta ve bir problem haline gelmektedir.

İşte bu sebeple, günümüzde kendisini iyice hissettiren çevre kirliliğinin önlenmesine katkıda bulunmak, kentlerin planlı, düzenli, doğal çevre ile uyumlu ve sağlıklı gelişmesini sağlamak, halkın rekreasyon ihtiyacını karşılamak, Yöre'nin turizm potansiyelini arttırmak amacıyla 'Yeşil Kuşak Ağaçlandırma Projeleri Uygulanması-Kent Ormanları Tesisi" çalışmaları Ülkemiz'de de başlatılmıştır.

1985 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre, 4,303,567 kişinin yaşadığı GAP Yöresinin yakın gelecekte çok büyük bir nüfus yoğunluğuna sahip olacak olan illerinden bazıları (Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır gibi) "Yeşil Kuşak Ağaçlandırmaları" kapsamına alınmıştır. Sözkonusu çalışmaların giderek genişletilmesi ve geliştirilmesi, bu konuda da diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordinasyon sağlanması gerekmektedir.

"Yeşil Kuşak Ağaçlandırma" çalışmalarının genişletilmesi ve yaygınlaştırılmasında, GAP Bölgesi'ndeki yerleşim yörelerinin tarım, konut, ticaret, sanayi, rekreasyon vb. gelişme alanlarını kapsıyan arazi kullanım planlarının ortaya konması büyük bir önem taşımaktadır.

V.II.II. Kavakçılığın Geliştirilmesi Çalışmaları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hali hazırda kavakçılık konusunda büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Yöre'de, odun talebiin karşılanmasında kavak en önde gelen kaynaklardan birisidir. Bölge'de, halk tarafından gerek kendi ihtiyaçları için, gerekse satarak kazanç sağlamak amacıyla tesis edilmiş önemli miktarda kavak plantasyon alanları mevcuttur. Ancak, geleneksel metodlarla yapılmakta olan kavak üretimine ilişkin çalışmalar modernize edildiği takdirde, birim alandan sağlanacak ürünün miktar ve kalitesi büyük ölçüde arttırılabilecektir. Bu sebeple, halk tarafından tesis edilen kavaklıklarda üstün ve belirli klonlarla kaliteli fidanların kullanılması, doğru aralık ve mesafe düzeni seçim, dikim, bakım, koruma vb. işler için Orman Genel Müdürlüğü'nce vatandaşa önemli ölçüde destekler sağlanmalıdır. Son yıllarda, Orman Genel Müdürlüğü tarafından kavak fidanı üretimi konusunda özel sektör teşvik edilmektedir. Kavak fidanlığı kuracak olan özel şahıslara ağaçlandırma fonundan kredi temin edilmekte, kavak fidanı üretmek isteyen kişilere Devlet'çe üretilen kavak çeliği parasız olarak verilebilmektedir.

Halihazırda, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde yaklaşık 7,000 ha.'lık sahada kavak yetiştirilmektedir. GAP, sulanan arazilerde yapılacak tarımsal faaliyetler için olağanüstü imkanlar yaratacağı gibi kavakçılık açısından da yeni ağaçlandırma yerleri imkanı yaratmış olacaktır. Bilindiği gibi, GAP ile, 1.8 milyon ha.'lık arazi sulu tarıma açılacaktır. Bu arazinin uluslararası standartlara göre % 5'lik bölümünde kavak ağaçlandırmaları yapılması halinde 90,000 ha.'lık bir potansiyel alan doğmuş olacaktır. Bölge'deki mevcut orman kaynaklarının tekniğine uygun bir şekilde işletilmesi, geliştirilmesi ve genişletilmesi yanında, ortaya çıkacak böylesine büyük bir potansiyel alanın kavak vb. hızlı gelişen tür ağaçlandırmaları ile değerlendirilmesi Bölge ve Ülke ekonomisine çok büyük katkılar sağlıyacaktır.

Ayrıca, GAP Bölgesi'ndeki akarsular (örneğin: Dicle Nehri ve Kolları) galeri kavakçılığı açısından büyük bir potansiyel oluşturmaktadır. Bölge'de akarsular boyunca toplam olarak 20,000 km.'lik, üzerinde hiçbir üretim

yapılmayan veya çok düşük seviyede üretim yapılan, çoğunluğu Devlet'e ait şeritler veya yer yer toplu alanlar halinde galeri kavakçılığına uygun potansiyel sahalar mevcuttur. İlgili diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyle sağlanacak koordinasyon ve yapılacak işbirliği sonucunda, bu alanlarda tesis edilecek galeri plantasyonları ile önemli miktarda odun arzı temin edilmiş olacaktır.

Çok yakın bir gelecekte büyük bir nüfus artışı ve gelişme göstereceği beklenen GAP Bölgesi'nde, orman ürünlerine olan ihtiyaç da büyük boyutlarda artacaktır. Artacak olan odun hammaddesi ihtiyacının karşılanması, bununla birlikte Bölge'ye komşu olan ve ormanca fakir Ortadoğu Ülkeleri'ne odun hammaddesi ihracatı ve diğer yararları bakımından GAP Bölgesi için kavakçılık son derece önem taşımaktadır.

V.II.III. Koruyucu Orman Şeritleri ve Rüzgar Perdeleri Çalışmaları

"Rüzgar Perdeleri" ve "Koruyucu Orman Şeritleri" hem sulama ile elde edilen zirai ürünlerin ve yem bitkilerinin miktarını artırmak ve hem de rüzgar erozyonunu önlemek bakımından çok önemlidir. Yapılan tesbitler, rüzgar perdelerinin tahılda % 25-30, meyvada % 10-40, sebzede % 50-70, yem bitkilerinde % 100-200 üretim artışı sağladığını ortaya koymuştur. Ayrıca, A.B.D.'de Montana'da yapılan tesbitlerde de koruyucu orman şeritleriyle korunmuş otlaklarda, sığırların açık alana oranla hayvan başına 15 kg. daha fazla canlı ağırlık kazandığı ortaya çıkmıştır.

Bu yararları gözönüne bulundurarak, ilgili kamu tüzel kişileri ve özel kişilerle sağlanacak işbirliği ve koordinasyon sonucunda, koruyucu orman şeritleri ve rüzgar perdeleri tesis edilmek suretiyle, GAP Bölgesi'nin yaşama şartlarının düzeltilmesine katkıda bulunulması, tarımsal üretimin ve et veriminin arttırılması, rüzgar erozyonunun önlenmesi mümkün olabilecektir.

V.III. Diğer Ormancılık Çalışmaları

V.III.I. Orman Fidanlık Çalışmaları

Orman fidanlıkları, gerek Orman Genel Müdürlüğü'nce yapılan ağaçlandırma, erozyon kontrolu, suni gençleştirme çalışmaları, gerekse askeri birlikler, kamu kuruluşları, okullar ile özel kişi ve kuruluşların yapacakları ağaçlandırmalar için ihtiyaç duyulan orman ağacı fidanlarını üretmek amacıyla kurulmuştur.

GAP Bölgesi dahilindeki illerde Orman Genel Müdürlüğü'ne bağlı 7 adet fidanlık bulunmaktadır. Bu fidanlıkların 3 adedi müdürlük, 2 adedi şeflik, 2 adedi de geçici fidanlık statüsündedir. Sözkonusu fidanlıkların üretim kapasitesi yaklaşık 23 milyon adet civarındadır. Fidan üretim kapasitesi, Bölge'de bugünkü yıllık ağaçlandırma programları için kullanılacak fidan miktarının üzerindedir.

Bölge'de sulama faaliyetleri başladığında yaklaşık 90,000 ha.'lık bir alanda kavak yetiştirme imkanı ortaya çıkacağı gözönünde bulundurularak özel kavak fidanlıklarının kurulması teşvik edilmekte, parasız kavak çeliği de verilerek kontrollu kavak fidanı üretimi sağlanmaya çalışılmaktadır.

V.III.II. Araştırma Çalışmaları

Orman Genel Müdürlüğünün ilgi ve çalışma sahasına giren konularda yapılmakta olan ve yapılacak araştırmalar, Bakanlığımız ve Orman Genel Müdürlüğü'nce belirlenen öncelikler, ilkeler, program ve bütçe imkanları çerçevesinde " Merkez Araştırma Enstitüleri" ve "Bölge Araştırma Müdürlükleri"nce yürütülmektedir.

Buna paralel olarak, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölgesi'nde de ormancılık hizmetlerinin planlanmasında yararlanılabilecek bazı araştırmalar gerçekleştirilmiş olup, ele alınan bazı araştırma projeleri üzerinde çalışmalara devam edilmektedir.

* Gerçekleştirilen araştırma çalışmalarından önemli olanlar aşağıda belirtilmektedir:

1. "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde İyi Gelişme Gösteren Bazı İğne Yapraklı Türlerin Seçimi". Bu araştırma sonucu ile Urfa-Gölpınar ve Gaziantep-Düllükbaba deneme alanlarında iyi gelişme gösteren kızılçam, halepçamı ve elderika çamı orijinleri belirlenmiştir.

2. "Kızılçam, Halepçamı ve Elderika Çamı Orijinlerinin Tohum, Fidecik ve Fidan Özellikleri".

3. "Diyarbakır Orman Fidanlığında Kimyasal Gübrelerin, Kızılçam Fidanlarının Yaşamasına ve Gelişmesine Etkileri".

4. "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Bazı Meşe Türlerinin Ekim Yoluyla Ağaçlandırılma Tekniği".

* Devam etmekte olan araştırma çalışmaları önem sırasıyla aşağıda gösterilmektedir:

1. "Güneydoğu Anadolu Bölgesi Meşe İmar Alanlarında, (Teklemeler) Sürgün Seyreltmesi Konusunda Araştırmalar".

2. "Ekimle Yetiştirilen Meşe Fidanlarında Canlandırma Kesiminin Etkileri".

3. "Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde Enerji Ormanı Tesisine Konu Önemli Meşe Türlerinde Büyüme-Gelişme İlişkileri Üzerine Araştırmalar".

4. "GAP Yöresi'nde Rüzgar Perdeleri Tesisi İçin Kullanılabilecek Türlerin Tesbiti".

* 1990 yılında başlatılan yeni araştırma çalışmaları da aşağıda belirtilmiştir:

1. "Elderika Çamı Orijin Denemesi".

2. "Meşe Tohumu Saklama Olanakları".

3. "Ekim Yoluyla Yapılacak Meşe Ağaçlandırmaları İçin Uygun Aralık-Mesafelerin Belirlenmesi".

4. "Meşe Baltalıklarında Yürütülen Sürgün Yenileme Çalışmalarına İlişkin İş-Zaman Analizleri".

Ancak, başarıyla tamamlanan ve devam eden Bölge ormancılığına çok büyük katkılar sağlayacak olan bu araştırma çalışmaları yanında, GAP Bölgesi için büyük önem taşıyan erozyon ve alınması lazım gelen tedbirler, bir araştırma projesi olarak ortaya konmalı ve uygulamaya aktarılmalıdır.

GAP Yöresi için önemli olan diğer araştırmaların da, gerekli olan ekonomik, personel, teçhizat vb. gibi imkanların sağlanması ile birlikte ele alınacağı ümit edilmektedir.

V.IV. Kuruluş ve Organizasyon

GAP Bölgesi'nde ormancılık hizmetleri, 2 Orman Bölge Müdürlüğü (Elazığ-Kahramanmaraş) ile bu Bölge Müdürlükleri'ne bağlı olan GAP Yöresi'nin 6 ili hudutları dahilinde kurulu bulunan 6 Orman İşletme Müdürlüğü, 3 Orman Fidanlık Müdürlüğü, 2 Toprak Muhafaza Proje Müdürlüğü, 24 Orman İşletme Şefliği, 3 Fidanlık Şefliği, 1 Ormaniçi Dinlenme Yeri Şefliği, 1 Parklar ve Yaban Hayatı Şefliği, 1 Av Koruma ve Üretme Şefliği, 4 İdari ve Mali İşler Şefliği, 4 Bakım Şefliği tarafından yürütülmektedir.

Ayrıca, GAP Yöresi'ndeki araştırma hizmetleri, merkezi Elazığ'da bulunan "Ormancılık Araştırma Müdürlüğü" ile, merkezi Diyarbakır'da olan "Kavak ve Hızla Gelişen Yabancı Tür Orman Ağaçları Araştırma Müdürlüğü" tarafından verilmektedir.

Ancak, GAP Bölgesi için büyük bir önem taşımasına rağmen merkezi Diyarbakır'da bulunan "Kavak ve Hızlı Gelişen Yabancı Tür Orman Ağaçları Araştırma Müdürlüğü" henüz tam olarak faaliyete geçirilememiştir.

V.V. GAP Bölgesi'ndeki Bazı Ana Ormancılık Çalışmalarına İlişkin 1990 Programı ve 1991-1995 Hedefleri

Bilindiği üzere, GAP Bölgesi ormanları asırlardır büyük çapta tahrip edilmiş ve verimsiz ormanlar durumuna dönüştürülmüştür. Buna paralel olarak, gerek erozyonun olumsuz etkilerinin ortadan kaldırılması, gerekse Yöre'deki odun arz açığının ve yakın gelecekte çok daha büyük boyutlara ulaşacağı tahmin edilen odun kökenli orman ürünleri talebinin karşılanması bakımından, Orman Genel Müdürlüğü'nün büyük önem verdiği ve bütçe imkanları ölçüsünde yıldan yıla temposunu arttırarak gerçekleştirmeye çalıştığı ağaçlandırma, erozyon kontrolu, mera ıslahı, enerji ormanı tesisi gibi, GAP Bölgesi için büyük önem taşıyan ana ormancılık faaliyetlerine ilişkin 1990 yılı programı ve 1991-1995 yılları hedefleri il ve faaliyet çeşidi itibariyle Tablo 1' de gösterilmiştir.

TABLO 1 : GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ(GAP)'NDE AĞAÇLANDIRMA, EROZYON KONTROLU, MERA ISLAHI ENERJİ ORMANI TESİSİ FAALİYETLERİ 1990 PROGRAMI VE 1991 - 1995 HEDEFLERİ

İl	Faaliyet	Program 1990	Yıllar 1991	1992	1993	1994	1995
Diyarbakır	Ağaçlandırma	-	-	-	-	-	-
	Erozyon Kontrolu	-	250	250	250	250	250
	Mera Islahı	-	-	-	-	-	-
	Enerji Ormanı	3,750	4,000	4,000	4,000	4,000	4,000
Gaziantep	Ağaçlandırma	2,220	600	600	600	600	600
	Erozyon Kontrolu	200	-	-	-	-	-
	Mera Islahı	-	-	-	-	-	-
	Enerji Ormanı	-	-	-	-	-	-
Siirt	Ağaçlandırma	-	250	250	250	250	250
	Erozyon Kontrolu	-		-	-	-	-
	Mera Islahı	-	-	-	-	100	100
	Enerji Ormanı	3,750	4,000	4,000	4,000	4,000	4,000
Şanlıurfa	Ağaçlandırma	615	-	-	-	-	-
GAP Toplamı	Ağaçlandırma	4,275	2,250	2,250	2,250	2,250	2,250
	Erozyon Kontrolu	6,026	1,750	1,750	1,750	2,250	2,250
	Mera Islahı						
	Enerji Ormanı						

Orman Genel Müdürlüğü'ne gerekli finansman kaynağı aktarıldığı takdirde verilecek ek program ve hedefler Tablo 2' de yer almıştır.

TABLO 2 : GAP BÖLGESİ KAPSAMINDAKİ İLLERDE 1991-1995 YILLARI EK PROGRAM VE FİNANSMAN İHTİYACI

(1990 Yılı Fiyatlarına Göre, Milyon TL.)

İli	Faaliyet Çeşidi	1991 Ek Prog.	1991 Tutarı	1992 Ek Prog.	1992 Tutarı	1993 Ek Prog.	1993 Tutarı	1994 Ek Prog.	1994 Tutarı	1995 Ek Prog.	1995 Tutarı
Adıyaman	Ağaçlandırma	100	130	100	130	100	130	100	130	100	130
	Eroz.Kont.	1,500	2,225	1,500	2,250	2,000	3,000	2,000	3,000	2,000	3,000
	Mera Islahı	200	60	200	60	300	90	400	120	400	120
Diyarbakır	Ağaçlandırma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Eroz.Kont.	750	1,125	1,750	2,625	2,250	3,375	2,250	3,375	2,250	3,375
	Mera Islahı	200	60	300	90	400	120	500	120	500	150
Gaziantep	Ağaçlandırma	400	520	400	520	400	520	400	520	400	520
	Eroz.Kont.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Mera Islahı	-	-	-	-	-	-	200	60	200	60
Mardin	Ağaçlandırma	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Eroz.Kont.	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Mera Islahı	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Siirt	Ağaçlandırma	250	325	250	325	250	325	250	325	250	325
	Eroz.Kont.	1,000	1,500	2,000	3,000	2,000	3,000	2,500	3,750	2,500	3,750
	Mera Islahı	200	60	300	90	400	120	500	150	500	150
Şanlıurfa	Ağaçlandırma	500	650	500	650	500	650	500	650	500	650
GAP Toplamı	Ağaçlandırma	1,250	1,625	1,250	1,625	1,250	1,625	1,250	1,625	1,250	1,625
	Eroz.Kont.	3,250	4,850	5,250	7,875	6,250	9,375	6,750	10,125	6,750	10,125
	Mera Islahı	600	180	800	240	1,100	330	1,600	480	1,600	480
Genel Toplam			6,655		9,745		11,330		12,230		12,230

TABLO 3 : GAP BÖLGESİ'NDE YER ALAN FİDAN ÜRETİMİNE AİT 1990 YILI YATIRIM PROGRAMI TEKLİFLERİ

İl Adı	Fidanlık Adı	Yatırım Karakteristiği	Miktarı(Adet)	Tutarı (Milyon TL.)
Diyarbakır	Diyarbakır	Fidan Üretimi	8 Milyon	760
"	"	İşçi Pavyonu	(İkmal)	19
"	"	İhata	-	15
"	"	Telefon Tesisi	-	10
"	"	Yağmurlama	-	30
"	"	Derin Su Kuyusu	-	30
"	"	Tesviye Aleti	1	4
"	"	Yastık Yapma Makinası	1	3
"	"	Diskli/Soklu Pulluk	2	4
"	"	Diskaro	1	3
"	"	Kazayağı	1	4
"	"	Toprak eleme Mak.	1	4
"	"	Merdane	1	2
"	"	Hidrolikli kepçe	1	40
			İl Toplamı	928
Gaziantep	Gaziantep	Fidan Üretimi	100,000	6
			İl Toplamı	6
Mardin	Mardin	Fidan Üretimi	550,000	54
"	"	İşçi Pavyonu	1	10
"	"	Elektrik Tesisi	-	15
"	"	Yağmurlama	-	10
"	"	Arkaçam Pulluğu	1	5
"	"	Diskli/Soklu Pulluk	1	2
"	"	Toprak eleme mak.	1	4
"	"	Merdane	1	2
"	"	Hidrolikli kepçe	1	40
			İl Toplamı	142
Siirt	Başur	Fidan Üretimi	280,000	30
"	"	Elektrik Tesisi	-	15
"	"	Yağmurlama	-	10
"	"	65.85.HP Traktör	1	35
"	"	Diskli/soklu pulluk	1	2
"	"	Kültüvatör	1	4
"	"	Rotovatör	1	4
"	"	Pulvarizatör	1	4
"	"	Söküm Bıçağı	1	2
"	"	Motopomp	1	7

"	"	Elektromotopomp	1	18
			İl Toplamı	131
İl Adı	Fidanlık Adı	Yatırım Karakteristiği	Miktarı	Tutarı (Milyon) TL.
Şanlıurfa	Birecik	Fidan Üretimi	9 Milyon	500
"	"	İşçi Pavyonu	1	20
"	"	İhata	-	10
"	"	Yağmurlama	-	20
"	"	Romörk (Damperli)	1	5
"	"	Pulvarizatör	1	4
"	"	Diskaro	1	3
			İl Toplamı	562

1990 yılı fidan üretim programı Tablo 3' te belirtilmiştir. Ancak, Orman Genel Müdürlüğü'ne gerekli finansman kaynağı aktarılarak, ağaçlandırma, mera ıslahı, erozyon kontrolu faaliyetleri için ek programlar verilse bile, Yöre'deki fidanlıkların kapasiteleri 1991-1995 yılları arasında ihtiyaç duyulacak fidan miktarını karşılayabilecek durumdadır.

Ayrıca, Türkiye-İtalya işbirliği ile yürütülmekte olan "Kavakçılık Projesi"ne ilişkin GAP Bölgesi ile ilgili 1990 yılı programı ve gelecek yıllara ait hedefler Tablo 4' de gösterilmektedir.

TABLO 4 : TÜRKİYE KAVAKÇILIĞINI GELİŞTİRME PROJESİ GAP BÖLGESİ PROGRAM VE HEDEFLERİ

Faaliyet Çeşidi	Birimi	1990 Yılı Programı	Hedefler 1991	1992	1993
Devlet Fidanlıkları Islahı	Ha.	19	25		
Özel Kavak Fidanı Üretimi (Fidanlık Tesisi)	Ha.	18	20.5		
Özel Kavak Ağaçlandırması	Ha.	-	100	200	250
Galeri Kavakçılığı	Ha.	-	10	45	40
Tarımsal Ormancılık	Ha.	-	50	100	125

Bölge'nin yakın gelecekteki nüfusu ve turizm etkisi dikkate alınarak GAP Yöresi dahilinde yapılacak "Milli Paklar" "Ormaniçi Dinlenme Yerleri" "Avcılık ve Yaban Hayatı" faaliyetlerine ilişkin program ve 1991-1995 yılları hedefleri Tablo 5' te yer almaktadır.

TABLO 5 : GAP BÖLGESİ DAHİLİNDEKİ MİLLİ PARKLAR, ORMAN İÇİ DİNLENME YERLERİ, AVCILIK VE YABAN HAYATINA İLİŞKİN, 1990 YILI ÖDENEKLERİ VE 1991 - 1995 YATIRIM HEDEFLERİ

(Milyon TL.)

İli	Faaliyet Çeşidi	1990 Yılı Ödeneği (TL)	5 Yıllık Yatırım Hedefleri 1991	1992	1993	1994	1995	Toplam
Adıyaman	Nemrut Dağı Tarihi Milli Park Tesisi	100	130	169	220	285	370	1,174.-
	Karadağ Orman İçi Dinlenme Yeri	37	40	80	80	160	100	460.-
Gaziantep	Dülükbaba Or.İçi Dinlenme Yeri	80	60	60	60	120	100	400.-
	Saf Dağı Milli Park Envanter Planlama	-	30	30	30	60	120	270.-
Şanlıurfa	Göl Pınarı Or.İçi Dinlenme Yeri	104	40	80	80	160	100	460.-
	Kelaynak Üretim İstasyonu	17	19	20	20	23	26	108.-
Siirt	Cudi Dağı Yaban Keçisi Üretim Sahası	0.1	3	3	4	5	6	21
	Batan vadisi Av Hayvanları Koruma Üret. Sahası	4.4	2.5	3	3.5	4	5	18
	Toplam	342.5	324.5	445	497.5	817	827	2,911

VI. ORMANCILIK VE ORMAN ÜRÜNLERİ SANAYİ

Ormancılık sektörü ürettiği odun kökenli orman ürünleri ile birçok sanayiye, özellikle orman ürünleri sanayine hammadde sağlamaktadır. Bir başka ifadeyle, ormancılık, diğer sektörlere sağladığı girdiler bakımından değerlendirildiğinde, başta orman ürünleri sanayi olmak üzere ,diğer birçok sektörün faaliyet göstermesini sağlıyarak katma değer yaratılmasında ve istihdam artışı sağlamada büyük rol oynamaktadır.

Ormancılık sektörünün bu özelliği dolayısıyla, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki ormanların aşırı derecede tahrip edilmiş olmasına paralel olarak, GAP Bölgesi'nde orman ürünleri sanayi de bir gelişme gösterememiştir. Bugünkü durumuyla Bölge'de orman ürünleri işleyen sanayi birimleri günlük ihtiyaçları karşılayan çok küçük işletmeler durumundadır.

Ancak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin uygulanmaya başlanması ile birlikte, nüfus artışı, inşaat sektörünün gelişimi, gelir artışı, mobilya kullanımının çoğalması, artacak olan tarımsal ürünlerin ambalajlanması vb. etkenler orman ürünleri sanayi mallarına olan talebi ve dolayısıyla endüstriyel odun talebini çok büyük oranda arttıracaktır.

Bilindiği gibi, ormancılık sektöründe üretim süresi uzun zaman almaktadır. Ancak, yeni tesis edilmeye başlanmış ormanlardan en az 20 yıl sonra üretim yapılabileceği ve orman ürünlerinin bugünkü üretim durumuyla Bölge'de meydana gelebilecek arz-talep dengesizliği dikkate alınarak, GAP Bölgesi'nde kurulacak orman ürünleri sanayi tesislerinin hammadde temini bakımından diğer bölgelerle bağlantılarının gerçekçi bir şekilde belirlenmesi gerekecektir.

VII. GAP MASTER PLANI ÇALIŞMASI VE ORMANCILIK İLİŞKİLERİ

Orman Genel Müdürlüğü'nce, Güneydoğu Anadolu Projesi Master Planı çalışması hakkındaki Genel Müdürlük görüşleri daha önce Bakanlığımız'a bildirilmişti. Burada, sadece aşağıda belirtilen birkaç önemli noktaya değinmek istiyorum:

1. Master Plan'da yer alan Bölge'nin orman ürünlerine talep tahmini, Türkiye genelini esas alan ormancılık ana planındaki talep artışı temel alınarak yapılmıştır. Oysa, daha önceki bölümlerde de bahsedildiği üzere, odun talebini etkileyen nüfus artışı, inşaat sektörünün gelişimi, mobilya kullanımının yaygınlaşması, gelir artışı vb. etkenler GAP Bölgesinde Türkiye geneline oranla çok hızlı bir artış gösterecektir. Ayrıca, artacak olan tarımsal üretimde de ambalajlama için büyük miktarlarda endüstriyel oduna ihtiyaç duyulacaktır. Bu nedenlerle, GAP Bölgesi'nde endüstriyel oduna olacak talebin, GAP Master Planı'nda tahmin edilenden çok fazla gerçekleşeceği açıkça görülmektedir.

2. Sözkonusu plan çalışmasının ikinci bölümünde "Ağaçlandırma faaliyetleri, fidan yetersizliği yüzünden kısıtlanmaktadır. 6831 Sayılı Ormancılık Yasası'nda yapılan değişiklik ve 1987' de yürürlüğe giren Yeni Ağaçlandırma Yasası, özel teşebbüsü de fidan üretimine teşvik ettiği halde bu konuda yeterli bir gelişme henüz sözkonusu değildir" denilmektedir. Bu ifade, eksik bir gözlemi yansıtıyor gibi görünmektedir. Çünkü, fidan üretim kapasitesi bugünkü yıllık ağaçlandırma programları için kafi geldiği gibi programların arttırılması durumunda, fidan üretim kapasitesinin de arttırılması mümkündür. Ayrıca, 11 Mart 1989'da yürürlüğe giren Ağaçlandırma Fonu Yönetmeliği ile, özel sektöre de orman ağacı fidanı yetiştirilmesi imkanı getirilmiştir.

Yukarıda belirtilen ve bunlara benzer ormancılıkla ilgili önemli noktaların, GAP Master Planı çalışmaları sırasında iyi incelenmediği bir gerçektir.

VIII. ÖNERİLER VE SONUÇ

GAP; barajları, hidroelektrik santrallerini, sulama şebekeleri tesislerini, tarım, orman, hayvancılık hizmetlerini içine alan bir entegre projedir.

Başta Bölge'nin olmak üzere, tüm Ülke'nin ekonomik ve sosyal yapısını etkileyecek özellikte olan böyle büyük bir Proje'den istenilen sonuçların alınabilmesi için, tüm sektörlerin, hizmetlerini çok ciddi bir koordinasyon içinde yürütmesi gerekmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki ormanlar, yüzyıllardan bu yana yapılan düzensiz faydalanma ve başıboş hayvancılığın bir özelliği olan aşırı otlatma vb. sebeplerle tahrip olmuş, toprak-su dengesi bozulmuştur. Bozulan bu toprak-su dengesinin yeniden düzeltilmesi, daha önceki bölümlerde belirttiğimiz ormancılık hizmetlerinin istenilen seviyede, sağlıklı ve başarılı bir şekilde sürdürülmesine ve gerçekleştirilmesine bağlıdır. Ancak, bunun sağlanabilmesi de ilgili kuruluşlar arasında ciddi ve etkili bir işbirliğinin ve koordinasyonun kurulmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu sebeple, GAP Bölgesi'ndeki ormancılık hizmetlerinin, yapılacak projeler ve belirlenecek programlar çerçevesinde sağlıklı ve başarılı bir şekilde yürütülebilmesi için;

1. Bölge'deki orman kadastro ve arazi kadastro hizmetleri bir an önce tamamlanmalıdır.
2. Tarım, orman ve hayvancılık arasında denge ve koordinasyon sağlanmalıdır. Bu sebeple, ormanlar üzerinde büyük bir baskı oluşturan başıboş hayvancılığın önüne geçilebilmesi için; ahır hayvancılığı teşvik edilmeli, hayvan ırkı ıslah edilmeli, Bölge'deki suni ve tabi yem üretimi arttırılmalı, Bölge'nin mevcut ve potansiyel otlaklarının envanteri çıkarılarak büyük ve küçükbaş hayvan varlığına göre, hayvancılık konusunda strateji belirlenmelidir.
3. GAP ile faaliyete geçecek olan bir dizi hizmet yanında, özellikle vasıfsız işçi istihdamında geniş potansiyele sahip ormancılık hizmetlerinin (ağaçlandırma, erozyon kontrolu, enerji ormanı tesisi, mera ıslahı vb.) sağlıklı bir şekilde ve istenilen seviyede gerçekleştirilmesi, Yöre'de yaşayan halkın sosyal yaşantısının ve ekonomik yapısının iyileştirilmesi ile yakından ilgilidir. Bunun için; meyvecilik, arıcılık, halıcılık, el sanatları vb. gibi OR-KÖY konularında teşvik edici tedbirler getirilmelidir. Köy korulukları kurulmalıdır. Halk, ormancılık konusunda bilgilendirilmeli ve eğitilmelidir.
4. Tarıma elverişli olmayan meyilli arazilerin ağaçlandırılması teşvik edilmelidir.
5. Sulanan alanların en az % 5'inin kavak, okaliptus gibi hızlı gelişen ağaç türleriyle ağaçlandırılması teşvik edilmelidir.
6. Rüzgar perdeleri ve koruyucu orman şeritlerinin tesis edilmesi teşvik edilmelidir.
7. GAP Yöresi'nin değişecek olan şartlarına paralel olarak artacak olan odun talebi, insanların rekreaktif ihtiyaçları, barajların ekonomik ömrünün uzatılması gibi hususlar dikkate alınarak; Bölge için önem arzeden ağaçlandırma, erozyon kontrolu, mera ıslahı, enerji ormanı tesisi gibi ormancılık faaliyetlerinin gelecek yıllardaki hedefleri daha gerçekçi bir şekilde belirlenmeli, ve hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için gerekli parasal kaynak Orman Genel Müdürlüğü'ne aktarılmalıdır.

8. Tarım, ormancılık ve hayvancılığın aynı arazi parçası üzerinde uygulanabilirliği (karma ormancılık sistemi) etüd edilmeli ve uygulanabilirlik imkanları araştırılmalıdır.

9. Bölge'de odunun yakacak olarak kullanılması yerine diğer enerji kaynaklarından yararlanılması (örneğin; linyit kömürü, güneş enerjisi tesisleri vb, gibi) teşvik edilmelidir.

10. Yapılacak olan barajların fizibilite hesaplarına, ağaçlandırma ve erozyon ve erozyon kontrolu masrafları da dahil edilmeli ve baraj inşaatından önce ihale sistemiyle havzada erozyon kontrol ve havza ıslahı çalışmaları başlatılmalıdır.

11. Keban Baraj Gölü Havzası'ndaki çalışmalarda kullanıldığı gibi GAP Bölgesi'nde de yapılacak ormancılık çalışmalarının tümünde kullanılmak üzere Bölge'ye ait uzay fotoğrafları temin edilmelidir.

12. Netice itibariyle, Dicle ve Fırat nehirlerinin su toplama havzaları, ormanı ve ormancılığı ; tarımı ; hayvanı, hayvancılığı, otlak ve merası; floro ve faunası; su ve toprak kaynakları ile bir bütün olarak ele alınmalı ve bu kaynakların birbirleri ile olan ilişkilerini, kullanımlarını, geliştirilmelerini ve genişletilmelerini ortaya koyan, planlayan havza amenajmanı planları yapılmalı ve vakit geçirilmeden uygulanmalıdır.

Sonuç olarak, GAP Bölgesi'nde yapılmakta ve yapılacak olan ormancılık çalışmalarının ; "Havza Amenajmanı Planı'na dayandırılması, hedeflerin gerçekçi bir şekilde belirlenmesi, ihtiyaç duyulan kaynakların (mali, personel, teknolojik vb.) yeterli miktarda temin edilmesi, ilgili tüzel ve özel kişilerle sürekli bir koordinasyon ve işbirliği sağlanarak gerçekteştirilmesi ile;

* GAP Bölgesi'nde erozyon önlenecek ve barajların ekonomik ömrü uzatılmış olacak.

* Bölge'nin büyük oranda endüstriyel ve yakacak odun talebi karşılanacak, Bölge'de büyük çapta iş potansiyeli yaratılacak,

* Tarım ve hayvancılık sektöründeki üretimin artmasına katkıda bulunacak,

* Vatandaşların dinlenme yeri, ihtiyaçlarının karşılanmasıyle sağlıklı bir yaşam ortamı yaratılacak,

* Bölge ve Ülke ekonomisine büyük katkılar sağlanmış olacaktır.

IX. KAYNAKLAR

1. BOYDAK, M. 1987. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ve GAP'ta Ormancılığın Yeri. Ormancılığımızın 130. Yıl Dönümü Töreni'nde Sunulan Tebliğ (Ekim, 1987).

2. ODABAŞI, T. ve BOYDAK, M., 1984 Güneydoğu Anadolu Projesinde (GAP) Ormancılığın Yeri ve Katkıları İ.Ü. Orman Fakültesi Dergisi Seri B, Cilt 34.

3. ANONİM, 1986.(GAP) Güneydoğu Anadolu Projesi Ormancılık Hizmetleri Planlama Raporu. T.C. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, Ağaçlandırma ve Silvikültür Dairesi.

4. GEZER, A. 1985, Güneydoğu Anadolu Bölgesi Orman Durumu ve Ormancılık Açısından Alınması Gerekli Önlemler. Çölleşen Dünya ve Türkiye Örneği Sempozyumu (Mayıs, 1985).

5. ÖZKAHRAMAN, İ. GAP ve Ormancılığın Vazgeçilmez Yeri. Orman Genel Müdürlüğü Eğitim Dairesi Başkanlığı Yayını (1988).

6. ANONİM, 1989. Fırat ve Dicle, Aşağı ve Yukarı Havzalarında Ormancılık Çalışmalarına Dayalı Olarak Toprak Muhafaza ve Mer'a Araştırmalarına İlişkin Rapor. Orman Genel Müdürlüğü, Ormancılık Araştırma Enstitüsü (15.11.1989).

7. ANONİM, 1984. Kalkınmada Öncelikli İller Orman Kadastrosu Projesi, 1985-1996 (Mayıs, 1984).

8. ANONİM, 1988-1987 Yılı Çalışma Raporu, 1988 Yılı Çalışma Programı Teklifi. Orman Genel Müdürlüğü, Ormancılık Araştırma Entitüsü Yayını (1988).

9. ANONİM, 1990-1989 Yılı Çalışma Raporu, 1990 Yılı Çalışma Programı. Orman Genel Müdürlüğü, Ormancılık Araştırma Enstitüsü (1988).

10. TAPÇI, Y.İ., 1987. Çölden Vaha Yaratılırken, Şanlıurfa'da Ormancılık (Kahramanmaraş Orman Bölge MÜdürlüğü-1987).

11. UĞURLU, S.,1986. Güneydoğu Anadolu (GAP) Ormancılık Hizmetleri Raporu(6.10.1986).

12. ANONİM, 1989. Güneydoğu Anadolu Master Plan Çalışması, Master Plan Nihai Raporu, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı (Nisan,1989).

13. ANONİM, 1989. Ormancılık Ana Planı, 1990-2009 Orman Genel Müdürlüğü (1988).

14. ANONİM,1990. VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ormancılık Özel İhtisas Komisyonu Raporu T.C. Başbakanlık, Devlet Planlama Teşkilatı (1990).

15. ANONİM, 1990. Orman Genel Müdürlüğü GAP Bölgesindeki Ormancılık Çalışmalarına İlişkin 1990 Yılı Programı ve 1991-1995 Yılları Hedefleri Orman Genel Müdürlüğü, APK Dairesi Başkanlığı (1990).

16. ANONİM, 1990 Orman Genel Müdürlüğü'nün GAP Master Planı Hakkındaki Görüşleri. Orman Genel Müdürlüğü, APK Dairesi Başkanlığı (1990).

17. ANONİM, 1980, Orman Genel Müdürlüğü Türkiye Orman Envanteri Orman Genel Müdürlüğü 1980.

SULAMA SUYU TEMİNİ VE DAĞITIMI İÇİN GEREKLİ OLAN MAKİNA ALET VE GEREÇ YAPIMI SANAYİ

Dr. Nejat ŞENGÜN
Ziraat Yüksek Mühendisi
TOKB Köy Hizmetler
Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin temel amacı; Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi, tarımsal sulamanın nüfus değişimlerinde ortaya çıkaracağı sorunların çözümü ile ekonomik ve sosyal faaliyetlerin düzenlenmesine yöneliktir.

GAP ile kuru tarım yapılan alanlar, sulama suyuna kavuşturulacaktır. Ancak, kısıtlı olan sulama suyunun bilinçsiz ve kontrolsüz olarak verilmesi, hem arazide, hem de üründe fayda yerine zarar meydana getirecektir. Bu nedenle, sulama suyunun mutlaka kontrollü olarak tatbiki gerekmektedir.

Kontrollü sulama ile su tasarrufu sağlayan yöntemler uygulanabileceği için, Proje'de öngörülen ana bitki deseninin gerçekleştirilmesi mümkün olabilecektir.

Su denetiminin tam olarak yapılabilmesi , bitki kök bölgesine bitkinin ihtiyaç duyduğu dönemde, yeteri kadar su tatbik edilebilmesi için, kontrolsüz su dağıtım alet-gereçleri yerine geliştirilmiş, kontrollü su dağıtımı yapan alet-gereçler kullanılmalıdır.

Bu tebliğde, sulama sistemleri ve sulama yöntemlerinin unsurları genel olarak ele alınmış olup, bu unsurların gerektirdiği sulama suyu nakil ve dağıtımını sağlayacak alet-gereçlerin neler olduğu ve bunların üretimleri, üretim teknolojileri, sulamanın Yöre'de sağlayacağı istihdam, su dağıtım alet-gereçlerinin imalat sanayinde değerlendirilmesi konuları üzerinde durulmuştur.

II. SULAMA, SULAMA SİSTEMİ, SULAMA YÖNTEMİ VE BUNLARI OLUŞTURAN UNSURLAR

Doğal yollarla karşılanamayan bitki su ihtiyacının, toprak özelliklerine zarar vermeden aktif kök bölgesine verilmesine "Sulama" denilmektedir. Suyun bitki kök bölgesine veriliş biçimi de "Sulama Yöntemi" olarak isimlendirilmiştir. Suyun kaynaktan alınıp, parsellerin başına kadar getirilmesine yarayan sulama yapılarının tümüne "Sulama Sistemi" adı verilir.

Kuru tarım alanlarının sulamaya açılmasında, önce şartlara en uygun "Sulama Yöntemi ve Sulama Sistemi" seçilmektedir. Daha sonra, seçilen sulama yönteminin ve sulama sisteminin gerektirdiği unsurlar planlanmakta, projelenmekte ve uygulanmaktadır.

Sulama Sistemi ve Yöntemi Seçimine;

* Sulama suyu kaynağının durumu,
* Sulama suyu kalitesi,
* Sulama suyu miktarı,
* Toprak,
* Topoğrafya,
* İklim,
* Bitki paterni,
* Sosyal ve kültürel faktörler

etki etmektedir.

Sulama suyunun kaynaktan alınıp, sulanacak alana getirilmesi ve oradan bitki kök bölgesine verilmesi için oluşturulacak yapıların projeleme ve işletilmesinde üç temel unsurun sağlanması istenmektedir.

Bunlar;

* Çiftçiye en yüksek gelirin sağlanması,
* Suyun iletimi ve kök bölgesine uygulanmasının en az su kaybı ile yapılması,
* Tarım alanının uzun dönemde verimliliğinin ve yapısının bozulmadan korunması, tuzluluk ile tabansuyu seviyesinin kontrol edilmesi, toprağın aşınmasının (erozyon) önlenmesidir.

Sulama Sistemleri Kendisini Oluşturan Yapıların Çeşitlerine Bağlı Olarak;

1. Klasik kanal sulama sistemi,
2. Kanalet sulama sistemi,
3. Kapalı sulama sistemi

olarak gruplanabilir.

Bir sulama sisteminde yukarıda belirtilen yapılardan yalnızca birisi yer alabileceği gibi, bulunduğu koşullar gereği birden fazla yapı içeren sulama sistemleri de olabilir.

1. Klasik Kanal Sulama Sistemi:

Sulama kanallarının tabii zemin üzerinde oluşturulacak bir yatakta inşa edilmesi suretiyle kurulan sistemlerdir.

2. Kanalet Sulama Sistemi:

Su iletiminin ayaklar üzerine monte edilmiş olan kanaletler yoluyla yapıldığı sistemlerdir.

3. Kapalı Sulama Sistemi:

Suyun borular ile iletildiği sistemlerdir.

Kanal ve kanalet sisteminde toprak zeminde yapılan fiziki yapılar önemli ölçüde arazi kaybına, gerekli trafiğin sağlanabilmesi için oluşturulan sanat yapıları da yatırım masraflarının artmasına neden olmaktadır. Parsel başına getirilen sulama suyu, seçilen sulama yöntemi ile bitki kök bölgesine verilmektedir.

Sulama Yöntemi Çeşitleri;

1. Yüzey Sulama Yöntemleri;

* Salma (vahşi,border),
* Tava (göllendirme),
* Karık,

2. Basınçlı Sulama Yöntemleri;

* Yağmurlama,
* Damla,
* Sızdırma,

olarak gruplanabilir.

Sulamadan beklenen faydanın tam olarak sağlanabilmesi ve en yüksek üretim düzeyine ulaşılabilmesi için, sulama alanlarında aşırı sulamayı önlemek, sulama suyu kayıpları ile kaçak su kullanımına meydan vermemek ana hedef olmalıdır. Bu ise etkin bir su dağıtımı ve kontrollu sulama ile sağlanabilir.

Son yıllarda, dünyada, özellikle endüstri alanında meydana gelen değişmeler; su ve enerjiden daha fazla tasarruf yapan, mümkün olduğu kadar düşük enerji ihtiyacı duyan, buna karşın en iyi su dağılımı veren sulama yöntemlerine yönelimi sağlamıştır.

Sulama yöntemleri ve su tasarrufuna ilişkin araştırmalar; salma, tava ve karık gibi yüzey sulama yöntemlerinde, derine sızma, gereğinden fazla su tatbiki vb. nedenlerle hem çok su kullanımı, hem drenaj, hem de tuzluluk vb. sorunların ortaya çıkma ihtimaninin fazla olacağını göstermektedir. Buna karşılık, yağmurlama ve damla sulama yöntemi gibi basınçlı uygulamalarda ilk tesis ve işletme masrafı yüksekliğine karşın, suyun kontrollü kullanımı nedeniyle hem su tasarrufu sağlanmakta, hem arazi kaybı önlenmekte hem de toprakta fazla suyun oluşturacağı sorunlar engellenmektedir.

Su kullanımında karşılaşılan darboğazlar; özellikle sulama suyunun sınırlı, ekolojik koşulların ekonomik değerleri yüksek bitkilerin yetişmesine uygun olduğu yörelerde, yeni teknolojilerin getirdiği değişik su dağıtım araçlarının üretim ve kullanımını ön plana çıkarmıştır.

Klasik kanal sulama sisteminde su , toprak ya da kaplamalı kanallar yoluyla iletilmektedir. Kanal kaplamasında genellikle beton kullanılmaktadır. Trapez veya dik kesitli olan bu kanallardan sulama suyu, priz kapakları ve sifonlar yoluyla tarla başı kanalına alınmaktadır. Kanalların beton ile kaplanması işi, yerinde beton dökümü

olarak gerçekleştirildiğinden ayrıca bir imalat sanayi kurulmasına gerek yoktur.

Kanalet sulama sisteminde ön yapımlı betonarme kanaletler kullanılmaktadır. Yarım elips veya yarım daire şeklinde olan ve kanalet sifonları ile tarla başı kanalına su alınan kanaletlerin imalatı belli noktalarda gerçekleştirilmektedir.

Kapalı sulama sisteminde beton, asbest, plastik, demir ve pik borular kullanılmaktadır. Su; priz kolyeler, vanalar ve hidrantlar yardımıyla alınmaktadır.

Değişik sulama yöntemlerinde suyun bitki kök bölgesine intikalini sağlayan unsurlar ise şöyle özetlenebilir;

Yüzey sulama yönteminde; tarla başı kanalı kanal pulluğu, karıklar ise lister çapası ile açılır. Border ve göllendirme (tava) sulama için seddeler border diski ile oluşturulur. Tarla başı kanallarında suyun depolanabilmesi için, ayarlanabilir bez veya muşamba savaklar kullanılır. Karık sulama yönteminde depolanan bu su alüminyum ya da sert plastikten (PVC) yapılmış sifonlar yardımıyla karıklara verilir.

Yağmurlama sulama yönteminde; sulama suyu, basınçlı kapalı bir sistemden temin ediliyor ise vana hidrantlar kullanılarak ana boru, sekonder boru ve tersiyer (lateral) boru hatlarına alınır. Sulama suyu kaynaktan veya sulama kanalından ise bu durumda bir güç kaynağına (elektrik-dizel motopomp) ihtiyaç vardır. Boru hatlarına alınan sulama suyu yağmurlama başlıkları (sprinkler) yardımıyla pülverize edilerek bitki kök bölgesine ulaştırılır. Bu yöntemde kullanılan borular ve bağlantı parçaları plastik (PVC-PE), asbest, demir ve aliminyumdan imal edilmektedir.

Damla sulama yönteminde de yağmurlama yönteminde olduğu gibi suyun temin ediliş biçimine göre vana, hidrant ve güç kaynağı kullanılmaktadır. Bu yöntemde ilave olarak damlatıcı memelerin tıkanmasını önlemek üzere filtre sistemi ile eriyik halde gübre uygulaması yapılabilmesi için gübre tankı bulunmaktadır.

Sızdırma sulama yönteminde de vana, hidrant ve güç kaynağı ile üzeri delikli plastik (PVC-PE), asbest ve demir borular kullanılmaktadır.

Bitkinin ihtiyacı olan suyu, sulama ile bitki kök bölgesine verirken ana hedef, yeteri kadar suyun verilmesi olmalıdır. Sulama yönteminin gelişmişliği ve kontrol edilebilirliği oranında drenaj problemi doğuran artık su miktarı azalmaktadır. Fazla suların bitkiye ve toprağa zarar vermemesi için araziden uzaklaştırılması, yani drene edilmesi gerekmektedir. Bu amaçla;

* Yüzey drenaj ve/veya
* Kapalı drenaj sistemleri

oluşturulmalıdır.

Yüzey drenaj için kanal açma pulluğu kullanılır. Kapalı drenaj sistemlerinde ise açılan hendeklere PVC delikli borular (drenflex), asbest delikli borular veya kil künkler döşenir,

Sulama sistemleri ve sulama yöntemleri incelendiğinde, sulama suyunun kaynaktan alınıp, sulanacak alanların başına getirilmesi, buradan bitki kök bölgesine ulaştırılması ile fazla suların alandan atılması için ihtiyaç duyulacak yapılar, alet-gereçler şöyle özetlenebilir:

* Beton sulama kanalları ve prizler,
* Kanaletler,
* Demir borular,
* Asbest borular,
* Plastik borular (PVC-PE),
* Alüminyum borular,
* Kanal pulluğu,
* Karık açma çapası (lister çapası),
* Border diski,
* Bez veya muşamba savaklar,
* Alüminyum sifonlar,
* Plastik (PVC) sifonlar,
* Hat vanaları,
* Yağmurlama başlıkları (sprinkler),
* Damlatıcı memeleri,
* Alüminyum yağmurlama bağlantı parçaları
* Plastik (PVC-PE) yağmurlama bağlantı parçaları,
* Damla sulama filtre tankı,
* Damla sulama gübre tankı,
* Sızdırma sulama delikli boruları (plastik, asbest-demir)
* Plastik (PVC) delikli drenaj (drenflex) boruları,
* Asbest delikli drenaj boruları,
* Kil künk drenaj boruları,
* Dizel motopompları,
* Elektromotopomplar,

III. SULAMA SUYU DAĞITIMINDA KULLANILAN ALET-GEREÇLERİN PROJE ALANI'NDAKİ MEVCUDU VE ÜLKEMİZ'DEKİ MEVCUT ÜRETİM DURUMU

Halen GAP içerisinde yer alan illerde, yaklaşık 140,000 ha.'lık alanda sulu tarım yapılmaktadır. Proje tamamlandığında sulu tarım alanı hemen hemen 11 kat artmış olacaktır. Ayrıca, yeni sulamaya açılacak alanlarda, teknolojisi yüksek sistemlere ağırlık verileceğinden alet-gereç ihtiyacı çeşit ve miktar itibariyle çok büyük oranda yükselecektir.

Çizelge 1'de bazı alet-gereçlerin Ülkemiz'deki üretim durumları görülmektedir (D.İ.E 1990).

ÇİZELGE 1 : BAZI ALET VE GEREÇLERİN ÜRETİM DURUMU

	1988/2 (Nisan-May.Haziran)	1988/3 (Temmuz.Ağus.Eylül)	1988/4 (Ekim,Kasım,Aralık)	1989/1 (Ocak,Şubat,Mart)	1989/2 (Nisan,Mayıs,Hazi)
Sert Plastik Boru ve Bağlantıları (PVC Esaslı) (Ton)	13,189	12,647	16,655	13,507	14,462
Asbest-Çimentodan Borular (Ton)	42,874	40,559	46,755	47,213	50,057
Spiral Kaynaklı Çelik Boru (Ton)	7,564	10,220	10,617	12,403	15,488
Düz Kaynaklı Galvanizli Çelik Boru (Ton)	13,842	13,123	15,047	9,757	12,768
Düz Kaynaklı Siyah Çelik Boru (Ton)	99,826	98,954	108,406	112,733	97,040
Taşıt Araçları için olanlar hariç Dizel Motorlar (Ad.)	8,434	6,544	5,164	5,039	8,154
Pulluk (Ad.)	403	7	104	-	3,389
Derin Kuyu ve Dalgıç Pompalar (Ad.)	560	575	652	869	927
Vana ve Valf (Ad.)	30,742	21,056	12,087	17,536	23,784
1.BG'den büyük elektrik Motorları (Ad.)	76,408	53,529	79,770	69,915	75,198
Polivinil Klorur (PVC) (Ton)	30,231	32,874	35,052	31,850	29,917

Kaynak : D.İ.E. 1990

Çizelge 2'de ise Güneydoğu Anadolu Projesi içerisinde yer alan illerde, mevcut alet-gereçler ile bunların Ülke toplamına oranları verilmektedir (D.İ.E 1987).

ÇİZELGE 2 : GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ İÇERİSİNDE YER ALAN İLLERDEKİ ALET-GEREÇ VARLIĞI

Alet-Ekipman Adı	Adıyaman	Diyarbakır	Siirt	Mardin	Şanlıurfa	Gaziantep	GAP İlleri Toplamı	Türkiye Toplamı	GAP İllerin Türkiye topl Oranı %
Kulaklı Traktör Pulluğu	3,460	5,540	1,743	2,408	4,243	6,883	24,277	574,250	4.2
Döner Kulaklı Traktör Pulluğu	15	33	-	239	274	20	581	24,041	2.4
Kanal Pulluğu	20	60	15	61	227	50	433	29,276	1.5
Toprak Frezesi	2	-	-	-	24	-	26	9,728	0.3
Santrifuj Pompa	127	370	212	123	364	378	1,574	76,253	2.1
Elektromotomomp	186	-	24	101	1,444	315	2,070	94,320	2.2
Motopomp (Diesel)	731	1,653	1,556	16	2,024	323	6,303	195,391	3.2
Yağmurlama Tesisi	16	-	2	-	317	7	342	79,856	0.4

Kaynak D.İ.E. 1987

27.7 milyon hektar tarım yapılan toprağa sahip olan Ülkemiz'in Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki altı ilinde bu toprakların % 26'sını oluşturan 7.2 milyon hektar yer almaktadır. (TOPRAKSU 1981).

Yukarıdaki çizelge incelendiğinde GAP illerinin Ülkemiz geneline göre sahip oldukları alet-gereç oranının, toprak varlığına göre önemli ölçüde düşük olduğu sonucuna varmak mümkündür.

Daha önce sayılan su nakli ve dağıtımı için gerekli olan elemanlardan büyük bir bölümü; yüksek teknoloji istemeyen, buna karşın az bir yatırımla proje mahallinde oluşturulacak imalathanelerde rahatlıkla üretimi yapılabilir malzemelerdir. Bunun yanında üretimi için büyük sınai yatırımlara ihtiyaç duyulan boru, boru bağlantı parçaları, vanalar ve motor gibi unsurların imalat ve montajlarının kademeli bir üretim modeli uygulanarak, montaja esas ana parçaların imalatlarının belirli merkezlerde, bunların montajlarının proje mahallinde kırsal alanda oluşturulacak imalathanelerde yapılması istihdam açısından önerilebilir. Bunu

sağlamak için yatırım alanlarının ve miktarlarının tesbiti gerekmektedir.

Genel olarak tarımda kullanılan iş alet-makinaları % 100'e yaklaşan oranda yerli olarak üretilmektedir. (ZEREN, 1989).

Üretilen bu malzemelerden tam olarak yararlanılabilmesi için, üretici firmaların ürettikleri malzemelerin mutlaka teknik elemanlardan kurulu (projeleme ve arazide tesis kurup çalıştırılabilir nitelikli) bir kadro ile dağıtım ve pazarlamasının yapılması gerekmektedir. Bu durum, hem firmalar, hem çiftçiler, hem de randımanlı kullanım olacağından Ülkemiz için yararlı olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde imalat sanayi halen, Gaziantep dışında gelişmemiş durumdadır. En gelişmiş dal, tarıma dayalı sanayidir. Çizelge 3, Güneydoğu Anadolu Projesi'nde yer alan illerde faaliyet gösteren genel ve tarıma dayalı sanayinin illere göre dağılımını vermektedir (ERDOĞAN, 1986).

ÇİZELGE 3 : GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ İÇERİSİNDE YER ALAN İLLERİN GENEL VE TARIMA DAYALI İMALAT SANAYİ DURUMLARI

İller	Genel İmalat Sanayi	Tarıma Dayalı İmalat Sanayi
Adıyaman	703	156
D.Bakır	1,053	279
Gaziantep	4,710	1,599
Mardin	897	117
Siirt	563	118
Ş.Urfa	1,655	429
GAP Toplamı	9,581	2,698

Çizelge 3'de görüldüğü gibi, Bölge'deki imalat sanayi işyerleri toplamının yaklaşık yarısı Gaziantep ilinde yer almaktadır.

Tarıma dayalı imalat sanayi içerisinde, tarım alet-makinaları imal eden kuruluşların oranı ise oldukça az bulunmaktadır. Tarım alet-makinaları imal eden kuruluşlar, küçük tamirhaneler ve yöresel taleplere cevap vermek amacıyla kurulmuş atelyeler biçimindedir.

Bunlar dışında Şanlıurfa ilinde T.Z.D.K.'nun 1977 yılında kurmuş olduğu 57,000 m2 kapalı sahaya sahip fabrikasında, yılda yaklaşık 16,500 adet çeşitli tarım aleti üretilmektedir. Evvelce kuru tarıma yönelik imalat yapan fabrika, imalat programına sulamanın temel aletlerinden olan kanal açma, sedde aleti, karık açma ve boğaz doldurma aletlerini almayı planlamıştır (CINKI, 1988).

IV. GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ'NDE SULAMA İLE YARATILACAK İSTİHDAMIN SU DAĞITIM ALET-GEREÇLERİ İMALAT SANAYİNDE DEĞERLENDİRİLMESİ

İstihdam konusu GAP'nin en önemli bölümü oluşturmaktadır. Yapılan çalışmalar mevcut yapıda, GAP Alanı'nda tarımda 1,028,871 kişinin istihdam edildiğini ve 2,155,119 kişinin kırsal alanda yaşadığını göstermektedir.

Proje'nin uygulamaya konulmasıyla oluşacak yeni ürün deseni 1991 ile 2010 yılları arasında her yıl ortalama 175,387 kişi olmak üzere yaklaşık 3.5 milyon kişinin istihdamını, ayrıca 5,184,829 kişinin kırsal alana yerleşmesini sağlayacaktır (ERAYDIN, 1988).

Kırsal alanda oluşacak bu nüfusun, tarım dışı iktisadi faaliyetlerle ek gelire kavuşturulması ve bu konuda destek sağlanması amaçlanmaktadır. Bu amaca ulaşabilmek için eğitim, teknik yardım ve kendi işini kurmak isteyenlere finansman sağlanması gibi çok yönlü hizmetler belirli bir program dahilinde geliştirilerek yaygınlaştırılmalıdır.

Su nakli ve dağıtımı için gerekli olan ve yukarıda sağlanan alet-gereçlerin imalatlarının, montajlarının ve su tasarrufu sağlıyacak biçimde etkin kullanımlarının temin edilebilmesi için, nitelikli işgücü yetiştirilmesi gerekmektedir. Bu da örgün ve yaygın mesleki teknik eğitim, beceri kazandırma eğitimi, iş öncesi eğitimi gibi eğitim programlarının desteklenmesi ile mümkündür.

Bu eğitim programlarına kamu kuruluşları yanında sıralanan malzemeleri üreten özel kuruluşların da katkılarının sağlanması başarı şansını ve oranını artıracaktır.

Mesleki teknik eğitimin verilmesinde en önemli eğitim kuruluşu durumunda bulunan endüstri meslek liseleri ve teknik liselerin, Yöre'nin koşulları da dikkate alınarak değişen teknolojiye uygun makina-teçhizatla donatılması, yönetici ve öğretmenlerin bu koşullara göre yetiştirilmeleri, okulların proje alanında yaygınlaştırılması gerekmektedir.

Su dağıtımında kullanılan malzemelerin imalatı safhasında, yerel çiftçilerin tarım dışı zamanlarının değerlendirilmesi, gizli işsizliğin önlenmesi, işgücü prodüktivitesinin arttırılması, el emeğinin daha etkin ve karlı kılınması imkanını sağlayan imalat modeli tercih edilir ve geliştirilirse, çiftçilerin bu alet-ekipmanları daha iyi tanımaları ve böylece kullanımları sırasında karşılaşacakları problemleri daha seri olarak çözmeleri mümkün olacaktır. Bu arada kullanılan sulama suyunun denetiminin mutlaka kullananlara bırakılması ana prensibi de, elemanların yetişmiş olması, sistemlerin daha randımanlı çalıştırılma imkanının ortaya çıkması nedeniyle başarılı bir şekilde gerçekleşmiş olacaktır. Böylece, aşırı su kullanımı önlenecek, su kayıpları azaltılacak, teknolojisi yüksek sistemlerin devreye girmesi ve yaygınlaşması suretiyle, birim sudan daha fazla yararlanılması ve daha fazla alanın sulanması sağlanmış olacaktır.

V. SONUÇ VE ÖNERİLER

Güneydoğu Anadolu Projesi ile Bölge'de gerçekleştirilecek sulama amaçlı yatırımlar sonucunda, tarım Bölge'nin

yine en önemli sektörü olma özelliğini koruyacaktır. Sulama nedeniyle tarım sektöründe önemli ölçüde bünye değişimi yaşanacak, sulama alanlarının genişlemesine bağlı olarak tarımsal girdi kullanımı artacak, bu çerçevede alet-gereç imalatı önem kazanacaktır. Bu durum Yöre'deki sanayi sektörünün gelişmesine neden olacaktır.

Güneydoğu Anadolu Projesi ile kuru tarım yapılan alanlar sulama suyuna kavuşacaktır. Ancak, kısıtlı olan sulama suyunun bilinçsiz ve kontrolsüz olarak verilmesi, hem arazide hem de üründe fayda yerine zarar meydana getirecektir. Bu nedenle, sulama suyunun mutlaka denetimli olarak tatbiki gerekmektedir. Suyun denetiminin tam olarak yapılabilmesi, bitki kök bölgesine bitkinin ihtiyaç duyduğu dönemde yeteri kadar suyun verilebilmesi için kontrolsüz su dağıtımı yapan et-gereçlerin yerine geliştirilmiş, kontrollü su dağıtımı yapan alet-gereçlerin kullanılması gerekmektedir.

Su iletiminin toprak zemin üzerinde oluşturulan fiziki yapılarla (kanal-kanalet) yapıldığı sistemlerde arazi kaybı olmaktadır. Ayrıca , bu yapılar üzerinde gerekli trafiğin sağlanabilmesi için oluşturulacak sanat yapıları da yatırım masraflarını artırmaktadır. Açık kanal-kanalet sistemleri ile yüzey sulama yöntemlerinin uygulandığı alanlarda, su kaybı da fazla olmakta, fazla su tatbiki ve derine sızmalar nedeniyle drenaj ve tuzluluk gibi sorunların ortaya çıkma ihtimali artmaktadır. Buna karşılık, su iletiminin kapalı, arazide suyun dağıtımının yağmurlama ve damla sulama yöntemi gibi sistemlerle yapıldığı hallerde, ilk tesis ve işletme masrafı yüksekliğine karşın, suyun kontrollü kullanımı sağlanabilmekte, böylece hem su tasarrufu yapılmakta, hem de toprakta fazla suyun oluşturacağı sorunlar engellenmektedir. Bu durum Yöre'de; boru, boru bağlantı parçaları ile yağmurlama ve damla sulama malzemeleri sanayinin önemli bir yer alacağını göstermektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi'ni oluşturan illerimizin Ülkemiz geneline göre halen sahip oldukları alet-gereç miktarı, toprak varlığına göre önemli ölçüde düşük bulunmaktadır. Bu nedenle, çiftçiler su dağıtımı malzemelerini deneyim kazanana kadar kullanmakta güçlük çekeceklerdir. Bu duruma yardımcı olabilmek için üretici firmaların ürettikleri malzemelerin pazarlamasında mutlaka teknik elemanlardan oluşan, mahalline giderek tanıtım ve montaj çalışması yapabilen kadrolardan yararlanmaları, su kaybını önleyecek, randımanı arttıracaktır.

Yapılan ve yapılacak olan tesisler ile suyu kullananı bütünleştirmek, sistemi ona benimsetmek ve sistemin organlarını kullanıcıya en iyi şekilde tanıtmak, anlatmak ve sahiplendirmek için imalat sırasında o kişilerden yararlanmak en iyi yoldur. Böylece, fiziki yatırımlara Yöre halkının ilgisi sağlanacağından, o yatırımlardan Bölge'ye beklenen ve istenen yararın realizesi mümkün olacaktır.

Yöre halkının kullanacağı, daha ziyade beceriye dayalı fazla sermaye istemeyen alet-gereçlerin imalatı ve montajlarında, kırsal alandan yararlanılması, emek-yoğun çalışma yapacak imalathanelerin geliştirilmeleri, tarım dışı zamanın değerlendirilmesine imkan sağlayan bir istihdam potansiyeli yaratacaktır. Yaratılacak bu potansiyelin örgün ve yaygın mesleki teknik eğitim, beceri kazandırma eğitimi ve iş öncesi eğitimi gibi eğitim programları ve finansman yönünden desteklenmesi başarı şansını artıracaktır.

VI. KAYNAKLAR

1. TOPRAKSU, 1981 Topraksu İstatistik Bülteni 1980 Ankara.

2. ERDOĞAN. D., 1986 Güneydoğu Anadolu Projesi Tarım Kalkınma Sempozyumu. A.Ü. Ziraat Fakültesi, TUBİTAK, T.C. Ziraat Bank., s.475, Ankara.

3. D.İ.E., 1987 Tarımsal Yapı ve Üretim.

4. CINKI. E., 1988 Güneydoğu Anadolu Projesi I. Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu. T.C. Zirai Donatım Kurumu Mesleki Yayınları No: 49, s.586, Ankara.

5. ERAYDIN. A., 1988. Güneydoğu Anadolu Projesi I. Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu T.C. Zirai Donatım Kurumu Mesleki Yayınları No: 49, s.186, Ankara.

6. ZEREN, Y., 1989 T. Ziraat Mühendisliği 3. Teknik Kongresi. T.M.M.O.B. Ziraat Mühendisleri Odası, A.Ü. Ziraat Fakültesi, s.239, Ankara.

7. D.İ.E., 1990 Dönemler İtibariyle İmalat Sanayi İstihdam-Ödemeler-Üretim-Eğilim.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı-Turgut ATALAY-Başkan-Diyarbakır Belediyesi

Teşekkürler ederim. Değerli misafirler, bu oturumla ilgili olarak tebliğ sunan arkadaşlarıma soru yöneltmek isteyen veya ilave bir görüş bildirmek, yorum yapmak isteyen varsa, öncelikle ismen tespit edeceğim sonra sırasıyla söz vereceğim. Evet, Sayın AKYURT, buyurun.

M. AKYURT

Benim sorum, Nejat ŞENGÜN'e; sulamayla ilgili olarak saydığınız bu işlemlerin Harran Ovası'ndaki durumu ne merkezdedir? En önemli olanı, kapalı ve açık drenaj kanallarından ne kadarı tamamlanmıştır?

Dr. Nejat ŞENGÜN-TOKB-Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü

Efendim, şu anda GAP içerisinde söyleyebileceğimiz, Ortadoğu'nun en büyük sulama projesi "İki Cırcıplar" adı altında çalıştırılmaktadır. Yeraltı suyundan yararlanılarak 100,000 dekara yakın bir alanda halen faaliyet gösterilmekte ve başarıyla uygulanmaktadır. Şu anda GAP'ın yapılan kanal ve kanaletlerle ilgili olan ihalesi DSİ Teşkilatımız'ca peyderpey devam etmektedir. Ancak, drenajla ilgili bazı darboğazlarımız vardır. Bunu şu anda burada söylemem doğru olmaz. Bunlar DSİ'nin yetkisinde olan konulardır. Bazı drenaj kanallarının açılması, ayrıca, sulamayla beraber , tarlaiçi drenajların, tarlaiçi geliştirme hizmetlerinin yapılması gerekmektedir. Tarlaiçi geliştirme hizmetleri, ikinci aşamada Köy Hizmetleri tarafından peyderpey sulamaya açıldıkça yapılacaktır, onda bir sıkıntımız yoktur. Ancak, ana drenaj kanallarının DSİ tarafından açılması gerekmektedir. Herhalde, bu aşamada konuya DSİ yetkililerinin cevap vermesi daha uygun olacaktır. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Turgut ATALAY

Teşekkür ederim Sayın ŞENGÜN. Buyurun Sayın TUNCER.

Dr. Haydar Oğuz TUNCER-TOBB

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Öncelikle, bildiri sunan arkadaşlara verdikleri değerli bilgiler için teşekkür ediyorum ve sorumu Sayın Ertan ÖZUĞURLU'ya yöneltmek istiyorum. GAP'ta ormancılığın önemi, en azından barajların ömrünün uzaması ve erozyonun önlenmesi açısından çok büyük. Ancak, bildiğimiz ve gördüğümüz kadarıyla GAP Yöresi'nde üzerinde tarım yapılamayacak, orman ağaçlarının yetiştirilmesine müsait olmayan yerler var ve bunlar geniş alanlar kaplamaktalar. Acaba, sizin bu alanların yeşillendirilmesiyle ilgili olarak yaptığınız herhangi bir çalışma var mı? Bundan bir yıl önce, İzmir Fuarı'nda Belçikalı yetkililer, toprağa ve suya ihtiyacı olmayan bitki türleri geliştirdiklerini ve bu tip yerlerin 4-6 ay içinde yeşillendirilebildiğini söylediler. Bir bilgi edinilmesi açısından arzetmek istedim. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Turgut ATALAY

Teşekkür ederiz. Sayın ÖZUĞURLU, buyurunuz.

Ertan ÖZUĞURLU-TOKB-Orman Genel Müdürlüğü

Efendim, bu gibi hiç ağaç olmayan ve dolayısıyla yeşillendirilmeye muhtaç olan Erzincan ilinde demonstratif çalışmalar bulunmaktadır. Erzincan Araştırma Müdürlüğümüz'ün bu konuda çok az da olsa, deneme çalışmaları bulunmaktadır. Ancak, tebliğde de belirtmiş olduğum gibi bu konular, araştırma, kaynak aktarımı ve eleman teçhizi gerektirmektedir. Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgemiz dünyanın kritik erozyon alanları içinde bulunmaktadır. Bunlar gayet tabii bir ormancılık olayı; Kamu Kuruluşu olarak düşünürsek, Orman Genel Müdürlüğü'nün sorunu değildir. Değindiğiniz önemli ve kritik konuya bir eşgüdüm içerisinde, gerekli araştırma ve çalışmaların yapılması ve birleştirilmesi sonucunda GAP Yöresin'de çözüm bulunacağı inancındayım.

Oturum Başkanı-Turgut ATALAY

Teşekkür ederiz Sayın ÖZUĞURLU. Buyurun Sayın AÇIKALIN.

Oya AÇIKALIN-GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı

Benim de sorum Ertan ÖZUĞURLU'ya. Yapılması gerekenleri ve mümkün sonuçlarını çok kapsamlı biçimde anlattınız. Ancak, önkoşullardan biri olarak ifade ettiğiniz kaynak aktarımı gerçekleşmezse, orta vadede öncelikleriniz ne olacak ve hangi kuruluşlarla nasıl bir işbirliği içinde bunları gerçekleştirmeyi düşünüyorsunuz? Teşekkür ederim.

Ertan ÖZUĞURLU-TOKB-Orman Genel Müdürlüğü

Kısaca arzedeyim efendim. Tebliğimin tam metninde, konuyla ilgili tüm detay bilgiler yer almaktadır. Bahsedilen kaynaklar; ekonomik, mali, teçhizatla ilgili ve bir de insanla ilgilidir. Bu gibi kaynakların aktarılması sözkonusudur. Örnek vermek gerekirse, Orman Genel Müdürlüğü'nün kendi imkanları dahilinde, 1990 ve 91-95 GAP Master Planı birinci fazında, il il ele alacağı çalışmaları var. Kaynak aktarıldığı takdirde, buna ilave edilecek miktarlar da var. Bizim kısa ve orta vadede zaten programlarımız var. Orman Genel Müdürlüğü'nce yayınlanan Master Plan'da, GAP Yöresi'yle ilgili Bölge Müdürlüklerimiz'in yapacağı faaliyetler de vardır. Biz bunlara uyuyoruz. Bunlar, Orman Genel Müdürlüğü'nün kaynakları dikkate alınarak ortaya konmuş hedeflerdir.

Oturum Başkanı-Turgut ATALAY

Teşekkür ederiz Sayın ÖZUĞURLU. Şimdi, buyurun Sayın Burçak DOĞAN.

Burçak DOĞAN

Sorum Sayın ÖZUĞURLU'ya. Erozyonun önlenmesi ve baraj gölü havzalarının korunması bakımından ormancılığın geliştirilmesi önemlidir. Bu açıdan, kamu ve özel sektöre büyük görevler düşmektedir. Biraz önce, kavak yetiştirme projesinden ve kredilerden bahsettiniz. Bunların kapsamı hakkında bilgi verirmisiniz?

Ertan ÖZUĞURLU-TOKB-Orman Genel Müdürlüğü

Efendim, arzedeyim. 1989 yılında yayınlanmış Ağaçlandırma ve Ağaçlandırma Fonu Yönetmeliğimiz vardır. Bu Ağaçlandırma Fonu Yönetmeliği ile ağaçlandırma yapacak kişilere belli bir prosedür dahilinde kredi verilmektedir. Bunun yanısıra, kavak fidanlığı kurmak isteyene yine aynı Yönetmelik dahilinde belirli teknik yardımların yanısıra, tekrar kredi verilmektedir. Kendi arazisinde kavak yetiştirmek isteyene Orman Genel Müdürlüğü'nce çeşitli fidanlıklarda üretilen örnekler verilmekte ve fidan üretimi yapılmaktadır.

Oturum Başkanı-Turgut ATALAY

Teşekkür ederiz, Sayın ÖZUĞURLU.

ÜÇÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı: M. Kamil ŞERBETÇİ

Yönetim Kurulu Başkanı, Gaziantep Sanayi Odası

ENDÜSTRİYEL KALKINMADA MADEN KAYNAKLARININ ÖNEMİ

Turhan ÜNVER

Türkiye Kömür İşletmeleri, İşletme Dairesi

GAP BÖLGESİ'NDEKİ ASFALTİT POTANSİYELİ VE SANAYİDEKİ YERİ

Hikmet TÜMER

Yüksel Proje A.Ş

MAKARNA ÜRETİMİNDE ENERJİ TASARRUFU

Prof.Dr. Mazhar ÜNSAL

Gaziantep Üniversitesi, Makina Mühendisliği Bölümü

GEMİ MÜHENDİSLİĞİ AÇISINDAN GAP'A ENTEGRE PROJE TASARIMLARI

Doç.Dr. Aydın ŞALCI

Bölüm Başkanı, TUBİTAK-MBEAM

NUTRITIONAL MANAGEMENT "NEW ZEALAND" STYLE FOR OPTIMUM ANIMAL PRODUCTION

Colin HORTON

Livestock Consultant, AEL Corporation Ltd.

New Zealand

TARTIŞMA

ENDÜSTRİYEL KALKINMADA MADEN KAYNAKLARININ ÖNEMİ

Turhan ÜNVER
Maden Mühendisi
Türkiye Kömür İşletmeleri

GİRİŞ

Tarihin derinliklerinde, insanoğlunun yeryüzünde yarattığı en görkemli uygarlıklara beşiklik yapmış, eski çağlarda" Yukarı Mezopotamya" olarak anılan Güneydoğu Anadolu Bölgemiz; taşı, toprağı, suyu, madenleri ve insan gücü kaynaklarıyla yüzyıllardır süren durgunluğundan kurtulmayla karşı karşıyadır. 21. yüzyılın olağanüstü olanaklarından, araç ve gelişmiş ileri teknolojilerinden yararlanma yönündeki çalışmalar, özelde Bölge'yi, genelde Ülkemiz'i büyük bir atılımın eşiğine getirmiş bulunmaktadır. Ekonomik canlanma, sosyo-kültürel gelişme, kentleşme, geniş istihdam alanlarının açılması ve işsizlik oranının düşürülmesi, sanayi sektörlerinde yeni teknoloji seçimi ve kullanımı, imalat sanayinde öncelikli sektörlerin belirlenerek entegre projelerin hazırlanan termin planları doğrultusunda devreye sokulmaları, içinde bulunduğumuz dönemin dikkat çekici faaliyetleri olacaktır.

Ekonomistten inşaat mühendisine, biyoteknolojistten elektrik mühendisine, siyaset bilimcisinden jeoloji mühendisine, kent ve bölge plancısından ziraat mühendisine, turizm plancısından maden mühendisine pek çok meslek grubunu ve teknisyeni yakından ilgilendiren, heyecan yaratan, Bölge'nin gerikalmışlık örtüsünü aralayan, Ülkemiz'de bugüne kadar düşünülmüş ve kısmen uygulamaya konmuş, en geniş çaplı ve hacimli proje....büyük bir düş....doğaya görkemli bir meydan okuma....

GAP; barajlar, hidroelektrik santralleri, sulama tesisleri ve pompaj istasyonlarının yanısıra yollar, köprüler, kanallar gibi altyapı çalışmaları; eğitim, sağlık ve turizm gibi sektörlerin tesis ve hizmetlerini etkileyen çok yönlü bir kalkınma ve gelişme projeleri demetidir. GAP uygulamaları ile tarımda önemli gelişmelerin gözleneceği, buna bağlı olarak tarıma dayalı sanayilerde ve imalat sektörlerinde birçok tesis ve fabrikanın kurularak Bölge'de bacaların tütmesiyle yoğun bir kıpırdanma ve kaynaşmanın olacağı beklenmektedir.

Bölge'de, kalkınma ve sanayileşme yatırımlarına bağlı olarak yeraltı maden kaynaklarının bulunup araştırılması, işletilmesi, zenginleştirilmesi, değerlendirilmesi ve sanayi sektöründe girdi olarak kullanımının sağlanması; Bölge kalkınması ve endüstriyel gelişmede, üzerinde önemle durulacak konuların başında gelmektedir.

II. BÖLGE'DE MADENCİLİĞİN TARİHİ VE BUGÜNKÜ DURUMU

Bölge'nin, coğrafi konumunun dışında, eski çağlarda (Bakır Çağı ve Tunç Çağı), Anadolu'nun dünya metal madenciliğine beşiklik yaptığı ve gelişmiş madencilik faaliyetlerine sahne olduğu; son yıllardaki Diyarbakır-

Ergani-Çayönü ve Bismil-Üçtepe höyüklerinde yapılan arkeolojik kazılarda çıkarılan metal eşya ve aletlerin, Kas-Uluburun batığında ortaya çıkarılan 30 kg'lık bakır külçelerin, ABD' de yapılan laboratuvar analizlerinde, izotop yapıları benzerliğinin Ergani bakır cevherlerinden elde edildiğine dair bilimsel bulgular içermesinden anlaşılmaktadır. Dünyada en eski madenciliğin Kuzey Mezopotamya olarak anılan bu Bölge'den Batı Anadolu'ya ve Avrupa'ya ihraç edildiği; MÖ 3000 yıllarında madenciliğin Asurlularla başladığı; Finikeliler, Roma, Bizans ve Selçuklularca Diyarbakır-Ergani ve Elazığ-Maden yöresindeki zengin tenörlü bakır madenlerinin işletildiği; bugünkü antik galeri ve kuyularla, tarihi pasalardan da anlaşıldığı gibi bazı Asur tabletlerinde de Mezopotamya'da çıkarılan bakır madenlerinden tunç eldesinde kullanılan kalay madeninin ticareti sayesinde yüksek kazanç sağladıklarına dair yazıların bulunması; maden işletmeciliği, cevher zenginleştirme, izabe, metalurji ve madencilik sanayisinin ileri derecede yürütüldüğünün kanıtları olarak günümüze gelmiştir.

M.S. 1200-1300 yıllarında Araplar, 1850-1915 yıllarında Osmanlılar tarafından bakır istihsali, en zengin damarlar yeraltı işletmeleriyle alınarak, haddehanelerde ilkel izabe yoluyla gerçekleştirilmiştir. 1924 yılında İtibar-i Milli Bankası bünyesindeki Ergani Bakır T.A.Ş., 1944 yılından bu yana da Etibank işletme faaliyetlerini sürdürmektedir. Bu tarihsel veriler ve bugünkü durum, Bölge madenciliğinin köklü bir geçmişi olmasının yanısıra gelişmiş bir düzeyde, bakır madenciliği açısından dikkate değer sahalar içerip önemli bir yere sahip olduğunu göstermektedir.

Bölge'de gerek personel istihdamı, gerek önemli ekonomik faaliyetler açısından madencilik endüstrisi, daha şimdiden gözardı edilemiyecek seviyededir. Ülke ekonomisindeki yeri, döviz kazandırıcı ve ithal ikameci özelliği, üretim miktarları, yatırım tutarları ve gelir potansiyelleri yönünden petrolün yanısıra bakır, asfaltit ve fosfat madenlerinin üretimi, Bölge'nin önemli maden işletmeleridir.

Petrol Üretimi:

Ülkemiz'in ihtiyaçlarını karşılamada çok yetersiz olsa da yegane petrol rezervlerine ve üretim kuyularına sahip bulunan Bölge'de, arama ve üretim faaliyetleri TPAO, özel kuruluşlar ve yabancı şirketlerce gerçekleştirilmektedir.

Bakır Üretimi:

1944 yılından bu yana Etibank Ergani Bakır İşletmesi'nce, 900,000 ton/yıl tüvenan üretim kapasiteli açık ocak işletmeciliği yapılmaktadır. Üretilen % 1.65 Cu tenörlü cevher, flotasyon ve kalsinasyon konsantre tesislerinde zenginleştirilerek tenörlü 65,000 ton/yıl bakır konsantresi, % 45 S tenörlü 50,000 ton/yıl pirit konsantresi elde edilmektedir. Kurulu kapasitesi 18,000 ton/yıl, % 99.9 Cu tenörlü blister bakır eldesi sağlayan rafinasyon tesisi ile 110,000 ton/yıl kapasiteli sülfirik asit (H_2SO_4) üretim kapasitesine sahip entegre tesisler kompleksi bulunmaktadır. Rezervlerin azalması (5 milyon ton dolayında görünür rezerv) ve tüvenan cevher üretiminin çeşitli nedenlerle düşmesi, rafinasyon tesislerine yeterli konsantre gönderilmemesi, blister bakır üretimini oldukça düşürmüş ve tesisin düşük kapasiteli çalışmasına neden olmuştur. Yurtiçinde blister bakır işleyerek her türlü bakır mamülü üreten Rabak, Sarkuysan, MKE gibi toplam 140,000 ton/yıl kapasiteye ulaşan elektrolitik bakır rafinasyon tesisleri, ara mamül blister bakırı temin edememenin büyük sıkıntılarını yaşamakta ve blister bakırı ithal etmek zorunda kalmaktadır. Sülfirik asit üretim tesisleri talepsizlik nedeniyle atıl durumdadır.

Siirt-Şirvan-Madenköy'de % 3 Cu, % 1 Zn tenörlü 15 milyon ton rezervli bakır-çinko kompleks cevherinden 300,000 ton/yıl üretim kapasiteli 60,000 ton/yıl bakır, 120,000 ton/yıl pirit konsantreleri elde edilmesi

planlanmaktadır. Etibank tarafından fizibilite projesi tamamlanmış olup, yabancı sermaye ortaklığı için teklifler alınmasına rağmen, günümüze değin yoğun bir çalışma başlatılamamıştır.

Hazro, Bismil, Silvan ve Lice yörelerinde küçük ölçekli özel işletmelere ait bakır madeni arama-işletme ruhsatlı sahalar bulunmakta olup, ancak Etibank, konsantratör ve izabe tesislerinde bu cevherleri alıp değerlendiren bir satın alma politikası izlerse, Bölge'de bu alanda madencilik faaliyetlerinde yoğun bir canlanma gözlenecektir.

Fosfat Üretimi:

Etibank Mardin-Mazıdağ Fosfat İşletmesi, bu yataklarda 1985 yılında açık işletme yöntemiyle örtü-kazı çalışmalarını başlatmıştır. 1,900,000 ton/yıl % 18 P205 tenörlü tüvenan fosfat üretim kapasiteli işletmede : 30 P205 tenörlü 750,000 ton/yıl konsantre fosfat üretimini gerçekleştirecek bir tesis kuruludur. 550,000 ton/yıl konsantre flotasyon yöntemi ve 200,000 ton/yıl konsantre kalsinasyon yöntemi ile üretim hedeflenmektedir.

Asfaltit Üretimi:

Ülkemiz'in yegane asfaltit (probitüm) yatakları Şırnak, Silopi ve Uludere'de bulunmaktadır. Asfaltik maddeler, asfaltik petrolün doğal artıklarıdır. Başka bir tanımla, petrolün hareketler sonucu kendi yatağını değiştirerek çevredeki yarık, çatlak ve oyuklara yerleşmesi sonucu oluşan maddelerdir. Bu yatakların birincil ya da ikincil olabildiği şeklinde görüşler vardır.

Burada zaman, basınç, ısı ve karmaşık kimyasal reaksiyonlarla belli bir metamorfizma geçirilmesi sözkonusudur. Metamorfizma sıralamasında petrol, önce yumuşak doğal asfaltlara, sonra sert asfaltlara, daha sonra asfaltitlere ve en son asfaltik probitümlere dönüşmüştür. Bu, linyit gibi homojen yataklanma ve kalınlığa sahip sedimanter faaliyetlerle oluşmayan filon tipi yataklardır. İnce damarlar ekonomik değildir. Filon derinlikleri tam tesbit edilemediğinden rezervler kesin olarak belirlenememekle beraber, 1990 yılı başı itibariyle görünür rezerv; Şırnak'ta 35 milyon ton, Silopi'de 50 milyon, Uludere'de 200,000 ton dolayındadır.

1965 yılından bu yana Yöre'de kömür madeni, ısınma amaçlı kullanım için üretilip satılmış; 1977 yılına kadar birçok şahıs tarafından işletme ruhsatları alınarak darmadağınık ve rastgele yöntemlerle işletilmiştir. O dönemde, asfaltit rezervleri işletmelerde ziyan edildiği için çok amaçlı ve stratejik bir maden olduğu öne sürülerek devletleştirilmişti. Devletleştirme sonrası TKİ Kurumu, maden sahalarının sahibi olarak yatırımlarını gerçekleştirerek, üretimlerini büyük oranda arttırarak açık ocak işletmecilik yöntemleriyle 800,000 ton/yıl kapasiteye kadar ulaşabilmiştir. Bölge'de, 1979-1989 yılları arasında, 6 milyon ton dolayında üretim gerçekleştirilmiştir. Açık işletmeye uygun rezervler azalmakta olup, özellikle Silopi'de yeraltı işletme projesi gündeme gelmektedir. Asfaltitlerin yataklanma tipleri, kimyasal özellikleri ve tehlikeli gaz içerikleri yönünden yeraltı işletmeciliği açısından büyük riskler taşıması, şimdiden üretimin devamlılığı ve yıllık kapasitenin çok altına düşme kuşkularını gündeme getirmektedir.

Taşkömürü Üretimi:

Ülkemiz'de Zonguldak havzasından ayrı olarak 400,000 ton görünür taşkömür rezervi, 5,000 ton/yıl üretim ile Diyarbakır-Hazro bölgesindedir. Üretim faaliyetleri, küçük ölçekli özel madencilik firmalarınca yapılmaktadır.

Gaziantep ve Adıyaman dolaylarında, küçük ölçekli madencilik firmalarınca krom; Gaziantep'te, mermer ve granit işletmeciliği yapılmaktadır.

III. BÖLGE'NİN MADEN REZERVLERİ VE GELECEKTEKİ POTANSİYELLERİ

Ülkemiz'de şimdiye kadar yapılan ciddi maden aramaları ve rezerv tespit çalışmaları her yönüyle çok yetersizdir. Özellikle, GAP Bölgesi'nde hiç yok denecek kadar azdır. MTA tarafından hazırlanan Türkiye' nin bilinen mineral ve maden kaynakları envanterinde, adı geçen mineral çeşidi dördü-beşi geçmediği gibi, rezerv olarak belirtilen miktarlar görünür-muhtemel-mümkün miktarlar toplamı olarak verilmekte, bu tanımlar ve değerler de maden işletmeciliğinde sağlıklı ve güvenilir veriler olmamaktadır. Madencilik yatırımlarının teşviki ve yönlendirilmesi için ekonomik olarak üretilebilir rezerv miktarları esas alınmalı ve geliştirilmelidir.

Jeolojik yapı yönünden, Alp genç kıvrımlar kuşağının bir kolu olan Toros genç kıvrımları Bölge'yi baştan sona geçtiği gibi İran Zagros Dağları'ndan Himalayalar'a kadar uzanan genç kıvrımlar silsilesini oluşturmaktadır. Dünyada, bu kuşağın mineral çeşitliliği ve yataklanması yönünden oldukça zengin ve şanslı olduğu bilinmektedir. Buna karşın, Bölge'de, tam anlamıyla sistemli ve ciddi şekilde mineral zenginliklerin ortaya çıkarılmasını hedefleyen arama çalışmaları, jeolojik haritalama ve kesit alma, sondaj stampları alma ve değerlendirme, jeokimyasal analizler ve ekonomik değerlendirmeye yönelik teknolojik deney ve testlere dair teknik veriler bulunmaktadır. Madenlerin aranıp bulunmasında en önemli husus, hangi madenlerin nerelerde aranmasının daha olumlu sonuçlar vereceğinin belirlenmesidir. Bu da uygun jeolojik yapının ve koşulların ayrıntılı olarak bilinmesine bağlıdır. MTA, kısa zamanda amaca uygun yönlendirilerek yeni arama politikaları oluşturarak kısa, orta ve uzun dönemli çalışma programları ortaya koyarak, finansal kaynaklarla desteklenerek çalışmalarına süratle başlamalıdır. Bir yandan Bölge gelişmiş arama teknolojileri kullanılarak sistematik ve kapsamlı çalışmalarla aranmalı, diğer yandan bu faaliyetler büyük gelişme potansiyeli taşıyan rantabl yatırımlar gerektiren maden kaynakları üzerinde yoğunlaştırılmalıdır.

BÖLGE'DE BİLİNEN MADEN ÇEŞİTLERİ VE REZERVLERİ

	CİNSİ	REZERV
DİYARBAKIR		
Merkez	Tuğla-kiremit hammaddeleri	15,000,000 ton (Görünür)
Ergani	Bakırlı pirit	14,850,000 ton (Gör.+Muh.)
Ergani	Çimento hammaddeleri:	
	Kireçtaşı	463,000,000 ton (Gör.+Muh.)
	Kil	59,000,000 ton (Görünür)
Hazro	Taş kömürü	400,000 ton (Görünür)
MARDİN		
Derik	Fosfat	500,000 ton (Gör.+Muh.)
Mazıdağ	Fosfat	375,000,000 ton (Gör.+Muh.+Müm.)

Kızıltepe	Çimento hammaddeleri:	
	Kireçtaşı	60,000,000 ton (Görünür)
	Marn	40,000,000 ton (Görünür)
Kızıltepe	Tuğla-kiremit hammaddeleri	3,000,000 ton (Görünür)
GAZİANTEP		
Merkez	Çimento hamm.(K.taşı)	10,000,000 ton (Görünür)
Islahiye	Aliminyum (Demirli boksit)	95,800,000 ton (Gör.+Muh.)
Islahiye	Dolomit	40,000,000 ton (Görünür)
Islahiye	Apatit-manyetik	90,000,000 ton (Mümkün)
Kilis	Manganez	1,000,000 ton (Gör.+Muh.)

* MTA envanterinde yeralmamasına rağmen il sınırları içerisinde krom, mermer ve granit işletmeciliği yapılmaktadır.

ŞANLIURFA		
Merkez	Çimento hammaddeleri	108,000,000 ton (Görünür)
Merkez	Tuğla-kiremit hammaddeleri	150,000,000 ton (Görünür)
Birecik	" " "	39,000,000 ton (Görünür)
Bozova	Fosfat	2,000,000 ton (Görünür)
ADIYAMAN		
Merkez-Kahta		
Gölbaşı	Tuğla-kiremit hammaddeleri	27,000,000 ton (Görünür)
Merkez	Çimento hammadde.kalker	92,000,000 ton (Görünür)
	Marn	23,000,000 ton (Görünür)
	Kil	100,000,000 ton (Görünür)
Gölbaşı	Linyit	53,000,000 ton (Görünür)
Çelikhan	Apatit-manyetit	69,062,000 ton (Gör.+Muh.)
Besni	" "	8,400,000 ton (Gör.+Muh.)
SİİRT		
Merkez	Tuğla-kiremit hammaddeleri	4,000,000 ton (Görünür)
Şirvan-Madenköy	Bakır+pirit+çinko	25,800,000 ton (Gör.+Muh)
Kurtalan	Çimento hammaddeleri	4,000,000 ton (Görünür)
Batman	Tuğla-kiremit hammad.	3,000,000 ton (Görünür)
ŞIRNAK		
Merkez	Asfaltit	29,000,000 ton (Gör.+Muh.)
Silopi	"	48,000,000 ton (Görünür)
Uludere	"	400,000 ton (Görünür)

IV. MADENCİLİĞE DAYALI SANAYİNİN GELİŞİMİ

Madencilik endüstrisinin GAP Bölge kalkınmasında ana gövdeyi oluşturacak sanayilerin bazı alt sektörlerinden önemli roller üstlenip katkılar sağlayacağı gerçeği; her şeyden önce bilinen ve işletilen maden rezervlerine sahip işletme tesislerinin rehabilite edilerek, rasyonel işletme ve değerlendirme çalışmalarına yönelik yeni projeler hazırlanması; geleceğin gelişme seyrine ve stratejisine uygun yatırımlara ivedilikle başlanması özel önem arzetmektedir.

GAP Bölgesi'nin, modern, mekanize tarım işletmeciliği uygulamaları ile Ülkemiz tarım ürünleri rekoltesini ikiye-üçe katlayacağı, bununla birlikte sanayi gübre tüketiminin yüksek oranda artacağı tahminleri karşısında tüm gözler, Bölge taleplerini kesintiye uğratmadan karşılayacak miktarlarda daha ucuz maliyetle gübre arzedebilecek bir gübre sanayinin kurulması üzerinde yoğunlaşmaktadır.

Bölge'de, gübre endüstrisinin kuruluş yeri seçiminde, ideal koşullara sahip olan uluslararası rantabilite ölçekleri gözönüne alınmalıdır. Ana hammaddelerin tamamına yakınının Bölge ve yakın çevresinden sağlaması kolaylığı ve güvencesi, tüketim yerlerine yakınlık, maliyetlerde taşımacılık faktörünü en az düzeyde tutacaktır.

Bilindiği üzere, dap ve üre gibi azotlu gübre üretiminde kullanılan en önemli ara-ürün amonyaktır (NH_3). Azotlu gübre üretim projesinde ilk adımın ana girdisi olan doğalgaz veya nafta, fuel-oil, asfaltit gibi hammaddeler açısından Bölge kaynaklarının durumu ve kullanımı ön planda tutulmalıdır. Katkı hammaddeleri olan alçıtaşı, kireçtaşı, dolomit, perlit, kalsit, diatomit vb. madenlerin temininde önemli bir sorun bulunmamaktadır.

Fosforlu gübre üretiminin ana girdilerinden birisi sülfat asidi (H_2SO_4) ve bunun hammaddeleri olan kükürt, pirit, limonit, jibs, alunit ve sülfürlü baca gazları; diğeri ise fosfat madenidir. Bölge yine hammadde kaynaklarınca şanslı sayılmalıdır. Mardin-Mazıdağ Fosfat İşletmesi'nde, fosfatın çıkarılması, konsantre edilmesi ve konsantre fosfatın fosforlu gübre üretimine ara-mal olarak sunulması hedeflenmiştir. Kalsine fosfat ve fosforik asit üretimleri de yan ürün olarak ek tesislerde elde edilmelidir. Sülfat asidi eldesinin, konsantre pirit ve H_2SO_4 tesisleri, Elbistan Termik Santral gazları, Batman Petrol Rafinerisi yan ürünü, İskenderun Kok Fabrikası yan ürünü olarak elde edilme alternatifleri bulunmaktadır.

Adıyaman, Urfa ve Gaziantep yöresi sedimanter karbonatlı fosfatların süperfosfat ya da tripil superfosfatın elverişli hammaddesi olabileceği teknolojik testler sonucunda bulunmuştur.

Başta Finlandiya, Polonya ve Sovyetler Birliği olmak üzere birçok ülkede turblar doğrudan gübre olarak kullanıldığı gibi, gübre üretiminde hammadde olarak da kullanılmaktadır. Humik asid, nitrojen ve organik maddece zengin olan turbların bitkilerin yaşama ve büyümesinde etkili olduğu kesindir. Bölge yakınında varlığı bilinen Hakkari-Yüksekova turblarının da doğrudan gübre olarak ya da gübre hammaddesi olarak kullanım olanakları araştırılmalı ve deneme çalışmaları başlatılmalıdır.

Bitlis-Avnik ve Bingöl-Genç yörelerindeki apatit-manyetik madenlerinin zenginleştirilmesi, teknolojisindeki sorunlarının yakın gelecekte çözülerek fosfatça zengin apatitlerin ve demir madenlerinin işletilmesi, zenginleştirilmesi ve sanayi ürünlerine dönüştürülmesi ancak GAP Bölgesi'nin kalkınma potasında mümkün

olabilecektir.

Şırnak ve Silopi asfaltit madenlerinin, azotlu gübre üretiminin hammaddesi amonyak (NH3) eldesinde kullanım olanaklarının araştırılması yeni olmamakla beraber, yeniden başlatılmalı ve teknolojik testleri yapılmalıdır. Amonyak üretilmesi amacıyla 1977 yılında 1 milyon ton asfaltitin kullanılacağı; 540,000 ton/yıl amonyum nitrat, 600,000 ton/yıl CAN, 300,000 ton/yıl NH3 üretecek bir azotlu gübre kompleksi kurulması çalışmaları başlatılmış, temeller atılmış ve binalar kurulmuş olması gerçeği bugün için ütopya olmamalıdır.

Asfaltitler, kimya endüstrisi içinde önemli hammaddeler içeren bir madendir. Uçucu, yanıcı yağlar, benzen, toluen, solvent nafta, rafine katran, sert ve yumuşak ziftler, amonyum sülfat, amonyum klorit gibi kimyasal maddeler elde edilebilmektedir. Yine aynı zamanda, asfaltit küllerinde % 0.26 Ni, % 0.19 Mo, % 0.22 V, 178 ppm (gr/ton) U308 oranlarında değerli mineraller bulunmaktadır. ABD 'de termik santraller ve amonyak üretim tesislerinde, asfaltitler toplu olarak yakılmakta olup, atık küllerin ve örtü tabakasının analizleri ve testleri sonucunda ekonomik olarak molibden, nikel, vanadyum ve titanyum sülfat ve zenginleştirilmiş uranyum elde edilebileceği saptanarak uygulamalar sürdürülmektedir.

Asfaltitlerin kimyasal özellikleri bilinmeden ve bir sanayi madeni olduğu kabul edilmeden Doğu ve Güneydoğu Anadolu' da rastgele her yerde yakılıp kullanıldığı düşünülürse asfaltitlerin toplu olarak çimento ve şeker fabrikalarında kullanılmasının sağlanmasıyla ortaya çıkan değerlendirilmesi belirli oranlarda gerçekleşebilir. ABD'de kurulan bir tesiste , 365,000 ton asfaltitin yakılması sonucunda 146,000 ton kül ortaya çıkmıştır. Tesiste, 146,000 ton kül ve 36,500 ton asfaltit örtüsünün işlenmesiyle 462 ton molibten sülfit, 842 ton nikel sülfit, 1,710 ton vanadyum sülfit elde edilmiştir.

Bahsedildiği üzere, Bölge'de bakır cevheri üretimi bugün de, gelecekte de önemli miktardadır. Ergani işletmesinde blister bakır elde edilmesinin yanı sıra pirit (FeS), sülfirik asit (H2S04), altın ve gümüş yan ürün olarak elde edilmektedir. Yıllardır blister bakırın termik ve elektrolitik rafinasyonu, kobalt vb. değerli madenlerin de yan ürün olarak elde edilmesi, Proje kapsamına alınmışsa da gerçekleşme olmamıştır. ABD'nin General Dynamics ve bir Türk firmasının Bölge'de kobalt üretimine yönelik çalışmalar yürüttüklerini öğrenmiş bulunuyoruz.

GAP ile birlikte devreye girecek hidroelektrik santrallerin enerji üretimi ve dağıtımının önemli bir sektör oluşturacak olması, Bölge'de elektrifikasyon ve iletken bakır mamülü malzemelerin üretimine yönelik yatırımları ön plana çıkarmaktadır. Böylece, metal alaşımlı konstrüksiyon elemanları, metal bağlantı elemanları, bakır teller, bakır borular, değişik kapasitede transformatörler, elektrik motorları gibi çeşitli sanayi ürünlerine talepler olacaktır. Talepleri karşılayacak sanayilerin kurulması teşvik edilmeli ve özendirilmelidir.

Barajlar, hidroelektrik santraller, tüneller ve su kanalları yapımında milyonlarca ton çimento kullanılması, Bölge kalkınmasında çimento sanainin önemini göstermiştir. GAP ile hedeflenen gelişmelere ulaşılmasında yollar, köprüler, su kanalları, havaalanı vb. altyapı inşaatları ile birlikte konut, sınai tesisler, açık ve kapalı depolar, fabrika inşaatlarında büyük bir artış olacak; bununla birlikte çimento, kireç, mıcır, agrega kalker, kum, tuğla, kiremit, karo, fayans, mermer ve diğer kaplama taşları gibi inşaat malzemeleri büyük miktarlarda tüketilecektir. İnşaat malzemeleri sanayi tesisleri kurulması, hammadde temini, Bölge'de yeni maden sahaları bulunması, ocaklar açılması, kırma eleme-öğütme yapılması ile fabrika ve imalathanelerde son ürün haline dönüştürülmesi, madencilik endüstrisini ve madenciliğe dayalı bazı imalat sanayilerini geliştirecektir.

V. MADENCİLİK ENDÜSTRİSİNİN GELİŞMESİ VE FİNANSMANI ÜZERİNE ÖNERİLER

Madencilik sektörü diğer sektörlerden farklı olarak, ilk yatırım tutarı ve yatırım riskinin yüksekliği, kara geçme ve amortisman süresinin uzunluğunun yanısıra işletilecek maden rezervinin yeterliliği, tenörünün kalitesi, işletme yöntemlerinin uygulanabilirliği gibi bazı ürkütücü özelliklerin yanısıra, istikrarsızlık dönemlerinde dayanıklı ve stabilitesi yüksek, entegre sanayi sektörlerine uyumlu, istihdam kapasitesi geniş, dönüşüm kar verimliliği, katma değeri ve karlılığı yüksek, ithal ikameci ve döviz kazandırıcı özellikleriyle cesaretlendirici bir yatırım sektörüdür.

Tüm bunların yanısıra madencilik sektöründe; endüstriyel kalkınma ve gelişmede özel öneme sahip enerji, ağır sanayi, imalat, inşaat, kimya, gübre, cam ve gıda sektörlerine hammadde, ara-mal ve son ürün sunabilecek işletmelerin kurulması için her türlü araştırma, etüd, deney ve teknolojik testler yapılmalıdır. Ayrıca, madensel ürünlerin sanayi sektörlerinde kullanım teknikleri ve dozları hakkındaki patentlerin Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nca elde edilerek yatırımcılara rehberlik edilmesi, Tübitak ve Üniversitelerimizce de araştırma-geliştirme çalışmaları ile teknik bilgi, destek ve yardımın sağlanması gereklidir.

Kamu ve özel sektör yatırımcılarının sermayelerini madencilik sektörüne çekebilmek için herşeyden önce Bölge'de, sanayi madenlerinin rezerv, tenör ve işletme yöntemi seçimi gibi geçerli verilerinin yanısıra başta yol, elektrifikasyon, su gibi altyapı hizmetleri hazırlanmalıdır.

Bölge'de madencilik ve ilgili sanayi sektörlerinin gelişmesi için model geliştirme ve finans sağlamada, özel ve kamu yatırım bankacılığı hız kazandıracaktır. 1933 yılında, Sümerbank ağır sanayinin gelişmesine öncülük etmek ve sanayinin ihtiyaçlarını karşılamak için başta refrakter tuğla fabrikaları kurmuş ve hammadde temini için krom ve manyezit madenleri işletmeciliğini başlatmıştır; aynı zamanda porselen ve seramik ürünleri fabrikalarının kurulması ile de kaolen, feldspat ve kil madenleri işletmeciliğini yürütmüştür. Etibank, İş Bankası, Şekerbank, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Türkiye Kalkınma Bankası da yatırım ve kalkınma bankacılığı faaliyetlerini sürdürmüştür. Mevcut yatırım ve kalkınma bankacılığının faaliyetleri Bölge'ye yansıtılmalı, bazı ticari bankacılık kuruluşlarının yatırım ve kalkınma bankacılığı anlayışıyla Bölge'ye entegre sanayi sektörleri yatırımlarına yönelmeleri cazip hale getirilmelidir. GAP kapsamında bir teknik komisyon ve çalışma grubu, vakit geçirilmeden oluşturularak Bölge sanayisine öncülük edebilecek, çeşitli sanayi sektörlerine ilk madde ve malzeme girdisi sağlayan ürünlerin tüketim yerleri ve programlarının incelenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları yürütülmelidir.

VI. KAYNAKLAR

1. Teknokrat Dergisi, Mayıs 1986.

2. Dr. İsmail SEYHAN, Sun'i Gübre Sanayimizde Hammadde Güvenliği, TJK Yayını, 1977.

3. Bilim ve Teknik Dergisi, Sayı 270, Mayıs 1990.

4. Madencilik Dergisi, Bakır, Özel Sayısı, Şubat 1974.

5. 50. Yılda Yurdumuz'un Enerji ve Doğal Kaynakları, 1973-ETKB Yayını.

6. İlhami ALP, Asfaltit Madencilik Dergisi, Mayıs 1977.

7. Gürbüz FINDIKLIGİL. Turb Yataklarının Değerlendirilmesi Madencilik dergisi, Mayıs 1977.

8. Etibank 50. Yıl Bülteni, 1985.

9. Türkiye'nin Bilinen Maden ve Mineral Kaynakları MTA Yayını, 1989.

10. Şırnak-Silopi Asfaltitleri İşletme Projesi, TKİ-GAL Müessesesi, 1985.

11. LEWİS, R.W., 1970, Mineral Facts and Problems, U.S. Bureau of, Mines.

GAP BÖLGESİ'NDEKİ ASFALTİT POTANSİYELİ VE SANAYİDEKİ YERİ

Hikmet TÜMER
Yüksel Proje A.Ş.

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölgesi; Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Şanlıurfa, Siirt ve Şırnak illeri sınırlarının kapladığı alan olarak tanımlanmaktadır.

GAP, bölgelerarası sosyo-ekonomik dengenin sağlanması, az gelişmiş bölgelerdeki kalkınma potansiyellerinin ortaya çıkarılması, ekonomik büyüme, sanayileşme, toplumsal istikrar ve ihracatın teşviki şeklindeki ulusal hedeflerin gerçekleşmesini sağlayacaktır. Bu nedenle, ekonomik, sosyal ve jeopolitik rantabilitesi çok yüksektir.

Proje uygulaması sonunda, tarımsal ürünlerden yılda 877 milyar TL., enerji üretiminden de yılda 1,5 trilyon TL. üretim artışı sağlanması sayesinde; Proje'nin Ülke ekonomisinde önemli bir yeri olacaktır.

Proje süreci içerisinde çok hızlı olarak gelişen Bölge'de, nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşme sonunda, önemli boyutlarda alt ve üstyapı talepleri ile birlikte büyük ölçüde temel hammadde ihtiyacı doğacaktır. Bunlar içinde çimento, demir, gübre, yakacak vb. en önemli ihtiyaçları teşkil edecektir.

Proje kullanım alanlarının önem sırasına göre, yerel hammadde ve kaynaklarına dayanarak ilgili sektörlerini geliştirmek, tarımsal ve sinai kalkınma hedef ve stratejilerinde yer almaktadır.

Bölge'de ve yakın çevrede, tarım, sanayileşme ve kentsel gelişim içerisinde; ihtiyaçlara cevap verebilecek olan özkaynaklardan yararlanarak hammadde taleplerinin önemli bir kısmının karşılanması için şimdiden gerekli planlama ve çalışmaların başlatılması gerekmektedir.

Bu hammaddeler; demir, bakır, manganez, çimento hammaddesi, fosfat, kömür ve asfaltittir.

Kurulacak olan tesislerle entegre olarak, azami derecede yerel özkaynaklardan yararlanılmalıdır. Bölge'de bulunan ekonomik asfaltit rezervlerinden GAP'a yönelik olarak yararlanma imkanları ve bu amaçla nasıl bir uygulama yapılmasının gerektiği, tebliğimizin konusunu teşkil etmektedir.

II. ASFALTİTİN TANIMI, ORİJİNİ VE OLUŞUMU

Asfaltitler koyu renkli, nispeten sert (2-3) ve uçucu olmayan katı maddelerdir. Hidrokarbonlardan meydana gelen asfaltitler oksijenli bileşikleri ve kristalleşen parafinleri içermezler. Erime noktaları yüksektir

(120-315 °C) ve karbon sülfürde çözünürler. Sülfanasyon maddeleri suda çözünmezler.

Asfaltit maddelerin, petrolün metamorfoz olayı denilen birçok kimyasal reaksiyonların sonunda ve bir süreç içerisinde, ısı-basınç gibi etkilerle meydana geldiği bilinmektedir.

Asfaltit maddeler, metamorfozun kademelerine ve ilerleme derecesine bağlı olarak değişik özellikte oluşmaktadır. Bu şekilde, önce yumuşak doğal asfaltlar, daha sonra sert asfaltlar, asfaltitler ve en son olarak da asfaltik pirobitümler metamorfozun son kademesinde meydana gelmektedir.

Asfaltik maddeler; bulundukları yere, jeolojik formasyona ve metamorfoz derecesine bağlı olarak birbirinden farklı özellikler göstermektedir.

Genel olarak, asfaltik maddelerin asfaltik petrolün tektonik hareketler sonucu kendi yatağından ayrılarak çevredeki diğer yapısal oluşumlar (faylar, çatlaklar ve boşluklar vb.) içerisine yerleşerek hafif kısımlarının uçması ve metamorfizma geçirmesi sonunda meydana geldiği de ifade edilmektedir. Kayaç çatlaklarını dolduran, damar-filon şeklinde bulunan hidrokarbonlar asfaltit ve asfaltik pirobitümler olarak adlandırılmaktadır.

Değişik özgül ağırlıkları, yumuşama sıcaklıklarıyla birbirlerinden ayrılan asfaltit türleri; gilsonit, glacepitch (parlak zift: manjak) ve grahamittir.

Asfaltik pirobitümlerin en önemlileri ise ; albertit, vurzilit (elaterit) ve imsonittir.

Dünyadaki asfaltik maddelerin başlıca karakteristikleri Tablo 1'de verilmiştir.

III. DÜNYADAKİ ASFALTİT YATAKLARI

Dünya üzerinde bilinen asfaltit oluşumları ile ilgili olarak sınırlı bilgi bulunmaktadır. Kızıl Çin'de, A.B.D., Küba, Kolombiya, Arjantin, Meksika, Rusya, Almanya, Kanada, Suriye'de asfaltit yataklarının bulunduğu bilinmektedir. Ancak, bazı zuhurlara ait rezervlerin kömürlerle birlikte değerlendirilmesi ve asfaltik maddeler kapsamına alınması sonucu, rezerv ve üretimleri konusunda yeterli bilgi edinilmesi mümkün olmamaktadır.

Dünyadaki Önemli Asfaltitlerin Cinslerine Göre Dağılımı :

Gilsonit : A.B.D.'nin Utah Eyaleti'nin Uinta Baseni'nde ve Batı Kolarado'da.
Glancepitch (Manjak): Karyipler'de Borbados Adası'nda, Kolombiya'da.
Grahamit : A.B.D.'nin Batı Virjinya ve Oklahoma Eyaletlerinde, Kolombiya ve Meksika'da bulunmaktadır.

Asfaltik Pirobitümlerin Dünyadaki Dağılımı:

Albertit : Kanada'da New Bronswick'in Albert Madenlerinde.
Vurtzilit: İngiltere'nin Derbishire Bölgesi'nde "Mineral Lastik" olarak adlandırılmaktadır.

TABLO 1 : DÜNYADAKİ ASFALTİK MADDELERİN BAŞLICA KARAKTERİSTİKLERİ

Karakteristik Özellikler	Petroller			Tahli Asfaltlar (min.med. 10'dan küç.)	Asfaltitler			Asfaltik pirobitümler		
	Asfaltik olmayan	Yarı asfaltik	Asfaltik		Gilsonit	"Glance" zifti	Grahenit	Vurtzilit	Albertit	Impsonit
Kitle rengi	Kahverengi -siyah	Kahverengi -siyah	Siyah	Siyah	Siyah	Siyah	Siyah	Siyah	Kahverengi -siyah	Siyah
Kırılma yüzeyi	-	-	-	Konkoidal -çentikli	Konkoidal -çentikli	Konkoidal -çentikli	Konkoidal -çentikli	Konkoidal	Konkoidal -çentikli	Çentikli
Parlaklık	-	-	-	Çok parlak - donuk	Çok parlak -az parlak	Parlak -donuk	Parlak -donuk	Parlak	Parlak -donuk	Yarı donuk
Çizgi	-	-	-	Koyu kahve -rengi -siyah	Kahverengi	Kahverengi -siyah	Siyah	Açık Kahverengi	Kahverengi -siyah	Siyah
Spesifik ağırlık	0.75-0.90	0.80-0.95	0.85-1.00	0.95-1.12	1.03-1.10	1.10-1.15	1.15-1.20	1.05-1.07	1.07-1.10	1.10-1.25
Sertlik (Mohs cetvelinde)	-	-	-	1-1	2	2	2-3	2-3	2	2-3
Penetrasyon 25 °C'de	Sıvı	Sıvı	Sıvı	0-350	0-3	0-5	0	0-5	0	0
Erime noktası,°C	< 0	< 0	< 0	15-160	120-175	120-175	175-315	Erimiyor	Erimiyor	Erimiyor
Sabit karbon % (min. maddesiz esasta)	0.5-2	2-5	5-10	1-25	10-20	20-35	35-55	5-25	25-50	50-85
Oksijen, % (min. maddesiz esasta)	0-2	0-3	0-5	0-2	0-2	0-2	0-2	0-2	0-3	0-3
Mineral madde, %	0-1	0-1	0-1	0-10	Eser-1	Eser-5	Eser-50	Eser-10	Eser-10	Eser-10
CS,de çözünürlük,%	98-100	98-100	98-100	90-100	98-100	95-100	45-100	5-10	2-10	Eser-6
CS,de çözünürlük,% (min.maddesiz esasta)	98-100	98-100	98-100	94-100	99-100	97-100	90-100	5-10	2-10	Eser-6
CS,de çözünmeyen , min. olmayan madde,%	0-0.5	0-1	0-1	0-6	0-1	0-3	0-5	85-95	85-98	93-99
CS,de çözünmeyen.min. olmayan madde, % (min.maddesiz esasta)	0-0.5	0-1	0-1	0-6	0-1	0-3	0-10	90-95	90-98	94-100

Karakteristik Özellikler	Petroller			Tahli Asfaltlar (min.mad. 10'dan küç.)	Asfaltitler			Asfaltik pirobitümler		
	Asfaltik olmayan	Yarı asfaltik	Asfaltik		Gilsonit	"Glance" zifti	Grahanit	Vurtzilit	Albertit	Impsonit
Petrol naftasında çözünürlük	98-100	95-100	90-100	10-90	10-60	15-50	Eser-50	Eser-2	Eser-2	Eser
Karbenler, %	0-0.5	0-1	0-1	0-5	0-0.5	0-1	0-80	Eser-2	Eser-2	Eser-2
Sülfonasyon bakiyesi, %	90-100	85-95	80-25	90-100	85-95	85-95	80-95	90-98	90-98	90-98
Diazo reaksiyonu	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif
Antrakinon reaksiyonu	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif	Negatif

Kaynak : 5, 7, 10.

ŞEKİL 1 : TÜRKİYE'DEKİ ÖNEMLİ ASFALTİT FİLONLARI

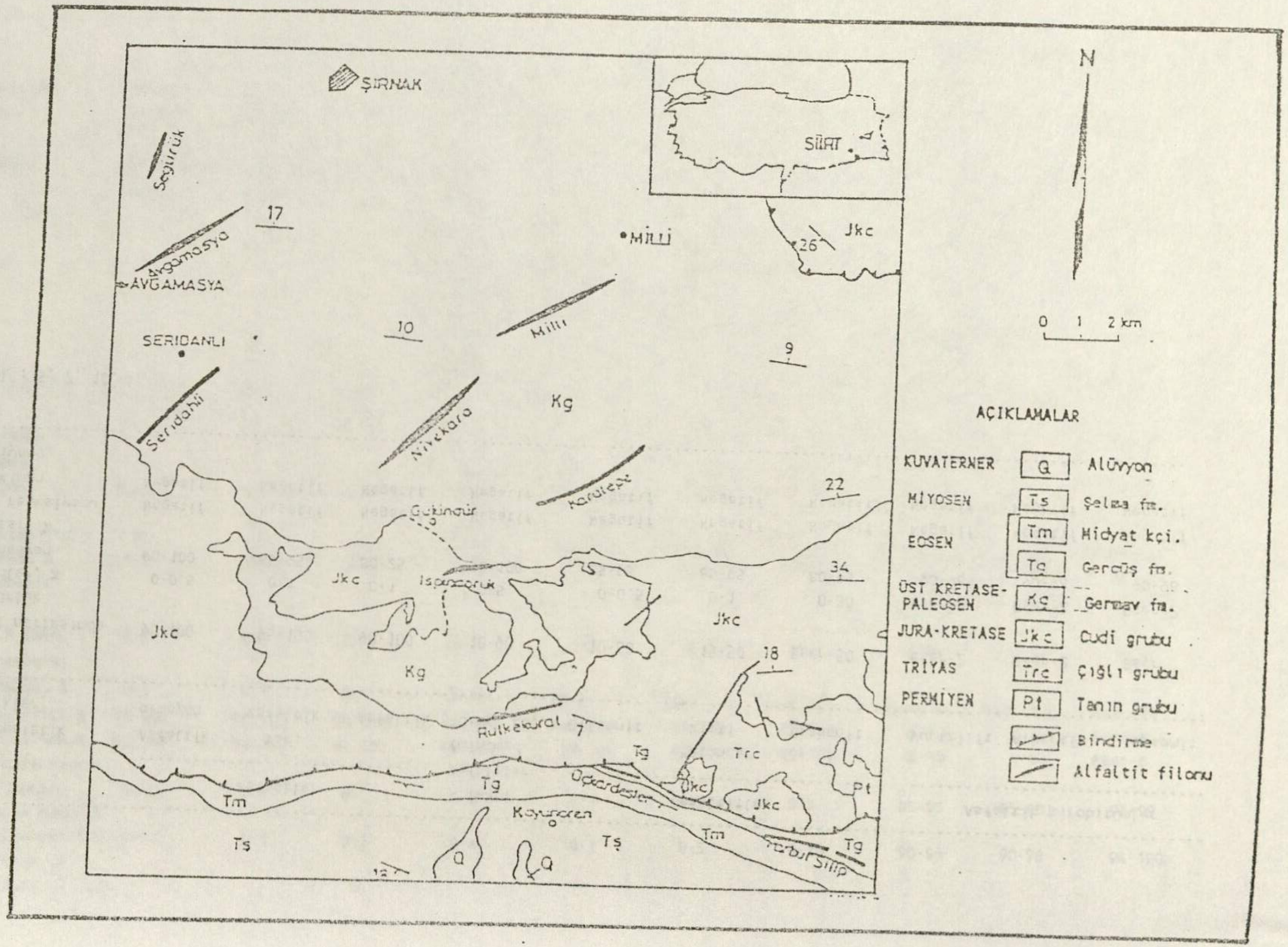

ŞEKİL 2 : LANDSAT-4 GÖRÜNTÜLERİNDEN HAZIRLANAN ŞIRNAK YÖRESİNİN JEOLOJİ VE ÇİZGİSELLİK HARİTASI

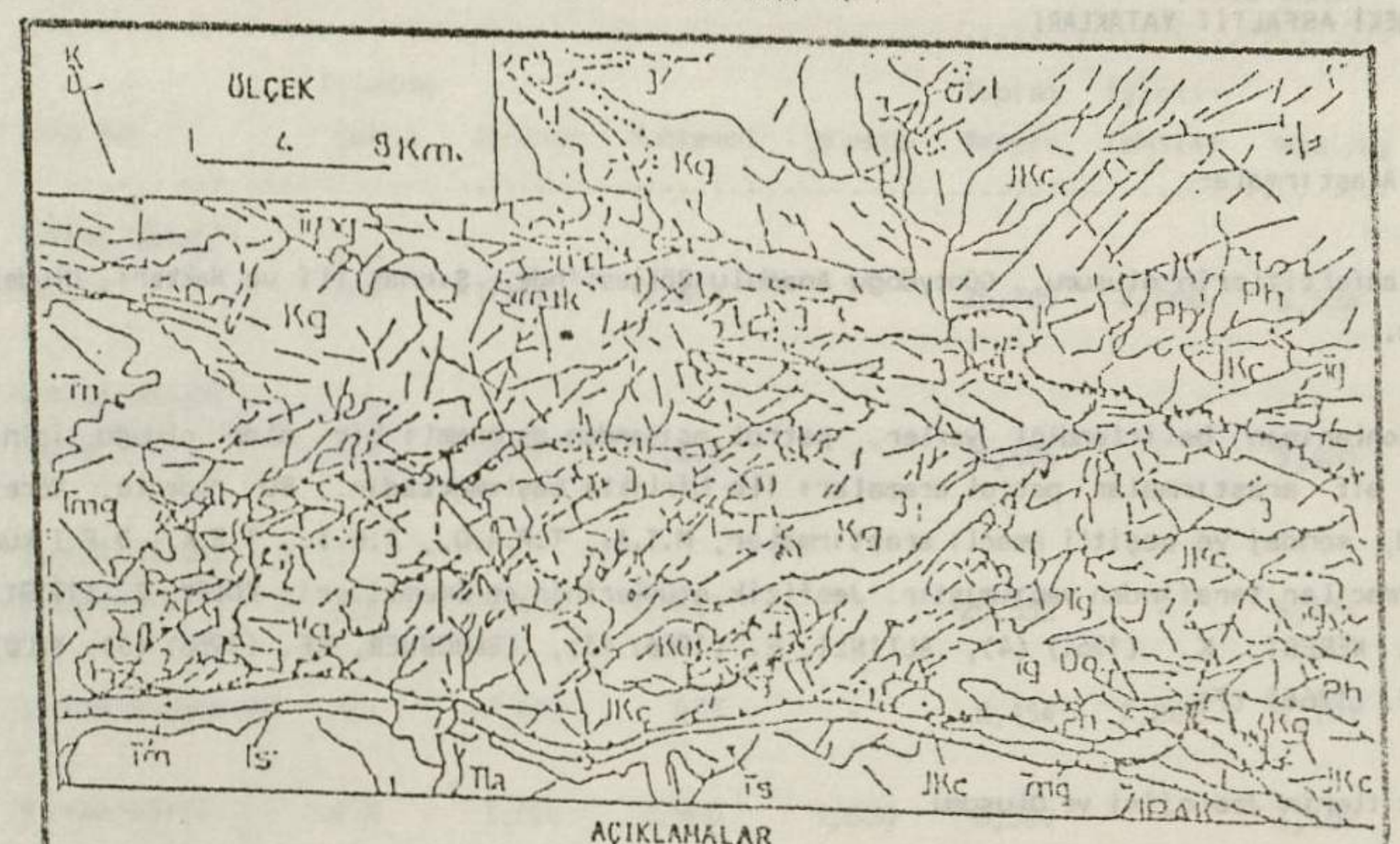

AÇIKLAMALAR

Al Alüvyon	Ph Permiyen Harbol Formasyonu
Tla Pliyosen:Lahti Formasyonu	Do Devoniyen: Ora Formasyonu
Ts Üst Miyosen:Selma Formasyonu	Bindirme
Tm Orta Eosen-Miyosen: Midyat Formasyonu	Ters Fay
Tmg Paleosen-Alt Eosen: Germüş Formasyonu	Asfaltit Filonu
Kg Üst Kretase-Paleosen: Germav Formasyonu	Çizgisellik
JKc Orta Triyas-Orta veya Üst Kretase:Cudi Grubu	Asfaltit aramalarına yönelik 1.2 ve 3.derece hedef sahaları
Tg Triyas:Goyan Grubu	Drenaj
	Formasyon sınırı

Kaynak : 8

Impsonit : Oklohoma'da Impson Vadisi'nde ve A.B.D. Utah Eyaleti Uinta Baseni'nde bulunmaktadır. Uinta Baseni, Güneydoğu Asfaltit Bölgesi'ne benzemektedir.

IV. TÜRKİYE'DEKİ ASFALTİT YATAKLARI

IV.I. Önceki Araştırmalar

Yurdumuz'da asfaltitlerin oluşumu, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, Şırnak ili ve Hakkari Uludere yöresinde görülmektedir.

Asfaltit filonlarının belirlendiği yerler, petrol açısından da önemli bir alan olduğu için, Bölge'deki asfaltitlere ait araştırmalar petrol aramaları ile birlikte başlamaktadır. Bu nedenle, Yöre'de pek çok jeolojik etüd, sondaj ve çeşitli amaçlı araştırmalar, M.T.A., T.P.A.O., T.K.İ., T.E.K., D.P.T kuruluşları ile diğer araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Jeofizik etüdlerinin en önemlileri; FOLEY, E. (1939) (1), ATABEK, S.(1946) (2), NEBERT, K. (1964) (4), ALTINLI, E. (1966) (3), LEBKUCHNER, RF. (1966) (5), YILDIZ, B. (1985) (8), ORHUN, F. (1966) (7).

IV.II. Asfaltitlerin Jeolojisi ve Oluşumu

Orta Miyosen'de, Arabistan-Avrasya kıta çarpışması sonunda, Cudi grubu, Midyad ve Germav formasyonu üzerine bindirmiş ve ters faydalanmalar meydana gelmiştir. Aynı dönemde , Toros Orojenik Kuşağı ile ön ülke arasında asimetrik kıvrımlar ve kuzeye atılımlı faylar oluşmuştur. Güneydeki bindirme hattındaki birimlerde de faylanmalar, kırık ve çatlaklar yapılaşmıştır(7).

Tektonizma ile meydana gelen kıvrımlanma ve kırılma sonunda, derinlere kadar inen faylanmalar ile kırık ve çatlaklar boyunca, Cudi grubunda bulunan eski petrol, yumuşak asfaltit maddesi mineral maddeler ile karışarak, kayaç kütlelerinin basıncı sonucu yüzeye yakın yerlere itilmiştir (Şekil-1,2).

Belirlenmiş olan ekonomik özellikteki asfaltit filonlarından Harbul, Üçkardeşler, Silip filonları; Eosen yaşlı Gercüş formasyonu içinde tabakalanmaya uygun , diğerleri ise üst Kratase-Paleosen yaşlı Germav formasyonu içinde tabakalanmaya verev çatlak dolgusu şeklinde petrol kökenli tespit edilmiştir(5,8).

IV.III. Asfaltitlerin Rezervleri ve Özellikleri

Bugüne kadar yapılan jeolojik etüd, rezerv çalışmaları sonunda Siirt, Mardin, Şırnak, Hakkari illeri sınırları içerisinde sayıları yirmiye yaklaşan asfaltit zuhuru belirlenmiştir. Detay etüdler sonunda, bu sahalardan 8 tanesi rezerv açısından önemli ve ekonomik bulunmuş ve çalışmalar bu filonlar üzerinde yoğunlaşmıştır.

Türkiye'de ekonomik olarak belirlenen (muhtemel+görünür) asfaltit rezervi, M.T.A. verilerine göre 81 milyon ton , T.K.İ. verilerine göre de 85 milyon ton olarak tespit edilmiştir. Bunun 45-48 milyon tonu görünür rezervdir.

Türkiye asfaltit rezervleri ile önemli filonlara ait bilgiler Tablo 2' de verilmiştir.

TABLO 2 : TÜRKİYE ASFALTİT REZERVLERİ VE ÖNEMLİ FİLONLARA AİT BİLGİLER

(1000 Ton)

Saha Adı	İşletme Şekli	Görünür	Muhtemel	Mümkün	Toplam Rezerv	İşletilebilir	Mcal/Kg
Şırnak-Silopi-Harbul	A-K	17,914	7,851	-	25,765	7,000	5,536
Şırnak-Silopi-Silip	A-K	3,071	1,335	-	4,406	-	5,485
Şırnak-Silopi-Üçkardeşler	A-K	9,472	10,881	-	20,352	-	5,474
Şırnak-Avgamasya	A-K	7,481	873	-	8,154	7,000	4,191
Şırnak-Milli	A-K	2,000	2,900	1,600	6,500	-	3,400
Şırnak-Karatepe	A-K	500	2,000	2,500	5,000	-	3,695
Şırnak-Seridahli	A-K	3,534	1,254	1,279	6,067	-	3,174
Şırnak-Nivekara	A-K	300	1,000	700	2,000	-	3,400
Şırnak-İspindoruk	A-K	100	500	500	1,100	-	3,300
Şırnak-Segürük	A-K	550	450	-	1,000	-	4,500
Şırnak-Rutkekurat	A-K	-	-	1,000	1,000	-	3,250
Şırnak-Uludere-Ortasu	A-K	551	53	-	604	-	2,876
M.T.A. verilerine göre		45,473	28,897	7,579	81,949		
T.K.İ. verilerine göre		48,000			85,000		

Rezerv araştırma çalışmaları esnasında mostra, yarma ve sondajlardan alınan numunelerin MTA tarafından yaş analitik yöntemlerle, optik spektoğrafik yarı kantitatif usulle ve X-ray fluoresans yöntemi ile analizleri

yapılarak asfaltitlerin fiziksel ve kimyasal özellikleri belirlenmiştir. Ayrıca, asfaltitlerde bulunan nadir ve kıymetli metaller ile minerallerin tespiti, gelişmiş analiz teknikleri ve hassas aygıtlarla yapılmıştır. Asfaltitler ile üst örtüde ve yan taşlarda bulunan V, Ni, Mo ve U3 08'i belirleyen miktarlar tespit edilmiştir. Ayrıca, asfaltit külündeki aynı minerallerin varlığı değerlendirilmiştir.

Alınan numunelerde vanadyum, nikel, molibden ve titan miktarları genellikle % 1'in altındadır. Kobalt oranı ise çok düşüktür. Yapılan analizlerde germanyum ve volfram görülmemiştir. Bütün filonlar için asfaltit ve küldeki uranyum miktarları % 0.002-0.036 U3 08 arasında değişmektedir. Toryum oksit yönünden (Th 02) belirgin değerler yoktur. Ancak, Avgamasya filonunda çok az miktarda bulunan Th 02 külde % 0.015'e kadar yükselmektedir (7,10).

Nadir element miktarlarının tam olarak yansıtılması için mevcut veriler yeterli değildir. Ancak, yakmak sureti ile külde artan değerlerin çeşitli proseslerle zenginleştirilerek kazanılması yönünden ümit vericidir. Bu son yıllardaki laboratuvar çalışmaları, proses ve teknolojideki gelişmelere bağlı olarak gerçekleşebilecektir(6).

Asfaltitlerin kimyasal özellikleri bir filodan diğerine farklılık göstermektedir.
Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan asfaltit zuhurları, 3,000-5,500 Kcal/kg ısı değeri ile iyi bir enerji kaynağı olması yanında, içerdikleri nadir ve değerli metaller ve uranyum gibi stratejik değere haiz madenler açısından da ayrı bir önem taşımaktadır.

Güneydoğu asfaltitlerinin bir bölümü asfaltik pirobitüm özelliğine sahip olmakla birlikte, bazılarında metamorfoz olayı asfaltik pirobitümlerde olduğu kadar ilerlememiştir. Bazı zuhurlar asfaltit ile asfaltik pirobitüm arasındaki bölgede yer almaktadır. Bu nedenle, Bölge'deki asfaltik madde zuhurları yaygın kullanımından dolayı "Asfaltit" olarak isimlendirilmiştir.

IV.IV. Türkiye'de Asfaltit Üretimi ve Kullanımı

Güneydoğu Anadolu Bölgesi asfaltitlerinin işletilmesi 1965 yılında Yeni Çeltek Kömür ve Madencilik A.Ş.'ye bağlı Asfaltit İşletme Müdürlüğü'nce başlatılmıştır. Avgamasya filonunda ve kısmen de Segürük filonunda, açık işletmeye uygun kesimlerde asfaltit üretimi yapılmıştır.

Asfaltit işletmeleri 1979 yılında kesinleşen 2172 Sayılı Yasa gereği T.K.İ. (Türkiye Kömür İşletmeleri) 'ne devredilmiştir. İşletme, halen Güneydoğu Anadolu Linyit ve Asfaltit İşletmesi Müessesesi Müdürlüğü tarafından yapılmaktadır. İşletmede kazma, martoperforator kullanılmaktadır. Kriblaj tesisi yoktur (10).

Ürün , üretim yerinde kamyonlara yüklenerek, tüketim yerlerindeki satış bayilerine yollanmakta veya Cizre merkezinde stoklanarak satılmaktadır. Türkiye'de 48 milyon ton görünür rezerv mevcut olup, bunun 8 milyon tonu bugüne kadar işletilmiştir. Son yıllarda, asfaltit üretimi, Şırnak yöresinde Avgamasya ve Silopi yöresindeki Harbul filonlarından gerçekleştirilmektedir.

1980 yılında 553,000 ton, 1983 yılında 750,000 ton, 1988 yılında da 624,000 ton toplam asfaltit üretimi yapılmasına rağmen, son yıllarda anarşik ve teknik nedenlerden dolayı üretim düşmüştür. 1989'da toplam üretim 415 tona inmiştir. Şırnak'tan ancak 275,000 ton tüvenan, Silopi'den 140,000 ton tüvenan asfaltit üretimi yapılmıştır.

Her yıl değişik sayılardaki işletmelerden üretim yapılmıştır. Bugünkü şartlara göre tek vardiya üretim devam etmektedir. Halen üretimde olan filonlardan açık işletme şeklinde işletilen asfaltitlerin büyük bir bölümü önceki yıllarda üretilmiş bulunmaktadır. Önümüzdeki yıllarda aynı filonların kapalı işletme (yeraltı işletmesi) şeklinde işletilmesi sözkonusudur.

Yaklaşık olarak Silopi'de 5 milyon ton, Şırnak'da 5 milyon ton işletilebilir rezerv kalmıştır. Şırnak'ta 1 nolu panoda üretim bitmiş olup, 3, 4, 5, 6 nolu panolarda ihale ve redovans ile üretim yapılması planlanmaktadır. Milli filonunda 1988'de, M.T.A. tarafından rezerv sondaj çalışmaları yapılmaya başlanmış olup, anarşik olaylardan dolayı çalışmalar durmuştur.

1990 yılında T.K.İ. tarafından Şırnak asfaltiti 110-160,000 TL/ton, Silopi asfaltiti ise 80-100,000 TL/ton fiyatlarında satılmaktadır. 1989 yılında satılabilir üretim maliyeti (nakliye hariç) 42,476 TL/ton olup, bunun 1990 yılında en az 88,594 TL/ton düzeyinde gerçekleşeceği beklenmektedir. Ancak, son günlerdeki giderler ve enflasyona göre, 120,000 TL/ton üretim maliyeti tahmin edilmekte, müessesenin kar edebilmesi için asfaltitin yaklaşık olarak 240,000TL/ton fiyatında satılması planlanlanmaktadır.

Üretilen asfaltitler 27 il (Adana, Adıyaman, Ağrı, Batman, Bingöl, Bitlis, Bayburt, Diyarbakır, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, Gümüşhane, Hakkari, Hatay, İçel, Kars, Kayseri, K. Maraş , Malatya, Mardin, Muş, Siirt, Şanlıurfa, Şırnak, Tunceli, Van) de, binalarda teshin (ısınma) amacı ile ve ayrıca sanayide kullanılmaktadır. Asfaltitin kalorifik değerinin yüksek oluşu, Yöre'de bu ihtiyacı karşılayacak alternatif enerji kaynağının olmayışı, özellikle kış aylarında talebi arttırmaktadır.

İşletmelerdeki güçlüklere rağmen asfaltitlerin teshin amacı ile kullanımı, kentleşmeye ve nüfus artışına bağlı olarak önümüzdeki yıllarda artarak devam edecektir.

Önceki etüdlerin sonuçlarına ve o yıllardaki değerlendirmelere göre, asfaltit rezervlerinin çok az tespit edilmesi, işletme ve kısmen ulaşım sorunlarının bulunması, bu amaçla kurulacak bir tesisin o günkü şartlara göre ekonomik olmayacağının düşünülmesi nedeniyle sahaların ayrıntılı bir fizibilite etüdü yapılmamıştır.

Asfaltitlerin bitumun ve uçucu madde oranının fazla olması, yanma esnasında kekleşme yaptığından hava geçirgenliğinin azalarak randımanlı bir şekilde sonunda sobalarda yakılması hava kirliliğine neden olmaktadır(S oranı fazla) (6,10).

Petrol kökenli hidrokarbon olmaları nedeniyle, ham petrolün rafinasyonundan elde edilen nafta ve diğer ürünler gibi asfaltitlerden de petrokimya ürünlerinin büyük bir kısmı elde edilebilmektedir. Bunlar; boya, vernik, oto lastiği, matbaa mürekkebi, genleştirilmiş kauçuk, zemin karoları, su geçirmez kablolar, paslanmayı önleyici boyalar vb. yapımında kullanılmaktadır.

Ayrıca, piroliz işlemi sonucu sentetik sıvı yakıt, amonyak ve metalurjik kok elde edilmektedir.
Küllerinden de nadir elementler (Mo, Ni, V, U3 08) elde etme olanağı laboratuvar bazında mümkün olmuştur. Teknoloji ve proseslerin gelişmesi ile pilot tesis çalışmalarından sonra, ticari amaçlı üretim yapılması mümkün görülmektedir.

Asfaltitlerden sentetik gaz, sıvı ve katı yakıt ile yan ürün olarak amonyak ve kükürtlü hidrojen, küllerinden nadir element eldesinin bir komplekste değerlendirilmesi düşünülmektedir.

V. TÜRKİYE'DE ASFALTİT REZERVLERİNİ DEĞERLENDİRME ÇALIŞMALARI

Asfaltitler özellikleri nedeniyle üniversite ve araştırma kuruluşlarında yürütülen çok sayıda araştırmaya konu olmuştur.

Asfaltitlerle ilgili olarak kayda değer çalışmalar M.T.A.'ca 1963 yılında başlamıştır. Bu konuda, Richard F. LEBKUCHNER ve Ferda ORHUN tarafından birbirine paralel olarak yürütülen çalışmalar en önemli olanlardır. Asfaltitlerin fiziksel ve kimyasal özellikleri incelenerek ve birbirleri ile mukayeseleri yapılarak 5 grupta toplanan bir sınıflama hazırlanmıştır (6,10). M.T.A. tarafından ayrıca rezerv belirleme çalışmaları yapılmıştır.

D.P.T. tarafından bir A.B.D. firmasına asfaltit ve küllerindeki Mo, Ni, V değerlerin teknik ve ekonomik kullanımıyla ilgili olarak bir ön fizibilite raporu hazırlattırılmıştır. 1970'de biten raporda; yalnızca asfaltitin kalsinasyonu, petrol kazanımı ile kalsinasyonu, kalsinasyonla birlikte elektirik enerjisi üretimi şeklinde 3 alternatif üzerinde durulmuş , sadece bir alternatif olumlu bulunmuştur. Kalsine artıklarının içindeki nadir metal tenörünün, dünyada halen işletilen yatakların cevher tenörlerine yakın olduğu saptanmış ancak, Mo, Ni, vanadyumun ekonomik konsantrelerden kazanımı için daha ileri araştırma ve proseslere gerek olduğu belirlenmiştir (6,7,10).

T.E.K. Genel Müdürlüğü tarafından, asfaltitlerin termik santrallerde yakılarak elektrik enerjisi üretimi düşünülmüştür. Dünyada asfaltitleri yakarak elektrik enerjisi üreten bir santral bulunmadığından asfaltitlerin yakılabilmesi için gerekli şart ve tekniğin, kazan dizaynının belirlenmesi amacı ile kazan eksperi olan VKW firmasına bir araştırma yaptırılmıştır. Asfaltitlerin bitüm içerdiği ve bu nedenle de yapışma-sıvaşma özelliği gösterdiği ve öğütülmesinin zor olduğu belirlenmiştir. Yakma sıcaklığının kül yumuşama noktasının altında kalması ve kükürt içeriğinin yüksek olması nedeni ile baca gazı sıcaklığının yüksek tutulması gerekmektedir. Ayrıca, yanma esnasında kekleşmesi de önemli görülmektedir. Asfaltitin doğrudan yakılabilmesi için yapılan araştırma ve pilot çalışmalar sonunda, özel bir kazan dizaynının hazırlanarak, en uygun kazan tipinin belirlenmesi gerektiği ilgili raporlarda açıklanmaktadır. Azot Sanayi Genel Müdürlüğü nafta fiyatlarındaki artıştan dolayı, asfaltitden amonyak üretimi amacı ile Koppers firmasına bir araştırma yaptırmıştır. Araştırma sonucuna göre, asfaltitlerden amonyak üretiminin yapılabileceği belirlenmiştir (10).

M.T.A. tarafından 1975 yılında," Teknolojik Testler Detay Termin Planı" ile " Şırnak Asfaltitleri Arama ve Teknolojik Araştırma Termin Planı" düzenlenmiş ve buna bağlı olarak da M.T.A. tarafından 4 ayrı çalışma yapılmıştır(6).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi asfaltitlerinin küllerinden nadir minerallerin kazanılması ve asfaltitin piroliz prosesi ile dönüşüme uğratılarak sentetik gaz, sıvı yakıt, katı yakıt ve yan ürünler olarak da amonyak, kükürtlü hidrojen gazı, küllerden nadir element ve mineral eldesi olanaklarının araştırılması 1975-77 yılları arasında yapılmıştır. Laboratuvar düzeyinde olan bu araştırmalarda rezervi büyük olan filonlar ele alınmıştır. Yapılan çalışmalar bir ön değerlendirme niteliğinde olup, asfaltitlerin yakacak olarak kullanımı dışında ekonomik olarak değerlendirilme şekil ve yöntemleri ile ileriye dönük önerileri kapsamaktadır. İlgili kurum ve kuruluşlara yol gösterici önerilerde bulunularak bu kurumların yönlendirilmesine çalışılmıştır(6,10).

Araştırmada, 4 alternatif üzerinde durulmuş olup, 4 alternatif de asfaltit küllerinden nadir metallerin elde edilmesi amacı ile entegre olarak metal konsantrasyon tesislerinin kurulmasının gerekeceğini vurgulamıştır. Bu

uygulama için" Milli Filonu" örnek alınmıştır.

Önerilen alternatifler ve elde edilenler : (6,10)

1. Asfaltitten Elektrik Üretimi

* 20 x 150 MW gücünde termik santral yeterli olup, 1,582 Gwh elektrik külünden net 358,800 ton kül, metal konsantrasyon tesisinde değerlendirilerek 5,390 ton değerli metal konsantresi (nikel sülfür, molibden, sülfür , vanadyum sülfür ve U3 08).

2. Asfaltitten Amonyak Üretimi

* 308,000 ton amonyak
* Kül kazanma (% 90) verimine göre, 379,000 ton külden, 5,706 ton değerli metal konsantresi.

3. Asfaltitten Piroliz ve Piroliz Bakiyesinden Elektrik Enerjisi Üretimi

* 26.6 API graviteli, 118,000 ton sentetik hampetrol,
* Isı değeri 4,800 K Cal/Nm3 252 milyon Nm3 yakıt gazı.
* I X 150 MW'lik termik santral için yeterli 600,000 ton karbonsal bakiyeden sonuç olarak 791 Gwh elektrik enerjisi.
* 5,000 ton H2S.
* 355,400 ton net bakiye külün değerlendirilmesiyle 5,333 ton metal konsantresi.

4. Asfaltitten Piroliz ve Piroliz Bakiyesinden Amonyak Üretimi (Şekil-3)

* 118,000 ton sentetik ham petrol.
* 252 milyon Nm3 yakıt gazı.
* 180,000 ton amonyak.
* 5,000 ton H2S (metal konsantrasyon ünitesinin pahalı madde ihtiyacını karşılayacak).
* Net 415,000 ton külün değerlendirilmesi sonucu 6,215 ton konsantre (nikel sülfür, moliben sülfür, 540 kg. molibden sülfür, 6.96 kg vanadyum sülfür, 0.33 kg U33 kg) elde edilmektedir.

Yapılan çalışmalar sonunda, asfaltit rezervlerinin değerlendirilmesinin mümkün olduğu ve entegre tesisin gerçekleştirilmesi ile ekonomik katkının artacağı belirlenmiştir.

1977 yılında, yapılan çalışmalarda bir gelişme sağlanmamış ve bu tarihden sonra ilgili araştırmalar durmuştur. Geçen 12 yıl boyunca, asfaltitlerden ekonomik olarak yararlanma teknolojisi ile yeni prosesler ve sonuçları, araştırmaların teknolojik düzeyi ve elde edilen maddelerin ticari olarak değerlendirilmeleri konusunda yeterli bilgimiz yoktur. Bu konularda da Türkiye'de etkin bir çalışma olmamıştır.

VI. SONUÇ VE ÖNERİLER

ŞEKİL 3 : PİROLİZ, AMONYAK ÜRETİM VE METAL KAZANMA ÜNİTELERİNDEN OLUŞAN ASFALTİT İŞLEYECEK KOMPLEKSİN ÖN AKIŞ DİAGRAMI (ALTERNATİF 4) VE MADDE DENGESİ (Ton/Yıl)

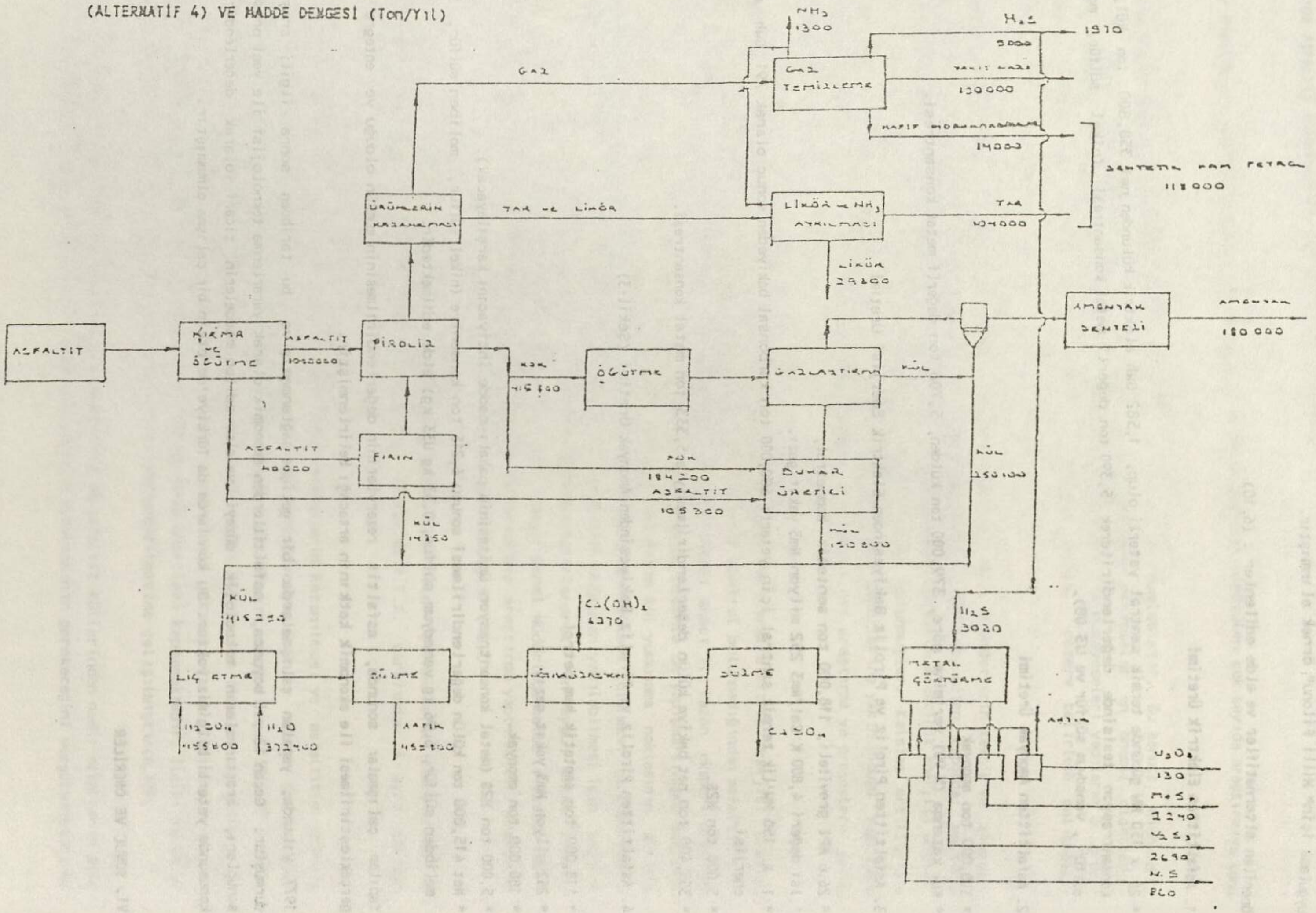

VI.I. Sonuç

GAP Bölgesi'nde bulunan asfaltitler, 1965 yılından beri kolay ve ucuz bir işletme yöntemi olan açık işletme yöntemi ile çıkarılarak çok geniş bir alanda yakacak olarak kullanılmaktadır. Yanışındaki kolaylık, kalorofirk değeri, alternatif yakacaklara (fuel oil, gaz, odun, linyit) nazaran ucuzluğu, yakın mesafeden temini dolayısıyla taşıma ucuzluğu sayesinde Bölge'de cazip bir yakacak olarak değerlendirilmektedir.

Yöre'deki ormanların ve bitki örtüsünün azlığı, yoğun kış şartları asfaltite olan talebi arttırmaktadır. Mevcut üretim bu talebe yeterli olmamaktadır. Bölge'nin sosyo-ekonomik durumu da ayrıca alternatif yakıt türlerini kullanma imkanlarını azaltmaktadır. Sınırlı bulunan asfaltit yataklarının kolay işletilebilen büyük bir kısmı tüketilmek üzeredir.

Bir süre sonra, zor ve masraflı olan yeraltı işletmeleri ile üretim yapılması zorunluluğu sonucu, asfaltit üretim hızı düşecek ve maliyeti hızla artacaktır.

GAP'ın gelişimi ve kentlerdeki nüfus artışı ve üretim azlığı nedeniyle yakın tarihte yakıt sıkıntısı başlayabilecektir. Bugünkü anarşik olaylar nedeni ile asfaltit üretimi düşmüştür.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bulunan asfaltitlerin yakıt ve metal potansiyeli dikkate alınarak yapılmış olan araştırmalara rağmen, asfaltitlerden bugünkü kullanım şekli dışında yararlanılması tartışıldığında, bu konuda değişik fikirlerin ortaya atıldığı görülmektedir(11).

Asfaltitlerin ısınma amacıyla kullanılması yerine bir termik santralde yakılarak elektrik enerjisi üretiminde, ya da kurulacak bir gübre tesisinde, amonyak üretiminde kullanılması geçmiş yıllarda ortaya atılmış en yaygın görüşlerdir. Ayrıca, petrol kökenli olmaları açısından, asfaltitlerin ısınma amacıyla kullanılması da geçmiş yıllarda ortaya atılmış en belirgin görüşler olmakla birlikte , asfaltitlerin kömüre oranla, sentetik ham petrol ve gazyakıt üretimine daha uygun olacağı görüşü de savunulmaktadır . Gerçekten, asfaltitlerin ısınma amacıyla kullanılması yerine, yukarıda belirtilen görüşler doğrultusunda, kurulacak tesislerde, elektrik enerjisi veya amonyak üretiminde ya da sentetik ham petrol ve gaz yakıt üretiminde kullanılması halinde, içerisinde ve küllerinde bulunan nadir ve kıymetli metallerin laboratuvar bazında kazanılması mümkün olduğundan, ilk bakışta asfaltitlerin bugünkü kullanım şekline son verilmesi en gerçekçi yol gibi görülebilir. Ancak, bu şekilde bir tercih yapılmadan önce aşağıdaki sorulara cevap ve çözüm bulmak gerekmektedir.

1. Bugüne kadar Bölge'de tespit edilen toplam 85 milyon ton (görünür+muhtemel) ve 45 milyon ton görünür asfaltitin yapılacak olan arama faaliyetleri sonunda ne ölçüde artacağı, sahada filonlar halinde yayılmış olan toplam potansiyel içerisinde ekonomik olarak işletilebilecek rezervin ve kalan rezervin ne kadar olacağı, mevcut rezervin en ekonomik olarak nasıl işletileceği gibi hususlar öncelikle belirlenmelidir.

2. Entegre tesis kapasitesi ile doğrudan ilgili olması açısından sahanın işletilebilir rezervi ve asgari yıllık üretim, işletmenin süresi kesin olarak belirlenmedikçe asfaltitlerin gübre kompleksi ya da rafineride değerlendirilmesi tercihinin yapılması mümkün görülmemektedir.

3. Doğu ve Güneydoğu Bölgesi'nde bulunan illerimizin büyük bir bölümünün yakıt ihtiyacı, Şırnak-Silopi filonlarından yapılan asfaltit üretimiyle karşılanmamaktadır. 1990 yılında üretimi programlanan 700,000 ton asfaltit yerine, kullanılabilecek yeni bir alternatif kaynağın kısa süre içerisinde yaratılması bugün için mümkün görülmemektedir. Maraş-Afşin-Elbistan kömürlerinin, ısınma amacıyla kullanılmakta olan asfaltitlerle

ikamesi bir çözüm olarak düşünülebilir. Ancak, 3,5 milyar ton ile Ülkemiz'in en büyük linyit rezervine sahip olan bu sahadan çıkarılacak olan kömürün asilleştirilmesi çalışmaları (klasik yöntemle biriketleme veya Fleissner yöntemi ile kurutma) henüz bir sonuca ulaşamamıştır(11).

4. Asfaltitlerden sentetik ham petrol ve gaz yakıt üretilmesi ve küllerdeki değerli metallerin kazanılması amacıyla yapılmış olan araştırmalar laboratuvar düzeyindedir. Bu çalışmalara dayanılarak kurulacak endüstriyel tesislerde, önemli mühendislik sorunları ile karşılaşılmaması için, laboratuvar düzeyindeki araştırmalarda elde edilen sonuçların yeni teknolojilerden de yararlanılarak pilot çapta tecrübelerle doğrulanması gerekmektedir.

Sonuç olarak, içerisinde vanadyum, nikel, molibden ve uranyum gibi nadir ve değerli metaller bulunan Güneydoğu Anadolu Bölgesi asfaltit zuhurlarının öncelikle bir enerji hammaddesi kaynağı olarak kabul edilmesi gereklidir. Başka bir ifade ile, asfaltitlerin 4,500-5,000 K Cal/kg ısı değerinin bir tarafa bırakılarak, sadece içerisindeki metallerin kazanılmasının hedef olarak seçilmesi ve araştırmacıların bu şekilde yönlendirilmesi yanıltıcı olabilir. Bu nedenle, arama ve değerlendirme çalışmaları bir bütün olarak ele alınmalı ve yapılacak teknolojik araştırma projelerinde asfaltitlerin metal potansiyelinin bir yan ürün olarak kazanılması amaçlanmalıdır. Konuya bu şekilde yaklaşıldığı takdirde, yukarıda sıralanan sorulara daha doğru ve gerçekçi cevaplar bulunabilecektir.

VI.II. Öneriler

1. Bölge'de bulunan asfaltit yataklarının kesin olarak işletilebilir rezervlerinin tespiti için detay jeoloji etüdleri ile sondajlı rezerv çalışmalarının tamamlanması, her sektör için fizibilite raporlarının hazırlanması gerekmektedir.

2. Filonların işletilmesinin bir disiplin altına alınması zorunludur. İşletme teknik ve yöntemleri her filon için tespit edilerek bir plan dahilinde ve artan üretimler şeklinde programlanmalıdır.

3. Yakacak olarak Bölge ihtiyacı ile sanayinin gelecek yıllara göre ihtiyaçlarının GAP'ın gelişme sürecini temsil edecek şekilde hesaplanması ve üretim programlarının artacak olan talebe göre planlanması lazımdır.

4. Asfaltit sahalarındaki tesislerin mekanizasyonu, altyapısı ve güvenli ulaşımını sağlayacak olan yollarının gelişme programına göre yapılması gerçekleşmelidir.

5. Asfaltitlerden piroliz yöntemi ile sentetik ham petrol, ısı değerli gaz yakıt veya piroliz bakiyesinden amonyak eldesi veya doğrudan amonyak eldesi ile ilgili son teknoloji ve son proseslerin belirlenerek gelecek yıllarda ticari olarak uygulanabilirliğinin kesin bir şekilde yeniden tespit edilmesi ve fizibilite çalışmalarının yapılması yararlı görülmektedir. GAP'ın istikbalde en önemli ihtiyacı olan gübrenin yapımında bu proseslerden ekonomik olarak yararlanılıp yararlanılamayacağının araştırılması ve kesin olarak karar verilmesi gerekmektedir.

6. GAP içinde kalan Mazıdağ fosfatlarını, gübre yapımında değerlendirmesi düşünülen fabrika gerçekleşememiştir.

Bölge'ye gübre sağlaması planlanan Elazığ Süperfosfat Fabrikası bugün arzu edilen düzeyde ve ekonomide çalışmamaktadır.

Elazığ Süperfosfat Fabrikası'nın ihtiyacı olan fosfatın Mazıdağ'dan, amonyağın asfaltitlerden elde edilecek olan üründen , sülfirik asitin ise Ergani izabesi veya Siirt Madenköy bakırlı pirit yataklarından temin edilerek çalışmasının bugünkü şartlara göre fizibl olmayacağı görüşü hakimdir. Ayrıca, Mazıdağ'dan çıkarılan fosfatın Diyarbakır'dan, Samsun ve İskenderun fabrikalarına nakli ile oradan üretilen gübrenin tekrar GAP'a getirilmesinin yatırım ve üretim maliyeti açısından bugünkü şartlara göre ekonomik olmayacağı söylenmektedir.

Son teknolojiye göre yurtdışında en ucuz amonyak gazdan elde edilmektedir. Dış gübre hammaddeleri ve bunların ithal fiyatları yerli üretime nazaran çok ucuzdur.

Tesislerde mevcut teknoloji, yerli hammadde ile ithal gübreye nazaran pahalı bir gübre üretimi yapılabilmektedir. Bu nedenle, ucuz ithal hammaddeler ile gübre üretim yolu çok daha cazip hale gelmektedir. İthal malı fosfat, amonyak ve asitin limanlardan oldukça uzak olan gübre fabrikalarına taşınması, gübre yapıldıktan sonra tekrar GAP'a taşınarak getirilmesi bile, maliyet açısından bugünkü şartlara göre ekonomik olabilmektedir.

Yapılan hesaplamalara göre , 2000 yılından sonra GAP'ın gübre ihtiyacının yılda 3 milyon tonun üzerine çıkacağı belirlenmiştir. Bu nedenle, Türkiye dünyada en fazla gübre ithal eden ülkeler arasında ön sıralara gelecektir.

Son yıllarda, ülkelerarası politik ve ekonomik ilişkilerin hızla değiştiği, dengelerin yeniden kurulmaya çalışıldığı değişen dünyamızda, Türkiye'nin dışa bağımlı bir gübre ticareti ve politikası izlemesi son derece rizikolu olup, tartışılmalıdır. İleride darboğaza düşmemek için şimdiden gerekli araştırmaların ve planların yapılarak önlemlerin alınması, kendi özkaynaklarımızdan sağlanması GAP'in geleceği açısından önemli görülmektedir.

7. Yıllık 700,000 tonun üzerindeki değerlerde asfaltitlerin yakacak ve sanayide kullanılma talebi bulunmaktadır. Asfaltitlerin yakacak olarak kullanılmasının yerine yukarıdaki amaçlara uygun şekilde bugün olmasa bile ileride değerlendirilmesi mümkün olabilecektir. Asfaltitler yerine Elbistan linyitlerinin asilleştirilerek (biriket yapılarak) Yöre'de hava kirliliğini önleyici bir şekilde kullanılması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi için çok önemli bir konu olarak görülmektedir.

8. GAP Bölgesi'nin 1/25,000 ölçekli haritalarınn tamamlanarak bu haritalardan yararlanmak sureti ile arazi kullanım haritalarının yapılması yararlı görülmektedir. Sonuç olarak, arazinin en iyi şekilde kullanımı sağlanabilmelidir. Ayrıca, sistematik toprak analizleri ile her bölgenin kullanacağı gübre çeşitinin belirlenmelidir.

9. Gelişen GAP içinde artan ihtiyaçlar için öncelikle Bölge'deki özkaynaklardan yararlanılmadır. Çok hızlı olarak gelişen Bölge'de; nüfus artışı, kentleşme ve sanayileşmenin sonunda önemli boyutlarda alt ve üstyapı talepleri ile birlikte büyük ölçüde temel hammadde ihtiyaçları doğacaktır. Bu hammaddeler genel olarak çimento hammaddesi, yapıtaşları, demir, bakır, fosfat, kömür ve asfaltitler vb. olup, GAP madenciliğinin temelini teşkil etmektedir. Konunun önemi gereği şimdiden bu konuda gereken araştırma ve planlama çalışmaları yapılmalı, kurulacak olan tesislerde, entegre olarak azami derecede yerel özkaynaklardan yararlanılmalıdır.

VII. KAYNAKLAR

1. FOLEY.E.J., 1938 : "Harbol'daki Asfalt Depozitosu Jeolojisi", M.T.A. Rp. No:1,351 (Yayınlanmamış).

2. ATABEK.S., 1946 : "Mardin Vilayeti, Cizre Kazası Harbol Asfaltit Madeni Hakkında Rapor", M.T.A Rp. No:1,721 (Yayınlanmamış, Ankara).

3. ALTINLI.E., 1966 : "Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Jeolojisi", M.T.A. Dergisi, No: 66, 35, 74.

4. NEBERT.K., 1964 : "Şırnak'daki Asfaltit Zuhurlarının Maden Jeolojisi Durumu Hakkında Rapor", M.T.A., Rapor No: 3,351.

5. LEBKUCHNER.R.F.,1969:"Güneydoğu ve Türkiye'deki Asfaltit Madenlerinin Zuhur ve Teşekkülleri", M.T.A. Dergisi, No: 72, 124-145.

6. M.T.A., 1977 : Güneydoğu Anadolu Asfaltit Zuhurlarını Çok Yönlü Değerlendirme Projesi" M.T.A. Rp. No: 82,297.

7. ORHUN. F.,1969 :"Güneydoğu ve Türkiye'deki Asfaltit Maddelerinin Özellikleri, Metamorfoz Dereceleri ve Klasifikasyon Problemleri", M.T.A. Dergisi, Sayı: 72, 146-157.

8. YILDIZ. B.,1985 :"Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin Jeolojisi, Tektoniği ve Maden Yataklarının Uzaktan Algılama Yöntemleri ile İncelenmesi", M.T.A. Raporu, No: 7,739, 40.

9. T.K.I., 1989 :"Tanıtma Broşürü", Ankara.

10. Sınai Kalkınma Bankası Araştırması, 1979 : "Kimya Sektörü Araştırma-Ek Araştırmalar: Asfaltit", L. TENKER, F. KARAYAZICI, Z. KİRMAN, Sıtkı ÖZKAZANÇ Araştırma Md.Rp., İstanbul.

11. PAPİLA,M., 1981 : Asfaltit Rezervlerimiz ve Değerlendirme İmkanları Hakkında Not: M.T.A., (Yayınlanmamış).

MAKARNA ÜRETİMİNDE ENERJİ TASARRUFU

Prof.Dr. Mazhar ÜNSAL
Gaziantep Üniversitesi
Makina Mühendisliği Bölümü

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi; Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa illerini kapsayan ve Ülkemiz topraklarının yaklaşık 1/10 'ni oluşturan bir alanın verimli kullanılmasına yönelik dev bir projedir. Toplam alanın 16,000 km2'sinde sulu tarım yapılması hedeflenmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, tarımın gelişmesi ile birlikte Bölge'de, tarıma dayalı endüstriyel yatırımlara da gereksinim duyulacaktır. GAP 'nin daha sonraki aşamalarında Bölge tarım ürünlerinin değerlendirilmesi için ihtiyaç duyulacak yatırım alanlarından birisi de gıda sanayidir. Bölge'de gerçekleşecek endüstriyel yatırımların 30 yıl gibi uzun bir süreç içerisinde ve hiyerarşik bir sırada oluşacağı doğaldır. Bu sürecin uzun olması nedeniyle Bölge'de gıda sektörüne ilişkin endüstriyel yatırımların yapılacağı zaman geldiğinde, fuel-oil ve benzeri konvansiyonel enerji kaynaklarının maliyeti çok yüksek olacaktır. GAP Bölgesi'nde kurulacak tarıma dayalı gıda üretimi yatırımlarının ekonomik düzeyinin iyileştirilebilmesi için, yatırımlar, henüz proje aşamasında iken, enerji tasarrufunu ve enerjiyi geri kazanmaya imkan tanıyan daha modern teknolojik sistemlerin fizibilite etüdleri kapsamları içinde değerlendirilmelidir.

GAP Bölgesi'nde ileride oluşacak zirai ürün dağılımına yaklaşık bir tahmin yapabilmek için, Çukurova Bölgesi'nin mevcut durumuna bakabiliriz. Çukurova Bölgesi'nin günümüzdeki sürülü alanlarındaki ürün dağılımı Şekil 1'de gösterilmiştir. Çukurova Bölgesi'ndeki sürülü alanların % 55'inde buğday, % 18'inde pamuk, % 3'ünde ise mısır ekimi yapıldığı görünmektedir. GAP Bölgesi'nde de sulu tarıma geçiş süreci tamamlandığında sürülü alanlarda ekimi en fazla olan ürünün buğday olacağı şüphesizdir. Çukurova Üniversitesi'nce Harran'da yapılan ön araştırmalar sonucunda yetiştirilen buğdayın en kaliteli türünün makarnalık buğday olduğu tesbit edilmiştir. GAP Bölgesi'nde ilerde artması olası makarnalık buğday üretimi neticesinde, Bölge'de makarna fabrikalarının kurulması olasıdır. Bu tebliğde, kurulacak yeni makarna tesislerinde enerjinin verimli kullanılmasına ışık tutabilmek amacıyla bir spagetti kurutucu hattının enerji bilançosu çıkartılacak, kurutucuda ısı değiştirgeçleri, güneş enerjisi veya ısı pompası kullanılması halinde yapılabilecek kaynak tasarrufu tartışılacaktır.

Şekil 2'de, tipik bir makarna fabrikasındaki spagetti hattında bulunan iki kurutucu ünitesi gösterilmiştir. Pasta halindeki spagetti % 32 nem oranı ve 15 °C sıcaklıkta birinci kurutucuya girmekte, % 25 nem oranında birinci kurutucudan çıkmakta, % 25 nem oranında ikinci kurutucuya girdikten sonra % 13 nem oranında ve 55 °C sıcaklıkta ikinci kurutucudan çıkmaktadır. Kurutma işleminde kurutucu içerisinde bulunan fan-coll üniteleri yardımıyla kurutucuya ısı verilmektedir. Fan-coll üniteleri bir buhar kazanı tarafından beslenmektedir. Şekil 2'de kurutucuya verilen ısı şiddeti birinci kurutucu için Q1, ikinci kurutucu için ise Q2 sembolleriyle gösterilmiştir. Birinci kurutucu otomatik kontrollu olarak 62 °C sıcaklıkta ve RH60 rutubette tutulmaktadır. Aynı şekilde, ikinci kurutucu 55 °C sıcaklıkta ve RH60 rutubet seviyesinde tutulmaktadır. Kurutma sırasında kurutucu içindeki rutubet miktarı, RH60'ın üzerine çıktığında otomatik kontrol üniteleri 30 °C sıcaklıkta ve RH21 rutubetteki oda havasını kurutucuya çekerek aynı miktarda nemli kurutucu havasını kurutucudan dışarıya atmaktadır. Birinci kurutucu ünitesine giren spagetti debisi 1,750 kg/saat, ikinci kurutucudan çıkan spagetti debisi ise 1,367 kg/saattır.

ŞEKİL 1 : ÇUKUROVA BÖLGESİ SÜRÜLÜ ALANLARINDAKİ ÜRÜN DAĞILIMI

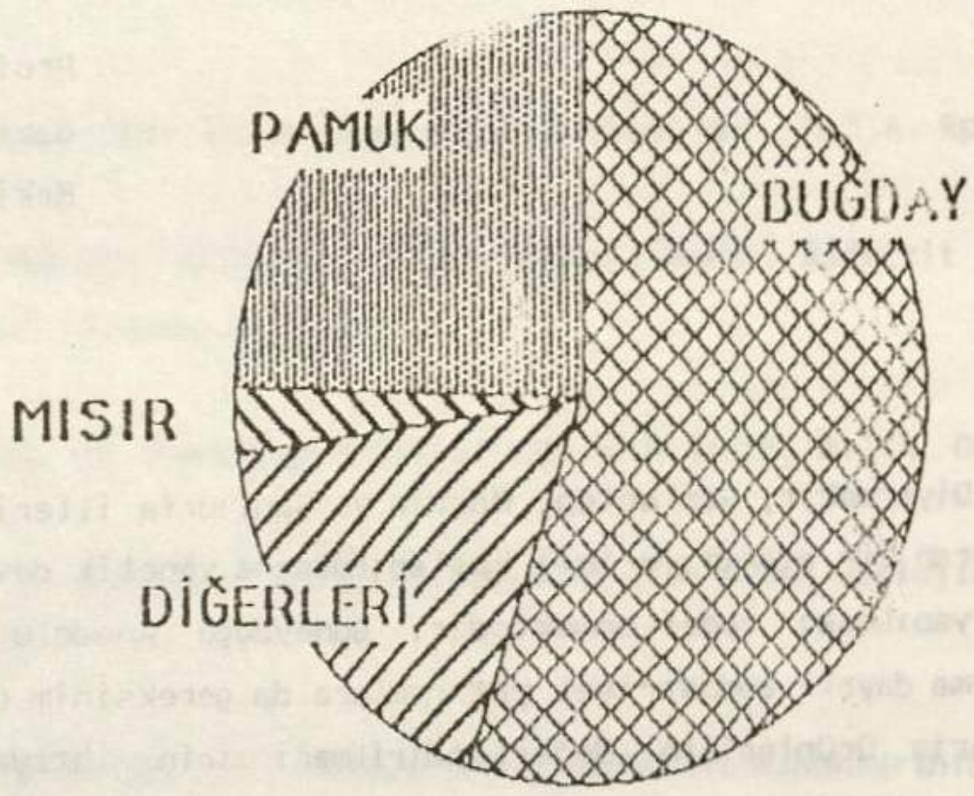

ŞEKİL 2 : ÖRNEK SPAGETTİ HATTI KURUTUCU ÜNİTELERİ

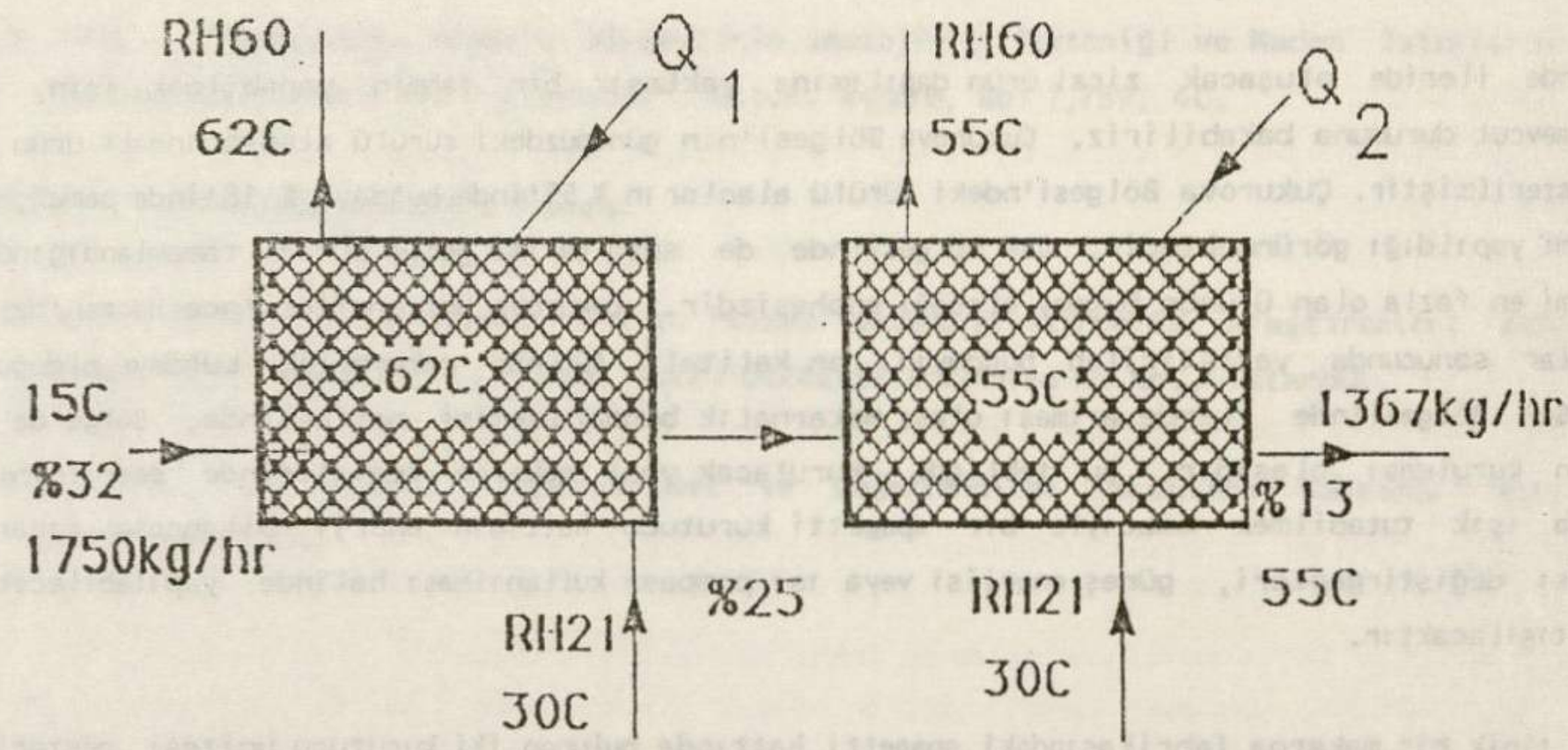

ŞEKİL 3 : ÖRNEK SPAGETTİ HATTI KURUTUCU SİSTEM ENERJİ BİLANÇOSU

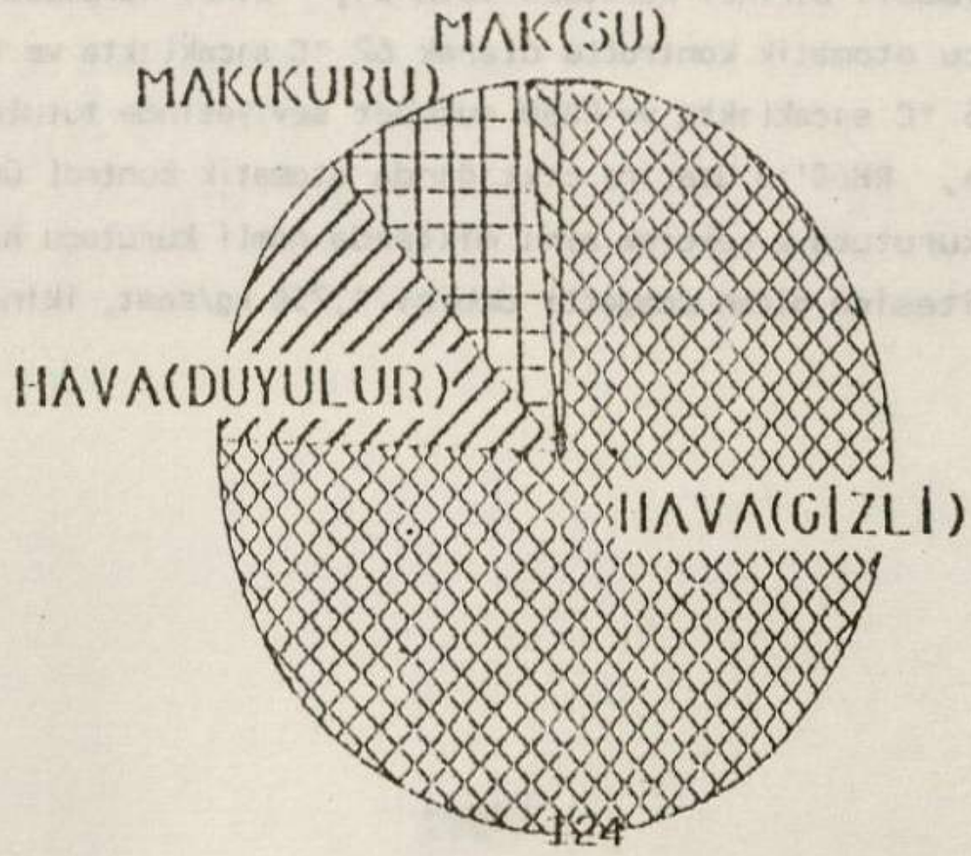

Yukarıda, tanıtılan kurutucu sisteminin enerji bilançosu birinci ünite ve ikinci ünitenin toplamı olarak Şekil 3'te gösterilmiştir. Gösterilen ikili kurutucu ünitesinin toplam ısı yükü 350 kw'dır. Enerjinin üretildiği yakma sistemindeki kayıpların büyüklüğüne göre 350 kw olan bu yük iki misline kadar çıkabilir. Kurulacak bir makarna fabrikasında, Şekil 2'de gösterilen spagetti hattından ve tesisden üç adet bulunması ve tesisin üç vardiya çalışması halinde, yıllık fuel-oil tüketiminin Türk Lirası karşılığı 1 milyar ile 1,5 milyar Türk Lirası mertebesinde olacaktır (1 kg fuel-oil: 980 TL kabul edilmiştir). Ulusal ve uluslararası rekabet, hassas piyasa dengeleri, çevre sorunları ve enerji tasarrufunun önemi gözönünde tutulduğunda makarna tesislerindeki enerji ekonomisinin önemi anlaşılmaktadır.

II. ENERJİ GERİ KAZANIMI İÇİN ISI DEĞİŞTİRGEÇLERİNDEN YARARLANMA

350 kw toplam ısı yükünün 33 kw'ı havayı ısıtmak, 47 kw'ı kuru makarnayı ısıtmak, 3 kw'ı makarna içindeki suyu ısıtmak ve geri kalan kısmının ise buharlaştırma (gizli ısı yükü) için harcandığı görülmektedir. Toplam yükün % 9'unun havayı ısıtmak, % 13'ünün kuru makarnayı ısıtmak, % 1'nin ise makarna içindeki suyu ısıtmaya harcandığı gözlenmektedir. Kurutucudan atılan eksoz havasındaki atık enerjiden ısı değiştirgeci kullanılarak hava ön ısıtması yapıldığında, maksimum enerji tasarrufunun % 9, kurutucuya giren spagettinin eksoz havasından ısı değiştirgeci yardımıyla alınacak enerjiyle makarna ön ısıtması yapılması halinde ise, maksimum enerji geri kazanma miktarının % 14 olacağı anlaşılmaktadır.

III. GÜNEŞ ENERJİSİNDEN YARARLANILARAK ENERJİ GERİ KAZANMA

Güneş enerjisi takviyeli kurutma sistemlerinin makarna tesislerinde kullanılabilmesi için ekonomik fizibilite etüdünün iyi bilinmesi gereklidir. Günümüzde güneş enerjili sistemler konutlarda sıcak su eldesi için kullanılmaktadır. Ancak, sanayide güneş enerjisi kullanımı henüz yaygınlaşmamıştır. Endüstriyel uygulamalarda güneş enerjisi takviyeli ısıtma sistemlerinin ekonomik fizibilite etüdlerinin sağlıklı olarak tesbit edilebilmesi için Q-f grafik yöntemi (2) kullanılabilir. Bu yöntemin uygulanmasıyla, günümüz şartlarında konutlarda sıcak su eldesi için kullanılan güneş enerjisi takviyeli ısıtma sistemlerine ait ne kar ne zarar noktasının (NKNZ) 5-7 yıl mertebesinde olacağı öngörülmektedir(2). Aynı sonucun endüstriyel tesisler için veya kaynak(3) incelenmiş su ısıtma sistemi için, belirtilen şartları sağlamayan sistemler için geçerli olacağı söylenemez. Ekonomik fizibilitenin tam tesbiti için Bölge iklimi, yük sıcaklık seviyesi, tesis yıllık çalışma süresi, tesis ömrü, güneş enerjisi sistem maliyeti, güneş enerjisi sistem teknik ömrü, güneş enerjisi sistem hurda değeri, güneş enerjisi sistem bakım onarım masrafları, fuel-oil fiyat tahminleri, banka faiz haddi tahminleri gibi parametlerin hesaba katılması gerektiğinden her yatırım için ayrı bir ekonomik fizibilite yapılmalıdır. GAP Bölgesi'nin Yurdumuz'da en çok güneşli süreye sahip olması ve en şiddetli güneş ışınımı alan Bölge olma özelliği nedeniyle, güneş enerjisi sistemlerinin ekonomik fizibilitelerinin iyi olacağı tahmin edilebilir. Şekil 4'de, güneş enerjisi takviyeli ısıtma sistemlerine ait tipik bir ekonomik analizin toplam kazanç grafiği güneş enerjisi toplayıcı alanının fonksiyonu olarak gösterilmiştir. Güneş enerjisi sisteminin teknik ömrü ve makarna tesisinin ömrü uzun olduğu takdirde, güneş enerjisi takviyeli ısıtma sistemlerinin daha ekonomik olacağı görülmektedir. Makarna tesisi ile güneş enerjisi takviyeli ısıtma sistemi ömrünün ne kar ne zarar noktasından fazla olması halinde güneş enerjisi takviyeli sisteminin kullanılması düşünülmelidir.

ŞEKİL 4 : GÜNEŞ ENERJİSİ TAKVİYELİ BİR ISITMA SİSTEMİNE AİT EKONOMİK ANALİZ GRAFİĞİ

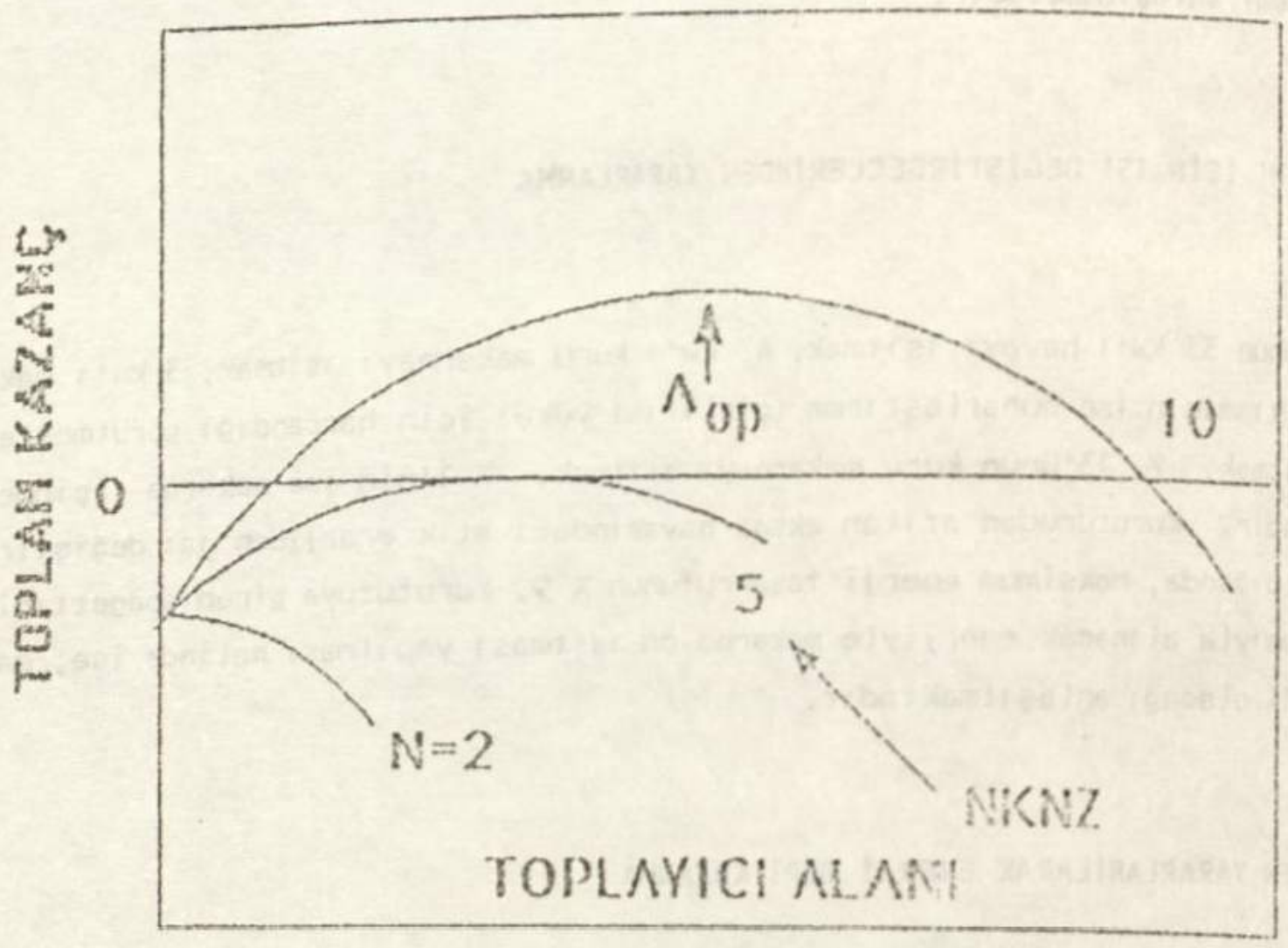

ŞEKİL 5 : ISI POMPASI İLE ISI GERİ KAZANILMASINA İLİŞKİN PRENSİP ŞEMALARI

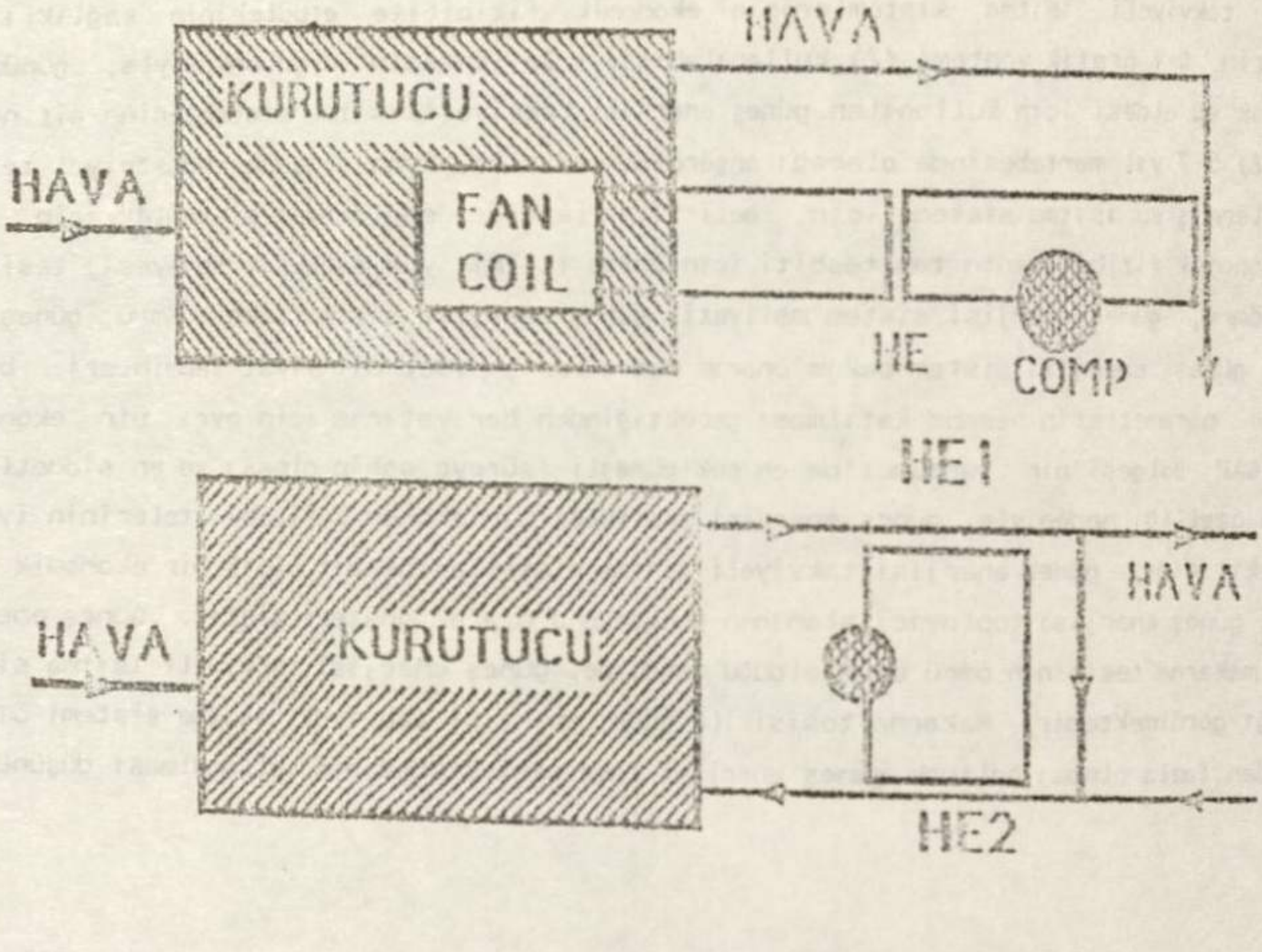

IV. ISI POMPASI KULLANILARAK ENERJİ TASARRUFU

Şekil 5' de ısı pompası kullanılarak kurutucuya ısı verilmesine ilişkin iki ayrı düzenek için prensip şemaları gösterilmiştir. Üstteki şemada ısı pompasının kondenser ünitesi kurutucunun fancoil ünitesinin içindeki akışkanı ısıtmakta, kurutucudan atılan eksoz havası ise ısı pompasının evaparatörüne ısı vermektedir. Alttaki şemada, ise kurutucu içindeki fan-coil ünitesi iptal edilmiştir. Kurutucu havası önce ısı pompası evaparatöründen geçirilerek nemi alındıktan sonra kondenser kısmında tekrar ısıtılarak kurutucuya gönderilmesi öngörülmektedir. Isı pompası sistemlerinin kullanılması halinde ısı pompaları elektrik enerjisi veya dizel motorlarla çalıştırılabilir. Isı pompasının elektrik enerjisi ile tahrik edilerek kullanılması halinde yapılacak enerji tasarrufu hesaplanarak sonuçlar Şekil 6'da gösterilmiştir. Şekil 6'dan görüldüğü gibi, ısı pompasının COP değeri 3 olması halinde % 21 tasarruf, 4 olması halinde % 41 tasarruf, 5 olması halinde % 50 tasarruf, 6 olması halinde ise % 63 tasarruf sağlanabileceği tesbit edilmiştir. Şekil 6'da belirtilen tasarruf yüzdeleri Türk Lirası üzerinden tasarrufu göstermektedir. Yapılan hesaplamalarda fuel-oil fiyatı 980 TL/kg, elektrik fiyatı ise 300 TL/kw-saat alınmıştır.

Günümüzde sanayide enerjinin daha verimli kullanımına olanak sağlayabilmek için, ısı değiştirgeçleri kullanarak enerji geri kazanımı yapabilen güneş enerjisi takviyeli sistemler ile ısı pompalı sistemleri anahtar teslimi kuracak firmalara ihtiyaç vardır. Sözkonusu sistemlerin yeni teknolojileri içermeleri nedeniyle, problemsiz çalışacak ve uzun teknik ömrü olan endüstriyel sistemlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Yeni teknoloji ve proje üretimlerini gerektiren bu tür sistemler, yeni bilim ve teknoloji politikalarının uygulanmasıyla , Ülkemiz'de realize olabilecektir.

Yeni kurulacak endüstriyel tesislerin optimal projelendirilmeleri ve ekonomik fizibilitesi en iyi olan sistemlerin uygulanmaları için yatırımların tüm safhalarda çok iyi yetişmiş ve uzmanlık kazanmış ekipler tarafından projelendirilmeleri ve gerçekleştirilmeleri gereği unutulmamalıdır.

V. KAYNAKLAR

1. TEKİNEL. O., "Çukurova Üniversitesinin GAP Çalışmaları" 4. Uluslararası Tarımsal Mekanizasyon ve Enerji Kongresinde Sunulan Tebliğ, 1-4 Ekim 1990, Adana.

2. DUFFIE, J.A. and BECKMAN, W.A.,"Solar Engineering of Thermal Processes", John WILEY and SONS, New York, 1980.

3. ÜNSAL, M., "Güneş Enerjisi Takviyeli Isıtma Sistemlerinin Ekonomik Olabilirliği Üzerine", Isı Bilimi ve Tekniği Dergisi, Cilt 6, Sayı 1, Sahife 41-46, 1983.

GEMİ MÜHENDİSLİĞİ AÇISINDAN GAP'A ENTEGRE PROJE TASARIMLARI

Doç.Dr. Aydın ŞALCI
Bölüm Başkanı
TUBİTAK-MBEAM

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Türkiye Cumhuriyeti tarihinin bugüne kadar planlanmış en büyük projesidir. Aynı zamanda, dünyanın en büyük bölgesel kalkınma projelerinden biri olup, en büyük tarıma yönelik enerji ve tarıma dayalı endüstri projesidir. Bu gerçek esas alındığında, Bölge kalkınması için yapılacak çalışmalar tarımdan endüstriye, altyapıdan ihracata kadar çok yönlü ve çok disiplinli bir çabayı gerekli kılmaktadır.

Bu çok yönlü ve çok disiplinli çabaların optimum fayda sağlayacak şekilde, minimum hata ve minimum maliyet ile gerçekleştirilmesi için yapılacak çalışmalardan en önemlisi şüphesiz, Bölge'nin ulaşım ve altyapı ile ilgili sorunlarının en uygun yöntemler ile çözülmesidir.

Güneydoğu Anadolu Projesi ile ilgili çalışmalar, 1936 yılında Fırat Nehri'in Keban Boğazı'ndaki akım ölçümleri ile başlamıştır. Bu nedenle diyebiliriz ki ; GAP'ın oluşumunu Keban Barajı Projesi hazırlamış ve hızlandırmıştır. GAP'a ilişkin çalışmalar, 1960'lı yıllarda genişletilerek yoğunlaştırılmış ve 1970'li yıllarda Aşağı Fırat'ın da fizibilite çalışmalarının tamamlanması ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde tasarlanan sulama ve enerji amaçlı toplam onüç adet projeden oluşan entegre bir proje ortaya çıkmıştır. Tüm bu projeler ile bütünleşen GAP, Ülke düzeyindeki bölgelerarası gelişmişlik farkının giderek azaltılması yönünde çok önemli bir araç olarak düşünülen" Bölgesel Kalkınma Projesi" olarak ele alınmaktadır. Bu amaçla GAP, Bölge'deki ekonomik faaliyetlerin çeşitlendirilmesini, kaynakların rasyonel kullanılmasını, yeni kaynakların yaratılmasını, yatırımların geri dönüşlerinin hızlandırılmasını, projelerin finansman, zaman ve mekan tutarlılığına dayandırılmasını ve böylece, yatırımlararası senkronizasyon ve entegrasyonun sağlanmasını hedeflemektedir.

Proje'nin adının GAP olarak tespiti ise, çok daha sonraki yıllarda olmuştur. Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kesimleri ile bunların arasında uzanan Eski Mezopotamya Ovaları'nın yukarı kısımlarını kapsayan GAP, yaklaşık 74,000 km2'lik bir alana yayılmaktadır. Bölge'de yer alan Şanlıurfa, Gaziantep, Diyarbakır, Adıyaman, Mardin, Siirt, Batman ve Şırnak illerinin tamamı veya bir bölümü proje alanı içinde kalmaktadır.

GAP kapsamındaki en büyük barajlardan biri olan Karakaya Barajı inşaatı biterek devreye girmiştir. Yalnız sulama amaçlı, Gaziantep-Hancağız Barajı inşaatı da bitmiş ve sulama başlamıştır. GAP'ın kalbini oluşturan ve Türkiye'nin en büyük barajı olan Atatürk Barajı'nın gövde inşaatı, 1990 yazında sona ermiştir. Proje'yi oluşturan tesislerin yavaş yavaş devreye girmesi ile, GAP'ın sonuçları etkili bir şekilde hissedilmeye başlanacaktır.

Proje'nin tümünün 2005 yılında sonuçlanması planlanmıştır. GAP'ın ekonomiye olan katkısı, dolaysız olarak sulama ve enerjiden kaynaklanmakta ve dolaylı olarak da bunların neden olacağı üretim zincirlerine dayanmaktadır.

Baraj göllerinin (rezervuarların) ortaya çıkması ile Yöre'de adeta bir "Göller Bölgesi" oluşacaktır. Bu oluşum ile birlikte Yöre ikliminin olumlu yönde değişimi, içsu yolları ulaşımının gelişmesi, su ürünlerinin yetiştirilmesi ve avlanması, büyük ölçüde artan sulanabilir tarım alanlarının ortaya çıkması sonucu, tarımsal üretimdeki büyük artışlar ve tarıma dayalı bir sanayi sektörünün gelişmesi GAP'ın ekonomiye olan katkısının bileşenleri olacaktır.

II. BİLİMSEL VE TEKNOLOJİK AÇIDAN GAP

Bugünkü değerler ile günde yaklaşık beş milyar TL.'nin harcandığı GAP , şüphesiz bilimsel bir birikimin sonucu ortaya çıkmıştır. Sulama ve enerji amaçlı bir entegre projenin başta mühendislik bilimleri olmak üzere, tıp bilimleri, sosyal bilimler üzerinde etki alanları oldukça geniştir. Proje ile ilgili çalışmaların makina, elektrik-elektronik, metalurji, maden, kimya, inşaat, orman, ziraat, gemi, çevre mühendisliği ve mimarlık ile sıkı ilişkileri mevcuttur.

Bölge'deki geniş su alanlarının oluşması ile birlikte özellikle ortaya çıkabilecek parazit hastalıklar yönünden, tıp bilimlerine oldukça ihtiyaç duyulacaktır. Proje'nin, Yöre'ye getireceği sosyo-ekonomik değişikliklerin neler olabileceği ve bunların kanalize edilmesi sosyal bilimler konularındaki araştırmalara neden olacaktır. Şu anda yürütülmekte olan GAP'a ilave olarak Proje'yi destekleyici ve bütünleştirici yönde katkılar sağlayabilecek çok değişik konularda yeni projelerin üretilmesi mümkündür. Bu Proje konularının araştırılarak üretilmesi, bilfiil üzerinde çalışılarak sonuçlandırılması, üniversiteler ve araştırma kuruluşlarına oldukça geniş araştırma imkanları yaratabilecektir.

III. PROJE TASARIMLARI

III.I. Amaçlar

III.I.I. GAP Bölgesel İçsu Yolları Ulaşım Etüdü ve Altyapı Çalışmaları

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin, mevcut fiziksel şartları ile örneğin Batı Avrupa'daki şartlar karşılaştırıldığında, durumun içsu yolları taşımacılığı yönünden elverişli olmadığı söylenebilir. Bununla beraber, bu şartlar hızla değişmektedir. GAP'ın sona ermesi ile göller bölgesi olacak Yöre'de, su yolları ile yapılacak ulaşımın şimdiden etüd edilmesinde ve geleceğe dönük planların yapılmasında büyük yararlar vardır. Bu arada, içsu yolları taşımacılığını geliştirebilmek için gerekli teşvik tedbirlerinin de alınması elzemdir.

İçsu yolları açısından gerekli etkenliklerin şimdiki durumu teknik (filo-altyapı) ve ekonomik (taşınan yolcu ve yükün kapasitesi) yönden araştırılmalıdır.

Yatırım ve bakım-tutum giderleri, filonun ve su yolunun işletme giderleri ile birlikte ele alınmalıdır. İncelemede; filo ihtiyaçları, seyir ihtiyaçları, liman tesis ihtiyaçları ve işletme kısıtlamaları dikkate alınmalıdır.

Ayrıca, bölgesel havayolu taşımacılığı ile içsu yolları taşımacılığı arasında, özellikle turistik amaçlara yönelik ilişkiler kurulabilir. Bilindiği gibi, su yolu ile ulaşım genellikle diğer alternatif ulaşım yollarına göre daha ekonomik olmaktadır. GAP Bölgesi'nde oluşacak baraj gölleri içsu yolları ulaşımı için büyük bir potansiyel yaratacaktır. Çeşitli baraj göllerinden faydalanarak ulaşım ve nakliyat için yeni hatların açılması mümkün olabilecektir. Su yolu ile bağımsız olarak iki bölge arasında ulaşım yapılabileceği gibi, bu ulaşımın karayolları ve demiryolları ile de bağlantılı olması sözkonusudur. Ticari açıdan, su yolu taşımacılığı, taşıma faktörü alternatiflerine göre diğerlerinden üstündür.

III.I.II. Gemi (Tekne) Tiplerinin Belirlenmesi (Optimizasyonu)

Gerek ulaşım ve gerekse yük taşımacılığında, GAP içsu yollarında çalışacak tekne tiplerinin optimum seçimini yapmak gerekmektedir. Tip seçiminde optimizasyonun parametreleri olarak geminin çalışma prensibi (konvansiyonel tekneler, özel tekneler), sevk şekli, üstyapı şekilleri, inşaat malzemesi, içsuların kendine özgü şartları, maliyet ve işletme masrafları v.s. gözönüne alınmalıdır. Yük gemisi, tonaj ve yolcu gemisi tiplerinde yolcu sayıları için gerekli ekonomik veriler modellenmelidir. İçsu yollarında çalışacak filo genellikle; yük ve yolcu taşıyan tekneler, feribotlar, turistik gezi tekneleri, balıkçı tekneleri, yardımcı tekneler (liman hizmetleri, v.s.), gezinti ve spor tekneleri gibi teknelerden oluşacaktır. Filo içinde yer alabilecek deplasman dışındaki özel tip tekneler ise; ikiz tekneler (katamaranlar), kayıcı tekneler, ayaklı tekneler (hidrofil botlar) ve hava yastıklı tekneler olabilir.

Filo içinde miktar ve tipleri belirlenen gemilerin ön dizaynında, baraj göllerinde oluşacak dalga büyüklük ve doğrultularının bilinmesi gerekecektir. Göllerdeki dalga karakteristikleri üzerinde, ileride, yıllık peryotlu araştırmalar bir "Bilimsel Araştırma Gemisi" ile yapılmalıdır. Bu aşamada, meteorolojik ve oseonografik datanların yetersizliği, GAP Bölgesi'ndeki kapalı içsular için, büyük ölçüde bazı yaklaşımlara başvurulmasını zorunlu kılacaktır.

III.I.III. Baraj Gölleri Dinamik-İskele Sistem Dizaynı

GAP Bölgesi'ndeki içsu yollarının baraj gölleri ve bu göllerdeki su seviyelerinin mevsimler ve baraj çalışma rejimine bağlı olarak değişken olması nedeniyle, tekne yanaşma iskelelerinin klasik tipte yapılması mümkün değildir.

Göl su seviyesinin değişimine kendini uyarlayabilen hareketli iskele sistemlerinin, gemilerin yanaşma yerlerinde devreye sokulması gerekmektedir. Burada önerilebilecek basit bir sistem olarak; eğik düzlem şekline dönüştürülen arazide, raylar üzerinde hareket edebilir iskelenin, su seviyesi değişimlerine bağlı olarak bir elektrik motoru (ırgat makinası) yardımı ile aşağı-yukarı hareket ettirilmesi prensibi düşünülebilir.

Aynı özelliklere sahip Keban Baraj Gölü'nde, Tunceli Pertek Bölgesi'nde böyle bir sistem kurulmaya çalışılmış, fakat dizayn hataları yüzünden uygulamaya geçilememiştir. Buna karşılık, Elazığ-Çemişgezek feribot hattında da dinamik-iskele bulunmaması yüzünden, çeşitli su seviyelerinde kullanılmak üzere inşa edilmiş bir dizi sabit iskele bulunmaktadır. İleride yoğun tekne trafiğine sahip olabilecek özellikteki Atatürk Baraj Gölü'nde, aynı hataların tekrarlanmaması ve mühendislik açısından kabul edilebilir çözümlerin oluşturulması gereklidir.

III.I.IV. GAP Sularına Uygun Balıkçı Teknelerinin Geliştirilmesi

Esas amacı, sulama ve enerji olan GAP 'ın tamamlanması ile Yöre'de göllerin oluşumu, zaman içinde büyük bir su ürünleri potansiyelini ortaya çıkaracaktır. Bu potansiyelin değerlendirilmesi ile ihracat için yeni bir kaynak yaratılabilecektir. Günümüzde, çevre kirliliği nedeniyle potansiyel kaynaklar önemini zorunlu olarak yitirirken, yeni kaynakların ortaya çıkarılması önem kazanmaktadır. Özellikle, son yıllarda Ülkemiz'i çevreleyen denizlerin hızla kirlenmesi sonucu, su ürünlerinin temin edilmesi için tarla balıkçılığı ve iç sular (göller, nehirler) balıkçılığı önemini arttırmaktadır. 2000'li yıllarda nüfusu yaklaşık 70 milyonu aşacak olan Ülkemiz'in insanlarının yeterli beslenmesini sağlaması, ancak yeni kaynakların yaratılması ile mümkün olabilecektir.

GAP Bölgesi'nde sulamaya dayalı tarımın gelişmesi ile artacak olan bitkisel protein kapasitesine ek olarak su ürünlerinin bilimsel olarak değerlendirilmesi ile de hayvansal protein kapasitesi artacaktır.

Sözü edilen bu amaçların rasyonel bir şekilde gerçekleşmesi için, su ürünleri avcılığını yapacak olan balıkçı teknelerinin Ülkemiz'in ve GAP Yöresi'nin kendine özgü şartları gözönünde bulundurularak geliştirilmesi gerekmektedir.

Unutulmamalıdır ki; yöresel-geleneksel özellikleri dizaynında en çok bulunduran teknelerin başında balıkçı tekneleri gelmektedir. Ayrıca, özellikle Yöre halkında, Karadeniz Bölgesi insanında mevcut olan su ve deniz kültürüne benzer bir birikimin yaratılması için, ilave gayret ve organizasyona ihtiyaç duyulacaktır.

III.I.V. GAP Suları İçin Bilimsel Araştırma Gemisi Dizaynı

GAP kapsamında bulunan barajların tamamlanması ile bu barajların arkasında oluşacak baraj göllerinin limnolojik, hidrobiyolojik, oseonografik, kimyasal v.s. özelliklerinin başlangıçta ve zaman içinde periyodik olarak araştırılabilmesi için bu amaçla dizayn edilecek bir " Bilimsel Araştırma Gemisi"ne gerek duyulacaktır. Bugüne kadar Yöre'de ve Ülkemiz'in diğer iç sularında özellikle D.S.İ. tarafından yapılmış bulunan çalışmalarda, halkın "kelek" adını verdiği ilkel sallardan yararlanılmış ve bu çalışmalar sırasında ölümle sonuçlanan kazalar olmuştur. Bundan sonra yapılacak bu tür araştırmaların GAP'ın büyüklük ve ihtişamına yakışır şekilde modern ve üzerinde her türlü bilimsel araştırma teçhizatı bulunan bir gemi ile yapılması elzemdir.

Geminin yapılması halinde, merkezi bir otoriteye (Örneğin GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı), Yöre'deki gelişmiş bir üniversiteye (örneğin Fırat Üniversitesi) veya yeni kurulacak bir üniversiteye (örneğin Harran Üniversitesi) bağlı olarak çalıştırılması planlanabilir.

Sözkonusu gemi, çelik konstrüksiyon ve yaklaşık 20 metre boyunda olmalıdır. Geminin çalışmaları yukarıda sözü edilen konulardan başka, su ürünleri potansiyelinin geliştirilmesini de sağlayacaktır. Gemi için, çalışacağı göllerde özel bir iskele-çekek yeri ve çekici-taşıyıcı sistem geliştirildiğinde, geminin gölden göle taşınabilirliği sağlanmış olacaktır.

III.I.VI. Şanlıurfa Su Tünelleri ve Baraj Gölleri İçin Kontrol ve Araştırma Amaçlı Cep Denizaltı Dizaynı

Fırat Nehri üzerinde kurulacak olan Atatürk Barajı rezervuarından alınacak su, Şanlıurfa-Harran Ovası'ndan 327,725 hektarı cazibe ile ve 148,649 hektarı pompajla olmak üzere toplam 476,374 hektar araziyi sulayacak

olan bir kanal sistemine iletilecektir. Böylece ,ikinci bir Çukurova yaratacak olan Şanlıurfa Tüneller Sistemi, çap ve uzunluk bakımından dünyanın en büyük tüneli olacaktır.

Herbiri 7.62 m. çapında ve 26.4 km. olan yanyana iki adet ulaşım ve bağlantı tünelleri ile toplam 57.8 km. uzunluğundaki bu Tünel Sistemi, aynı zamanda Güneydoğu Anadolu Sulama Projesi'nin en önemli ünitelerinden biri olarak sulayacağı Bölge'nin tarımsal üretim değerini yirmi kat arttıracak ve elektrik üretimi ile Ülke ekonomisine katkıda bulunacaktır. Diğer taraftan, Aşağı Fırat Projesi içerisinde yer alan Atatürk Barajı ve Hidroelektrik Santralı inşaatı, gerek bu projenin ve gerekse GAP'ın en önemli ve en büyük kilit tesisidir. Şanlıurfa Su Tünelleri ve Atatürk Barajı gibi böylesine önemli iki büyük tesisin bakım, tutum ve kontrolunu gerçekleştirecek bir sisteme gerek vardır. Uzaktan kontrol esasına dayanan strain-gage teknolojisi ile çalışan bir sistemin yanısıra bilfiil optik gözleme dayanan araştırmaların yapılabilmesi bir cep denizaltı ile mümkün olabilecektir. 328 m3/s debi ile tünelde akan su içinde çalışmanın imkansızlığına karşılık, tünel vanalarının kapatılması halinde statik su kütlesi içinde bir denizaltı çalıştırmak mümkün olabilecektir. Denizaltı, tünel iç çapı gözönüne alınarak boyutlandırılacak ve konstrüksiyonunda özel alaşımlı metaller kullanılacaktır. Denizaltı, tünel dönel simetri ekseni üzerinde öteleme hareketi yapabilecek şekilde robotik kollar ile teçhiz edilecektir. Denizaltı ile ayrıca Atatürk Barajı sualtı gövdesi sürekli olarak kontrol edilebilecektir. Gerektiğinde, denizaltı bir gölden başka göle nakledilebilecektir. Denizaltının iki kişilik mürettebatı bulunacaktır.

III.I.VII. GAP Bölgesi Tarım Alanlarının Havadan Tohumlanması-Gübrelenmesi-İlaçlanması İçin Taşıt Optimizasyonu

Onyedi hidroelektrik santral ve yirmibir barajın yapılmasını kapsayan GAP, elektrik enerjisi üretiminin yanısıra yaklaşık iki milyon hektarlık bir alanın sulanmasına da hizmet edecektir. Bölge'de sulu tarıma geçilmesi sonucu, Türkiye'nin yıllık beş milyon ton fazla ürün yetiştirebileceği varsayılmaktadır.

Sulu tarıma açılacak bu iki milyon hektarlık geniş alanın gübreleme, ilaçlama ve tohumlanma işlemlerinin en etkin olarak, havadan veya yer etkisinden yararlanan araçlarla yapılabileceği düşünülmektedir.

Havadan veya yer etkisinden yararlanan araçlarla gerçekleştirilebilecek mücadelenin, konvansiyonel ziraat araçları ile yapılabilecek ilaçlama, gübreleme ve tohumlamaya göre avantajları aşağıdaki gibi sıralanabilir:

1. Bu tür araçlar ile yapılacak işlemler, konvansiyonel ziraat araçları ile yapılandan çok daha kısa sürede tamamlanabilecektir.

2. Bölge'nin arazi ve toprak yapısı (yumuşak toprak v.b.), klasik teçhizat ve taşıtların gerektiği zaman gerektiği yerde bulunmasına engel teşkil edebilecektir. Oysa havadan ilaçlamada, arazi koşulları ve toprağın yapısı önemli bir faktör oluşturmayacak ve ortaya çıkabilecek gübreleme, ilaçlama talepleri daha çabuk sonuçlandırılacaktır.

3. Bir traktörün bir günde yapabileceği ilaçlamayı, uçak yalnızca bir saat içinde tamamlayabilecektir.

4. Hava taşıtlarının daha fazla yakıt sarfedebileceği şeklindeki düşünce yanlıştır. Bir uçak bir hektarlık bölgeyi yaklaşık 2.5 litreden az bir yakıt harcayarak ilaçlarken, aynı iş ve alan için traktör 25 litreden daha fazla yakıt harcamaktadır.

5. Bölge'nin çok geniş olması zirai işlemlerde hava taşıtlarının kullanılmasını zorunlu kılan diğer bir faktördür.

III.I.VIII. Bölgesel Havayolları Kapsamında Özellikle Turistik Amaçlı Deniz Uçağı Projesi

Deniz uçağı, "sudan kalkacak veya suya iniş yapacak şekilde dizayn edilen uçak" diye tanımlanabilir. Deniz uçakları genellikle, ya uçan tekneler ya da yüzen uçaklar olarak sınıflandırılmaktadır. Hem karada ve hem de suda çalışabilenlere (iniş kalkış yapabilenlere) "anfibi" adı verilmektedir.

Gerçek anlamda ilk deniz uçağı, 1910 yılında Henri Fabre tarafından, tekerlekler yerine esnek ve düz tabanlı şamandıralar kullanılarak yapılmıştır.

Deniz uçağının havalanma prensibi, suyun tekne (bot) kısmı veya uçak teknesi üzerine yaptığı tepkiye dayanmaktadır. Havalanma sırasında büyük bir hız kazanan uçak, deniz yüzeyinden ayrılır ve ağırlığı artık sıvının kaldırması değil de, kanatlara etkiyen aerodinamik kaldırma kuvveti ile dengelenmektedir. O anda, deniz uçağı uçuşa geçmeye hazırdır. Bir deniz uçağının tekne kısmı, hidro-aerodimamik şartların etkisinde kalmaktadır.

Deniz uçakları, dünyanın çeşitli bölgelerinde özellikle turistik amaçlar için çalışmaktadır. En önemli avantajları iniş ve kalkışlarda özel bir havaalanına ihtiyaç göstermemeleridir. Yolcu indirme-bindirme için kullanıldıkları alanlar, su kıyısındaki küçük bir çekek yeri ile birlikte yolcu salonu ve yönetim binasından meydana gelmektedir.

Deniz uçaklarının sudan kalkışı ve suya inişi dolayısıyla havaalanına gereksinim olmaması ilk maliyeti ve işletme masraflarını oldukça düşürmektedir.

GAP Bölgesi'nde kurulacak bir bölgesel havayolu işletmeciliği kapsamında, göller arasında ulaşımı sağlayacak (örneğin Keban-Atatürk Baraj Gölleri arasında v.b.) deniz uçaklarının kullanımı incelenmelidir.

III.II. Gerekçeler

Yukarıda açıklanan proje tasarılarının doğrudan ya da dolaylı olarak dayandığı gerekçeler, T.C. Başbakanlık Devlet Teşkilatı tarafından yaptırılan GAP Master Plan Çalışması-Master Plan Nihai Raporu, Cilt I (Yöneticiler İçin Özet) adlı kitabın değişik bölümlerinde bulunmaktadır. Bunlar, şu şekilde sıralanabilir:

* Sayfa 4, Tablo 3 Balıkçılık, Ormancılık
* Sayfa 5, Safhalandırma, Madde 7
* Sayfa 13, Madde 4.2.(1),(2) Kentleşme ve Altyapı İçin Arazi Tahsisi
* Sayfa 17, (1) Su Kaynakları, Madde 4
* Sayfa 21, Tablo 12 Gelişme Alanları ve Öncelikle Projeler-Tedbirler
* Sayfa 24, (5) Tarımsal Mekanizasyon
* Sayfa 25, Balıkçılık
* Sayfa 26, Madde 7.5.(2) Ulaşım

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Güneydoğu Anadolu Projesi'nin büyüklüğü ve bunun ulusal sosyo-ekonomik yapıya etkisi, yerel küçük projelere oranla daha farklı bir şekilde değerlendirilmelidir. Bölgesel niteliğe sahip olan GAP , yerel ekonomik yapının yanında ulusal ekonomi üzerinde de önemli etki yaratacaktır. Ekonomik yapısı büyük ölçüde tarıma dayalı olan ve kuru tarım tekniğinin yaygın olduğu Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ulusal ekonomi üzerindeki yükünü azaltmak için tarımsal üretimi hızla arttırmak gerekmektedir. Bu da ancak, Bölge'nin su ve toprak kaynaklarını geliştirmekle sağlanacaktır.

GAP'ın çok önemli ve anlamlı bir diğer yönü de, ulusal kaynaklar ile finanse edilmesidir. Böylesine önemli ve görkemli bir Proje'nin hiçbir dış kaynağa bağlı olmaksızın yürütülebilmesi, üzerinde düşünülmeye değer bir durumdur.

Özellikle, Şanlıurfa ili sınırları içerisinde yapılmakta olan Atatürk Barajı ve Su Tünelleri inşaatında, dünya literatürüne giren mühendislik rekorları kırılmıştır. Şu anda adı geçen yerler, dünyadaki en büyük kurulu şantiye görünümündedir. İnşaatların sonuçlanmadan, şu andaki yapım sırasında görülmesi Proje'nin büyüklüğünü anlayabilmek için önemli bir fırsattır.

Cumhuriyetimiz'in kuruluşundan bugüne kadar geçen 67 yıl sonunda, Ulu Önder Atatürk'ün Onuncu Yıl Nutku'nda söylemiş olduğu "Ne Mutlu Türküm Diyene" özdeyişini bir kere daha benliğimizde hissedebilmenin en güzel delili, her Türk vatandaşı olarak böyle bir Proje'ye sahip olabilmemizdir.

Konuya yönelik öneriler ise aşağıda sıralanmıştır:

1. GAP'ın büyüklük ve ihtişamına yakışır ileriye dönük tedbir ve teşvikler bugünden alınmaz ise; şehirlerdeki gecekondulaşmaya benzer bir olay, baraj göllerinde görülecek ve mühendislik açısından kabul edilemeyecek, suda mal ve can güvenliği kurallarına haiz olmayan tekneler ile, rezervuar olma özelliği dolayısıyla son derece titiz korunması gereken iç suların çevresi hızla kirlenecektir.

2. GAP sularının sınırlı içsu olma özelliği gözönünde tutularak, içsu yolları ulaşımında kullanılacak yolcu taşıma tekneleri (motorbot, v.s.), feribotlar, romorkör v.s. yardımcı tekneler, kuru-sıvı yük taşıma tekneleri, balıkçı tekneleri, gezinti tekneleri v.b. için büyüklük, hız, su yolu trafiği, çevre koruma yönünden gerekli sınırlamalar derhal belirlenmelidir.

3. GAP sularındaki taşımacılığı organize edecek bir "İçsu Yolları İşletmesi" kurulmalıdır.

4. GAP sularında yapılacak su yolu taşımacılığını denetleyecek otorite (Liman Başkanlığı, v.s.), Atatürk Baraj Gölü merkez ve diğer önemli büyüklükteki göllerde şube olmak üzere oluşturulmalıdır.

5. GAP Bölgesi sularının merkezini oluşturacak en büyük baraj gölü olan Atatürk Baraj Gölü'nde, yeni tekne inşaatını, bakım-tutumunu yapabilecek bir tersane bulunmalıdır.

6. GAP sularında çalışacak belirli bir tonajın üzerindeki teknelerin proje ve inşaatının kontrolünde Türk Loydu'nun denetimi zorunlu tutulmalıdır.

7. Adeta bir "Göller Bölgesi" olacak Yöre'de, gemi mühendisliği hizmetlerini koordine edecek bir Gemi Mühendisleri Odası-Bölge Temsilciliği kurulmalıdır.

8. Bölge'deki karayolu, demiryolu, havayolu gibi diğer ulaşım yolları ile bağlantılı ve onları bütünleştiren, ekonomik içsu yolları ulaşımına önem verilmelidir.

9. Göl liman ve tekne barınma yerlerinin, değişken su seviyesi özelliğine uygun olarak planlanması gerekmektedir.

10. GAP sonucu ortaya çıkacak her türlü sanayi potansiyelini değerlendirmek, yeni yatırım imkanlarının ortaya çıkmasına yardımcı olmak ve su ürünleri ihracatını geliştirmek açısından:

* Tekne inşaatı sektörüne,
* Su ürünleri avcılığına (balıkçılık sektörü) önem vermek zorunludur.

11. Stratejik önemi çok büyük olan GAP tesislerinin (tüneller, baraj gövdeleri, v.s.) su altından bilimsel ve kontrol amaçlı bakımı periyodik aralıklarla yapılmalıdır.

12. Özellikle, üzerinde hiçbir coğrafi engel bulunmayan Harran Ovası'nda zirai mücadele, tohumlama, gübreleme gibi işlemlerde konvansiyonel olmayan yeni yöntemlerin geliştirilmesi düşünülmelidir.

13. İleride kurulması gündeme gelebilecek bir "GAP Havayolları" ulaşım sistemi içinde özellikle turistik amaçlı" Deniz Uçağı İşletmeciliği" düşünülmelidir.

V. KAYNAKLAR

1. GAP-The Southeastern Anatolia Project "Master Plan Study". S.P.O. Nippon Koei Co. Ltd.- Yüksel Proje A.Ş. "Joint Venture", April-1989.

2. GAP Sularına Uygun Balıkçı Tekneleri, Aydın Şalcı, Ağustos-1989. İ.T.Ü. - D.E.Ü. (D.B.T.E.) "Balıkçı Gemileri ve Yat Teknolojisi" Yaz Okulu, İzmir.

3. Gemi Mühendisliği Açısından GAP. Aydın Şalcı, Mayıs-1990. Yıldız Üniversitesi-Gemi İnş. Müh. Böl. Seri Konferansları, İstanbul.

4. Bilim Adamı Gözü ile GAP'a Toplu Bakış, Aydın Şalcı, Mayıs-1990, Yeni Gebze Gazetesi "GAP Eki", Gebze-Kocaeli.

5. Van Gölü Ulaştırma Olanaklarının İncelenmesi ve Taşımada Kullanılacak Gemi Tiplerinin Saptanması, Proje No : 75-9-UKİ 25302-AI, (Ulaştırma Bakanlığı) Mayıs-1976, İstanbul.

6. Tuna Nehri'nde Ulaşım Projesi, D.B. Deniz Nakliyatı T.A.Ş. Projesi, İ.T.Ü. Gemi Enstitüsü (Ortak Rapor) 1978, İstanbul.

7. GAP Proje Teklifleri, TÜBİTAK-MBEAM-Makina Enerji Sistemleri Araştırma Bölümü(MESAB) Mart-1990, Gebze-Kocaeli.

8. Atatürk Baraj Gölü'nde Ulaşım Etüdü ve Optimum Gemi Tiplerinin Seçimi, Aydın Şalcı-Levent Yurdçu (Diploma Tezi) Haziran-1990, İstanbul, Y.Ü. Gemi İnş. Müh. Böl.

9. GAP Sularına Uygun Balıkçı Tekneleri için Prototip Dizayn Geliştirilmesi. Aydın Şalcı-İsmail Şahin (Diploma Tezi) Haziran-1990, İstanbul, Y.Ü. Gemi İnş. Müh. Böl.

10. GAP Sularıiçin Bilimsel Araştırma Gemisi Dizaynı, Aydın Şalcı-Hasan Sancak (Diploma Tezi) Haziran-1990, İstanbul. Y.Ü. Gemi İnş. Müh. Böl.

11. Bilimsel Araştırma Denizaltıları Dizaynı, Aydın Şalcı-Deniz Vural (Diploma Tezi) Haziran-1990, İstanbul, Y.Ü. Gemi İnş. Müh. Böl.

12. Şanlıurfa Su Tünelleri içinde çalışabilecek Cep Denizaltısı Dizaynı, Aydın Şalcı-Ali Terzi (Diploma Tezi) Haziran-1990, İstanbul, Y.Ü. Gemi İnş. Müh.

13. Deniz Uçağının Gemi Mühendisliği Açısından İncelenmesi, Aydın Şalcı-Deniz Vural (Proje Çalışması) Şubat-1990, İstanbul, Y.Ü. Gemi İnş. Müh. Böl.

14. "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Çalışması" İhale Dosyası, Temmuz-1990, Ankara, T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı.

15. "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Çalışması" Proje Teklifi Dosyası, Eylül-1990 Teksis A.Ş.-TÜBİTAK-MBEAM-DHV-v.b. Ankara.

NUTRITIONAL MANAGEMENT "NEW ZEALAND" STYLE FOR OPTIMUM ANIMAL PRODUCTION

Colin HORTON
Livestock Consultant
AEL Corporation Ltd.

INTRODUCTION

New Zealand is located in the South Pacific Ocean between latitudes 34 and 47 degrees South. It has some 260,000 square kms of land or is similar in size to Great Britain. Of the 26.8 million hectares only some 9.5 million hectares is in sown pasture or under cultivation. The country is broadly speaking in two main islands with a distance of 1600 kilometres from North to South . Of the 11.5 million hectares in the North Island one tenth is classed as mountainous. In the South Island of the 15 million hectares over half is mountainous.

The climate is generally temperate with sunshine hours ranging from 1,500 to 2,500 hours per annum. However, the range could be considered from hot/humid semi-subtropical in the North to cold/dry in the central South. Rainfall varies from 400 to 3,200 mm per year depending on locality.

The population of 3.3 million people predominantly live in the North Island. The distribution is about 16 percent rural and 84 percent urban, with the trend of urban drift.

The average farm size is approximately 270 hectares. The main types of farming are being sheep and beef and dairying.

The number of farmed livestock in New Zealand is around 65 million sheep, 2.8 million beef cattle, 3.2 million dairy cattle, 1 million deer, 1 million goats.

There are other animals farmed at various levels like horses, pigs, poultry, rabbits, but these do not make up a big sector of our livestock industry.

II. LAND DEVELOPMENT

New Zealand is a relatively young country when considering an agricultural history. Being colonised by Europeans only some 150 years ago, much of the land has had to be cultivated into pasture land sufficient to support an agricultural industry.

With land development practices, we have seen the growth of allied agro-businesses: contractors with cultivation machinery, fertiliser manufacture and spreading companies, research facilities for development and analysis of new pasture species, fertiliser reguirements for differing soils and animal production parameters.

Most New Zealand soils need fertilisers on an annual basis, especially phosphate and sulphur. Topdressing of pastures is essential for their maintenance and productivity.

Some 4 to 5 million hectares are topdressed annually with a total of some 1.1 million tonnes of manufactured fertiliser. Of this quantity some 327,000 tonnes are applied by aeroplane predominantly on the hill country for sheep and beef production. Many of these companies employ technical consultancy staff who assist the farmer in choosing the best fertiliser for their farming operation.

The development of new pasture species for livestock production for varying climatic conditions has seen the scientists develop a wide range of cultivars for optimum production. Species that can survive and perform in hot dry conditions to freezing cold conditions have had to be developed. The search for new cultivars continues all the time.

III. PASTURE MANAGEMENT AND ANIMAL PRODUCTION

Throughout the seasonal yearly cycle we have found from research that there will be periods when pasture available either exceeds demand or does not meet demand from the livestock numbers grazing on it. By varying stocking rates we hope to achieve greater matching of surpluses and deficits in supply. However where these do occur, then we have had to either harvest supluses as silage or hay and then feed these out during periods of deficit. In our New Zealand system concentrate feeding is a rarity due to cost. We have had to develop a cheap, cost-effective method of livestock production. This has meant that our dairy cattle have had to be selected over many generations for high milk production from a pasture grazing system. Hence our Friesian Holsteins are not as large as their European or American counterparts, but, in efficiency of milk production, they rank in the top of the world supplies. Our top herds produce in excess of 7,000 kgs of milk solely from pasture.

If we were to ad-libertum feed our Holstein-Friesian cows they would consume 5,700 kg DM/hd/year. If we are stocking at 3.7 cows/ha this represents a demand for 21,114 kgs DM/ha/year. On average we know we only produce some 15,900 kg DM/ha hence a need to reduce by 20-40 percent the requirement.

By rationing to the animals physiological needs this can be achieved with economically no loss in production. By taking account of the full yearly physiological cycle relative to the cow's body weight and productive capacity we can then conserve surpluses created into hay or silage. We also can then utilise forages of lower energy values for certain periods of the lactational curve with no great detrimental effect on production.

An example would be a cow in peak lactation requiring 15 kg dry matter (DM)/day as pasture with an metaboisable energy (ME) value of 12.7 kg ME/kg DM. A dry cow on the other hand requires only 4-6 kg DM to maintain itself.

Feed budgeting is the mechanism we utilise for achieving the most cost effective consumption of available fodder into production.

The basis of feed budgeting being:

* monthly pasture growth figures
* growth and production feed requirements
* allocation of feed correctly eg. electric fencing
* identification of feed surpluses/deficits

In practise to achieve this, farmers must be taught the principles of pasture growth and mechanisms for the maintenance of the pasture sward. This may mean varying mob size, changing paddock sizes and new pasture harvesting techniques. In New Zealand, on sheep and beef farms in a survey conducted those farmers with 20 or more paddocks achieved a 30 percent increase in production over those farmers with fewer paddocks. Wool production was increased from 4.8 kgs/ewe.

During periods of pasture deficits there are options we can pursue:

1. Feed from surpluses available, or
2. Utilise conserved or bought in feedor, or
3. Utilise irrigation

1. This usually consists of hay or silage. The periods of deficit must be identified early and then the surpluses spread out accordingly.

2. The cost of feed must be analysed. For instance, in New Zealand 1 kg of DM as pasture costs about 43 Turkish Lira whereas a kg DM of barley costs 504 TL. In relative energy terms this equates to 308 TL (as barley has 27 more energy per kg than pasture). Our extension services would show to the farmer the relative energy costs of each option as following;

1- 25 kg bale meadow hay is equivalent to
2x14 kg bales barley straw
70 kgs wilted silage
16 kgs barley meal
14-16 kgs pasture
0.1 cu.m. silage

3. In considering irrigation under New Zealand conditions identification of deficits has to be early to be productively efficient for benefit. Research has found that if pasture is irrigated two or three times per year whenever the available soil moisture content is 10 percent relative to 20 percent available soil moisture (which would take at least 8 irrigations per year) then there was only a 10 percent less in pasture growth compared to at a 20 percent level.

However this was more then compensated with by a decrease in labour and water costs. In our situation it was then found not to be necessary to have large expensive irrigation units to achieve a cost efficient result.

IV. AGRICULTURAL INDUSTRIAL DEVELOPMENT

New Zealand agricultural productive development has been paralleled by a development of the agro-industrial sector. Large co-operative milk processing, meat processing, wool selling industries have developed. With the production of 330,000 tonnes of milkfat (4.78 test) and 1,218,000 tonnes of meat produced most years an industry had to be developed to handle processing and export of these products. The majority of all New Zealands agricultural production has to be exported and this accounts for a large proportion of the countries export receipts.

Whilst only 16 percent of the countries population is rural based there is another 40 percent employed who are involved in agricultural product development and processing. There are not only the basic animal product manufacturing businesses, but all the industries associated supplying the agricultural production sector. These include the machinery people, animal remedies, feed merchants, sheep shearing personey, the general merchandise companies.

Many rural townships that are a characteristic of the New Zealand countryside rely on the prosperity of the farming community. With their prosperity, schooling, facilities and commerce and banking facilities have developed. The socio-economic benefits to the whole community have been reliant on agricultural production.

The GAP totals some 74,000 sq km of land. Given that this area is only slightly smaller than the area sown in pasture in New Zealand then the potential for the development of an economic livestock industy is massive. By utilising the right technologies this potential is achievable.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı-Kamil ŞERBETÇİ-Başkan-Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası

Teşekkür ederiz efendim. Üçüncü oturumdaki konuşmalar tamamlanmış durumda. Sorusu olanlar varsa, not almak istiyorum. Buyurun.

Halim DEMİRKAN-ETİBANK

Sayın Başkan, ben müsaadenizle Turhan ÜNVER Bey'in anlattıklarına bir açıklama getirmek istiyorum. Ayrıca, genel olarak GAP Bölgesi'ndeki aranabilir mineral kaynaklarla ilgili kişisel fikirlerimi açıklamak istiyorum. Turhan ÜNVER Bey'in GAP Bölgesi'ndeki madencilik potansiyelini anlatırken, bahsetmiş olduğu Diyarbakır-Ergani Bölgesi'indeki bakır işletmesiyle ilgili küçük bir açıklama yapacağım. Bu işletmemiz, Elazığ iline bağlı Maden ilçesinde olup, yalnızca ismini Ergani'den almaktadır. Tabii bu bir coğrafi sınırlama, burayı GAP'ın dışına çıkarmak anlamsız gelebilir. Ancak, işletmenin çok uzun yıllardan beri bakır üretimine sahne olması, şu andaki tesislerin neredeyse ekonomik ömrünü dolduruyor olması ve cevher rezervlerinin de çok azalması nedeniyle, GAP Bölgesi madencilik alanında, bu madenin çıkarılmasını öneriyorum.

Bahsetmek istediğim ikinci konu gübre ile ilgili. Mazıdağı'ndaki Fosfat Tesislerimiz'in ilk amacı, kurulacak bir entegre gübre tesisine hammadde sağlanmaktır. Fosfat Tesislerimiz şu anda faaliyettedir ancak besleyecek bir gübre tesisinin olmayışı nedeniyle, Samsun ve Mersin'deki fabrikalara satış yapıyoruz. Bu da nakliye maliyetlerindeki yükseklik nedeniyle karlılığımızı yok etmektedir.

Madenler konusunda bir arama projesinin yürürlüğe girmesinde yarar var. Buna da ilk adım, bir envanter çalışması yapılarak veya yaptırılarak, bir an önce MTA ya da başka bir kanalla geliştirilecek bir projenin yürürlüğe konulması olmalıdır. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Kamil ŞERBETÇİ

Teşekkür ederiz. Bugünkü toplantımızı da bu şekilde kapatmış oluyoruz. Hepinize teşekkür eder, saygılarımızı sunarız efendim.

DÖRDÜNCÜ OTURUM

Oturum Başkanı: Cemal TERCAN

Genel Başkan, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

GAP KAPSAMINA GİREN İLLERİN SANAYİ YAPISI VE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ İÇİN GEREKLİ TEDBİRLER

Mahmut YALÇIN

Başkan Yardımcısı, Sanayi ve Ticaret Başkanlığı, KOSGEB

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ TEŞEBBÜSLERİN BÖLGE KALKINMASINDAKİ ROLÜ

Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU

Müşavir, Devlet Bakanlığı

GAP BÖLGESİ'NDEKİ ESNAF VE SANATKARLARIN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Suat YALKIN

Genel Başkan Yardımcısı, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

TARTIŞMA

GAP İLLERİ SANAYİ YAPISI VE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ İÇİN GEREKLİ TEDBİRLER

Mahmut Esat YALÇIN
Başkan Yardımcısı
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
KOSGEB

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) Bölgesi, Ülkemiz'in Güneydoğusu'nda 74,000 km2'lik bir alanı oluşturan Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa, Batman ve Şırnak illerini kapsamaktadır. Güney'de Suriye, Güneydoğu'da ise Irak Devletleri ile sınır teşkil eden bu Bölge, alan olarak Ülkemiz topraklarının % 9.5'nu oluşturmaktadır.

Bu Bölge'de yaşayanların nüfusu, 1985 nüfus sayımına göre 4,303,567 kişi olarak tesbit edilmiş olup, Ülkemiz nüfusunun % 8.5'nu teşkil etmektedir. Nüfusu oldukça hareketlilik gösteren Bölge'de, ortalama nüfus artış oranı, geçtiğimiz 20 yıllık dönemin ortalamaları itibariyle % 2.9 olarak, yıllık % 2.4 olan Ülke nüfus artış ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir.

Bu Bölge sosyo-kültürel ve ekonomik göstergeler itibariyle değerlendirildiğinde, Ülkemiz'in az gelişmiş Bölge'si olarak görülmektedir. Bölge'de kişi başına düşen Gayri Safi Bölgesel Hasıla, 1985 yılı verileri itibarıyla 639 ABD Doları olarak tesbit edilmiş olup, dönem için Ülkemiz genelinde 1,350 ABD Doları olarak belirlenen ortalamanın oran olarak % 47.3'lük kısmını oluşturmaktadır.

Tarihsel gelişim içerisinde, birçok medeniyetin yerleşim alanını teşkil eden bu Bölge'ye, ekonomik gelişme için gerekli olan birçok unsuru bünyesinde bulundurmakta olmasına rağmen, son yıllara kadar mevcut potansiyelini yeterince değerlendirecek yatırımlar yapılamamıştır.

Bununla beraber, Bölge özellikle buğday, et, süt gibi temel gıda maddeleri açısından ele alındığında kendine yeterli bir durum göstermektedir.

Bazı tarımsal ürünlerin önemli bir üreticisi durumunda olan Bölge'nin özellikle sulama ve hidroelektrik enerji üretimine ağırlık verilecek şekilde ve daha ileri aşamada, sanayi, ulaşım ve turizm sektörleri de dahil tüm sektörleri kapsayacak şekilde, ulusal düzeyde ve kapsamlı bir şekilde ele alınması; Ülkemiz için olduğu kadar diğer ülkeler için de sosyo-ekonomik kalkınmada bölgelerarası dengesizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik bir model ve örnek uygulama olacaktır.

II. GAP BÖLGESİ'NİN SANAYİ YAPISI VE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİNİN DURUMU

Bölge'de, tarım ve hayvancılık en önemli ekonomik uğraş alanlarını teşkil etmektedir. Buna bağlı olarak, nüfusun düzensiz dağılımı ile yerleşim alanlarının programsız bir gelişim gösterdiği tesbit edilmektedir. Bölge'de, eldeki verilere göre nüfusun % 50.1'inin kırsal, •% 49.9'unun ise kentsel yerleşim alanlarında yaşadığı görülmektedir.

Sözkonusu Bölge nüfusunun, % 47'si ekonomik açıdan aktif nüfus olarak kabul edilen 15-65 yaş grubu içerisinde yer almakta olup, bu grubun dışında kalan nüfus içinde % 50'lik bir oran ile 15 yaşından küçük nüfus, eğitim ve yönlendirme neticesinde nitelikli işgücü potansiyelini oluşturmaktadır.

Bölge, sanayi yapısı açısından Ülkemiz'in diğer bölgelerine göre oldukça farklı bir yapı sergilemektedir. Kısıtlı sermaye birikimi ve geleneksel aile bağları neticesinde, ağırlıklı olarak beceriye dayalı ve el sanatları olarak değerlendirilebilecek ürünlerin aile işletmeleri veya ev işletmeleri düzeyinde üretildiği görülmektedir. Diğer taraftan, özel teşebbüs yatırımlarının bugüne kadar Bölge'ye çekilmesi için gerekli şartların yeterince oluşturulamamış olması; kişisel beceri düzeyi oldukça yüksek olan Yöre insanına bu yönü ile gerek teknolojik gelişmelere entegrasyon ve ileri üretim yöntem ve araçlarını kullanma, gerekse yeni yatırımlara yönelme açısından yeterince uygun bir ortam hazırlayamamıştır. Genelde, bütün ülkeler için geçerli olan, ancak Ülkemiz için özelde çok daha belirgin bir duruma işaret etmek gerekirse; bölgelerarası dengesizliğin ortadan kaldırılması veya en aza indirilmesi için sanayi yatırımlarının teşvik edilmesi ve bu kapsamda da küçük ve orta ölçekli yatırımlara ağırlık verilmesi büyük önem taşımaktadır. Bilindiği üzere, ekonomik kalkınmada küçük ve orta ölçekli işletmeler; kuruluşlarında az sermayeye ihtiyaç duyulması, üretim aşamasında esnek yapıları itibariyle ekonomik dalgalanmalara uyum göstermektedir ve belirli kalite beklentisine cevap verecek şekilde desteklenme ve yönlendirilmeleri durumunda ise pazarlama açısından serbest piyasa ekonomisinin özünü teşkil eden, rekabetçi piyasa şartlarında ihtiyaçların karşılanması için optimum maliyet veya ücretlerin oluşmasının temel taşlarını teşkil etmektedir.

Bütün bunların ışığı altında, Bölge illerinin sanayi yapısı incelendiğinde, Tablo 1'de görüldüğü üzere;

TABLO 1 : BÖLGE İLLERİNDE İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNİN DURUMU

İli*	İşyeri		Çalışanlar		Kurulu Güç		Katma Değer	
	Sayısı	(%)	Sayı	(%)	BG	(%)	TL	(%)
Adıyaman	690	6.1	3,491	7.2	22,629	7.4	11,512,996,966	8.3
Diyarbakır	1,510	13.4	6,978	14.4	47,060	15.4	21,556,907,309	40.5
Gaziantep	5,701	50.7	26,936	55.8	162,713	53.0	55,735,012,080	4.5
Mardin	947	8.4	2,797	5.8	23,471	7.7	6,232,498,861	27.9
Siirt	628	5.6	2,416	5.0	28,024	9.1	38,312,625,150	3.1
Şanlıurfa	1,773	15.8	5,700	11.8	22,563	7.4	4,262,721,344	100.0
Bölge Top.	11,249	100.0	48,318	100.0	306,460	100.0	137,612,761,710	
Ülke Top.	193,753		1,463,175		11,295,620			
Bölge/Ülke		5.8		3.3		2.7		2.1

* Yeni il olan Batman ve Şırnak için veriler ayrı ayrı belirtilmemiştir.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüşü 1985 Yılı Sayımları

Bölge illerinde yer alan imalat sanayi işletmelerinin Ülkemiz toplamı içinde;

* İşyeri sayısı açısından % 5.8
* Çalışanlar ortalaması açısından % 3.3
* Kurulu çevirici güç kapasitesi bakımından % 2.7
* Yaratılan katma değer itibariyle % 2.1

paya sahip oldukları görülmekte ve Bölge'nin iller itibariyle kendi içerisinde değerlendirilmesi yapıldığında, Gaziantep ilimizin diğerlerine göre sanayileşme açısından daha ileri bir düzeyde olduğu tespit edilmektedir.

Gaziantep ilimiz Bölge toplamı içinde;

* İşyeri sayısı açısından % 50.7
* Çalışanlar ortalaması açısından % 55.8
* Kurulu çevirici güç kapasitesi bakımından % 53.0
* Yaratılan katma değer itibariyle % 40.5

paya sahip bulunmaktadır.

Bölge illerinde yer alan imalat sanayi işletmeleri alt sektörler itibariyle incelendiğinde; Tablo 2' de görüldüğü üzere; işyeri sayısı itibariyle:

TABLO 2 : BÖLGE İLLERİNDEKİ İMALAT SANAYI İŞLETMELERİNİN İKTİSADİ FAALİYET KOLLARINA GÖRE DURUMU

İktisadi Faaliyet Kodu ve Cinsi		İşyeri Sayı	İşyeri (%)	Katma Değer (TL)	Katma Değer (%)
31	Gıda, içki ve tütün sanayi	2,340	20.8	37,448,982,336	27.2
32	Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi	3,411	30.3	26,446,313,739	19.2
33	Orman ürünleri ve mobilya sanayi	1,552	13.8	13,704,313,176	10.0
34	Kağıt, kağıt ürünleri ve basım sanayi	193	1.7	1,461,859,579	1.1
35	Kimya-petrol, kömür kauçuk ve plastik ürünleri sanayi	800	7.2	35,695,048,884	25.9
36	Taş ve toprağa dayalı sanayi	258	2.3	14,046,645,804	10.2
37	Metal ana sanayi	139	1.2	898,789,303	0.3
38	Metal eşya-makina ve teçhizat, ulaşım aracı ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi	2,420	21.5	8,151,018,889	5.9
39	Diğer imalat sanayi	136	1.5	259,790,000	0.2
Bölge Toplam		11,249	100.0	137,612,761,710	100.0

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü 1985 Yılı Sayımları

* Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi iş kolunun % 30.3
* Metal eşya, makina ve teçhizat imalat sanayi iş kolunun % 21.5
* Gıda, içki ve tütün sanayi iş kolunun % 20.8
* Orman ürünleri, mobilya sanayi iş kolunun % 13.8

payla ve Bölge'deki imalat sanayi işletmeleri toplamının % 86.4'ünü oluşturmakla önemli bir yere sahiptir.

Bu iktisadi faaliyet kollarının, toplam bölge imalat sanayi işletmelerince yaratılan toplam 137,612,761,710 TL'lık katma değer içerisindeki paylarının sırası ile; % 19.2, % 5.9, % 27.2 ve % 10.0 olduğu tespit edilmektedir.

Bölge illerinde yer alan imalat sanayi işletmelerinin çalışan işçi sayısı esas alınmak suretiyle büyüklükleri itibariyle değerlendirilmesi yapıldığında; Tablo 3'de görüldüğü üzere; 1-9 işçi çalışan küçük sanayi işletmelerinin toplam bölge sanayi işletmeleri içerisinde;

TABLO 3 : BÖLGE İLLERİNDE İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNİN BÜYÜKLÜKLERİ İTİBARİYLE DURUMU

Büyüklük Grubu	İşyeri Sayı	(%)	Çalışanlar Sayı	(%)	Kurulu Güç BG	(%)	Katma Değer TL	(%)
İşçi Sayısına Göre*								
Bölge								
(1-9)	11,006	98.0	30,740	63.6	152,742	49.8	50,535,026,514	36.7
(10-24)	143	1.0	2,096	4.3	14,868	4.9	4,401,489,200	8.2
(25 +)	100	1.0	15,482	32.1	138,850	45.3	82,676,245,996	60.1
Toplam	11,249	100.0	48,318	100.0	306,460	100.0	137,612,761,710	100.0
Ülke								
(1-9)	183,106		526,436		2,769,003		842,230,520,438	
(10-24)	5,777		90,566		523,115		202,538,372,992	
(25 +)	4,870		846,173		8,003,502		5,454,241,075,905	
Toplam	193,753		1,463,175		11,965,620		6,499,054,969,336	
Bölge/Ülke		5.8		3.3		2.7		2.1

* İşçi sayıları itibarıyla büyüklük gruplarının hizalarında verilen rakamlar o büyüklük grubunun payını göstermektedir.

Kaynak:Devlet İstatistik Enstitüsü 1985 Yılı Sayımları

* İşyeri sayısı açısından % 98.0
* Çalışanlar ortalaması açısından % 63.6
* Kurulu çevirici güç kapasitesi bakımından % 49.8
* Katma değer itibariyle % 36.7

olarak önemli bir paya sahip oldukları dikkati çekmektedir.

Bölge illerinde yer alan küçük sanayi işletmeleri, 1-9 kişi çalıştıran işyerleri olarak incelendiğinde; Tablo 4'de görüldüğü üzere Ülkemiz toplamı içinde;

TABLO 4 : İMALAT SANAYİ İŞLETMELERİNİN İLLERE GÖRE DURUMU (1-9 KİŞİ ÇALIŞTIRAN)

İller*	İşyeri Sayı	İşyeri (%)	Çalışanlar Sayı	Çalışanlar (%)	Kurulu Güç Bg	Kurulu Güç (%)	Katma Değer (Milyon TL)	Katma Değer (%)
Adıyaman	685	6.2	1,851	6.0	18,375	12.0	6,149	12.2
Diyarbakır	1,488	13.5	4,196	13.7	14,207	9.3	7,323	14.5
Gaziantep	5,503	50.0	16,329	53.0	84,813	55.5	23,442	46.4
Mardin	942	8.6	2,079	6.8	8,876	5.8	2,958	5.9
Siirt	628	5.7	1,525	5.0	8,489	5.6	8,119	16.0
Şanlıurfa	1,765	16.0	4,758	15.5	17,982	11.8	2,544	5.0
Bölge Toplamı	11,006	100.0	30,740	100.0	152,742	100.0	50,535	100.0
Ülke Toplamı	183,106		526,436		2,769,003		842,231	
Bölge/Ülke		6.0		5.8		5.5		6.0

* Yeni il olan Batman ve Şırnak için veriler ayrı ayrı belirtilmemiştir.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstütüsü 1985 Yılı Sayımları.

* İşyeri sayısı açısından % 6
* Çalışanlar ortalaması açısından % 5.8
* Yaratılan katma değer itibariyle % 6

paya sahip oldukları görülmektedir.

Hiç şüphesiz, kapsadığı coğrafi alan ve barındırdığı nüfus açısından ele alındığı takdirde, Bölge'nin Ülkemiz ekonomisine olan katkısının sanayileşmenin dekteklenmesi suretiyle artırılması gerekmektedir.

Ancak, Gaziantep ilimizin gelişmiş yapısına paralel olarak küçük sanayi işletmeleri bakımından da benzer şekilde Bölge içerisinde;

* İşyeri sayısı bakımından % 50
* Çalışanlar ortalaması açısından % 53
* Kurulu çevirici güç kapasitesi bakımından % 55.5
* Yaratılan katma değer itibarıyla % 46.4

ile önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir.

III. GAP BÖLGESİ İÇİN ÖNGÖRÜLEN SANAYİ KALKINMA HEDEFLERİ VE STRATEJİSİ

Bölge'nin şartları, mevcut kaynaklar ve karşılaşılan darboğazların yanısıra, Ülke ekonomisi ve kalkınma

hedeflerinin analizi gözönüne alınarak Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin 2005 yılına kadar uzanan uzun-dönemli kalkınma amaçları, temel stratejileri ve hedefleri tespit edilmiş ve bu hedeflere ulaşılması için gelişme projeleri ve diğer tedbirlerin formüle edildiği bir Master Plan hazırlanmıştır. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nca hazırlanan ve yürütülmekte olan Master Plan çerçevesinde kapsamlı sulama, hidroelektrik enerji temini, sanayi, kentsel ve bölgesel altyapı gibi kalkınmanın temel unsurları ele alınmıştır.

Sözkonusu Master Plan'da " Sanayi Kalkınma Hedefleri" şu şekilde belirlenmiştir.

1. Bir yandan GAP Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında harekete geçirici bir rol üstlenilerek, diğer yandan, eğitim/öğretim ve teknolojik gelişme için talep oluşturacak rol üstlenilerek GAP Bölgesi'nin imajının, toplumsal refahının ve halkın motivasyonunun geliştirilmesi,

2. Yüksek gelirli istihdam olanaklarının genişletilmesi ve böylece bölgelerarası gelir eşitsizliğinin giderilmesine katkıda bulunulması,

3. İhracatın teşviki ve döviz gelir ve tasarruflarının artırılması konusundaki ulusal amaçlara katkıda bulunulması.

Bu hedeflere ulaşılması bakımından aynı planda takip edilmesi gereken" Sanayi Kalkınma Stratejisi"nin ana başlıkları,

1. Mevcut yerel hammaddeleri kullanan ihracata yönelik üretim yapabilecek sanayilerin belirlenmesi ve aşamalı olarak geliştirilmelerinin teşvik edilmesi,

2. Üretim teknolojileri ve yönetim tekniklerinin geliştirilmesi, sermaye birikimi ve girişimciler için uygun bir ortam hazırlanmasının sağlanması ile uluslararası pazarlara açılınabilmesi bakımından stratejik önemdeki endüstrilerin örnek alınarak değerlendirilmesi,

3. Karşılaştırmalı yer seçimi avantajları ve illerarası ilişkileri gözönüne alınarak, az gelişmiş beş ilin herbirinde en az bir tane stratejik sanayinin kurulması,

4. Kredi, bilgi ve teknik destek sağlanması suretiyle yerel girişimcilerin teşvik edilmesi,

5. İlgili kamu kuruluşlarının fonksiyonlarının iyileştirilmesi,

Bu stratejik planlamanın özellikle son iki maddesinde belirtilenler açısından, yeni kurulan ve kısa adı "KOSGEB" olan Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı olarak, işbirliği içerisinde koordineli bir çalışma yapılabileceğini belirtmek istiyorum. KOSGEB'ce, başarılı çalışmaları mevcut olan ve yeni kuruluş içerisinde yer alan "KÜSGET", Küçük Sanayi Geliştirme Teşkilatı Genel Müdürlüğü'nün bugüne kadar yapmış olduğu çalışmalara dayalı olarak, genişletilerek sürdürülecek faaliyetler ile bu konuda etkin sonuçlara ulaşılacağına olan inancımı dile getirmek istiyorum.

IV. KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ İÇİN GEREKLİ TEDBİRLER

İdare Başkanlığımız'a bağlı olarak faaliyet gösteren Gaziantep'teki Teşkilatımız vasıtasıyla ağırlıklı olarak Gaziantep ilimizdeki küçük ve orta ölçekli sanayi işletmelerine üretim, yönetim ve pazarlama safhalarında karşılaştıkları problemlerin çözümü için sağlanan danışmanlık ve uygulamalı destek hizmetlerinin Bölge sanayicilerinin daha büyük bir kısmını kapsayacak şekilde genişletilmesi ve yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Takdir edileceği üzere, oldukça kapsamlı olan ve Ülkemiz için büyük önem taşıyan böyle bir projenin çok sıkı bir işbirliği ve belirli bir program dahilinde yürütülmesi gerekmektedir. Bu sebeple, Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı olarak asli görev alanımıza giren küçük ve orta ölçekli sanayi işletmeleri ile ilgili;

1. Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) kapsamına giren; Gaziantep, Şanlıurfa, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Adıyaman, Batman ve Şırnak illeri ile ilgili Tablo 5'te makro planda verilmiş olan ekonomik verilerin detaylı çıkarılması,

TABLO 5 : SANAYİ İŞLETMELERİNİN İLLERE VE İŞKOLLARINA GÖRE DURUMU

İli		İşkolu	İşyeri Sayısı	Çalışanlar Sayısı	Kurulu Güç	Katma Değer (Milyon TL)
ADIYAMAN		31	183	1,227	5,600	1,407
		32	81	917	4,180	2,640
		33	117	334	8,280	2,986
		34	51	136	288	151
		35	25	75	75	28
		36	41	402	1,520	3,823
	(*)	37	-	-	-	-
		38	192	400	2,736	477
	(*)	39	-	-	-	-
		Toplam	690	3,491	22,629	11,513
DİYARBAKIR		31	311	2,646	4,496	12,958
		32	489	1,822	4,549	4,053
		33	260	600	1,120	1,208
		34	35	151	16	284
		35	50	75	25	173
		36	70	674	18,765	1,319
	(*)	37	-	-	-	-
		38	295	1,010	18,089	1,542
	(*)	39	-	-	-	-
		Toplam	1,510	6,978	47,060	21,557
GAZİANTEP		31	987	6,150	26,517	17,834
		32	1,891	10,512	34,345	17,386

		33	735	2,259	11,632	3,536
		34	73	323	552	910
		35	424	2,563	12,903	4,739
		36	103	1,097	20,930	5,932
		37	139	399	430	399
		38	1,280	3,564	55,404	4,8[illegible]
		39	69	69	-	155
		Toplam	5,701	29,936	162,713	55,735
MARDİN		31	302	956	6,473	1,855
		32	242	599	430	383
		33	60	60	660	94
		34	17	68	510	111
		35	125	200	700	134
		36	2	537	13,925	3,240
	(*)	37	-	-	-	-
		38	177	333	729	373
		39	22	44	44	42
		Toplam	947	2,797	23,471	6,232
SİİRT		31	146	619	7,122	1,776
		32	224	405	40	343
		33	80	200	840	5,574
		34	17	34	-	5
		35	1	548	-	30,493
		36	2	288	18,785	372
	(*)	37	-	-	-	-
		38	158	322	1,237	492
	(*)	39	-	-	-	-
		Toplam	628	2,416	28,024	38,313
ŞANLIURFA		31	411	1,970	7,362	1,599
		32	484	1,487	2,471	1,641
		33	300	540	1,220	305
	(*)	34	-	-	-	-
		35	175	400	1,025	128
		36	40	80	880	105
	(*)	37	-	-	-	-
		38	318	1,110	9,605	422
		39	45	113	-	63
		Toplam	1,773	5,700	22,563	4,263
BÖLGE TOPLAM			11,249	48,318	306,460	137,612

*Konu ile ilgili bilgi bulunamamıştır.

Kaynak:Devlet İstatistik Enstitüsü 1985 Yılı Sayımları

2. Ülke genelinde mevcut olan bilgiler ile bu Bölge'nin ekonomik bilgilerinin ve K.O.S. ile ilgili verilerin analizi sonucunda gerek halihazır durumda güçlü görülen, gerekse ilerisi için ümit vaad eden sektörler ile bu sektörlere bağlı ürünler ve üretim proseslerinin tesbiti,

3. GAP Bölgesi'ne giren illerdeki küçük ve orta ölçekli işletmeler ile büyük ölçekli işletmeler hakkında;

* Firma sayıları,
* Çalıştırılan kişi sayısı,
* Yaratılan katma değer,
* Kurulu makina parkının güç ve parasal olarak değeri,
* Satış ve ciro değerleri (mümkün olursa yurtiçi katkısı ve bölgesel katkıları) gibi bilgilerin çıkarılması,

4. Bu işletmelerin ürünlerinin yurtiçi ve yurtdışı pazar imkanları, satış ve ihracat kanalları, miktar cins ve ülkeler bazında dağılımlarının tesbiti,

5. Bu işletmelerden sürekli ve düzenli olarak ve yan sanayi niteliğinde üretim yapanların tesbiti, bunların mamul madde ve yarımamul madde bazında büyük sanayiye yaptıkları teslim ve kabullerde karşılaştıkları sorunlar ve bunların niteliklerinin belirlenmesi,

6. Bu Bölge'de yer alan ve atıl kapasitesi mevcut bulunan K.O.S. işletmelerinin tesbiti ve bunlar için diğer sektörlerde öngörülen geliştirme hedef ve stratejilerine uyumlu, ayrıca genel teşvik ve muafiyetlerden yararlanılacak şekilde ürün bazında tavsiyede bulunulması ve bu konularda proje profilleri ve fizibilite etüdlerinin hazırlanmasında yardımcı olunması,

7. Bir önceki maddede belirtilen hususlara benzer olarak ürün ve proses bazında yeni yatırım yapacak müteşebbislere yardımcı olunması,

8. Bu Bölge'de yer alan işletmelerin ürün miktar ve kalitelerinin optimize edilmesi, dolaylı olarak da birim ürün maliyetlerini düşürmek suretiyle öncelikle iç pazar ancak daha uzun dönemde ise asıl amaç olarak dış pazar imkanlarının artırılmasının sağlanmasına yönelik olarak danışmanlık (teknik, ekonomik, yönetimsel) hizmetleri verilmesi,

9. Bölgesel ihtisaslaşma ile üretim ve sanayide entegrasyonun sağlanmasına yönelik olarak diğer kamu kurum ve kuruluşlarının yetki ve görev alanına giren düzenlemeleri de içerecek şekilde teşvik ve istisnaları kapsayacak konularda görüş getirilmesi ve bu konularda mevcut uygulamalar hakkında bu işletmelerin bilgilendirilmeleri ile yararlanmalarının sağlanması,

10. Bu Bölge'deki K.O.S. işletmelerinin ürünlerinin tanıtılmasına destek sağlanması ve pazar imkanlarının artırılmasına yönelik olarak özel amaçlı ihtisas fuarlarının açılması için yardımcı olunması,

11. Bu Bölge'de yer alan ve ilerleme işini geliştirme durumunda olan müteşebbisler için öncelikle yakın illerdeki büyük sanayi işletmelerinde iş görüşmeleri düzenlenmesi ve böylece yan sanayi ve tali müteahhitlik imkanlarının artırılması,

12. Bu Bölge'de üretim yapan firmaların, öncelikle ve ağırlıklı olarak Ortadoğu Ülkeleri'ne ihracat yapacakları tahmin edildiğinden, bu ülkelerin gerek şu anda ithal etmekte oldukları, gerekse belirli

şartların gerçekleşmesi halinde ithal edilecekleri tesbit edilen ürünler ile ilgili bir dış pazar araştırması yapılması, bu araştırma sonucunda yoğunlaşan şikayetler ve beklentilerin, kalite, standardizasyon, tanıtım, ambalajlama, nakliye, fiyat, dağıtım kanalları gibi belirleyici konuların tesbit edilmesi,

13. Bu Bölge'den ihracatın yoğun olduğu ülke temsilcilerinin Ülkemiz'e getirilerek Bölge'de inceleme yapmalarının temini, diğer yandan bu Bölge'deki firmalarca üretilen malların diğer alıcı veya potansiyel alıcı ülkelerde yeterince tanıtılmasını sağlayacak pazarlama grupları(marketing mission) oluşturularak belirli programlar dahilinde periyodik olarak iş görüşmeleri yapmalarının sağlanması,

14. Bu Bölge'de kurulacak büyük sanayi işletmelerinin çevresinde kendilerine yan sanayi ve bütünleyici mahiyette üretim yapacak şekilde ihtisas üretim halkaları oluşturacak tedbirlerin alınması ve bu konunun özel bir şekilde teşvik edilmesi,

15. Bu Bölge'de yer alan KOS işletmelerinin hammadde ve yarımamul girdilerini uygun miktar, fiyat ve kalitede temin edebilmeleri ile mamul madde pazarlamalarında yardımcı olunması bakımından bölgesel olarak etkin bir düzenlemeye gidilmesi ve böylece belirli kalitede uygun fiyatlarla ve zamanında hammadde alabilmelerinin sağlanması ayrıca bu firmaların bu konulardaki bilgisizlik ve zaman kaybından doğan aksamaların önlenmesi,

16. Kamu alımlarında, bu Bölge'de yer alan KOS işletmelerince üretilen mamüllere belirli kotalar ayrılması ve öncelikli ve tercihli değerlendirmeye gidilmesi,

17. Bu Bölge'de üretim yapan firmalara kamu ihalelerine iştirakte kısmi teslim yapabilme imkanı tanınması, parti tesliminden sonra kısmi ödeme sağlanması, ayrıca miktar olarak taleplerin karşılanması bakımından benzer işletmeler arasında entegre üretim yapılmasını teşvik edici düzenleme getirilmesi gibi ana hatlar ile belirtilen konularda çalışma yapılması gerektiğini ve bu çalışmaların Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ile işbirliği içerisinde yürütülebileceğini belirterek sözlerime son verirken, bu sempozyumun düzenlenmesinde emeği geçen herkese teşekkür eder, sonuçları itibariyle Güneydoğu Anadolu Bölgemiz ve Ülkemiz için hayırlı olması dileğiyle hepinize saygılar sunarım.

V. KAYNAKLAR

1. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü 1985 Genel Sanayi ve İşyeri Sayımı.

2. Role of Small and Medium Scale Industries in Regional Development, SIDO (KÜSGET), Gürkan ÖNBİLGİN.

3. The Southeastern Anatolia Project Master Plan Study, Final Master Plan Report, Republic of Turkey Prime Ministry State Planning Organization.

4. KOSGEB Yayınları.

KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ TEŞEBBÜSLERİN BÖLGE KALKINMASINDAKİ ROLÜ

Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU
Müşavir
Devlet Bakanlığı

Sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçerken, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve genelde, girişimciliğin çok büyük önem kazanacağı anlaşılmaktadır. Bu gelişme günümüzde kendisini büyük ölçüde belli etmeye başlamıştır. Bu itibarla, gelişmiş toplumlarda girişimcilik potansiyeline sahip olan insanların sahaya çıkarılmasına, bu insanların eğitim yoluyla sahip oldukları girişimcilik niteliklerini daha da geliştirmelerine imkan sağlanmasına ve insanların bu konularda heveslendirilmesine büyük önem verilmektedir. Bilgi toplumunda girişimciliğin en cazip meslekler arasında yer alacağı ve girişimcilerin toplumsal statüsünün yükseleceği artık şimdiden anlaşılmış bulunmaktadır.

Bu nedenle, girişimciliğin fidanlığı olarak kabul edilen küçük ve orta ölçekli işletmeler, günümüzde büyük bir önem kazanmıştır. Tüm dünyada, küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygınlaştırılması, güçlendirilmesi ve daha etkin hale getirilmesi için büyük gayret sarfedilmektedir.

GAP'ın bu Bölge için çok büyük bir nimet olduğu muhakkaktır. Bu nimetin çok iyi kullanılması ve bu fırsatın Bölge'nin kalkınması açısından en iyi şekilde değerlendirilmesi gerekmektedir. GAP'ın Bölge açısından sahip olduğu önemi, Nasipsiz Mehmet Efendi'nin altın topuna benzetebiliriz. Nasipsiz Mehmet Efendi'nin hikayesi şöyle:

"Osmanlının güçlü olduğu dönemlerde bir vatandaş Nasipsiz Mehmet Efendi namıyla ün salmış. Mehmet Efendi'nin ünü nasipsizliğinden kaynaklanmaktaymış. Doğrusu Mehmet Efendi de bu üne hak kazanmış. Zira, Mehmet Efendi hangi işe girişse sonu başarısızlıkla sonuçlanıyormuş.

Mehmet Efendi'nin bu ünü Padişahın kulağına kadar gelmiş. Padişah, Mehmet Efendi kulunu huzura çağırmış. Kendisine niçin Nasipsiz Mehmet Efendi diye hitap edildiğini sormuş. Mehmet Efendi de durumu Padişaha anlatmış. Hangi işe girişirse sonucun başarısızlıkla neticelendiğini söylemiş. Padişah," Ben ki kocaman anlı şanlı Cihan Padişahıyım gel seni nasiplendireyim" demiş ve Mehmet Efendi'yi sulak, hafif meyilli, tarıma çok elverişli bir araziye götürmüş. Arazinin başına kadar çıkarmış ve eline kocaman bir altın top vermiş. Bu altın top senin. Ayrıca, bu topu aşağıya doğru fırlatacaksın. Topun vardığı yere kadar ki tüm araziyi sana bağışlayacağım demiş.

Nasipsiz Mehmet Efendi bu fırsatı kaçırmamak için topu bütün gücüyle fırlatmış. Top havalanıp Mehmet Efendi'nin başına düşmüş ve Mehmet Efendi ölmüş.

GAP da Bölge için bir altın top niteliğinde. Fakat bu altın topun heyecana kapılıp aceleci bir davranışla rastgele değil, bilinçli ve hesaplı bir şekilde fırlatılması gerekmektedir. Aksi takdirde, sonuç hüsran olacaktır.

Bu altın top, esas olarak GAP Bölgesi insanının ellerine teslim edilecektir. Dolayısıyla, GAP Bölgesi insanı, bu topu en iyi şekilde fırlatabilecek niteliklere kavuşturulmalıdır. Bunun için, ilk başta GAP Bölgesi insanının girişimcilik niteliklerinin geliştirilmesi gerekmektedir. Bu amaçla, GAP Bölgesi'nin önce bir girişimcilik envanteri çıkarılmalı ve bu tesbitten hareketle ne yapılması gerektiğine karar verilerek, hemen harekete geçilmelidir.

Özelllikle, Proje tamamlandıktan sonra elde edilecek tarımsal ürünlerin pazarlanması konusu üzerinde hassasiyetle durulması gerektiğine inanıyoruz. Burada kasdettiğimiz "hassasiyet" kavramı, GAP Master Planı'nda yapıldığı gibi 10-15 yıl sonra hangi ürün çeşitlerinden ne kadar üretilmesi gerektiği gibi ayrıntılara girilmesi anlamına gelmemektedir. Zira, çok hızlı bir şekilde değişen dünyamızda 10-15 sene sonrasına ilişkin ayrıntılı planlar yapılmasının hiçbir anlamı olmadığı görüşündeyiz. Daha 3-4 yıl önce portakal mı satabiliriz, elma mı satabiliriz diye düşündüğümüz Sovyetler Birliği'ne bugün ilaç ihraç ediyoruz; oteller, hastahaneler ve hatta anahtar teslimi fabrikalar inşa ediyoruz. Daha 2-3 yıl önce, Sovyetler Birliği'ne portakal veya elma değil de, ilaç ihraç edeceğiz diyen birisi herhalde ciddiye alınmazdı. Otel veya anahtar teslimi fabrika yapacağız diyenlere ise herhalde deli gözüyle bakılırdı.

Bu açıklamalarımızla ortaya koymak istediğimiz gerçek şudur: Pazarlama konusunda, 5-10 yıl sonrasını ayrıntılarla planlamaya değil, yaratıcı ve yenilikçi görüşlere ihtiyacımız olacaktır. Örneğin, GAP Bölgesi'nde nasıl bir pazarlama stratejisi belirlenmelidir? Acaba, bu Bölge'de hiçbir suni gübrenin ve ilacın kullanılmadığı, tamamen doğal nitelikli ürünler üretilmesinin ekonomik avantajı ve dezavantajı ne olacaktır? Suni gübre, ilaçlama ve diğer yollarla fiziki verimliliğin artırılmasının ekonomik yararı nedir?

Fiziki verimlilik yerine doğal nitelikli ürünlere yönelerek, fiziki verimlilik düşse de ürünün fiyatının yükselmesi sonucunda elde edilecek ekonomik yarar ne olabilir? Bu alternatiflerin sonuçları hesaplanmalı ve en iyi alternatif veya alternatifler bileşimi tesbit edilerek uygulamaya geçilmelidir. Kanaatimizce 10-15 yıl sonra, doğal ürünlerin ekonomik değeri çok artacaktır. Bu açıdan, GAP Bölgesi'nde üretilen ürünlerin doğal ürün olarak dünya piyasalarına sunulması ve tüm dünyada GAP ürünlerinin hiçbir suni gübre ve ilaç kullanılmadan üretilen doğal ürünler olduğu imajının yaratılması pazarlama açısından çok büyük bir başarı olabilir. Bunu belirli bir araştırmaya dayanan bilimsel bir sonuç olarak değil; sadece üzerinde durulmasında veya ciddi bir pazarlama alternatifi olarak değerlendirilmesinde fayda mülahaza ettiğimiz bir strateji alternatifi olarak ortaya koymak istiyoruz.

Sonuç olarak, pazarlama konusunda 10-15 yıl sonrasına ilişkin ayrıntılı planlar yapmak yerine, girişimcilik niteliklerine sahip insanlarımızın yaratıcılık ve innovasyon (yenilik) kabiliyetlerini ortaya çıkaracak, bu potansiyeli kuvvetden fiile dönüştürecek bir düzenlemeye ihtiyaç vardır. Bu konuda başarılı olmanın yolu, girişimcilik niteliğine sahip olan insanlarımızı sahaya çıkarmak, onların bu niteliğini eğitim ve bilgilendirme yolu ile daha da güçlendirerek yaratıcılık ve yenilik konularındaki potansiyellerini en iyi şekilde değerlendirebilmektir. Bunun için bu insanların küçük ölçeklerde de olsa, kendi girişimcilik yeteneklerini sergileyebilecekleri bir işletme kurabilmelerinin yolunun açılması gereklidir. Bu nedenle, bu insanlara gerekli sermayenin tahsis edilmesi yolları aranmalıdır. Sonucu maalesef başarısızlıkla neticelenen bir "Teşebbüs Destekleme Ajansı" deneyimi bizi bu konuda kötümserliğe itmemelidir. Tam tersine, bu deneyimden çok şeyler öğrenilmiştir ve bundan sonra bu yolda atılacak akıllıca adımlar muhakkak ki daha başarılı olacaktır. Bu konuda birçok ülkede yaşanan "risk sermayesi" (venture capital) deneyimi iyi etüd edilerek değerlendirilmeli, aynı hatalara düşülmemelidir. Artık bir kredi garanti fonu kurulması, gayri menkul ipoteği sunamadığı için gerekli sermayeye sahip olamayan ve bu nedenle sahaya çıkamayan potansiyel girişimcilerimize bu imkanın sağlanabilmesi açısından büyük önem kazanmıştır. Bugün maalesef banka sistemimiz girişimciye ve

projeye değil, gayri menkul ipoteği olarak tapuya kredi vermeyi tercih etmektedir. Böylece, kendisini garantiye almakta, fakat kaynakların israf edilmesine neden olmaktadır.

Kanaatımızca, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin Bölge kalkınmasında etkin bir rol oynayabilmelerini sağlayabilmek için, yukarıda da ifade edildiği gibi, Bölge'deki girişimcilik envanterinin çıkarılması ilk atılması gereken adım olmaktadır. Böylece, Bölge'nin girişimcilik özelliklerine ilişkin mevcut durum ortaya çıkarılacak, girişimcilik açısından güçlü ve zayıf yönleri tesbit edilecektir. İkinci aşamada ise sıra, güçlü yönlerin nasıl daha iyi değerlendirilebileceği ve zayıf yönlerin nasıl güçlendirilebileceği yollarının aranmasına gelmelidir.

Bölge'nin girişimcilik kültürünün, girişimcilik konusundaki değer yargılarının belirlenmesi de büyük önem taşımaktadır. Zira, Bölge'nin kültür yapısı ve değer yargıları kısa sürede değiştirilemiyeceğine göre, Bölge'deki mevcut kültür yapısı ve değer yargıları sistemine uyumlu bir girişimcilik olayının geliştirilmesi önem kazanmaktadır. Örneğin Bölge'nin bir ili olan Gaziantep'te tesbit ettiğimiz aşağıdaki dörtlük, en azından bu ilimizin girişimcilik kültürü hakkında önemli ipuçları vermektedir. Dörtlük şöyle:

"Fakiri kuru inadı
Memuru süslü avradı
Zengini şımarık evladı
Bastırır"

Biz bu dörtlükte, fakirin çok küçük ölçekli işletmeleri, memurun küçük işletmeleri, zenginin de orta ölçekli işletmeleri simgelediğini düşündük. Fakir, yani çok küçük işletmeler bildikleri yolda gitme yerine esnek bir yapıya sahip olup, değişen koşullara uyum sağlamaya çalışmalıdırlar. Memur, yani küçük işletme ise kesinlikle gösterişten kaçınmalı, tasarrufa azami seviyede özen göstererek israftan uzak durmalıdır. Zengin, yani orta ölçekli işletme ise geleceğini düşünerek, işletmeyi ellerine teslim edeceği yeni nesli en iyi şekilde yetiştirmenin yollarını bulmalıdır.

Hakikaten Ülkemiz'deki çok küçük işletmelerin başta gelen zayıf noktalarından biri, değişen koşullara optimal uyum sağlayamamalarıdır. Başka bir ifadeyle bu işletmelerimiz değişen koşullara karşı gerekli esnekliği gösterememektedirler. Bu işletmeler ya kabuğuna çekilerek değişimlere kayıtsız kalmakta ya hep çok küçük ölçeklerde faaliyetini sürdürmek yoluna gitmekte, ya da değişimleri ve/veya kendi potansiyellerini yanlış değerlendirerek çok hızlı bir büyüme sürecine girerek kısa bir süre sonra başarısızlığa uğramaktadır. Nitekim 18 Ocak 1990 tarihli Dünya Gazetesi'nde yer alan "Asırlık Şirketler" ekinde, 1700 ile 1800 yılları arasında kurulmuş olan, 200 yaşın üzerine çıkmış 3 Türk işletmesi tesbit edilebilmiştir. Bunlar 1941 yılında kurulan Cağaloğlu Hamamı, 1771 yılında kurulan, Ali Muhittin Hacı Bekir ve 1783 yılında kurulan Çukurova Gıda Sanayii'dir. 100 yılını aşmış firmalar da yine küçük ölçeklerde kalmış, Abdullah Efendi Lokantası (1888), Güllüoğlu (1885), Hacı Şakir (1887), İskender Kebapçısı (1867), Konyalı (1897), Kamili (1878), Kuru Kahveci Mahmut Efendi Mamulleri (1871), Tuzcuoğlu (1983), Vefa Bozacısı (1876) gibi firmalardır. Halbuki Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde 200-300 yıl önce küçük ölçeklerde faaliyete başlayıp, bugün dünya ölçeğinde faaliyet gösteren birçok firma vardır.

GAP BÖLGESİ'NDEKİ ESNAF VE SANATKARLARIN SORUNLARI VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

Suat YALKIN
Genel Başkan Yardımcısı
Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar
Konfederasyonu

GİRİŞ

Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu olarak, Esnaf ve Sanatkar Siciline kayıtlı 2,215,000, Dernek kayıtlarına göre de 5,000,000 esnaf ve sanatkarın aileleri ile birlikte, yaklaşık toplam nüfusun 1/3'ünü oluşturan bir kitle kesiminin temsilcisiyiz.

Ülkemiz'de dengeli kalkınmanın yaratılmasında, toplam üretimden aldığı pay ve istihdama katkısı ile kesimimiz çok önemli bir potansiyele sahiptir.

İmalat sanayinde faaliyet gösteren işyeri sayısının % 98'i ve hizmetler sektörünün % 95'i gibi küçümsenemeyecek bir boyutu esnaf ve sanatkarlarımız oluşturmaktadır.

Küçük işletme sahibi esnaf ve sanatkarlarımız toplam üretimin % 37.7'sini kapsamakta ve en önemlisi istihdamdan yaklaşık % 45 pay almaktadır.

Mevcut işsizlik oranları ve kesimin ucuz maliyetle istihdam yaratma konusu dikkate alındığında, önemi bir kat daha artmaktadır.

Küçük üreticiler olan esnaf ve sanatkarlarımızın toplam hane halkları içindeki payı % 49.1 iken, Milli Gelir'den aldığı pay % 30.5 civarındadır. Bu, gelir dağılımının adaletsiz olduğu gerçeğini ortaya koymaya yetecek bir rakamdır.

Ayrıca, toplam üretimin % 37.7' sini yapan küçük işletme sahiplerinin ihracatta payı sadece % 8' dir. Gelişmiş ve gelişmekte olan diğer pek çok ülkede benzeri kesimin ihracat payı en az % 30' lar civarındadır.

Bu verilerin de ışığı altında, GAP ve Yöre esnaf ve sanatkarının sorunları ve çözüm önerileri;

Kısaca, GAP diye adlandırılan Güneydoğu Anadolu Projesi, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 6 ili kapsayan (Gaziantep, Diyarbakır, Siirt, Şanlıurfa, Mardin, Adıyaman) bir bölgesel kalkınma projesidir.

GAP'ın ana hedefi bilindiği üzere, Bölge'nin kalkınmasının sağlanması ile bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi ve dengeli kalkınmanın yaratılması gibi ulusal amaçlara yöneliktir.

GAP'ın temel amacı; Bölge'de ihtiyaç duyulan toprak ve su kaynaklarının geliştirilmesi sonucu hızla artacak ekonomik ve sosyal çalışmaların düzenlenmesi, Yöre'de meydana gelecek nüfus değişimlerinde ihtiyaç duyulacak yerleşim yeri, altyapı gibi ihtiyaçların karşılanması, Yöre'nin en önemli sorunu olan göçün önlenmesi için istihdam sahaları yaratılması, Yöre'nin gelir dağılımından düşük miktarda aldığı payın yükseltilmesi ile (yaratılacak ekonomik hareketlilikle) bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi ve Bölge'de toplam üretimin arttırılarak Bölge refahını, dolayısıyla da Ülke refahını arttırmaktır.

Bölgelerarası dengesizlik özellikle gelişmekte olan ülkelerde görülmekle beraber ve bu dengesizliğin giderilmesi yönünde çeşitli ekonomik ve sosyal politikaların benimsenmesi gerektiği konusuna örnek, gelişmiş ülkelerde de (Örneğin; Belçika, Federal Almanya, İtalya vb.) gelişmekte olan ülkelerde de (Örneğin; Şili, Pakistan, Meksika vb.) verilebilmektedir.

Ülkemiz'de de Doğu ve Batı Bölgeleri arasında, doğa koşullarında desteklenen sanayileşme ve ekonomik hareketliliğin sadece Batı'da kalması, Güneydoğu'ya kaydırılamaması ile dengesizlik daha da vahim hale gelmiştir.

Bu dengesizlik sonuçta göçlerin oluşmasını, diğer bölgelerde çarpık şehirleşme ve gecekondu olgusuyla birlikte bu bölgelerde ekonomik güçsüzlük ve huzursuzlukları da beraberinde getirmiştir.

Bölge'de, sanayi hamlesini gerçekleştirebilmek için küçük işletmeci müteşebbisler desteklenmeli, aynı zamanda bu yatırımcıların Bölge'de kalması için gerekli ekonomik tedbirler alınmalıdır.

Ekonomik kalkınma, işsizliğin önlenmesi, istihdam yaratılması gibi konular temelde yatırımlarla ilgilidir. Yatırımlarda, esasen küçük girişimciler ya da büyük sanayicilerin işi olduğuna göre, bizim temsilcisi olduğumuz küçük müteşebbislerin yörelerde yatırım yapmaları öncelikle teşvik edilmelidir.

Burada, Odalar ve Borsalar Birliği'nin uyguladığı bir anket sonucunu vermek ihtiyacını duyuyoruz.

Yatırımları hangi yörelerde yapmak istiyorsunuz ? sorusuna Gelişmiş Yöreler'de yapmak isteyenlerin oranı % 83, Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de % 18 olmuştur. Bu sonuç, müteşebbislerin Bölge'ye çekilmesi için alınan teşvik tedbirlerinin ve Bölge'deki mevcut durumun yetersizliğinden kaynaklanmıştır.

GAP'dan beklenen sonuçlar asıl itibariyle;

* Türkiye'nin milli ekonomisine katkılar

* Bölge'de ekonomik büyüme ve sosyal gelişmeye beklenen katkılar

Milli ekonomiye beklenen katkılar, Bölge'deki hidroelektrik ve sulanabilir tarım arazisi potansiyelinin değerlendirilmesiyle enerji, tarım ve tarıma dayalı sanayi sektörlerinde üretim artışı sağlamak ve bu şekilde Gayri Safi Milli Hasıla'nın büyüme hızını yükseltmek ve aynı zamanda ihracatı arttırmaktır. GAP; sadece baraj-santral şebekesi projesi olarak değil, hatta sadece bir bölgesel altyapı geliştirme projesi olarak da değil, ekonomik ve sosyal muhtevası da oldukça ağırlıklı olan "Bir Entegre Bölgesel Kalkınma Projesidir". Bölge kırsal alan niteliğindedir. Nüfus seyrek, gelir, eğitim ve kültür seviyesi düşüktür. Bölge'de tarımsal ekonomi hakimdir ve nüfus artışı tüm Türkiye potansiyelinin çok üstündedir.

NÜFUS ARTIŞ HIZLARI

İller	1980-1985
Adıyaman	3.17
Diyarbakır	3.66
Gaziantep	3.56
Mardin	2.87
Siirt	3.27
Şanlıurfa	5.54
GAP Ortalaması	3.75
TÜRKİYE Ortalaması	2.49

Konu esnaf ve sanatkarlarımıza irdelenince şu sonuçlar ortaya çıkmaktadır;

GAP BÖLGESİ ESNAF VE SANATKAR SAYISI

İller	Kişi*
Gaziantep	42,851
Diyarbakır	20,315
Siirt	3,900
Şanlıurfa	13,470
Mardin	15,100
Adıyaman	7,741
Toplam	103,377

* Son sicil kayıtlarına göre

GAP İLLERİNDEKİ KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ İŞLETMELERİ SAYISI

İller	İşyeri Sayısı			
	1-9 Kişi Çalıştıran		10-24 Kişi Çalıştıran	
Gaziantep	5,435		127	
Diyarbakır	1,473		10	
Siirt	686		2	
Şanlıurfa	1,789		2	
Mardin	915		1	
Adıyaman	837		1	

Kaynak : BİAR Yayınları.

Rakamlardan da anlaşılacağı gibi, Bölge'de küçük işletmeler yoğunluktadır.

GAP İLLERİNİN GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILASI'NIN, TÜRKİYE GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILASI İÇİNDEKİ PAYLARI

İller	1984	1985	1986
Gaziantep	1.24	1.96	1.16
Diyarbakır	0.82	0.83	0.81
Siirt	0.35	0.45	0.44
Şanlıurfa	0.72	0.75	0.68
Mardin	0.45	0.51	0.50
Adıyaman	0.30	0.31	0.30

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası Yayınları.

Görüldüğü üzere, bu illerin Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'dan aldıkları pay Türkiye geneline göre hem çok az, hem de düşme eğilimindedir.

Örneğin bu rakam 1986 yılı itibariyle Ankara için 7.02, İstanbul için 23.30. Kocaeli için 4.85 civarında olup, hep artma eğilimindedir.

Yine bu illerin; İstanbul Sanayi Odası'nın yaptığı bir araştırma sonucuna göre ;

GAP İLLERİNİN TÜRKİYE GAYRİ SAFİ YURTİÇİ HASILASI İÇİNDEKİ ÖNEM SIRASI*

İller	1979	1986
Gaziantep	19. sırada	20. sırada
Diyarbakır	34. sırada	31. sırada
Siirt	51. sırada	49. sırada
Şanlıurfa	47. sırada	34. sırada
Mardin	46. sırada	46. sırada
Adıyaman	53. sırada	55. sırada

*67 il üzerinden

Kaynak: İSO Yayınları.

Görüleceği üzere, bu illerden bazıları örneğin, Şanlıurfa gelişme kaydederken, bazı illerde gerileme yaşanmıştır.

GAP'ın asıl amacı, bu illerdeki kalkınmanın sağlanması olduğuna göre, bu illerdeki büyük sanayi yatırımları yanında asıl küçük işletmelerin, küçük müteşebbislerin desteklenmesi sanırız daha yararlı olacaktır. Bilindiği üzere, küçük ve orta ölçekli işletmeler, büyük sanayi işletmelerine oranla hem küçük yerleşim birimlerinde kurulabilme, hem de daha kolay istihdam yaratabilme, ekonomik konjonktürdeki dalgalanmalara daha kolay uyum sağlayabilme gibi avantajları ile kendilerine yapılacak yatırımların ve teşviklerin önemini arttırmaktadır.

Ayrıca, bu sektörün kendine has çok önemli diğer bazı özelliklerine de burada değinmekte, bu işletmelere verilecek önemi pekiştirmek için, fayda görüyoruz. Mesela; önce de söylediğimiz gibi küçük işletmelerin önemli bir özelliği daha az yatırımla daha çok kişiye istihdam verebilmeleridir.

* Ekonomik dalgalanmalardan daha az etkilenir, kolay uyum sağlarlar.

* Teknolojik yeniliklerin uygulanmasına daha yatkındırlar ve uygulama daha kolaydır.

* Talep değişiklikleri karşısında daha kıvrak hareketle uyum gösterebilirler.

* En önemli ve Yöre'yi ilgilendiren diğer bir özellikleri kişisel tasarrufların küçük işletmelere yatırımla ekonomiye daha kolay kanalize olmasıdır.

* Büyük sanayi işletmelerinin destekleyicisi ve tamamlayıcısıdırlar. Yan sanayi olabilme özellikleri vardır.

* Bölgelerarası dengeli kalkınmayı veya mülkiyetin tabana yayılmasını sağlarlar.

* En küçük yerleşim birimlerinde dahi kurulabilirler ve iç göçleri engelleme özellikleri vardır.

* Ekonomik, politik ve sosyal sistemlerin denge ve istikrar unsurudurlar.

* Mesleki eğitim alanında okul işlevi görebilirler.

Tüm bunlar ayrı ayrı incelendiği zaman, GAP'ın başarılı olması için gösterilen çabalar içerisinde, gerek ekonomik, gerek eğitimsel, gerekse sosyal içerikli sorunların çözümünde, küçük işletmelerin payı olacağı gözardı edilmemelidir.

Özellikle, sermayenin kıt , emeğin ucuz olduğu Ülkemiz'de, emek yoğun çalışmalara dayalı küçük işletmelerin Yöre'de teşvik edilmesinin, Yöre'nin üretimine ve ekonomik gelişmesine katkısı olabilir kanaatindeyiz.

Yöre insanına istihdam sağlayabilmek için esnaf ve sanatkarlarımızın sahip olduğu küçük işletmelerin istihdam yaratmadaki katkıları mutlak surette dikkate alınmalıdır. Özel ve kamu kesiminin 1 kişilik istihdam yaratmak için yapması gereken yatırım miktarının, bugün 100 milyon TL.'dan başlaması ve 500 milyon TL.'ya kadar ulaşmasına karşılık, emek yoğun işletmelerden oluşan esnaf ve sanatkar kesimimiz bugün 10 milyon TL.'lık yatırımla istihdam yaratabilmektedir.

GAP'ın en öncelikli boyutlarından birisi budur. GAP'ın gerçekleşmesiyle artan üretime ve yatırım hacmine bağlı olarak istihdamda da artışlar olacaktır. Türkiye'nin AT'na üyelik başvurusunda önemli engellerden birisi Ülkemiz'deki işsizlik olmuştur.

İşsizliğin hangi gruplarda, hangi eğitim dalında yoğun olduğu sorunu bir tarafa, Ülkemiz'deki fazla işgücü her zaman sorun olmuştur ve olacaktır. Ancak, GAP ile bu sorunun boyutu biraz küçültülebilecektir.

İŞSİZLİĞİN TÜRKİYE GENELİNDEKİ DURUMU

Yıllar	İşsizlik Oranı
1985	% 11
1986	% 10.5
1987	% 9.5
1988	% 9.8
1989	% 10.4

Bu rakamlar, Türkiye'de bir an önce yeni istihdam sahaları açılması ve yeni istihdam politikaları oluşturulmasında zaruret olduğunu göstermektedir.

1980-1989 yılları arasında GAP Yöresi'nde küçük ve orta ölçekli işletmeler açısından olumlu gelişmeler gözlenmiştir. Bu Yöre'de, bu tarihte sadece Gaziantep ilinde mevcut küçük işletme sayısında azalma görülmüş, Yöre'nin diğer illerinde pozitif etkilenme gözlenmiştir. Yöre'nin GAP ile kalkınması konusuna istihdam açısından yaklaşıldığında, Ülke'de işsizlik üzerine yapılan araştırmalar; üretim artışı, sermaye yoğunluğu, işgücü katılım oranı ve nüfus artışı gibi değişkenlerin işsizlik üzerinde en ağırlıklı etkiye sahip olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

İstihdam konusunun yatırım yönü ele alındığı zaman, küçük ve orta ölçekli işletmelerin öncelik kazanması , bu tip işletmelerde kullanılan işgücü niteliğinin Yöre'nin işsiz potansiyelinin niteliğine daha uygun olduğu gerçeğinden kaynaklanmaktadır. Yöre'de hemen büyük sanayiye geçilmesi bu sektöre gereken nitelikli insan gücünün sağlanamamasını ortaya çıkaracaktır. Yöre'deki potansiyel işsizlere nitelik kazandırılana kadar, Yöre'nin işsizlik problemlerine çözüm bulabilmesi amacı eğer mevcutsa Yöre'de, ilk etapta kesinlikle küçük ve orta ölçekli yatırımlara ihtiyaç olduğu kabul edilmelidir.

Konu, bu açıdan da incelendiği zaman gündeme yine küçük ve orta ölçekli işletmelerin Yöre'de özel tedbirlerle desteklenmesi ve teşvik edilmesi gelmektedir.

Bölge nüfusunun % 47'sini ekonomiye katkı yaratabilecek aktif 15-65 yaş grubu oluşturmaktadır. Ancak, bu grup eğitim itibariyle mevcut ve gelecekte oluşabilecek insangücü talebinde aranan niteliklere haiz değildir. Ancak, bu grup sektörlerin aradığı nitelikli insangücü haline getirilebilmek açısından önemli bir potansiyeldir. Yöre'deki işsizliğin önlenmesinin diğer ve önemli bir boyutu bu grubu mesleki eğitimle nitelikli hale getirmektir. Aksi takdirde, Yöre'deki ekonomik gelişmeler sonucu oluşan nitelikli insangücü talebi Bölge dışından karşılanacak Yöre'de işsizlik sorunu yine devam edecektir. Bizler esnaf ve sanatkarlar olarak mesleki eğitim konusunda işyerlerimizde bu eğitimin verilmesiyle her zaman katkı yaratmışızdır. İşyerinde mesleki eğitim verebilmesi için elbette ki esnaf ve sanatkarlarımızda, önce de belirttiğimiz gibi özendirilmelidir. İstihdama katkı sağlayan esnafımızın vergisinden örneğin istihdam indirimi gibi bir adla düşülebilmelidir. Örneğin, kalfanın da sigorta primini Devlet ödemelidir. Ama, mutlaka o veya bu yolla işyerinde eğitim özendirilmelidir.

Bölge halkı refahı, makul bir gelir düzeyini sağlayacak girişimlerde ya da makul bir ücretle çalışabileceği iş sahalarının açılmasında görmektedir. Bu da, Bölge'nin bugünkü az gelişmiş ekonomik ve sosyal yapısının hızla gelişmiş bir yapıya dönüştürülmesi ile mümkündür.

Yöre'de ekonomik kalkınma, eğitim imkanları, istihdam sahaları yaratılmak istendiğine göre; kanaatimizce bu konularda katkı sağlayacak olan müteşebbislerin teşvik edilmesi son derece yararlı olacaktır.

Küçük işletmelerin özendirilmesi konusunun diğer bir boyutu vergi teşvikleri yoluyla sağlanmalıdır.

Ülkemiz'in vergisel açıdan özendirme ilkeleri, daha çok kurumlara yöneliktir. Küçük işletmelerin, özellikle sanatkarların vergisel açıdan özendirilmesi pek düşünülmemiştir. İşsizlik sorununa da çözüm getirecek küçük işletmelerin vergi yoluyla istihdama teşvik edilmesi bir yana, tamamen tersi uygulamayı görmek mümkündür. Cünkü vergilendirmede daha çok çalışan kişi esas alınmaktadır. Buna ek olarak, gerek tasarrufu özendirme primi kesintisi, gerek konut yardımı ile ilgili uygulamalar işverenleri emek yoğun yatırımlardan uzaklaştırmaktadır. Gelir Vergisinin 18. maddesinde yer alan bağışıklığı bu amaca yönelik bir uygulama olarak göremeyiz. Küçük müteşebbis yaratıcı hayat standardına göre vergilendirilen, zarar etmesi halinde dahi bu vergiyi ödemek zorunda olan kimsedir. Küçük müteşebbis Ülkemiz'de her yönden zor durumdadır.

Küçük esnaf ve sanatkarlara verilen kredilere daha işlerlik kazandırılabilir. Onlara bazı harcamalarını belgelendirmek koşuluyla vergi imkanları sağlanabilir. Kendilerine işyeri temin edilmesinde kolaylıklar gösterilebilir.

Esnaf ve sanatkarların işyerini geliştirebilmeleri için ithali gerekli araç ve gereçlerin yatırım indirimi benzeri bir uygulamayla Gümrük ve Katma Değer Vergilerinden bağışık tutulmaları sağlanabilir. Tüm bu

tedbirlerin, özellikle Yöre'nin ekonomik kalkınmasında, Bölge'nin sanayi dokusunu oluşturan küçük işletmelerin katkı yaratabilmesi için özel şartlarla sağlanması gerekir. Yöre'de ekonomiye katkı sağlamada yararlı olabilecek küçük müteşebbisin; yaratıcı gücü özendirme çalışmalarının yapılabilmesi, bu konuda etkin bir organizasyonun kurulması ve özellikle GAP'ın başarısı için "Küçük Güzeldir" olgusundan hareketle asla gözardı edilmemesi gerektiği kanaatindeyiz.

Şanlıurfa'da hala özel sektör yatırımları konusunda bir ilerleme yoktur. Yatırımcılar daha avantajlı olan Kalkınmada Birinci Derecede Öncelikli İller'de yatırım yapmayı uygun bulmaktadır.

Peki o zaman Şanlıurfa'daki ve bu Yöre'deki insangücü nerede istihdam edilecektir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin faaliyet kolları içinde en önemli yeri alan tarım sektörü, Türkiye faaliyet kolları içinde % 16.01'lik pay ile ilk sırada gelmektedir. Buna karşılık, 1979 cari fiyatlarıyla Bölge'nin GSYİH'si, Türkiye GSYİH'sinin % 8.55'i iken, 1986 da % 7.19' a düşmüştür.

İller itibariyle kişi başına düşen GSYİH' ya bakıldığı zaman, Marmara ve Ege Bölgesi'nde 1,000,000.-TL' nın üzerinde olmasına karşılık, GAP 'ta 250-500,000.-TL. arasında olduğu görülmektedir. Bu rakamlar, Yöre insanının gelir düzeyinin çok gerilerde olduğu gerçeğini de yansıtmaktadır.

1979 CARİ FİYATLARINA GÖRE 1986 İTİBARİYLE GSYİH'DAKİ ARTIŞLAR

Marmara ve Ege Bölgesi'nde	:	16.7 misli artış
İç Anadolu Bölgesi'nde	:	15 misli artış
Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde	:	12.8 misli artış

Bu durumda, Yöre insanının diğer bölge insanlarının ekonomik gücüne eriştirilebilmesini hedefleyen GAP'la Yöre'nin kalkındırılması amaçlanmaktadır.

Ancak, tüm bu çalışmalar yapılırken projelerin sadece raporlarda ve kağıt üzerinde kalmaması, fiili hayatta uygulamaya geçirilebilmesi önemli bir konudur. Uygulamada da çarklar teorideki kadar hızlı döndürülebilmelidir.

Bölge'ye yatırımların hızla kazandırılabilmesi için Yöre'ye özel teşvik tedbirleri uygulanmalıdır.

Yatırım teşvik belgelerinin (DPT tarafından verilir) Bölgeler itibariyle dağılımına dikkat edilince; bu Bölge'nin az da olsa bir ilerleme kaydettiği, ama, bunun da yetersiz olduğu görülmektedir.

YATIRIM TEŞVİK BELGELERİNİN BÖLGELER İTİBARİYLE DAĞILIMI

Bölgeler	1988	1989	1990*
Marmara	43.1	41.2	47.0
İç Anadolu	11.5	8.5	5.0
Ege	14.5	11.2	7.8
Akdeniz	10.5	11.4	8.9
Karadeniz	3.7	4.4	3.4
Doğu Anadolu	2.7	3.9	8.4
Güneydoğu Anadolu	11.7	8.2	19.0
Çok Bölgeli	2.4	11.3	0,4

* Mayıs Ayı İtibariyle

Kaynak:D.P.T.

Ayrıca GAP'a dahil iller önce de belirttiğimiz gibi kalkınması tarıma dayalı üretimle gerçekleştirilen illerdir. Bu iller ayrı ayrı üretim faaliyet kollarının Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki yeri ve önemini içeren tablolarla incelendiğinde, hemen hepsinde en önemli sektörün tarım olduğu ve tarım sektöründe de asıl çiftçilik ve hayvancılık üzerine üretimin ağırlık kazandığı görülmektedir.

İkinci sırada sanayi sektörü ve özellikle imalat sanayi gelmektedir.

Yöre'nin imalat sanayi, küçük işletmeler sorunları yüzünden istenen büyüklüğe ulaşamamakta ve imalat sanayinde istenen düzeyde gelişme gerçekleşmemektedir.

GAP ile yüksek verim sağlanan topraklar yeni kalkınmanın başlangıcı olacaktır. Yöre halkının gelir düzeyinin yükselmesi ile Yöre'de belli bir nüfus patlaması, belli bir tüketim kapasitesi oluşacaktır. Ekonomik ve sosyal refahla birlikte Yöre halkının da tüketim alışkanlıkları değişecek ve bu değişim sonrası oluşan talebi karşılamak üzere yeni üretim sektörlerinin ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır.

Yeni oluşacak sektörler ve değişen talepler karşısında, küçük işletmelerin; bu değişime paralel olarak yeni üretim politikaları, yeni teknolojilerle takviye edilmesi, yeni pazarlara uygun üretim ve pazarlama politikaları benimsemelerine yardımcı olacak araştırmaların yapılması ve bu konularda esnaf ve sanatkarlarımıza enformasyon sağlanması hususunda danışmanlık hizmetlerinin götürülmesi konusu gündeme getirilmelidir.

Ekonomik kalkınmayla yeni değişimler karşısında, esnaf ve sanatkarlarımızın ve sahibi oldukları küçük işletmelerin daha mukavemetli olması ve entegrasyonun gerçekleştirilmesi yapılacak ön hazırlık çalışmalarıyla sağlanmalıdır. Gerekirse, bu işletmelerin şimdiden gerekli üretim politikalarının benimsenmesine yardımcı olunmalıdır. Yöre'de sanayi atılımının gerçekleştirilmesiyle, küçük imalat sanayinin, büyük yan sanayi olması ve entegre çalışmaları sağlanmalı, oluşabilecek yeni sektörler hakkında esnaf ve sanatkarlarımıza lokal enformasyon temin edilmelidir.

Girişimci ruhunun geliştirilmesi, Yöre'de yeni müteşebbis girişimcilerin türeyebilmesi için, Yöre'ye özel

kredilendirme sağlanarak, maddi destek verilmelidir.

Devlet'in sadece Yöre'de altyapının sağlanması görevini yürütmemesi, Yöre'de küçük işletmelerin ekonomiye çekilmesi, onlara kredilerin sağlanması yoluyla canlılık yaratılması hususunda, gerekli organizasyonun kurulması görevini de üstlenmesi gereklidir.

Esnaf ve sanatkarlarımızın kredilendirilmesi görevini üstlenen Türkiye Halk Bankası'nın mevcut imkanlarının yetersizliği hepimizce bilinmektedir.

Bu imkanlarla kullandırılan limitlerin yetersizliği ve kredi faizlerinin yüksekliği karşısında, kredilerden beklenen verimlilik sağlanamamaktadır. Bu sorun, tüm Türkiye'deki esnaf ve sanatkarlarımızın sorunu olmakla birlikte, GAP' a dahil illerde daha büyüktür. Yöre'nin ekonomik gelişmişlik düzeyinin, tüm Ülke'ye geri kalmışlığı gözönüne alınınca ve GAP'nın başarısının tüm Ülke'yi etkileyeceği düşünülünce, Yöre'nin sanayi dokusuna hakim olan küçük işletmelerin ucuz kredi yoluyla da teşvik edilmesinin önemi bir kat daha artmaktadır.

Küçük işletmelere sağlanacak tüm teşvikler (vergi yoluyla, kredi yoluyla, eğitim yoluyla, danışmanlık hizmetleri vs.) GAP' dan beklenen kalkınmanın gerçekleşmesinde etkin birer rol oynayacaklardır.

Ayrıca, esnaf ve sanatkarlarımıza verilecek teşvikler arasında çok önemli bir yer tutan yatırım indiriminden küçük işletmelerin de yararlanması konusuna mutlaka çözüm getirilmelidir.

Yatırım indirimi oranları Bakanlar Kurulu'nca 1. Derecede Kalkınmada Öncelikli İller'de yapılacak yatırımlar için % 100, İkinci Derecedeki İller'de ise % 60 olarak belirlenmiştir.

Yatırım indirimi uygulaması ile, yatırım yapan Gelir ve Kurumlar Vergisi yükümlülerinin bu yatırımdan sağladıkları kazançların bir kısmı (belli koşullarla) Gelir ve Kurumlar Vergisinden istisna edilerek yatırım içinde sübvansiyon etkisi yapmakta ve başlangıç maliyetini düşürerek yatırımları teşvik etmektedir.

Böyle bir uygulamanın esasları belirlenirken yapılacak yatırımın asgari sınırlarının yüksek tutulması sonucu, esnaf ve sanatkarlarımızın küçük işletmeleri bu indirimden yararlanamamaktadır. Bu durum da maalesef müteşebbisleri sermaye yoğun yatırımlara itmektedir.

Sermayenin oldukça kıt, emeğin bu kadar bol ve ucuz olduğu ve işsizliğin hat safhada yaşandığı bu Bölge'de, bu uygulamanın küçük işletmelerin de yararlanabileceği şekle dönüştürülmesinde zaruret görmekteyiz.

Bir diğer konu finansman fonudur. Yatırım aşamasında firmanın karşılaşabileceği finansman sorununun çözümünde kullanılan ve yatırım indirimine ek bir teşvik olan finansman fonundan sermaye şirketleri ve kooperatifler gibi küçük işletmelerin de yararlandırılması (tabiki öncelikli yatırım indiriminden yararlanma koşuluna bağlı) Yöre'de ihtiyaç duyulan yeni yatırımlar için özendirici olacaktır.

Bölge'nin imalat sanayinin çoğunluğu esnaf ve sanatkarlarımızın sahip olduğu küçük işletmelerden oluşmaktadır. Ancak, Bölge'deki imalat sanayi Türkiye imalat sanayi ile kıyaslanınca çok küçük boyutta kalmakta; katma değer bakımından Ülke imalat sanayinin ancak 1,9' una tekabül etmektedir. 1985 itibariyle, Bölge'de 11,387 imalat sanayi kuruluşunun 243 tanesi 10 ve daha fazla işçi çalıştıran, diğerleri de 1-9 kişi çalıştıran küçük işletmelerdir.

Yöre'de küçük işletmeler fevkalade basit teknoloji ile üretim yapmaktadır.

İmalat sanayinin belli bir ölçek ve yoğunlukta gelişmesi, kendisi dışında hizmet ağırlıklı pek çok yan sektörün faaliyete geçmesine neden olacaktır.

II. ÖNERİLER

1. Yöre'deki küçük işletmelerin teşvik yoluyla desteklenmesi amaçlanıyorsa; teşvik belgesi alınırken istenen minimum 250 milyon TL'.lık yatırım yapılması şartının, Yöre'nin ekonomik koşulları gözönüne alınarak yeniden düzenlenmesi,

2. Küçük işletmelerin yatırım indirimi ve finansman fonundan yararlanmalarının sağlanması,

3. Hayat standardı esası ve geçici vergi uygulaması, esnaf ve sanatkarların faaliyetlerini geliştirmesini engellediğinden uygulamanın küçük işletmeler lehine düzenlenmesi,

4. Yöre'deki işsizliğin önlenebilmesi için küçük ve orta ölçekli işletmelerin yarattığı istihdam olanaklarından yararlanılabilmesi amacıyla, Yöre'de müteşebbis ruhun ve yeni işyeri açılmasını teşvik edici sistemlerin geliştirilmesi,

5. Yöre esnaf ve sanatkarlarının kredi yoluyla teşvikinin sağlanabilmesi için Yöre'ye has kredi faizi ve genişletilmiş kredi limitleri uygulamasının getirilmesi,

6. Yöre'deki işsizliğin önlenebilmesi ve mevcut niteliksiz işgücünün nitelikli hale gelmesinin sağlanması amacıyla Bölge'de, mesleki eğitime ağırlık verilmesi ve işyerinde çırak yetiştiren esnaf ve sanatkarlar için vergi indirimi yoluyla özendirici tedbirlerin alınması,

7. Yöre'deki ekonomik kalkınmanın ve GAP' dan beklenen gelişmenin sağlanması durumunda, Yöre'deki esnaf ve sanatkarların ve küçük işletmelerin yaşatacağı ekonomik değişimlerin neler getireceği konusunda geniş çaplı araştırmalar yapılması, esnaf ve sanatkarlara enformasyon ve danışmanlık hizmeti verilmesi,

8. Yöre'deki esnaf ve sanatkarların işyeri probleminin çözümü için küçük sanayi siteleri yapımına ağırlık verilmesi,

9. Büyük boyutlardaki Devlet ihalelerinin küçük parçalar haline getirilerek küçük işletmelerinde bu ihalelere katılımının sağlanması ve belirli miktarda bu işletmelere pay ayrılması,

10. Yöre'deki esnaf ve sanatlarımıza; GAP'ın Bölge'de meydana getireceği sonuçlar için, yapılması gereken hazırlık ve çalışmalara küçük işletmelerin entegrasyonun sağlanabilmesi için danışmanlık hizmeti verecek birimlerin faaliyete geçirilmesi,

11. Gerek GAP dahilindeki illerde, gerekse diğer Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de yatırımların vergi yoluyla teşvik edilmesi hususunda küçük işletmeler için;

* Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de yatırım yapan gerçek veya tüzel kişilerin bu yatırımlardan elde ettikleri kazançlarının belli bir süre Gelir ve Kurumlar Vergisi'nden istisna edilmesi,

* Bu süre içinde yatırımlardan elde edilen kazançların yeniden yatırımlara yöneltilmesi (tevsi, modernizasyon, yenileme, darboğaz giderme gibi) halinde belli koşullarda vergi istisnasının sürdürülmesi,

* Yatırım yapanlardan Banka ve Sigorta Muameleleri Vergisi, Emlak Vergisi, her türlü harçlar, Damga Vergisi gibi vergi, resim ve harçların yatırım dönemine yayılarak alınması,

* Özellikle İtalya'nın Mezzogiornio Bölgesi'nde uygulaması görülen bölgelerarası gelişmişlik farklarının giderilmes amacıyla; yatırımların % 20 tutarında Devlet tarafından bağış, % 70 tutarında düşük faizli, uzun vadeli kredi vergi bağışıklığının Yöre'ye uygulanması,

12. Yöre'deki mevcut sermaye birikiminin dışarı akmasını önleyecek ve yerel potansiyel girişimleri teşvik edecek bir konu olarak "Şirketleşme" hususunda gerekli enformasyon hizmetlerinin götürülmesi,

13. Bölge'deki esnaf ve sanatkarların işyerlerine götürülen altyapı hizmetleri (elektrik su yol vs.)nin ucuz ve kolay sağlanması,

14. Yatırımcıların aydınlatılması için Bölge'de bilimsel ve kapsamlı araştırmalarla "Risksiz Yatırım Alanları" belirlenmesi,

15. Bölge'de müteşebbis ruhun geliştirilmesi, yeni işyerleri açılması konusunda verilen teşvikler kadar, bu müteşebbislerin dışa kaçmasını önlemek, Bölge'de kalıcılığını sağlamak için Bölge'de ekonomik hareketliliğin yaratılması konusunda Devlet desteği sağlanması,

16. Bölge'nin sadece ekonomik gelişmelere değil, kültürel etkinliklere de sahne olması,

17. Bölge içinde Harran Üniversitesi'nin kurulması ve Üniversite'nin teknik düzeyde Bölge müteşebbisleriyle de diyalog içinde, onların enformasyonunu üstlenmesi,

18. Bölge'de ihtiyacı karşılayacak şekilde sağlık kuruluşlarının yaygınlaştırılması,

19. GAP'a dahil illerin tümünün 1. Derecede Öncelikli İller kapsamına alınması,

son derece yararlı olacaktır kaanatindeyiz.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN-Genel Başkan-Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

Efendim, tüm konuşmacı arkadaşlara teşekkür ederiz. Sorusu olanlar, söz almak isteyenler, teşrif buyursunlar.

Gülcihan AĞAOĞLU-Müdür Yardımcısı- Türkiye Vakıflar Bankası-Proje Değerlendirme Müdürlüğü

Teşekkür ederim. Sayın YALÇIN'ı, Sayın MÜFTÜOĞLU'nu ve diğer arkadaşlarımızı dinledik. Gerçekten hepsi de önemli noktalara değindiler. Ancak, Sayın MÜFTÜOĞLU, "Türkiye'de küçük ve orta ölçekli yatırımcının finansman sorunu yoktur" dediler. Benim deneyimlerime göre, finansman sorunu olmayan yatırımcı gerçekten çok azdır. Finansman sorunu, küçük ve orta ölçekli sanayimizin gelişmesinin en önemli nedenlerinden biridir. GAP Bölgesi'nde ucuz finansman kaynaklarının yaratılması gereklidir. Çünkü, küçük ve orta ölçekli sanayicimiz organize değildir. Büyük ölçekli sanayiye ara mal üretmek için, belirli bir kaliteyi tutturmak şarttır. Bu konuda Sayın MÜFTÜOĞLU'na katılıyorum; bunun için önemli bir finansman ve bilgi desteği gerekmektedir. Ben aslında, GAP altın topunu Türkiye'nin altın topu olarak görüyorum. Denize atılan taş gibi, dalgaları Güneydoğu'dan Batı'ya yayılacak. Bu arada pazarlama sorunu açısından herhalde KOSGEB'in Pazarlama Teşkilatı'nın bundan sonra çok etkili olması gerekiyor. Burada Devlet'in öncülüğüne de gerek olduğu kanaatindeyim. Küçük ve orta ölçekli sanayicimiz, bugün nerede? neye? hangi ölçüde? ne kalitede? ihtiyaç var, bu bilgilerle donatılmalıdır. Hatta, buna yönelik olarak danışmanlık ve teknik hizmet almalı ve geliştirilmelidir. Özellikle, bilgi, pazarlama ve finansman konularında bir kuruluş birimi gerekmektedir. Girişimcilik envanterinden bahsedildi; bunu ben yine yalnızca Bölge çapında değil, Türkiye çapında ele almak gerektiğine inanıyorum. Ayrıca, Bölge'ye yapılacak yatırımlar sonucu kurulacak tesislerin her zaman tarıma dayalı sanayiler olmasını ve tarım alanlarımızı yok edecek yatırımlara girilmemesine özen gösterilmesini şart koşuyorum. Sanayicilerimizle yaptığımız çeşitli görüşmelerde, GAP Bölgesi'nin sanayi potansiyelinin henüz duyurulmadığını görüyoruz. Herhalde, bu konuda da bir çalışma yaparak, sanayiciyi buraya çekmek gerekiyor. Yatırımların teşviki bu yolla sağlanmalıdır.

Ben bu konuda kendi yorumlarımı belirttim, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Teşekkür ederiz. Buyurun Efendim.

Armağan ERTURAN-Daire Başkan Yardımcısı-TÜSTAŞ

Ben izninizle, kıymetli konuşmacıların sunduğu tebliğlere bazı açıklamalar getirmek istiyorum. Dün de arzetmiş olduğum gibi, GAP Master Planı kapsamında ve GAP Bölgesi'nde; başlamış olan Sağlık Master Planı, Eğitim Master Planı, bunları takip edecek Hayvancılığı Geliştirme ve Ulaşım ve Altyapı Master Planı gibi çeşitli girişimler sözkonusudur. Bu noktada önemli olan, ortaya bir uyum koymaya çalışırken, uyumsuzluk yaratmamaktır. Bu açıdan, GAP'a yönelirken GAP'ın ve Kalkınmada Öncelikli Yöreler'in darboğazları dikkate alınmalıdır. Bu stratejik açıdan gereklidir. Aksi takdirde, salt GAP üzerine odaklanmış yatırım girişimlerinin ve bu anlayışın büyük

uyumsuzlukları beraberinde getireceğinden endişeliyim.

İkinci olarak, Sayın Tamer MÜFTÜOĞLU'nun GAP Bölgesi'ndeki girişimci potansiyeline gönülden katılıyorum. Teşvik konusuyla ilgili olarak 29 il bazında bir araştırma yapma imkanı buldum ve son derece kıymetli bir birikim oluştu. Sonuçta, yapılan olayların teşviklerle pek ilgisi olmadığı görülmektedir. GAP Bölgesi'nde yapılacak Bölge planlaması çalışmalarında bu konunun dikkatle ele alınması gerekir. Örneğin, Siirt, Bitlis, Elazığ ve Malatya'ya bakıyorsunuz teşvikler aynı olduğu halde gelişmeler çok farklı. Bu yörelerin incelenerek, gerçek teşhisin GAP'a aktarılması lazım. Ayrıca bu, genel bir yaklaşım içinde yapılmamalıdır. Bölge şartları, altyapı ve ulaşım şartlarını değerlendirerek bakmak gerekir. Bir de bence, sürekli tarıma dayalı sanayilerden bahsetmek yanlış bir yaklaşımdır. Sayın AĞAOĞLU'na da finansman konusunda katılmıyorum. Sorun, baştaki mühendislik hizmetlerinin yapılmamış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunu Doğu'nun çok çeşitli yerlerinde görmekteyiz. Doğulu insanın asıl ihtiyacı, aydınlatılması, doğru yol gösterilmesi ve mühendislik hizmetlerinin kendisine sunulmasıdır. Pazarlama bunu takip eden ayrı bir sorun olarak ortaya çıkacaktır. Ayrıca, Bölge planlamalarında teorik yaklaşımlardan kesinlikle kaçınılması gerektiğini vurgulamak isterim.

Vurgulamak istediğim bir diğer konu, yapılan çalışmalardaki koordinasyon eksikliğidir. Bölge'de, yapılan eğitimle ilgili çalışmalar bir strateji içinde gerçekleştirilmelidir. Eğitim bir strateji olayıdır; aksi takdirde, bu konunun GAP Bölgesi'nde yanlış bir yapılaşma şeklinde ortaya çıkması sözkonusudur. Bu konuya yalnızca, sanayinin altyapısı olarak değil, din, dil, kültürü kapsayan, fiziki nosyonları ele alan bir bütün içinde bakmak gerekir kanısındayım. Onun için bu konunun GAP İdaresi tarafından bir koordinasyon içinde ele alınmasında fayda olur görüşündeyim. Çok teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Teşekkür ederiz. Son söz olarak buyurunuz efendim.

Prof.Dr. Duran TARAKLI-Öğretim Üyesi-ODTÜ Mimarlık Fakültesi- Şehir ve Bölge Planlama Bölümü

Benim ilk sorumun muhatabı Sayın MÜFTÜOĞLU'dur. Konuşmasından genetik mühendisliği ile hormonlu gıda üretimi sanki içiçeymiş gibi bir sonuç çıkarttım. Bu ikisinin tamamen ayrı konular olduğuna inanıyorum; kendisinin bana katılıp katılmadığını öğrenmek istiyorum. Bunun ötesinde yine konuşmasının başında genetik mühendisliğiyle bağlantı kurarak, ileriye dönük kestirmelerde bulunmanın yanıltıcı olacağını ve beklemek gerektiğini ileri sürdü; ancak, konuşmasının sonunda kestirim yapılması gerektiğini belirten ifadelerde bulundu. Kendisine yöneltmek istediğim soru şu: Biz bir planlamaya girerken, kestirimde bulunacak mıyız, bulunmayacak mıyız? Ayrıca, tarımsal üretimden bahsederken, maksat tarımsal işletmelerin, küçük ve orta ölçekli olması mı, olmaması mı? Yoksa, bu yapılan araştırmaların yeri neresiydi, onu açıklarsa, memnun olacağım. Bir de kendisinin, tarımsal işletmelerin orta ve küçük ölçekteki işletmelerle ilişkileri yönünden bir söyleyeceği olup, olmadığını öğrenmek istiyorum.

Son sorumu da Sayın Suat YALKIN'a yöneltmek istiyorum. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin dinamiği esnaf ve sanatkar dediğimiz grubun içerisindedir. Tebliğin tümünü dinledikten sonra, edilgen bir yaklaşım içerdiğini düşünüyorum. Herşey Devlet'ten bekleniyor gibi, Devlet versin, Devlet yapsın..... Benim önerim şu, katılıp katılmadıklarını soruyorum; Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu artık bir adım daha atıp, işe kendi imkanlarıyla soyunmalıdır.

Elindekilerin tümünü ortaya koyup, yetmediği yerde Devlet versin demelidirler ve çözümleri kendileri getirmek zorundalar. Konuya en çok böyle sahip olunabilir. Bu konuda bana katılıyor musunuz? Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Teşekkür ederiz. Buyurun Efendim

İsmail BENEK-Araştırma Görevlisi-Şanlıurfa Mimarlık Mühendislik Fakültesi

Sayın konuşmacılar tebliğlerinde ileri teknolojiden, bilgi donanımından, danışmanlık ve teknik hizmetlerden, bilahare araştırma ve eğitim hizmetlerinden bahsettiler. Bu çerçevede bir sentez yapmaya kalkıştığımızda, sanayi toplumu olmadan önce, bir bilgi toplumu olmamız gerektiği beliriyor. Bu şartlarda, bilgi ve teknolojiyi yakalayamamış Yöremiz'de, başlangıç noktası ne olmalıdır? Tebliğlerde eğitim konusundan bahsedildi. Ancak, Bölgemiz'in eğitim açısından koşulları ortadadır. Bugün Şanlıurfa'da üç tane fakülte ve bir de yüksekokul bulunmasına rağmen, sempozyumda yer alan bir tek tebliğ bile göremedim. Bence, bu bir organizasyon ve koordinasyon eksikliğidir. Burada bir bilimsel çalışma başlatılamamış demektir. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Teşekkür ederim. Buyurun efendim.

Dr. Bülent AÇMA-İstanbul Ticaret Odası

Teşekkür ederim. Sayın Başkan. 21. yüzyıla bilim destekli teknoloji çağı diyoruz, diğer adıyla enformatik çağ. Benim sorum şu: Biz bilgi ve enformatik çağını GAP Bölgesi'ne nasıl yansıtacağız? Bu çağ GAP Bölgesi'ni nasıl etkileyecek? Biliyoruz ki gelişmiş ülkelerde, en önemli yatırım olarak dolaylı ve dolaysız teşvik, önlem ve kaynaklarla desteklenen beşeri sermaye var. Beşeri sermaye olmadan da kalkınmadan ve sanayileşmeden bahsetmemiz mümkün değildir. Yüzyıllardır kuru tarıma adapte olmuş Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde, sulamanın başlamasıyla Ülkemiz'in ve Bölge'mizin en değerli kaynaklarından biri olan ovalarımızı kaybetme riskiyle karşı karşıyayız. Bunun başlıca nedeni, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki çiftçiye sulu tarım eğitimi verilmemesidir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi gibi, tarım ağırlıklı, dural bir Bölge'nin sanayileşmesi için önce yetişmiş insan, bilgi birikimi ve sanayi alt ve üstyapısının oluşması gerekir. Bölge, bu tür bir sanayileşme ivmesi kazanabilecek durumda değil. Eğer biz GAP sürecinde bunları gözardı edersek, sanayileşmeyi, tarımsal kalkınmayı, beklediğimiz üretimi gerçekleştirmemiz mümkün değil. Bölgemiz'in herşeyden önce, sosyal yatırımlara gereksinimi var. Bölge'de Gaziantep dışında özel sektör girişimciliği yok denecek düzeyde. Bu konuda farklı bir yaklaşım olarak şunu getirmek istiyorum; Devlet'in bu Bölge'ye bizatihi yatırımcı olarak girmesi ve sosyal yatırımların ön plana geçmesi gerektiğine inanıyorum. Netice itibariyle, bu Bölge'nin ekonomik ve sosyo-kültürel yapısı bir an önce sanayileşmeyi gerektiriyor. Ayrıca, bu Bölge'nin özel teşvik silsilesine ihtiyacı var. 1989 yılının ilk 9 aylık döneminde tüm teşvik gören projeler bazında GAP'ın % 7 olan payı, 1990'ın 9 ayında % 27'ye yükselmiştir. Yani teşviklerle de bu Bölge'nin sanayileşmesini sağlayabiliriz. Ama seçici teşvikler çok önemli; bu Bölge'ye has bir teşvik planı oluşturmamız gerekiyor. Bölge'nin nihai hedefi yalnızca tarım ve tarıma dayalı sanayiler olarak görülmemelidir. Ayrıca, bugün Bölge'de birçok ilde atıl kapasite mevcut. Şu ana kadar, hiçbir çalışmada buna rastlayamıyoruz, gündeme getirilmiyor. Öncelikle zaten kıt olan ekonomimizin kaynaklarını çok iyi değerlendirmek zorundayız. İnsana yönelik yatırımı ön plana çıkartmalıyız. Teşekkür ederim Sayın Başkan.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Ben teşekkür ederim. Efendim, zamanın hayli geçmiş olduğunu dikkate alarak, sizlere olan sonsuz saygımızın gereği olarak iki dakikayı geçmeyecek şekilde, değerli tebliğ sahiplerine söz vermek istiyorum. Evet, Sayın YALÇIN, sizden başlayalım.

Mahmut YALÇIN-Başkan Yardımcısı-KOSGEB-Sanayi ve Ticaret Bakanlığı

Teşekkür ederim, Sayın Başkan. Konuşmalarda genellikle kredi konusuna değinildiği için, ben bu konudaki görüşlerimi aktarmak istiyorum. Ayrıca, yurtdışında benzer işletmelere sağlanan kredi hacmine değinerek, bu ülkelerde küçük işletmelerin toplam yatırım hacmindeki paylarına ilişkin birkaç rakam vereceğim. ABD'de küçük işletmelere verilen kredi hacmi % 42.7 olup, yatırımdaki payı % 38; Hindistan'da kredi hacmi % 15.3 olup, yatırımdaki payı % 27.8; Japonya'da kredi hacmi % 50 olup, yatırımdaki payı % 40; İngiltere'de kredi hacmi % 27 olup, yatırımdaki payı % 29; Güney Kore'de kredi hacmi % 46.8 olup, yatırımdaki payı % 35.7'dir.

Türkiye'de küçük işletmelerin kredi hacmindeki payı % 2-3 nisbetinde, buna mukabil yatırımdaki payları % 26.5 gibi önemli bir değerdir. Yani bu, Türk insanının müteşebbis özelliğini gösteren bir husustur. Aynı zamanda, küçük işletmelere sağlanacak kredi nisbetinin artması, yatırımlardan daha yüksek oranda pay almalarının mümkün olduğunu göstermesi açısından da önemlidir.

Bir diğer önemli husus da, öncelikle küçük işletmelere kredi temin ederek, yatırım yapabilecek imkanı sağlamamız lazım ki teşvik bir şey ifade etsin.

Eğitim konusunda da Armağan beyin bahsettiği gibi, koordinasyon eksikliği sözkonusudur. Yalnız, KOSGEB'in durumu, eğitim açısından farklıdır. KOSGEB, daha önce SEGEM olarak faaliyet gösteriyordu. Daha sonra, eğitim kadrosuyla birlikte KOSEM'e geçmiştir. Hepinizin bildiği gibi SEGEM'in verdiği eğitim kamu ve özel sektör ayırmaksızın, özellikle üst düzey kadrosunda nitelikli işgücü eğitimini hedef alan bir özellik gösteriyordu. KOSGEB'in faaliyetlerinde imalat sanayine yönelik, küçük ve orta işletmeler hedef alınacaktır. Bunu kesin bir çizgiyle ayırıyoruz. Ayrıca, KOSGEB standart bir eğitim vermeyecektir; amacı eğitimden ziyade bir bilgilendirmedir. Diğer kuruluşlarca verilen standart, alışılagelmiş eğitimlerin dışında, küçük ve orta ölçekli işletmelere değişen şartlara göre, ihtiyaç duyduğu konularda, anında, uygulamalı olarak, iş başında verilecek eğitimdir. Burada, bence bir koordinasyon ihtiyacı sözkonusu değildir. Saygılarımla.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Teşekkür ederim Sayın MÜFTÜOĞLU, Buyurun efendim.

Prof.Dr. Tamer MÜFTÜOĞLU-Müşavir-Devlet Bakanlığı

Efendim Sayın AĞAOĞLU'nun uyarısı çok iyi oldu. Finansman sorusu pek tabii ki var. Ben yalnızca sıralamayı değiştirmek gerektiğini vurguladım. Ayrıca, finansman konusunda bir nitelik değişimine ihtiyaç olduğunu düşünüyorum. Girişimcilik niteliğine sahip insanlarımızın sahaya çıkması mümkün kılınmalıdır. Bunlar da Türkiye'de çok fazla değildir. Dolayısıyla, mevcut, ipoteğe dayanan bankacılık sisteminin mutlaka değiştirilmesi gerekiyor. Örneğin, bu konuda kredi garanti fonu şirketinin kurulması gündemde ve bu şirkete TOBB ve TESS'de ortak olacak. Bunu çok yararlı bir gelişme olarak değerlendiriyoruz.

Sayın Armağan ERTURAN'ın uyarıları çok yerinde; uyum sağlayacak derken bir uyumsuzluk doğuyor ve uyumsuzluk bir yerde insanlığın kaderi. Uyumsuzluk bize GAP'la işimizin bitmediği sinyalini veriyor; daha birçok GAP'lar yaratmak zorundayız.

Genetik mühendisliği konusunda da Sayın TARAKLI'yla hemfikirim. Muhakkak ki bazı alanlardaki gelişmeler insanlık için çok faydalı olacaktır. Kendisi planlamaya giderken kestirme yapılıp yapılmayacağı konusundaki görüşleri öğrenmek istedi. Kestirme yapalım ancak, kestirmemizin sınırlarını bilelim. Tarıma dayalı sanayide küçük işletmecilik konusunda bir şey söyleyemeyeceğim. Araştırmalarımız hep sanayi ağırlıklı oldu. Sayın BENEK'in değindiği konular tabii ki çok önemli, eğitim burada büyük önem taşıyor. Bilgi toplumunda bu konuda hiç hataya düşmememiz gerekiyor.

Sayın AÇMA'nın söz ettiği konular da önemlidir. Türkiye, bugün bir atıl kapasite mezarlığıdır. Sanayileşme açısından iftihar ettiğimiz Gaziantep'te de durum aynıdır. Neden böyle olduğu üzerinde hassasiyetle durmamız gerekiyor. En önemli konu yatırımcılık açısından kopyacılığın ortadan kalkarak yaratıcılığın gelişmesidir.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Efendim, teşekkür ederiz. Suat Bey buyurunuz.

Suat YALKIN-Genel Başkan Yardımcısı-Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Konfederasyonu

Bana sual tevci eden Sayın konuşmacı, esnaf ve sanatkar kesimi olarak herşeyi Devlet'ten beklediğimizi, bunun böyle olmaması gerektiğini, evvela bizim ortaya ne koyacağımızı kesin olarak tespit etmemiz ve taleplerimizin de ona istinad etmesi gerektiğini söyledi. Teşekkür ediyorum.

Türkiye'de demokratik bir idare vardır. Demokrasilerde vatandaşlar, yalnızca kanunlar karşısında eşit olmaz, bu kafi gelmez. Devlet'in nimetlerinden ve hizmetlerinden de eşit olarak istifade etme esprisi vardır. Ayrıca, yalnızca fertler değil, bölgeler de bu nimetlerden eşit olarak istifade etmelidir. Esnaf ve sanatkarlar olarak, bizim meselelerimizi, Türkiye'nin diğer meselelerinden, GAP'ın meselelerini de Türkiye'nin ve diğer yörelerin meselelerinden soyutlayamazsınız. Türkiye'de esnaf ve sanatkar kesimi Devlet'in imkanlarından diğer kesimlere göre daha az istifade ettiği için, Devlet'ten daha çok şey talep ediyoruz. Bakınız, bunun bir misalini Sayın YALÇIN ifade buyurdular; esnaf, sanatkar ve küçük müteşebbisler olarak, kullandığımız kredi oranı % 3 olmasına rağmen, yatırımdaki payımız % 26.5'tir. Demek ki biz almamışız, kendi gücümüzle vermişiz, Bölgelerarasındaki dengesizliği, gelir dağılımındaki adaletsizliği önlemek de demokratik sistemlerin gereğidir. O nedenle, GAP Yöresi'nde de bu dengesizliğin düzelmesi gerekmektedir.

Bugün, Türkiye'de sanayiyi kalkındırmak için bir teşvik politikası vardır. Bu, bilhassa bazı yörelere teksif edilmek istenmektedir. Ama, bu Bölge'ye bütün teşviklere rağmen, sanayi gelmemektedir ve gelen bazı sanayiler yürütülememiştir. O halde , GAP Bölgesi'ni nasıl kalkındıracağız? Doğacak bu ihtiyaçlara bizim temsil ettiğimiz kesim cevap verecektir. Bu Bölge'de, 11,387 tane imalat sanayi kuruluşu var ama bunlardan yalnızca 243 tanesi 10 ve daha fazla işçi çalıştırıyor; gerisi 1-9 işçi çalıştıran işyerleri. Demek ki biz taleplerimizle, GAP Bölgesi'nde mevcut imalat sanayi kuruluşlarının bünyesini takviye edecek, daha genişlemesini sağlayacak ve yenilerinin kurulmasını temin edecek şartların ortaya çıkmasını istiyoruz; kredi istiyoruz. Devlet büyük sanayiciye organize sanayi bölgesi yapıyor, her türlü imkanı tanıyor, benim küçük sanayi sitem bugün altyapısızlıktan çalışmıyor. Elbette ki biz Devlet'ten daha fazla isteyeceğiz. Ayrıca,

esnaf ve sanatkarın hiçbir teşviki de yoktur. Benim esnafım kendi gücüyle kapasite yaratır, kendi imkanlarıyla istihdamını hazırlar, bir işyeri kurar. İkinci bir işyeri açmak istediği zaman da gerekli yardımı alamaz. Bütün bu şartlar içerisinde kalkınmak durumunda olan esnaf ve sanatkarın % 5 ile % 7 arasında aldığı kredilere zam yapılmıştır; primler yükseltilmiştir. İşte o espri içindedir ki bizim Devlet'ten katkımız var.

Bizim esnaf ve sanatkar olarak iddiamız olan küçük müesseseleri zaten teknolojik gelişme de ön plana çıkarmıştır. Ayrıca, bilhassa bu Bölge'de bugüne kadar büyük sanayi yatırımları kurulamamıştır, bundan sonra da zor kurulacaktır. Dayanağınız biz olacağız, o bakımdan bizleri güçlendirecek tedbirler istiyoruz. Esnaf ve sanatkarlar olarak her zaman varız, Devletimiz'in ve Milletimiz'in ekonomisinin hizmetindeyiz ama bugüne kadar idareciler ortada gözükmemiştir. Bundan sonra, başta Sayın Genel Başkanımız, her hadisede idareciler olarak ortada varız. Teşekkür ediyor, saygılar sunuyoruz.

Oturum Başkanı-Cemal TERCAN

Değerli konuklar, özür diliyoruz biraz zamanınızı çaldık. Bir yıl önce Gaziantep'te bir sempozyumda, GAP'ı ve GAP'la gelecek nimetleri Ülke'ye ve Ülke'de yaşayanlara en iyi şekilde nasıl kanalize edeceğimizi görüştük. Bunu Devlet Bakanımız Sayın Kamran İNAN'ın destekleriyle, nacizane biz tertip ettik.

Bu tür sempozyumlarda yapılan müzakereler sonucu ortaya bazı sentezler çıkıyor ancak, bunlar havada kalıyor. Bu sentezleri Ülke yararına ayakları yere bastırmak bir takım insanların görevi olmalıdır. Bu, hoş bir seda olarak kalmamalıdır. İleri sürülen fevkalade yararlı ve güzel fikirlerin sonucunu almak, hepimizin görevidir. Biz, Esnaf ve Sanatkarlar Teşkilatı olarak, geçen yıl sempozyumda ortaya çıkan tezleri Meclis'te kovaladık; bazılarını plan dilimleri içerisine soktuk, bazılarını yasal olarak değerlendirdik. Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Teşkilatı bir arayış içindedir. Bölge'de Şanlıurfa gerçeğini kısaca arzetmek istiyorum. Yakın bir geçmişe kadar, motorlu araçların revizyonu Şanlıurfa'da yapılamıyordu, araçlar başka illere gönderiliyordu. Şimdi, küçük sanatkarlarımız motor yenilemeyi Şanlıurfa'da yapıyorlar. Esnaf ve sanatkar gerçeğinde, istihdam yaratmadaki ucuz ve süratli potansiyelin, Ülke yararına değerlendirilmesini istiyoruz; verilen kredilerin hedefi olmalı, yönlendirilmeli diyoruz. Türkiye'de işyerlerinde, takım taklavatta atıl kapasite vardır. Atıl kapasite yaratmadan işi daha verimli şekilde götürmenin yolunun bizden geçtiği iddiasını delilleriyle kanıtlıyoruz.

Eğitimle uğraşan Türkiye'de, 30'a yakın kurum ve kuruluş var; herkes birbirinden habersiz, bütçelerden ödenekler ayrılıyor ama eğitim politikası iyi tespit edilemediği için belli hedeflere yöneltilmiyor. Biz çok ucuz eğitimlerle çok büyük ihtiyaçların karşılanacağı iddiasını ortaya atıyoruz. Örneğin, 72 saatte kendi imkanlarımızla polyesterin tekniğini ve uygulamasını öğretiyoruz. Bu Bölge'de, ilerde yapılaşma ve inşaat olgusu ortaya çıkacaktır; bir inşaatta 150'yi aşkın kalem vardır. Tüm bunları biz yetiştiriyoruz ve yetiştirme potansiyelimiz var. Ülke bu potansiyelden istifade etmelidir.

Bu sempozyumun teknik komitesine, bizi misafirperverlik göstererek ağırlayanlara, Türkiye Esnaf ve Sanatkarlar Teşkilatı olarak minnet ve şükranlarımızı arzediyoruz. Teşekkür ediyor, Saygılar sunuyoruz.

BEŞİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: Nilüfer ARITÜRK

Genel Müdür Yardımcısı, Türkiye Kalkınma Bankası

GAP'IN SANAYİLEŞMESİNDE SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLER VE FİNANSMAN SORUNLARI

Prof.Dr. Ali İhsan BAĞIŞ

Hacettepe Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

GAP YÖRESİ'NDEKİ SANAYİ İÇİN İNSAN GÜCÜ TEMİNİ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

M. Nuri ASLAN

Genel Müdür, İş ve İşçi Bulma Kurumu

İKTİSADİ KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ

Yard.Doç.Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

GAP İSTATİSTİK BİLGİ AKIMI İÇERİSİNDE SANAYİ İSTATİSTİKLERİNİN YERİ

Özgür YEĞENOĞLU

Danışman, Devlet İstatistik Enstitüsü

TARTIŞMA

GAP'IN SANAYİLEŞMESİNDE SOSYO-EKONOMİK DİNAMİKLER VE FİNANSMAN SORUNLARI

Prof.Dr. Ali İhsan BAĞIŞ
Hacettepe Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde en önemli dönüşüm, sulamanın başlamasıyla tarım sektöründe yaşanacak ve bu sektördeki gelişme, mevcut durumda (Gaziantep hariç), önemli bir düzeyde olmayan sanayi sektörünün kalkınmasına ve bütün bunların sonunda Bölge'nin yerleşme düzeyinin değişmesine neden olabilecektir.

Bölge'nin geri kalmışlığının en başta gelen nedeni olarak görülen elverişsiz topografik ve iklim şartlarını düzeltmek için, Bölge'nin iki önemli su kaynağı olan Fırat ve Dicle üzerinde bir dizi baraj projeleri başlatılmıştır. 7'si Fırat, 6'sı Dicle üzerinde gerçekleştirilecek toplam 13 proje ile üretilecek 22 milyon kwh enerjiyle 1.6 milyon hektar arazinin sulanması hedeflenmiştir. Proje'nin Bölge açısından birinci derecede önemli olan tarafı, tarımda sulamaya geçerek doğanın getirdiği kurak iklim kısıtlamasını aşmasıdır. Proje'nin tamamı bitirildiğinde, yaklaşık 74,000 km2 yüzölçümüne sahip Bölge'nin % 21 dolayındaki bir kısmında da sulu tarım yapılmaya başlanacaktır. Bu bakımdan, Bölge'nin tüm yapısında değişiklik yaratacak temel dışsal faktörün sulama olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu dışsal faktörün Bölge'nin sosyo-ekonomik yapısını da değiştireceği beklenmektedir.

Gerçekten sulama projelerinin uygulamaya konması Bölge açısından "kader değiştirici" bir öneme sahiptir. Ancak, atılan bu büyük ve önemli adımın Bölge'yi ve Ülke'yi başarıya götürebilmesi için engel durumda olan diğer faktörlerin de sulamayla birlikte ve hatta daha önceden kaldırılması gerekmektedir.

Genellikle, azgelişmiş toplumlar incelendiğinde, ağırlık dereceleri farklı olmakla birlikte hemen hemen hepsinde şu ortak özellikler bulunmaktadır.

Herşeyden önce azgelişmiş bir toplumda gelir seviyesi oldukça düşüktür. Bu durum, insanların büyük çoğunluğunun temel ihtiyaçlarını bile güçlükle karşılayabildiği bir hayat standardına sahip olması ve tasarruf imkanının son derece kısıtlı olması sonucunu vermektedir. Gelirin düşük olması yanında dengesiz dağılımı da bu sorunları kuvvetlendirmektedir. Hiç kuşkusuz, tasarruf edilememesi yatırım yapılamaması sonucunu da getirmektedir. Yatırım yapılsa bile dış pazarlarla fazla bütünleşme olmadığı için üretilen ürünü satın alacak yeterli talep bulunmamaktadır.

Azgelişmiş ülke veya bölgelerde piyasanın küçüklüğü ve gelir seviyesinin düşüklüğünden kaynaklanan sermaye birikiminin yetersizliği gibi iktisadi faktörler yanında sosyal ve siyasal faktörlerin de etkisiyle ekonomi kendi kendini yaşatan bir dinamizmden yoksundur. Bir başka ifade ile sınırlı bir piyasa ve durağan (stagnant) bir ekonomik yapı azgelişmiş bir ekonominin tipik özelliklerindendir. Azgelişmiş ülkelerin en belirgin özelliklerinden biri , öncelikle kırsal alandaki yüksek doğum oranlarından kaynaklanan hızlı nüfus artışıdır. Kırsal alanda gelirin düşüklüğü ve iş imkanlarının yetersizliği yakın ve uzak kentlere göç olgusunu ortaya çıkarmaktadır. Bu da göç eden nüfusu absorbe etme kapasitesi sınırlı olan şehirlerde, çarpık kentleşme,

altyapı ve diğer sosyal hizmetlerin yetersiz kalması gibi yeni bazı sorunlar yaratmaktadır.

Azgelişmiş ülke ve bölgelerde, ekonomik faaliyetlerin gelişmesine imkan verecek uygun mekansal organizasyonun, yani altyapı düzenlemelerinin gerçekleşmemiş olması oldukça yaygındır. Ulaştırma, haberleşme, depolama, arazi islahı, elektrik, su gibi temel altyapı ihtiyaçlarını karşılayacak sosyal sabit sermaye yatırımları çok düşüktür.

Azgelişmiş bir toplumda üretim sistemine ilişkin politika, davranış ve eğilimlerde de önemli farklılaşmalar gözlenmektedir. Fazla gelişmemiş sanayinin coğrafi dağılımı dengesizdir. Ekonomik faaliyetlerde tarım kesimi hakimdir. Üretim teknolojisi ilkel olup finansal sistemi gelişmemiştir. Bu nedenle, gelişme sınırlı kalmaktadır. Piyasa fiyat mekanizması yerine devletin ciddi fiyat kontrolleri ve müdahaleleri vardır. Yatırım yapmak isteyen müteşebbis sayısı çok azdır. Rekabetçilik, firma yönetiminde etkenlik gibi kavramlar fazla önemli görülmez. Arazi mülkiyeti ve dağılımı yoktur. Toprak reformu uygulaması yoktur.

Azgelişmiş ülkelerde eğitim ve sağlık düzeylerinde gerilik toplumun belirgin özelliklerinden biridir. Okuma yazma oranları düşüktür. Okuma yazma bilen nüfus içinde büyük çoğunluk ancak, temel eğitim seviyesindedir. Sağlık hizmetlerinin yetersizliği, dengesiz ve eksik beslenme gibi nedenlerle bebek ölüm oranları yüksektir. Yaşanan konutların ve genel olarak çevrenin mikropların üremesine uygun ortam teşkil etmesi nedeniyle her zaman salgın hastalık tehdidi bulunmaktadır.

Azgelişmiş toplumların sosyal açıdan da farklı bazı özellikleri vardır ki bunlar yukarıda sayılan özellikler kadar ve bazen bunlardan da önemli olabilmektedir. Bu toplumlarda işbölümü ve uzmanlaşma düşük düzeydedir. Gelişmiş ülkelerdeki bireycilik yerine belirli gruplar içinde ortak zihniyet ile toplu hareket yaygın olmaktadır. Akılcılık ve belli amaçlara yönelme yerine duygusallık egemendir; amaçlara yönelme eğilimi çok düşüktür. Gelişmiş toplumlarda yaşayan insanların belli alanlara ilgi duymasına karşılık azgelişmiş geleneksel toplumlarda ilgi yaygın ve belirsizdir. Yazılı ve dolaylı ilişkiler yerine yüzyüze temas egemendir. Gelişmiş toplumlarda gözlenen toplumsal örgütlenmelerin üyeleri değişken iken, geleneksel toplumlarda bu tür organizasyonların üyeleri genellikle sabittir. Azgelişmiş geri toplumlarda kişiler başarılarına göre değil, kendilerine atfedilen birtakım özelliklere göre değerlendirilir. Geleneksel azgelişmiş toplumların bir başka özelliği de çıkar ilişkileri yerine akrabalık, hısımlık ve aşiret ilişkilerinin egemen olmasıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ne baktığımızda azgelişmişlik olgusunu açıklamaya yönelik yukarıda kısaca özetlediğimiz teorilerin ulaştığı sonuçların tümüyle olmasa da büyük oranla geçerli olduğunu görmekteyiz.

Bölge'de gelir, gerek mutlak düzey olarak, gerekse Ülke geneli ile mukayese edildiğinde oldukça düşük bir seviyededir. Bölge'de üretilen mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade eden Gayri Safi Bölgesel Hasıla'nın Türkiye'nin Gayri Safi Yurtiçi Hasılası içindeki payı ancak % 4 civarındadır. Bu oran Bölge'nin Ülke nüfusu içindeki % 8.5 olan payının yarısından daha düşüktür. Bölge'de, kişi başına gelir 1985 fiyatları ile 257,000 TL. düzeyindedir. Bu rakam Ülke düzeyindeki kişi başına gelir düzeyinin yalnızca % 47 'si civarındadır. Tablo 1 ' de Bölge'nin sektörler itibariyle Gayri Safi Hasılası (GSBH), Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH) ile karşılaştırmalı olarak gösterilmektedir.

TABLO 1 : İLLER, SEKTÖRLER İTİBARİYLE GAP BÖLGESİ GAYRİ SAFİ HASILASI, 1985

(Milyon TL 1985 Fiyatlarıyla)

Sektörler	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Ş.Urfa	Toplam	GSBH	Türkiye	GAP % olarak (Türkiye ile)
1. Tarım	42,545	96,353	77,626	84,175	31,957	105,315	437,972	39,6	4,891,343	9.0
Bitkisel ve Hayvancılık	42,052	96,252	77,095	84,104	31,773	105,130	436,406	39,4	4,672,442	9.3
Ormancılık	485	100	485	71	171	185	1,497	0,1	142,606	1.0
Balıkçılık	8	1	46	0	13	0	69	0,0	76,305	0.1
2. Sanayi	8,723	25,913	60,274	12,364	55,809	10,636	173,719	15,7	8,753,328	2.0
Madencilik ve Taşocakçılığı	684	4,002	1,762	2,847	18,585	626	28,506	2,6	645,531	4.4
İmalat Sanayi	7,657	19,104	53,210	6,294	34,889	8,196	129,350	11,7	6,952,621	1.9
Elektrik gaz ve su	381	2,807	5,302	3,223	2,335	1,814	15,862	1,4	1,115,176	1.4
3. İnşaat	2,611	32,481	7,306	5,713	4,605	29,621	82,337	7,4	1,044,957	7.9
4. Ticaret	9,049	12,860	70,966	3,810	4,763	7,144	108,592	9,8	4,762,783	2.3
5. Ulaştırma	7,351	9,868	26,150	10,361	4,687	14,308	72,725	6,6	2,741,039	2.7
6. Mali Kurumlar	2,425	6,693	9,661	3,974	3,701	6,047	32,501	2,9	834,626	3.9
7. Konut	4,599	13,683	18,743	7,014	5,634	10,694	60,368	5,5	1,149,857	5.3
8. Mesleki Hizmetler	1,724	17,057	30,029	4,333	4,391	13,200	70,734	6,4	1,525,839	4.6
9. İzafi Hizmet Harcamaları	1,209	-3,339	-4,819	-1,982	-1,846	-3,016	-16,211	1,5	416,291	3.9
10. Ara Toplam (1-9)	77,818	211,570	295,935	129,762	133,700	193,950	1,022,736	92,4	25,295,730	4.0
11. Kamu Hizmetleri	6,196	15,707	17,580	10,375	6,917	11,096	67,871	6,1	1,440,999	4.7
12. Ara Toplam (10+11)	84,014	227,277	313,315	140,137	120,617	205,045	1,090,607	98,5	26,738,729	4.
13. İthalat Vergileri	1,021	2,526	6,413	999	4,213	1,277	16,448	1,6	823,347	2.0
14. GSYİH (12+13) Alıcı Fiyatlarıyla	85,035	229,803	319,928	141,137	124,830	206,322	1,107,055	100,0	27,560,076	4.0

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, Araştırma Dairesi, Yayın No: 1988/8

Tarım, Bölge'nin hakim üretim kesimini oluşturmaktadır. Tarım kesiminin Bölge'nin Gayri Safi Hasılası içindeki payı % 40'lara ulaşmaktadır. Bölge'deki tarım sektörü Ülke'nin tüm tarımsal üretim katma değerinin % 9'unu oluşturmaktadır. Bu oran , Bölge'nin toplam nüfus içindeki payının üzerindedir.

İmalat sanayi, Bölge'nin Gayri Safi Hasılasında % 11.7, Ülke'nin GSYİH da ise % 1.9'luk bir paya sahiptir.

Bölge'nin nüfus artış hızı uzun bir dönem boyunca daima Ülke ortalamasının üzerinde olmuştur. Tablo 2'de, Bölge'nin 1980'lerde Ülke nüfusu içindeki payı % 7 düzeyinde iken , 1985 yılına gelindiğinde bu pay % 8.5'a yükselmiştir. Bu gelişmenin nedeni, Bölge'den dışarıya olan göçü aşan yüksek doğum oranlarıdır.

TABLO 2 - A : GAP BÖLGESİ'NDE 1945-1985 DÖNEMİ, İLLER İTİBARİYLE NÜFUS

İller	1945	1950	1955	1960	1965	1970	1975	1980	1985
Adıyaman			208,755	233,717	267,288	303,411	346,892	367,595	430,728
Diyarbakır	249,949	293,738	343,903	401,884	475,916	581,208	651,223	778,150	934,505
Gaziantep	290,058	328,343	376,969	434,579	511,026	606,540	715,939	808,697	966,490
Mardin	234,457	269,490	305,520	353,411	397,880	453,092	519,687	564,967	652,069
Siirt	133,627	156,703	181,234	232,243	264,832	320,684	381,503	445,483	524,741
Şanlıurfa	263,855	298,394	348,199	401,419	450,798	538,131	497,277	602,736	795,034
Bölge Toplam	1,171,946	1,346,668	1,774,580	2,057,753	23,677,340	2,803,166	3,212,531	3,567,628	4,303,567

TABLO 2 - B : BÖLGE'NİN NÜFUS ARTIŞ HIZI

İller	1945 1950	1950 1955	1955 1960	1960 1965	1965 1970	1970 1975	1975 1980	1980 1985
Adıyaman			2.28	2.72	2.57	2.71	1.17	3.22
Diyarbakır	3.28	3.20	3.17	3.44	4.08	2.30	3.63	3.73
Gaziantep	2.51	2.80	2.89	3.29	3.49	3.37	2.47	3.63
Mardin	2.82	2.54	2.96	2.40	2.63	2.78	1.68	2.91
Siirt	3.24	4.06	3.96	2.66	3.90	3.53	3.15	3.33
Şanlıurfa	2.49	3.14	2.91	2.32	3.61	2.11	0.18	5.69
Bölge Toplam	2.82	5.67	3.01	2.85	3.43	2.76	2.12	3.82
Türkiye Toplam	2.20	2.81	2.89	2.49	2.55	2.53	2.09	2.52

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

Bölge içinde kırsal kesim doğum oranları daha yüksek olmasına rağmen, kentsel nüfusun artış hızı kırsal nüfus artış hızından büyük ölçüde yüksektir. Kentlerin nüfus içindeki payı giderek artmaktadır (Tablo 3).

TABLO 3 : GAP BÖLGESİ'NDE 5,000'DEN BÜYÜK VE KÜÇÜK NÜFUSA SAHİP YERLEŞİM YERLERİ NÜFUS TOPLAMLARI VE % PAYLARI

Yerleşim Merkezleri	1975	1980	1985
Nüfusu 5,000'den büyük	1,346,027 (41.9)*	1,643,992 (46.1)	2,150,866 (50.0)
Diğer	1,866,504 (58.1)	1,923,636 (53.9)	2,152,701 (50.0)

*Parantez içindeki rakamlar % paylarını göstermektedir.

Kaynak : Devlet İstatistik Enstitüsü

Bölge'nin nüfus hareketlerinin kırdan kente doğru olduğu ve kırsal nüfusun önemli bir kısmının Bölge dışındaki iller tarafından masedildiği görülmektedir. Bu şehirler içinde, Bölge'ye komşu olan Adana, Kahramanmaraş, Malatya ve Elazığ sayılabilir. Bölge'deki şehirlerin kapasitesinin kırsal alandan gelen nüfusu massetmeye yeterli olmadığı, bu yüzden Bölge dışı şehirlere göçün sürdüğü söylenebilir.

Bölge'ye coğrafi olarak bakıldığında, Bölge'nin idari ve ekonomik merkezleri durumunda bulunan iller ve çevrelerinin durumu şöyle özetlenebilir:

GAP uygulamasının ilk safhası içinde yer alan Şanlıurfa ili, daha ziyade çiftçilerin kendi ihtiyaçlarını karşılamak için hayvancılık ve karma bitkisel üretim yapan bir tarım kesimine sahiptir. Büyük ölçekli ve pazar için üretim yapan tarımsal işletmelerin sayısının çok fazla olduğu söylenemez.

Bu ilde toprak mülkiyeti açısından dengesiz ve parçalanmış bir yapı mevcuttur. Toprak mülkiyeti mevcut durumun en önemli darboğazı durumundadır. Tarımın önemli bir kolu olan hayvancılıkta, meraya dayanan ekstensif bir besicilik hakimdir. Büyük hayvan besiciliği fevkalade düşük düzeyde iken, önemli bir ihracat ürünü olan ıvesi ırkı koyunculuk bunun tam tersi bir durum arz etmektedir.

İmalat sanayi oldukça zayıf durumdadır. İlde kamuya ait bir çimento fabrikası, yem fabrikası ve oldukça düşük kapasite ile çalışan bir tarım alet ve makinaları fabrikası ile Tekel'e ait içki fabrikası vardır. Özel sektörün iplik fabrikasının (Upisaş) dışında, gıda sektöründe çalışan birkaç küçük ölçekli fabrika dışında fazla birşey bulunmamaktadır.

İldeki hizmetler ve şehir merkezindeki diğer hizmetler, Ülke ortalamasıyla karşılaştırıldığında düşük düzeydedir. Bu durum Bölge'nin sulamaya açılmasının gündemde olduğu günlerde bile ilden büyük şehirlere göç etmiş olanların geri dönüşü için caydırıcı olmaya devam etmektedir. İlde yeni, fakat küçük bir havaalanı hizmete açılmış olmakla birlikte, büyük bir havalanının olmayışı da diğer önemli bir kısıtlamadır.

Gaziantep, sahip olduğu, oldukça sağlam bir sanayi ve ticaret bazı ile Bölge'nin en gelişmiş merkezi durumundadır. Girişimcilik ve özel sektör ağırlıklı tekstil, giyim eşyası, gıda ürünleri, metal sanayi, kimya sanayi ve diğer endüstri kolları içinde çeşitlenmiş olan Gaziantep imalat sanayi, Bölge'nin toplam imalat sanayi katma değerinin % 40'ına sahiptir. Bu ildeki sanayinin kendini yaşatacak bir iç dinamizme sahip olduğu söylenebilir. Bölge ürünlerinin ihracatında da Gaziantep bir kapı görevi görmektedir. Canlı hayvan, et, tahıl, mercimek, nohut ve antepfıstığı gibi tarımsal kaynaklı ürünler büyük oranda Gaziantep yoluyla dış piyasalara satılmaktadır.

Ancak, ulaşmış olduğu bu gelişmişlik düzeyi nedeniyle Gaziantep bugün mekansal açıdan bir sıkışma içinde bulunmaktadır. Kentin hızla büyümesi ve sanayinin gelişmesi tarımsal amaçlı arazinin daralmasına yol açmıştır. Bu bakımdan arazi kullanımında kentleşme, endüstrileşme ve tarımsal faaliyet arasında bir paylaşım sorunu vardır. Gaziantep merkezinin civarında da mera alanlarının azalması ve arazinin meyilli olması tarımsal üretim ve hayvancılığı sınırlamaktadır. Bu açıdan, bu merkezdeki faaliyetlerin E-24 yolu boyunca Nizip-Birecik-Urfa istikametine doğru başladığı gözlenmektedir.

Diyarbakır, Gaziantep'ten sonra Bölge'nin ikinci önemli idari ve ekonomik merkezi durumundadır. İlin gelişmesinde, kamu kesiminin sağlık ve eğitim sektörü ile diğer hizmet sektörlerinde yaptığı yatırımlar ve kurduğu fabrikalar önemli bir katkı sağlamıştır. Bu ildeki gelişmenin Gaziantep'in aksine Devlet eliyle sağlandığı söylenebilir. 1985 rakamlarına göre Bölge'nin küçük ölçekli (10 kişiden az işçisi olan) imalat sanayi kuruluşlarının % 13'ü , büyük ölçekli (10'dan fazla kişi çalıştıran) imalat sanayi tesislerinin de % 9'u bu ilde bulunmaktadır (Tablo 4). Küçük sanayi genellikle tekstil ve giyim eşyası, gıda-içki ve metal ürünleri sektörlerinde yoğunlaşmıştır. Büyük sanayinin çoğunluğu da gıda-içki sektöründedir. Diyarbakır imalat sanayinin Bölge'nin imalat sanayine katkısı % 15 dolayındadır. Ergani'de kurulu bulunan düşük kapasite ile çalışan bir bakır işletmesi vardır. Türkiye Kalkınma Vakfı tavukçuluk, hayvan yemi, hayvan kesimi ve halı dokumacılığı gibi konularda başarılı çalışmalar yapmaktadır.

TABLO 4 : GAP BÖLGESİ'NDE İMALAT SANAYİ KURULUŞLARININ İLLERE GÖRE SAYISI VE (%) PAYI

	Büyük Sanayi				Küçük Sanayi			
	1980		1985		1980		1985	
İller	(%)		(%)		(%)		(%)	
Adıyaman	(2)	4	(2)	5	(6)	669	(8)	837
Diyarbakır	(7)	13	(9)	22	(10)	1,058	(13)	1,473
Gaziantep	(81)	140	(81)	198	(56)	5,464	(49)	5,435
Mardin	(1.7)	3	(2)	5	(8)	753	(8)	915
Şalıurfa	(4)	8	(3)	8	(13)	1,347	(16)	1,789
Siirt	(2)	4	(3)	5	(5)	480	(6)	686
Bölge Toplam	(100)	172	(100)	243	(100)	9,771	(100)	11,135
Türkiye/Toplam		8,710		9,193		137,337		183,337
Bölge/Türkiye (%)		1.9		2.6		7.1		6.0

Parantez içindeki rakamlar % paylarını göstermektedir.

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü: (1980-1985 Sanayi ve Ticaret Sayımları).

Diyarbakır ili, Bölge'de büyükbaş hayvan varlığı bakımından ilk sırada gelmektedir. Bu bakımdan ilde hayvancılık, ağırlık büyükbaş da olmak üzere, yaygındır. Son yıllarda, geliştirilen ipekböcekçiliği, arıcılık gibi faaliyetler Yöre'nin ekonomisini çeşitlendirmektedir. Diyarbakır, idari ve ekonomik merkez olma özelliğinin yanısıra, Bölge'ye dışardan gelen malların civar merkezlere ulaştırılmasını sağlayan bir dağıtım merkezidir.

Diyarbakır'ın yanısıra ikinci önemli merkez, idari açıdan Siirt'e bağlı olmakla birlikte Diyarbakır'a daha yakın olan Batman'dır. Burası petro-kimya endüstrisi dolayısıyla önem kazanmıştır.

Diyarbakır ve Batman civarına tarımsal üretim açısından bakıldığında, yaz mevsimindeki yüksek sıcaklık, uzun süren kurak mevsim ve kış mevsiminde görülen aşırı soğuk kısıtlayıcı bir faktördür. Ayrıca, sulamaya açılacak alanlarda arazinin eğimli ve engebeli olması da tarım açısından sıkıntı yaratmaktadır. Çayır ve meraların veriminin azalmaya başlaması da mevcut hayvan yetiştirme sistemleri açısından sorun olmaktadır.

Bölge'nin en gelişmiş ili Siirt'tir. Buradaki kamu hizmetleri de Bölge içinde en düşük seviyededir. Tarımsal faaliyet fevkalade ilkel metodlarla yürütülmektedir. Bunun sonucu olarak , tarımda verimlilik çok düşüktür. Hayvancılık daha ziyade keçi yetiştiriciliğine dayanmaktadır. Siirt fıstığı işleme tesisi, çırçır tesisleri, tuğla fabrikası ve tütün bakım evi gibi birkaç yeni sanayi gelişmeye başlamıştır. Ayrıca, ilde kömür madenciliği de yapılmaktadır.

Siirt'in doğu ve kuzeyinin dağlarla kaplı olması ilin gelişmesi için mekansal açıdan bir engel teşkil etmektedir. Şehirde küçükbaş hayvan otlatmada sorunlar vardır. Hala göçer hayat devam etmektedir. Bu da doğal olarak verimliliğin düşük olması sonucunu vermektedir.

Adıyaman ili de azgelişmiş bir ekonomik yapıya sahiptir. Küçük ölçekli zayıf bir imalat sanayi Bölge'nin toplam imalat sanayinin yalnızca % 6'sına katkıda bulunmaktadır. Ancak, buradaki imalat sanayinin Gaziantep'in etkisiyle gelişme eğilimi içine girdiği gözlenmektedir. İlde dikkate değer orta ölçekli sanayilerin tamamı Devlet'e ait (Yem Fabrikası, Sümerbank Pamuk İpliği Fabrikası, Süt Fabrikası, Çimento Fabrikası ve Tekel'in Tütün İşleme Tesisi) tir.

Tarımsal faaliyet yüksek kaliteli tarıma elverişli toprağın olmaması yüzünden sınırlıdır. Hayvancılıkta sürü büyüklükleri oldukça küçüktür. Nemrut Dağı etrafında toplanmış olan turizm faaliyeti canlıdır.

Mardin de Bölge'nin azgelişmiş illerinden biridir. Bu ile canlılık getiren en önemli ekonomik faaliyet E-24 yolu üzerindeki transit trafik ile ilişkili faaliyetlerdir. İldeki imalat sanayi kuruluşları; un fabrikaları, tekstil ile yem sanayi, süt fabrikası ve mezbaha gibi hayvancılığa bağlı endüstrilere dayanmakta olup, Bölge'nin toplam imalat sanayi katma değeri içindeki payı yalnızca % 5 dolayındadır. Şehirdeki küçük sanayi sitesinde çok düşük bir kullanım oranı olması dikkat çekmektedir. Mazıdağı fosfat yataklarında cevher zenginleştirme işlemleri gerçekleştirilmektedir. Mardin'de küçükbaş (keçi) hayvancılık oldukça yaygındır.

Arazinin engebeli ve yer yer taşlarla kaplı olması tarımsal üretim açısından ciddi bir sorun teşkil etmektedir. Sınır bölgesindeki arazide zaman zaman kuraklık görülmekte, bazen de Dicle Nehri boyunca meydana gelen sel ve taşkınlıklar araziye zarar vermektedir. Önemli bir uluslararası yol güzergahı üzerinde olmasına rağmen Mardin ve civarında üretilen ürünlerin pazarlanmasında sıkıntı çekilmektedir.

Yukarıda özelliklerini genel olarak ve ayrıca Bölge'nin önemli merkezleri düzeyinde incelediğimiz GAP Bölgesi'nin geri kalmışlığının altında yatan temel faktörleri şöyle tespit etmek mümkündür:

1. Elverişsiz topoğrafik yapı ve iklim şartları, özellikle Bölge'nin sahip olduğu su kaynaklarının dengesiz ve su planlamasının yokluğu nedeniyle toprakta görülen düşük verimlilik,

2. Eğitim ve sağlık hizmetlerinin uzun yıllar düşük seviyede seyretmesi sonucu halkın eğitim seviyesinin çok düşük olması ve sağlık problemlerinin sık sık ortaya çıkması,

3. Arazi mülkiyetindeki dengesiz dağılım,

4. Bölge'nin sosyal ve kültürel yapısı,

5. Üretim faaliyetlerinin ve Bölge'nin iç ve dış pazarlara açılması için gerekli minimum altyapı hizmetlerinin tamamlanmamış olması,

6. Bölge'deki kaynakların yeterince ve etkin kullanılmasını sağlamak amacıyla, kısaca Bölge'yi kalkındırmak için kapsamlı ve düzenli bir planlama ve yapılan planı uygulayacak bir işletim ve yönetim sisteminin olmayışıdır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ni içinde bulunduğu geri kalmışlıktan kurtarmanın, bir başka deyişle Bölge'nin mevcut sosyo-ekonomik yapısını gelişmiş bir yapıya dönüştürmenin yolu, yukarıda sözü edilen azgelişmişliğe yol açan faktörleri ortadan kaldıracak kalkınma adına verdiğimiz bu süreci daha kısa sürede ve daha az maliyette, başta Bölge'nin ve daha sonra da Ülke'nin tümüne maksimum yarar sağlayacak şekilde kapsamlı ve gerçekçi bir planın uygulanmasından geçecektir.

Ekonomik ve siyasal güç, gelenek-görenek, hayat felsefesi gibi faktörlerin karmaşık ilişkisinden doğan azgelişmişlik olgusu içinde mütalaa edilmesi gereken Bölge'nin sosyal yapısı dikkatle analiz edilmeli ve kalkınmayı engelleyen bir unsur olmaktan çıkartılmalıdır. Bu konuda eğitimin rolünün önemli olacağı mutlaka vurgulanmalıdır.

Eğitim düzeyi düşük, modern tarımsal üretim metodlarını ve sulu tarımın getireceği ürünleri tanımayan, bunları uygulamamak için direnen, sulama teknolojisi ve toprağın ihtiyacına göre gübrelemeyi, ikinci ürün gibi konuları bilmeyen çiftçilerle tarımda, yanlızca sulama sayesinde mucizeler beklemek gerçekçi olmaz. Bu bakımdan hem Bölge'nin genel olarak formel eğitime dayalı eksikliğini gidermek, hem de çiftçileri ve halkı yepyeni bir ziraat uygulaması içn her bakımdan pratik olarak hazırlamak amacıyla kapsamlı bir eğitim-öğretim programının yürürlüğe konması gerekmektedir. Bunun için ,öncelikle eğiticilerin "çok iyi" eğitilmeleri ve Bölge'ye uygun, etkin ve hızlı yeni eğitim teknolojilerinin geliştirilmesi yolunda acil tedbirler alınması zorunludur. Bu alana harcanacak paraya hiçbir zaman ölü yatırım olarak bakılmamalı, yatırılan her liranın Bölge'ye ve Ülke'ye sağlayacağı faydanın diğer tüm yatırımlardan fazla olacağı gerçeği akıldan çıkartılmamalıdır.

Eğitim yatırımlarının sonuç vermesi (özellikle formel eğitimde) uzun süre aldığı için bu tür faaliyetlere bir an önce başlanması gerekmektedir. Aksi halde milyarlarca para harcanarak toprağa getirilen su, bu aşamadaki yanlış kullanım nedeniyle beklenen faydayı sağlamadığı gibi bazı zararlara da neden olabilecektir.

Sağlık, insan verimliliğini eğitim kadar doğrudan etkileyen bir unsurdur. Etkili ve sürekli bir koruyucu sağlık hizmeti ile ölüm ve hastalık oranlarında önemli düşüşler sağlandığı bilinmektedir. Kuşkusuz yaygın toplum sağlığı hizmetlerinde başarıya ulaşmanın ön şartlarından biri eğitimdir. Bu açıdan, geliştirilerek sunulacak sağlık hizmetlerinde yeterince etkin ve sürekli olabilmek ve beklenen sonucu alabilmek eğitim seviyesinin artışıyla mümkün olacaktır.

Bölge'ye has bir sorun olan toprak mülkiyetinin dağılımındaki dengesizlikler, kiracılık-yarıcılık ilişkilerinin düzensizliği ve birçok büyük arazi sahibinin bile toprağın toplu halde olmayan, verimli bir tarımsal işletme düzenine imkan vermeyen parçalı durumunun yarattığı sorunlarının sulama öncesi rasyonel bir bazda çözülmesi gerekmektedir.

Meseleye öncelikle sulama açısından bakacak olursak arazinin düzensiz şekli ve parçalı dağılımı rasyonel bir kanalet şebekesinin kurulmasını engellemektedir. Bu aynı zamanda, tarlalara ulaşımı sağlayacak yol şebekesi açısından da önem taşımaktadır. Bu bakımdan, sulamadan azami faydayı sağlamak ve su şebekesi ile ulaştırma ağının asgari maliyetlerle inşaasını gerçekleştirmek ve su dağıtım işlemini etkili bir biçimde yürütmek için arazi toplulaştırmasının zaman geçirilmeksizin uygulanması gerekmektedir.

Bölge'de, toprak mülkiyetinin dengesiz dağılımı sonucu, topraksız olan çiftçilerin durumlarının düzenlenmesi konusundaki çalışmalar süratlendirilmeli ve bu konudaki belirsizliğin yarattığı uzun vadeli planlar yapılıp, yatırıma geçme konusundaki endişe ve çekimserliklerin bir an önce ortadan kaldırılması amacıyla gerekli

tedbirler alınmalıdır. Bütün bu çalışmalarda toprağın boş bırakılmayıp tarımsal üretim için kullanılması ana ilke olmalıdır. Arazinin mevcut mülkiyet yapısı, tapuların hukuki açıdan sağlam olmayışı çiftçi ve kredi kuruluşları arasında olumsuz sonuçlar doğurmakta, çiftçiler bu yüzden yatırım ve işletme sermayesi için yaptıkları kredi başvurularında ciddi sorunlarla karşılaşmaktadırlar. Bu nedenle, tarım kesiminin kredilendirilmesinde başarılı ve rahat işleyen bir sistemin kurulabilmesi için mülkiyet düzenlenmeleri ve bu alandaki belirsizliklerin giderilmesi bir ön şart durumundadır. Konuyla ilgili çalışmaların yasal dayanağını teşkil eden 3038 Sayılı Kanun'un ilgili maddelerinin işletilmesi ve öncelikle uygulama yeri ilan edilen Şanlıurfa ilinde gerekli çalışmaların tamamlanması için Toprak ve Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nün başlattığı arazi tapulaştırma çalışmalarının süratle tamamlanması gerekmektedir. Bu konuda gecikme, sorunun hallinin daha da güç hale gelmesine yol açacaktır.

Bölge'de gelişmeyi engelleyici diğer bir faktör olan altyapı konusunda önemli mesafeler alınmıştır. Ancak, bunların henüz yeterli düzeyde olduğunu söylemek mümkün değildir. Proje'nin ileri aşamalarına ulaştıkça canlanması beklenen ekonomik faaliyetlerin Bölge'de rasyonel bir şekilde yürütülebilmesi ve daha fazla katma değer yaratan ekonomik faaliyetlerin yapılabilmesi için altyapı yatırımlarının mutlaka asgari düzeyde sağlanması gerekmektedir. Ulaştırma açısından mevcut karayollarının kapasite ve kalitesinin arttırılması yanında, köy yollarının mutlaka inşa edilmesi ve bu yollardaki taşımanın bitkisel üretime zarar vermeyecek bir program dahilinde asfaltlanması gerçekleştirilmelidir. Köy yolları, çiftçinin piyasaya entegre olması bakımından çok önemlidir. Haberleşme imkanları mutlaka sorun yaratmayacak bir seviyeye getirilmelidir. Bu arada petrole göre daha ucuz ve Bölge'de üretilmekte olan elektrik enerjisinden hem tarımsal üretimde, hem de tarım ürünlerinin ilk aşama işlemesinde yararlanabilmek için tarımsal üretime yönelik elektrifikasyon hizmetlerine de ağırlık verilmelidir. Sanayinin gelişmesi için de ulaşım, haberleşme, elektrik ve su problemleri çözümlenmiş organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi siteleri inşaatları yapılmalıdır.

Altyapı konusu, kentlerin fonksiyonlarını daha iyi yerine getirebilmesi için de çok önemlidir. GAP uygulamasının sulama aşamasının başlamasıyla birlikte, Bölge'de, zaten yüksek olan nüfus artış hızının Bölge dışına olan göçlerin azalmaya hatta, tersine dönme eğilim içine girmesiyle daha da artacağı beklenmektedir. Bunun anlamı Bölge'deki şehirlerin nüfus olarak hızlı bir büyüme göstereceğidir. Bu gelişme eğilimi dikkate alınarak Bölge'deki yerleşme düzeninin rasyonel planlaması yapılmalıdır. Bu alandaki yatırımların uzun vadeli olarak hazırlanmış yerleşme düzeni planlamasına uygun olmasını sağlayacak düzenlemeler getirilmelidir. Bu konuda, Belediyelere büyük görevler düşmektedir. Ancak, gerçekçi olarak meseleye bakıldığında belediyelerin mevcut kadro ve imkanlarıyla bu gelişmeye ayak uydurmasını beklemek doğru olmaz. Bu nedenle, merkezi hükümetin belediyelere proje ve kaynak açısından da destek olması gerekmektedir. Eğer rasyonel bir planlama yapılır ve uygulanabilirse, ilerde çarpık kentleşmenin sorunlarından büyük ölçüde kurtulmuş, modern ve fonksiyonel kentler ortaya çıkabilir.

Kuşkusuz yukarıda özel olarak sıraladığımız, Bölge'nin geri kalmışlığına yol açan temel sorunların halledilmesi konusunda, belli derecelerde mesafeler alınmıştır ve bu konudaki çabalara devam edilmektedir. Ancak, ayrı ayrı kuruluşlarca yürütülen faaliyetlerin uyum içinde olması, çeşitli konulardaki yatırımların miktar ve zamanlamasının bu uyumu sağlayacak şekilde planlanmasını gerektirmektedir.

Bu nedenle, yakın bir geçmişte Başbakanlığa bağlı olarak kurulan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'nın daha etkin bir rol oynaması sağlanmalıdır. Bölge'nin kaynaklarını ve bu kaynakların kullanımını sektörel ve mekansal olarak birbirleriyle ilişkilendirerek hazırlanan Makro Ölçekli Master Plan'ın fonksiyonel bir hale getirilmesi böylece kolaylaşacaktır.

Ancak, burada şu hususu belirtmekte yarar vardır. Planların uygulanmak için hazırlanması gerekmektedir. Uygulamanın bir süre izlenip, elde edilen sonuçlara göre planda gerekli revizyonların yapılması yoluna gidilerek, ortaya Bölge ve Ülke gerçeklerine uygun ve en önemlisi "uygulanabilir" bir planın çıkarılması gerçekçi bir yol olacaktır. Bir başka husus, planlar ne kadar mükemmel olursa olsun başarısının daima onu uygulayanların başarısına bağlı olduğu gerçeğidir. Bu bakımdan plan uygulamasında görev alacakların nitelik ve niceliğini belirleyen "insan faktörü"nün temel öneme sahip olduğu vurgulayarak belirtmeliyiz. İnsan faktörü, hiç kuşkusuz yanlızca kamuya ait kurum ve kuruluşlar için değil, aynı zamanda tarım sanayi ve hizmetler sektöründeki özel kesim ekonomik faaliyetleri için de hayati öneme sahiptir. Bu nedenle, Bölge'ye iyi eğitilmiş, deneyimli, konusunda uzman teknik ve idari personelin çekilmesine özel bir önem verilmelidir. Gerekirse ücret politikası bu Bölge'ye özgün bir şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Unutulmamalıdır ki bu personel Bölge'nin kalkınma çabalarında milyarlara mal olan makine teçhizatından da önemli, kilit bir role sahip olacaktır. Bu nedenle, Bölge'ye her ne sebeple olursa olsun kızgın ve küskün bir şekilde sürülerek eleman gönderilmemelidir. Bu tür elemanlar en kısa zamanda Bölge'yi terk etme yolları arayacaklardır.

Kalkınma hareketinin tarım sektöründeki nicelik ve nitelik değişmesinden başlayacağı ifade edilmiştir. Tarım kesimindeki bu canlanmanın gerek tarımsal girdiler, gerekse üretilen ürünün işlenmesi bakımından sanayi sektörünü önemli ölçüde geliştirmesi beklenmektedir. Bölge, şu anda tarımsal üretim bakımından kendine yeterli bir düzeyde olduğuna göre, bitkisel üretim ve hayvancılık sektöründe elde edilen fazla üretimin ham veya işlenmiş halde Bölge dışına ve özellikle de dış pazarlara satılması düşünülmelidir. Coğrafi olarak yakın olduğumuz Ortadoğu gıda pazarlarının Bölge ürünleri için ilk hedef olduğu söylenebilir. Ayrıca, büyük bir potansiyel olarak ortaya çıkan Sovyet Rusya'da bu meyanda değerlendirilmelidir.

Bölge'nin kalkınmasında itici güç durumunda olan sulama projelerinin, 1992 yılından başlayıp 2002 yılına kadar uzanan bir zaman dilimi içine yayılmış olduğunu görüyoruz. Tablo 5, sulama projelerini, sulanacak alan ve tamamlanma tarihleri ile birlikte toplu halde göstermektedir. Tablonun incelenmesinden görüleceği üzere, Böle'de ilk sulama projesi Urfa Tüneli'nin tamamlanmasını takiben 1992 yılında uygulamasına başlanacak olan 141,535 hektar alana sahip Urfa-Harran Sulamasıdır. Daha sonra 1993 yılında bitirilmesi planlanan 52,033 hektarlık Dicle Sağ Sahili Cazibe Sulaması, 74,047 hektarlık Dicle Sağ Sahili Pompaj Sulaması ve 37,744 hektarlık Batman Sağ ve Sol Sahil Sulamaları gelmektedir. Diğer Projeler 2002 yılına uzanan zaman dönemi boyunca aşama aşama devreye sokulacaktır.

TABLO 5 : GAP SULAMA PROJELERİ VE BİTİŞ TARİHLERİ

Sulama Projeleri	Sulama Alanı(ha)	Bitiş Tarihi
1.Urfa-Harran	141,535	1992
2.Mardin-Ceylanpınar 1.Aşama	230,130	1996
3.Mardin- " 2. "	104,809	2000
4.Siverek-Hilvan Pompaj	160,105	2002
5.Bozova-Pompaj	69,702	1995
6.Suruç-Baziki	146,500	2000
7.Adıyaman-Kahta	77,409	1994
8.Adıyaman-Göksu-Araban	71,598	1997
9.Gaziantep	81,670	1997
10.Dicle Sağ Sahili	52,033	1993
11.Dicle Sağ Sahili-Pompaj	74,047	1993
12.Batman Sağ Sahili	18,758	1993
13.Batman Sol Sahili	18,986	1993
14.Batman-Silvan	213,000	2001
15.Garzan	60,000	2002
16.Silopi	32,000	2002
17.Nusaybin-Cizre-İdil	89,000	2002
Toplam Sulanacak Alan	1,641,282	
Kuru Tarım Alanı Toplam	1,439,900	

Kaynak: Güneydoğu Anadolu Projesi Master Çalışması Cilt 2.

Proje'nin 14 yıllık bir zamana yayılmış olması, Bölge'nin kalkındırılması çabaları bakımından bize göre bir avantaj sağlamaktadır. Başlangıç yıllarında, uygulamaya konacak projelerin başarısına rehber olacağı kuşkusuzdur. Harran ve Dicle Sağ Sahili ile Batman Sağ ve Sol Sahili Sulamaları bir bakıma GAP Bölgesi'nin kalkınma çabalarının test edildiği yerler olacaktır. Bu nedenle, sözkonusu projeleri bir çeşit pilot uygulama olarak düşünüp, özel bir önem verilmesi gereği üzerinde durulmalıdır. Bu amaçla, gerekirse geleneksel kurumsallaşma ve yönetim sistemlerinin dışına çıkılarak yalnızca bu alt projelere özgü özel düzenlemelere gidilmelidir.

Sulamanın ilk kez başlatılacağı bu bölgelerde arazi toplulaştırması ve mülkiyet dağılımı ilişkilerinin rasyonel bir bazda hızlı bir biçimde çözümlenmesi ilk adım olmalıdır. Modern tarım metodlarının hem bitkisel üretim, hem de hayvancılık için gönüllü mahalli çiftçilerle işbirliği yaparak oluşturulacak "örnek çiftlikler" de sergilenmesi ikinci adım olarak düşünülebilir. Bu arada, çiftçiye uygulamalı tanıtım ve eğitim hizmetlerinin yoğun ve kapsamlı bir biçimde sunulması için her türlü kaynak harekete geçirilmelidir. Çiftçilerin piyasaya dönük üretim yapan maliyet ve kar bilincine erişmiş üreticiler haline getirilmesi için yoğun Devlet desteği sağlanmalıdır. Bu bilince ulaşmış üreticiler öncelikle teşvik edilmelidir.

Çiftçiye sözkonusu bilgilerin aktarılabilmesi için bu bilgilerin mahalli araştırma merkezlerinde üretilmiş veya denenmiş olması gereklidir. Bu bakımdan, çeşitli konularda faaliyet gösteren araştırma merkezlerinin güçlendirilerek yaygınlaştırılmalıdır.

Çiftlik yönetim sistemleri konusunda da uygun modellerin ortaya çıkarılabilmesi için çok yönlü yoğun çaba gösterilmelidir.

Kısa ve uzun vadeli finansman sorununun etkili bir biçimde çözülmesi için gerekli tüm tedbirler bu projeler için özel olarak alınmalıdır. Bu amaçla, öncelikle, isteyen her üreticiye belli şartları yerine getirmesi halinde, kredi verilmesine imkan sağlayacak şekilde kredi hacmi arttırılmalıdır. Kredi veren kuruluşların bu alanda çalışan personelinin sayısı ve eğitimi, Bölge şartları gözönüne alınarak arttırılmalıdır.

Mevcut ve yeni kurulacak tarıma dayalı sanayilere teknoloji, finansman, iş idaresi ve pazar araştırması konularında yeterli destek mutlaka sağlanmalıdır. Ayrıca, sanayinin altyapı yetersizliklerinden doğan sorunlar da özel birimlerle çözülmelidir. Özel sektörün girişimcilik kapasitesinin arttırılması için özel önlemler düşünülmeli ve yatırımcıların öz kaynak yetersizliği sorunu aşılmalıdır.

Yatırımcıyı bıktıran ve buna bağlı olarak teşebbüs ruhunu engelleyen anlamsız, dolambaçlı bürokratik ve kırtasiyecilik gibi faktörlerin çok daha rasyonel bir hale getirilmesi hususunda da tedbirler alınması ihmal edilmemelidir.

Bu nedenledir ki, Proje'nin başarılı bir şekilde uygulanabilirliğini sağlayabilmek için Proje kapsamındaki illerin uygulanmakta olan "Kalkınmada Öncelikli İller"den farklı bir statüye kavuşturulması düşünülmelidir. Çünkü, Bölge dışında bulunan, Bilecik, Sinop vs. gibi illerle GAP Bölgesi illerinin sorunları farklı olduğundan, bütün bu şehirlerin, mesela, aynı teşviklerden istifade ettirilmelerinin yanlış bir yaklaşım olduğu önemle vurgulanmalıdır.

KAYNAKLAR

1. Ank. Üniversitesi Ziraat Fakültesi. Güneydoğu Anadolu Projesi, Tarımsal Kalkınma Sempozyumu, Ankara, 1986.

2. BAĞIŞ. A, I. GAP, Güneydoğu Anadolu Projesi, 1. Urfa-Harran Kalkınma Sempozyumu, Ankara, 1988.

3. GAP The Cradle of Civilisation Regenerated Interbank İstanbul, 1989, BAERWALD, F. History and Structure Economic Development, Scronton, Pennsylvaia, 1969.

4. DİNLER. L.,Bölgesel İktisat, (Gözden Geçirilmiş İkinci Baskı), Uludağ Üniversitesi Basımevi, 1986.

5. EISENTADT. S.N, Reading in Social Evolution and Development, Oxford, 1970.

6. ERKAN. H. Sosyo-Ekonomik Bölgesel Gelişme İzmir, 1987.

7. İLKİN. A. Kalkınma ve Sanayi Ekonomisi" İstanbul, 1976.

8. KOCAMAN. T. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı Nüfus Tahminleri, Devlet Planlama Teşkilatı, Ocak 1989.

9. LEIBENSTEIN. H. Economic Development Backwardness and Economic Growth N. Y. 1963.

10. MANİSALI. E, Gelişme Ekonomisi, İstanbul, 1982.

11. MEIER. G.M. Leading Issues In Economic Development, Oxford, 1970.

12. MYINT. N.Economic Theory and the Underdeveloped Countries London, 1971.

13. MYRDAL. G. Economic Theory And Under-Developed Regions, London, 1972.

14. OWENS. E ve Shaw, R.Development Deconsidered, London, 1972.

15. NURKSE. R. Problems of Capital Formation in Under Developed Countries, Oxford, 1953.

GAP YÖRESİ'NDE SANAYİ İÇİN İNSAN GÜCÜ TEMİNİ İLE İLGİLİ SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ

M. Nuri ASLAN
Genel Müdür
İş ve İşçi Bulma Kurumu

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP), Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı sürdürülen barajlar, hidroelektrik santraller ve sulama tesislerinin yanısıra tarım, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve diğer sektörlere ait tesis ve hizmetleri kapsayan çok yönlü bir proje demeti niteliğindedir.

Proje'nin ana ve yardımcı tüm fiziksel tesislerinin bitirilmesi için öngörülen süre 1976 yılından başlamak üzere 30 yıldır.

Cumhuriyet tarihimizin en büyük ve kapsamlı projesi niteliğindeki GAP, mali ve ekonomik büyüklüğü ile yalnızca yer aldığı Bölge için değil, Ülkemiz geneli için de fevkalade önem taşımaktadır. Toplam yatırım değeri 21 milyar ABD Dolarına tekabül eden Proje, aynı zamanda Avrupa'nın en büyük entegre kalkınma projesi olma özelliğini de taşımaktadır. GAP'la birlikte 2000'li yıllarda Türkiye'nin toplam milli geliri % 123 artacak, uygulanan modern tarım metodları sonucu 80 milyon insan beslenebilecek, 2.8 milyon insana iş imkanı sağlanacak, Bölge dışına göç yavaşlayacak, buna karşın Bölge'de kentleşme hızlanacaktır.

GAP'ın kalkınma amaçları ise şu şekilde belirlenmiştir:

* Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin ekonomik yapısını iyileştirerek gelir seviyesini yükseltmek,

* Tarım sektöründe üretim, verimlilik ve istihdam imkanlarını artırmak,

* Nüfus göçünü durdurarak Bölge'deki büyük şehirlerin nüfus emme kapasitesini artırmak,

* Bölge kaynaklarını harekete geçirip kararlı ve devamlı bir ekonomik büyümeyi gerçekleştirerek ihracatı artırmak,

GAP'ın genel kalkınma amaçlarından da anlaşılacağı üzere, Proje bölgesel olduğu kadar aynı zamanda Yöre'yi tarıma dayalı ihracat merkezi haline getirip ulusal amaçlara katkıda bulunmayı hedeflediği için ülkesel bir özelliğe sahiptir.

Öte yandan Proje'nin önemli amaçlarından bir diğeri de, GAP Bölgesi'nde büyük boyutlara ulaşan işsizlik sorununun azaltılması ve istihdamın geliştirilmesine yönelik olmasıdır.

GAP'ın beklenen amaçlarına ulaşabilmesi, başarı ile sürdürülen fiziksel yatırımların yanısıra işgücü yetiştirmeye gereken önemin verilmesiyle mümkün olacaktır.

Ülkemiz'de işsizliğin en önemli nedenlerinden biri de, işsizlerin taşıdığı vasıf seviyeleri ile piyasanın aradığı vasıf seviyesinin farklılık göstermesidir. GAP Bölgesi'nin olduğu kadar Ülkemiz'in de en büyük sorunlarından biri haline gelen nitelikli işgücü yetersizliği Bölge'de kurulması düşünülen tarıma dayalı ihracata dönük sanayilerden beklenen verimin alınmasını güçleştirecektir. Bu nedenle, gerek Ülke, gerekse Bölge çapında işgücüne nitelik kazandırılması çalışmalarında, işsizlere piyasanın aradığı vasfın kazandırılması zorunludur. Bu durum aynı zamanda nitelik kazandırılan işgücünü istihdam edecek işyerleri için de hayati önem taşımaktadır. Çünkü, Bölge'de yatırım yapmayı düşünen bir işveren için nitelikli işgücünün bulunması bir nevi teşvik unsurudur. Öte yandan GAP'ın kalkınma hedefleri arasında yer alan Yöre'yi tarıma dayalı ihracat merkezi haline getirme çabası, ancak nitelikli işgücünün kolayca temin edilebilmesi ile mümkün olacaktır. Bunun ötesinde, Yöre'de kurulacak ihracata yönelik sanayi kuruluşlarının, benzer uluslararası kuruluşlar ile rekabet edebilmesinin en önemli koşullarından biri, yine nitelikli işgücünün istihdamı ile gerçekleşecektir.

Bölge'de halen mevcut açık işsizlere ilaveten tarımda sulama ve mekanizasyona geçilmesi sonucu gizli işsizlerin de katılmasıyla, sanayi ve hizmet sektörünün ihtiyacını karşılayacak düzeyde bir işgücü potansiyeli ortaya çıkacaktır. Bu işgücünün istihdamı nitelik kazanmasıyla mümkün olabilecektir. Türkiye'nin tek iş kurumu olan ve iş piyasasının ihtiyaçlarını yakından izleyip, bilen İş ve İşçi Bulma Kurumu, Ülke düzeyinde yürüttüğü işgücü yetiştirme çalışmalarını Bölge bazında daha etkin yürütmeye hazırdır. Kaldı ki, işgücü yetiştirme Kurum'un temel görevlerindendir. Ancak, bu görevin etkin ve hızlı yürütülmesi Kurum'a kaynak sağlanmasıyla olanaklıdır.

II. GAP BÖLGESİ'NİN NÜFUS YAPISI VE İNSAN GÜCÜ

Güneydoğu Anadolu Projesi, Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsamaktadır. GAP Bölgesi'nde yer alan bu altı ilin toplam nüfusu 1960 yılında, 2.05 milyon iken, 1985 yılında 4.3 milyona yükselmiştir. Bölge'nin, Türkiye toplam nüfusu içindeki payı ise, 1960-1985 yılları arasında % 7.41'den, % 8.49'a çıkmıştır. GAP Bölgesi'ndeki nüfus artış oranları, her dönemde Türkiye ortalamasının üzerinde bir artış seyretmiştir. Bunun nedeni, Bölge'den dışarıya yapılan önemli miktardaki göçün düzeyini aşan yüksek doğum oranıdır. Bölge'de yıllık nüfus artış hızı 1980-85 döneminde % 3.75 olarak gerçekleşirken, Türkiye nüfus artış hızı % 2.5'dir.

VI. Beş Yıllık Kalkınma Planı nüfus tahminlerine göre 1995-2000 döneminde, Türkiye toplam nüfusunun % 2.3'lük bir artış hızı ile 2000 yılında yaklaşık 69.75 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. GAP Bölgesi nüfusunun ise 2000 yılında 6.45 milyona ulaşacağı beklenmektedir. 1980-1985 döneminde % 3.75 olan Bölge nüfus artış hızının 1985-90 döneminde % 2.70'e, 1995-2000 döneminde ise % 2.33'e düşeceği tahmin edilmektedir. GAP Bölgesi içinde kalan illerin nüfus artış hızlarında azalma beklenmekle beraber, toplam Türkiye nüfusu içinde, Bölge'nin payının giderek artacağı düşüncesi hakimdir. Buna göre, 1985 yılında Türkiye toplam nüfusu içindeki payı % 8.49 olan GAP Bölgesi nüfusunun, 2000 yılında % 9.26'lara ulaşması beklenmektedir.

GAP Bölgesi'nde bulunan illerin nüfusunun üç ana yaş grubu (0-14,15-64 ve 65) dağılımına bir göz atıldığında, toplam nüfus içinde 0-14 ve 15-64 yaş grubu payının daha fazla olduğu görülmektedir. 1975-1985 yılları

arasında 0-14 yaş grubunun toplam Bölge nüfusu içindeki payı, Türkiye toplam nüfusu içindeki bu grubun payından daha yüksek olmuş ve bu pay 1985 yılında GAP Bölgesi içinde % 48.77, Türkiye toplam nüfusu içinde ise % 37.52 olarak kaydedilmiştir. 15-64 ve 65 yaş grubunda ise Türkiye ortalamaları GAP Bölgesi'nden daha düşüktür. Üç ana yaş grubundaki bu yapıyı gözönüne bulundurarak GAP Bölgesi nüfusunun genç bir nüfus yapısına sahip olduğu söylenebilir.

GAP Bölgesi'ndeki nüfusun üç ana yaş grubundaki (0-14, 15-64 ve 65) dağılımına göre, bağımlılık oranı Türkiye ortalamasından oldukça yüksektir. 1975 yılında, Türkiye'de 1,000 kişi kendisinin dışında 20 kişiye bakmak durumunda iken, GAP Bölgesi'nde 1,082 kişiye bakmak durumundadır. 1975-1985 yıllarında Türkiye'de bağımlılık oranınında % 13'lük azalma sözkonusu olurken, GAP Bölgesi'ndeki bağımlılık oranındaki azalma sadece % 1'dir. Buna göre, 1985 yılında Türkiye genelinde bağımlılık oranının % 72, Proje Yöresi'nde ise % 107 düzeyinde olduğu görülmektedir (Tablo 1).

TABLO 1 : GAP İLLERİNİN BAĞIMLILIK ORANLARI

(Binde)

İller	1975	1980	1985
Adıyaman	1,113	1,183	1,100
Diyarbakır	1,092	1,134	1,080
Gaziantep	970	974	920
Mardin	1,145	1,231	1,181
Siirt	1,194	1,197	1,209
Şanlıurfa	1,073	1,135	1,066
GAP Toplamı	1,082	1,122	1,070
Türkiye	823	781	718

GAP Bölgesi'nde, 0-14 yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının azalacağı, buna karşılık iktisaden faal nüfusu oluşturan 15-64 yaş grubunun da artacağı tahmin edilmektedir. Bu yaş grubu istihdamda son derece önem taşımaktadır. Ancak, Ülke toplam nüfusu içinde, 0-14 yaş grubunun azalması, buna karşılık 15-64 yaş grubunun payının artması, çalışma çağındaki bu nüfusun istihdam edilebilmesi halinde yükü azaltacaktır.

15-64 yaş grubunun payının artması, yetişkin ölümlerinin azalacağı ve bu yaş grubundaki nüfusun Bölge'ye göç edeceği varsayımına dayanmaktadır. GAP ile birlikte Bölge'nin istihdam yapısının değişmesi beklenmekte, Bölge'ye özellikle 15-64 yaş grubu arasında nüfusun göç edeceği ve Bölge'nin 2000 yılına kadar göç alan bir yapı kazanacağı tahmin edilmektedir.

III. BÖLGE'NİN GENEL EKONOMİK DURUMU VE İŞGÜCÜNÜN SEKTÖREL DAĞILIMI

GAP Bölgesi'nde, tarım ekonomisinin hakim oluşu ve tarımda sulama ve mekanizasyona geçilmemesi sonucu, sivil istihdamın sektörel dağılımında tarım büyük paya sahiptir.

Planlı dönemin başından bu yana ekonomimizdeki yapısal değişikliğe paralel olarak, sanayi ve hizmetler kesiminde istihdam giderek artmaktadır. Bu değişim sürecinde tarımın istihdamdaki payı giderek azalarak % 49.8'e düşmüş, buna karşılık sanayinin istihdamdaki payı % 15.5'e, hizmetler kesiminin payı ise % 35.2'ye yükselmiştir.

GAP Bölgesi'nde, sivil istihdamın sektörel dağılımı, tarımda % 71, sanayide % 5, inşaatta % 3 ve hizmetlerde % 21'dir. 2000'li yıllarda Bölge'deki sivil istihdamın sektörel dağılımının, tarımda % 49, sanayide % 9.5, inşaatta % 4 ve hizmetlerde % 37.5 olması beklenmektedir. Master Plan perspektifinde seçenekli gelişme senaryolarına göre işgücünün 2005 yılında 2.8-3.3 milyon olacağı tahmin edilmektedir. Bölge'nin Ülke ekonomisinden aldığı pay (veya Ülke ekonomisine katkısı) 1985 yılı itibariyle GSYİH'nın ancak % 4'üne eşittir. Bölge'nin 1985 yılında kişi başına geliri cari fiyatlarla 862,000.-TL'dır. Bu rakam Türkiye ortalamasının ancak % 47'sini oluşturmaktadır. Bölge'deki nüfusun büyük bölümü tarım kesiminde istihdam edilmesine karşın, tarım kesiminin GSBH'sı içinde payı 1985 yılı verilerine göre yaklaşık % 40'tır (Tablo 2).

TABLO 2 : İLLER, SEKTÖRLER İTİBARİYLE GAP BÖLGESİ GAYRİ SAFİ HASILASI, 1985

Sektörler	Adıyaman	Diyarbakır	Gaziantep	Mardin	Siirt	Ş.Urfa	Toplam	GSBH	Türkiye	GAP/Türkiye (% olarak)
1. Tarım	42,545	96,353	77,626	84,175	31,957	105,315	437,972	39,6	4,891,343	9.0
Bitkisel ve Hayvancılık	42,052	96,252	77,095	84,104	31,773	105,130	436,406	39,4	4,672,442	9.3
Ormancılık	485	100	485	71	171	185	1,497	0,1	142,606	1.0
Balıkçılık	8	1	46	0	13	0	69	0,0	76,305	0.1
2. Sanayi	8,723	25,913	60,274	12,364	55,809	10,636	173,719	15,7	8,753,328	3.0
Madencilik ve Taşocakçılığı	684	4,002	1,762	2,847	18,585	626	28,506	2,6	645,531	4.4
İmalat Sanayi	7,657	19,104	53,210	6,294	34,889	8,196	129,350	11,7	6,952,621	1.9
Elektrik, gaz ve su	381	2,807	5,302	3,223	2,335	1,814	15,862	1,4	1,115,176	1.4
3. İnşaat	2,611	32,481	7,306	5,713	4,605	29,621	82,337	7,4	1,044,957	7.9
4. Ticaret	9,049	12,860	70,966	3,810	4,763	7,144	108,592	9,8	4,762,783	2.3
5. Ulaştırma	7,351	9,868	26,150	10,361	4,687	14,308	72,725	6,6	2,741,039	2.7
6. Mali Kurumlar	2,425	6,693	9,661	3,974	3,701	6,047	32,501	2,9	834,626	3.9
7. Konut	4,599	13,683	18,743	7,014	5,634	10,694	60,368	5,5	1,149,857	5.3
8. Mesleki Hizmetler	1,724	17,057	30,029	4,333	4,391	13,200	70,734	6.4	1,525,839	4.6
9. İzafi Hizmet Harcamaları	1,209	-3,339	-4,819	-1,982	-1,846	-3,016	-16,211	1,5	416,291	3.9
10. Ara Toplam (1-9)	77,818	211,570	295,935	129,762	133,700	193,950	1,022,736	92,4	25,295,730	4.0
11. Kamu Hizmetleri	6,196	15,707	17,580	10,357	6,917	11,096	67,871	6,1	1,440,999	4.7
12. Ara Toplam (10+11)	80,014	227,277	313,315	140,137	120,617	205,045	1,090,607	98,5	26,738,729	4.1
13. İtalat Vergileri	1,021	2,526	6,413	999	4,213	1,277	16,448	1,6	823,347	2.0
14. GSYİH (12+13) Alıcı Fiyatlarıyla	85,035	229,803	319,928	141,137	124,830	206,322	1,107,055	100,0	27,560,076	4.0

Kaynak: İstanbul Sanayi Odası, Araştırma Dairesi, Yayın No: 1988/8

Bölge ekonomisi içinde, 1985 yılı rakamlarına göre, % 16'lık bir paya sahip bulunan sanayi kesiminin alt sektörlerine gözatıldığında; Bölge sanayinin yaklaşık % 75'inin imalat sanayi faaliyetlerinden meydana geldiği, imalat sanayini % 16'lık bir payla madencilik ve taş ocakçılığı, % 9 ile de elektrik, gaz ve su sektörlerinin takip ettiği görülmektedir (Tablo 2). Bölge sanayi içinde ağırlıklı payı olan imalat sanayinin, Ülke imalat sanayi içindeki payına bakıldığında; % 1.9 gibi cüz'i bir yer aldığı ve sözkonusu 1.9'luk payın da, % 41'inin Bölge'deki en gelişmiş il olan Gaziantep'e ait olduğu, % 26'lık payında petrol üretimi sayesinde imalat sanayi gelişen Siirt'ten elde edildiği, geri kalan % 33'lük payın ise diğer iller arasında paylaşıldığı dikkat çekmektedir. Bölge imalat sanayinin dikkat çekici bir diğer özelliği de, işletmelerin küçük ölçekli olmasıdır. 1985 yılı verilerine göre, Bölge'de bulunan 11,387 imalat sanayi kuruluşundan yalnızca 243'ü 10 ve daha fazla işçi çalıştırmakta, geri kalan 11,144 işyerinde ise 9 ve daha az kişi çalışmaktadır.

Bölge'deki hizmetler kesimini uğraş alanlarına göre ayırdığımızda; Bu kesimin % 22.5'inin ticaret, % 30'nun inşaat ve konut yapımı, % 6.7'inin finans sektörü, % 14.6'ının mesleki hizmetler, % 15'inin taşımacılık ve % 14'ünün de kamu hizmetlerinden oluştuğu görülmektedir. Bölge'deki hizmetler sektörünün iller arasında dengesiz dağıldığı, sanayi kesiminde olduğu gibi Gaziantep ilinin hizmetler sektöründe de % 36.6'lık payla başta geldiği, bu ili % 21.9'luk payla Diyarbakır ve % 18.6'lık payla Şanlıurfa'nın izlediği, % 22.9'luk payın da Adıyaman, Mardin ve Siirt illeri arasında paylaşıldığı gözlenmektedir.

GAP Bölgesi'nin en büyük özelliği, ekonomik faaliyetlerin Bölge içinde dengesiz dağılımıdır. Gaziantep hariç tutulacak olursa Bölge ekonomisi iki önemli kısır döngü nedeniyle istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kısır döngülerden ilki gelir seviyesinin düşük olması nedeniyle tasarruf edememe ve tasarrufların az olması nedeni ile de yatırım yapamama ve dolayısıyla gelir düzeyinin yükseltilmeyişi ile karekterize edilen " fakirlik kısır döngüsü"dür. Diğeri ise, gelir seviyesinin düşük ve pazar boyutunun küçük olması nedeniyle üretilenin satılamaması, dolayısıyla üretimi sürdürecek gelir elde etme olanağının olmayışı ya da çok sınırlı olmasıdır. Bunlara ek olarak, Bölge'de nüfus artış hızının çok fazla olması, iktisaden faal nüfusun istihdam edilememesi ve bunlara bağlı olarak bağımlılık oranının yüksek olması fakirlik kısır döngüsünü artıran nedenler olarak sayılabilir.

IV. GAP YÖRESİ'NDE İSTİHDAMA YÖNELİK BEKLENTİLER

GAP Bölgesi'nde istihdama yönelik beklentilerin gerçekleşmesi, büyük ölçüde sulama projelerinin faaliyete geçirilmesi ile mümkün olacaktır. Sulama projelerine hayatiyet kazandırılması, Bölge tarımında, geleneksel ürün deseninden, endüstriyel bitki desenine geçişi hızlandıracak, bir noktada zorunlu kılacaktır. Doğal olarak, bitki deseninde endüstriyel bitkiler ağırlık kazandıkça, bu ürünleri işleyip değerlendirecek tarıma dayalı sanayilerin kurulması ivme kazanacaktır. Hiç şüphesiz, Bölge'de kurulacak tarıma dayalı imalat sanayilerin işgücü talebi tarım kesimine oranla daha fazla olacaktır. Bu durum, kırsal kesimden şehirlere olan göçün, istihdam açısından olumsuz etkilerini de ortadan kaldıracaktır.

GAP Bölgesi'nde tarıma dayalı imalat sanayinin kurulmaya başlanması, beraberinde hizmet sektöründe de canlanmayı sağlayacaktır. Hizmet sektörü, tarım ve sanayi sektörlerindeki gelişmelerin etkisiyle bu iki sektörden daha hızlı gelişecek ve dolayısıyla Bölge'nin ekonomik faaliyetleri içerisinde ilk sırayı alacaktır. GAP Master Plan'ında, 2005 yılı için tarımın Bölge ekonomisinde % 23, sanayinin % 25'lik bir paya sahip olacağı; hizmet sektörünün payının da % 52'ye ulaşacağı ve Bölge'nin tüm ekonomik faaliyetlerinin yarısından daha fazlasını kapsayacağı tahmin edilmektedir. Master Plan'da öngürülen tahminlerin gerçekleşmesi halinde;

hizmet kesimi, tarım ve sanayi kesimine nazaran daha fazla nitelikli işgücü isteminde bulunacaktır. Aynı zamanda, hizmet kesiminin emek yoğun bir sektör olması, işgücü isteminin bu kesimde yoğunlaşacağını belirginleştirmektedir.

Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesi'nde kurulması planlanan sanayi ve hizmet sektörlerine ait işyerlerinde, istihdam edilecek işgücü sayı itibariyle yeterlidir. Ancak, mevcut işgücünün niteliği yetersizdir. Özellikle, Bölge'de yeni kurulacak sanayi ve hizmet sektörlerinde, son derece önemli olan yüksek nitelikli teknik ve idari personelin temininde problemler ortaya çıkabilir. Bu tür niteliklere sahip personelin temini Ülke genelinde de sorun yaratmaktadır. Bölge'nin bu sorununa ek olarak, sosyal ve kültürel yönden geri kalmışlığı da eklenecek olursa, gelecekte nitelikli işgücünün Bölge'ye çekilmesinde (veya temininde) çok büyük sorunların ortaya çıkacağı bir gerçektir. O halde, gelecekte sanayi ve hizmetler sektörünün gereksinim duyacağı işgücü istemi Yöre'nin mevcut yapısıyla karşılanamayacaktır. Dolayısıyla, bu durum, Bölge'de sanayi ve hizmetler sektöründe büyümeyi sınırlayan bir faktör olarak ortaya çıkacaktır. GAP'ın istihdam hedeflerinin gerçekleşmesi, tarım ve sanayi sektörlerinde beklenen hedeflere ulaşılmasına bağlıdır. Çünkü, tarım ve sanayi sektörlerinde istenilen hedeflere varılamaması hizmetler sektörünün gelişimini de olumsuz yönde etkileyecektir. Bu arada, Bölge'nin gelişim sürecinde, özel kesimin Yöre'de gerçekleştireceği yatırımlar, hedeflere varmada belirleyici faktör olacaktır. Zira, Yöre'nin sanayi sektörünün gelişmesi tamamıyla özel sektörün Bölge'de girişeceği yatırımlara bağlıdır. Ancak, özel kesimin kar motifiyle hareket ettiği dikkate alındığında, Devlet'in Bölge'de yatırımları teşvik edici düzenlemeleri getirmesi ve Bölge'yi özel kesimin karlı bulacağı Bölge haline sokması zorunludur. Böyle bir teşvik direkt olabileceği gibi, özel kesimin istihdam edeceği nitelikli teknik ve idari personelin temin edilmesi şeklinde de olabilir. Bu düşünceden hareketle, nitelikli işgücü sorunu bir kez daha ön plana çıkmaktadır.

V. SANAYİ İÇİN NİTELİKLİ İŞGÜCÜ TEMİNİNE İLİŞKİN SORUNLAR

Kamunun üretken yatırımlar için sosyal sabit sermaye yatırımlarını gerçekleştirmesini müteakip, Bölge'de uluslararası piyasalara hitap edecek ölçeklerde ileri teknoloji uygulayacak ve nitelikli işgücüne gereksinim duyacak sanayi yatırımlarının gerçekleştirilmesi öngörülmektedir. Küçük ölçekli yan sanayi dallarıyla birlikte sanayinin işgücü gereksinimi artacak ve tarımdan sanayiye işgücü akımı doğacaktır. Ancak, sanayi kesimi ilk etapta nitelikli işgücü talep edecekse de, yaratılan istihdam kapasitesi sınırlı olacağından, işgücü akımını tamamen istihdam edemeyecektir. Gelişmiş ülkelerde gözlendiği üzere, gelişim süreci içinde en fazla istihdam yaratacak sektör hizmetler kesimi olacaktır. GAP Master Plan'ında da 2005 yılı için Bölge ekonomisinde hizmetler sektörünün payının % 52 olacağı tahmin edilmektedir.

Tüm sektörler için nitelikli işgücüne gereksinim duyulacağı bir varsayım değildir. İşgücünün eğitilerek nitelik kazandırılması yalnızca sanayi için değil, tarım ve hizmet sektörlerinin de önemli bir gereksinimidir. Tarımda sulama ve mekanizasyona geçildiğinde ihtiyaç duyulacak işgücüne nitelik kazandırılması için Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı ve bu Bakanlığın bağlı kuruluşları tarımsal eğitim ve yayım hizmetini yürütecek (dış yardım dahil) her türlü imkana sahiptir. Bakanlığın çiftçi eğitim ve yayım şubeleri, tarım işletmeleri, araştırma enstitüleri ve eğitim merkezleri, nitelikli eğitici, mekan, araç ve gereçleriyle bu alanda arzu edilen eğitimi verecek düzeydedir. Kanımızca, sanayi ve hizmetler sektöründe ihtiyaç duyulan işgücünün eğitimi GAP'da çözüm bekleyen bir sorundur. Bu sorun daha önce de belirtildiği gibi sadece GAP Bölgesi'nin sorunu olmayıp, tüm Ülke'nin sorunudur. Ancak, sorunu GAP Bölgesi'nde daha çok belirginleştiren ve acil hale getiren,

Ülke geneline oranla bir kısım yetersizliklerin bulunmasıdır. Sözü edilen bu yetersizliklerden konumuz açısından önemli olanları aşağıda yer almıştır.

* Genel eğitimde yetersizlik
* Mesleki " "
* İşbaşı " "
* Koordinasyonda dağınıklık

1985 nüfus sayımına göre Türkiye nüfusunun % 77'si okur yazardır. GAP Bölgesi'ndeki okur-yazarlık oranları ise % 55'dir. Bölge'de öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 1985-1987 dönemi itibariyle 41 iken, Türkiye genelinde bu sayı 31'dir.

Bölge'de, lise ve ortaokul seviyesinde mesleki okul sayısı da Türkiye ortalamasının oldukça altındadır. Türkiye genelinde, 1986-1987 rakamlarına göre ortaokul seviyesinde 2,400 öğrenci bu tür meslek okullarında eğitilirken, bu sayı Bölge'de 1986-1987 döneminde, sadece 100 öğrencidir. GAP Bölgesi'nde 1986-1987 dönemi itibariyle lise düzeyinde mesleki eğitim-öğretim veren okul sayısı toplam 17 iken, Ülke genelinde bu sayı toplam 342'dir. Bu okullardaki öğrenci sayısı ise sırasıyla 5,944 ve 189,349'dur.

Bölge'de bunlara ek olarak 2 üniversite ile bu üniversitelere bağlı 22 fakülte bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde ekonomi geliştikçe, eğitim görmüş nitelikli elemana daha çok ihtiyaç duyulacağı bir gerçektir. Bölge'de hali hazırda ortaokul, lise ve yüksekokul mezunlarının toplam işçi sayısına oranı sırasıyla % 12, % 7.5 ve % 2'dir.

Ülke düzeyinde, iş piyasasının nitelikli işgücüne ihtiyaç duyduğu Kurum istatistiklerimize yansıyan bir gerçektir. Bir yanda niteliksiz ya da iş piyasasının istediği nitelikte olmayan işsizler diğer yanda ise açık işler bulunması, emek arz ve talebi arasında vasıf uyuşmazlığının bir göstergesidir. İşgücünün yalnızca eğitilmesi, işsize meslek kazandırılması tek yanlı bir çabadır. Önemli olan işgücüne iş piyasasının ihtiyaç duyduğu niteliği kazandırmak, geçerli bir meslek vermektir.

Kurum'un Ülke genelindeki kayıtlarına göre, Ağustos 1990 itibariyle 966,825 kayıtlı işsizin % 52.51'i vasıflı, (bir meslek sahibi) % 47.49'u ise vasıfsızdır.

Öğrenim durumları itibariyle kayıtlı işsizlerin % 88.60'ı lise ve altı öğrenim kurumu, % 2.15'i fakülte, yüksekokul ve % 9.25'i ise meslek okulu mezunudur. Öğrenim durumları esas alınırsa, Kurum kayıtlı işsizlerin % 11.40'nı nitelikli kabul edilebilir.

GAP illerinde, Kurum'a kayıtlı 92,545 işçinin 76,064'ü Ağustos 1990 itibariyle işsizdir. Vasıfsız işçi oranı ise Ülke genelindekinden düşük değildir.

GAP Yöresi'nde, sanayi ve hizmet sektörleri için bugün ve gelecekte iş piyasasında ihtiyaç duyulan nitelikli işgücü teminine ilişkin sorunları aşağıdaki gibi belirleyebiliriz.

* Bölge'de bugün var olan istihdam potansiyeli ve ihtiyaç duyulan işgücü ne kadardır?

* GAP tamamlandığında istihdam potansiyeli ne ölçüde genişleyecektir?

* Gelecekte hangi sektörlerde işgücü istemi yoğunlaşacaktır?

* İstihdam edilecek işgücüne nasıl nitelik kazandırılacaktır?

* İşgücü eğitimini hangi kurum ve kuruluşlar yürütecek, finansman ve koordinasyon nasıl sağlanacaktır?

Günümüzde, örgün eğitim dışında, sanayi ve hizmetler sektörü için işgücüne nitelik kazandırmaya yönelik mesleki kurslar düzeyinde yaygın çalışmaların, Milli Eğitim Bakanlığı, Turizm Bakanlığı, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı ve bunlara bağlı Kamu Kurum ve Kuruluşları ile Meslek Kuruluşları, Sendikalar ve Vakıflar'ca yapıldığı gözlenmektedir. Bu arada Ülkemiz'de 1946 yılında onaylanan İş ve İşçi Bulma Servisi Kurulması Hakkında 88 Numaralı İLO Sözleşmesi ile 1475 Sayılı İş Kanunu ve 4837 Sayılı Kuruluş Kanunu'ndan aldığı yetkilerle, işyerleri ile organik ilişki içinde bulunan Türkiye'nin tek iş kurumu olan İş ve İşçi Bulma Kurumu da, iş piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikte işgücü yetiştirme programları uygulamaktadır.

Yaygın mesleki eğitim kurslarının, iş piyasasının ihtiyaçları gözönüne alınmadan, çeşitli kurum ve kuruluşlarca yürütüldüğü bilinen bir gerçektir.

Türkiye'de işsizlerin büyük bir bölümünün vasıfsız olması ve vasıflı olanların da işverenlerin istemlerine uygun olmayan alanlarda yoğunlaşması, sistemli yaygın mesleki eğitimin önemini ön plana çıkarmaktadır. Kurum istatistikleri incelendiğinde belirli birkaç meslekte yoğunlaşıldığı görülmektedir. Örneğin, toplam vasıflı işsizler arasındaki muhasebe ve büro elemanlarının işsizlerin genel toplamına oranı % 20.33, vasıflı işsizler arasındaki oranı ise % 38.71'dir. Ancak, aynı dönemde Kurum'dan talep edilen muhasebe ve büro elemanları, vasıflı talep toplamının % 6'sını kapsamaktadır.

Belirttiğimiz olumsuzluklar, istihdam öncesi mesleki yaygın eğitimde, etkin işbirliği ve koordinasyonun önemini ortaya koymaktadır.

Sanayi için insan gücü temini, sanayinin ihtiyaç duyduğu nitelikte eleman temini demektir. Kurumumuz bu amaçla hazırladığı "Gap Bölgesi'nde İşgücü Belirleme ve Yetiştirme Projesi"ni Başbakanlık Güneydoğu Anadolu İdaresi Başkanlığı'na sunmuş ve bu proje yetkili makamca onaylanmıştır.

Proje, Bölge'nin halen ihtiyaç duyduğu işgücü ile GAP Master Plan perspektifinin istihdam potansiyelini belirlemeyi ve iş piyasasının gereksinim duyduğu işgücünün yetiştirilmesini amaçlamaktadır. Bu projenin uygulanmasıyla, üretim dışında kalan niteliksiz ya da iş piyasasının ihtiyaç duymadığı nitelikteki işgücünün yetiştirilerek ekonomiye kazandırılması yoluyla, GAP'ın bölgesel kalkınma hedefine ulaşması sağlanabilecektir.

GAP'da sanayi için nitelikli işgücü sorununa çözüm yolları aramak, bulmak ve uygulamak Kurum olarak görevimizdir. Bu görev 1475 Sayılı İş Kanunu'nun 84. maddesinin "...mesleğe yöneltmek, işçilerin mesleki eğitimlerinin yükselmesi ve kalifiye işçi yetiştirilmesi için gerekli olan tedbirler üzerinde çalışmak" yolundaki hükmünde ifadesini bulmuştur. Öte yandan, 1990 yılı İcra Planında, istihdama yönelik beceri kazandırma eğitiminde, eğitim süreci dışında bulunan ve özellikle işsiz gençlere meslek ve beceri kazandırıcı gündüzlü ve yatılı proğramların uygulanmasında (Tedbir No: 343, 402, 405), Kurumumuz sorumlu kuruluşlar arasında yer almaktadır.

Ancak, işgücü yetiştirme faaliyetlerinin iş piyasasının ihtiyacını karşılayacak etkinlikte yürütülmesi ise bu alanda sağlanacak mali kaynakların yeterliliğine bağlıdır. Kısacası, fiziki yatırımların verimliliği insana yapılacak yatırımla sağlanabilir. Oysa, Kurum'un 1990 yılı bütçesinde, bu, geliri sağlanacak ek ödeneklerle birlikte 58.7 milyar dolayındadır. 1991 yılında ise bu meblağ % 33 oranında bir artış gösterecektir. 1990 yılı Kurum bütçesinin, öz kaynaklarıyla birlikte, aynı yıl genel bütçe içindeki payı onbinde 9.8, GSYİH içindeki payı ise onbinde 5.4'dür. Federal Alman İş Kurumu'nun ise GSYİH'daki payı % 2-3 oranındadır. Diğer yandan, Federal Alman İş Kurumu'nda çalışan 70,000 personele karşılık Kurumumuz'da 2,291 personel çalışmaktadır. Bu örnek istihdamın geliştirilip yaygınlaştırılması için ayırdığımız kaynağın nedenli düşük olduğunu açıkça göstermektedir.

Bu noktadan hareketle, Ülkemiz'in ekonomik ve mali portresi ile araç-gereç ve yetişmiş personel sayısı gözönünde bulundurularak, istihdama yönelik beceri kazandırma eğitiminden sorumlu kurum ve kuruluşlar arasında koordinasyon ve işbirliğinin gerçekleştirilmesi , Ülke'nin ve uygulanacak projelerin başarısı yönünden büyük fayda sağlayacaktır.

GAP Bölgesi'nde, sanayinin ihtiyaç duyacağı nitelikli insan gücünün temin edilmesinin ön koşulu, işgücü yetiştirmeye yönelik programların yeterli finansmanla desteklenmesidir. Ayrıca, örgün ve yaygın eğitim proğramları iş piyasasının gereksinimleriyle uyumlu hale getirilmeli, genç işsizlere yönelik yaygın eğitim faaliyetlerine öncelik tanınmalıdır.

Aslında sorunları özetle ikiye indirgeyebiliriz :

* GAP Yöresi'nde bugün ve gelecek için yeterli işgücü bulunmaktadır. Ancak, bu işgücünün sanayi ve hizmet sektörlerinin ihtiyaç duyduğu niteliklere kavuşması için sistemli ve yaygın bir işgücü yetiştirme proğramı uygulanması gerekir. Yaygın işgücü eğitimi çeşitli kurum ve kuruluşlarca yürütülmekte, bunlar arasında etkin bir işbirliği ve koordinasyon da sağlanamamaktadır.

* İşgücü eğitimine, diğer bir deyişle insana yapılan yatırıma ayrılan kaynaklar İş ve İşçi Bulma Kurumu bazında yetersizdir.

VI. ÇÖZÜM VE ÖNERİLER

1. GAP, öncelikle bölgesel kalkınma projesi olduğundan, sektörlerin ihtiyaç duyacağı işgücünün Yöre'den temin edilmesini zorunlu kılmaktadır. Yöre'ye başka bölgelerden nitelikli işgücü çekilmesi, Proje hedeflerine ters düşmektedir. Ancak, profesyonel yönetici ve deneyimli teknik kadroların Bölge dışından sağlanması doğaldır.

2. Bölge'de oluşacak sanayinin işgücü ihtiyacının nicel olarak belirlenmesi, kesinlikle İş ve İşçi Bulma Kurumu, Ticaret ve Sanayi Odaları Birliği, Üniversiteler ve istihdamla ilgili başka Kamu Kuruluşlarının işbirliğini gerektirecektir.

   Bölge'nin sanayi deseni Master Plan'da belirlenmiş olup, öngörülen sanayi yatırımları özel girişimlerce gerçekleştirilecektir. Kurulacak sanayinin ve oluşacak hizmetler kesiminin gereksinim duyacağı nitelikli işgücü; Ülkemiz'de bu alanlarda faaliyet göstermekte olan kuruluşlarda geçerli olan meslekler ve istihdam

hacmi dikkate alınarak belirlenebilir.

3. İşgücü yetiştirme faaliyetlerinin, eğitim ve istihdam politikalarının uygulanmasından sorumlu kuruluşlarca, koordinatör bir kurum ya da kurulun gözetiminde yürütülmesi; iş piyasasının ihtiyaç göstereceği nitelikli işgücü sorununun çözümüne yardımcı olacaktır.

4. GAP Yöresi'nde yetersiz olan eğitim düzeyini yükseltmek için, Bölge'de eğitim veren kurum ve kuruluşlar yeterli hale getirilmeli ve bu arada mesleki ve teknik okulların açılmasına ağırlık verilmelidir.

5. GAP Yöresi'ndeki organize sanayi bölgelerinde işgücü yetiştirme merkezleri oluşturularak, mesleki eğitim ve işbaşı eğitim ihtiyaçlarının mahallinde giderilmesi sağlanmalıdır.

6. İş ve meslek danışmanlığı, işe yerleştirme, iş piyasasıyla ilgili her türlü veri toplama, yorumlama ve yayınlama, işgücüne iş öncesi ve işbaşında eğitim verme gibi yüklü işlevleri bulunan ve Türkiye'nin tek iş kurumu olan İş ve İşçi Bulma Kurumu'nun konuyla ilgili olarak GAP Yöresi'nde ve Ülke düzeyinde istihdam hizmetlerini gereksinim duyulan ölçüde yerine getirebilmesi, Kurum'un güçlü bir mali yapıya kavuşturulmasıyla mümkündür. Bu nedenle, İş ve İşçi Bulma Kurumu'na, Batı'nın çağdaş iş kurumlarında olduğu gibi istihdam hizmetlerini bir bütün olarak etkinlikle gerçekleştirebilmesi için gereken mali olanaklar sağlanmalıdır.

VII. SONUÇ

* GAP Bölgesi'nde, tüm sektörlerin bugün ve gelecekteki işgücü ihtiyacını karşılayacak insan gücü potansiyeli vardır ve olacaktır.

* Sorun, iş piyasasının ihtiyaç duyduğu nitelikteki işgücünün nasıl belirleneceği ve yetiştirilmesinin nasıl sağlanacağıdır.

* Çözüm, işgücü eğitimi ve istihdam ile ilgili ve sorumlu kuruluşlar ile özel girişimin işbirliği sonucunda, Bölge'de oluşacak sanayi deseni de gözönünde bulundurularak, nitelikli işgücü ihtiyacının saptanması ve gereksinim duyulan işgücünün yetiştirilmesi için gereken önlemlerin alınmasıdır.

VIII. KAYNAKLAR

1. DPT 1989, Güneydoğu Anadolu Projesi Master Plan Çalışması Master Plan Nihai Raporu Ankara.

2. İş ve İşçi Bulma Kurumu-Sempozyum, GAP Yöresi'nde Gelecekteki Vasıflı İşgücü Sorunu ve Çözüm Önerileri, 10-11 Nisan 1990 Şanlıurfa.

3. T.C.Başbakanlık DİE İstatistik ve Ekonomik Yorumlar Dairesi, GAP Bölgesi'nin Sosyo Ekonomik Yapısı ve 1980 Sonrası Gelişmeler Raporu.

4. TOBB, "İktisadi Rapor 1990" Ankara.

5. KÜSGET, DPT, OECD-Temmuz-1986, İstihdam Yaratıcı Girişimler Teknolojik Yenilikler ve Bölgesel Uluslararası Semineri, Gaziantep 22-24 Ekim 1985.

6. DPT,"1990 Yılı İcra Planı" Ankara-1990.

7. T.C. Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Güneydoğu Anadolu Projesi Bülteni.

8. İİBK İstatistikleri.

İKTİSADİ KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ VE GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ EĞİTİM FAALİYETLERİ

Yard.Doç.Dr. Ali Yılmaz GÜNDÜZ
İnönü Üniversitesi
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

GİRİŞ

Sanayileşme ve ekonomik gelişme eğitim faktörü ile yakından ilgilidir. Okuma-yazma oranının yüksek olduğu ülkelerde işbölümü, ihtisaslaşma ve teknolojik gelişme en yüksek seviyesine ulaşmıştır. Gelişmekte olan ülkelerde ise bunu görmek mümkün değildir.

Ülkemiz'de Cumhuriyet'in ilk yıllarında okuma-yazma oranı çok düşük iken, bugün % 80'lere doğru yükselmiştir. Bu oranın % 100'lere ulaştırılabilmesi için yapılan çalışmalara hız kazandırılmalıdır.

Eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması ve eğitilmiş kişilerin çoğalması sonucunda, bilim dünyasında kendimize düşen yeri alarak çağdaş ve uygar ülkeler seviyesine kolayca ulaşabiliriz.

Bu makalede, genel olarak eğitimin önemi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'ndeki eğitim faaliyetleri üzerine bilgi verilmeye çalışılacaktır.

II. EĞİTİM KAVRAMI

Eğitim, bireyin kendisini veya bir başkasını bilgi yolu ile etkilemesi olayıdır. İnsanın kendini eğitmesi, belli amaçlara ulaşmak için girişilen iradi bir çabadır. Kötü alışkanlıklardan kurtulmak, bilgi ve tamamlayıcı bir kültür kazanmak, teknik usule hakim olmak, mesleki yükselmeyi sağlamak hep eğitim vasıtasıyla olmaktadır (DOTTRENS 1968, s.35).

Eğitim insanın davranış, konuşma tarzı, tavır ve hareketlerinde de olumlu yönde değişikliklere yol açar.

Genel olarak, eğitimin iki fonksiyonunun varlığı kabul edilir. Bunlardan birincisi toplumun kültürel değerlerini hiç bozmadan genç kuşaklara aktarır ve böylece toplumun bozulmadan sürekliliği sağlanmış olur. İkincisi ise, toplumun geleceğini güven altına alarak eleştirici, yaratıcı, yeni buluşlar yapacak toplumsal değişmeyi sağlayacak çalışan genç nesiller yetiştirir (OTTOWAY 1962, s.42).

Bir ülkenin insanlarını belirli idealler etrafında toplamak ve milli birliği sağlamak yine eğitim yolu ile olmaktadır. Mesela, ABD'de çeşitli dil ve ırklara mensup insanlar verilen eğitim ve kültür sayesinde birliği korumaktadır.

Eğitimin toplumsal değişmeyi desteklemesinin yanısıra, etkileme ve kontrol altında tutma gücü de vardır. Bu güç ekonomik gelişmenin ihtiyaç duyduğu teknik ve bürokratik elemanları yetiştiren okullarda mevcuttur (ERGÜN

1987, s.239).

Günümüzde, ilim ve teknikteki gelişmeler, sınai ve tarımsal üretim usullerini durmadan değiştirmekte, makinalar mesleki faaliyetlerin bütün dallarında insan gücünün yerine geçmektedir. İnsan makinanın efendisi olmakta ve onu yönetmektedir (SAYIN 1983, s.68).

Gelişmiş ülkelerde, sanayileşme küçük el sanatlarını ortadan kaldırmıştır. Bugün de gelişmekte olan ülkelerde aynı durum sözkonusudur. Elden ziyade beynin önemli rol oynadığı yeni meslekler oluşmaktadır. Makinaları, hassas aletleri icat etmek, idare etmek, onarmak için lüzumlu bilgiler eğitim yolu ile verilmekte ve bütün bu işleri başarabilmek için de kabiliyetli insanlara olan ihtiyaç artmaktadır. Bunları geliştirmek ve ilerletmek ise eğitimcilerin görevidir.

III. EĞİTİM ARAÇLARI

Eğitimin çok çeşitli araçları vardır. Bu araçlar eğitimin gelişmesini ve bilgi alışverişinin hızlanmasını sağlamaktadır. Eğitim kurumları, ulaşım araçları ve haberleşme araçları en önemlileridir.

III.I. Eğitim Kurumları

Eğitim kurumları genel olarak okul öncesi eğitim, temel eğitim, orta öğretim ve yüksek öğretim olarak sınıflandırılmaktadır.

Okul öncesi eğitim; anaokullarında verilen eğitimdir. 4-6 yaş grubundaki çocuklara yöneliktir.

Temel egitim; ilkokul ve ortaokul olmak üzere iki kısımdan oluşmaktadır. İlkokul; 7-12 yaş grubundaki çocuklar için 5 yıllık bir eğitim olup, zorunlu ve ücretsizdir. Ortaokul ise 13-15 yaş grubu çocuklar için hazırlanmış üç yıllık ücretsiz bir eğitimdir.

Ortaöğretim; 16-18 yaş grubuna hitap eden bu eğitim üç yıl sürelidir. Ortaöğretim, liselerde ve mesleki teknik okullarda görülmektedir. Mesleki teknik okullar, ticaret liseleri, endüstri mesler liseleri, tarım meslek lisesi, hemşire-ebe okulu, turizm ve otelcilik okulları ortaöğretim kurumlarını oluşturmaktadır.

Yüksek öğretim; Eğitim kurumlarının en son safhasıdır. Lise eğitiminden sonra en az 2 yıllık olmak üzere 4 ve daha uzun süreli eğitim kurumlarını içermektedir. Ayrıca, bir de yaygın meslek eğitim kurumları vardır. Bu kurumlarda, örgün eğitimden yeterince veya hiç yararlanmamış kişilere ihtiyaçlarını karşılayacak düzeyde bilgi ve beceri verilmektedir (DİE İstatistik Yıllığı, 1987, s.65).

III.II. Ulaşım Araçları

Ulaşım araçlarındaki hızlı gelişme bilgi alışverişini de kolaylaştırmıştır. Bir bölgeden diğer bir bölgeye , bir memleketten diğer bir memlekete yapılan seyahatler, gidip-gelmeler ve ikamet değiştirmeler ulaşım araçlarındaki gelişmelere bağlı olarak artmıştır. Yakın mesafelerde demiryolları ve arabalar, uzun mesafelerde ise uçak insan düşüncesinde daha geniş ufukların açılmasına yol açmıştır.

Böylece insanlar, birbirlerinden farklı milletlerin özelliklerini daha iyi anlayarak yeni ilişkiler kurmakta, bir takım gelenek ve görenekleri, yaşam ve hayat tarzlarını ve farklı fikirleri tanımayı öğrenmektedir.

III.III. Haberleşme Araçları

Haberleşme araçlarının ortaya çıkışı ve yaygınlaşması eğitim sistemini daha mükemmel bir hale getirmektedir. Önceleri anne, baba ve öğretmenler öğrencilerin tek bilgi kaynağı iken, günümüzde bunlara ilaveten gazete ve her çeşit basılmış eserler, radyo, televizyon ve bilgisayarlar mevcuttur. Bütün bu araçlar eğitimin gelişmesinde yeni halkaları teşkil etmektedir.

IV. İKTİSADİ KALKINMADA EĞİTİMİN ÖNEMİ

Bir ülkenin iktisadi, sosyal ve kültürel açılardan gelişimi kalkınma planının başarısına bağlıdır. Kalkınma planının başarısı ise onu hazırlayacak ve uygulayacak kişilerin eğitim seviyeleri ile ilgilidir. İşgücünün sektörler itibariyle bölünüşü gelişme seviyesinin bir göstergesidir. Azgelişmiş ülkelerde tarım sektöründe çalışanların toplam çalışan nüfusa oranı % 60-87 iken, eğitim gerektiren hizmet sektöründe ise bu oranın % 10-28 arasında değiştiği görülmektedir. Gelişmiş ülkelerde ise bu oranlar tarım sektöründe % 3-30 ve hizmetler sektöründe ise % 39-69 arasında değişmektedir (SAYIN 1983, s.128).

Sanayileşme; nitelikli, yaratıcı, üretken insanların yoğun bir şekilde istihdamı temeline dayanmaktadır. İlmi ve teknik ilerleme insanı basit zirai ve sanayi işinden kurtarmakta, bilgi ve beceri gerektiren faaliyetlere sürüklemektedir. Modern toplumların gelişme motoru nitelikli işgücüdür. Nitelikli işgücünün yetişmesi ise verilen eğitime bağlıdır.

Son yıllarda, fen ve mühendislik alanındaki çalışmaların % 90'ı endüstrileşmiş ülkelerde yapılmıştır. Bu ülkelerde her 10,000 kişiye ortalama 150-400 fen ve mühendis düşmekteyken, gelişmekte olan ülkelerde bu sayı 70 hatta çoğu ülkelerde ise 25'in altındadır. Ülkemiz'de, DPT ve DİE yayınlarından elde edilen bilgilere göre bu sayının 70'in altında olduğu bilinmektedir (VARIŞ 1981, s.134).

İktisadi kalkınmada; sermaye, eğitilmiş insan gücünden sonra gelmektedir. Bu nedenle, endüstrileşmiş ülkelere oranla daha hızlı büyümek zorunda olan Türkiye eğitim yatırımlarını artırarak sanayileşme sürecini hızlandırmak zorundadır. Bu da ancak, Ülke sanayileşmesinde ekili kurumlar olan üniversiteler aracılığı ile mümkün olabilir.

V. ÜNİVERSİTELERİN ÜLKE VEYA BÖLGE KALKINMASINDAKİ ROLLERİ

Özellikle, II. Dünya Savaşı'ndan sonra kalkınma-eğitim ilişkisi üzerinde dikkatli durulmaya başlanmıştır.

Eğitim ekonomisinin öncülerinden olan SCHULTZ, eğitimi tümüyle "yatırım" olarak değerlendirmiştir. Eğitim yatırımlarının, fiziki sermayeye yapılan yatırımlardan daha yüksek bir getiriye sahip olduğunu ileri sürmüştür (SCHULTZ 1971, s.25).

İnsan bilgi ve becerisindeki bir değişikliğin, üretimde artışa yol açtığı ve eğitim harcamalarındaki artışında ekonomik büyümeyi hızlandırdığı görüşü ileri sürülmektedir. Kalkınmanın gerçekleşmesinde doğal kaynaklar ve sermaye gibi ekonomik unsurların kullanılması insan becerisine bağlı olmakta, bu da eğitim yoluyla kazanılmaktadır (KAYA 1981, s.9-14).

Eğitim ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki tartışılırken üzerinde durulması gereken kurumlardan birisi de üniversitelerdir. Üniversiteler, uzman işgücü yetiştirmenin yanında Ülke'nin ihtiyaçlarına uygun yeni teknolojiler üreterek ve yeniliklere öncülük ederek Ülke ekonomisine katkıda bulunmaktadır (TURGUT 1987, s.13).

Ülkemiz'de coğrafi bölgeler arasında gelişme farklılıkları görülmektedir. Bu dengesizlikler ancak yetişmiş insangücü ile giderilebilir (MIHCIOĞLU 1980, s.13).

Bu bakımdan, bu bölgelerde üniversitelerin yaygınlaştırılması ve kurulmuş olanların geliştirilerek daha verimli hale getirilmesi gereklidir. Mesela, laboratuar, spor ve dinlenme tesisleri kurulmalı ve çeşitli modern araç ve gereçlerle donatılmalıdır.

Türkiye'deki 29 Üniversitenin ancak birkaçında gerçek anlamda bir kütüphane bulunmaktadır. Orta Doğu Teknik Üniversitesi Kütüphanesinde 300,000 cilt, Boğaziçi Üniversitesi Kütüphanesinde 200,000 cilt kitap vardır. Diğer Üniversitelerin kaynakları ise bu sayıların altındadır. Türkiye'deki tüm Üniversitelerin toplam kitap sayısı da yaklaşık 1.5 milyon dolayındadır (KAVRAKOĞLU 1990, s.129).

Bölgeler itibariyle toplam kitap sayına bakılacak olursa, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 238,413, Doğu Anadolu'da 479,667 ve Ege Bölgesi'nde ise 1,89,706 adet kitap bulunmaktadır (DİE Kültür İstatistikleri 1988, s.22 vd.). Oysa Harvard Üniversitesi'nde 14 milyon, Stanford Üniversitesi'nde 13.5 milyon, Yale Üniversitesi'nde ise 13 milyon kitap vardır. Öğrenci başına düşen kitap sayısı Ülkemiz'de 3 adet iken, ABD'de 1,100 adettir (KAVRAKOĞLU 1990 ,s.130).

Türkiye'deki bu eksikliklerin giderilebilmesi ve aynı zamanda az gelişmiş bölgelerin kalkınması açısından da sözkonusu bölgelerdeki Üniversitelerin ödeneklerinin birkaç kat arttırılmasında fayda vardır.

Aşağıdaki Tablo 1 'de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ndeki Üniversitelere son yıllarda yapılan eğitim harcamaları görülmektedir.

TABLO 1 : YÜKSEK ÖĞRENİM YATIRIMLARI (ÖDENEKLER 1984-1988)

(Milyon TL.)

Üniversiteler	1984	1985	Değişim(%) 1984/85	1986	Değişim(%) 1985/86	1987	Değişim(%) 1986/87	1988	Değişim(%) 1987/88
Dicle	790	1,400	77.2	1,750	25.0	2,817	61.0	3,958	40.5
Yüzüncü Yıl	200	800	300.0	1,145	43.1	1,769	54.5	2,267	28.2
Fırat	721	1,407	95.4	1,651	17.3	2,878	74.3	4,860	68.9
Atatürk	1,085	1,453	33.8	1,740	19.8	2,340	34.5	3,905	66.9
İnönü	920	1,000	8.7	1,295	29.5	2,160	66.8	4,365	102.1
Cumhuriyet	800	1,616	102.0	2,167	34.1	2,602	20.1	4,340	66.8
Kalkınmada Öncelikli Yöreler (KÖY) Toplamı.	45,157	7,676	70.0	9,748	27.0	14,566	49.4	23,695	62.8
TÜRKİYE	25,780	37,712	46.3	50,486	33.9	79,261	57.0	171,038	62.7
KÖY/TÜR.(%)	17.5	20.4	-	19.3	-	18.4	-	13.9	115.8

Kaynak: Bütçe Kanunları;
Türkiye Ticaret, Sanayi, Deniz Ticaret Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği; Kalkınmada Öncelikli Yöreler'deki Yükseköğretim Kurumlarının Çevreye Dönük Faaliyetleri, Ankara 1990,s.64

Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de bulunan ve GAP Projesi ile yakından ilgili olan Dicle Üniversitesi'ni ele alacak olursak; sözkonusu Üniversite'ye 1984 yılında 790 milyon Liralık yapılan bir eğitim yatırımı 1985'de 1,400 milyona yükselmiş, 1984'ün 1985'e oranı % 77.2 olarak kaydedilmiştir. 1987'de 2,817 milyona, 1988'de ise 3,958 milyona çıkmıştır. 1987'nin 1988'e oranı ise % 40.5 olmuştur. Oysa 1984/1985'deki oran % 77.2'dir. Görüldüğü gibi, Bölge'deki eğitim harcamalarında, devamlı yükselmeler olması gerekirken azalmalar olmuştur. Diğer Üniversiteler içinde aynı durum sözkonusudur.

Oysa, Türkiye'deki diğer Üniversitelere yapılan yatırım tutarı 1984 yılında 25,780 milyondur. 1988 yılında ise bu rakam 171,038'e yükselmiştir. 1984 yılında, KÖY'e yapılan yatırım tutarının Türkiye ortalamasına oranı % 17.5 iken, 1988'de % 13.9'a düşmüştür. Bu nedenle, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde bulunan Üniversitelere yapılacak olan eğitim yatırımlarının Türkiye ortalaması içerisindeki paylarının daha da yükseltilmesi gerekmektedir.

Üniversitelerin görevleri eğitim, öğretim, ve araştırma yapmaktır. İktisadi kalkınma ise bu üçlünün başarısına bağlıdır (KÜLAHÇI 1989, s.40). Gelişmiş ülkelerde, üniversite; mesleki insangücü piyasası ve uygulamalı ilimlerdeki araştırma faaliyetlerinin merkezidir. Az gelişmiş ülkelerde ise üniversitelerin tam anlamıyla görevlerini yerine getirdikleri söylenemez.

Ülke'nin sanayileşmesinde bilime ve yüksek tahsilli kişilere şiddetle ihtiyaç vardır. Bu kişiler Ülke'nin ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan zenginleşmesine katkıda bulunmaktadırlar(ORTEGA 1968, s.102). Bugün, Japonya'da 400 üniversite ve 600'ü aşkın yüksek okulun varlığı, Japonya'nın sanayileşme gücünü göstermektedir (SADIKLAR 1971, s.103). Türkiye'de ise sadece 29 üniversite, 181 fakülte ve 129 yüksekokul (41,4 yıllık yüksekokul ve 88'de 2 yıllık yüksekokul) olmak üzere toplam 310 adettir (DİE 1989 Yıllığı, s.123).

1990 yıllarında, ABD'de 18-21 yaşındakilerden üniversiteye devam edenlerin oranı % 4.0 iken, sonraki 20 yılda % 8.0 ve 1940'larda % 16'lara yükselmiştir. 1960'lara doğru ise bu oran % 30'lara ulaşmıştır. Günümüzde ise daha da yüksektir (TEZCAN 1984, s.56). Bügün Ülkemiz'de ise bu oran sadece % 4'ü aşabilmiştir.

VI. GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NİN EĞİTİM DURUMU

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde okur-yazarlık oranı Türkiye ortalamasının altındadır. 1985 yılında, Bölge'de okur-yazarlık oranı (6 ve daha yukarı yaş)erkeklerde % 60, kadınlarda % 30'dur. Ülke ortalamaları ise sırasıyle % 75 ve % 50'yi geçmektedir. (Türkiye İstatistik Cep Yıllığı 1987, s.13 vd.).

Bölge illeri arasında da farklılıklar görülmektedir. Eğitim seviyesinin en yüksek olduğu il Gaziantep, en düşük olduğu il ise Mardin'dir. Gaziantep'te okur-yazarlık oranı, Türkiye ortalamasının üzerinde yer alırken, Mardin'de % 50'nin altında kalmakta ve hatta kırsal kesimlerde daha da düşmektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 113 ortaokul ve lise, 52 mesleki teknik okul bulunmaktadır (Türkiye A.G.E. 1987, s.113 vd.). Bölge'de, belli başlı yüksek öğrenim kurumları olarak, Diyarbakır'da Dicle Üniversitesi, Gaziantep Üniversitesi ve Dicle Üniversitesi'ne bağlı olarak Şanlıurfa'da Ziraat, Mühendislik, İlahiyat ve Meslek Yüksek Okulları bulunmaktadır.

Bölge'de, eğitim kurumlarının sayılarının az ve okur-yazarlık oranının düşük kalması;

* Yöre halkının gelir düzeylerinin yetersiz oluşu,

* Gelenek ve göreneklere bağlı kalmaları ve

* Eğitim ve öğretime gereken önemi vermemelerinden ileri gelmektedir.

Ayrıca Bölge'nin, bazı kesimlerinin Ortadoğu Ülkeleri'ne yakın oluşu ve kültür alış-verişi sonucu, Türkçe'nin bile yeterli düzeyde konuşulamadığı bir gerçektir. Bu durum, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hükümetlerin uzun yıllar eğitim alanında etkili bir politika izlememelerinden ileri gelmektedir. Bu yüzden Bölge'deki eğitim eksikliklerinin giderilebilmesi için, eğitim yatırımlarının yapılması, eğitim seferberliğinin başlatılması, Yöre halkına yönelik kurslar ve seminerler düzenlenmesi, basın-yayın ve haberleşme araçlarının çoğaltılması, bilgisayar ağının kurulması gerekmektedir.

VII. SONUÇ VE ÖNERİLER

İnsanların maddi refahını sağlamak kadar, onların bilgi, kültür ve beceri düzeylerinin yükseltilmesi de Devlet'in önemli fonksiyonlarından biridir. Bu fonksiyonun tam anlamıyla yerine getirilebilmesi için, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin geliştirilmesi, yaygınlaştırılması ve daha nitelikli biçimde uygulanması şarttır.

Gelişen sanayi ve teknoloji, insan gücüne dayanan işleri büyük ölçüde mekanizasyonla çözmektedir. Uluslararası düzeyde rekabete şans tanıyan emek-yoğun sektör veya faaliyet kalmamış gibidir. Günümüzde, bilgi ve özel beceri sahibi mühendis ve bilim adamlarına, öğretmenlere ve öğretim üyelerine, iş adamları ve sanayicilere büyük ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu nedenle, eğitim her yurttaşın anayasal bir hakkıdır. Hiç kimsenin; cinsiyeti, bulunduğu coğrafi konum, mali imkanlar nedeniyle, bu hakkı zarar görmemelidir. Eğitimde fırsat eşitliği sağlanmalıdır. Bu amaçla, okul sayısı artırılarak başarılı köy çocuklarına öncelik tanınmalı ve ekonomik açıdan desteklenmelidir.

Eğitim harcamalarının, kamu harcamaları içerisindeki payı % 20'lerin üzerine çıkarılmalıdır. Bölge'de Harran Üniversitesi bir an önce kurulmalı, kütüphane, araç, gereç ve öğretim üyesi sayıları bakımından zenginleştirilmelidir. Bölge'de halk kütüphaneleri ve gezici kütüphanelere işlerlik kazandırılarak, okuma sevgisi ve alışkanlığı yaygınlaştırılmalıdır.

Okuma-yazma seferberliği ile her yaştaki yurttaşa okuma-yazma öğretilmelidir.

GAP İSTATİSTİKLERİ BİLGİ AKIMI İÇİNDE SANAYİ İSTATİSTİKLERİNİN YERİ

Özgür YEĞENOĞLU
Başbakanlık Danışmanı
Devlet İstatistik Enstitüsü

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Projesi, kısa adıyla GAP, çok boyutlu bir "bölgesel kalkınma projesi"dir. Türkiye Cumhuriyeti'nin ve dünyanın çağımızdaki en büyük ve en içerikli kalkınma projelerinden biri olan GAP, Fırat ve Dicle nehirlerinin aşağı kesimleri ile bu iki ırmak arasında uzanan eski Mezopotamya Ovaları'nın yukarı bölümlerini kapsamaktadır. Toplam Proje Alanı, yaklaşık 74,000 km2 olup, Şanlıurfa ve Mardin illerinin tümünü, Gaziantep, Adıyaman, Diyarbakır, Siirt, Batman ve Şırnak illerinin bir bölümünü içermektedir. GAP kavramı, Fırat ve Dicle üzerinde yapılacak bir dizi büyük baraj ve hidroelektrik tesis ile sulama tesislerini, Proje Alanı'nda kurulacak her çeşit altyapı, tarımsal yapı, ulaştırma, sanayi, eğitim, sağlık ve öteki hizmet kesimlerindeki altyapıları ve ilgili her türlü hizmeti kapsayan çok yönlü tümleşik bir alt gelişme projeleri demeti olarak belirlenmektedir.

GAP'in yürürlüğe konulmasında yol gösterecek, bu projeleri tutarlı ve tümleşik uzun dönemli kalkınma planları içine yerleştirici nitelikteki somut önlemlerin formülleştirilmesini sağlayacak olan GAP Master Planı'nın temel amacı; çeşitli kamu ve özel kesim kuruluşlarının kalkınma çabalarının bütünleştirilmesini ve koordinasyonunu kolaylaştıracak bir kılavuz ve aracı ortaya koyarak, Güneydoğu Anadolu Projesi'nin yürütülmesine destek olmaktır (GAP Master Plan Nihai Raporu, Cilt 1, 1989).

Günümüzde ve 21. yüzyılın başındaki birkaç on yılda, Ülkemiz'in ekonomik ve sosyal kalkınmasının en önemli dayanaklarından birini oluşturmakta olan GAP'ın biçimlendirildiği Master Plan'ın temel ilkesi; özellikle, çok sayıda kamu ve özel kesim kuruluşunu ilgilendiren konular, ilgili kuruluşlar açısından, geniş bir perspektifte, simültane bir ilişki ve iletişim ağı içinde, dinamik bir çizgide ve sistemli bir spontanite sağlanarak ele alınacak olmasıdır.

Çok boyutlu tümleşik GAP bölgesel kalkınma çalışmalarını yürütecek olan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, 27/10/1989 günü, 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş olup, görevleri şunlardır:

* GAP Bölgesi için gerekli araştırma ve uygulama projelerini yapmak ve yaptırmak,

* Bölge içindeki faaliyetleri yönlendirmek, uygulamasını değerlendirmek ve izlemek,

* Bölge'de uzun vadeli planlar ve yıllık programlar kapsamında hızlı kalkınmayı sağlamak için, tarım, madencilik, imalat sanayi, enerji, ulaştırma, haberleşme, inşaat, turizm gibi kamu hizmetleri, beşeri kaynaklar, sosyal ekonomi, bilim araştırma- geliştirme ve teknoloji, çevre ve şehircilik, Bölge geliştirme ve kültür sektörlerinde yapılacak yatırımlar konusunda çalışmalarda bulunmak, çalışmaları yönlendirmek,

koordinasyonu ve uygulamaları gerçekleştirmek,

* Bölge'de sektörlerarası entegrasyonu sağlayacak biçimde Bölge planlamasını yapmak,

* Bölge'de kaynakların kullanılması, dış ekonomik ilişkiler, finansman dengesi, krediler, bankalar, fiyatlar ve sermaye piyasası konularında gerekli çalışmaları yürütmek,

* Nazım ve uygulama imar planları ile revizyonlarının tamamını veya bir bölümünü plan değişikliği dahil, ada ve parsel bazına kadar yapmak veya yaptırmak,

* Yol, su, elektrik, kanalizasyon ile konut, sanayi ve ulaştırma hizmetlerini devam ettirmek,

* Kamu kurum ve kuruluşlarına ait her türlü bina ve tesislerin yapılmasında koordinasyonu sağlamak,

* Milli Eğitim Bakanlığı ve ilgili diğer Kamu Kurum ve Kuruluşları ile koordine edilerek, halkın; tarımsal alan dahil, her konuda eğitim düzeyinin yükseltilmesini ve her derecedeki eğitim kurumlarının açılmasını gerçekleştirmek,

* Başbakanlık'ça bu konuda verilecek öteki görevleri yapmak.

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı, Başbakanlığa bağlı, tüzel kişiliği bulunan, onbeş yıl süreli bir Teşkilat olup, şu iki birimden oluşur:

1. GAP Yüksek Kurulu,

2. GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı (GAP İdaresi).

GAP İdaresi yukarıda belirtilen görevleri yürütmekle görevli ve yetkilidir.

GAP Yüksek Kurulu, Başbakan ya da görevlendireceği bir Devlet Bakanı'nın Başkanlığı'nda, GAP ile görevli Devlet Bakanı, DPT'nin bağlı olduğu Devlet Bakanı ve Bayındırlık ve İskan Bakanı'ndan oluşmaktadır. Bu Kurul'un sekretarya hizmetleri GAP İdaresi'nce yürütülmektedir (20,334 sayılı Resmi Gazete).

GAP İdaresi'nin Taşra Teşkilatı'nın Amiri, Şanlıurfa'daki Bölge Müdürü'dür.

GAP Bölge Kalkıma İdaresi Teşkilatı'nın Kamu ve Özel Kurum ve Kuruluş Temsilcilerinden oluşan bir eşgüdüm aracı; iki ayda bir, GAP ile görevli Devlet Bakanı'nın Başkanlığı'nda toplanan GAP Koordinasyon Kurulu'dur. Kurul Üyeleri, aşağıdaki Kurum ve Kuruluşların temsilcileridir:

* Başbakanlık ya da Devlet Bakanlıkları'na Bağlı Kurum ve Kuruluşlar,
* Bakanlıklar ya da Bakanlıklar'a Bağlı Kurum ve Kuruluşlar,
* YÖK Başkanlığı,
* Üniversite Rektörlükleri, Fakülte Dekanlıkları (Rektörler, Dekanlar, Öğretim Üyeleri),
* Bölge İlleri Valilik ve Belediyeleri (Valiler, Belediye Başkanları),
* Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği,
* Bölge İlleri Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları,

* Türkiye Bankalar Birliği.

Birbirini izleyen her üç Kurul toplantısından ikisi Ankara'da, üçüncüsü Bölge illerinden birinde yapılmakta; Ocak, Mart, Mayıs, Temmuz, Eylül ve Kasımda, ay sonuna yakın günlerde toplanan kurulun sekretarya hizmetlerini GAP İdaresi yürütmekte, Kurum ve Kuruluşlar, yaptıkları çalışmaları içeren dörder aylık faaliyet raporlarını, Mayıs, Eylül ve Ocak başlarında GAP İdaresi'ne göndermektedir.

GAP Koordinasyon Kurulu gündeminde, GAP İdaresi'nin çalışmaları, Kurum ve Kuruluşlar'ın faaliyetleri ya da faaliyet raporları, Bakanlıklar'ın Bölge'yle ilgili master planları ve uygulamaları, Bölge illeri Vali ve Belediye Başkanları'nın sorunları ile Kurum ve Kuruluş temsilcilerinin dilek ve önerileri yer almaktadır.

Yukarıda toplam proje alanının yaklaşık 74,000 km2 olup, 8 ilin sınırları içinde yer aldığı belirtilmişti. GAP Bölgesi Türkiye yüzölçümü içinde % 9,5 kadar bir yer almaktadır. (73,863/779,452-0.0948) (Türkiye İstatistik Yıllığı 1989).

Ülkeler ayrı ayrı GAP Bölgesi'yle karşılaştırıldığında, 12 Avrupa Topluluğu Ülkesi'nden 5'i, yani Belçika, Danimarka, Hollanda, İrlanda ve Lüksemburg, bu Bölge'den küçük olmaktadır. GAP Alanı, yaklaşık olarak, Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un toplam alanına (73,949 km2) eşittir. GAP Bölgesi, yine yaklaşık olarak, Yunanistan'ın yarısına, İngiltere'nin 1/3'ine, İtalya'nın 1/4'ine, Birleşmiş Almanya'nın 1/5'ine, İspanya'nın 1/7'ine ve Fransa'nın 1/8'ine eşit olup, Portekiz alanının 4/5 'üne ve Avrupa dışında da Japonya'nın 1/5'ini kapsamaktadır (Demographic Yearbook, 1988).

1985 genel nüfus sayımına göre, GAP Bölgesi illerinin toplam nüfusu 4,303,567 olup, Ülkemiz nüfusunun, yaklaşık % 8,5'ini oluşturmaktadır. (4,303,567/50,664,458-0.0849) (Türkiye İstatistik Yıllığı 1989).

Ülke nüfusları ayrı ayrı GAP Bölgesi'yle karşılaştırıldığında, GAP nüfusunu Lüksemburg'un yaklaşık 1/12'ri, Belçika'nın, Portekiz ve Yunanistan'ın , sırasıyla, 3/10'çü ve 9/10'zu oluşturmakta, İrlanda nüfusuyla eşitlenmeye yaklaşıldığı görülmektedir.

Ülkemiz'de, halen, 73 il, 829 ilçe ve 35,986 köy bulunmaktadır. Bu verilere göre, ilçelerin, yaklaşık, % 8'i, köylerin % 10'u GAP Bölgesi'ndedir(Çizelge 1).

ÇİZELGE 1 : GAP BÖLGESİ İLLERİ, İLÇE, KÖY VE BUCAK SAYILARI*

İller	İlçe	Bucak	Köy	Bucak + Köy
Adıyaman	8	15	326	341
Batman	5	7	247	254
Diyarbakır	13	13	720	733
Gaziantep	10	7	609	616
Mardin	9	6	515	521
Siirt	6	7	264	271
Şanlıurfa	10	19	752	771
Şırnak	6	5	227	232
Toplam	67	79	3,360	3,739

* İdari bölünüş değişikliklerinden sonra.

GAP'ın bütününe kapsadığı projeler açısından bakılırsa, özet olarak şunlar belirtilebilir:

GAP içerisinde 7'si Aşağı Fırat Havzası'nda ve 6'sı Dicle Havzası'nda olmak üzere, sulama ve enerji amaçlı 13 proje paketi vardır. Bu projeler kapsamında, 21 baraj ve 17 hidroelektrik santralı ile çeşitli sulama şebekeleri ve tüneller yer almaktadır.

GAP enerji programının tümüyle uygulanması durumunda, yılda 27 milyar kilowatsaatlik elektrik enerjisi üretilecektir. Bu miktar, 1988 yılında Türkiye'de sudan elde edilen toplam enerjiye (yaklaşık 29 milyar kilowatsaata) yakındır. Sulama projeleri bitirildiğinde ise, 1,7 milyon hektarlık bir alan daha sulu tarıma açılacaktır. Bu miktar, Türkiye'nin şimdiye kadar gerçekleştirdiği sulama alanlarının yaklaşık yarısı, ayrıca, Çukurova'da bugün sulu tarım yapılan alanların yaklaşık 10 katı büyüklüğündedir. GAP sulamasıyla bugünkü tarımsal üretim ikiye katlanacaktır.

GAP'la birlikte istihdam artacak, ihracat gelişecek, tarıma dayalı sanayiler kurulacak, hayvancılık kalkındırılacaktır. Bölge'de, öncelikle, un ve unlu besin, deri, bitkisel ve hayvansal yağlar sanayi ile başka birçok sanayi dalının gelişmesi beklenmektedir. GAP'ın gerçekleşmesiyle, Ortadoğu Ülkeleri'yle ticaret; bu ülkelere ürün ihracatı ve taşımacılık büyük bir ilerleme gösterecektir. Turizm gelişerek Bölge'nin sosyal hayatını canlandıracaktır. Böylece, GAP, 2000'li yılların başında Bölge'nin sosyal, ekonomik dağınık yerleşim biçimleri yerlerini toplu yerleşime bırakacaktır (Güneydoğu Anadolu Projesi. GAP).

Yukarıda sunulmuş bulunan, GAP "bölgesel kalkınma projesi"nin büyüklüğü ile Ülkemiz bakımından taşıdığı önem, belirleyici nitelikteki verilerden ve GAP İdaresi'nin üstlendiği geniş yelpazeli görevlerin gereğinden çıkarılabileceği gibi; çok değişkenli hiyerarşik bir karar alma mekanizmasının senkronize biçimde çalıştırılabilmesi, GAP'a özgü bir bilgi akım sisteminin tasarlanıp işletilmesine ve bu sistemin gözlenen gelişmelere göre, optimum bir çizgide yeniden biçimlendirilmesine bağlı bulunmaktadır. Böyle bir sistemde, güncel ve doğru istatistik bilgiler sağlanmasının, GAP hiyerarşisi içinde yer alan yöneticilerin zamanında ve

yerinde kararlar almaları açısından ne ölçüde değer taşıyacağı kolayca anlaşılabilir.

II. GAP İSTATİSTİK BİLGİ AKIMI İÇİN DÜŞÜNÜLEBİLECEK BİR YAKLAŞIM

GAP bilgi akım sistemi; giriş bölümünde içeriği ve boyutları özet olarak ortaya konulan GAP "bölgesel kalkınma" işlevlerinin tümüyle ilgili her türlü verinin kaydedildiği ya da derlendiği, düzenlendiği, anlamlı bir biçimde özetlenerek sürekli bir akım içinde bilgiye dönüştürülüp kullanıcılarına sunulduğu ya da uygun ortamlarda her an kullanıma hazır saklandığı bir bilgi iletişim sistemidir. GAP istatistik bilgi akım sistemi, bu ana bilgi sisteminde yer alan bir alt sistemdir.

GAP bilgi akım sisteminde bulunan ana birimler merkez ve bölge birimleri olarak iki bölüme ayrılabilir:

Merkez birimleri:

* Başbakanlık
* Devlet Bakanlıkları
* GAP ile görevli Devlet Bakanlığı
* Bakanlıklar
* Başbakanlık ya da Devlet Bakanlıklarına bağlı Müsteşarlık, Başkanlık, Genel Müdürlükler
* Bakanlıklara bağlı Genel Müdürlükler
* GAP/BKİ Başkanlığı
* Devlet Planlama Teşkilatı
* Devlet İstatistik Enstitüsü
* Kurullar
  1. GAP Yüksek Kurulu
  2. GAP Koordinasyon Kurulu

Bölge birimleri:

* Valiler ve Kaymakamlar, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri
* Bakanlıklar Bölge ve İl Müdürlükleri
* İl ve İlçe Belediyeleri
* Bölge Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Borsaları
* Bölge Üniversiteleri
* Özel Kesim Yerli ve Yabancı Yatırımcı Firma ve Kuruluşları
* GAP/BKİ Bölge Müdürlüğü (Şanlıurfa)
* DİE Bölge Müdürlükleri

Bu ana birimler dışında kalan başka birimler bulunabilir ve bu akım sistemi içinde değerlendirilebilir. Örneğin, Bölge dışı Üniversitelerin GAP'la ilgili birçok projede değerli katkı ve çalışmaları olmaktadır ve olacaktır.

Merkez birimleri ile bölge birimleri arasında karşılıklı bilgi akımı vardır. GAP bilgi akımı; GAP/BKİ Başkanlığı'nın, GAP'la ilgili karar hazırlıkları, karar alma, uygulama, uygulamanın izlenmesi ve denetlenmesi,

bütün bu aşamaların değerlendirilip yeni kararların alınması sürecinde odaktaki konumuna uygun olarak biçimlenip sistemleşecektir.

GAP Bölgesi'nde uygulanacak projeler, GAP/BKİ Başkanlığı'nca kurulup yönlendirilecek ve yönetilecek olan GAP bilgi akım sistemi ya da kendi deyimleriyle GAP durum takip sistemi aracılığıyla, fiziksel gelişmeler, tarım, sanayi ve hizmet kesimlerinde sağlanan ekonomik gelişmeler ve sosyo-kültürel gelişmeler açısından güncel olarak izlenecek, darboğazlar belirlenecek, sorunların çözülmesi için ilgili Bakanlıklar nezdinde girişim ve çalışmalar yapılacaktır.

GAP/BKİ durum merkezi kendi bilgisayarlarına sahip olacağı, akan bilgilerle özlü veri tabanları ve bir bilgi bankası oluşturacağı gibi, etkileşimli uçlar aracılığıyla öteki GAP merkez ve bölge birimlerindeki bilgisayarlarla bilgi alışverişi de yapacaktır. Bu kapsamda, özellikle işletilmesi önemlidir. Öte yandan, GAP merkez ve bölge birimlerinin veri tabanlarını oluşturmalıdır. GAP bilgi akım sistemi için gerekli verilerin kaynağı ya yönetimsel ya da istatistikseldir. Bu veriler ya GAP ile ilgili Bakanlık ve Kuruluşlarca ya da Devlet İstatistik Enstitüsü'nce derlenmektedir veya derlenebilir.

Burada bir önemli nokta, yönetimsel verilerin istatistiksel verilere dönüştürülebilmesi imkanı bakımından, il planlama ve koordinasyon müdürlüklerinin yürütecekleri il envanteri çalışmalarının taşıdığı değer ve potansiyelin vurgulanması olacaktır. İl envanteri, il düzeyindeki planlama çalışmaları ile, gerektiğinde, Kalkınma Planları ve Yıllık Programlar için görüş bildirilmesi ve önerilerde bulunulması, ekonomik girişimlerin oluşturulması gibi temel planlama çalışmalarında ana kaynaklardan biri olacaktır (İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri Görev ve Çalışma Yönergesi Tasarısı). İl envanteri ile ilin ekonomik ve sosyal yapısını, potansiyelini ortaya koyan il yönetiminin çeşitli konularda karar almasına yardımcı olacak nitelikteki bilgiler biraraya getirilecektir. İl envanter verilerinin bilgisayar ortamına aktarılmasıyla, GAP/BKİ Başkanlığı çok değerli güncel bir bilgi kaynağına ulaşma olanağı sağlayacaktır. İl envantar çalışmaları, genel anlamda, bölgesel kalkınma planlamaları için gerekli istatistik verilerinin derlenmesinde önemli adımlardan biri olma özelliğini de taşımaktadır.

GAP'ta kullanılan ya da kullanılabilecek olan başlıca veriler şöyle sıralanabilir:

* İlgili Kamu ve Kuruluşlarının kendi amaçları için derledikleri istatistiksel veriler,
* İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlarının yönetim amaçları için derledikleri veri ve bilgiler,
* GAP/BKİ Başkanlığı'nın kendi amaçları için derlediği istatistiksel veriler ve bilgiler,
* İlgili İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlüklerinin derleyeceği il envanter verileri,
* DPT Müsteşarlığı'nın kendi amaçları için derlediği istatistiksel veriler ve bilgiler,
* İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşlarınca GAP amaçları için derlenebilecek yeni veri ve bilgiler,
* DİE tarafından, istatistik amaçları için, sayım ya da anketlerle veya güncel olarak derlenen, GAP Bölgesi'ne ilişkin veriler,

DİE, GAP/BKİ bilgi bankasının oluşturulmasına doğrudan katkıda bulunabileceği gibi, Bölge müdürlükleri aracılığı ile GAP Bölgesi'nde veri derlenmesi çalışmalarına da destek sağlayabilecektir (Güneydoğu Anadolu Projesi İstatistik Bilgi Akımı).

GAP/BKİ Teşkilatı ile DİE Başkanlığı arasındaki bilgi akımı mevcuttur. Bu iletişimde, GAP/BKİ Teşkilatı ile GAP'la görevli Devlet Bakanı, GAP Yüksek Kurulu, GAP Koordinasyon Kurulu; GAP/BKİ Başkanlığı ve Şanlıurfa'daki GAP/BKİ Bölge Müdürlüğü; DİE Başkanlığı ile DİE Merkez Birimleri, GAP İstatistikleri Birimi ve Bölge

Müdürlükleri esas alınmıştır.

GAP Bölgesi'nde yer alan 8 il, istatistik derleme çalışmaları açısından 3 DİE Bölge Müdürlüğü'nün görev alanı içine girmektedir: Gaziantep ve Şanlıurfa, Gaziantep; Batman, Diyarbakır, Mardin, Siirt ve Şırnak, Diyarbakır; Adıyaman, Malatya Bölge Müdürlüğü'nün sorumluluk alanı içinde bulunmaktadır.

GAP/BKİ Başkanlığı bilgi akım sisteminde, Başkanlığın bilgi bankasına, başlıca üç kaynaktan veri akımı sağlanacaktır.

1. Başbakanlığa bağlı Kuruluşlar ile Devlet Bakanlıkları ve Bakanlıklara bağlı Kuruluşlar,

2. DİE Başkanlığı,

3. DPT Müsteşarlığı.

İlk kaynak verileri istatistiksel ve yönetimsel, DİE verileri ise istatistiksel niteliktedir. Sisteme akan veriler, çeşitli ortamlarda saklanmaktadır. Bu veriler mıknatıslı şeritlerde, belgelerde, disklerde, disketlerde ve mikrofişlerde bulunabilmektedir.

GAP/BKİ bilgi bankasının başlıca kullanıcıları, GAP/BKİ Başkanlığı'ndan başka, GAP'la görevli Devlet Bakanlığı, Başbakanlık ve bağlı Kuruluşlar, ilgili Devlet Bakanlıkları ve bağlı Kuruluşlar, GAP'la İlgili Bakanlıklar ve bağlı Kuruluşlar, DPT, Özel Kesimdeki Yerli-Yabancı Yatırımcı Firma ve Kuruluşlar olacaktır.

GAP/BKİ bilgi bankasının ürünlerini, belgeler, yayınlar, mikrofişler, mıknatıslı şeritler ve disketler oluşturacaktır.

III. GAP BÖLGESİ SANAYİ İSTATİSTİKLERİ

Sanayi sözcüğü literatürde değişik anlamlarda kullanılmaktadır. Türkçe sözlüğe göre, bu sözcük, Arapça'daki "sınaat" sözünün çoğulu olup, "hammaddeler işlemek, enerji kaynaklarını yaratmak için kullanılan yöntemlerin ve araçların bütünü, endüstri" anlamına gelmektedir. (Türkçe Sözlük, Yeni Baskı, 1988). Birleşmiş Milletler'in, 1968 Uluslararası Standard Sanayi Sınıflandırmasında, bütün ekonomik faaliyetler, tek basamaklı ana bölümlere, iki basamaklı bölümlere, üç basamaklı ana gruplara ve dört basamaklı gruplara göre sınıflandırılmıştır. (Indexes to the International Standard Industrial Classification of All Economic Activities). Ekonomik faaliyetler, her türlü ekonomik mal ve hizmetin üretildiği faaliyetlerdir. Ekonomik kalkınma üzerindeki çağdaş tartışmalarda, ekonomik faaliyetler, birincil, ikincil ve üçüncül sanayiler adı altında toplanmaktadır. Birincil sanayiler, başlangıçta, tarımsal ve kırsal üretimi ve kimi değişik sınıflandırmalarda madenciliği içerecek biçimde sınıflanmıştır. İkincil sanayiler, imalat faaliyetlerini, genellikle madenciliği ve inşaatı içeriyordu. Üçüncül sanayiler, taşıma ve haberleşmeyi, kamusal ve kişisel hizmetleri ve kimi değişik sınıflandırmalarda inşaatı kapsamaktaydı (Economic Development, KINDLEBERGER). Ülkemiz için hazırlanan, tüm ekonomik mal ve hizmet üretim etkinlik ve ilişkilerini kavrayan sanayilerarası işlemler çizelgelerinde, birincil üretim sanayileri tarımsal ve kırsal üretim ile madencilik; İmalat sanayileri imalat faaliyetleri ile elektrik, gaz ve su üretimi; hizmet sanayileri ticaret, taşıma, haberleşme, bankacılık, sigortacılık, kooperatifçilik, lokantacılık, otelcilik; kişisel ve mesleki hizmet,

kamu hizmeti faaliyetleri ve inşaat oluşturmaktadır. (Türkiye Ekonomisi 1968 Sanayilerarası İşlemler Çizelgesi Temel Sanayilerarası Kesim Sınıflandırması ve İlgili Sınıflandırmalar, YEĞENOĞLU). GAP Master Planı'nda, sanayi başlığı altında, 1. imalat, 2. madencilik ve 3. turizm ele alınmaktadır (GAP Master Plan Nihai Raporu, Cilt 2, 1989).

Bu çalışmanın yaklaşımı açısından, sanayi sözcüğü ile imalat sanayi amaçlanmaktadır. DİE'nin kullandığı iktisadi faaliyet klasifikasyonundaki (Mesleki ve İktisadi Faaliyet Klasifikasyonu 1980):

31. Gıda, içki ve tütün sanayi
32. Dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi
33. Orman ürünleri ve mobilya
34. Kağıt, kağıt ürünleri ve basın sanayi
35. Kimya, petrol, kömür, kauçuk ve plastik mamulleri sanayi
36. Taş ve toprağa dayalı sanayi
37. Metal ana sanayi
38. Metal eşya makine ve teçhizat, ulaşım aracı, ilmi ve mesleki ölçme aletleri sanayi
39. Diğer imalat sanayi

İmalat sanayinin içinde yer aldığı tek basamaklı iktisadi faaliyet klasifikasyonu aşağıda görülmektedir:

1. Ziraat, avcılık, ormancılık ve balıkçılık
2. Madencilik ve taşocakçılığı
3. İmalat sanayi
4. Elektrik, gaz ve su
5. İnşaat ve bayındırlık işleri
6. Toptan ve perakende ticaret, lokanta ve oteller
7. Ulaştırma, haberleşme ve depolama
8. Mali kurumlar, sigorta, taşınmaz mallara ait işler ve kurumlar, yardımcı iş hizmetleri
9. Toplum hizmetleri, sosyal ve kişisel hizmetler
10. İyi tanımlanmamış faaliyetler

DİE'nin uyguladığı bu sınıflandırma, temelde, Birleşmiş Milletlerin 1968 Uluslararası Standard Sanayi Sınıflandırması'nın Ülkemiz gereksinimlerine göre yapılmış bir uyarlamasıdır (International Standard Industrial Classification of All Economic Activities 1968).

İmalat sanayi verileri, DİE Sanayi Üretim İstatistikleri Şubesi ile Sanayi İstatistikleri Şubesince derlenmektedir. Verilerin kaynağı, 1. sonu üç ile biten sanayi işyerleri anketi, 2. aylık ve üç aylık imalat sanayi anketleridir.

1986 yılında, 1985 yılı verilerinin derlendiği genel sanayi ve işyerleri sayımı uygulanmıştır. Sayımın ilk aşamasında, tarama yöntemiyle, imalat sanayinde faaliyet gösteren tüm işyerleri il düzeyinde kapsanmıştır. İkinci aşamada, özel kesimde, ilk aşama taramasında belirlenen işyerlerinden, çalışanlar sayısına göre seçilenlere gidilmiştir. Bu aşamada, 10-24 kişi çalıştıran işyerlerinin tümünden kısa, 25 ve daha çok kişi çalıştıran işyerlerinin tümünden uzun bir soru kağıdıyla bilgi toplanmıştır. 1-9 kişi çalıştıran özel işyerlerinden, örnekleme yöntemiyle belirlenenlere, genel bilgilerin yer aldığı bir soru kağıdı uygulanmıştır. Devlet kesiminde, çalışanlar sayısına bakılmaksızın, imalat sanayi işerlerinin tümü, ayrıntılı bir soru

kağıdıyla kapsanmıştır.

Yıllık imalat sanayi anketlerinde, Devlet kesimi işyerlerinin tümünden; özel kesimde, 10-24 kişi, 25 ve daha çok kişi çalıştıran işyerlerinden il ve Ülke düzeyinde bilgi derlenmektedir.

Üç aylık imalat sanayi anketleri, büyük sanayinin, katma değer yönünden % 90'ını temsil eden işyerlerinde uygulanmaktadır. İmalat sanayinin değişik kesimlerinde bu orana ulaşmak için, 25, 50 ve 100 kişi çalıştıran işyerleri kapsanmaktadır. Elde edilen veriler, ayrıca, sanayi üretim indekslerinde kullanılmaktadır.

Sayım ve anketlerde imalat sanayi işyerlerinden derlenen başlıca bilgiler; çalışanlar sayısı, ödenen maaş ve ücretler, satın alış ve satışlar, stoklar ve sabit sermaye yatırımları, çevirici güç kapasitesi ve katma değerdir.

İmalat sanayinin il düzeyindeki yıllık, üç aylık ve aylık verileri DİE Bölge Müdürlükleri aracılığıyla toplanmaktadır. GAP Bölgesi illerindeki imalat sanayi işyerleri bilgileri, Malatya Bölge Müdürlüğü ile Bölge'deki Gaziantep ve Diyarbakır Bölge Müdürlüklerince derlenmektedir. Anket soru kağıtlarının işyerlerine gönderilmesi ve toplanıp Ankara'da DİE Başkanlığı'na ulaştırılması Bölge Müdürlüklerince yapılmaktadır.

GAP Bölgesi'nde, yıllık imalat sanayi anketi kapsamındaki Devlet kesimi işyerleri ile 10 ve daha çok kişi çalıştıran işyerlerinin 1988 dağılımı Çizelge 2'de görülmektedir. Bu 191 işyerinin 29'u Devlet'te, 162'si özel kesimde bulunmaktadır. 191 işyerinin 138'i yani % 72'si Gaziantep'te, % 28'i diğer GAP illerindedir. 191 işyerinin 160'ı yani % 84'ü Gaziantep ve Diyarbakır'da, % 16'sı diğer GAP illerindedir.

ÇİZELGE 2 : GAP BÖLGESİ'NDE İMALAT SANAYİ İŞYERLERİ SAYISI

İller	Devlet	Özel	Toplam
Adıyaman	4	1	5
Diyarbakır	9	13	22
Gaziantep	5	133	138
Mardin	2	6	8
Siirt	2	3	5
Şanlıurfa	7	6	13
Toplam	29	162	191

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü.

191 işyerinde çalışanların, imalat sanayi bölümlerine dağılımı Çizelge 3'de görülebilir. GAP imalat sanayide çalışanlar, en çok, 32. dokuma, giyim eşyası ve deri sanayi ile 31. gıda, içki ve tütün sanayinde yoğunlaşmıştır. Çalışanların yoğunlaştıkları iller, Gaziantep ve Diyarbakır olup, % 64'ü (13,582 kişi) Gaziantep'te, % 78'i (16,498 kişi) Gaziantep ve Diyarbakır'dadır. GAP Bölgesi'nde, imalat sanayi çalışanlarının % 67'si (14,105 kişi) özel kesimde, % 33'ü (7,015 kişi) Devlet kesiminde bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'ndeki imalat sanayi istatistiklerinde bu sanayi faaliyetlerinde yer alan işyerleri ve çalışanların, illere, sanayi bölümlerine ve kesim dağılımına kısaca bakıldıktan sonra, gelecekteki imalat sanayinin GAP'taki yeni biçimlerine ilişkin GAP Master Planı öngörülerine göz atılabilir.

Master Plan'a göre, GAP Bölgesi sanayi şu süreci izleyecektir:

1. Tüketim malları ve inşaat malzemeleri sanayilerindeki mevcut gelişme trendi ile birlikte, stratejik önemdeki yeni sanayilerin gelişmesi,

2. Gelir arttıkça ve kentleşme ilerledikçe, inşaat malzemeleri ve tüketim sanayilerindeki mevcut trendin hız kazanması, stratejik önemdeki sanayilerin genişlemesi, ve

3. Önce gübre ve tarımsal makine ve teçhizat, sonra genel makine sanayi gibi, öteki kesimlerin yüksek taleplerini karşılayan yeni sanayilerin ortaya çıkması.

ÇİZELGE 3 : GAP İMALAT SANAYİNDE ÇALIŞANLARIN BÖLÜM VE KESİMLERİ

İller	Sanayi Bölümleri								TOPLAM
	31	32	33	34	35	36	37	38	
Adıyaman									
Devlet		585				817			1,402
Özel	31								31
Diyarbakır									
Devlet	1,494	826					277		2,597
Özel	113	10		11		163		22	319
Gaziantep									
Devlet		904				392			1,296
Özel	1,543	8,791	333	111	1,017	210	109	172	12,286
Mardin									
Devlet	111								111
Özel	355								355
Siirt									
Devlet	47				604				651
Özel	495				88				583
Şanlıurfa									
Devlet	575					288		95	958
Özel	45	486							531
Toplam	6,298	10,930	333	122	1,709	1,330	109	289	21,120

Kaynak: Devlet İstatistik Enstitüsü.

GAP Bölgesi'nde yeni oluşturulabilecek ya da büyük ölçüde geliştirilebilecek, kurulması olası imalat sanayiler şunlardır:

* Buğdayla ilişkili sanayi: Buğday unu, makarna-irmik, hazır şehriye,

* Pamukla ilişkili sanayi: Çırçır, pamuk ipliği, yünlü ve pamuklu dokumalar, giyim,

* Yemeklik yağ sanayi: Ham ve rafine yemeklik yağlar, hayvan yemi,

* Hayvansal ürünler sanayi: Hayvan kesimi, postlar ve deriler, et ve süt ürünleri, deri ürünleri,

* İnşaat malzemeleri sanayi: Beton bloklar, kiremit ve tuğla, su boruları,

* Diğer sanayiler: Basımcılık ve yayıncılık, ambalaj malzemeleri, ambalajlama.

Çizelge 4'de görülen sanayiler, Gaziantep ili hariç, daha az gelişmiş GAP illeri için stratejik önemi olan sanayiler olarak seçilmiştir (GAP Master Plan Nihai Raporu, Cilt 1, 1989).

GAP Bölgesi'ndeki imalat sanayilerin gelişmesiyle birlikte, genel sanayi ve işyerleri sayımları; yıllık ve üç aylık imalat sanayi anketleriyle derlenen verilerin hacmini büyütecek, GAP Bölgesi'ndeki DİE Bölge Müdürlükleri veri tabanlarını kurup geliştireceklerdir. Bilgi işlem çalışmaları bölgelerde yapılarak, sonuçların hızlı alınması sağlanacak, GAP/BKİ Başkanlığı ve GAP'la ilgili Kamu ve Özel Kesim Kuruluşlarının istekleri daha kısa sürelerde karşılanabilecektir.

ÇİZELGE 4 : GAP BÖLGESİ İLLERİNDE STRATEJİK ÖNEM TAŞIYAN SANAYİLER

İller	Ana Sanayiler	Diğer Sanayiler
Adıyaman	Turizmle ilişkili sanayiler	
Diyarbakır	Yemeklik Yağlar	Hayvan yemi, hayvansal ürün sanayileri
Mardin		Çırçır, irmik/hamur işleri, meyva işleme, tohum temizleme, şarap üretimi, fosfat gübre
Siirt	Et işleme ve deri sanayileri	Bakır madenciliği, asfaltit
Şanlıurfa	Dokuma, giyim	Yemeklik yağlar, hayvan yemi, turizmle ilişkili sanayiler

İmalat sanayi istatistiklerinin derlenmesi yanında, GAP Bölgesi imalat sanayinin yapısı ve nitelikleriyle, bu sanayilerde çalışanların özellikleriyle ilgili veri ve bilgilerin de toplanması, bölgesel kalkınma planlaması gereği önem kazanacak, bu durum, yeni anketlerin uygulanmasını zorunlu kılacaktır.

GAP Bölgesi planlamasının özel gereksinimleri açısından, ve imalat sanayi kapsamında olmak üzere, anketlere dayalı bazı araştırmalar şunlar olabilir:

Üretimle İlgili Araştırmalar:

* Sanayi ürünlerinin arz ve talep araştırmaları
* Bölge'nin ve Bölge illeri yıllık Gayri Safi Hasılalarının ve Yurtiçi Gayri Safi Hasıla içindeki paylarının hesaplanması
* Bölge'nin, üçer aylık dönemler itibariyle Gayri Safi Hasılasının hesaplanması
* Bölgesel küçük ve orta ölçekli sanayi araştırması
* Bölgesel üç aylık sanayi üretim ve eğitim anketleri
* Bölgesel üç aylık ve aylık sanayi üretim indeksleri

Çalışanlarla İlgili Araştırmalar:

* Bölgesel işgücü verimliliği
* Bölgesel işgücünün eğitim yapısı
* Bölgeiçi sektörel ücret araştırması

Sermaye İle İlgili Araştırma:

* Bölgeiçi sermayenin verimliliği

Üretim Yapısıyla İlgili Araştırmalar:

* Bölgesel input-output çizelgeleri
* Kapasite kullanım anketleri
* Üretim teknolojileri araştırması

Yatırım Finansmanıyla İlgili Araştırma:

* Yatırım kredileri ve maliyetleri

IV. SONUÇ

GAP, evrensel boyutlarda, görkemli, geniş içerikli, ekonomik ve sosyal bir projedir. Bu Proje'in gerektirdiği bilgilerin bir akım biçiminde sağlanması, dikkatli ve analitik bir yaklaşımın düşünülüp uygulanmasını zorunlu kılmaktadır.

Bu çaptaki bir projede, ana iletişim birimlerinin, iletişim kanallarından akacak veri ve bilgilerin gerektirdiği veri tabanlarının çok iyi tasarlanması, verimli çalışmalar yapılması bakımından yaşamsal bir önem taşımaktadır.

Bu amaca yönelik olmak üzere, GAP bilgi akım sistemi içinde yer alacak olan GAP İdaresi durum takip sistemi aracılığıyla GAP projeleri yakından izlenecek, darboğazlar belirlenip, sorun'arın çözümü için ilgili Bakanlıklar nezdinde gerekli girişimlerde bulunulacaktır.

DİE, durum takip sistemine temel olacak GAP/BKİ bilgi bankasının oluşturulmasına katkıda bulunabilir ve bu bankayı yaşatacak yeni verilerin derlenmesine destek sağlayabilir. GAP/BKİ Başkanlığı ile DİE Başkanlığı arasındaki bilgi iletişimi: geniş kapsamlı GAP bilgi akım sistemi içindeki GAP/BKİ bilgi bankasına akacak olan DİE verileri dolayısıyla istatistiksel olma özelliği gösterirken, Bakanlıklar ve bağlı kuruluşlarınca, istatistikler yanında yönetimsel veriler de bu bankaya iletilecektir.

Bu bildiride, sanayi istatistikleri kapsamını oluşturan imalat sanayi verileri; genel sanayi ve işyerleri sayımları; yıllık, üç aylık ve aylık imalat sanayi anketleri Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı'nca derlenip yayınlanmaktadır. GAP Bölgesi'nin bugünkü sanayi oluşumunda, sayım ve anketlerle derlenen verilerin hacmi, Bölge'nin sanayileşmesiyle birlikte büyüyecek; veriler, yeni sanayilerin kurulmasıyla farklılaşacaktır.

Bir başka gelişme, geleneksel imalat sanayi anketlerinden ayrı olarak, GAP Bölgesi sanayinin yapısal özelliklerinin irdelendiği, yeni anketlere dayalı araştırmaların GAP bilgi sistemi içindeki yerini alması olacaktır. Bu araştırmalar, Bölge'nin planlı kalkınma çabalarının yönlendirilmesi bakımından özel bir önem taşıyacaktır.

Devlet İstatistik Enstitüsü, GAP istatistik bilgi akımı içinde yer alan sanayi istatistiklerinin geliştirilmesine yönelik çabalara her aşamada destek verecektir.

V. KAYNAKLAR

1. Devlet İstatistik Enstitüsü, Meslek İktisadi Faaliyet Klasifikasyonu 1980, Ankara (Tarihsiz).

2. Güneydoğu Anadolu Projesi İstatistik Bilgi Akımı, Devlet İstatistik Enstitüsünün Görüşleri, Ankara, 1989.

3. Türkiye İstatistik Yıllığı 1989, Ankara, Nisan 1990.

4. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı GAP Grubu, Güneydoğu Anadolu Projesi, GAP, Ankara, (Tarihsiz).

5. İçişleri Bakanlığı, İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri Görev ve Çalışma Yönergesi (Taslak), Ankara, 1990.

6.KHK/388 : GAP/BKİ İdaresi Teşkilatı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (6 Kasım 1989 günkü, 20334 Sayılı Resmi Gazete).

7.KINDLEBERGER, Charles P., Economic Development, Mc Graw-Hill Book Company, Inc., New York, 1965.

8. Nippon Koei Co. Ltd. ve Yüksel Proje A.Ş., GAP Master Plan Nihai Raporu, Cilt 1, Yöneticiler için Özet, Ankara, Nisan 1989.

9. GAP Master Plan Nihai Raporu, Cilt 2, Master Plan, Ankara, Nisan 1989. Türk Dil Kurumu, Türkçe Sözlük, Yeni Baskı, Ankara, 1988.

10. United Nations, International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Series M, No.4 , Rev. 2 , New York, 1968.

11. Indexes to the International Standard Industrial Classification of All Economic Activities, Series M, No. 2 Rev. 2, Add. 1, New York, 1971.

12. Demographic Yearbook 1988, New York, 1990.

13. YEĞENOĞLU, Özgür, Türkiye Ekonomisi 1968 Sanayilerarası İşlemler Çizelgesi Temel Sanayilerarası Kesim Sınıflandırması ve İlgili Sınıflandırmalar, Ankara, 1974.

ALTINCI OTURUM

Oturum Başkanı: Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Rektör, Dicle Üniversitesi

GAP BÖLGESİ'NDEKİ YATIRIMLARIN YÖNLENDİRİLMESİ VE FİNANSMANINDA TKB'NİN ROLÜ

Cihan İNANKUR

Müdür, Türkiye Kalkınma Bankası, Kredi Yatırım Müdürlüğü

GAP KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLECEK SANAYİ PROJELERİNİN HAZIRLANMASI VE FİNANSMAN SORUNLARI

Suphi ŞAHİN

Müdür, Türkiye Vakıflar Bankası, Proje Değerlendirme Müdürlüğü

Gülcihan AĞAOĞLU

Müdür Yardımcısı, Türkiye Vakıflar Bankası, Proje Değerlendirme Müdürlüğü

GAP BÖLGESİ YATIRIM POTANSİYELİ VE FİNANSMAN İHTİYACI

Yıldırım ÖZEL

Müdür, Türkiye Kalkınma Bankası, Ekonomik Analiz, Konjöktür ve Sektör İzleme Birimi

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ VE TARIM SANAYİ

Dr. Z. Meftune EMİROĞLU

Başkan, TOBB, Sanayi Dairesi

TARTIŞMA

GAP BÖLGESİ'NDEKİ YATIRIMLARIN YÖNLENDİRİLMESİ VE FİNANSMANINDA TÜRKİYE KALKINMA BANKASI'NIN ROLÜ

Cihan İNANKUR
Müdür
Türkiye Kalkınma Bankası
Kredi Yatırım Müdürlüğü

GİRİŞ

Türkiye Kalkınma Bankası (TKB) 'nın fonksiyonları ve finansman faaliyetleri, kuruluşundan bugüne geçirmiş olduğu düzenlemelerle yakından ilgili bulunmaktadır.

TKB, halkımızın ve yurtdışında çalışan vatandaşlarımızın tasarruflarını ekonomik bir güç halinde birleştirerek karlılık ve verimlilik anlayışı içerisinde değerlendirmek ve kalkınma planının temel ilkelerine uygun ve yurt sathına yaygın teşebbüslere ve özellikle sınai yatırımlara yöneltmek amacıyla 11.11.1975 tarihinde Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESİYAB) adı altında kurulmuştur.

Banka, kuruluş yıllarından başlamak üzere uzun yıllar sadece anonim şirket statüsündeki çok ortaklı şirketlere finansman desteği sağlamıştır. 15.07.1988 tarihinde Banka'nın görev, yetki ve sorumlulukları yeniden düzenlenmiş ve adı Türkiye Kalkınma Bankası olarak değiştirilerek sermayesi 150 milyar Türk Lirasına çıkarılmıştır. Arttırılan sermayesi ile birlikte faaliyet kapsamı tüm anomim şirketleri kapsayacak şekilde genişletilen TKB, Türkiye'nin topyekün kalkınmasını sağlamakta çok önemli bir kurum olma özelliğini kazanmıştır.

TKB, 20.01.1989 tarihinde yüksek planlama kararıyla T.C. Turizm Bankası'nın feshedilip bütün aktif-pasifiyle devredilmesi sonucu, sanayi sektörü yanında turizm sektöründe de çok önemli bir rol üstlenmiştir. TKB'nin üstlenmiş olduğu bu önemli görevleri etkin bir biçimde yerine getirebilmesi amacıyla da 1990 yılı içinde sermayesi 1 trilyon TL'sına yükseltilmiştir.

Türkiye'nin kalkınmasında en etkin biçimde hizmet vermeyi amaçlayan TKB, hükümetimizin GAP'a verdiği öneme paralel olarak, bu Bölge'ye yönelik finansman faaliyetlerini kaynaklarının imkan verdiği ölçüde artırarak sürdürmekte ve Bölge'nin kalkınması için bir çaba göstermektedir.

Uzun yıllar, özellikle planlı dönemle birlikte üzerinde çok yazılan, çok konuşulan ama icraatta aynı paralellik yakalanamayan Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nin geliştirilmesi, Bölge kalkınması çerçevesinde ele alınan ve Dünya'da örneği az bulunan GAP'la gerçekleştirilebilecektir. DPT tarafından entegre bir şekilde yürütülmekte olan GAP Master Planı'nın; insangücü ve kaynaklar, mekan ve zaman, kesimlerarası doku boyutları konusunda göstereceği uyum ve etkinlik, sadece Bölge ve çevrenin sosyo-ekonomik yapısını değiştirmekle kalmayacak, Proje'nin Ülke çapında kalkınma stratejisi oluşturup, politika uygulaması haline dönüşmesini sağlayacaktır.

Bankamız'ın genelde Kalkınmada Öncelikli Yöreler'e, özelde GAP Bölgesi'ne sunduğu kalkınma bankacılığı hizmetleri; mevcut yatırımların kredi ihtiyaçlarının karşılanmasından, yatırım, işletme ve yönetim için gerekli tüm hizmetlerin sunumuna kadar geniş bir faaliyet alanını kapsamaktadır. Bölgesel kalkınma politikası yaklaşımına uygun olarak, Yöre'nin doğal kaynakları ve sosyo-ekonomik özellikleri ile Bölge'de seçilecek yatırımların daha sonra yapılacak yatırımları uyaracağı dikkate alınarak Bölge'nin yapısına uyumlu ve değişimi sağlayacak özellikleri olan projelerin seçimi temel amaçlarımız arasında yer almaktadır.

Kuruluş kanunu gereği anonim şirket statüsündeki kuruluşlara finansman desteği sağlayan Bankamız'ın K.Ö.Y.'ler ve GAP Bölgesi'ne sunduğu hizmetleri, yatırımların yönlendirilmesi ve yatırımların finansmanı olarak, iki başlık altında toplamak mümkündür.

II. YATIRIMLARIN YÖNLENDİRİLMESİ

Yatırımların yönlendirilmesi konusundaki faaliyetlerimizi "Uygun Yatırım Alanları Araştırmaları", "Sektör Araştırmaları", "Fizibilite Etüdleri", " Diğer Araştırma ve Çalışmalar" olarak dört ana grupta toplayabiliriz.

II.I. Uygun Yatırım Alanları Araştırmaları

Araştırmanın amacı; bölge/alt bölge, il ve ilçede, kısa ve uzun dönemde beklenen gelişmeleri de dikkate alarak önerilebilecek yatırım konuları ile bunların olası kuruluş yerlerini belirlemektir.

Bu çalışmaları yönlendiren bir başka amaç da, yöre kalkınmasına katkıda bulunacak, yöre kaynaklarına dayalı ve pazarlama olanağı yüksek yatırım alanlarının belirlenmesidir.

Bu araştırmalarda önce yörenin yapısal özellikleri tanımlanmakta, yörede beklenen gelişmeler irdelenmekte; ayrıca pazar ve yatırım ortamının değerlendirilmesi de yapılarak yatırım konuları önerilmektedir.

Bankamız'ca Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerimiz için uygun yatırım yöreleri ve konularının belirlenmesine yönelik "Yöresel Uygun Yatırım Alanları Araştırmaları" (YUYAA) yapılmış olup, Aralık 1984 de hazırlanan Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygun Yatırım Alanı Araştırması, Devlet'in ilgili kuruluşlarına iletilmiştir. Yapılan bu araştırmaların bir sonucu olarak bazı projeler geliştirilip bizzat şirket kurarak ya da öncü müteşebbisler bulunarak bu projelerin gerçekleşmesine yardımcı olunmuştur. Hakkari'de Hisas İplik Üretim ve Kilim Dokuma, Mardin'de Martu Gazbeton, Ağrı'da Domsantaş Mobilya Tesisleri, Siirt'te Koztaş Tuğla Tesisleri bunlara birer örnektir.

II.II. Sektör Araştırmaları

Sektör araştırmalarının amacı; proje değerlendirme raporları, fizibilite raporları, yöresel uygun yatırım alanları araştırmaları gibi çalışmalarda yararlanmak üzere bilgi birikimini sağlamaktır. Bu araştırma ile sektörün geçmiş ve gelecekteki görünümü, belirlenen format çerçevesinde Ülke ve dünya düzeyinde açığa çıkarılmaktadır. Bunun yanısıra, sektörün diğer sektörler ile olan ileri ve geri bağlantıları hesaplanarak, önemi ve önceliği belirlenmeye çalışılmaktadır. Çalışmanın sonuçlarına bağlı olarak da kaynakların verimli alanlara yönlendirilmesi sağlanmaktadır.

II.III. Fizibilite Etüdleri

Müteşebbislerce planlanan yeni yatırım konularının ekonomik, teknik ve mali kriterlerin dikkate alınması ile uygunluğunun belirlenmesi için yapılabilirlik etüdleri hazırlanmaktadır. Zaman ve emek kaybını önlemek üzere müteşebbislerle, mümkün olduğu ölçüde, temas kurularak kendilerine varsa daha önceden konu hakkında yapmış oldukları araştırmalar, Yöre'ye ilişkin girdi fiyatları, arazinin durumu ve bedeli, hammadde etüdleri, sağlayabilecekleri özkaynak tutarı gibi çalışmaya destek sağlayacak ve gerçekçiliğini arttıracak bilgi ve belgeler temin edilmektedir.

Ekonomik değerlendirme çalışmalarının olumsuz sonuç vermesi durumunda, çalışma o aşamada kesilmekte ve durum müteşebbislere duyurulmaktadır. Ekonomik değerlendirmenin olumlu olması halinde, ekonomik rapor; seçilen ekonomik kapasite, yıllar itibariyle kapasite kullanım oranları, girdi ve çıktı fiyatları ile birlikte hazırlanmakta ve proje konusu ürün ve ürünlerin, ülke-yöre koşullarında en verimli şekilde üretilebilmelerini mümkün kılacak üretim yöntemi saptanarak, gerekli olacak yatırım tutarı ve işletme sermayesi hesaplanmakta, yatırımın finansmanı için uygun olacak kaynaklar kompozisyonu belirlenmekte ve sonuçta yatırımın rantibilitesi tespit edilmektedir. Belirtilen tüm bu aşamalardan geçerek sonucu olumlu bulunan yapılabilirlik etüdleri basılı hale getirilerek müteşebbislere verilmektedir.

Yapılan fizibilite etüdleri genellikle tarımsal endüstriye dayalı bulunmaktadır. Bunlar; besicilik, soğuk hava deposu, konsantre üzüm suyu, pamuk çırçırlama, pamuk çekirdeği yağı, sebze kurutma, saman selülozu gibi konuları değerlendiren çalışmalardır. Bunların dışında; torbalanmış toz kireç, havlu üretimi, kraft torba, tuğla üretimi gibi konuların fizibiliteleri de yapılmıştır.

II.IV. Diğer Araştırma Ve Çalışmalar

Bu grubun içerisinde: ülke ekonomileri, yurtiçi ve yurtdışı pazar araştırmaları, şirketlerin teknik, mali ve pazarlama sorunlarını tanımlayıcı envanter çalışmaları, işletmelerin üretim maliyet ekonomisi alanlarına giren çalışmalar ve müteşebbisi yönlendirici, mevzuatı açıklayıcı, yatırım içinde yer alacak formaliteler konusunda bilgi verici nitelikteki çalışmalar bulunmaktadır.

Bankamız ayrıca Yöre illerinin gerek kültürel ve sağlık, gerekse GAP'ın da etkisiyle iş turizmi açısından potansiyel arzediyor olması nedeniyle turizm talebini etkileyen faktörlerin analizine yönelik, öneri geliştirici "Turizm Potansiyeli Araştırmaları"nı iş programına almıştır.

Şanlıurfa'da Mart 1989 da kurulan GAP Temsilciliğimiz de aşağıda belirtilen konularda çaba sarfetmekte ve Bankamız'a önerilerde bulunmaktadır.

1. Tasarruf sahiplerini ve müteşebbisleri, mevcut ve GAP vesilesiyle gündeme gelecek verimli ve uygun yatırım konularına yöneltmede yardımcı olmak; onların yatırımlara girişme bilincini, arzu ve eğilimini oluşturmada ve tereddütlerini gidermede çaba sarfetmek;
2. Yeni yatırım konuları araştırmak ve önermek,
3. Ön etütleri olumlu çıkan konularda, kesin fizibilite etütlerinin yapılmasında destek vermek, koordinasyon sağlamak,

4. Finansman taleplerinin Bankamız'ın öngördüğü kurallara ve şartlara göre yapılmasına yardımcı olmak, takip ve koordine etmek,

5. Bölge'de kurulu ve/veya kurulmakta olan, fakat sorunları bulunan tesislerden ekonomimize kazandırılmaları mümkün ve gerekli olanların, sorunlarının imkan olduğunca giderilebilmesi için:

* Araştırmalar yapmak, yaptırmak veya Bankamız'a önermek,

* Yönetim, denetim desteği ile teknik yardım sağlanması hususlarını Bankamız'a iletmek,

* Bankamız'ın eğitim imkanlarından yararlandırılması için Bankamız'a önerilerde bulunmak,

* Tanıtım ve pazarlama faaliyetlerine Bankamız'ın katkısını sağlamak,

* Mali destek sağlanması amacı ile Banka nezdinde girişimlerde bulunmak,

* Temsilcilik tarafından çözümlenebilecek sorunlarla ilgili olarak şirketlere çözüm önerileri sunmak ve tavsiyelerde bulunmak,

6. Bankamız'ın çeşitli fonksiyonları ve bunların uygulama esasları ile ilgili şekil ve şartlar hakkında danışmanlık yapmak,

7. Teşvik tedbirlerine ve KKDP konularında yol gösstericilik ve danışmanlık yapmak,

8. Anonim şirket kurulması ve şirket yönetim konuları dahil, yatırımların gerek tesis ve gerekse işletme dönemlerinde karşılaşılacak sorun ve problemlere çözüm bulunulmasında danışmanlık yapmak,

III. YATIRIMLARIN FİNANSMANI

Güneydoğu Anadolu Bölgesi; konumu ve doğal yapıdan kaynaklanan sınırlamalar, altyapı, ulaştırma ağı ve yetişmiş işgücü yetersizlikleri ile tasarruf hacminin düşüklüğü, genellikle bireysel veya aile maddi gücüne dayalı teşebbüs eğiliminin sermaye bakımından sınırlılığı, Bölge dışındaki yatırımcıları Bölge'ye çekmenin zorlukları ve bunlara ilaveten planlı dönemde kaynakların bölgelerarasında dağılımını sağlayacak tutarlı ve araçların getirilememiş olmasının da etkisiyle, Ülke çapında yatırımların dağılımında geri kalmış bulunmaktadır.

Sözkonusu durum Bölge'ye yönelik teşviklerin ve finansman olanaklarının ne derece önemli olduğu ortaya koymaktadır.

Kalkınmada Öncelikli Yöreler'e özel önem veren Bankamız, Mart 1989 yılında Urfa'da hizmete soktuğu GAP Temsilciliği'nden sonra Bölge'ye yönelik kredilendirme hizmetlerini daha etkin bir biçimde yürütmek için Kalkınmada Öncelikli Yöre Yatırımları ile ilgili Kredi Yatırım Müdürlüğü'nü kurmuştur. Yine kredilendirme konusunda önemli bir gelişme, Kamu Ortaklığı İdaresi ile yaptığımız protokolle sadece Kalkınmada Öncelikli

Yöreler'deki yatırımlara kullandırılmakta olan Kamu Ortaklığı Fonu'ndan her türlü kredi ve iştirak kararının Bankamızca verilecek olmasıdır. Geçen 9 aylık dönemde bu kredi kaynağından 124 milyar TL. Kalkınmada Öncelikli Yöreler'deki şirketlere tahsis edilmiş olup, Bankamızca sözkonusu kaynağın artırılması ve kullanımında kolaylıklar sağlanması hususunda Kamu Ortaklığı İdaresi ile mutabakat sağlanmıştır.

Bankamız normal kredilendirme dışında, kapalı veya zor durumda olan işçi şirketleri için de rehabilitasyon programı uygulamakta olup, bu durumdaki şirketlere finansmanın yanısıra programın doğal tamamlayıcısı olan teknik ve mali danışmanlık, mali denetim, planlı bakım, yerli ve yabancı uzman, işbaşı ve işdışı eğitim vb. hizmetler demetini ihtiyaç ve talebe göre sunmaktadır.

İlk 9 aylık dönemde toplam 303 milyon TL. kredi tahsisi, K.Ö.Y.'e 1990 yılı hedeflerinden % 207 daha fazla sağlanmıştır.

Kalkınmada Öncelikli Yöreler'de yatırım arzusunun artması, dolayısıyla da bu Yöreler'e vereceğimiz kredilerin daha da yükselmesi Bankamız'ca da arzu edilmektedir.

Bankamız'ca kullandırılan krediler temin edildikleri kaynaklara göre farklı faiz oranı ve koşullara tabi olup, bunlara ilişkin açıklamalar aşağıda verilmiştir.

KREDİNİN CİNSİ	FAİZ ORANI
I.Kısa vadeli Krediler (Genel Olarak)	70.90
II.Orta Vadeli İç Krediler (1)	
1. Değişken Faizli İç Krediler	
1.1. Yatırım Kredisi	52
1.2. İşletme Kredisi	
* Kredi Tahsisi Bankamızca Yapılan Yatırımlar için (Yeni, Tevsi Modernizasyon, Dar Boğaz Giderme)	56
* Mevcut Tesislerin İşletme Sermayesi İhtiyacı	60
2. Toplu Konut Fonu	
2.1. Yatırım	49
2.2. İşletme	64
3. Kamu Ortaklığı Fonu	
3.1. Yatırım (2)	
1.Derecede K.Ö.Y.'lerde	30
2 Derecede K.Ö.Y.'lerde	35
3.2. İşletme	
1.Derecede K.Ö.Y.'lerde	35
2 Derecede K.Ö.Y.'lerde	40
4. Türk-Alman Kredi Özel Fonu Yatırım ve İşletme Krd. (2)	
4.1. Normal Krediler	26
4.2. Rehabilitasyon Kredileri	18
III. Orta Vadeli Kur Garantili Dış Krediler	48(3)
IV. Orta Vadeli Kur Garantili Değişken Faizli Dış Krd.	47(4)
1. Değişken faiz olup 3 ayda bir oranı yeniden tesbit edilir.	
2. Sadece işçi şirketlerine kullandırılan bir kredi cinsidir.	
3. Sadece yurt dışından ithal edilecek makina-teçhizat finansmanında kullandırılır.	
4. Sadece yurt dışından ithal edilecek makina-teçhizat finansmanında kullandırılmakta olup oranı değişkendir.	

Bankamız kredi olanakları dışında 1989 yılında finansal kiralama yoluyla finansman olayını ön plana çıkarmış uçak, gemi, bilgisayar finansmanı yanında darboğaz giderme, modernizasyon gibi yatırımlar için münferit makina alımlarında finansal kiralamayı önemli bir finansman aracı olarak kullanmıştır. Bankamız için önemli bir gelişme de, kaynak kullanımı destekleme primi incelemelerinin Merkez Bankası'ndan Bankamız'a devredilmesidir.

Bankamız yatırımcılara kolaylık sağlanması ve incelemeler esnasında bekleme süresini bir ölçüde indirebilmek amacıyla, teşvik belgeli ve teşvik belgesiz yatırımlar için yatırımların niteliğine bağlı olarak ayrı ayrı seçenekler sunmuştur. Buna göre;

III.I. Teşvik Belgeli Yatırımlar

* Yarım kalmış kamu tesislerini tamamlamak üzere satın alan yatırımcılar doğrudan Bankamız'a,

* Turizm yatırımcıları Bankamız'a veya yeminli mali müşavirlere,

* Diğer yatırımcılar Bankamız'a veya yeminli mali müşavirlere veya yatırımın yapıldığı il valiliğine,

başvurabileceklerdir.

III.II. Teşvik Belgesiz Yatırımlar

* Teşvik belgesiz yatırımlarda başvuru doğrudan yatırımın yapıldığı il valiliklerine yapılacaktır. (Turizm yatırımlarında başvuru mercii Bankamız'dır.)

Yatırımların kaynak kullanımını incelemesi esnasında geçen sürede, yatırımcıların inceleme sonucu ortaya çıkan nakit ihtiyaçlarını karşılamak üzere, tahakkuk edecek kaynak kullanımı destekleme priminden mahsup edilmek üzere talep edilen K.K.D.P.'nin % 50'sine kadar spot kredi verilmesi uygulamasına geçilmiştir.

IV. SONUÇ

GAP Bölgesi'nde düşük gelir düzeyi, sosyo-ekonomik gerilik, yetersiz bilgi birikimi ve altyapı yetersizliği gibi unsurlar; Bölge için potansiyelin harekete geçmesini engellerken, diğer bölgelerden yatırımcıların ve yatırımların Bölge'ye gelişini frenlemektedir. Bu durum gözönünde bulundurulduğunda, Bölge'nin kalkındırılması için herşeyden önce, yatırımcıları Bölge'ye çekecek dışsal ekonomilerin sağlanması gerekmektedir. Yeterli dışsal ekonomi sağlandıktan sonra genel teşvik politikasından ayrı olarak, sadece GAP Bölgesi'ne yönelik, Bölge'nin konularına uygun seçici teşvikler uygulanmalıdır. Teşvikler işletme dönemini de kapsayacak şekilde genişletilmeli, Bölge'de kurulu ve kurulacak tesislerin karlılığını arttıracak önlemler alınmalıdır.

Bankamız'ın kaynakları Devlet'çe daha fazla desteklenmeli, Bölge'ye daha geniş ve elverişli finansman olanakları sunma imkanımız arttırılmalıdır.

GAP KAPSAMINDA GERÇEKLEŞTİRİLECEK SANAYİ PROJELERİNİN HAZIRLANMASI VE FİNANSMAN SORUNLARI

Gülcihan AĞAOĞLU
Müdür Yardımcısı
Vakıfbank
Proje Değerlendirme
Suphi ŞAHİN
Müdür
Vakıfbank
Proje Değerlendirme

GİRİŞ

Cumhuriyetin kuruluş yıllarında tamamen bir tarım ülkesi olan Ülkemiz, o tarihlerden itibaren sanayileşme için sürekli çaba içinde bulunmuş, özellikle, son 15-20 yıl içinde bu alanda önemli gelişmeler olmuştur.

Bir zamanlar toplu iğneyi bile ithal eden Türkiye'nin günümüzde tarım ürünleri, tekstil, kimya, makina, elektronik ve turizm gibi sektörlerde, diğer ülkelerle rekabet edebilecek bir düzeye geldiğini söylemek mümkündür. İhracatta sanayi ürünlerinin payı % 80'e ulaşmaktadır.

GAP gibi büyük ve çok yönlü bir projenin gerçekleşmesi ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin sosyal ve ekonomik görünümünde önemli gelişmelerin olacağı söylenebilir.

Enerji ve sulama gibi altyapı ile ulaşım sistemlerinin tamamlanmasıyla, tarıma dayalı sanayinin yanısıra diğer sanayi ve hizmet sektörlerinin de iştiraki ile bu Bölge'deki yatırım yoğunluğunun artacağı bir gerçektir.

Böylesine kapsamlı bir Proje içinde yatırımların belirlenen sürede tamamlanıp üretime geçmesi, gerçekleştirilecek sanayi projelerinin verimli bir şekilde çalıştırılabilmesi, ürünlerin iç ve dış pazarlarda satılabilir olması yatırımcı açısından büyük bir önem arzetmektedir.

Bu tebliğde, yatırım projelerinin karar safhasından işletmeye girinceye kadar geçen safhada, izlenecek yollar, teknik ve ekonomik problemler ile projenin finansman kaynakları tartışılacaktır.

II. YATIRIM VE YATIRIM PROJELERİ

Ülke ekonomisinde istihdam ve gelir yaratan faktörlerden biri de "Yatırım Harcamaları" dır. En geniş anlamda yatırım; bir dönem içinde üretilen ve ithal edilen malların tüketilmeyen veya ihraç edilmeyen kısmının gelecek döneme aktarılmasıdır" şeklinde tarif edilebilir.

Yatırım projeleri ise yatırımın gerçekleşmesini sağlayan bir araçtır. Yatırım projesi genel olarak; belli faaliyetleri en az (minimum) maliyetle gerçekleştirmek ve bu faaliyetler sonunda yaratılan kapasiteden en fazla (maksimum) faydayı sağlamak amacıyla yapılan bir plandır.

Bir yatırım projesinde aşağıdaki ana özellikler aranır:

* Yatırım projesi ile belirli ve uzun ömürlü bir kapasite yaratılabilmeli,

* Ekonomiden hammadde, işgücü, sermaye malları gibi fiziki girdiler almalı,

* İç ve dış ekonomilere mal ve hizmet arzetmelidir.

III. YATIRIM PROJELERİNİN GERÇEKLEŞME AŞAMALARI

Bir yatırım projesinin gerçekleşme süreci aşağıda açıklandığı ve Tablo 1'de gösterildiği gibi çeşitli aşamalardan oluşmaktadır.

Burada, proje aşamaları sistematik olarak ana hatları ile verilmiştir. Yatırımın cinsine ve büyüklüğüne bağlı olarak bazı ayrıntılardan vazgeçilebilmekte veya ilave çalışmalar gerekebilmektedir.

III.I. Birinci Aşama

Düşünme ve fikri hazırlıklardır. Bu aşamada, yatırım yapılacak uygun alanlar araştırılmaktadır. Muhtemel alanlar arasında bir ön seçim yapılarak, ön fizibilite etüdü ile yapılacak yatırım alanları sınırlandırılmaktadır. Başlangıçta, iyi bir seçim yapabilmek projenin kaderini büyük ölçüde etkileyecektir.

Bu nedenle, GAP çerçevesinde, özellikle sanayi yatırımları ile ilgili olarak makro planların yapılması bu aşamada önem taşımaktadır.

Tarımsal gelişme çerçevesinde sanayi ürünlerinin hammaddesini teşkil edecek üretim alanlarına göre, imalat sanayi bölgelerinin organize edilmesine yönelik çalışmaların yapılmasına, iç ve dış talebe göre ürünlerin belirlenmesine, sektörün ve/veya sektörlerin durumunun Ülke genelinde incelenmesine gerek vardır.

III.II. İkinci Aşama

Teknik ve ekonomik etüdleri kapsayan ikinci aşama, mikro düzeyde planlanma ve incelenmeyi gerektirmektedir. Bu incelemeleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

III.II.I. Kuruluş Yeri Seçimi

Yer seçimi; işletme giderlerinin en düşük, işletme gelirlerinin en yüksek olduğu, yani en yüksek karın veya en büyük faydanın sağlandığı yer olmalıdır. Örneğin, en son teknolojinin kullanıldığı ve en uygun kapasiteyle kurulan bir tesisin yeri uygun değilse, bu tesisi hiçbir zaman ekonomik olarak işletmek mümkün olmayabilir.

TABLO 1 : YATIRIM PROJELERİNİN SAFHALARI

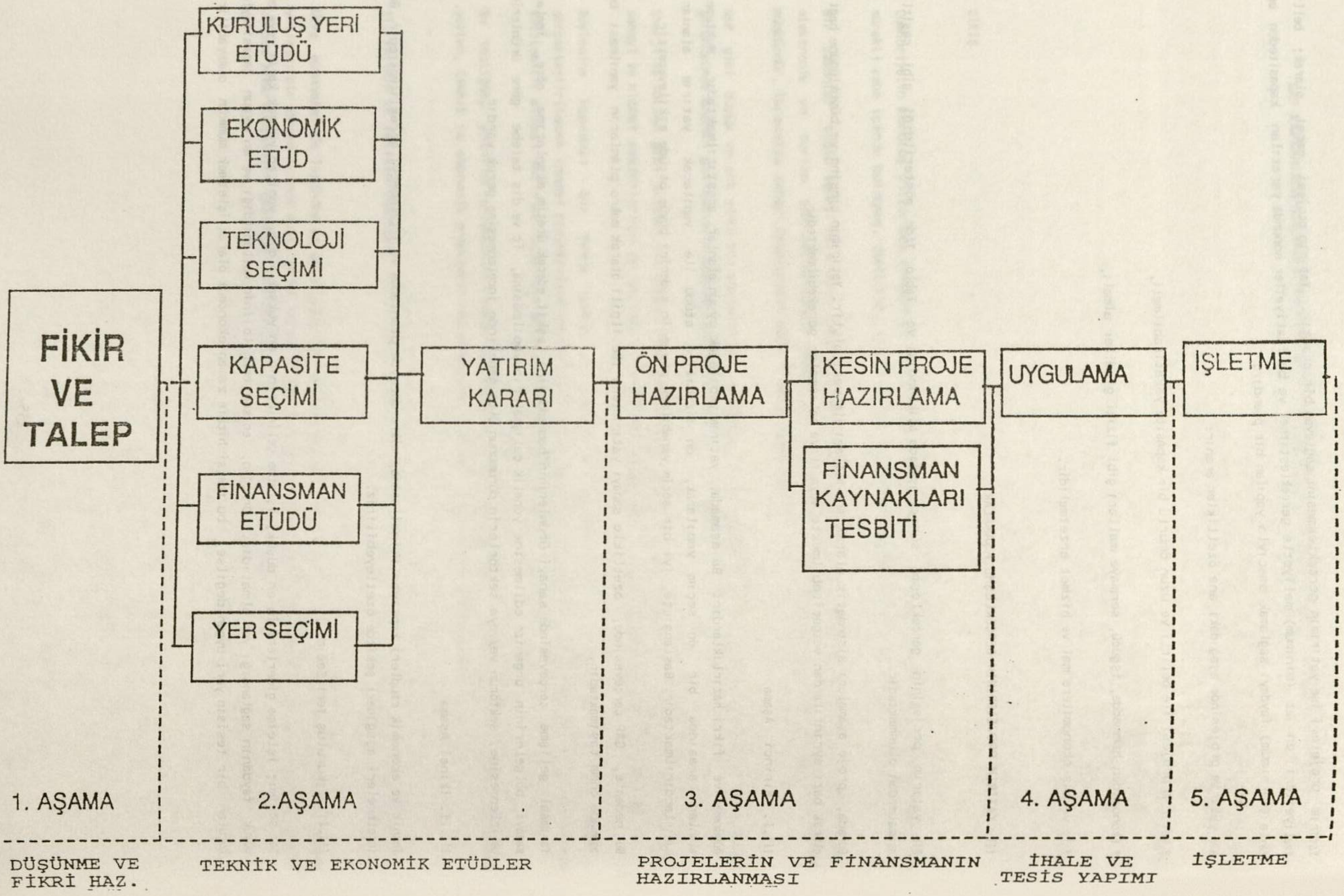

Yer seçiminde aşağıdaki konular incelenmelidir.

1. Hammadde ve yardımcı madde temini,
2. Taşıma olanakları,
3. İnsangücü temini,
4. Enerji ve yakıt temini
5. Su temini,
6. İnşaat maliyeti,
7. Çevre sorunları,
8. İklim şartları ve bölgenin depremselliği,
9. Teşvik tedbirlerinden faydalanma imkanları,
10. Pazara ulaşım imkanları.

GAP'ta yapılacak yatırımlar açısından özellikle 1. 3. ve 7. madde önem taşımaktadır. Diğerleri GAP'ta halen yürütülmekte olan yatırımlar ve Gelişmekte Öncelikli Yöreler teşvikleri kapsamında gerçekleştirilmektedir. Yapılacak yatırımlar ile ilgili seçilecek sanayi bölgelerinin; hammaddeye en yakın, insan gücünün teminine olanak sağlayan ve sanayi atıklarının neden olabileceği çevre kirliliği sonucu, tarımsal faaliyetleri engellemeyecek yerler olması daha başlangıçta dikkat edilmesi gereken hususlardır.

III.II.II. Ekonomik Etüdler

Ekonomik etüdlerin ağırlığını piyasa etüdü ve talep tahminleri oluşturmaktadır. Piyasa etüdünün ana amacı;

* Gelecekte ne kadar satılabilir ?

* Nereye satılabilir ?

* Hangi fiyattan satılabilir ?

sorularına cevap aramaktır. Bu üç küçük sorunun cevabı, yatırım kararının alınmasında en önemli faktörü teşkil edecektir. Projenin karşılayacağı talep ve fiyatı sağlıklı bir şekilde tahmin edebilmek için aşağıdaki hususların incelenmesi gerekmektedir.

* Üretilecek mal ve hizmetlerin ekonomik ve ticari özelliklerinin tesbiti,

* Arz kaynakları (mevcut firmaların veya ithalatın belirlenmesi),

* Aynı sektörde ve yörede yatırım yapan diğer müteşebbislerin işletmeye giriş tarihlerinin belirlenmesi,

* Sektörde üretilen mal ve hizmetlerin talep, arz ve fiyat özelliklerinin belirlenmesi,

* Fiyatı ve üretimi etkileyen vergi, gümrük, ithalat teşvik ve diğer idari politikaların belirlenmesi,

* Dış piyasaların incelenmesi, ihracat imkanlarının araştırılması,

* Tüketici zevkini etkileyen reklam ihtiyacının tespiti.

Bu açıdan, ekonomik etüdlerin bölgesel değil, Türkiye genelinde yapılması, iç piyasa ve ihracat potansiyelinin belirlenmesi, üretilecek malların Türkiye'de mevcut arz ve kurulu kapasitelerinin, bunların kapasite kullanım oranlarının detay araştırmalar ile tespit edilmesi, atıl kapasite yaratarak yatırımların verimsiz bir hale gelmesinin önlenmesi büyük önem taşımaktadır. Bu konuda, özellikle Devlet'in öncülüğü çok önemli olup, yatırımcılara yol göstermesi, sektörleri belirleyerek anılan sektörlere onların yatırımlarını teşvik etmesi gerekmektedir.

III.II.III. Teknoloji Seçimi

Sektör ve yatırım türlerinin belirlenmesinden sonra teknoloji seçimi yatırımcının özenle üzerinde çalışması gereken bir husustur. Seçilen üretim metodunun en iyi teknolojiyi içerecek ve ülke şartlarına uyacak şekilde olması gerekmektedir. Gözönüne alınacak ana hususlar aşağıda gösterilmiştir:

* Daha ucuz üretim yapması,
* Daha kolay üretim yapması,
* Daha emniyetli üretim yapması,
* Daha kaliteli üretim yapması,

III.II.IV. Kapasite Seçimi

Proje kapasitesinin tayininde teknik ve ekonomik faktörlerin önemli rolü vardır. Yukarıda belirtilen etüdler sonucunda, oluşturulacak üretim programına bağlı olarak kurulması planlanan tesis veya tesislerin kapasiteleri belirlenmeli ve yatırımcı finansman olanakları ve mevcut teknolojilere göre kapasite seçimi yapılmalıdır.

Bu çalışmalara paralel olarak projenin nasıl finanse edileceği hususunda da gerekli etüd ve çalışmaların yapılması gerekmektedir.

III.III. Üçüncü Aşama

III.III.I. Teknik Projelerin Hazırlanması

Yatırım kararının alınmasından sonra artık projenin ana özellikleri belirlenmektedir. Bundan sonra, projeye dönük fiili çalışmalara ve harcamalara başlanacaktır. Bu aşamada, projelerin hazırlanması ve teknik detayların belirlenmesi önemli bir konu olmaktadır. Proje çalışmaları ön proje ve kesin proje çalışmaları halinde yürütülmektedir.

Müteşebbis olarak etüd ve projeye gereken önem verilmelidir. Bu hizmetlere harcanan zaman ve para da kısıntıya gidilmemelidir. Bunun için, ya firma bünyesinde bir proje yönetim ekibi oluşturulmalı, ya da profesyonel mühendislik-müşavirlik kuruluşlarının hizmetlerinden yararlanılmalıdır. Kötü hazırlanmış bir projenin inşaat ve işletme dönemlerinde birçok problemler çıkarabileceği unutulmamalıdır.

III.III.II. Finansman Kaynaklarının Belirlenmesi

Yatırım tutarı belirlendikten sonra öngörülen iş programına göre hazırlanan nakit akışı tablolarından projenin finansman ihtiyacı ve harcama planı ortaya çıkmaktadır.
Yatırım tutarının hesaplanmasında, gerçekçi davranılmaması ileride, güç finansman problemleri yaratacaktır.

Uygulamada pek az proje ilk maliyet tahminlerine uygun olarak tamamlanmaktadır. Bu durum genellikle, tahminlerdeki aşırı iyimserlikten ve konunun iyi etüd edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Özellikle, beklenmeyen giderler, fiziki artışlar, kur farklarından meydana gelecek ilave artışlar, fiyat artışları, finansman giderleri ve işletme sermayesi kalemleri çok iyi etüd edilmelidir.

Projenin finansman ihtiyacı belirlendikten sonra, bu finansmanın ne şekilde karşılanacağı planlanmaktadır.

Finansman genelde iki kaynaktan karşılanmaktadır.

1. Özkaynaklar : Proje sahibinin koyacağı finansman miktarıdır. Kuruluşun mali durumunun yatırıma belli ölçüde fon ayırmaya müsait olması gerekmektedir. Genel olarak, bir yatırım projesinin ölçülü bir tarzda finansmanı için yatırım tutarının % 50'sinin özkaynaklardan sağlanması isabetli bir yaklaşım olacaktır. Bu oran finansman kuruluşları için de cazip ve emniyetli olmaktadır.

2. Yabancı Kaynaklar : Proje sahibinin kaynakları dışında sağlanan kaynaklar yabancı kaynak olarak tanımlanmaktadır. Bunlar;

* Ticari banka kaynakları (kısa ve orta vadeli krediler)
* İhtisas ve kalkınma bankalarından sağlanan kaynaklar (orta ve uzun vadeli krediler)
* Bankalar aracılığı ile kullandırılan Merkez Bankası reeskont kaynakları (kısa ve orta vadeli)
* Dünya Bankası, IFC gibi Uluslararası Finans Kuruluşlarından sağlanan kaynaklar (orta ve uzun vadeli)
* Dış krediler (kısa ve orta vadeli)
* Tahvil çıkarmak, hisse senetleri çıkarmak
* Finansal kiralama (leasing)
* Yabancı sermaye ortaklıkları

Yabancı kaynağın özelliğine göre mali şartları da değişmektedir. Bu şartlar, genel olarak ödemesiz devresi, faiz haddi, vade, komisyon, taahhüt ücreti vb. diğer şartlardır.

Genellikle, bir finansman kaynağının müteşebbis açısından cazip bir kaynak olması için, ödemesiz devresinin uzun, faizinin düşük ve vadesinin uzun olması gerekmektedir. Ancak, çeşitli kaynaklardan hangisinin daha avantajlı olduğunu ilk bakışta anlamak her zaman mümkün olmamaktadır. Belirli hesaplama yöntemleri ile en uygununu saptamak gerekmektedir.

Ancak, genel olarak kısa vadeli kredileri yatırımda yabancı kaynak olarak kullanmak, özellikle kuruluş süresi uzun olan projelerde müteşebbisi zor duruma sokmaktadır. Proje tamamlanmadan ve fon yaratmadan kısa vadeli kredinin ana para geri ödemeleri gelmekte ve projenin nakit akışını olumsuz yönde etkilemektedir.

Son yıllarda, Ülkemiz'de de gittikçe yaygınlaşan bir yabancı kaynakta finansal kiralama (leasing) dır. Bu sistemde, müşteşebbis yatırımda kullanacağı makina, teçhizat ve mefruşatı bu firmaya satın aldırmakta ve leasing firması 2 ila 4 yıl süre ile müteşebbise kiralamaktadır. 4 yıl sonunda malın mükiyeti sıfır maliyetle devredilmektedir.

Bu sistemin avantajları şu şekilde sıralanabilir:

* KDV çok düşük olmaktadır.

* Kira taksitlerinde büyük bir fleksibilite sağlanmaktadır.
* Müteşebbis kira ödemelerini bilançolarında masraf olarak gösterebilmektedir.
* 4 yıl süre ile mülkiyeti kendi üzerinde olmadığından amortisman ayırmamaktadır.

Bunlar bugün için mevcut olan kaynaklardır. Ancak, Devlet GAP'ta yapılacak yatırımlar için, maliyeti düşük finansman kaynakları temin etmek sureti ile yatırımların finansmanını kolaylaştırarak, yatırımları teşvik edebilir.

III.IV. Dördüncü Aşama

İhale, satın alma ve tesisin yapılma safhasıdır.

III.IV.I. İhale ve Satın Alma İşlemleri

Satın alınacak mal ve hizmetlerin idari, teknik ve mali hususlarını kapsayan şartname dosyasının projelerle birlikte hazırlanması gerekmektedir. Bir yatırımın ihale ve satın alma safhası aşağıdaki konuları kapsayabilir.

* Teknik müşavirlik hizmetleri,
* Know-how lisans anlaşması,
* Proje yönetimi ve kontrolluk hizmetleri,
* Makina ve teçhizat temini,
* Nakliye, gümrükleme ve depolama hizmetleri,
* İnşaat ve montaj işleri,
* İşletmeye alma, test ve kontrolluk hizmetleri,

Alınan teklifler teknik, ekonomik ve mali yönden değerlendirildikten sonra nihai karara varılabilir. Gerek yatırım maliyeti, gerekse işletme safhası için teklif değerlendirme önem taşımaktadır.

III.IV.II. Tesisin Yapımı

Bir projenin uygulama safhasının gerçekleştirilmesinde en önemli iki unsur, yatırımın süresi ve yatırımın maliyetidir.

Uygulama safhası yatırımın özelliğine ve büyüklüğüne göre sadece satın alma ve montaj işleri olabileceği gibi, büyük bir sanayi veya turizm yatırımında olduğu gibi çok kapsamlı ve karmaşık işlerin gerçekleştirmesini de içerebilir.

Bütün bu işlerin istenen düzeyde, öngörülen süre ve maliyette tamamlanabilmesi için kuvvetli bir proje yönetimi organizasyonunun oluşturulması gerekmektedir.

Bu bakımdan proje yönetiminde;

* Planlama
* Organizasyon
* Gerçekleştirme, izleme ve kontrol temel faaliyetleri teşkil etmektedir.

Bu arada, tesisin işletmeye girmeden evvel işletme personelinin temini ve eğitilmesi de çok önemli bir konu olmaktadır.

IV. SONUÇ

Yukarıdaki açıklamaların ışığı altında, bir yatırım projesinin fikir halinde oluşmasından planlama, etüd, projelendirme, inşaat ve montaj, işletmeya alma ve işletme safhalarını kapsayan her aşamasında yeterli çalışmaların yapılması gerekmektedir. Başlangıçta yapılan küçük ihmaller genellikle sonucu büyük ölçüde etkileyebilmektedir. Seçilen proje ve projeyi uygulayacak ekip çok iyi hazırlanmalı ve değerlendirilmelidir. Çok başarılı müteşebbis bir firma, uyguladığı projenin rantabilitesi düşükse bu kötü proje yüzünden batabilir. Bunun aksi de doğrudur. Çok iyi bir proje yeteneksiz bir kadro ile uygulamaya konulursa, sonuçta gene başarısız bir durum ortaya çıkabilir.

GAP çerçevesinde gerçekleştirilecek sanayi yatırımları ile ilgili olarak isabetli yer seçiminin yapılması, Bölge tarım ihtiyacına cevap verecek tarımsal mekanizasyona yönelik alet, makina, ilaç, tohumluk, gübre vb. gibi ürünlerin yanısıra, Bölge'de yetiştirilecek ürünlerin işlenerek sanayi ürünleri haline dönmesini sağlayacak yatırımların gerçekleştirilmesinde, ihtiyaçları belirleyecek ekonomik etüdler, teknoloji ve kapasite seçimi, teknik projelerin hazırlanması, finansman kaynaklarının yaratılması, projelerin zamanında ve en iyi teknik kadrolarla kurulmasını temin için mühendislik, müşavirlik hizmetleri sektörünün bu amaçla desteklenerek geliştirilmesi ve başarılı bir işletme için işletme kadrolarının belirlenmesi, insan gücü planlaması ve eğitimi önemli hususlardır. Bu konularda, Devlet desteği; yatırımcılara sanayi bölgesinin tahsisi, sektör belirlenmesi, finansman sağlanması ve insan gücünün hazırlanması bakımından büyük önem taşımaktadır.

GAP BÖLGESİ YATIRIM POTANSİYELİ VE FİNANSMAN İHTİYACI

Yıldırım ÖZEL
Türkiye Kalkınma
Bankası A.Ş.

GİRİŞ

Güneydoğu Anadolu Bölgesi henüz tam değerlendirilmemiş zengin kaynaklara sahiptir. Bölge'de, sulama hizmetlerinin geliştirilmesi; girdi kullanımında artış, yeni tarım tekniklerinin uygulanması ve uygun bitki bileşimini sağlayacak üretim politikası ile tarım üretimini arttırılabileceği gibi, tarımsal endüstri çevresinde teknik, ekonomik, coğrafi planda bir seri kutuplaşma da sağlanabilecektir. Bu bağlamda, Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) bir taraftan yarattığı umutlar, diğer taraftan büyük ölçekli bir yatırım olmasının gerektirdiği finansman talebi ile son yıllarda Türkiye için hep güncelliğini koruyan bir konudur. Tartışmalarda hep bu iki nokta üzerinde yoğunlaşmıştır. Yeterince tartışılmayan konular arasında GAP'ın daha çok etkileri ve sonuçları ile ilgili olarak; tarımsal üretimin nasıl değerlendirilip pazarlanacağı, Bölge'deki sanayi projelerinin finansmanı ve bunun bankacılık kesimine getireceği yük, AET'ye üyeliğin etkileri sayılabilir. Diğer bir konu ise, GAP Bölgesi'ndeki ekonomik ve sosyal yapının, sanayileşmeyi, proje ve işletme yönetimini nasıl etkileyeceğidir. Bu yapı, yatırımların etkinliğini arttıracak sonuçlar doğurabildiği gibi etkinliği azaltacak problemler de ortaya çıkarabilir.

II. BÖLGE'NİN YAPISAL ÖZELLİKLERİ VE PROBLEMLERİ

II.I. Bölge'nin Sosyal Yapısı

1985 nüfus sayımı sonuçlarına ve 1990 nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre, Bölge'nin toplam kentsel ve kırsal nüfusu ve yıllık nüfus artış hızları Tablo 1'de verilmiştir.

TABLO 1 : GAP BÖLGESİ'NİN NÜFUS YAPISI

	1985			1990		
	Toplam	İl-İlçe	Köy-Bucak	Toplam	İl-İlçe	Köy-Bucak
Bölge	4,346,947	2,209,962	2,136,985	5,274,714	2,966,294	2,308,420
Bölge/Ülke (%)	8.58	7.85	9.48	9.26	9.36	9.90
Yıllık Nüfus Artış Hızı (%) 1985-90	-	-	-	3.94	6.06	1.55

Kaynak : DİE, 1990 Genel Nüfus Sayımı Geçici Sonuçları.

1985 genel nüfus sayımına göre, Ülke nüfusunun % 8.6'ı Bölge'de yaşamaktadır. Aynı oran 1990 nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre % 9.3'tür. Ailelerdeki ortalama fert sayısı 7 kişiye yakındır. Doğurganlık oranı oldukça yüksek bir düzeyde olup, Bölge sürekli göç veren bir niteliğe sahiptir. Bölge'deki nüfus hızla kentsel alanlara doğru yönelmektedir. 1990 nüfus sayımı geçici sonuçlarına göre, Bölge nüfusunun % 56,2'si il ve ilçe merkezlerinde yaşamaktadır.

Türkiye genelinde okuma-yazma bilmeyenlerin oranı % 23 iken, Bölge'de % 44 gibi yüksek düzeydedir. Sağlık hizmetleri de yetersizdir.

Oysa ki daha önce bu tür entegre projeler gerçekleştirmiş başka ülkelerin yaşadığı deneyimler de göstermiştir ki sanayide proje fikrinin geliştirilmesi, yeni teknolojilerin benimsenme katsayılarının yükseltilmesi, sosyal ve kültürel altyapının geliştirilmesi ile olasıdır. Kuşkusuz fiziksel altyapının tamamlanması Bölge'nin kalkındırılmasında ön koşuldur. Ancak, önemli olan sorun ekonomik ve sosyal altyapı dengesinin sağlanabilmesidir.

II.II. Bölge'nin Ekonomik Yapısı

Geniş ölçüde tarıma dayalı olan Bölge ekonomisi GSYİH'dan yaklaşık % 4 pay almaktadır. Kişi başına Gayri Safi Bölge Hasılası ise kişibaşına Ülke Gayri Safi Milli Hasılası'nın yaklaşık % 42'si düzeyindedir. Son on yılda sanayi sektöründeki bölgesel gelişme imalat sanayi ve enerji sektöründeki sıçramalar sayesinde sağlanmıştır. Bölgesel GSYİH'nın 1980 yılında % 9.8'i sanayi sektörü tarafından üretilmişken, bu katkı 1986 yılında yaklaşık % 16.4'e yükselmiştir. Bu gelişmeye rağmen Bölge sanayileşme hızı açısından Ülke ortalamasının altında kalmıştır.

Bölge'de bulunan 3,815 şirketin 2,617 adedi sermaye şirketleri, 1,648 adedi ise şahıs şirketleridir. Şirketlerin % 20.6'sı (788 adedi) anonim şirkettir. Ülke banka şubelerinin (6,599 adet) % 3.77'si (249 adedi) Bölge'de bulunmaktadır (Aralık 1989)(Tablo 2).

TABLO 2 : GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ ŞİRKETLER *

İller	Anonim Şirk.	Limited Şirk.	Komandit Şirk.	Kollektif Şirk.	Kooperatifler	Toplam
Adıyaman	84	40	1	20	61	206
Diyarbakır	80	250	-	62	380	772
Gaziantep	407	367	88	408	410	1,680
Mardin	123	156	2	45	41	367
Siirt	59	390	-	-	47	496
Şanlıurfa	35	85	-	43	131	294
Bölge Toplamı	788	1,288	91	578	1,070	3,815

* : Veriler Ağustos 1990 tarihi itibariyle verilmiştir.
Siirt iline Batman ve Şırnak dahildir.

Kaynak: Her İlin Ticaret ve Sanayi Odaları ile yapılan görüşmeler sonucu alınan bilgilerle düzenlenmiştir.

1989 yılında, 1985'e göre Ülke ölçeğindeki banka şubeleri, yaklaşık % 4.9 oranında artarken, Bölge'deki banka şubeleri sayısı önemli bir değişiklik göstermemiştir. Bölge'deki toplam mevduatların (619.8 milyar TL.) Ülke'deki toplam mevduatlardan aldığı pay % 1 civarındadır. 1985 yılında, Bölge'deki toplam mevduatın % 55.3'ü tasarruf mevduatı iken, bu oran 1989 yılında % 46'ya gerilemiştir. Bölge'ye yönelik toplam banka kredileri, cari değerlerle 1985 yılında 65.6 milyar TL. iken, bu değer 1989 yılı sonunda 412 milyar TL. düzeyine ulaşmıştır. 1989 yılında, Bölge'deki toplam mevduatın 619.8 milyar TL. olduğu, aynı yıl Bölge'ye yönelik banka kredilerinin de 412 milyar TL. düzeyinde gerçekleştiği dikkate alındığında, Bölge'de toplanan mevduatın bir kısmının Bölge dışına tran edildiği ileri sürülebilir. Bölge'ye yönelik banka kredilerinin, Ülke bazındaki kredi hacminden (38.1 trilyon TL.) aldığı pay yaklaşık % 1'dir. 1984-1989 döneminde Bölge'ye yönelik toplam banka kredilerinin % 10'nu Türkiye Kalkınma Bankası'nca kullandırılmıştır. Türkiye Kalkınma Bankası'nın Bölge'ye yönelik kredileri, 1984 yılında 700 milyon TL. civarında iken, 1989 yılı sonunda 32.4 milyar TL. düzeyine ulaşmıştır.

III. BÖLGE'NİN YATIRIM POTANSİYELİ VE FİNANSMAN İHTİYACI

Bölge konum ve doğal yapıdan kaynaklanan sınırlamalar ile altyapı, ulaştırma ağı, yetişmiş işgücü, geniş bir mali ve tüketici piyasası ve sosyo-kültürel ortamın varlığından kaynaklanan özellikleri ile dışsal ekonomiler açısından sahip olduğu dezavantajlara bağlı olarak ve bunlara ilaveten planlı dönemde kaynakların bölgelerarasında dağılımını sağlayacak tutarlı ve kalıcı araçların getirilmemiş olmasının da etkisiyle Ülke çapında yatırımların dağılımından yeterince pay alamamıştır.

Bu düzeyin en belirgin göstergesi ise, 1975-1985 döneminde Ülke ortalama yıllık büyüme hızının % 5.6 olmasına karşılık, Bölge için aynı rakamın % 2.8 düzeyinde kalmasıdır.

Bölge'de yapılan sabit sermaye yatırımlarında 1981-1985 dönemi ortalaması olarak kamunun payı % 67, özel sektörün payı % 33'dür. Bölge'de yapılan sabit sermaye yatırımları içerisinde imalat sanayinin payı Ülke ortalamasının altındadır.

Türkiye'de uygulanan teşvik politikası, yörelerin gelişmişlik düzeylerini dikkate almasına rağmen, coğrafi-bölgesel ayrımını gözönünde bulundurmamaktadır. Bu nedenle, GAP'a yönelik uygulanan teşvik politikasından söz edilemez. Ancak, bu Bölge'de yer alan illerden Gaziantep normal yöreler, diğer iller ise Kalkınmada Öncelikli Yöreler kapsamında değerlendirilmektedir.

GAP'ın tamamlanmasına bağlı olarak açığa çıkacak yatırım potansiyelini, kısa ve uzun dönem açısından ikiye ayırmak mümkündür. Halihazırda devam etmekte olan GAP'ın Bölge'deki yatırımları uyarma etkisi, kısa dönemde yatırım teşvik belgeleri (YTB) ile izlenebilir. Proje'nin tamamlanmasının uyarıcı etkileri ise uzun dönem yatırım potansiyelini belirleyecektir.

GAP Bölgesi'ne yönelik olarak verilen YTB'lerinde son yıllarda önemli artışlar sözkonusudur (Tablo 3).

TABLO 3 : YILLARA GÖRE BÖLGE'YE VERİLEN YATIRIM TEŞVİK BELGELERİ*

Yıllar	Belge Sayısı	Top.Yat. Tutarı (Milyar TL.)	Sabit Yat. Tutarı (Milyar TL)	Döviz Gereği (Bin Dolar)	İstihdam (Kişi)
1980	18	4	2	14,702	1,937
1981	73	18	10	45,791	2,288
1982	59	50	31	83,076	4,690
1983	44	276	171	257,645	4,043
1984	34	144	76	45,848	2,469
1985	83	309	141	220,481	8,521
1986	125	398	208	229,855	7,942
1987	116	373	209	179,523	8,140
1988	136	1,360	1,295	486,540	7,511
1989	403	1,635	1,261	249,831	14,704
1990**	702	3,509	3,177	513,289	26,214

* Belge Sayısı (Yatırım Tutarı ve İstihdama Göre)

** Eylül Sonu İtibariyle

Ülke düzeyinde verilen YTB'lerin Bölgesel payı 1986 yılında, belge sayısında % 5.3 (125 adet belge), toplam yatırım tutarında % 6.6 (398 milyar TL.) ve istihdamda % 5.5 (7,942 kişi) düzeyinde iken, Eylül 1990 sonu itibariyle belge sayısında % 35.2 (702 adet belge), toplam yatırım tutarında % 23.4 (3,509 milyar TL.) ve

istihdamda % 20.9 (26,000 kişi) ile büyük bir artış göstermiştir.

Son yıllarda, Bölge'ye verilen YTB'ler içerisinde komple yeni yatırım teşviklerinin hissedilir ölçüde bir gelişme göstermesi kısmen de olsa yatırım teşvik sisteminin yanısıra GAP'ın uyarıcı etkisinin bir sonucundan kaynaklanmaktadır.

Bölge'ye verilen imalat sanayi yatırım teşvik belgeleri dikkate alındığında 1989 yılı için ortalama yatırım tutarı, Ülke genelinde 5,943.6 milyon TL/belge iken, Bölge düzeyinde 6,804.1 milyon TL/belge düzeyindedir. Verilen yatırım teşvik belgelerinin istihdam yaratma kapasiteleri ise Ülke genelinde 83 kişi/belge iken, Bölge düzeyinde 55 kişi /belge seviyesine düşmektedir. Bu durum, Bölge'de yapılması düşünülen imalat sanayi bazındaki yatırımların emek yoğunluk derecesinin Ülke geneline göre daha düşük olduğu kanısını uyandırmaktadır.

Bölge'de imalat sanayine yönelik olarak verilen YTB'lerin genel olarak yarısından fazlasının normal yöre olan Gaziantep'e verildiği gözlenmektedir. Bu ilin mevcut kalkınma düzeyi, bu gelişmeye yol açmıştır . Ancak, son yıllarda Gaziantep'in payında bir gerileme gözlenmektedir. 1989'da Gaziantep belge sayısı açısından % 29.6 pay alırken, Siirt'in payı % 34.9 olmuştur. Yine aynı yıl toplam yatırım tutarı açısından Gaziantep'in payı % 29.3 olurken, Adıyaman'ın payı % 57.0 olarak gerçekleşmiştir.

1989 yılında, Bölge'ye verilen YTB'nin imalat sanayi alt sektörleri itibariyle dağılımında dokuma-giyim ilk sırayı almaktadır. Bunu sırasıyla gıda-içki ve çimento sektörü izlemektedir. GAP'ın istenen düzeyde bir etki yapabilmesi için, bölgesel düzeyde selektif niteliğe sahip özel bir teşvik politikasına gereksinim duyulmaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde 1989 yılı itibariyle imalat sanayine verilen yatırım teşvik belgelerinin belge sayısı açısından il bazında Siirt'te, toplam yatırım tutarı bakımından Adıyaman ve Gaziantep'te, alt sektörler bazında ise sırasıyla dokuma-giyim, gıda-içki ve çimento sektöründe yoğunlaştığı görülmektedir.

1989 yılında, DPT'ce verilen YTB'lerinden hareketle potansiyel finansman ihtiyacı aşağıdaki gibi hesaplanmıştır (Tablo 4).

TABLO 4 : GÜNEYDOĞU ANADOLU BÖLGESİ'NDEKİ TEŞVİKLİ YATIRIMLARIN POTANSİYEL FİNANSMAN İHTİYACI (1989)

İller	Belge Sayısı	Toplam Yatırım Tutarı (Milyon TL.)	Özkaynak Oranı (%)	Finansman İhtiyacı (Milyon TL.)
Adıyaman	22	726,715	40	290,686
Diyarbakır	45	102,643	40	41,057
Gaziantep	68	456,886	50	228,443
Mardin	41	54,079	40	21,632
Siirt	193	215,820	40	86,328
Şanlıurfa	3	78,140	40	31,256
Batman	1	600	40	240
Şırnak	-	-	-	-
Toplam	403	1,634,883		699,642

1989 yılı yatırım teşvik belgelerine göre, toplam yatırım tutarı 1,635 milyar TL., potansiyel finansman ihtiyacı 699.6 milyar TL.'dır. Sadece gıda-içki ve dokuma-giyim sektöründe toplam yatırım tutarının 1,085.5 milyar TL. olacağı ve bu yatırımların % 50 özkaynak, % 50 yabancı kaynak ile finanse edilmesi halinde, muhtemel finansman ihtiyacının 542.75 milyar TL. dolayında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

1990 yılı Ocak-Eylül dönemi teşvik belgelerine göre, toplam yatırım tutarı 3,509 milyar TL.'dır. Bu yatırımların % 50' si özkaynak, % 50'si yabancı kaynak ile finanse edilmesi halinde muhtemel finansman ihtiyacının 1,754.5 TL. dolayında olacağı beklenmektedir.

Uzun dönemde yatırım ve finansman ihtiyacının ortaya konulabilmesi ise çeşitli güçlükler taşımaktadır. Zira, GAP'ın tamamlanması ile birlikte sulanabilir alanda ve buna bağlı olarak tarımsal üretimde meydana gelecek artışların, oluşacak tarımsal ürün komposizyonu ve bu ürünlerin Bölge'de işlenecek yüzdesi gibi çok çeşitli faktörlerin hesaba katılması gerekmektedir.

DPT tarafından Japon ve Türk ortaklığı olan bir proje firmasına hazırlattırılan GAP Master Plan Çalışması'nda, öngörülen Bölge'de uzun dönemde tarıma dayalı sanayilerin ağırlığı artarak devam edecektir. Bu çalışmada GAP'a bağlı olarak gelişeceği öngörülen başlıca alt sektörler : gıda-içki sektörü içerisinde, un-makarna, ham ve rafine yemeklik yağ, kesimhaneler; dokuma-giyim içerisinde ise pamuk çırçırlama, pamuk ipliği ve pamuklu sanayileridir.

Bu sanayiler arasında seçilen üç alt sektörde 2005 yılı itibariyle elde edilecek tarımsal üretimin işlenebilmesi için gerekli tesis sayısı ile yatırım ve buna bağlı finansman ihtiyacı 1990 fiyatlarıyla aşağıda açıklandığı şekilde hesaplanmıştır;

2005 yılındaki olası üretimin Bölge'de işlenecek kısmı için gerekli kurulu kapasite belirlendikten sonra, halihazırdaki mevcut kurulu kapasite düşürülmüştür. Buna bağlı olarak, minumum etkin ölçekli kaç tane tesis gerektiği hesaplanarak, toplam yatırım tutarları bulunmuştur. Bu durumda, toplam yatırım tutarı 122.5 milyar TL. olan 35 un fabrikası, toplam yatırım tutarı 130 milyar TL. olan 10 et ve süt ürünleri tesisi ve toplam yatırım tutarı 1,280 milyar TL. olan 32 pamuk ipliği fabrikasına gereksinim olacağı tahmin edilmektedir.

Sonuç olarak, sadece bu üç sektör itibariyle 1,532.5 milyar TL. tutarında yatırımın yapılması ve sözkonusu yatırımların % 50 özkaynak, % 50 yabancı kaynak ile finanse edilmesi halinde finansman ihtiyacının 1990 fiyatlarıyla 766.25 milyar TL. dolayında olacağı tahmin edilmektedir. Ancak, bu sektörlerin ileri bağlantıları da dikkate alındığında muhtemel yatırım ve finansman ihtiyacında önemli artışlar meydana gelecektir.

IV. SONUÇ VE ÖNERİLER

Ekonomik gelişmenin kaçınılmaz sonucu olarak ortaya çıkan ikili yapının iyileştirilmesi ve bu yapı içinde geri kalmış bölgelerin kalkındırılması konusu, farklı boyutları nedeniyle genel kalkınma çabaları dışında, ayrı bir bölgesel kalkınma planıyla ele alınması gereken bir konu olarak görülmektedir.

Bölgesel kalkınmada hedef, Bölge gelirlerinin artırılarak, diğer bölgelerle arasındaki farkın giderilmesi olmakla beraber, bölgesel kalkınma politikalarının mutlaka sanayinin bu bölgelere yöneltilmesi şeklinde anlaşılmaması, hem sosyal hem de ekonomik boyutta ele alınması gerekmektedir.

Dengesizliğin giderilmesi konusu sosyal ve ekonomik altyapının iyileştirilmesiyle paralellik göstermeli, sosyal boyutlu dengesizliklerin giderilebilmesi için kamu destekli yatırımlarda artış olmalı, her alanda yapılan yatırımlar Bölgeiçi potansiyeli harekete geçirecek nitelikte olmalıdır.

Bölge'de, yöre gerçeğinden hareket eden, ancak ulusal planla uyumlu bir bölgesel kalkınma planı uygulanmalıdır.

GAP Bölgesi için hazırlanacak bir bölgesel kalkınma planının sadece Bölge'nin potansiyelini ele alan bir yaklaşımda olmaması, Bölge dışı potansiyel ile birlikte değerlendirilmesi doğru olacaktır. Bu tür bölgelerin yalnız kendi potansiyellerini kullanarak kalkınmalarının mümkün olmadığı, çeşitli ülkelerdeki bölgesel kalkınma uygulamalarında ortaya çıkmıştır.

Potansiyeli harekete geçirecek bir çabaya girişilirken, sektörler ve bölgelerarası bağlantıların tümünün araştırılması, en fazla gelişme potansiyeli olan ve sürükleyici olabilecek sektörlerin belirlenmesi, özelliklerinin ve diğer sektörlere etkisinin ortaya konması ve ayrıca, ele alınan sektörlerin hedef pazarları (sadece yurtiçi pazar değil, AET, Ortadoğu ve ulaşılabilecek diğer pazarlar) açısından değerlendirilmesi doğru olacaktır.

GAP Bölgesi'nde, düşük gelir düzeyi, sosyo-ekonomik gerilik, yetersiz bilgi birikimi ile birlikte ekonomik ve sosyal altyapı yetersizliği gibi unsurlar Bölgeiçi potansiyelin harekete geçmesini engellerken, diğer bölgelerden yatırımcıların ve yatırımların Bölge'ye gelişini frenlemektedir. Bu durum gözönünde bulundurulduğunda, Bölge'nin kalkındırılması için herşeyden önce, yatırımcıları Bölge'ye çekecek yeterli dışsal ekonomilerin sağlanması gerekmektedir.

Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği'nin 1990 yılında imalat sanayinde faaliyet gösteren 500 büyük sanayi kuruluşunda yaptığı anketi içeren çalışması da bu görüşü desteklemektedir. Bu çalışmada, Kalkınmada Öncelikli Yöreler için istenen teşviklerin başında sosyal içerikli olanlar gelmektedir. Buna göre, istihdam edilen yönetici ve işçilerin kendileri ve aile bireyleri için gerekli sosyal ve kültürel ortamın sağlanması en çok tercih edilen teşvik olmuştur. Öte yandan, nitelikli yönetici ve kalifiye işgücü temininde kolaylık sağlayacak vergi teşvikleri en çok ihtiyaç duyulan teşvik türü olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle, geri kalmış bir bölgenin kalkındırılabilmesi için öncelikle sağlık, eğitim ve kültürel altyapıyla ilgili yatırımların yapılması gerekmektedir. Ayrıca, ulaşım ve haberleşme tesislerindeki eksikliklerin giderilmesi de büyük önem taşımaktadır. Zira, böylece geri kalmış bölge dışa açılarak ülkenin geri kalan kısmına entegre olabilecektir. Eğitim ile ilgili altyapı yatırımlarının yapılmasında, formel eğitim faaliyetlerinin yanısıra hizmetiçi eğitim ya da iş başında eğitim faaliyetlerine önem vermek gerekmektedir. Böylece, geri kalmış bir bölgenin kalkındırılmasında ihtiyaç duyulan vasıflı eleman ihtiyacının, gerek orta ve üst düzey yöneticiler olsun, gerekse de ara-teknik eleman ve işgücü olsun, karşılanabilmesi mümkün olabilecektir. Geri kalmış bölgelerin altyapı eksikliklerinin giderilmesine yönelik altyapı yatırımları kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmelidir.

Bölgesel kalkınma planı hazırlanırken ve uygulama safhasında, Yerel Yönetimler ile Ticaret ve Sanayi Odaları, Tabipler Odası, Barolar gibi Meslek Örgütleri Yöneticileri ve Bölge'deki Üniversiteler birlikte çalışmalı ve bu kuruluşların planlama çalışmalarına etkin biçimde katılımları sağlanmalıdır.

Bölge'de sosyo-kültürel ortam geliştirildikten sonra, genel teşvik politikasından ayrı olarak, sadece GAP Bölgesi'ne yönelik teşvikler uygulanmalıdır. Teşvikler selektif olmalıdır. Bölgesel ve ulusal kalkınmaya katkısı olan ve başarı potansiyeli bulunan projeler öncelikle teşvik edilmelidir. Ulaşılacak teşvikler, genel teşvik tedbirlerinden ayrı bir formda olmalıdır. Genel teşviklerle Bölge'nin kalkınmasının hızlanmayacağı İngiltere örneğinden bilinmektedir. İngiltere'de, yeterli altyapı oluşturulduktan sonra dahi girişimciler, bu bölgelere , genel teşviklerin dışında , bölgesel teşvikler uygulanmadığından gitmemişlerdir.

Uygulanacak bölgesel teşviklerin, bölgelerarasında dışsal ekonomilerden kaynaklanan farklılıkları giderecek düzeyde olması gerekmektedir.

GAP Bölgesi gözönünde bulundurulduğunda, uygulanacak teşviklerin her şeyden önce Bölge'nin endüstriyel cazibesini arttırması gereklidir. Bölge için hem girdi fiyatlarını etkileyen, hem de karı etkileyen teşvikler aynı anda uygulanmalıdır. Başlangıçta, girdi fiyatlarını etkileyen teşviklere ağırlık verilmesi doğru olacaktır. Çünkü, önce sermayenin Bölge'ye akışının sağlanması gereklidir. Kalkınma ivmesi kazandırıldıktan sonra da sermayenin Bölge'de kalmasını sağlamaya yönelik, karlılığı ve işletme dönemi giderlerini etkileyen teşvikler uygulanmalıdır.

Bölgesel kalkınma çabaları içinde sürekli devlet yatırımları ve faaliyetlerinin sübvansiyon ve diğer teşviklerle desteklenmesi, ulusal ekonomi açısından kaynak israfı yönünden ortaya bazı sakıncalar da çıkarmakta ve ekonomik açıdan uygun olmayan yatırımların yapılmasına neden olmaktadır. Benzer bir sonuç, İtalya'daki Mezzogiorno Bölgesi'nin kalkındırılması uygulamasında görülmüştür. Bugün, sosyal kaygılarla devlet tarafından ya da devlet yardımlarıyla gerçekleştirilen birçok yatırımın çalıştırılamadığı ve işlemez halde tutulduğu görülmektedir.

Bu nedenle, GAP Bölgesi'nde, Devlet'in, Bölge'yi piyasa ekonomisi kurallarına göre yatırım yapmanın çekici hale geleceği bir yer durumuna getirmek için çaba harcaması ve kaynakların etkin kullanımı için de (Bölge'yi

yatırımcı için çekici hale getirdikten sonra) fayda-maliyet analizlerine göre yatırımları yönlendirmesi uygun olacaktır.

Merkezden çevreye sürekli bir kaynak tahsisi ile Bölge'nin kendi potansiyelini de esas alan bir yaklaşımla kaynak sorununu çözümleyici bir model geliştirilmelidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi yerine tüm Kalkınmada Öncelikli İller düşünüldüğünde muhtemel finansman ihtiyacı daha da artacaktır. Bu nedenle, bölgelerarasında dengesizliğin giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin kalkındırılabilmesi bu yönde kullanılabilecek mevcut mali kaynaklara ilave olarak yeni bir kaynak yaratılmasını gerektirmektedir. Bu konuda, getirilebilecek bir çözüm "Kalkınmada Öncelikli Yöreler Fonu" nun ihdas edilmesidir. Bu fonun kaynağının ne olacağı (yeni vergiler, ek vergiler ve kesintiler, mahalli vergiler, iç ve dış borçlanmalar...vb) hangi örgüt tarafından hangi sınırlar içinde kullandırılabileceği ve kullanılmasındaki yöre ve ekonomik faaliyet önceliklerinin ne olacağı ayrıntılı olarak saptanmalıdır. Böyle bir fon (KÖY FON) Kalkınmada Öncelikli Yöreler'e yönelik olarak kullanılabilecek yeni bir mali kaynak olacak ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesinde önemli katkılar sağlayabilecektir.

GÜNEYDOĞU ANADOLU PROJESİ (GAP) VE TARIM SANAYİ

Dr. Meftune EMİROĞLU
Başkan
T.O.B.B Sanayi Dairesi

İklim, toprak olanakları, halkın çiftçilere yakınlığı ve mevcut tarım bilgileri açısından incelendiğinde, Amerika Birleşik Devletleri ve Avustralya'dan sonra, Türkiyemiz dünyada üçüncü büyük tarım varlığını üretecek yapıya sahip bir Ülke özelliği göstermektedir. Ancak, Türkiye'de 1923'den hemen sonra, tarım politikalarına ağırlık verilmiş, tarımdaki politikaların, stratejilerin Ülke ekonomisinin kaderini oluşturacağına ve sanayileşme devam ederken, tarımın Ülke için lokomotif ve stratejik sektör olacağına, önce Ulu Önder Atatürk karar vermiş ve onu takip eden yıllarda da her tür çalışmada bu izler görülmüştür. Giderek 1950'li yıllara gelinmiş ve 1950'li yıllardan sonra verim artışı yine devam etmiştir. Ancak, tarımda bilinen klasik kural olan marjinal noktaya ulaşma, Türkiye açısından henüz gerçekleşmiş değildir ve artış az da olsa devam etmektedir. Marjinal noktaya yaklaşmasına rağmen, bizdeki verim artışı nasıl devam etmektedir?

Türkiyemiz su açısından dünyada en büyük kaynaklara sahip bir ülkedir. Ancak görülmektedir ki, bir yerde su büyük bir handikap oluşturmakta; insan, can ve mal telefatına neden olmakta, diğer yandan da susuzluk büyük problem yaratmaktadır. Türkiye'nin bir diğer büyük şansı, tarıma açılabilir topraklara sahip olmasıdır. Dünyada plantasyon tarımı yapılan gelişmekte olan ülkeler haricinde, tarıma açılabilir toprak kalmamıştır.

Türkiye'de verim artışındaki devamlılığın nedeni, 1955'li yıllardan başlayarak 1989 yılına kadar olan dilimde, sanayinin 12 misli katlanmış ve artmış olmasıdır. Demek ki bir ülkede sanayi gelişimi devam ettiği sürece, o ülkedeki tarımsal verim artışı da aynı biçimde devam ediyor, verim artışı devam ederken de tarıma elverişli birinci sınıf toprakları Türkiye kazanıyor demektir. Böyle bir aşamada akla gelen ilk şey şudur: Bu kadar fazla ve artma eğilimi gösteren ürün Türkiye açısından ne olacaktır?

GAP Bölgesi'nde, tarımsal üretime ve tarımsal ürünle sanayi korelasyonuna iki açıdan bakılmalıdır. Tarımsal ürünü realize edebilmek için, gene sanayi üretimi olan tarım girdilerini üretmek gerekmektedir. Türkiye'nin tarım girdisi üreten dallarını tetkik ediyoruz; bunların hepsi son durumda kendine yeterli gözükmektedir. Sadece, traktör ve bazı alet, ekipmanda ihraç edilebilir kapasite mevcudu vardır. Türkiye hammadde yönünden saf bir gübre ithalatçısıdır. Buna karşın, gübre fabrikalarının durumuna baktığımızda, ancak tam kapasiteyle çalışıldığı takdirde dışarıya gübre ihracatı yapılabileceği görülmektedir. Yani GAP açısından gübre fabrikalarının durumuna bir şans gözüyle bakılabilirse de, bu kadar büyük topraklara vardiya artırmak suretiyle dahi, 96'lı, 97'li yıllardan sonra, bu gübrenin yetmeyeceği görülmektedir.

Ülkemiz zirai mücadele açısından da yine bir anlamda dışa bağımlılık göstermekte ve sıkıntı çekmektedir. Bu kadar büyük, rutubet ile ısının yüksek olduğu bir Bölge için Türkiye zirai mücadele açısından da tedbirler almalıdır.

Biyolojik güç, tarımda diğer unsurlar kadar önemlidir. İyi seçilmiş biyolojik gücün % 30 dolayında verim arttırabildiği hepimizce bilinmektedir. Türkiye'nin son durumda, tohumlukta sorunları mevcuttur. O halde,

üçüncü tarım girdisi olan biyolojik güç açısından da şimdiden tedbirler alınması gerekmektedir.

Sulama konusu ele alındığında, GAP Bölgesi'nde su mevcut olmakla birlikte, bağlantı vanaları ve plastik hortumlar için, Türkiye'nin bu daldaki mevcut tesislerinin 15'e katlanması gerekmektedir.

Tarımsal ürün realize edildikten sonra ortaya hem sevindirici hem de ürkütücü rakamlar çıkmaktadır. GAP Bölgesi'ni tetkik ettiğimizde, köy, şehir ve benzeri olmak üzere 8,500 dolayında yerleşim merkezi olduğu görülmektedir. Son 10 yılda, sosyo-ekonomik sebeplerle Bölge'den büyük bir göç olmuştur. Gerçekleşecek yatırımların sonucunda, göç olayıyla birlikte % 25 dolayında azalan nüfusun hemen geri döneceği ve endüstrileşmeden dolayı da yeni gelenler olacağı gözönüne alınırsa öncelikle Bölge' de konut sorunu ortaya çıkacaktır.

Barajlar, göletler ve kanallarla birlikte, Bölge'de çok büyük bir su varlığı meydana gelecektir. Bu da iklimin yapısını değiştirecektir. Bu değişiklik, GAP'a giren bazı illere enerji ve yakıt açısından biraz fayda sağlayacaktır. Ancak, diğer yöreler açısından daha da ısınan bir Bölge'yle karşılaşılacaktır. GAP'ta bitki paterni bu yönde harcanan tüm çabalara rağmen, henüz tam şekillenmiş değildir. Bu konuda herkes tahminlerini söylemektedir. Bitki paterni üzerindeki çalışmalar, Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nin çok büyük gayretleriyle bu Bölge'ye iyi gidebilen ürünlerin saptanması yolundadır. GAP Bölgesi'nin bütünü için bazı birimlerde bu tür çalışmalar yapılmakla birlikte, bunların ne kadar gerçek ve ne kadar doğru olduğu konusunda büyük kuşkular vardır.

Herşeyi yolunda farzederek, kaba bir hesaplamayla 40 milyon ton buğday Türkiye için evvel emir olarak görülmektedir. 10 milyon ton mısır, 5 milyon ton pamuk, 25 milyon ton şeker pancarı ilk etapta artış olarak öngörülen rakamlar olmakta ve bir noktada insan bunları düşünmek dahi istemiyor. Bütün bunlar, sadece düz çuvala konulsa, Türkiye'de mevcut her tür tekstil çuval üretimine tahsis edilse, bunları barındırmak, sarmaçlamak, nakliyeye hazırlamak kesinlikle mümkün olmuyor.

Bölge'nin bir şansı, ulaşım durumunun iyi olmasıdır. Türkiye'de, Batı bakımlıdır, Doğu çok bakımsızdır şeklinde bazı yanlış değerlendirmeler vardır. Bugün, Türkiye'nin en gelişmiş bölgesi denilen Bursa-Balıkesir arasında iki tane özel araç yanyana geçemezler, birbirlerine yol vermek zorundadır. Oysa, GAP Bölgesi'nde, yollar 3-4 kamyonun rahatlıkla geçebileceği durumdadır. Türkiye'de, km^2'ye ortalama 0.322 km. yol düşmektedir. GAP Bölgesi'nde, bu miktar km^2' ye 0.374 km^2 yol şeklinde olmaktadır. Ancak, yol olsa dahi, pazarlamaya hazır milyonlarca çuval ürün ne olacaktır?

Türkiye'nin bugün tarım ürünü açısından en iyi taşıyıcı vasıta olan, 2,500 dolayında treyleri mevcuttur. Onun dışında, 5 tonun üzerinde yük taşıyabilen 225,000 dolayında tenteli taşımacılık filosu mevcuttur. Ürünleri düşünürseniz, Türkiye bunları nakledebilir takatta dahi değildir.

Elde edilen ürün hepimizi çok sevindirmektedir. Ancak, hangi tesislerde işleneceği şimdiden planlanmalıdır. Özel kesim yatırımlarını Bölge'ye çekmek lazımdır. Kalkınmada Öncelikli Yöreler Teorisi, samimi ve açık olmak gerekirse Türkiye' de başarılı olamamıştır. Demek ki ya teşvikler yeterli değildir, ya da uygulama açısından başarısız olunmaktadır. Bunların Doğu'ya yatırımları çekmeye yeterli olmadığı artık net rakamlar aracılığı ile bilinmektedir. Yatırım derken, yalnızca Doğu Bölgesi'ne yatırımları, özel kesim yatırımlarını kastediyorum.

Öyleyse, Türkiye, bunları mevcut tesisleriyle nasıl yapabilir? Türkiye'de bugün atıl kapasite en aza inmiştir. Yalnızca, bazı dallarda mevcuttur. Örneğin yem sanayinde son hesaplarımıza göre % 30 dolaylarında atıl

kapasite mevcuttur. Öteki dallarda % 15'lere, % 10'lara inmiştir. 3'e, 4'e katlanması durumunda, bu ürünler nasıl işlenecektir? Bir an evvel bunların realize edilmesi ve artık sanayi yatırımlarının tamamlanması gerekmektedir. İki üç yıl sonra, savaklara su yürüdüğünde ürün de beraberinde gelecektir.

Bu yerler" Babil'in Asma Bahçeleri" konumundadır; Türkiye buraları yeniden tesis etmek üzeredir. Türk Milleti 21. yüzyılın en büyük projesini realize etmek üzeredir. Ve esasen bu proje tüm kompaktın tamamlanması bakımından 2000'li yılları aşacaktır. Yalnızca, Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin değil, tüm Türkiye'nin kaderi GAP'ın elindedir.

Türkiye için bu denli önemli olan, yüzyılı aşıp, öteki yüzyıla taşabilecek ve Ülke'nin ekonomik, sosyal kaderini elinde tutan GAP için Kalkınmada Öncelikli Yöreler Teorisi'nin bir yol olmadığını arzetmiştim. Bu Proje için diğer kuruluşlar ne yapmaktadır? Ne yazık ki en başlarda, her kuruluşta bir GAP biriminin kurulması ve bu birimlerin koordineli biçimde çalışması temennisi, Ankara'daki bazı kısır toplantıların ötesine geçememektedir.

Bakanlıkların bünyelerinde kurulacak GAP genel müdürlükleri, GAP daire başkanlıkları gibi teşekküller açısından da başarılı olunamamıştır.

Herkesin, hep birlikte GAP için çalışması gerekmektedir. Türkiye'nin yarınlarında bir gözlüğü vardır. Bu gözlüğün camlarından biri AT, diğeri GAP'tır; bütün olaylara bu gözlüğü takarak, bu iki camdan bakmak mecburiyeti vardır. GAP, Türk'ün gururu, 21. yüzyılın Projesi ve Türk Halkı'nın yarınlarıdır.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK-Rektör-Dicle Üniversitesi

Tebliğ sunan değerli arkadaşlara teşekkür ediyorum. Şimdi, soru soracaklara söz vermek istiyorum, buyurun efendim.

Behzat ELBİSTAN-Mühendis-Tarım Orman Köyişleri Bakanlığı-APK Dairesi

Sayın ÖZEL Bölge'de yatırımcılara destek sunduklarını ve bu konuda proje önerilerinde bulunduklarını ifade ettiler. Kendisine yöneltmek istediğim ilk soru, böyle bir çalışma yapılıyorsa, DPT'nin Teşvik Uygulama Dairesi Başkanlığı ile bir ilişkilerinin olup olmadığıdır. İkinci sorum ise, projenin ve önerilen proje taslaklarının ileriye ve geriye dönük bağlantılarının yapılıp yapılmadığıdır. Müsaade ederseniz bunu bir örnekle açıklamak istiyorum. Kalkınmada Öncelikli Yöreler'den, GAP Bölgesi'ndeki hayvancılık projelerini incelediğimiz zaman, Bölge'deki teşviklerin özellikle büyükbaş hayvancılıkta 500 ve daha yukarısı için olduğunu görüyoruz. Böyle bir hayvancılık projesinin gerçekleşmesi için girdiler nasıl tespit ediliyor? Özellikle, Bölge'yi incelediğimiz zaman henüz gerçekleşmediğine tanık oluyoruz. Bir de yem sorunun çözümlenmesi gerekiyor. Bölge'de şu aşamada yem bitkisi ekimi gerçekleştirilemediğine ve entansif bir mera olmadığına göre, bir mera problemi ortaya çıkmaz mı? Eğer Sayın konuşmacılar, dün Yeni Zelandalı konuşmacının tebliğini dinledilerse, kaba yem olayının Bölge'de ve Ülke'de ne kadar önemli olduğu dikkatlerini çekmiştir. Teşekkür ederim.

Yıldırım ÖZEL-Müdür-Türkiye Kalkınma Bankası-Ekonomik Analiz Konjonktür ve Sektör İzleme Müdürlüğü

Teşekkür ederim Sayın ELBİSTAN. Yöresel uygun yatırım alanları araştırmasında, aslında bir endüstriyel kademelenme yok; bölgesel olarak da elimizde bir input-output yok. Ancak, veri derleme ve sonuç, belirli boyutlarda olabilecek yatırım konularını belirleyip, bunların ön fizibilitelerini yaparak, müteşebbislere sunmaktayız. Biraz önce rakamlar ifade ettim. 1990 sonu itibariyle teşvikler 585'e ulaşıyor; 1980' de sadece 18 teşvik uçağı kalktı.

Acaba GAP sanayi pistine nasıl inecek? Bunu düşünelim, planlamacı düşünsün, finansmancı düşünsün, hepimiz düşünelim. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Teşekkür ederiz efendim. İkinci sorunun sahibi Sayın ÇİZMECİ, buyurun.

Dr. Necdet ÇİZMECİ-Devlet Planlama Teşkilatı- İktisadi Planlama Başkanlığı

Teşekkür ederim. Efendim, Sayın Yıldırım ÖZEL'e iki sorum var: kaynak kullanımı destekleme primleri için müracaatlar neden sadece Ankara'dan alınmaktadır. Şanlıurfada da bir temsilcilik açıldığına göre Bölge'den alınmıyor mu? Bunun için Ankara'ya pek çok geliniyor ve gelenlerin muazzam zorluklarla karşılaştıklarını

görüyorum.

Teşvik belgesi alan kişi ve kuruluşların ne kadarının işletmeye geçtiği konusunda bir çalışmanız var mı? Herkes belge alıyor da, acaba işletmeye geçiyorlar mı? Bir de Tarım Orman Köyişleri Bakanlığı ile kaynak kullanımı destekleme primi 250,000 TL' nın altında yatırım yapanların Ziraat Bankası'dan destekleri var; onunla bir münasebet kuruluyor mu?

Sayın EMİROĞLU konuşmalarında yanlış anlamadıysam, şöyle bir şey söylediler; yalnızca zirai alet konusunda Türkiye'nin ihracat imkanı var, diğer tarım konularında ihracat ancak kendine yeterli olmaktadır. Ben bulunduğum yer itibariyle, bir yerde, Devlet Planlama Teşkilatı, Canlı Hayvan ve Et İhracatı Komisyonu'nun temsilciliğini yapıyorum; 3 milyona yakın canlı koyun ihraç ediyoruz, 500,000 başa yakın da canlı keçi ihraç ediyoruz. Daha fazla vaktinizi almak istemiyorum, bu konuda da bilgi talep ediyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Teşekkür ederiz Sayın ÇİZMECİ, Evet, Buyurun Sayın ÖZEL.

Yıldırım ÖZEL-Müdür-Türkiye Kalkınma Bankası-Ekonomik Analiz ve Konjonktür ve Sektör İzleme Müdürlüğü

Kaynak kullanımı ile ilgili soruyu cevaplandırayım. Biliyorsunuz, kullanımı teknik bir olay, bazı incelemeleri gerektiriyor. Mühendislerimiz ve mali analistlerimiz tarafından bazı incelemeler yapılıyor. Bölge'deki kadrolaşmalarımız ise, şu anda buna uygun değil. O bakımdan Şanlıurfa'dan talepleri şu anda istenilen şekilde alamıyoruz. Teşvikleri veren kuruluş Devlet Planlama Teşkilatı'dır. Ve bunları mümkün olduğu kadar takip etmeye çalışıyorlar. Biz kredilendirdiğimiz kuruluşlar hakkında teşvik belgeli yatırımları Devlet Planlama Teşkilatı'na iletiyoruz. Orada, bu konuda envanterin bulunduğunu zannediyorum. Teşvik belgesi almış ve bize başvurmuş olanları zaten takip etme imkanımız var. Ancak, banka olarak tüm teşvik alanları takip etmemiz mümkün değil; biz sadece bize gelenleri Devlet Planlama Teşkilatı'na gönderiyoruz. Orada, bir birimin bunu takip ettiğini biliyorum.

Kaynak kullanımı için Ziraat Bankası'yla bir ilişki kuruluyor mu diye soruldu. Evet, yapılıyor; doğrudan benim birimimi ilgilendiren bir husus olmamakla birlikte, Ziraat Bankası'nda bir takım arkadaşları tanıdığım için bizim kaynak kullanım birimi ile onların irtibat kurmasını sağlamıştım. Beraberce bir takım çalışmalar yaptıklarını biliyorum. Teşekkür ederim.

Dr. Meftune EMİROĞLU-Başkan-Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği-Sanayi Dairesi

Efendim, Sayın ÇİZMECİ'ye sorduğu sorulardan dolayı teşekkür ederim. Herhalde durumu iyi anlatamadım. Ben orada tarıma girdi veren sanayileri; sulama, mekanizasyon, gübre, zirai mücadele ve biyolojik güç şeklinde 4'e ayırarak ele aldım. Tekrar ediyorum ki bunlarda Türkiye ihracatçı değildir; kendine yeterliliği vardır. Koyun, Türkiye'nin 4.8 milyar Dolarlık ham tarım ürünü artı gıda şeklinde yaptığı ihracatın içinde bir kalemdir. 1.68' lik ihracatı doğrudan doğruya yarı ve tam işlenmiş tarımsal ürün şeklindedir. Tarım girdileri açısından Türkiye kendine yeterlidir. Traktör fabrikaları ve ekipman, kendini kurtarmak, daha doğrusu kapasiteye ulaşmak için mecburen fazla çalışmak zorunda kalmaktadır. O zaman ihracata hazır malı olmaktadır. Biyolojik güç açısından çok az yumurta ihracatı vardır. Türkiye doğrudan biyolojik güç ihraç etmemektedir. Tohumda çok az ihracat vardır. Ancak, tarım girdileri açısından söylemiştim; tohumda çok az ilerleme olmasına rağmen, bunlar hesaba vurulduğunda ithalatı da yapılmaktadır, başa baş gelmektedir. Takdir edersiniz ki koyunun bunlarla bir

ilgisi yoktur.

Bir noktayı daha eklemek isterim. Türkiye, GAP'ı çalışmıyor, çok üzücüdür. Ancak, Başbakanlığa bağlı GAP Teşkilatı çok büyük bir gayrette, O çok yeterli olmayan kadrosuyla ve bugün bize bu güzel toplantıyı hazırlayan o insanlar, sessiz sedasız, hiçbir mahrumiyeti bahis konusu etmeden çalışmaktadır. Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi de çalışıyor galiba, GAP'la ilgili yayınları bir tek onlardan görüyorum. Hepimizde GAP edebiyatı, GAP romantizmi; GAP demek, GAP'la uğraşmak için faaliyette bulunmak demek gibime geliyor. Bunu da hatırlatmakta yarar görüyorum, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Teşekkür ederiz Sayın EMİROĞLU. Sayın Yasushi HAZAMA, buyurun.

Yasushi HAZAMA-Araştırmacı-ODTÜ-Ekonomi Bölümü

Finansman uzmanlarından birine şu soruyu sormak istiyorum; Türkiye'de esnafların finansman darboğazlarının olduğundan sözedilmişti; sizden bu sorunu değerlendirmenizi isterim. Önceki oturumda esnafa verilen kredinin sadece % 3 kadar olduğu söylenmişti; buna karşı, bazı ülkelerde % 50 kadar krediye sahip olduklarından bahsedilmişti. Ama, sözkonusu ülkelerde bu kadar büyük kredi ne hükümet, ne de büyük bankalar tarafından toplanmakta ve esnafa finanse edilmektedir. Türkiye'de de gelecekte bu tür küçük bankalar , o bölgedeki şirketlerin durumunu iyi takip edebilir ve kısa zamanda iflas edip etmeyeceğini iyi değerlendirebilir. Bu yüzden çok küçük risk ile ve rahatça finans edebilir.

Bu tür Bölge'ye ait ve esnafa yönelik küçük banka imkanı hakkında bir değerlendirme yapabilirmisiniz? Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Teşekkür ederiz Sayın HAZAMA.

Cihan İNANKUR-Müdür-Türkiye Kalkınma Bankası-Kredi Yatırım Müdürlüğü

Sorunun muhatabı biz değiliz; Türkiye Halk Bankası'ndan birileri olsaydı, bu soruyu daha net biçimde cevaplardı. Faaliyet alanı olarak bizim bankamızın konusuna girmiyor; çünkü biz daha çok yatırımlara yönelik kredi veriyoruz. Esnaf ise daha çok küçük atölye tipinde çalışıyor ya da ticaretle uğraşıyor. Türkiye Halk Bankası'nın kredilerini bilmiyorum, belki yeterli değildir.

Onların da sanırım bu konuda Devlet tarafından bir takım kaynaklarla desteklenmesi gerekiyor. Ticari bankalar da özel bankalar da bu konuda bazı şeyleri üstlenmek durumundadır. Bu konuda belki bir takım düzenlemelere de ihtiyaç duyuluyor olabilir. Benim söyleyeceklerim bu kadar.

Suphi ŞAHİN-Müdür-Türkiye Vakıflar Bankası-Proje Değerlendirme Müdürlüğü

Sayın konuşmacının söyledikleri, ticaret bankalarının çalışma alanına girmektedir. Ancak, ticaret bankalarının topladığı bir mevduat var ve bu mevduatın bugünkü ekonomik şartlarda maliyeti oldukça yüksek. Bu maliyet gözönüne alınınca, ticaret bankalarının esnafa kredi vermesi bir yerde imkansız hale gelmektedir. Bir kere

mevduat bir sene gibi kısa bir süre tutulmaktadır. Halbuki, bankanın kredi maliyetini ucuzlatabilmesi için daha uzun süreli vermesi lazım. Bir senelik toplanan mevduatı üç sene vadeyle verdiğimiz zaman o da bugünkü şartlarda tabii ki ekonomik olmuyor. Şu anda bankam adına değil, kendi adıma konuşuyorum.

İkinci zorluk ipotek konusu. Başta, bizim Vakıflar Bankası olmak üzere ticari bankalar genellikle gayri menkul üzerine ipotek alarak bir garanti sistemi oluşturmaktadır. Halbuki küçük esnaf, varını yoğunu ortaya koyarak iş döndürmeye çalışmaktadır. Bu durumda, bu girişimciden ipotek istemek, hiç pratik anlamı olmayan bir yaptırım olmaktadır. Yani, bu zorluklar, bir yerde hem bankaların statülerinde meydana gelecek değişikliklerle hem de yasal yollarla çözüme kavuşur gibime geliyor. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Teşekkür ederiz efendim. Son soruyu sormak isteyen Sayın Suphi ASLAN, buyurun efendim.

Suphi ASLAN

Sayın Başkan, burada benim özellikle değinmek istediğim konu Sayın Prof.Dr. Sucaattin KIRIMHAN'ın tebliğiyle ilgilidir. Çevre sorunları gerçekten çok önemli, Şanlıurfa'da 3 sene içinde havaalanına doğru giden yolda en güzel topraklar fabrikalarla dolmuştur. EMİROĞLU'nun da belirttiği gibi, dünyada birinci sınıf tarıma açılacak saha kalmamış gibidir.

Bundan dolayı özellikle, Sayın ŞAHİN'e sormak istiyorum; yatırım projelerinin kabulünde, çevreyi kirletmeyecek tedbirler alınmadıkça projelerin kabul edilmemesi gibi bir şart getirilebilir mi?

Suphi ŞAHİN-Müdür-Türkiye Vakıflar Bankası-Proje Değerlendirme Müdürlüğü

Efendim, önce bu fırsatı verdiği için, Sayın ASLAN'a teşekkür ederim. Vaktin çok dar olması nedeniyle tabii bütün konuları birarada ele almamız mümkün değil. Yatırım projelerinin değerlendirilmesinde, çevre sorunlarının özellikle dikkate alındığını vurgulamak isterim. Yatırımcı eğer çevreyi kirletici bir teknoloji kullanıyorsa, bunun gereği olan önlemleri almasını şart koşuyoruz; gerek inşaat, gerekse işletme döneminde titizlikle takip ediyoruz. Bu bizim bankanın prensiplerinden biridir. Teşekkür ederim.

Dr. Meftune EMİROĞLU-Başkan-TOBB-Sanayi Dairesi

Efendim ben, sektörüm ve Birliğim adına Ankara'da Merkez Çevre Yüksek Kurulu'nun 14 üyesinden biriyim. Sayın konuşmacının tereddütlerine katılıyorum ancak o kadar ümitsiz olmayınız; dört tane çevre yasası üst üste çıkmak üzere, kirlilik şablonlarının hesabı yapılmıştır. Yani, artık herkesten kirletme vergisi alınacaktır. Denetimler sıkı bir biçimde yapılıyor, arıtma tesisleri mecburidir. Bu iş artık o kadar boş bırakılmış değildir. Yeni endüstrileşen bu Bölge'de, çevre konusuna azami dikkat edileceğinden emin olabilirsiniz.

Oturum Başkanı-Prof.Dr. Sedat ARITÜRK

Teşekkür ederiz. Efendim böylece 6. oturumu da bitirmiş oluyoruz. Ben, izin verirseniz, değerli konuşmalarından ötürü tebliğ sunan konuşmacı arkadaşlarıma, soru soran ve katkıda bulunan değerli dinleyicilere ve tüm sempozyum üyelerine, özellikle de GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na huzurlarınızda teşekkür eder, hepinizi saygılarımla selamlarım.

YEDİNCİ OTURUM

Oturum Başkanı: M. Nuri ASLAN

Genel Müdür, İş ve İşçi Bulma Kurumu

GAP YÖRESİ'NDE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ ALTYAPISI İLE İLGİLİ OLARAK SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI'NCA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sedat BALAK

Genel Müdür, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Küç. San. ve San.Böl. ve Sit.

GAP ALANI'NDA TAHIL İŞLEME VE DEPOLAMA TESİSLERİNİN DURUMU VE GELECEĞE YÖNELİK GELİŞTİRİLMESİ

Prof.Dr. Onur ERKAN

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

Haydar ŞENGÜL

Çukurova Üniversitesi, Ziraat Fakültesi

SANAYİ KURULUŞ YER SEÇİMİ VE SANAYİ TÜRLERİ

Turgut ATALAY

Belediye Başkanı, Diyarbakır Belediyesi

GAP'TA BÖLGESEL KALKINMADA ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ KRİTERLERİNİN SAPTANMASI

Yard.Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN

Gazi Üniversitesi Mühendislik, Mimarlık Fakültesi

ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ VE ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI

Cemal KARGI

Şube Müdürü, TOKB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

INTERNATIONAL COMMODITY MARKETING

Graham CLAMPIN

Technical Services Manager

Europe and Middle East New Zealand Apple Pear Marketing Board

New Zealand

TARTIŞMA

GAP YÖRESİ'NDE KÜÇÜK ve ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ ALTYAPISI İLE İLGİLİ OLARAK SANAYİ VE TİCARET BAKANLIĞI'NCA YAPILAN ÇALIŞMALAR

Sedat BALAK
Genel Müdür
Sanayi ve Ticaret Bakanlığı
Küç. San. ve San. Böl. ve Sit.

GENEL DEĞERLENDİRME

Bugün sadece Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin değil, aynı zamanda gelişmiş ülkelerin de kabul ettiği bir gerçek, küçük ve orta ölçekli işletmelerin, ekonominin vazgeçilmez parçası ve sosyal yaşamın denge unsuru olma nitelikleridir. Bunun nedenleri şöyle özetlenebilir.

* Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler : Ülke çapında kırsal bölgelere yayılabilmektedir ve bu bölgelerde yaratacağı istihdam kapasitesi ile henüz yeterli altyapısı olmayan büyük şehirlere işgücü akışını durdurup, kontrolsüz nüfus patlamasına engel olabilmektedir.

* Ülke sathına yayılmaları sonucu gelir dağılımında denge sağlanmaktadır ve mülkiyetin yaygınlaşması sonuçta orta sınıfın oluşumunu gerçekleştirmektedir.

* Sosyal açıdan büyük bir önem taşıyan bölgelerin dengeli kalkınması konusunda büyük katkıda bulunmaktadır.

* Büyük İşletmelerin destek unsuru olarak, özellikle, ekonomik kriz dönemlerinde, bir emniyet sübabı gibi görev görmektedir. Üretim çeşitleri konusundaki esneklikleri sayesinde varlıklarını sürdürebilme özelliğine sahiptir.

* Geleneksel el sanatlarının gelişmesi ve modernleşmesi yönünde katkıda bulunmaktadır ve geleneksel sanayi kültürünün gelecek kuşaklara aktarılmasında önemli bir görev üstlenmektedir.

* Hızlı sanayileşme hedeflerine ulaşmak için gerekli enerjik, dinamik, esnek ve çok yönlü ürün ve hizmetleri verebilecek bir yapıya sahiptir.

* Küçük tasarrufların yatırım ve üretime, genel ekonomik anlamda da katma değere dönüşmesini sağlamaktadır.

* Gerek kamu, gerekse özel kesimdeki büyük işletmelerin tamamlayıcısı ve destekleyicisidir.

Ülkemiz'de konu ile ilgili istatistiki veriler incelendiğinde görülmektedir ki, imalat sanayinde toplam işletmelerin % 98,6'sını, toplam istihdamın da % 45,6'sını küçük ve orta işletmeler oluşturmaktadır. Bu özelliği ile Türkiye, bir küçük ve orta ölçekli sanayi ülkesidir. Bu nedenle, küçük ve orta işletmelerin yapısal özellikleri, Ülke ekonomisi ve sosyal yaşamdaki yeri gözönünde bulundurularak bu kesime gereken önem

verilmelidir.

Küçük ve orta ölçekli sanayinin geliştirilmesi, genelde Ülke sanayinin gelişimini hızlandırması ve dışa açılma çabalarına olumlu katkılarda bulunması açısından da önem arz etmektedir.

Türkiye ekonomisinde sanayinin yeri "Kalkınma İçin Sanayileşme" ilkesi doğrultusunda her geçen yıl artmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde küçük ve orta işletmelerin önemli bir yere sahip olduğu görülmektedir. 1985 verilerine göre küçük işletmeler toplam üretimindeki payın % 37,7'sini ve toplam yatırımın % 26,5'ini teşkil etmektedir.

İhracatta ise, bu sektöre ait istatistiki bilgi olmamakla beraber, büyük sermaye şirketlerinin ihraç ettiği ürünlerde küçük sanayi işletmelerinin mamül ya da yarı mamül niteliğinde önemli bir payı olduğu söylenmektedir.

Beş Yıllık Kalkınma Planlarının uygulanmaya başlandığı 1963 sonrası yapılan planlar, esnaf ve sanatkar ile birlikte küçük üreticiler içinde çeşitli programların uygulamaya konulmasını amaçlamıştır.

Bugün şehir ve kasabalarda umumiyetle mahalle aralarında dağınık bir yerleşim, elverişsiz çalışma şartları ve bunun sonucu olarak düşük verim gibi her türlü karşılıklı dayanışma ve yardımlaşma imkanlarından mahrum, teknik ve ekonomik şartlardan yoksun ve sıhhi olmayan kifayetsiz işyerlerinde çalışan küçük sanayici, sanatkar, ve imalatçı esnafı, bu kötü çalışma şartlarından kurtarmak gayesiyle evvela dağınık işyerlerini bir araya toplamak gerekmektedir.

Sıhhi şartları haiz teknik ve ekonomik yönden günün icaplarına uygun modern işyerleri inşa etmek suretiyle, hem verimlerinin yükselmesine, hem sosyal, teknik ve ekonomik bakımlardan daha müsait vaziyete gelmelerine, hem de bu sanatkarların tamirattan imalata, imalattan seri imalata, dolayısıyla tamircilikten küçük sanayiye ve orta sanayiye geçişlerine imkan verilmiş olacaktır.

Bugün münferit imalat yapmakta olan küçük sanayicilerin, aralarında dayanışma ve iş bölümü yaparak birleşmeleri, böylece müşterek imalata geçmeleri teşvik edilmektedir. Bu suretle parça başına maliyetler düşürüleceğinden pazarlama imkanı artacak; dolayısıyla, karların azamiye çıkarılması gerçekleştirilmiş ve küçük sanayi potansiyelinin, büyük sanayiye yardımcı ve yan sanayi olarak kalkınma hamlemize geniş ölçüde katkıda bulunması sağlanmış olacaktır.

Sosyal tesisler grubunda yapılan okullarda, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı'nın çalışmaları ile usta, çırak ve kalfalara mesleki eğitici kurslar açılmaktadır. Sanayicilerin toplu bir yerde olmalarını sağlamakla tüm usta, çırak ve kalfaların sözkonusu eğitimlerden faydalanmaları temin edilmektedir.

Küçük ve orta ölçekli sanayi için alanlar genellikle şehrin dışında tespit edilmektedir. Burada amaç, sanayinin getirdiği çevre kirliliği, hava kirliliği, yangın gibi yan etkenlerden şehri temizlemek ve trafiğin rahatlamasını sağlamaktır.

Küçük sanayi siteleri yapılmasına 1965 yılında başlanmış ve 1989 yılı sonuna kadar 174 adet küçük sanayi sitesi tamamlanmıştır. Hizmete sunulan 174 küçük sanayi sitesinde toplam 46,701 işyeri bulunmakta ve bu sağlıklı, modern işyerlerinde 280,000 kişiye çalışma imkanı sağlanmış olmaktadır.

1965 yılından itibaren yılda ortalama olarak 4-5 küçük sanayi sitesi ve 1,302 işyeri yapılmakta iken, son 5 yılda, her yıl 14 küçük sanayi sitesi ve 3,660 işyeri yapılmış ve küçük sanayicinin hizmetine sunulmuştur.

Bu duruma göre son 5 yılda;

* Küçük sanayi sitesi sayısında % 211
* Küçük sanayi sitesi işyeri sayısında % 181

kadar artış sağlanmıştır.

1990 Yılı Yatırım Programı'nda yer alan proje sayısı 163, işyeri sayısı ise yaklaşık 52,000 adettir. Bunların proje tutarı 1 trilyon 264 milyar Lira olup, bu projelere 1989 yılı sonuna kadar, 1989 yılı sabit fiyatlarıyla toplam 412 milyar Lira harcama yapılmıştır.

1990 yılında, 14,646 adet işyeri ihtiva eden 59 adet küçük sanayi sitesinin bitirilmesi planlanmıştır. Bu projelerin tutarı 304 milyar Liradır. 1990 yılında GAP Yöresi'nde bulunan illerde 500 işyeri ihtiva eden iki küçük sanayi sitesi tamamlanarak hizmete sunulacaktır.

Bakanlığımız kredi desteği ile yapılan küçük sanayi sitelerindeki küçük sanayicilerin, % 39'u oto tamir, % 30'u metal imalat sanayi, % 23'ü ağaç imalat sanayi iş kollarında faaliyet göstermektedir.

Orta ölçekli sanayinin yer aldığı organize sanayi bölgelerine gelince;

Sanayileşmekte olan ülkelerdeki; sanayi işletmelerine, ulaşım ağına, insan gücüne, hammaddelere, enerjiye ve tüketim merkezlerine olan eğilimler, az gelişmiş ülkelerde bölgelerarası dengesizliği arttırarak sosyal yapıyı bozmakta ve altyapının karmaşık ve bireysel oluşu sebebi ile yatırım masraflarını yükseltmektedir. Neticede, endüstriyel verilerin maliyetleri artmakta ve pazarlama safhasında rekabet olanakları kaybedilmektedir.

Yurt çapında güçlü, hızlı ve yaygın sanayileşmeyi özendirmek, düzenli şehirleşmeyi sağlamak, önceden planlanan sosyo-ekonomik bir ortam yaratmak amacı ile arazi ve altyapısı bir plan dahilinde Devlet'çe temin ve gerçekleştirilen organize sanayi bölgeleri yapımına başlanmıştır.

Sanayinin gereksinimi olan uygun arazinin spekülatif hareketlere sahne olmadan temini, su ve enerji kaynaklarının en ekonomik surette sağlanarak dağıtılması, haberleşme ve arıtma tesislerinin kurulması, her türlü yük ve insan ulaşım ağının tek yoldan çözümü gibi büyük kolaylıkları en uygun yolla getiren organize sanayi bölgeleri; aynı zamanda ihtiva ettikleri idari binaları, lokanta, okul, kreş, banka, sağlık merkezi ve spor tesisleri gibi sosyal tesisler ve etrafında planlanan (775 Sayılı Kanuna göre) toplu konut alanları ile sosyal adaleti geniş kitlelere yayma özelliğine de sahip bulunmaktadır.

Ayrıca, hizmetler yönünden getirilecek organizasyon, eğitim ve mesleki gelişim olanakları yanında, hammadde temini ve pazarlama yönünden en iyi koordinasyon organize sanayi bölgelerinde sağlanmaktadır.

Bu nedenlerle, 1962 yılında Bursa Organize Sanayi Bölgesi'ne başlanmış, 1989 yılı sonuna kadar yaklaşık 4,610 hektar büyüklüğünde 16 adet organize sanayi bölgesi hizmete sunulmuştur.

Böylece, 1962 yılından itibaren yılda bitirilen sanayi bölgesi alanı 41 hektar iken, son 5 yılda ortalama olarak, yılda 616 hektara yükselmiş bulunmaktadır. Bu duruma göre, son beş yılda, organize sanayi bölgesi yapımında % 1,402 artış olmuştur.

1990 Yılı Yatırım Programı'nda, toplam 9,127 hektar büyüklüğünde 37 adet organize sanayi bölgesinin altyapısı tamamlanmakla birlikte, 9 adet organize sanayi bölgesinin sosyal tesisler ile arıtma tesisinin yapılması projesi yer almaktadır. Bu projelerin proje tutarı 959 milyar TL olup, 7 adedinin 1990 yılında, diğerlerinin müteakip yıllarda bitirilmesi planlanmıştır.

II. GAP YÖRESİNDE KÜÇÜK VE ORTA ÖLÇEKLİ SANAYİ ALTYAPISI İLE İLGİLİ ÇALIŞMALAR

GAP Bölgesi'nde bulunan 8 ilde, bugüne kadar 2,816 işyeri ihtiva eden 7 küçük sanayi sitesi yapılmış ve hizmete sunulmuştur. Bu iller, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin ve Şanlıurfa'dır. 1990 Yılı Yatırım Programımız'da 4,766 işyeri ihtiva eden 17 küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Bu küçük sanayi sitelerinin bulunduğu iller, Adıyaman (1), Diyarbakır (4), Gaziantep (5), Mardin (2), Siirt (1), Şanlıurfa (3) ve Batman(1)'dir.

GAP Yöresi'nde yapılan küçük sanayi siteleri, önceki yıllarda Türkiye genelinde yapılanlara göre, % 6 oranında iken, 1990 yılında bu oran % 9'a yükselmiştir.

D.P.T. Müsteşarlığı'na sunulan 1991 Yatırım Programımız'da, Adıyaman (2), Diyarbakır (2), Gaziantep (1), Mardin (1), Şanlıurfa (3) ve Şırnak (1) illerinde, toplam 1,400 işyeri ihtiva eden, 10 küçük sanayi sitesi projesi bulunmaktadır.

GAP Bölgesi'nde bulunan 8 ilde bugüne kadar yalnız Gaziantep'te 260 hektar büyüklüğünde bir organize sanayi bölgesi yapılmış ve 1983 yılında hizmete sunulmuştur.

1990 Yılı Yatırım Programımız'da 1,000 hektar büyüklüğünde 2 organize sanayi bölgesi bulunmaktadır. Bu bölgelerin bulunduğu iller Gaziantep ve Mardin'dir.

D.P.T. Müsteşarlığı'na sunulan 1991 yılı Yatırım Programımız'da, Siirt, Şanlıurfa, Batman, Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde, toplam 1,350 hektar büyüklüğünde, 7 organize sanayi bölgesi projesi bulunmaktadır.

Böylece, yapılan organize sanayi bölgeleri önceki yıllarda Türkiye genelinde yapılanlara göre, % 6 iken 1990 yılında % 11'e ve 1991 yılında % 18'e yükselmiş olmaktadır.

Sanayi ve Ticaret Bakanlığımız, küçük ve orta ölçekli sanayimizin gelişmesi için yaptırmış olduğu altyapı hizmetlerini, GAP Yöresi'nin önemini dikkate alarak, bu Yöre'de giderek arttırmaktadır.

Bakanlığımız küçük ve orta ölçekli sanayimizin gelişmesi için yeni kurulan "Küçük ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı" vasıtasıyla, onların, ideal ve çağdaş bir işletme sağlayarak, rekabet imkanına kavuşmalarına, ürünlerini yurtiçinde ve dışında pazarlamalarına yardımcı olacaktır.

GAP ALANI'NDA TAHIL İŞLEME VE DEPOLAMA TESİSLERİNİN DURUMU VE GELECEĞE YÖNELİK GELİŞTİRİLMESİ

Prof.Dr. Onur ERKAN
Ç.Ü. Ziraat Fakültesi
Tarım Ekonomisi Bölümü
Haydar ŞENGÜL
Ç.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü
Tarım Ekonomisi Anabilim Dalı

GİRİŞ

Sulama ve enerji amaçlı 13 projeden oluşan Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP) ; Şanlıurfa, Mardin ve Diyarbakır illerinin tamamını; Adıyaman, Gaziantep ve Siirt illerinin bir bölümünü kapsamaktadır. GAP Bölgesi'ndeki altı il, toplam 74.000 km2' ye yaklaşan bir alanla, Türkiye yüzölçümünün % 9.5'ini oluşturmaktadır. Bu Bölge'de, 1985 genel nüfus sayımına göre, Ülke nüfusunun % 8.5'i yaşamaktadır (DİE 1986).

2000'li yıllarda tümüyle tamamlanması planlanan GAP ile 1,634,210 hektarlık bir alan sulu tarıma açılacaktır (Çizelge 1). GAP'tan ayrı olarak yapımı süren ve planlanan sulama projeleri ile halen sulanan alanlarla birlikte, Bölge'de, 1,782,422 hektar alanda sulu tarımın yapılması beklenmektedir. Böylelikle, bugün Bölge'de toplam işlenen alan içinde % 5.6 pay alan sulu tarım alanları, gelecekte % 51.1 gibi yüksek bir paya sahip olabilecektir.

Bu değerler, Bölge'nin toprak-su kaynaklarının geliştirilmesi açısından ne denli büyük önem ve potansiye taşıdığını açıkça ortaya koymaktadır. Proje'nin fiziksel yatırımlarının büyüklüğü Proje'yi sadece bir dizi fiziksel yatırım olarak görmekten öteye, ekonomik ve sosyal faydayı olabildiğince arttırabilmek için Proje'nin bölgesel entegre bir yaklaşımla ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Nitekim, ilgili kesimlerde oluşan yaklaşım da bu yöndedir. Başlangıçta, bir dizi fiziksel yatırım olarak düşünülen Proje; bugün sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal alanlarda pek çok gelişmeyi amaçlayan entegre bölgesel bir kalkınma planının önemli bir ögesi olarak düşünülmektedir (DPT 1989 a).

Proje yatırımlarının gerçekleşmesiyle asıl değişmeler tarımsal yapı ve üretim olmakla birlikte; sosyal, ekonomik, kültürel ve mekansal alanlarda önemli değişmeler beklenmektedir. Kuşkusuz tarıma dayalı sanayi de bu değişmelerden payını alacaktır. Bu aşamada, konuyla ilgili bilimsel ve teknik araştırmalara büyük bir gereksinim duyulmaktadır. Bu araştırmaların salt tarımsal üretim tekniği, toprak-su kaynaklarının etkin kullanımı, tarımsal ekolojik koşullara uygun üretim dallarının belirlenmesi, verimliliğin arttırılmasına yönelik olarak sınırlı kalması, önemli bir eksiklik taşıyacaktır. Çünkü, üreticilerin üretim kararlarında pazar koşulları en az ekolojik, teknik, yasal koşullar kadar belirleyici bir etmendir. Bölge'de beklenen üretim artışı, ancak pazar şansı bulması halinde anlamlı ve sürekli olacaktır. Tarıma dayalı sanayi sektörü, tarımsal ürünler için oldukça kararlı bir pazar olması yanında yaratacağı katma değer ve istihdam olanakları açısından bölgesel kalkınmaya önemli faydalar sağlayacaktır.

Bölge'de tarıma dayalı sanayinin durumunun ortaya konması, sorunlarının belirlenmesi, gelecekte Proje yatırımlarının tamamlanmasıyla ortaya çıkacak gereksinimlerin saptanması, geliştirme olanaklarının belirlenmesine yönelik araştırmalar, kalkınma çabaları sanayileşmeye bağlanan Türkiye'de, kaynakların ekonomik olarak en uygun dağıtımı ve etkin kullanılması açısından oldukça önemli görülmektedir.

ÇİZELGE 1 : GAP İLE ÖNGÖRÜLEN SULANACAK ALANLARIN ALT ÜNİTELERE GÖRE DAĞILIMI

Proje Adı	Sulanacak Brüt Alan(ha)	Planlanan Bitiş Tarihi
A.Fırat Havzası	1,076,386	
1.Aşağı Fırat Projesi		
1.1.Şanlıurfa Harran Sulaması	147,866	1992
1.2.Mardin Ceylanpınar Sulaması		
1.2.1.Ceylanpınar Tarım İşletmesi	96,552	1996
1.2.2.Aşağı Mardin-Ceylanpınar Ovaları	232,056	2000
1.3.Siverek Hilvan Pompaj Sulaması	160,105	2002
1.4.Bozova Pompaj Sulaması	55,300	1995
2.Suruç-Bazıki Sulaması		2000
2.1.Baziki Sulaması	44,900	
2.2.Suruç Sulaması	101,600	
3.Adıyaman Kahta	77,409	1994
4.Adıyaman Göksun-Araban Projesi		1997
4.1.Gaziantep İncesu Sulaması	5,776	
4.2.Gaziantep Araban Sulaması	20,232	
4.3.Adıyaman Gölbaşı Sulaması	5,994	
4.4.Adıyaman Kızılin Sulaması	8,893	
4.5.Gaziantep Yavuzeli Sulaması	12,731	
4.6.Adıyaman Keysun Sulaması	12,029	
4.7.Pazarcık Pompaj Sulaması	5,943	
5.Gaziantep Projesi	89,000	1997
B.Dicle Havzası	557,824	
1.Dicle Kralkızı Projesi		
1.1.Dicle Sağ Sahil Sulaması (Cazibe)	52,033	1993
1.2.Dicle Sağ Sahil Sulaması (Pompaj)	74,047	1993
2.Batman Sağ-Sol Sahil Sulaması	33,744	1993
3.Batman-Silvan Projesi Dicle Sol Sahil Sulaması	213.000	2001
4.Garzan Sulaması	60,000	2002
5.Cizre Projesi		
5.1.Silopi Ovası Sulaması	32,000	
5.2.Nusaybin-Cizre-İdil Sulaması	89,000	2002
Toplam	1,634,210	

Kaynak: D.S.İ. GAP Tarımsal Durumu S.1-4, Ankara 1988.

Bu çalışmayla, GAP kapsamındaki altı ilde kurulu bulunan, tahılları işleyen ve depolayan kuruluşların bugünkü durumunu ve hammadde olarak tahılları Bölge'den sağlama konusundaki güçlükleri saptamak, gelecekte tahıl üretiminde beklenen gelişmelere göre ortaya çıkacak gereksinim duyulan kapasiteleri belirlemek ve bunlar için uygun kuruluş yerleri önermek amaçlanmaktadır. Ayrıca, tahıl işleme sanayi ve depolama olanaklarının geleceğe dönük geliştirilmesi için gerekli önlemlerin önerilmesi de araştırmanın amaçları arasındadır.

Araştırma alanı, GAP Alanı'ndaki Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa illerini kapsamaktadır. Araştırmada bundan böyle GAP kapsamındaki 6 ilin tümü birden Bölge olarak ifade edilecektir.

Araştırmada, tahıl işleme sanayi içinde un-irmik, makarna ve yem sanayi sektörleri incelenmiştir. Tahıl işleme kuruluşlarından olan karataş değirmenleri (*) ve bulgur imalathaneleri ilkel teknolojiye sahip olmaları, mevsimlik çalışmaları, çok sayıda, dağınık ve küçük ölçeklerde olmaları, sayı ve kapasitelerine ilişkin sağlıklı verilerin olmamasından dolayı araştırmanın kapsamı dışında bırakılmıştır. Yine Bölge'de oldukça önemsiz bir kapasiteye sahip olan nişasta sanayi de kapsam dışı tutulmuştur. Tahıl işleme sanayi kuruluşlarının faaliyetleriyle ilgili veriler 1988 yılına aittir. Araştırmada, tahıl depolaması konusunda tekniğe uygun depolamanın sadece TMO'ca yapılması nedeniyle yalnızca TMO'nun depolama durumu incelenmiştir.

(*) Karataş Değirmeni: Çoğunlukla kırsal kesimin un gereksenimini karşılayan buğdayın öğütülmesinde, biri sabit, diğeri kendi ekseni etrafında dönen üst üste iki taşın kullanıldığı; enerji kaynağı su, rüzgar, hayvan gücü veya elektrik olan ilkel buğday değirmenidir.

II. MATERYAL ve YÖNTEM

Bu araştırmada yararlanılan materyalin birincil verileri; un-irmik, makarna ve yem sanayi kuruluşlarından ve tarım işletmeleriyle, kırsal kesim hanelerinden anket yoluyla sağlanmıştır. Anket yoluyla sağlanan veriler 1988 yılına ait verilerdir.

Ayrıca, araştırmada; konuyla ilgili kuruluşlardan Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü, TOK Bakanlığı Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt ve Şanlıurfa Tarım İl Müdürlükleri; TMO Diyarbakır ve İskenderun Bölge Müdürlükleri; Bölge'deki Ticaret ve Sanayi Odaları dosyalarından önemli ölçüde yararlanılmıştır.

Tahıl işleme sanayi açısından Bölge'nin en önemli illeri olan Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa illeri tahıl işleme sanayi kuruluşlarına uygulanacak anketler için örnek il olarak seçilmiştir. Un-irmik sanayinde, Gaziantep ilinde, üretimde bulunan 39 kuruluştan 22'sine; Diyarbakır ilinde 6 kuruluştan 4'üne; Şanlıurfa ilindeki 6 kuruluşun tümüne anket uygulanmıştır. Bölge'de, tümü Gaziantep'te kurulu bulunan 6 makarna fabrikasının tümüyle görüşme yapılmıştır. Yem sanayinde Diyarbakır'da kurulu bulunan iki fabrikaya, Gaziantep'teki üç fabrikadan ikisine, Şanlıurfa'daki bir fabrikaya olmak üzere toplam beş fabrikaya anket uygulanmıştır. Bu fabrikalardan ikisi kamu kesimine, üçü ise özel kesime aittir.

Araştırmada, tarım işletmelerinin tahıl üretimini değerlendirme biçimini ve kırsal kesim hane halkı tahıl ve tahıla dayalı gıda maddelerinin yıllık tüketim miktarlarını saptamak üzere iki ayrı anket formu hazırlanmıştır. Bu formlar; GAP içinde sulamaya ilk açılacak projelerden olan, Aşağı Fırat Havzası'nda, brüt 147,866 hektar sulama alanına sahip Şanlıurfa Harran Ovaları Sulama Projesi Alanında, üçü sulu köy olmak üzere

13 köyde 106 tarım işletmesine; Dicle Havzası'nda 126,080 hektar brüt sulama alanına sahip Dicle Sağ Sahil Ovaları Sulama Projesi Alanında 4'ü sulu olmak üzere 18 köy veya mezrada 97 tarım işletmesine uygulanmıştır. Kırsal kesim hane halkı tüketim anketlerinin tamamına yakın bölümü, örnek seçilen tarım işletmeleri hanelerine olmak üzere, Şanlıurfa Harran Ovaları Proje Alanında 107, Dicle Sağ Sahil Ovaları Proje Alanında ise 103, toplam 210 haneye uygulanmıştır.

III. GAP İLLERİNDE TAHIL ÜRETİMİ VE DEĞERLENDİRİLMESİ

GAP kapsamındaki altı ilin, Tarım, Orman ve Köyişleri Bakanlığı Tarım İl Müdürlüğü dosyalarından sağlanan bilgilere göre, 1988 yılında Bölge'de işlenen arazi miktarı 3,486,332 hektardır (Çizelge 2). Bu miktar, yaklaşık 27.4 milyon hektar olan Türkiye işlenen arazi miktarı içinde % 13 dolayında bir paya sahiptir. Tarla arazisi Bölge'de işlenen arazi içinde en büyük payı % 88.4 ile almaktadır. Tarla arazisinin yaklaşık % 9'u nadasa bırakılmaktadır. Nadasa bırakılan arazinin toplam işlenen alan içindeki payı ise % 7.3' tür. Bu oran, Bölge'de tarımsal üretimi kısıtlayan en önemli etmen olan yağış yetersizliği gözönünde bulundurulduğunda oldukça küçük sayılabilir. Bu oranın düşmesinde, son yıllarda "Nadas Alanlarının Daraltılması Çalışmaları"nın payı büyüktür. Bu çalışmalarla daha önce nadasa bırakılan alanlarda yemeklik baklagiller, özellikle mercimek yaygın bir şekilde yetiştirilmektedir. Bölge'de bağ, meyvelik ve sebze alanları gibi bahçe bitkilerine ayrılan alanların toplam işlenen alan içindeki payı % 11.6'dır. Bölge'de sulanan alanlar, işlenen alanın ancak % 5.6'dır. Toplam 193,863 hektar (Çizelge 2) olan sulanan arazinin 45,700 hektarı (% 23.6) kamu eliyle sulanırken, geriye kalan 148,163 hektar arazi, üreticilerin kendi olanaklarıyla sulanmaktadır.

ÇİZELGE 2 : GAP İLLERİNDE İŞLENEN, HALEN SULANAN, GAP VE DİĞER PROJELERLE SULANACAK VE SULAMA DIŞI KALACAK ALANLAR (Ha)

İller	İşlenen Alan	Halen Sulanan	GAP İle Sulanacak	Diğer Sulama Projeleri*	Toplam Sulanacak Alan	İşlenen Alan İçindeki Payı (%)	Sulama Dışı Kalan	Payı (%)
Adıyaman	315,512	31,090	104,325	-	135,415	42,9	180,087	57,1
Diyarbakır	875,555	45,950	339,080	8,521	393,551	44,9	482,004	55,1
Gaziantep	476,868	22,294	133,682	-	155,976	32,7	320,892	67,3
Mardin	499,451	15,669	282,193	36,600	334,462	67,0	164,989	33,0
Siirt	202,536	9,799	97,744	3,700	111,243	54,9	91,293	45,1
Ş.Urfa	1,116,420	69,061	580,634**	2,080	651,775	58,4	464,645	41,6
Bölge	3,486,332	193,863	1,537,658	50,901	1,782,422	51,1	1,703.910	48,9

* GAP'dan ayrı olarak D.S.İ. tarafından bu illerde yapımı sürdürülen ve yapımı planlanan sulama projeleri

** Ceylanpınar Tarım İşletmesi sınırları İçinde kalan 96,552 hektar sulanacak alanı kapsamaz.

GAP illerinde işlenen alanın önemli bir bölümünü tarla arazileri oluşturmaktadır. Tahıl ekilişleri ise tarla arazisinin yaklaşık % 52'sini kaplamaktadır. Bölge'deki tahıl ekilişleri, üretimleri ve bunların Türkiye tahıl ekiliş ve üretimleri içindeki payları Çizelge 3'de görülebileceği gibi, Bölge'de tahıl ekilişlerine yaklaşık

1.6 milyon hektar alan ayrılmıştır. Bu alan, Türkiye tahıl ekiliş alanlarının yaklaşık % 12'sidir. Bölge'de, Türkiye tahıl ekilişleri içindeki payı açısından en önemli ürün darıdır. Ülke darı ekiliş alanlarının yarıdan fazlası GAP Alanı'ndadır (% 52). Arpa, darıdan sonra ikinci önem sırasında yer almaktadır. Bölge' nin Türkiye arpa ekilişleri içindeki payı % 17'dir.

ÇİZELGE 3 : GAP İLLERİNDE TAHIL EKİLİŞ ALANLARI (1000 ha) VE ÜRETİM MİKTARLARI (1000 ton) 1986-88 ORTALAMASI

	Buğday		Arpa		Mısır		Çeltik		Darı		Toplam Tahıl	
İller	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim	Ekiliş	Üretim
Adıyaman	106,8	207,5	47,7	92,3	1,5	5,5	0,1	0,3	-	-	156,2	305,8
Diyarbakır	245,6	387,5	129,5	202,0	0,8	2,0	1,4	3,1	2,9	3,2	380,2	597,7
Gaziantep	107,7	209,5	62,2	138,2	1,2	5,5	-	-	0,6	0,3	171,8	353,6
Mardin	150,5	260,8	65,7	121,9	-	-	0,4	0,6	0,7	1,0	217,2	384,4
Siirt	74,0	111,1	25,9	40,3	-	-	0,3	1,0	-	-	100,2	152,4
Sanlıurfa	344,8	500,9	229,7	390,9	0,2	0,8	0,7	1,1	-	-	575,3	893,7
Bölge Top.	1,029,4	1,677,3	560,7	985,6	3,7	13,8	2,9	6,1	4,2	4,5	1.600,9	2.687,6
TÜRKİYE	9,400,0	19,467,0	3,367,0	7,133,0	543,0	2,233,0	53,0	198,0	8,0	13,0	13.814,1	29.771,2
Bölge'nin Payı (%)	11	9	17	14	0,7	0,6	5	3	52	35	12	9

Kaynak : Adı geçen İllerin Tarım İl Müdürlükleri dosyaları.

Bölge kendi içinde değerlendirildiğinde, tahıllar içinde buğday en geniş ekiliş alanlarına sahip görülebilir (Çizelge 3). Buğday ekilişleri Bölge'de işlenen alan içinde yaklaşık % 30 dolayında bir pay almaktadır. Bölge'de 1986-88 yılları ortalaması olarak yaklaşık 2.7 milyon ton tahıl üretilmiştir. Çizelge 3 incelendiğinde, Türkiye tahıl ekilişleri içindeki payı % 12 olan Bölge'nin Türkiye üretiminde % 9'luk bir paya sahip olduğu görülmektedir. Bölge tahıl üretiminin Türkiye üretimi içindeki payı önem sırasına göre ; darıda % 35, arpada % 14, buğdayda % 9, çeltikte % 3 ve mısırda % 0.6'dır.

Araştırma alanı; tahıl üretimi ve ekilişi açısından önemli bir yere sahipken, tahıl verimleri Türkiye ortalaması verimlerle karşılaştırıldığında geri düzeyde görülmektedir. İncelenen son üç yıllık verimler, buğdayda 1,629 kg/ha, arpada 1,758 kg/ha, mısırda 3,690 kg/ha, darıda 1,107 kg/ha, çeltikte 2,172 kg/ha'dır. Bu verimler, Türkiye ortalama verimlerinden buğdayda % 21, arpada % 17, mısırda % 10, darıda % 32, çeltikte ise % 43 daha düşüktür. Görüldüğü gibi, Bölge sulanabilecek alanlarda olduğu gibi verimleri arttırabilme olanakları açısından da önemli denilebilecek potansiyele sahiptir. Bu iki potansiyel birlikte değerlendirildiğinde üretimde önemli sayılabilecek gelişmeler beklenmektedir.

Bölge'de yetiştirilen ekmeklik buğday çeşitlerinden başlıcaları bezostaja ve penjamodur. Bezostaja başta Diyarbakır olmak üzere diğer illerde de yaygın biçimde yetiştirilen bir ekmeklik buğday çeşitidir. Bölge'de yetiştirilen makarnalık buğday çeşitleri; havran, mısıriye, beyaziye, sorgül, akbaşak, karakılçık gibi yerel çeşitlerle, gediz ve dicle-74 çeşitleridir. Şanlıurfa, makarnalık buğday üretiminde Bölge'nin en önemli ilidir. İrmik, makarna ve bulgur üretiminde kalite açısından aranılan bu yerel çeşitler, verim açısından ekmeklik buğdaylarla rekabet edememeleri yüzünden giderek daha zor bulunmaktadır.

Şanlıurfa-Harran ve Dicle Sağ Sahil Sulaması Proje Alanlarındaki tarım işletmelerinde anket uygulananlarda üretilen tahılların değerlendirme biçimiyle ilgili bilgiler topluca Çizelge 4'te verilmiştir.

ÇİZELGE 4 : İNCELENEN TARIM İŞLETMELERİNDE TAHIL ÜRETİMİNİ DEĞERLENDİRME BİÇİMİ

Değerlendirme Biçimi	Buğday	Arpa
Aile Tüketimi	14.8	-
Tohumluk	11.0	9.3
İşçilere Verilen	1.6	5.9
Hayvan Yemi	1.2	29.5
Satılmak üzere Ayrılan	9.8	10.4
Satılan	58.9	40.8
Diğer biçimde	2.7	4.1
Toplam	100.0	100.0

Çizelge 4 incelendiğinde, üretimin önemli sayılabilecek bir bölümünün öztüketime ayrıldığı görülmektedir. Ürünlerin pazara çıkma oranları oldukça düşük sayılabilir. Bu oranlar buğdayda yaklaşık % 69, arpada ise % 52'dir. Satılan buğdayın % 17.1'i, arpanın % 15'i TMO'ya; buğdayın % 42'si tüccara, % 22.2'si komisyoncuya, % 16.7'si fabrikalara, % 2'si diğer yerlere satılmıştır. Arpada ise bu oranlar sırasıyla % 51.1, % 24.8, % 0, % 8.2'dir.

Gıda maddeleri tüketiminin, bölgenin tüketim alışkanlıklarına, gelir düzeyine ve nüfusa bağlı olarak bölgeden bölgeye önemli farklılıklar gösterdiği bilinmektedir. Gerek Ülke düzeyinde, gerekse Bölge'yi konu almış tüketim araştırmalarının yetersizliği, sağlıklı sonuçlar çıkarmayı ve karşılaştırma yapmayı güçleştirmektedir. 1974 yıllında yapılmış bir tüketim araştırmasında, Türkiye'de kişi başına ekmek tüketimi 146.6 kg/yıl, diğer buğday ürünleri tüketimi 19.6 kg/yıl, pirinç tüketiminin ise 8.1 kg/yıl olduğu bildirilmiştir. Aynı araştırmaya göre Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi birlikte, kişi başına tüketim miktarları sırasıyla 161.5 kg/yıl, 25.6 kg/yıldır (KÖKSAL 1977). 1986 yılında yapılan bir araştırmada ise, Harran Ovası kırsal kesiminde kişi başına ekmek tüketim miktarı 228.7 kg/yıl, diğer buğday ürünleri tüketimi 65.7 kg/yıl, pirinç tüketiminin ise 4.8 kg/yıl olduğu tespit edilmiştir (GÜNEŞ ve ARK 1986).

Çizelge 5'deki tüketim miktarları, karşılaştırma yapabilmek amacıyla gerekli dönüşümler yapıldığında; kişi başına ekmek tüketimi 221.0 kg/yıl, diğer buğday ürünlerinin tüketimi 29.0 kg/yıl, pirinç tüketimi ise 9.1

kg/yıldır. Araştırma alanında kişi başına düşen buğday ve buğdaya dayalı ürünlerin buğday eşdeğeri olarak tüketim miktarı 251.9 kg/yıl olarak bulunmuştur.

ÇİZELGE 5 : İNCELENEN HANELERDE KİŞİ BAŞINA BUĞDAYA DAYALI GIDA MADDELERİ VE PİRİNÇ TÜKETİM MİKTARLARI

(Kg/Yıl)

Gıda Maddeleri	Tüketim Miktarı
Un	183,4
1 Karataş Değ.Unu	164,3
2 Sanayi Unu	19,1
Fırın Ekmeği	5,6
Bulgur	23,4
Makarna	5,6
Yemeklik Buğday	2,0
Pirinç	9,1
Buğdaya Dayalı Ürünlerin Buğday Eşdeğeri	251,9

IV. GAP İLLERİNDE TAHIL İŞLEME SANAYİ

Ülke imalat sanayi içinde , 1988 yılı cari fiyatlarıyla üretim değerinin % 22.8'i gibi bir paya sahip olan gıda sanayi, yarattığı katma değer ve istihdam olanakları nedeniyle Ülke ekonomisi içinde önemli bir yere sahiptir. Gıda sanayi diğer yandan işlediği ana hammaddeler bakımından tarıma dayalı olması, ham tarım ürünlerini işleyerek değerlendirmesi ve tarım ürünleri için istikrarlı bir pazar olması açısından tarım sektörüyle yakından ilgilidir. Tarımsal üretim içinde önemli bir ürün grubu olan tahıllar, gıda sanayi içinde un ve unlu ürünler sanayi ile yem sanayi alt kesimlerinin temel hammaddesini oluşturmaktadır. Bu iki alt kesim 1988 cari fiyatlarıyla gıda sanayi üretiminin % 45.3'ünü karşılamaktadır.

GAP Alanı'ndaki illerde önemli sayılabilecek büyüklükte tahıl işleme sanayi kapasiteleri bulunmaktadır. Türkiye'de yıllık buğday işleme kapasitesi 16.26 milyon (TSKB, 1989) olan un-irmik sanayi kapasitesinin yaklaşık % 12'si GAP kapsamındaki altı ilde kuruludur. Bu ilimiz tek başına Ülke kapasitesinin % 6.6'sına sahiptir. GAP kapsamındaki illerden sadece Gaziantep'te makarna fabrikası vardır. Yılda 340,000 ton makarna üretimi kapasitesine sahip olan Ülke makarna sanayinin yaklaşık % 34'ü ,bu ilimizde kuruludur. Ülkemiz'de, 1989 yılı itibariyle tek vardiya ve yılda 300 çalışma günü üzerinden 5,332,800 ton/yıl olan karma yem üretim kapasitesi içinde, GAP kapsamındaki illerin kapasitesi % 4,5 payla 240,000 ton /yıldır. GAP illerinde tahıl işleme sanayine ilişkin kapasiteler topluca Çizelge 6'da verilmiştir.

ÇİZELGE 6 : GAP İLLERİNDE TAHIL İŞLEME SANAYİ KAPASİTELERİ

(Ton/Yıl)

İller	Un, İrmik Sanayi*		Makarna Sanayi*		Yem Sanayi**	
	Sayı	Buğ.İşleme Kapa.	Sayı	Üretim Kapa.	Sayı	Üretim Kap.
Adıyaman	4	175,000	-	-	1	19,200
Diyarbakır	6	238,500	-	-	2	31,200
Gaziantep	39	1,064,985	6	114,000	3	108,000
Mardin	4	123,000	-	-	1	19,200
Siirt	3	91,500	-	-	2	43,200
Şanlıurfa	6	199,000	-	-	1	19,200
Bölge	62	1,891,985	6	114,000	10	240,000

* Yılda 300 gün ve üç vardiya çalışma

** Yılda 300 gün ve tek vardiya çalışma

Kaynak: TOK Bakanlığı Koruma ve Kontrol Genel Md. Dosyaları

Gaziantep Sanayi ve Ticaret Odası Kayıtları.

T.M.O. Diyarbakır Bölge Md. Dosyaları

DPT, Kalkınmada Öncelikli İllerin Sanayi Envanteri s.1-2.

Ankara,1989.

Bölge'de bulunan tahıl işleme sanayi kuruluşları düşük kapasite kullanım oranlarıyla çalışmaktadır. İncelenen kuruluşlarda bu oranlar, ağırlıklı ortalama olarak, un-irmik fabrikalarında % 29, makarna fabrikalarında % 54 bulunmuştur. Türkiye geneli için ,bu sektörlerde kapasite kullanım oranları sırasıyla % 61 ve % 91' dir (TSKB 1989). İncelenen yem fabrikalarında, yılda 300 gün ve tek vardiya üzerinden belirlenen kapasitenin kullanım oranı ağırlıklı olarak % 104.8'dir. Yapılan incelemede fabrikaların yılda ortalama 315 gün ve günde 20 saat çalıştığı saptanmıştır. Buna göre, belirlenen kapasite temel alındığında kapasite kullanım oranı fabrikaların kapasiteleri ileağırlıklı olarak ortalama % 41.5 olarak bulunmuştur.

Bölge'de kurulu bulunan tahıl işleme sanayi kuruluşlarının kapasitelerini tam kullanamamada en etkili etmen talep yetersizliğidir. Arzulanan nitelikteki hammaddenin kolay ve yeterli miktarda bulunamaması, sektörün diğer önemli sorunudur. İncelenen un-irmik kuruluşlarının % 81.2'si, makarna kuruluşlarının % 66.6'sı ve yem fabrikalarının % 80'ni kapasiteyi tam kullanamamaya birincil neden olarak talep yetersizliğini göstermişlerdir. Un-irmik kuruluşlarının % 12.6'sı, makarna kuruluşlarının % 16.7'si, yem sanayi kuruluşlarının % 20'si ise hammadde yetersizliğini birincil neden kabul etmiştir.

Un üretiminde, üretilen unun yeterli öze ve yapılacak hamurun yeterli su kaldırma gücüne sahip olması için tek bir buğday çeşidi işlemek yerine farklı özelliklerdeki buğday çeşitleri karıştırılarak işlenmektedir. İncelenen un-irmik fabrikalarındaki un bileşiminde büyük oranda Çukurova'dan sağlanan orso, gemini ve panda gibi yarı sert ekmeklik buğdayların, % 80-95 oranında yer aldığı tespit edilmiştir. Kimi zaman bu oranın içine penjamo çeşidi de sokulmaktadır. Sert ekmeklik buğday olan bezostajaya karışımda % 10-20 oranında yer verilmektedir. Yöre'nin yerel sert makarnalık buğdayları da kimi zaman bezostaja ile birlikte % 10-20 oranında

yarı sert ekmeklik buğdaylara karıştırılmaktadır. İncelenen un-irmik kuruluşları 1988 yılında işledikleri hammaddenin % 47'sini TMO'dan, % 47.1'ini tüccarlardan, % 5.3'ünü Ceylanpınar Tarım işletmesi'nden % 0.6'sını üreticilerden sağlamışlardır. Sözkonusu kuruluşlar işledikleri hammaddenin yaklaşık % 84 gibi önemli bir oranını kuruluşun bulunduğu il sınırları dışından temin etmişlerdir. Her biri önemli buğday üretim potansiyeline sahip olan illerde bu durum olumsuz olarak değerlendirilebilir. Kuruluşların bulundukları il sınırları dışından bu kadar büyük oranda alım yapmalarına neden olarak, Şanlıurfa ve Gaziantep illerinde büyük bir çoğunlukla makarnalık buğdayların üretilmesi, Bölge'de yaygın olarak yetiştirilen bezostaja çeşidinin un veriminin iyi olmasına rağmen, esmer renkte un vermesi nedeniyle karışımda fazlaca kullanılmaması, en erken buğday hasadının Çukurova'dan başlamasından dolayı sanayicilerin bu aylardaki gereksinimlerini Çukurova'dan sağlamaları, Çukurova'da yetiştirilen yarı sert ekmeklik buğdayların un karışımında önemli pay alması ve son olarak TMO'nun özellikle sonbahar ve kış aylarında kuruluşlara yaptığı tahsisatı Adana ve Diyarbakır'daki depolardan yapmaları sayılabilir.

Bölge'deki makarna fabrikaları ana hammadde olarak 1988 yılında 61,650 ton irmik işlemişlerdir. Bu miktarın % 92.2'si fabrikaların entegre oldukları kendi irmik tesislerinden sağlanmaktadır. Entegre tesislere sahip olmayan fabrikalar ise irmiği il içindeki irmik kuruluşlarından kolayca sağlayabilmektedir. Ancak un-irmik sektörünü olumsuz olarak etkileyen hammadde ile ilgili sorunlar makarna sektörünü dolaylı olarak etkilemektedir.

Yem sanayinde üretilen karma yem içinde ana hammadde olan tahıllar % 50-65 arasında değişen oranlarda pay almaktadır. İncelenen fabrikalarda bu oran yaklaşık % 54 bulunmuştur. Bu fabrikalar ele alınan dönemde, toplam 42,059 ton tahıl işlemişlerdir. İşlenen toplam tahıl içinde en büyük payı % 70 ile arpa almakta, onu sırasıyla % 19.3 ile buğday, % 10.7 ile mısır izlemektedir. Sözkonusu fabrikalar işledikleri tahılların % 73.5'ini kurulu bulundukları ilden, % 26.5'ini il dışından sağlamışlardır. Fabrikalar buğday ve arpanın oldukça önemli bir bölümünü il içinden sağlarken, mısırın tamamını il dışından ve özellikle Çukurova Bölgesi'nden temin etmektedir.

V. GAP İLLERİ'NDE TAHIL DEPOLAMASI

Tahıllara talep yıl boyunca sürekli ve düzenli iken, ürün hasadı ancak yılın belirli bir dönemindedir. Sürekli ve düzenli olan bu talebi karşılayacak ürün arzı ancak depolamayla olanaklıdır. Depolamayla ürün olumsuz iklim koşullarından ve zararlılardan korunmaktadır; ürünün nitel özellikleri en az nicel kayıpla korunmaya çalışılmaktadır. Tahılların, diğer tarım ürünlerine kıyasla daha kolay saklanmalarına karşın, hasat sonrası canlılığını sürdürmesi nedeniyle bazı özel koşulların sağladığı ortamlarda depolanması gerekmektedir. Uygun depolama koşullarında ürün kaybı % 1'in altındadır. Kötü depolama koşullarında bu oran oldukça yüksek düzeydedir (KÜN 1983).

GAP Alanı'nda tahıllar, başta TMO'ya ait tesislerde, tahıl işleme sanayi tesislerinin hammadde depolarında, tüccarlara ait ambarlarda ve üreticilerin çiftliklerinde depolanmaktadır. Kuşkusuz pazarlama açısından önemli sayılabilecek ve tekniğine uygun bir depolama sadece TMO tarafından yapılmaktadır. TMO ayrıca üreticiyi ve tüketiciyi koruyacak şekilde piyasalarda istikrarı sağlama işlevi ve bu işlev gereği tarım ve besleme politikalarında önemli roller üstlenmesi bakımından da etkin bir kuruluştur.

GAP kapsamı içindeki altı ilde TMO'ya ait depolama kapasiteleri ve bunların depo tiplerine göre dağılımı Çizelge 7'de verilmiştir. Bölge'de toplam 409,000 ton kapalı depolama kapasitesi bulunmaktadır.

ÇİZELGE 7 : GAP BÖLGESİ'NDE TMO'YA AİT DEPOLAMA KAPASİTELERİ

(Ton)

İller	BSK	ÇST	MUD	KA	BÇH	QÇH	FÇH	MAYDÜ	TOPLAM
Adıyaman	-	-	40,000	8,000	-	-	-	-	48,000
Diyarb.	4,500	16,000	50,000	1,500	6,500	-	-	-	78,500
Gaziantep	-	-	30,000	-	-	4,000	-	-	34,000
Mardin		12,000	10,000	3,000	2,000	6,000	-	5,000	38,000
Siirt		4,000	20,000	-	4,000	4,000	-	-	32,000
Ş.Urfa	4,500	50,000	90,000	12,000	6,000	12,000	4,000	-	178,500
Bölge	9,000	82,000	240,000	24,500	18,500	26,000	4,000	5,000	409,000

Kaynak: TMO Diyarbakır ve İskenderun Bölge Müdürlükleri Kayıtları 1989

1989.

BSK:Beton Silo Kuyu
ÇST:Çelik Silo Tank
MUD:Mekonize Ufki Depo
KA :Kagir Ambar
BÇH:Butler Çelik Hangar
QÇH:Quanset Çelik Hangar
FÇH:Fransız Tipi Çelik Hangar
MAYDÜ:Modern Açık Yığın depolaması Ünitesi

TMO alımları içinde tahıllar, yıldan yıla ve alım merkezlerine göre değişmekle beraber % 90.2 - % 96.4 arasında bir pay almaktadır. Tahıl alımlarının tamamına yakın bir bölümünü buğday ve arpa alımları oluşturmaktadır. 1988 yılında, TMO Bölge üretiminin buğdayda % 11.7'sini; arapada ise % 10.7'ini almıştır. Bu oranlar yıldan yıla ve alım merkezlerine göre değişmekle beraber, tahıl üretiminin yaklaşık % 10-15'inin TMO tarafından alındığı söylenebilir. TMO'nun Bölge'deki son beş yılın ortalaması olarak yıllık ürün alım miktarı 331,604 tondur. Bu alım miktarı Bölge'deki kapalı depolama kapasitesinin % 81'idir. Depolarda ürün çeviriminin birden çok kez olanaklı olması, açıkta yığın şeklinde depolamanın da olanaklı olduğu gözönünde bulundurulduğunda alım miktarının varolan depolama kapasitesine oranı düşüktür denilebilir.

VI. GAP ALANI'NDA TAHIL ÜRETİMİNİN GELECEĞİ

Bölge'de tahıl üretiminin geleceği büyük ölçüde sulama projeleriyle kazanılacak sulu tarım alanlarıyla yakından ilgilidir. 2005 yılına gelindiğinde, GAP kapsamındaki sulama projelerinin tümüyle gerçekleştirilmesi planlanmaktadır. Projelerin gerçekleşmesiyle Bölge'deki ürün deseninin ne olacağını kestirmek oldukça güçtür. Çünkü, ürün deseni tarımsal ekolojik koşullar, ürünlerarası ürün ve girdi fiyatları ilişkisi, pazarlama ve işleme olanakları, üretim ve destekleme politikaları, yayım çalışmaları, üretici tutum ve alışkanlıkları, kurumsal ve yasal çerçeveler gibi bir dizi ekolojik, teknik, ekonomik, politik, sosyal ve yasal dinamik etmenlerin etkisiyle biçimlenmektedir.

Çeşitli çalışmalarda Bölge'de projelerin gerçekleşmesi durumunda ürün deseni tahminleri yapılmıştır. DSİ'nin GAP kapsamındaki bazı alt projelere ilişkin farklı zamanlarda yaptığı tarımsal ekonomi rapor çalışmalarını temel alarak Proje'nin tümü için hazırladığı ürün deseninde, arpa ve buğday hububat olarak gruplandırılmış ve hububat için % 29.25'lik bir pay, mısır için % 0.9, çeltik için % 1.98'lik, pamuk için % 31.18'lik bir pay öngürülmüştür (DSİ 1988a).

Bir başka çalışmada, Bölge'de tahılların sulu alanlarda % 55, kuru alanlarda ise % 70 yer alacağı öngörülmüştür(KÜN ve ARK 1986). DPT'nin Nippon Koei Co. Ltd. ve Yüksel Proje A.Ş. şirketleri ortak girişimine hazırlattığı GAP Master Planın'da, ürün deseni içinde buğdayın % 25, arpa ve diğer dane yem bitkilerinin birlikte gruplandırılarak % 15, pamuğun % 25 oranında yer alacağı varsayılmıştır(DPT 1989c.).

Halen DSİ. tarafından işletilen sulamalardaki ürün desenini irdelemek, gelecekteki ürün deseninin kestirilmesine ışık tutması açısından yararlı olabilir. DSİ tarafından yayınlanan sulama sonuçları değerlendirme raporunda, sadece fiilen sulanan ürünlerin paylarına ait veriler yer almaktadır. (DSİ 1988b). Sulama şebekesi kapsamında olup sulanmayan ürünlerin payı da gözönünde bulundurularak 1985-87 dönemini kapsayacak şekilde üç yılın ortalaması olarak yapılan hesaplamada, 225,200 hektarlık Çukurova Bölge'si sulamalarında, hububat olarak ifade edilen arpa ve buğday birlikte % 16.3, mısır % 7.3, çeltik % 0.6, pamuk, % 32.6 oranında pay almaktadır.

Aynı şekilde, GAP Bölgesi'nde yer alan toplam 45,700 hektar büyüklüğündeki DSİ'ce işletilen sulamalarda, hububat % 21.6, çeltik % 0.7, pamuk % 62.4 oranında yer almaktadır. Görüldüğü gibi sulu alanlarda tahıllara en ciddi rakip ürün pamuktur. Gerçi Çukurova'daki sulamalarda, tarımsal savaşım giderlerinin oldukça yüksek olması, soya, mısır ve ikinci ürün yetiştiriciliğinin giderek yaygınlaşması yüzünden, son yıllarda pamuk, önemli oranda ekiliş alanı kaybetmiştir. Ancak, GAP Bölgesi'nde pamukta tarımsal savaşım giderlerinin yok sayılabilecek kadar düşük olması, mısır, soya, yerfıstığı ve ikinci ürün yetiştiriciliğinin Bölge üreticilerine yabancı olması nedeniyle, özellikle sulamaların ilk yıllarında pamuğun ürün deseninde baş yeri alması beklenebilir. Üreticilerle yapılan anketlerde sulamaya başlanıldığında ağırlıklı olarak pamuğa yer verileceği, üretici eğilimi olarak saptanmıştır.

Bu çalışmada, sulu alanlarda buğdayın % 27, arpanın % 6 olmak üzere ikisi birlikte % 33, mısırın % 2, çeltiğin ise % 1.2 oranında yer alacağı varsayılmıştır. Bölge'de ağırlıklı olarak mera, anız ve nadas otlatmaya dayalı olarak yapılan hayvancılığın sulamayla birlikte gerilemesine koşut olarak, arpa ekilişlerinde önemli düşüşler beklenmektedir. Sulama dışı kalan alanlarda, uzun yıllar sonucu gelenekselleşmiş, oturmuş bugünkü buğday-arpa, mercimek ve nadas sisteminin aynen süreceği varsayımıyla, buğday ve arpa ekilişlerine bugünkü oranında % 30 ve % 16 olarak yer verilmiştir. Buğday veriminin suluda 3,800 kg/ha, kuruda 2,000 kg/ha, arpa veriminin suluda 4,200 kg/ha, kuruda 2,200 kg/ha, mısır veriminin suluda 4,200 kg/ha, kuruda 2,200 kg/ha, mısır veriminin sulu koşullarda 5,000 kg/ha, çeltik veriminin de 4,000 kg/ha olacağı öngörülmüştür.

Sulama projelerinin gerçekleşmesi halinde Bölge'de olası tahıl ekiliş ve üretimleri Çizelge 8 ve 9'da verilmiştir. Çizelge 8'de görülebileceği gibi Bölge'de yaklaşık 1,430,000 hektar alanın tahıl üretimine ayrılması beklenmektedir. Bu ekilişler, Bölge'nin son üç yıllık ortalama tahıl ekiliş alanlarıyla kıyaslandığında buğdayda % 4, arpada % 32 dolayında bir azalış; mısırda 9.6 kat, çeltikte ise 7.6 kat bir artış sözkonusu olacaktır.

ÇİZELGE 8 : PROJELERİN GERÇEKLEŞMESİYLE BÖLGE'DE OLASI TAHIL EKİLİŞ ALANLARI (ha)

İller	Sulanan Alanlar	Sulama Dışı Alanlar	Buğday		Arpa		Mısır	Çeltik
			Suluda	Kuruda	Suluda	Kuruda		
Adıyaman	135,415	180,087	36,562	54,026	8,125	28,814	2,708	1,625
Diyarbakır	393,551	482,004	106,259	144,601	23,613	77,121	7,871	4,723
Gaziantep	155,976	320,892	42,114	96,268	9,359	51,343	3,120	1,872
Mardin	334,462	164,989	90,305	49,497	20,068	26,398	6,689	4,014
Siirt	111,243	91,293	30,036	27,388	6,675	14,607	2,225	1,335
Şanlıurfa	651,775	464,645	175,979	139,393	39,106	74,343	13,035	7,821
Bölge	1,782,422	1,703,910	481,255	511,173	106,946	272,626	35,648	21,390

ÇİZELGE 9 : PROJELERİN GERÇEKLEŞMESİYLE BÖLGE'DE OLTAHIL ÜRETİM MİKTARLARI

(Ton)

İller	Buğday			Arpa			Mısır	Çeltik
	Suluda	Kuruda	Toplam	Sulada	Kuruda	Toplam		
Adıyaman	138,936	108,052	246,988	34,125	63,391	97,516	13,540	6,500
Diyarbakır	403,784	289,202	692,986	99,175	169,666	268,841	39,355	18,892
Gaziantep	160,033	192,536	352,569	39,308	112,955	152,263	15,600	7,488
Mardin	343,159	98,994	442,153	84,286	58,076	142,362	33,445	16,056
Siirt	114,137	54,776	168,913	28,035	32,135	60,170	11,125	5,340
Şanlıurfa	668,720	278,786	947,506	164,245	163,554	327,799	65,175	31,284
Bölge	1,828,769	1,022,346	2,851,115	449,174	599,777	1,048,951	178,240	85,560

Bölge'de tahıl ekilişlerinin bu oranda gerçekleşmesiyle, toplam yaklaşık 2,851,000 ton buğday, 1,050,000 ton arpa, 180,000 ton mısır, 85,000 ton çeltik üretimi beklenmektedir. Bu üretim miktarları Bölge'nin son üç yıllık üretim miktarlarıyla kıyaslandığında buğdayda yaklaşık % 70'lik, arpada ise % 6'lık bir artış , mısırda 13, çeltikte ise 14 kat artış sözkonusudur.

Kuşkusuz, Bölge için öngörülen ürün desenlerinin gerçekleşebilmesi, büyük ölçüde, projelerin süresinde tamamlanmasına bağlıdır. Projeler zamanında gerçekleştirilse bile etkin bir sulama için gerekli olan tarlaiçi geliştirme çalışmalarının (drenaj, tesviye, tarlaiçi yollar, toplulaştırma v.b.) hızındaki yavaşlık, sulama tekniklerinin öğretilmesi, organizasyon ve yayım sorunları nedeniyle, beklenilen verimlilik ve üretim düzeyine

ulaşmak tahminlerden fazla zaman alabilir.

VII. TAHIL ÜRETİMİNDE BEKLENEN GELİŞMELER KARŞISINDA, TAHIL İŞLEME SANAYİNİN DURUMU VE ORTAYA ÇIKACAK GEREKSİNMELERİN İRDELENMESİ

Bölge'de tahıl işleme sanayi içinde en önemli konumda olan un-irmik alt söktöründe, 1989 yılı itibariyle 1,891,985 ton/yıl buğday işleme kapasitesi kuruludur.

Bölge'de, DPT Teşvik ve Uygulama Dairesi Başkanlığı'nca Ocak 1988'den Ağustos 1989'a kadar, un-irmik sektöründe, toplam 157,500 ton /yıl kapasiteye önemli oranlarda, yatırım ve gümrük indirimi, teşvik ve kaynak kullanımına destekleme primleri gibi özendirmelerle yatırım teşvik belgesi verilmiştir. Bölge'de halen kurulu ve teşvik belgesi almış yatırım kapasitelerinin illere göre dağılımı Çizelge 10'da verilmiştir.

ÇİZELGE 10 : BÖLGE'DE HALEN KURULU VE TEŞVİK ALMIŞ YATIRIM KAPASİTELERİ

(Ton/Yıl)

İller	Kurulu Kapasite*	Teşvik Almış Yatırım Kap.**	Toplam
Adıyaman	175,000	18,000	193,000
Diyarbakır	238,000	60,000	298,000
Gaziantep	1,064,985	64,500	1,129,485
Mardin	123,000	15,000	138,000
Siirt	91,500	-	91,500
Ş.Urfa	199,000	-	199,000
Bölge	1,891,485	157,500	2,048,985

Kaynak:* Çizelge 6

** T.C. Resmi Gazete, İlgili Sayılar.

Çizelge 10'da görüleceği gibi, halen kurulu ve teşvik almış yatırım kapasiteleri ile birlikte Gaziantep'te yapımı süren 120,000 ton/yıllık kapasite ve bu sektöre yatırım eğilimlerinin yüksekliği nedeniyle Bölge'de sektörün yakın gelecekte 2,25 milyon ton/yıl buğday işleme kapasitesine ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bölge bugünkü kurulu kapasitesiyle bile, 1987-88 yılları ortalaması olarak 1,677,345 ton olan yıllık buğday üretiminin üzerinde bir kapasiteye sahiptir.

Un-irmik olarak birlikte değerlendirilen sektörde, irmik kapasiteleri sadece Gaziantep ilinde kuruludur. Gaziantep'te kurulu irmik kapasitesi 343,800 ton/yıldır. Bu ilimizde teşvik almış yatırımlarla yılda 40,800 ton irmik üretebilmek olanaklıdır. İlde halen kurulu kapasite tek başına, ana hammaddesi irmik olan makarna sanayinin mevcut kurulu ve teşvik almış yatırım kapasitelerinin gereksinim duyacağı hammaddeyi sağlayabilecek büyüklüktedir.

Bölge'de, un-irmik sektörünün işleyebileceği buğday miktarını; taşıma, depolama ve temizleme sırasındaki kayıplar, tohumluk ve yemlik buğday miktarları, bulgur imalathaneleri tarafından işlenen buğday miktarları toplamının üretim miktarından düşürmeyle kabaca hesaplayabiliriz. İşlenebilir buğday miktarının hesaplanmasında, hektara 180 kg tohumluk kullanılacağı varsayılmıştır.

Kayıp buğday miktarının hesaplanmasında üretimin % 6'sı alınmıştır. Bu oranın gerçek değerinin ne olduğunu sağlıklı bir şekilde saptamak oldukça güçtür. İncelenen un-irmik kuruluşlarında, işleme süreci içinde bir aşama olan temizleme sırasında bu kayıpların % 1-2 dolayında olduğu saptanmıştır. Bu orana taşıma, depolama sırasındaki kayıplar da eklenince kayıp oranının % 6-8 civarında olacağı tahmin edilebilir. Yapılan bir çalışmada bu oran % 6 olarak alınmıştır (SÜMER ve ARDAN 1975).

Yemlik buğday olarak üretimin % 2'si alınmıştır. İncelenen tarım işletmelerinde üretilen buğdayın % 1.2'sinin hayvan yemi olarak ayrıldığı saptanmıştır (Çizelge 4). Buna yem sanayi tarafından işlenen buğday da eklendiğinde yemlik buğdayın % 2 dolayında olduğu kabul edilebilir.

Bulgur imalathanelerince işlenen buğday miktarının hesaplanmasında, Bölge'deki kurulu kapasitenin ve evlerde üretilen bulgur miktarının sağlıklı olarak bilinememesinden, kaldı ki bilinse bile, üretim miktarları ve kapasite kullanım oranlarının bilinememesi yüzünden kişi başına bulgur tüketimi esas alınmıştır. Bölge kırsal kesiminde kişi başına tüketim 23 kg. dolayındadır (Çizelge 5). Oldukça yüksek olan bu miktarın, gelecekte, sulama sonucu gelir artışıyla birlikte düşeceği beklenebilir. Hesaplamada 2005 yılında kırsal kesimde kişi başına 18 kg/yıl, kentsel kesimde işe 8 kg/yıl bulgur tüketileceği varsayılmıştır.

Bölge nüfusu 1985 sayımı sonuçlarına göre yaklaşık 4,3 milyondur. Buna göre Ülke nüfusunun yaklaşık % 8.5'i Bölge'de yaşamaktadır. 1980-85 yılları arasındaki dönemde, Bölge nüfusu yıllık % 3.82'lik bir hızla artmıştır (Çizelge 11). Bu artış hızı aynı dönemde, Ülke nüfusundaki % 2.49 olan yıllık artış hızından oldukça yüksektir (DİE 1986). Bu artış hızının eğitim ve gelir düzeyindeki yükselmeler ve aile planlaması çalışmalarına bağlı olarak gelecekte düşmesi beklenebilir. Ayrıca, günümüzde dışarıya göç verir nitelikte olan Bölge, gelecekte göç edilir duruma gelebilir. Bu dinamik etmenlerin etkisini kestirmedeki güçlükler yüzünden Bölge'nin 2005 yılı nüfusu Bölge illerinin 1980-85 dönemindeki yıllık artış hızları olduğu gibi alınarak tahmin edilmeye çalışılmıştır (Çizelge 12). Yine bugünkü kırsal ve kentsel oranları aynen korunmuştur.

ÇİZELGE 11 : GAP ALANINDA YERLEŞİME GÖRE NÜFUS VE YILLIK ARTIŞ ORANLARI (%)

	Kentsel Nüfus			Kırsal Nüfus			Toplam Nüfus		
İller	1990	1985	Artış	1980	1985	Artış	1980	1985	Artış
Adıyaman	116,986	150,991	5.24	250,609	279,737	2.22	367,595	730,728	3.22
Diyarbakır	378,578	472,055	4.51	399,572	462,450	2.97	778,150	934,505	3.73
Gaziantep	512,918	640,938	4.62	295,779	323,552	1.81	808,697	966,490	3.63
Mardin	192,085	244,000	4.90	372,882	408,069	1.82	564,967	652,069	2.91
Siirt	183,804	237,014	5.22	261,679	287,727	1.92	445,483	524,741	3.33
Ş.Urfa	305,741	401,450	5.60	296,995	393,584	5.79	602,736	795,034	5.69
Bölge	1,690,112	2,148,448	4.92	1,877,516	2,155,448	2.80	3,567,628	4,303,567	3.82

Kaynak : Yıllık artış oranları D.İ.E.Genel Nüfus Sayımı 1985 Yay.No: 1211 S.6 ANKARA 1986'dan yararlanılarak hesaplanmıştır.

ÇİZELGE 12 : GAP ALANI'NIN 2005 YILI NÜFUS TAHMİNİ

İller	Kentsel Nüfus	Payı (%)	Kırsal Nüfus	Payı (%)	Toplam Nüfus	İndeks (1985=100)
Adıyaman	284,150	35.0	527,708	65.0	811,858	188
Diyarbakır	981,470	50.5	962,034	49.5	1,943,504	208
Gaziantep	1,311,128	66.5	660,493	33.5	1,971,621	204
Mardin	432,745	37.4	724,327	62.6	1,157,072	177
Siirt	456,591	45.2	553,567	54.8	1,010,158	193
Ş.Urfa	1,215,301	50.5	1,191,235	49.5	2,406,536	303
Bölge	4,681,385	50.3	4,619,364	49.7	9,300,749	216

Çizelge 13'de Bölge işlenebilir buğday miktarı, işleme kapasitesinin üzerinde görünüyorsa da bunu ihtiyatla karşılamak gerekir. Zira, sektöre olan yatırım eğilimlerinin yüksekliği ve karataş değirmenlerince işlenecek buğday miktarı da gözönünde bulundurulduğunda, işleme kapasitesinin, Bölge işlenebilir buğday miktarının üzerinde olacağı söylenebilir. Çizelge 13'e göre sadece Gaziantep ilindeki kapasite işlenebilir buğday miktarı üzerindedir. Ancak, Adıyaman ili için de aynı durum sözkonusudur.

ÇİZELGE 13 : GAP ALANINDA UN-İRMİK SANAYİİ TARAFINDAN 2005 YILANDA İŞLENEBİLİR BUĞDAY MİKTARI

(Ton)

İller	Üretim Miktarı	Kayıplar	Tohumluk	Yemlik	Bulgurluk	İşlenebilir Buğday Mik.	İşleme Kapasitesi (Ton/Yıl)
Adıyaman	246,988	14,819	16,306	4,940	13,444	197,479	193,000
Diyarbakır	692,986	41,580	45,155	13,860	30,202	562,189	298,000
Gaziantep	352,569	21,154	24,909	7,051	26,854	272,601	1,249.485
Mardin	442,153	26,529	25,164	8,843	19,800	361,817	138,000
Siirt	168,913	10,135	10,336	3,378	16,340	128,724	91,500
Ş.Urfa	947,506	56,850	56,767	18,950	37,400	777,539	199,000
Bölge	2,851,115	171,067	178,637	57,022	144,040	2,300,349	2,168,985

Kayıplar : Üretimin % 6'sı, Tohumluk: 180 kg/ha, Yemlik: Üretimin % 2'si

Bulgurluk: Kişi başına kırsal kesimde 18, kentsel kesimdi 8 kg.

Kapasite: Halen kurulu, teşvik almış ve yapımı süren kapasiteler.

Bölge'deki makarna sanayinin ana hammaddesi olan irmiği sağlayan, sadece Gaziantep'te kurulu ve teşvik almış 463,800 ton/yıl irmik kapasitesi olup, Bölge'nin bulgur gereksinimi için gelecekte en az 500-550,000 ton işlenebilir makarnalık buğday gerekmektedir.

Gelecekteki hammadde sağlama olanakları incelenen Bölge un-irmik sanayinde, il sınırları içinden karşılanamayan hammadde miktarının, taşıma maliyetleri açısından Gaziantep'teki kuruluşların, öncelik sırasına göre Şanlıurfa, Hatay ve Adana'dan; Adıyaman'daki kuruluşların Adana'dan; Siirt'teki kuruluşların ise Diyarbakır ilinden sağlamaya yöneleceği söylenebilir. Bölge'nin Diyarbakır, Şanlıurfa ve Mardin illerindeki kuruluşlarının gereksinim duyacakları hammaddeyi kendi il sınırları içinden sağlayabilme olanağına sahip olacakları görünmektedir. Böylelikle bu illerdeki kuruluşların maliyet açısından Bölge'nin diğer illerine göre üstünlüğe sahip olacağından söz edilebilir.

Hammadde sağlama olanakları açısından değerlendirilen un-irmik sanayi, gelecekteki talep açısından da incelenmiştir. Bölge'de kırsal kesimde sanayi unu tüketimi kişi başına yaklaşık 23 kilogramdır. Bu miktar toplam 183.4 kg. dolayında olan kişi başına yıllık un tüketiminin ancak % 12.5'dir (Çizelge 5). Sulu tarıma geçilmesiyle birlikte geçimlik üretimden, pazara dönük üretime yönelineceğinden, üretimden aile tüketimine ayrılan miktarın azalacağı beklenebilir. Gelecekte kırsal kesimin sanayi ununa olan talebi yükselecektir. Kırsal kesimde kişi başına yıllık sanayi unu tüketimi 75 kilogram, kentsel kesimde ise 130 kilogram olacağı varsayımıyla Çizelge 12'deki 2005 yılı nüfus tahminleri yardımıyla bulunan sanayi unu talebi Çizelge 14'de verilmiştir.

ÇİZELGE 14 : GAP BÖLGESİNDE 2005 YILI SANAYİ UNU TAHMİNİ

(Ton)

İller	Kentsel Kesim Talebi	Kırsal Kesim Talebi	Toplam Sanayi Unu Talebi	Buğday Eşdeğer	İşleme Kapasitesi (Ton/yıl Buğ)
Adıyaman	36,940	39,578	76,518	102,024	193,000
Diyarbakır	127,591	72,153	199,744	266,325	298,000
Gaziantep	170,447	49,537	219,984	293,312	864,885
Mardin	56,257	54,325	110,582	147,443	138,000
Siirt	59,357	41,518	100,875	134,500	91,500
Ş.Urfa	157,989	89,343	247,332	329,776	199,000
Bölge	608,581	346,454	955,035	1,273,380	1,784,385

Bölge'nin 2005 yılındaki toplam sanayi unu talebinin 955,035 ton olacağı tahmin edilmektedir. Bunun, halen üretilen unun büyük bölümünü oluşturan % 75 randımanlı un olduğu varsayımıyla, bulunan buğday eşdeğeri 1,273,380'tondur. Bu talebin Bölge'deki kuruluşlarca karşılanması halinde, 1988 yılında % 29 olan kapasite kullanım oranı % 70'lere çıkabilecektir. Bölge dışındaki kimi illerden gelen un talebinin, Bölge'nin un talebi üzerindeki kapasitelerden sağlanabileceği de düşünülürse % 80'nin üzerinde bir kapasite kullanımının olanaklı olduğu söylenebilir. Bölge'de, Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep illerinde, talebin üzerinde bir kapasite sözkonusuyken, Bölge'nin diğer illerinde bir kapasite açığı vardır. Ancak, bu açık, Adıyaman, Diyarbakır ve Gaziantep illerindeki fazla kapasiteler tarafından kolayca kapatılabilir niteliktedir.

2005 yılına kadar kendine yeter durumda olan un-irmik sektöründe, nüfusa paralel artan talebe bağlı olarak, kapasite kullanım oranı artabilecektir. Ancak, sektöre yapılan her yeni yatırım, üretime başlamasıyla bu oranı düşürecektir.

Genel kanı bu bulgunun tersi yönündedir. GAP'la birlikte, tarımsal üretimdeki artışın etkisiyle tarıma dayalı sanayi, özellikle gıda sanayi, çekici bir yatırım alanı olarak değerlendirilmekte ve yatırım önerilmektedir. Örneğin, Desiyab tarafından yapılan Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde uygun yatırım alanlarını saptamayı amaçlayan bir çalışmada, un-irmik, makarna sanayi, bölgesel olanaklar ve hazırlıklar derecesine göre kolaylıkla girişilebilecek yatırım alanları arasında gösterilmektedir (DESİYAB 1984). Yine GAP'la ilgili olarak 1987'de Şanlıurfa'da yapılmış bir sempozyumda sunulan bir bildiride, Ortadoğu Ülkeleri'nin Türkiye'den satın aldıkları ürünlerden olan tahıl ve ürünlerin ihracatının GAP'la birlikte daha da canlanacağı ileri sürülerek, makarna, un-irmik bisküvi fabrikaları, önerilen gıda sanayi yatırımları arasında sayılmıştır(BALKIR 1988).

DPT'nin Nippon Koei Co Ltd. ve Yüksel Proje A.Ş. ortak girişimine hazırlatılan GAP Master Planı'nda da hammadde sağlanması, işgücü gereksinimi ve gerekli beceri düzeyi, sermaye gereksinimi, pazar şansı ve enerji, su ve atık su arıtımı gereksinimi gibi kriterlere göre GAP Bölgesi'nde yatırım için gelecek vaadeden sanayi sıralamasında, buğday unu alt sektörü ilk, makarna alt sektörü ise üçüncü sırada yer almıştır (DPT 1989, c.).

Bölge'de makarna sektöründe kurulu bulunan 114,000 ton/yıl kapasiteye ek olarak Ocak 1988'den Ağustos 1989'a kadar hepsi Gaziantep ilinde olmak üzere 6 yatırıma DPT'ce teşvik belgesi verilmiştir. Bu yatırımların yaratacağı üretim kapasitesi 127,100 ton/yıl makarnadır. Yatırım eğiliminin yüksek olduğu sektörde, Bölge'de yakın gelecekte 250,000' i aşan bir üretim kapasitesine ulaşılması beklenebilir. Bu kapasitenin % 80'inin kullanılması halinde, gereken makarnalık buğday miktarı yaklaşık 325,000 ton dolayındadır. Halen kurulu bulunan kapasiteler için bile hammaddeyi Bölge'den sağlayamama önemli sayılabilecek bir sorundur. Bölge'de incelenen kırsal kesim hanelerinde kişi başına yıllık makarna tüketimi 5.2 kg bulunmuştur. İyimser bir tahminle kişi başına 2000 yılında 10 kg olacağı varsayımıyla Bölge'nin makarna talebinin 93,000 ton dolayında olacağı hesaplanmıştır. Halen kurulu kapasite bile bunun oldukça üzerindedir. Hammaddeyi Bölge'den sağlama konusunda olduğu gibi talep açısından da makarna sektörü ciddi güçlüklerle karşı karşıyadır.

1989 yılı itibariyle Bölge'de 5'i özel, 5'i de kamu sektörüne ait toplam 10 yem fabrikası üretimde bulunmaktadır. Bunların toplam karma yem üretim kapasitesi 100 ton/saattir. Son yıllarda Bölge'de önemli gelişmeler gösteren yem sanayi, bu gelişme hızını sürdürme eğilimindedir. DPT Teşvik ve Uygulama Dairesi Siirt, Şanlıurfa ve Gaziantep illerinde üç yeni yatırımla, Gaziantep'teki bir yem fabrikasının modernizasyon yatırımı ile birlikte 70,000 ton /yıllık bir karma yem üretim kapasitesine son bir buçuk yıl içinde yatırım teşvik belgesi vermiştir. Gaziantep ilinde bir fabrikada üretim kapasitesini iki katına çıkaracak biçimde yapımı bitmek üzere olan bir tevsi yatırımı saptanmıştır. Böylelikle, yakın bir gelecekte Bölge'de karma yem üretim kapasitesi 350,000 ton/yıla ulaşacaktır. Bu kapasite yılda 300 gün ve günde 8 saat temel alınarak hesaplanan kapasitedir. Bölge'de incelenen kuruluşlarda yılda 315 gün ve günde 20 saat çalışabileceği saptanan sektörde kurulu ve teşvik almış kapasitelerle yılda yaklaşık 880-900,000 ton karma yem üretebilme potansiyeli vardır.

Sulama projelerinin gerçekleşmesiyle, tahıl işleme sanayi içinde hammaddeyi Bölge'den sağlama konusunda en şanslı sektör olarak yem sanayi gözükmektedir. Halen hammadde olarak kullanılan mısırın tamamı Çukurova'dan sağlanmaktadır. Bölge'de ağırlıklı olarak mera, anız ve nadas otlatmaya dayalı olarak yapılan hayvancılığın, sulamayla birlikte otlatma alanlarının daralmasına bağlı olarak gerileyeceği sanılmaktadır. Buna karşın, hayvan beslemede de önemli değişiklikler beklenmelidir. Otlatma olanağının daralmasıyla hayvan beslemede karma yeme dayalı beslemenin önem kazanacağı açıktır.

VII. SONUÇ ve ÖNERİLER

GAP yatırımlarının tamamlanmasıyla Bölge'de tarımsal yapı ve üretimde önemli değişmeler beklenmektir. Bölge'de beklenen değişiklikler sadece tarımsal yapı ve üretimle sınırlı kalmayacak, bu alandaki değişiklikler sosyal ve ekonomik pek çok alanda önemli değişikliklere yol açacaktır. Tarım ve tarıma dayalı sanayi arasında karşılıklı olarak belirleyici ve etkileyici anlamda oldukça karmaşık bir etkileşimin olması nedeniyle, en önemli değişikliklerden biri de tarıma dayalı sanayide beklenmelidir. Tarıma dayalı sanayi içinde önemli bir yere sahip olan gıda sanayi, ilgili çevrelerdeki genel kanıya göre Bölge'de önemli yatırım potansiyeline sahip, hızla gelişecek ümit var bir sektör olarak değerlendirilmektedir.

Bölge'de halen önemli büyüklükte tahıl işleme sanayi kapasiteleri kuruludur. Kapasite kullanım oranı düşük olan sektörde talep yetersizliği kapasitenin tam kullanılamamasında en etkili etmendir. Sektörün gereksinim duyduğu hammaddeyi zamanında kolayca, arzulanan nitelik ve nicelikte bulamaması, sektörün diğer önemli sorunudur. Sektör bu sorunlarına rağmen, Bölge'de yatırım eğilimi oldukça güçlü olan bir sektördür.

Bölge'de tahıl işleme sanayi kapsamı içindeki alt sektörlerden un-irmik, makarna ve yem sanayinde halen kurulu ve teşvik almış yatırımlarla sağlanacak kapasitelere ek olarak yeni yatırımlarla yaratılacak kapasitelere ciddi bir şekilde gereksinim duyulmayacağı öne sürülebilir.

Sulama yatırımlarının tamamlanmasıyla, Bölge'deki tahıl ekilişleri bugünkü ekilişlere oranla azalmasına karşılık verimlerdeki artışlar nedeniyle, üretimde artışlar tahmin edilmektedir. Mısır ve çeltikte hem ekiliş alanlarından hem de verimlerdeki artışlardan kaynaklanan önemli üretim artışları beklenmektedir. Çeltiğin gelecekte Bölge'de beklenen üretim miktarı, sadece Diyarbakır'da bulunan Bölge çeltik işleme kapasitelerinin oldukça üzerinde olacaktır. Bu yüzden, Bölge'de kurulu kapasiteye ek olarak yılda 70-120,000 dolayında çeltik işleme kapasitesine gereksinim duyulacaktır. Çeltik işleme sektörü kapasite açığı duyulan yatırım yapılabilir bir alan olarak gözükmektedir.

Tahıl işleme sanayi içinde mısırdan nişasta üreten kuruluşlar, hammaddeyi Bölge'den sağlama konusunda, üstün durumda olan bir diğer sektörde yer almaktadır. GAP'ın bu sektöre sağlayacağı hammadde olanakları yüzünden yatırımlar için çekici bir sektör olarak kabul edilebilir. Ancak, sektörün yeterli talep bulacağı kuşkuludur. Büyük oranda tekstil ve kağıt sanayide hammadde olarak kullanılan nişastanın beslenmede kullanılan oranı oldukça düşüktür. Bu yüzden sektörün Bölge'de gelişmesi tekstil sektörünün talebine, dolayısıyla tekstil sektörünün Bölge'de gelişmesine bağlıdır.

TMO'nun Bölge'de yapımı süren depolarla birlikte yakın bir gelecekte depolama kapasitesi yaklaşık 480,000 tona ulaşacaktır. Bu kapasitelere ek olarak, Diyarbakır'da 15,000 ton, Mardin'de 35,000 ton, Şanlıurfa'da 10,000 ton, Gaziantep'te 37,500 ton, Adıyaman'da 15,000 ton olmak üzere Bölge'de toplam 112,500 tonluk depolama tesisleri yapılması halinde, TMO'nun alım etkinliği artacak, Bölge tahıl üretiminin yaklaşık % 18-20'sini satın alabilecek kapasiteye ulaşabilecektir.

Bölge'de, önemli artışların beklendiği mısır üretiminin geliştirilmesinde kurutma ve depolama sorunlarının çözümüne yönelik alınacak önlemlerin katkıları büyük olacaktır. Özellikle, sulamaların ilk yıllarında TMO etkin bir şekilde mısır alımı yapmalıdır. Bu yüzden TMO'nun Bölge'de en az 30-40,000 tonluk mısır alımına uygun kara tahıl silosu olarak adlandırılan mısır kurutma tesislerine sahip olması gerekmektedir. Bölge'de TMO'nun dışında da özel girişim ve çiftçiler tarafından gerçekleştirilecek mısır kurutma tesis ve silolarına gereksinim duyulacaktır.

Araştırma bulguları ışığında, Bölge'de tahıl işleme sanayinin geleceğe yönelik iyileştirilmesi konusunda aşağıdaki öneriler katkıda bulunabilir:

1. Önemli atıl kapasitelerin bulunduğu ve gelecekte hammaddeyi Bölge'den sağlama ve talep açısından Bölge gereksinimlerine yeter durumda olan un-irmik, makarna ve yem sanayi sektörlerinde yeni yatırımların teşvikinden vazgeçilmelidir. Bu önlem, yetersiz kaynaklarla kalkınma çabasını sanayileşmeye bağlayan Ülkemiz'de kaynakların etkin kullanımı açısından özellikle önemli görülmektedir.

2. Bölge'de kurulu bulunan ve teşvik almış yatırımlarla birlikte Bölge makarna sektörünün gereksinim duyacağı işlenebilir durum buğdayı 300-350,000 ton dolayındadır. Buna gelecekteki bulgur tüketimi için gerekli miktar da eklendiğinde bu miktar 500-550,000 tonu bulmaktadır. Bu gereksinimin sağlanması için, verim açısından ekmeklik buğdaylarla yarışamayan makarnalık buğdayların üretimi, makarnalık buğdaylar lehine yeterli düzeyde oluşturulacak fiyat farkı ile özendirilmelidir.

3. Un-irmik ve makarna sanayinde kapasite kullanımını arttırmada, Bölge'ye yakın bir pazar olan Ortadoğu Ülkeleri'ne dışsatım olanakları araştırılıp değerlendirilmeli, bu sektörlerin ürünlerinin dışsatımı teşvik edilmelidir.

4. Kuruluşlarda pazarlama organizasyonu ve etkinliğinin yetersiz olduğu saptanmıştır. İlgili kuruluşlar bu yönlerini güçlendirip etkinliklerini artırmalıdır.

5. Tahıl üretiminin Bölge'de gelişmesi için, özellikle Bölge ürün deseni içinde yeni bir ürün olarak yer alacak mısır üretiminin gelişmesi için, TMO alımlarını etkin bir şekilde sürdürmelidir.

6. Bölge'de gelecekte güçlü bir şekilde gereksinim duyulacak çeltik işleme ve mısır kurutma ile depolama tesisleri için yapılacak yatırımlar özendirilmelidir.

7. Yem sanayindeki atıl kapasitelerden yararlanabilmek için, karma yem talebi yüksek olan entansif hayvancılık desteklenmelidir.

8. Sulama projelerinin tamamlanmasıyla kimi ürünlerde aşırı bir üretim, kimi ürünlerde ise yetersizliklerin yaşanmaması için Bölge ve Yurtiçi talep, tarıma dayalı sanayinin hammadde gereksinimi ve dışsatım hedeflerine uygun bir üretim deseninin gerçekleştirilmesinde tarımsal üretim planlaması, üretim politikasının etkili bir aracı olarak kullanılmalıdır.

VIII. KAYNAKLAR

1. ANONİM, 1989 a. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Koruma ve Kontrol Genel Müdürlüğü Dosyaları. Ankara.
1989 b. Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, Tarım İl Müdürlükleri Dosyaları. Adıyaman, Diyarbakır, Gaziantep, Mardin, Siirt, Şanlıurfa illeri. 1989 c. Toprak Mahsulleri Ofisi Diyarbakır ve İskenderun Bölge Müdürlükleri Dosyaları.

2. BALKIR,C. , 1988.GAP Alanı Sanayiinin Dışa Açılması. GAP 1.Urfa Harran Kalkınma Sempozyumu Bildirileri. TZDK Yay. No:49 Ankara, S.565-568.

3. D.İ.E., 1986 Genel Nüfus Sayımı 1985. Yay. No: 1211 Ankara.

4. D.S.İ., 1988 a. Güneydoğu Anadolu Projesi Tarımsal Durumu.DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası Ankara.
1988 b.1987 Yılı Sulama Sonuçları Değerlendirme Raporu.DSİ Basım ve Foto-Film İşletme Müdürlüğü Matbaası Ankara.

5. DESİYAB, 1984. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Uygun Yatırım Alanları Araştırması.APG: YUYAA/8 Ankara.

6. D.P.T., 1989 a.Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1989 Yılı Programı Ankara.

7. D.P.T.,1989 c. GAP Master Plan Nihai Raporu. 4.Cilt Ankara.

8. KÖKSAL,O.,1977. Türkiye'de Beslenme. Aydın Matbaası Ankara.

9. KÜN,E.,1978. Sıcak İklim Tahılları. A.Ü. Ziraat Fakültesi Ders Kitabı. Yay. No : 680 Ankara.

10. 1983 SERİN İklim Tahılları. A.Ü. Ziraat Fakültesi Ders Kitabı. Yay. No : 875 Ankara.

11. KÜN,E.,H.H. GEÇİT,M. ÖZGEN, C.Y. ÇİFTÇİ, H.Y. EMEKLİER, 1986. Tahıl ve Baklagil Tarımının Geliştirilmesi. GAP Tarımsal Kalkınma Sempozyumu Bildirileri. A.Ü. Basımevi Ankara,S.109-141.

12. SÜMER,M.,T. ARDAN, 1975.Un Sanayii Araştırması. Türkiye Sınai Kalkınma Bankası (TSKB) Yay. No : 2 İstanbul.

13. T.S.K.B.,1989.İmalat Sanyiniinin Seçilmiş Sektörlerinde 1988 Sonuçları ve 1989 Beklentileri. TSKB.Sektör İzleme ve Araştırma Müdürlüğü Yayınlanmamış Rapor İstanbul.

SANAYİ KURULUŞ YER SEÇİMİ VE SANAYİ TÜRLERİ

Turgut ATALAY
Başkan
Diyarbakır Belediyesi

Öncelikle şunu belirtmek isterim ki, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin düzenlediği, "Gap ve Sanayi Sempozyumu", GAP 'ın salt bir kısım alanların sulanması ve hidroelektrik projeleri şeklinde sadece tarımsal bir proje olarak gören ve gösterenlerin haklı olmadıklarını ortaya koymakla kalmamış, aynı zamanda, GAP'ın topyekün bir bölge kalkınması ve strüktür değişim projesi olduğunun da kanıt ve göstergesi olması bakımından önemli bir toplantı olmuştur. Bu nedenle, sempozyumu düzenleyen GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na teşekkürlerimi sunuyorum.

Benim sunmaya çalışacağım tebliğin konusu; "Sanayi Kuruluş Yer Seçimi ve Sanayi Türleri". Konunun uzmanı olmayan, sadece kısa bir süreden beri yerel kent yöneticiliği yapmaya çalışan bir kişi olarak, sunuşta yapabileceğim hataları, hoşgöreceğinizi umar, sunuşun hiçbir iddia taşımayan kişisel görüşler olarak değerlendirilmesi gerektiğini belirtmek isterim. Bu tebliğin amacı, somut komprime formüller önermek yerine, doğruyu aramak ve bulmak için oluşturulmaya çalışılan düşünme ve tartışma ortamına iddiasız katkı vermektir.

GAP'ın başlıca amacı Türkiye'nin ve onunla birlikte Güneydoğu Anadolu'nun ekonomik ve toplumsal gelişmesini sağlamak ve bölgelerarası gelir ve kalkınma dengesizliklerini azaltmaktır. Böylesi çok yönlü ve amaçlı bir Proje'de eşgüdüm çok önemli ve gereklidir. Ülkemiz'de daha önce uygulanan, benzeri bir kısım projedeki bu ciddi noksanlığı, GAP'ın Devlet Bakanlığı'na bağlı olarak işlev yapan GAP Bölge Kalkınma İdaresi, büyük bir beceri ve heyecanla kapatma gayretindedir. GAP, Bölge'nin ve Bölge'deki tüm sektör ve yaşamsal alanların ve mekanların bir bütün olarak planlanması için önemli bir fırsat sağlamaktadır. İşte bu fırsat ve gerek, merkezi genel planın yanısıra onunla çatışmayan fakat bütünlük arzeden "Bölgesel Kalkınma Planı"nı açıkça zorunlu kılmaktadır. Bu plan demokratik rejimle çatışmamalı , uyarıcı ve yönlendirici olmalıdır.

Bu anlayış çerçevesinde, GAP Bölge Kalkınma İdaresi, değişik sektörler ve kurumlar arasındaki iş bölümünü ve işbirliğini sağlama bakımından önemli yükümlülükler altındadır.

Görevi ve işlevi bu kadar ağır olan İdare'yi, gerekli her türlü donatımla teçhiz etmek, finans sağlamak ve güvenmek Proje'nin başarısının ilk ve ön koşuludur demek, abartı olmazsa gerek.

GAP Master Planı'nda, "Sınai Kalkınma Hedefleri" şöyle saptanmıştır.

1. GAP Bölgesi'nin ekonomik kalkınmasında itici bir güç rolü oynamak.

2. Eğitim-öğretim ve teknolojik gelişme için bir talep yaratmak.

3. Bütün bunlarla, GAP Bölgesi'nin imajını, toplumsal refahını ve halkın motivasyonunu geliştirmek.

4. Yüksek gelirli istihdam olanaklarını genişleterek, bölgelerarası gelir eşitsizliklerinin giderilmesine katkıda bulunmak.

5. İhracatın teşviki ve döviz gelir ve tasarruflarının arttırılması konusundaki ulusal amaçlara katkı sağlamak.

6. Ve yine Master Plan'da, GAP Bölgesi için temel kalkınma senaryosu, Bölge'yi "Tarıma Dayalı İhracat Bölgesi" haline getirmektir" denilmektedir. Burada, tarıma dayalı ihracat derken sadece tarımsal ürünlerin ihracının kastedilmediğini, tarımsal ürünlerin yanısıra tarıma dayalı ürünlerin de kapsamda olduğunu kabul etmek lazımdır. Nitekim, tarımsal kalkınma hedefleri arasında , tarımsal sanayilere yeterli girdiyi sağlamak ve ihraç edilebilir ürünlerin üretilmesine katkıda bulunmak belirlenmiştir. Ama, bütün bunlara karşın Master Plan'ın Proje'nin hedeflerini ortaya koymada, Proje'ye haksızlık yaptığını ileri sürmek umarım sizlere abartılı bir niteleme gibi gelmez.

Sanayide yer seçimi konusuna, sanayi türleri ile girmek sanırım stratejik bakımdan daha doğru olacaktır.

Bu anlamda, Master Plan, Bölge'nin birçok tüketim maddeleri ve inşaat malzemeleri bakımından yeterli durumda olduğunu, bu sanayilerin ancak Bölge'nin ekonomik gelişmesi sağlandıktan sonra geliştirilebileceğini belirttikten sonra, Gaziantep dışındaki daha az gelişmiş diğer illerin her birinde, en azından bir tane stratejik önemde sanayi kurmayı önermektedir. Buna göre; illere göre öngörülen stratejik önemdeki sanayiler şöyle saptanmıştır:

Adıyaman için turizmle ilişkili sanayiler,
Diyarbakır için yemeklik yağlar, hayvan yemi sanayileri,
Mardin için irmik-makarna, çırçır ve meyva işleme sanayileri
Siirt için et işleme ve deri sanayileri
Şanlıurfa için tekstil-giyim eşyası-yemeklik yağ ve hayvan yemi sanayileri.

Batman ve Şırnak'ın sonradan il olması sebebiyle planda yer almıyorsada iki il içinde, Siirt'in konumunun yanısıra asfaltik maden sanayini ilave etmek, plan mantığının uzantısı olarak mümkündür, sanıyorum.

GAP Bölgesi'nde, yeni oluşturulabilecek ya da büyük ölçüde geliştirilebilecek Master Plan'a göre kurulması muhtemel imalat sanayiler şu şekilde belirlenmiştir (stratejik ve ümitvar sanayiler).

* Buğday'la ilişkili sanayi	:	Buğday unu, makarna-irmik, hazır şehriye.
* Pamukla ilişkili sanayi	:	Çırçır, pamuk ipliği, yünlü ve pamuklu dokumalar, giyim.
* Yemeklik yağ sanayi	:	Ham ve rafine yemeklik yağlar, hayvan yemi.
* Hayvansal ürünler sanayi	:	Hayvan kesimi, postlar, deriler, et ve süt mamülleri, deri ürünleri.
* İnşaat malzemeleri sanayi	:	Beton bloklar, kiremit ve tuğla, su boruları.
* Diğer sanayiler	:	Basım ve yayın, ambalaj malzemeleri, ambalajlama.

Master Plan'dan farklı olarak GAP Bölgesi'nde kurulabilecek sanayi türlerini şöyle sıralamak mümkündür, diye düşünüyorum:

Tarımsal Ürünler Sanayi

* Buğday unu
* Makarna-irmik
* Çırçır
* Pamuk ipliği-merserize ipliği
* Bitkisel rafine yemelik yağlar
* Tütün işleme
* Meyve ve sebze işleme ve konserve

Hayvansal Ürünler Sanayi

* Kesimhane-et işleme
* Tabaklama
* Deri mamülleri-ayakkabı
* Süt işleme
* Süt ürünleri
* Yün ve yapağı
* Balık işleme ve su ürünleri

İnşaat Malzemeleri Sanayi

* Seton bloklar-beton mamüller (Boru)
* Toprak sanayi tuğla-kiremit
* Dikenli tel-ince tel

Maden Sanayi

* Çimento
* Bakır ürünleri
* Seramik

Petro-Kimya Sanayi

* Petrol rafineri
* Tarımsal mücadele ilaçları
* PVC boru
* Gübre-yem sanayi
* Plastik sanayi

Tarımsal Mekanizasyon Sanayi

* Tarım alet ve makinaları
* Su pompaları
* Tribünler
* Su tesisatı alet ve cihazları

Ambalaj Sanayi

* Paketleme
* Şişeleme
* Jüt çuval

Dokuma Sanayi

* Pamuklu dokuma-tekstil
* Yünlü dokuma
* Konfeksiyon-hazır giyim
* Halı dokuma

GAP Bölgesi'nde kurulabilecek sanayi türleri özellikleri için şunları önerebiliriz;

1. Bölge'de, tarıma ve hayvancılığa dayalı sanayi geliştirilebilir.
2. Tarımı ve hayvancılığı destekleyen sanayi (tarım alet ve makinaları-gübre ve yem sanayileri gibi)
3. Mevcut sanayilere girdi olacak diğer maddeler sanayi
4. Bölge'de kaynağı bulunan maden ve petrol sanayi
5. İhracata dönük sanayi türleri seçilebilir.
6. İstihdamı ön planda tutan emek yoğun sanayi türleri ihmal edilmemelidir.

Bölge'de kurulacak sanayinin yer seçiminde, sanayi türlerinin etkisi büyük olacaktır. Bir sanayi türü için gerekli olan hammadde nerede ise, illa o sanayinin oraya kurulması şart değilse de genelde bir kolaylık sağlayan faktör olduğunu kabul etmek gerekmektedir.

GAP Bölgesi'nde, kurulacak sanayiler için kuruluş yer seçimi, Bölge'nin henüz sanayileşmekte veya sanayileşecek olması nedeniyle çok önemlidir.

Tek tek işletme (firma) bazında ele alındığında, yapılacak yatırım için en elverişli koşulların sağlandığı yer, uygun yerdir. Ancak, bir firma için uygun yer, her zaman ulusal ekonomi için ve yakınında veya içinde bulunduğu çevre veya bölge için uygun olmayabilir. Bir zamanlar Ülkemiz'de bir slogan vardı "Her İle Bir Fabrika Politikası", şimdi de "Her Yerleşime Bir Organize Sanayi Sitesi Veya Bölgesi" kavramına dönüşmüştür. Bu iki kavram arasında çok fark varsa da ikinciyi birincinin uzantısı olarak isteyen ve ifade eden çok kimse vardır.

Türü ve yeri doğru seçilmeyen sanayi hem ulusal ekonomi açısından hem de firma bazında kár ve yarar yerine, değişik zararlara sebebiyet verebilir.

O halde, sanayide kuruluş yeri seçimi neden önemlidir? sorusunu yanıtlamak gerekmektedir:

1. Bir kere kurulan sanayinin sonradan yerini değiştirmek çok pahalı ve dolayısıyla güçtür.

2. Özellikle kalkınmada gecikmiş ve kaynakları çok sınırlı ekonomiler için tesis ve kuruluş masrafları, maliyet açısından ekonomikliği gerektirmektedir; sanayinin gerektirdiği altyapı maliyetlerini gereksiz yere artırıcı etki yaratmamalıdır.

3. İşletmecilik maliyetlerini en asgari tutmalıdır. Pazarlaması kolay, sunumu rahat ve ucuz olmalıdır.

4. Sanayi, kendinden önceki sektör tarım (özellikle tarıma dayalı sanayi için) ile ve kendinden sonraki sektör ticaretle rahat bütünleşebilmelidir.

5. Diğer amaç ve hedeflerle çatışmamalıdır. Örneğin, tarımı, kentsel yaşamı ve kültürel varlıkları olumsuz etkilememelidir .

6. İnsan ve toplum sağlığını etkileyen hava ve çevre kirliliği gibi sonuçların doğmasında büyük olumsuzluklar taşımamalıdır.

İşte bütün bu açılardan sanayi kuruluşlarının çok dağınık olmasının mahsurları vardır.

Kuruluş yerinin seçiminde etkili olan faktörleri başlıca şöyle sıralamak mümkündür.

1. Önce elverişli yer, yani altyapısı olan yer. Kanalizasyon, su, elektrik, ucuz arsa temini.

2. Hammadde üretim yerlerine yakınlık.

3. Pazar'a kolay ulaşma.

4. Bütün bunlar için ulaşım, kara, hava, deniz ve demiryolu.

Teşvik edici ve caydırıcı politikalarla kent bazında hangi sanayinin nereye kurulması uygunsa, o tercihi sağlamak çok önemlidir. Bunun için çok ayrıntılı hazırlanmış teşvik tedbirleri gereklidir.

GAP'DA BÖLGESEL KALKINMADA ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ KRİTERLERİNİN SAPTANMASI

Y.Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN
Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi

GİRİŞ

GAP, Bölge ve Türkiye açısından önemli bir kalkınma projesidir ve Ülke düzeyinde, sosyo-ekonomik gelişmede, bölgelerarası eşitsizliklerin giderilmesini sağlaması açısından, geleceğe yönelik önemli bir yatırımdır. Bu yatırımın temelinin, tarım ve tarıma dayalı endüstri işlevleri olması, günümüzde aşırı nüfus artışına sahip olan Bölge'nin , kentleşmiş merkezlere göç vermesiyle oluşturduğu sorunlar için çözüm olurken, Bölgesel kalkınmayı da getirecektir.

Bölgesel kalkınmada, endüstriyel gelişmenin, beraberinde çevre sorunlarını getireceği de yadsınamaz. Çevre sorunları, genel olarak ekolojik dengenin bozulmasını oluşturacağından endüstrileşmenin planlama yöntemine dayalı olmaması, gelecekte GAP öncesi mevcut durumun yeniden oluşmasını kaçınılmaz kılmaktadır. Çünkü, GAP tarıma dayalı kalkınma olgusunu getirdiğinden su, toprak ve hava üçlüsünün etkinliğindeki bir kullanımı öngörmektedir, bu nedenle planlama önem kazanmaktadır.

Yukarıda açıklanan GAP'da bölgesel kalkınmada endüstriyel gelişmenin sonucu oluşacak olumsuzlukların, planlama yöntemiyle endüstriyel yer seçimi kriterleri doğrultusunda ele alınmasıyla;

* Çevre tahribatı,
* Kentsel yerleşme alanı ile tarım alanı ilişkisi,
* Tarım ürünleri ve tarıma dayalı endüstriyel ürünlerin pazarlanması ile nakliyesi,

sorunlarının çözümlenmesini teşkil etmektedir.

Bu oluşum genelde endüstri yer seçimi kriterlerinin iyi saptanması ile olanaklıdır. Bunun için endüstri türleri, Bölge'deki yer seçiminin dengeli ve çevre tahribatı oluşturmayacak bir şekilde yapılması, temel hedefleri oluşturmaktadır.

II. PLANLAMANIN BÖLGESEL KALKINMAYA ETKİSİ

Cumhuriyet döneminde ve giderek planlı dönemde, Türkiye'nin temel kalkınma tercihi endüstrileşme yönünde yapıldığından, uygulanan politikalar da genellikle bu amaca yönelik geliştirilmiştir. Endüstrileşme sürecinin ilk aşamalarında uygulanan politikalar tamamıyla endüstri üretiminin artırılması yönünde olmuş, yer seçiminin etkileri hemen hemen hiç dikkate alınmamıştır. Sonuçta, çevre kirliliği gibi günümüzde sorun oluşturan

yatırımlar yapılırken endüstri, Ülke düzeyinde düzensiz ve dengesiz bir dağılım göstermiştir. Ayrıca, yer seçiminin planlı bir şekilde oluşturulmaması yüzünden kapasite altı çalışan ve hatta kapanmak zorunda kalan endüstriler bile görülmüştür. Günümüzde ise endüstrileşmenin çevre sağlığı açısından bazı olumsuz gelişmeleri beraberinde getirdiği bugün herkesce kabul edilen bir gerçek olmakla beraber, bu olumsuzlukların minimuma indirilmesi ve endüstrileşmenin sosyal maliyetinin azaltılması, yer seçiminin doğru yapılmasına dayanmaktadır.

Ayrıca, endüstrinin Ülke düzeyinde yaygınlaştırılması ve istihdam amacına hizmet etmesi gibi bir sosyal politikanın temeli de, yer seçimi kriterlerine bağlıdır. Yer seçimi kriterlerindeki bir diğer önemli nokta ekonomik maliyettir. Bu nedenle, endüstri kuruluşu ve üretim kapasitelerinin yanısıra, üretim verimliliği açısından da yer seçiminin önemi açık olduğuna göre, bu özellik de ekonomik maliyeti artıran ya da azaltan bir öğe olarak dikkate alınmalıdır.

III. BÖLGESEL KALKINMADA TARIMSAL ÜRÜNE DAYALI ENDÜSTRİYEL GELİŞME

Planlamada GAP Bölgesi, Ulusal üretimde yüksek payı olan bazı tarımsal ürünlerin önde gelen üretim alanlarından biridir. Bu gelişme alanı, hem mevcut koşullar hem de gelecekteki olanaklar açısından son derece zengin çeşitliliğe sahiptir. Mevcut yapısında Bölge'de, endüstrileşmenin yoğunlaşma olgusu eğilim göstermektedir. Bu gelişme alanının özelliklerini yansıtan tipik endüstriler tütün, içki, tekstil ve hayvan yemi üretimi ile, Diyarbakır un fabrikalarıdır. Bu gözlem ve tesbitler gösteriyor ki GAP'da bölgesel kalkınmada tarımsal ürüne dayalı endüstriyel gelişme ön plandadır.

Tarımsal üretimin temel öğesi su ve toprak olduğundan, bölgesel kalkınmada bu kaynakların geliştirilmesi amacına yönelik olan GAP, Bölge'nin ekonomik ve sosyal hayatını büyük ölçüde etkileyici nitelikte ve beraberinde birçok sektörü geliştirmeyi zorlayıcı karakterde olması ile tarımsal ürüne dayalı entegre bir endüstriyel gelişmedir.

Tarımsal üretimdeki ürün artışını sağlayan kuru tarımdan sulu tarıma geçiş, tarıma dayalı endüstriyel gelişmenin bir göstergesi olmaktadır. Bu özelliğin ise toplam 2,699,237 hektarlık sulanabilir arazinin yaklaşık 1,5 milyon hektarının da 2010 yılında sulamaya girmesiyle , tarımsal ürüne dayalı endüstriyel gelişmenin 20 yıllık süreç içinde artarak gerçekleşmesi bölgesel gelişmenin bir göstergesi olarak görülmektedir.

Tarıma dayalı endüstriyel gelişmede endüstrinin;

* Türü,
* Kapasitesi,
* Ürün İlişkisi,

Yer seçiminde önemli bir etken olarak ele alınıp saptanmasıyla bölgesel kalkınmanın planlama yöntemiyle oluşturulması sağlanmış olmaktadır.

IV. BÖLGESEL KALKINMADAKİ ENDÜSTRİYEL GELİŞMENİN ÇEVREYE ETKİSİNİN DEĞERLENDİRMESİ

GAP ile hedeflenen bölgesel kalkınmadaki niteliğin, tarım-endüstri olması ana koşuldur. Dolayısıyla, giriş bölümünde de vurgulandığı gibi endüstriyel gelişme çevreye çok yönlü etki edecek bir araçtır. GAP ile oluşturulan planlama kararlarına ekolojist görüşlerin de yer verilmesini öngören çevreye etki değerlendirmesi, sözkonusu projelerin uygulanmasıyla beraberinde getireceği muhtemel dış etkilerin değerlendirmeye tabi tutulması zorunludur. Dolayısıyla, endüstriyel yer seçimi kriterleri saptanırken öncelikle aşağıdaki tipik yedi etap irdelenmelidir;

1. Öngörülen tesis, proje veya alternatiflerin tanıtılması,

2. Bunların uygulanması halinde çevrede olması muhtemel değişikliklerin tahmini,

3. Kamuoyunun konuya ilgi derecesinin tesbit edilmesi,

4. Çevre üzerinde olabilecek değişikliklerin ölçülmesinde kullanılacak kriterlerin ve ağırlıkların belirlenmesi,

5. Önceden tahmin edilen muhtemel çevre değişikliklerinin öneminin tesbit edilmesi,

6. Öngörülen tesisin veya alternatifin kabulü veya reddi hakkında görüş bildirilmesi,

7. Tesisin kurulmasından sonra yapılması gerekli kontroller hakkında tekliflerde bulunulması,

şekliyle öngörülen çevreye etki değerlendirmesi, GAP Bölgesi'nde, kalkınmadaki endüstriyel yer seçiminin ön verilerini oluşturmaktadır. Buna göre tesisin proje türü, çevrede oluşturacağı değişiklikler ile tesisin kurulmasına yönelik ana kararlar alınmaktadır.

V. ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ KRİTERLERİNİN SAPTANMASI

Endüstri yer seçiminde genel olarak iki sorun önceliklidir. Bunlardan birincisi endüstride maliyet-fayda (cost-benefit) analizi , ikincisi ise proje ile elde edilen gelişmenin, endüstrinin olumsuz yönleri ile yok edilmesidir.

* Maliyet-fayda analizi alternatif proje ve programların amaca ne derece uygun olduklarını tesbit etmek için kullanılan metodlardan biridir.

* Endüstriyel gelişmede, endüstrinin hammadde kaynağına yönelik oluşturduğu sorunlar, genelde çevre sorunlarıdır ki hava kirliliği sanayiden ve diğer kaynaklardan gelen atık sular ile katı atıklar olmak üzere, giriş bölümünde tanımlanan üç doğal kaynağa zarar veren niteliktedir. Bu ise, GAP öncesine dönüşün oluşması demektir.

Yukarıda, öncelikle ele alınan niteliklerin ardından, endüstri yer seçimi kriterlerinin saptanmasında ise yer seçimi teorileri etken olmalıdır. Bu teoriler planlama literatüründe geçmişten günümüze uzanan yer seçim teorilerinin en önemli özelliği olarak, ekonomik sistemde bir veya birkaç etkenin mekansal konumla ilgili etkilere ve etmenlere karşı nasıl tepki oluşturduğu hakkındadır. Mekanda uygun bir konum arayışı olarak ifade edilen bu karşı davranış, yer seçimi teorisinin dayandırdığı mikro ekonomik temel taşlardır. Bu çerçeve içerisinde genelde, tarım endüstri ve hizmet sektöründe yapılacak olan yatırımlar,

1. Maliyet
2. Hasıla
3. Sektörlerarası karşılıklı bağımlılık
4. Yığılma avantajları

açısından incelenerek, yer seçimi kararlarının rasyonel dayanağı açığa çıkarılmaya çalışılmaktadır.

VI. ENDÜSTRİYEL GELİŞMENİN OLUŞTURACAĞI SOSYO-EKONOMİK YAPIDAKİ DEĞİŞİM

Tarım ve tarıma dayalı endüstrileşme, GAP'da kalkınmanın temelini oluşturmaktadır. Bu gelişim sadece ekonomik canlılık getirmek için değil, aynı zamanda kırsal bölgelerdeki yoksul kitlelere kamu hizmetlerini ulaştırmak için de gereklidir .

GAP'ın uygulanmasıyla endüstriyel gelişmeyi; Bölge'nin mekansal gelişme yapısını; büyük oranda gelişmiş karayolu ağları, nisbeten seyrek yerleşim dağılımı ve çeşitli ekonomik faaliyetlerle, idari ve askeri fonksiyonların yoğunlaştığı birkaç büyük kent belirleyecektir. Bölgesel mekansal kalkınmanın planlanmasındaki üç büyük kent (Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır)'i birleştiren kırık gelişme aksı hipotezinin gelişmesiyle, sosyo-ekonomik yapıdaki değişim oluşturulabilir . Böylece, çeşitli ekonomik faaliyetlerin bu koridorda daha fazla yoğunlaşması ilk gelişmeyi oluşturacaktır.

Öngörülen gelişme, Bölge'de yaşayanların hayat standartlarını ve Ülke ortalamasının altında olan Bölge halkının hayat şartlarını değiştirecektir. Ekonomik yapının gelişmesiyle dışa açılma hızlanacaktır. Ulaşım ve haberleşme ağı gelişecek, buna bağlı olarak da kırsal ve kentsel alanlar arasındaki ilişkiler artacaktır.

Genel olarak, endüstriyel gelişmenin oluşturacağı sosyo-ekonomik yapıdaki değişim; GAP Bölgesi ve diğer bölgelerarasındaki gelir farklılığını azaltmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam olanaklarını geliştirmek, Bölge'de oluşacak büyük kentlerin nüfus emme kapasitesini artırmak, Bölge kaynaklarını etkili bir şekilde kullanmak yoluyla kendi başına ekonomik büyüme ve sosyal yapıdaki değişimin bölgelerarasındaki dengesizliğini giderecektir. Bölge'nin Ülke gelişmesine katılımıyla da bölgelerarası entegrasyon oluşacak ve etkileşim yoluyla, bölgesel kalkınma hedefine ulaşılmış olacaktır.

VII. SONUÇ

Sonuç olarak, elde edilen bu araştırma verileri ile oluşacak olan endüstriyel yer seçimi kriterlerinin saptanması;

1. Bölge'nin kalkınmasında,

2. Ülke ekonomisinde,

3. Kentsel toprakların daha verimli kullanılmasında,

4. Kentsel işlevlerin dengeli oluşmasında,

5. Endüstrilerin çevre sorunu oluşturmadan üretim yapmasında,

arzu edilen sonucu oluşturmaktadır. Bu tür bir araştırma yöntemiyle oluşturulan planlı gelişme, doğal kaynakların optimum yararlanma ilkesine göre kullanımını sağlamaktadır. Dolayısıyla, önerilen yöntemin uygulanmasıyla bölgesel kalkınmada, doğal çevrede yapay olarak onarımı olanaksız olan tahribatlar önlenmiş olmaktadır.

ENDÜSTRİYEL YER SEÇİMİ VE ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI

Cemal KARGI
Şube Müdürü
TOKB Tarım Reformu
Genel Müdürlüğü

GİRİŞ

GAP, önemli amaçlarından biri sulama, diğeri enerji üretimi olan ve beraberinde birçok sektörü de olumlu yönde harekete geçirecek, önce Bölgesel, giderek Ülkesel kalkınmayı amaçlamış olan entegre bir projemizdir.

Proje realize edildikçe, gelişmesi beklenen sektörlerin başında sanayi gelmektedir. Gerçekten beklenen üretim artışı ve değişecek bitki deseninin ortaya koyacağı değer ve birikimlere, Bölge'nin sanayileşmesi için diğer araçlarla istenilen ivme kazandırılabilirse, pek yakın gelecekte hedeflere ulaşmak mümkün olabilecektir.

Gerek bugüne kadar hazırlanmış kalkınma planlarında, gerekse Bölge için hazırlanmış bulunan GAP Master Planın'da, bu konudaki hedefler, stratejiler ve araçlar gösterilmiştir.

İşte araçlardan biri de organize sanayi bölgeleri ile küçük sanatlar siteleridir. Her ne kadar gerçek veya özel hukuk tüzel kişilerinin böyle bir bölge veya site olmaksızın, tesisi kendi ölçülerine göre belirlediği yerde kurmalarına genelde bir engel yoksa da, gerek kuruluş yerine çeşitli izinler almak zorunda olunuşu ve bu konudaki bürokratik engeller ve altyapı yetersizlikleri, gerekse uygun olmayan yerde kurulması sonucu sorunlar çıksa da, konumuz genelde endüstriyel alanlar yani organize sanayi bölgeleri ve küçük sanatlar siteleri olduğundan yer seçimine bu açıdan bakılacaktır.

Burada, çok kısa ve öz olarak organize sanayi bölgesinin tanımına değinmek isterim. Bir tanıma göre "Organize Sanayi Bölgesi, birbiriyle işbirliği halinde üretim yapan orta ve küçük işletmelerin, planlı bir alanda ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanacak şekilde, standart fabrika binaları içinde toplanmasıdır." Diğer bir tanıma göre ise "ulaşım, su, elektrik, kanalizasyon, banka, kantin, ilk yardım ve benzeri imkanlarla donatılmış uygun bir alanda, teknik ve genel hizmetlerin de sağlandığı, ekonomik bir ölçek içinde guruplanmış fabrika yerleşim birimleri" şeklindedir.

İşte planlı bir sanayi alanı, ortak altyapı ve ortak imkanlar ile yeter büyüklükteki parsel gibi yatırımcıyı harekete geçiren, teşvik eden, ilk yatırım masraflarını azaltmış olan ve bu nedenle de sanayileşmenin bir aracı olarak görünen organize sanayi bölgesi, sanayileşmede hem Ülke'nin bölgelerarası dağılımındaki dengenin kurulmasında Ülke boyutunda, hem de bir kentin en uygun yerinde kurulmasıyla da kent ölçeğinde yarar sağlayacaktır.

Şimdi sırasıyla önce konumuz olan endüstriyel yer seçimi sonra bunun bir üst başlığı niteliğinde olan arazi kullanım planlaması konularına; nihayet bu tür hizmetlerin üretilmesinde, mutlak ve gerekli olan koordinasyon

ve uygulamalara değinilecektir.

II. YER SEÇİMİ

Bilindiği ve biraz önce de değinildiği gibi, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanatlar sitelerinin önem ve faydası açıktır. Uygulamada; küçük sanatlar sitelerinin kuruluş yeri, kent imar planları hazırlanırken şehir plancıları tarafından düşünülmekte ve imar planı bütünü içerisinde değerlendirilerek plan prensipleri açısından uygun olan yerlerin bu amaç için ayrıldığı bilinmektedir. Bu bakımdan küçük sanatlar sitelerinin yer seçimine girmek, kent imar planının bütününe girmeyi gerektirir ki, bu bizi anlatacağımız organize sanayi bölgesinin yer seçimi konusundan uzaklaştırır ve aslında her kent imar planında organize sanayi bölgesi düşünülmez. Zira, organize sanayi bölgesinin kurulması ayrı bir karar ve işlemle gerçekleşmektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, organize sanayi bölgelerinin kent imar planlarından tamamen ayrı düşünülmesi anlamı çıkarılmamalıdır. Ancak, bunlar küçük sanatlar sitesi yeri gibi planla iç içe değildir ve kendine özgü yer seçim kriterleri vardır.

Organize sanayi bölgeleri, yer seçimi başlangıcından mevzii imar planı tasdik edilip uygulamaya geçilinceye kadar, kurulacak yerle ilgili olarak birçok kamu kurum ya da kuruluşu gerek görüş, gerekse izin vermek üzere devreye girmektedir. Bunu kendiliğinden değil, yasal yetkileri ve görevleri gereği yapmaktadır.

Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Bütün bu kuruluşların alanla ilgili görüşleri, müsbet izinlerinin verilmiş olması halinde, antant kalınan alan nitelikleri ve özellikleri itibariyle genelde uygundur. Bunun temini çeşitli sebeplerden olmayabilir. Bu durumda belli sektörlerin bir ölçüde fedakarlık etmesi beklenir ki işin zorluğu buradadır. Ve ileride değinileceği gibi koordinasyonun ve müşterek karar üretmenin zorunluluğu da kendiliğinden ortaya çıkmaktadır. Burada kısaca, ileride biraz kapsamlı koordinasyon ve uygulama başlığı altında tekrar değinileceği gibi, 1976 yılında Başbakanlık emri ile kurulmuş organize sanayi bölgeleri ve kamu kuruluşlarının yatırımlarına yer seçmek ve plan onama aşamasına kadar geçen sürede, yapılacak işleri ve bunlara uygun yer seçimlerini süratle gerçekleştirmek üzere, ilgili ve yetkili kuruluşların iştiraki ile çalışmış bulunan "Sanayi Arsaları Tetkik Komisyonu"ndan da bahsetmek isterim. Teşkilatımız da sözkonusu bu komisyonun asıl üyesi idi ve otuzun üzerinde organize sanayi bölgesi olmak üzere yaklaşık yüzün üstünde, diğer büyük veya ağır sanayi niteliğindeki tesislerin yer seçim heyetlerine merkezden iştirak edilmişti.

Bu çalışmalarımızda, geçerliliğini ve gerekliliğini şimdi daha fazla bir önemle koruyan aşağıda özetle değinilecek kriterler incelenmiştir.

II.I. Mülkiyet Durumu

Organize sanayi bölgelerinin kurulması Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın faaliyet alanında ve kamu yatırımı niteliğindedir. Seçilecek alanın özel mülkiyette olması, zaten kıt olan ödeneklerin büyük kısmının kamulaştırma masraflarına gitmesine yol açmaktadır. Bu nedenle, mümkün olduğu ölçüde, Devlet'in mülkiyetinde veya hüküm ve tasarrufunda olan arazinin seçilmesi, kuruluşu hem kamulaştırma gibi ağır bir yükten kurtarmış, hem de kaynak ve ödenek güçlüğünü aşmasını sağlamıştır. Özel mülkiyete konu olan arazinin seçilmesi, ayrıca yıllarca aynı toprakta çiftçilik yapan ve toprağı kamulaştırma suretiyle alınmakla, elinde bir miktar para ile ortada kalan, çiftçilikten başka bilgi ve becerisi olmayan insanların problemleri,

Devlet'in diğer uğraşlarını da etkiliyecektir. Yine kamulaştırmadaki bürokratik işlemler ve hatta konuların mahkemelere intikali düşünülürse, Devlet'in mülkiyetindeki veya hüküm ve tasarrufundaki arazinin seçilmesi ve daha basit bir işlemle tahsisinin veya satın alınmasının sağlanması, yer seçiminde böyle bir kriterin dikkate alınmasını zorunlu kılmaktadır.

II.II. Yeter Büyüklük

Seçilecek alanın büyüklüğüne; öncelikle Bölge'nin özellikleri, hinterlandı, mevcut potansiyel ve planlanan hedefler tesir etmektedir. Genellikle, 150-500 Ha. arasında bir alan belirlenmekte, ortalama 250 Ha. bir büyüklük yeterli görülmektedir. Bu büyüklüğe seçilen alanın birazdan değinilecek topografik yapısı ve mülkiyet durumu da tesir etmekte, ayrıca altyapı maliyetleri ve geliştirilecek mevzi imar planı kolaylıklarının da dikkate alınması gerekmektedir.

II.III. Topografik ve Jeolojik Yapı

Şüphesiz organize sanayi bölgesi kurulacak alanda, mevzi imar planı çalışması ve uygulaması yapılacaktır. Bu planlama ile değişik büyüklüklerde parsel ve adalar, yollar, sosyal ve fiziki tesisler gerçekleştirilecektir. Altyapı maliyetlerinin de mümkün olduğu ölçüde ucuza sağlanması arzu edilecektir. Bu nedenle, topografik yapının böyle bir planlamaya uygun olması gerekmektedir. Genellikle, % 0-1 azami, % 10 meyil aranmaktadır. Genelde, düz, düze yakın arazi, aynı zamanda tarım topraklarının da özelliği olduğundan burada taleplerin yarışması sözkonusu olur ki, tercihi altyapı masrafları biraz fazla da olsa toprak gibi önemli bir kaynağı koruma yönünde vermek gerekir.

Jeolojik yapının muhakkak ki böyle bir yerleşim için uygunluk göstermesi ve riskleri bulunması lazımdır.

II.IV. Yerleşim Birimlerine Uzaklık

Organize sanayi bölgesinin kuruluş yerinin kentten belirli bir uzaklıkta olması istenmektedir. Bu mesafe 10-20 km arasında değişmektedir. Kentlerin hemen yakınındaki alanların sanayiye ayrılması, ortaya çıkacak sorunlar ve çevreye yakın etkisi dikkate alındığında bu mesafe zorunlu olmaktadır. Ayrıca, kentten belirtilen uzaklıkta bulunsa dahi, köy ve mahalle gibi daha küçük yerleşim birimlerine de en az 1-2 km uzakta olması gerekmektedir.

II.V. Ulaşım Kolaylığı

Bölge'nin mevcut Devlet karayolu güzergahında bulunması veya böyle bir yola irtibatlandırılmasının kolay ve az masraflı olması, alternatifler belirlenirken dikkate alınmalıdır. Ham ve mamul madde taşımacılığı nedeniyle artacak trafik yüküne ayrıca Bölge'de çalışan işgücü için yakında bir yerleşim düşünülmeyecek veya planlanmayacaksa, kişi taşımacılığı da bu trafik yüküne eklenecektir. Bu kriter aslında yukarıda değinilen Bölge'nin kente belli bir uzaklığı ile de yakından ilgilidir.

II.VI. Enerji ve Su Temini

Seçilecek Bölge yerinin mevcut enerji nakil hatlarına uzaklığı ya da yakınlığı, elektrik enerjisinin Bölge'ye getirilmesinde yatırım maliyetlerini azaltacak ya da çoğaltacaktır. Yakınlık tabiki tercih edilecektir.

Aynı şekilde gerek kullanma, gerek sanayi suyu temini önem taşımaktadır. Suyun mevcudiyeti, her iki amaç içinde kullanıma uygunluğu, talebi karşılayacak miktarda olması, Bölge'nin kuruluş yeri belirlenirken gözden çıkarılmaması gereken hususlar olmalıdır. Aksi takdirde, işin belirli bir safhasına gelindiğinde söz gelimi kamulaştırma veya tahsis işlemi yapıldığında, sorunun ortaya çıkması yüksek maliyetlerle çözümüne yol açabilecektir.

II.VII. Küçük Sanatlar Siteleri ile İlişkisi

Organize sanayi bölgelerinde daha önce tanımında da değinildiği gibi, küçük ve orta işletmeler yer almaktadır. Bölge kurulacak kentte, küçük sanatlar sitesi mevcut ise, doğal olarak aralarında ilişki olacaktır. Mekansal açıdan da bu ilişkinin kurulmasının kolaylaştırılması elbetteki arzu edilmekte ve yer seçiminde bir faktör olarak düşünülmesi gerekmektedir.

II.VIII. Çevre Sorunu Yaratmaması

Çevre sorunları dünyada ve Ülkemiz'de önemini giderek artıran konudur. Sorunun büyük ölçüde sorumlusu da sanayi görünmektedir. Böyle olunca bir sanayi bölgesi için bunu düşünmemek, çevre sorunu açısından topluma getireceği maliyeti ve külfeti düşünmemek olur. Şüphesiz, Bölge nerede kurulursa kurulsun tedbir mutlaka alınacaktır, alınmalıdır. (arıtma, filitre v.b.) Ancak, yer seçimi yapılırken örneğin hakim rüzgar istikameti, deşarj noktaları, civarda yerleşim, flora-fauna gibi dokular dikkate alındığında mutlaka alınması gerekli tedbirleri bazen azaltmak, bazen daha az maliyetle gerçekleştirmek mümkün olabilmektedir. Vurgulamak istediğim çevre sorunlarını aza indirgemenin ilk aşaması yer seçimi ile başlamalıdır. Gerek kamu, gerek özel sektörün yatırımlarında kaynak yetersizliği ortadadır. Gerçek şudur ki, büyük maliyetlere sebep olan bu tedbirlerin alınması bazen imkansız olabilmektedir.

II.IX. Verimli Tarım Toprağın Olmaması

Bilindiği gibi, verimli tarım topraklarımız sanayileşme ve şehirleşme ile büyük bir savurganlıkla tarımsal üretim dışı bırakılmaktadır. Toprağın önemi, ikame olunamayışı, sınırlı ve yüzlerce, hatta binlerce yılda oluşması onu tabii bir kaynak olarak korunmasını zorunlu kılmaktadır. Bugün öyle sulama projelerimiz vardır ki suladığı alanın % 40-50'si şehirleşme ve sanayi ile hem bu verimli toprakların elden çıkmasına, hem de sulama gibi pahalı bir yatırımın ölü yatırım haline dönüşmesine neden olmuştur. Bu bakımdan yer seçimi yapılırken seçilen alanın kesinlikle böyle bir mevcut veya mutasavver proje içinde olmamasına dikkat etmeli, teknik tabiri ile arazi kullanma kabiliyet sınıfının düşük (4 ve yukarı) olması mutlaka aranmalıdır. Burada da tarım ile sanayi ve kentleşme arasında taleplerin yarışması sözkonusudur ki, üzülerek belirtmek gerekir, bu daima tarım topraklarının aleyhine gelişmektedir. Unutulmamalıdır ki toprak, henüz teknolojik olarak üretilmesi mümkün olmayan, giderek önem kazanan ve çoğu ülkelerde sorun olan beslenme gibi insanlığın temel ihtiyaçlarını sağlayan alternatifsiz yegane tabii kaynaktır. Ayrıca, verimli topraklardan çiftçilerin kamuluştırma suretiyle koparılmasının sakıncalarına daha önce değinilmişti. Bu nedenlerle, sanayi bölgesi yeri seçilirken hem alanın yerinin, hem de çevresinin tarım toprağı olmamasına özen gösterilmelidir.

İşte yukarıda sayılan genel ve ortaya çıkabilecek diğer kriterler, hep gözönünde bulundurulması zorunlu olan faktörlerdir. Bu kriterleri inceleyen birçok kurum ya da kuruluş Bölge'nin yer seçimi aşamasına ya görüş yada izin vermekle yasal yetkili ve görevli olduklarından, konu farklı disiplinleri ve sektörleri ilgilendirmektir. Bu durumda, seçilen yerin her faktöre göre derecesi değişikte olsa uygun cevabı vermesi, hizmetin süratle görülmesinin temini, ancak koordineli bir çalışma ile gerçekleşebilmektedir.

Giriş kısmında, önce endüstriyel yer seçimi, sonra bunun bir üst başlığı niteliğinde olan arazi kullanım planlaması, nihayet koordinasyon ve uygulamalara değinileceği belirtilmişti. Şimdi kısaca, bu konuya yani arazi kullanım planlamasına değinilecektir. Gerçekten böyle bir planlama Ülke veya Bölge düzeyinde yapılmış olsa idi zaten endüstriyel alanlarda belirlenmiş olacaktı. Yurdumuz'da ilk defa Genel Müdürlüğümüz'ce böyle bir planlama çalışması Şanlıurfa ilimizde yürütülmektedir.

III. ARAZİ KULLANIM PLANLAMASI

Gelişmiş ülkelerin büyük ölçüde gerçekleştirdiği ve "Land Use Planning" dedikleri "Arazi Kullanım Planlaması", arazide mevcut ve gelecekteki her türlü kullanım taleplerinin en uygun yerlerde karşılanması, arazinin bilimsel, ekonomik ve teknik esaslara göre kullanma ve korunma dengesinin kurulması, halihazır kullanımdaki yanlışlıkların düzeltilmesi olarak kısaca tarif edilmekte, mevcut durum ile olması gereken durum arasında bir fark var ve bu bir kullanım problemi ise bu takdirde yapılması gerekli bir çalışmadır.

Yurdumuz'un diğer bölgelerinde öncelikle GAP Bölgesi illerinde böyle bir çalışma yapılmasının mutlaka gerekli olduğuna inanıyoruz. Çünkü, mevcut kullanımda yanlışlıklar vardır, kulllanımda değişiklikler olacaktır, araziye talepler artacak her türlü talebi uygun yerde karşılamak gerekecek ve nihayet mevcut kullanımdaki gerekli olan dönüşümler sağlanacaktır. Böylece, yukarıda özetle böyle bir planlamanın önem ve amacı belirtildikten sonra, çalışmanın en önemli safhası olan plan kararlarının üretilmesine kısaca değinilecektir.

III.I. Tarımsal Niteliği Korunacak Alanlar.

Bilindiği üzere, ilk dört sınıfı teşkil eden tarım toprakları, tarımsal üretimin en önemli ve tarımda kullanılmak üzere korunması gereken kaynaklardır. Ayrıca, bu alanların sulu veya sulanacak olması korunmasını daha da zorunlu kılmaktadır. Örneğin GAP ile sulanacak alan 1.6 milyon ha.'dır. Bölge'deki önemli ovaların Bursa ve Çukurova gibi yanlış kullanıma konu olmaması gerekmektedir. Ayrıca, toprağa talep Bölge'de oldukça yüksektir. Bu nedenle, planlamada tarımsal niteliği korunacak alanlar belirlenip diğer kullanım taleplerine buralarda izin verilmemelidir.

III.II. Tarım Dışı Amaçlarda Kullanılacak Araziler

Bu alanları da yine talep belirlemektedir. Talebin büyük bölümü yerleşme ve sanayi için olacaktır. İşte, yapılacak nüfus projeksiyonları ve sanayi için planlanan hedef belirlendikten sonra, talebi karşılayacak yeterli alanın miktarının belirlenmesi ve uygun olan yerlerden karşılanması, fakat mutlaka planlamanın gelişmenin önünde olması gerekecektir. Aksi takdirde, amaçlanan yönlendirme sonuçsuz kalır ve yerleşme ve sanayi arzu edilmeyen alanlarda, örneğin sulanan bir ve ikinci sınıf arazi kullanım kabiliyetindeki topraklarda gelişebilir. Genellikle, tarımsal niteliği düşük alternatifler belirlenip, bu amaçlara ayrılmalıdır. Askeri kullanım, sit ve maden üretimi gibi alanlar, planda kendi kullanımlarına konu olmaktadır.

III.III. Çayır ve Meraların Yeniden Tesbit ve Tahsisi

Çayır ve meraların herhangi bir bölgede tapulama esnasında tesbitinin yapılmasından kaynaklanan eksiklikler, eskiden olduğu gibi yeni Kadastro Kanunu'nda da devam etmektedir. Bu tesbitlerde ne toprağın arazi kullanma

kabiliyet sınıfı, ne üzerindeki flora, ne de Yöre'de meradan faydalanacak hayvan varlığı ile mera veya ahır hayvancılığı olup olmadığı dikkate alınmamaktadır. Bu durum ise zaman içerisinde toprak verimli ise, tecavüzler suretiyle sürülmesine ve işgaline, hatta konunun mahkemelere intikal etmek suretiyle oldukça fazla dava konusu olmasına neden olmaktadır. Öte yandan, bu tür arazi kamu ortak malı olduğundan, birçok kanun tarafından korunmasına rağmen, sahipsizliği nedeniyle alabildiğine yanlış kullanılmaktadır. İşte bu planlama ile bütün bu alanların günün ihtiyaçlarına, bilimsel ve teknik verilere uygun olarak yeniden tesbit, tahsis ve dönüşümleri sağlanmış olmaktadır.

III.IV. İşlemeli Tarıma Uygun Olmayan Alanların Değerlendirilmesi

İşlemeli tarıma uygun olmayan alanların; toprak, topografik ve diğer özellikleri dikkate alınarak orman, uygun olan yerlerde Yörenin şart ve özelliklerine göre bağ, fıstıklık, zeytinlik gibi özel mahsul plantasyon alanı olarak değerlendirilmesi, planlama ile üretilen kararlar olacaktır. Ayrıca, bu alanlar akarsu ve baraj gölü havzasında erozyon açısından da böyle bir kullanıma ayrılmayı zorunlu kılmaktadır. Genellikle, bu tür arazi, Devlet'in mülkiyetinde veya hüküm ve tasarrufunda olduğundan planlamada belirlenen kullanımların gerçekleştirilmesinde kolaylık sağlamaktadır.

İşte farklı disiplinleri içeren ve farklı uzmanların bir ekip çalışması sonucu ortaya çıkan böyle bir çalışmada, üretilen arazi, kullanım kararlarının belirtilen ana başlıklarının alt başlıkları olmakta, yukarıda konu mümkün olduğu ölçüde özetlenerek verilmektedir. Anlaşılacağı üzere, endüstriyel yer seçimi, arazi kullanım planlamasının bütünü içeresinde değerlendirilmektedir.

Ancak, böyle bir çalışmanın yaptırımcılığı olmadığı sürece, amaçlanan sonuçlara ulaşmak mümkün olamaz. Yürürlükteki 3083 Sayılı Sulama Alanlarında Arazi Düzenlemesine Dair Tarım Reformu Kanunu'nun çeşitli maddelerinde, böyle bir çalışmaya yaptırımcılık kazandıran hükümler olduğundan, Genel Müdürlüğümüz'ce daha öncede belirtildiği gibi, Yurdumuz'da ilk defa Şanlıurfa ilinde arazi kullanım planlaması bir proje olarak yürütülmektedir. Şimdi son olarak ve özetle bazı çalışmaların sürdürülmesinin mutlak gereği olan koordinasyon ve uygulamaya değinilecektir.

IV. KOORDİNASYON VE UYGULAMA

Yukarıda endüstriyel yer seçimi ile arazi kullanım planlaması çalışmalarında olduğu gibi birçok çalışmalarda, hatta başlıca görevi koordinasyon sağlamak olan kuruluşların hizmetleri yerine getirebilmelerinde başarı, koordinasyonunun yeterli ve hatta ileri bir seviyede sağlanmasına bağlı olmaktadır. Üzülerek belirtmek gerekir ki Yurdumuz'da da en az başarıyla uygulanan bir çalışma yöntemidir. Bunun pek çok sebebi olabilir. Ancak, önemli görülen bazılarına değinmek isterim.

Öncelikle, böyle bir çalışmayı kuruluşları adına kişiler yürütmektedir. Bu çalışmalarda kişiler kuruluşlarının yetkilerine o derece sıkı bağlıdırlar ki yasalarının tanıdığı takdir hakkını kullanarak gösterecekleri esnekliği bile, yetkilerinin elinden alındığı anlamına yorumlamakta ve sorumluluklarının da sadece kendi kurumlarına karşı olduğunu varsayarak katı tutum içine girmektedir. Öyle ki uzmanlar düzeyinde çözümlenmesi gereken bir konu, gereksiz yere üst düzeylere taşınmakta ve hatta Bakanlar Kurulu'nun gündemine bile girmektedir.

Koordinasyonda başarı, koordinasyonu sağlamakla görevli kişinin öncelikle kendi kuruluşunun ve çalışmada

bulunan her sektörün görev, yetki ve sorumluluklarını çok iyi bilmesini gerektirmektedir. Diğer açıdan, kişisel ilişkilerde başarılı ve yetenekli, uzlaştırıcı, sentezleyici, sabırlı, hoşgörülü hatta sempatik olması da sonucu olumlu yönde etkilecek faktörlerdir.

Diğer taraftan, sektörlerde yetenekli kişiler zaten işlerden başını alamazlar. Komisyon ve koordinasyon çalışmasına katılımları zaman nedeniyle çoğu kez imkansız olmaktadır. Genelde, kuruluşlar bu tür çalışmalara daha zayıf elemanlar göndermektedir. Bu da arzulanan sonucu menfi yönde etkilemeye başlamakta ve sonradan katılanlar bu durumu düzeltmede güçlük çekmektedir. Bu nedenlerle, sektör temsilcilerinin de mutlaka bilgili, yetkili, sorumlu ve yetenekli kişilerden seçilerek gönderilmesi gerekmektedir.

Bu bilgilerin ışığı altında daha önce değinmiş olduğum, görevi kamu kuruluşlarının yatırımları için yer seçmek olan Sanayi Arsaları Tetkik Komisyonu çalışmalarında çok başarılı hizmetler görüldüğü gibi belirtilen nedenlerle aksayan çalışmalarımızda olmuştur.

Burada, sanayi kuruluşlarına verilen izin belgeleri konulu bir komisyon çalışmamızdan da söz etmek isterim.

Gerçek veya özel hukuk tüzel kişileri tarafından bir sanayi tesisi kurulmak istendiğinde, hangi kuruluşlardan görüş ve izin alınması gerektiği incelendiğinde, maalesef ortaya bir iki metre uzunluğunda bir liste çıkmış, her görüş veya iznin de mutlaka kuruluşun mevcut yasa veya yönetmenliklerine göre verildiği belirlenmiştir. Aynı konuda, aynı görüşü veren farklı kuruluşların mevcudiyeti, çeşitli dublikasyonlar, kişilerin tabiri caiz ise kapı kapı dolaşıp görüş ve izin toplamaları hem bu alanda hukuki düzenlemelerin bir reforma ihtiyacı olduğunu ortaya koymuş hem de kaçak yapılaşmanın sebeplerine ışık tutmuştur.

Böyle bir sempozyumu düzenledikleri ve bize de konuşma fırsatı verdikleri için, 6 Kasım 1989 gün ve 20334 Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile kurulmuş bulunan GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı çalışanlarına teşekkür eder, kararnamenin amaç bölümünde belirtilen hizmetlerin görülmesinde "Kurum ve Kuruluşlar Arasında Koordinasyonu Sağlamak" görevlerini yerine getirmelerinde başarılar dilerim.

V. KAYNAKLAR

1. Tarım Topraklarının Amâç Dışı Kullanılmasının Önlenmesi Semineri, T.C. Başbakanlık Çevre Müsteşarlığı, 1984.

2. Sanayi Yer Seçimi, Turizm Yerleşmeleri ve Tarım Topraklarının Ülkesel Arazi Kullanımı İçinde Değerlendirilmesi Kollokyomu Türkiye 8. Dünya Şehircilik Günü, 1984, Adana.

3. GAP Master Planı 1989.

4. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Şehircilik ve Meseleleri Ö.İ.K. Raporu, DPT 1984.

5. Dr. Mahmut Özdemir-Türkiye'de Organize Sanayi Bölgeleri TOBB-199.

INTERNATIONAL COMMODITY MARKETING

Graham CLAMPIN
Technical Services Manager
Europe and Middle East New Zealand
Apple Pear Marketing Board

It is a pleasure for me to be here and to have the opportunity of addressing you on the subject of international commodity marketing in the context of fresh fruit and vegetables.

To allow for the translation I have cut certain parts of this presentation to keep within the time limit.

Most frequently, we find the situation of individuals or groups producing products either by personal preference, historical factors, regional and climatic conditions etc. And then, when produced, endeavour to find markets in which to sell them in.

The fruit and vegetables are sent to market with little knowledge regarding quality requirements, who the buyers will be and the state of the market at that moment in time.

All in all, the price returned to the grower is dependent on change in demand. It may be high and supply short or it may be the other way round. In any case several months of work and considerable inputs of time and money is entirely dependent on factors outside the control of the producers.

Sometimes a good return may be achieved and at other times it will not. However a business which has no control over its income is not stable and is not going to have a long-term future.

Less frequently, we find producers researching markets and then producing products to match market, market niche, or even to individual customer requirements, and it is this second scenario and direction that we as New Zealand have found to be significantly more financially viable.

Under this scenario, the emphasis comes in market research, strategic planning, product research and development, techical development, quality assurance, sales, marketing, distribution and sophisticated administration and financial control.

In assessing and developing industry and organizational structures, we should firstly look at the distribution chain within a market such as Western Europe and here we see a typical distribution chain with:

PRODUCERS

EXPORTERS

IMPORTERS

WHOLESALERS

DISTRIBUTIVE WHOLESALERS

SECONDARY WHOLESALERS

INDEPENDENT RETAILERS

SUPERMARKET

CONSUMER

All to freqently, products are produced in a country, exported by an exporter within that country who consign the product to importers to the receiving region for sale further down the distribution channel.

Inevitably, there are five or six "profit takers" throughout the system which results in very low return to the producer in the source country.

For many years, we have recognized that, as producers living 18,000 km from our primary markets in Europe, the consumer is by far, the most important person to us. It is the consumer who ultimately determines demands for our product and consequently price and financial return.

What we have done is to set up the most efficient system possible to control our product thoughout the distribution chain to get as close to the consumer as possible.

Because we are not retailers, the only way that we can communicate directly with consumers is via our advertising, promotional and public relations activities. And because it is the retailers who do communicate with consumers directly, it is them; the retailers, that become the most important people in the world to us.

What we have done is to establish a system whereby we are not only the producers but also the exporter and the importer and the primary wholesaler in each of the markets in which we trade.

We have then set up a sales, marketing and distribution system to best service the supermarkets and independent retailers in of the regions in which we operate.

We now have major offices in Europe-one in London and one in Belgium-where our own staff sell products directly to the major supermarkats and to a panel of carefully independent retail sector. This system has proved to be highly successful in increasing financial return to our producers and regularly achieves significant price premiums over international competitors.

In addition to the sales, marketing and distribution system, the other areas requiring competence and soptistication are:

* Srategic planning
* Production and operations

* Quality control-quality assurance
* Finance including foreign exchange and treasury
* Administration and financial control

The last two points I will not deal with today, not that they are any less important but I feel are slightly outside the scope of today's topic.

Thus, when considering the approach of producing what we wish to market, we will deal with the three aspects of planning, production and quality assurance, so the first point is planning. It is planning the market which is critical.

The planning stage must be prior to production. Here the local conditions of climate, soils, expertise, etc. must be investigated to see what is capable of being produced.

In every locality in the world it is amazing what range of product can be produced. There are varieties of many products which are suitable to a particular set of local conditions. At the same time the market must be investigated. The market is the world and we market New Zealand apples and pears to over 54 different countries, yet our industry is only one fifth of the size of the Turkish apple industry.

Naturally, some markets are more important than others, but all have their particular requirements for any single product. That particular market may require large or small fruit. Texture may or may not be important, the requirement may be for particularly sweet fruit, colour may be of vital significance.

I can give you examples of all of these but time is limited.

I would stress that knowledge of the requirement of the market is of absolute critical importance, and the market I refer to is not country by country but customer by customer.

In all the 54 countries in which we market, there are many customers who have a great many variations in requirement. If I give UK as an example, within the city of London, there are customers who require a particular variety of apple be available to them over a given time period of several months whilst others only want to stock it for a short period before moving to another variety.

The texture of an apple is probably more important in the UK than other European countries, but within the UK, there are those customers who will accept less firm fruit, and those who would prefer not to buy the item if certain texture requirement are not adhered to.

I could give many examples of this nature but will move onto another aspect-still within the planning stage and a major consideration in production is:

Continuity of supply

Large customers wish to be able to buy the same product each and every day of the year. Continuity of supply is therefore of critical importance. The worst sitution for a fresh product shop is not to have a particular item on the shelf which a housewife wants to buy. This is a lost sale and lost revenue.

We could not run our business effectively, and I doubt we would even have a business at all, if we were not able to guarantee our many and varied customers that a particular variety was not available to them on any day in that season within planned programmes because of "operational difficulties".

Probably the busiest time in our office is when we are doing the planning with our customers. Months before the season is due to begin, we are arranging programmes with them. This takes the detail of what volume of what variety of what size is going to be sold in what week

Not only this, we become involved in methods of retailing including packaging, promotions etc.

We can only do all this planning knowing what we are going to have what quality available and when it will be available. Thus, in New Zealand our crop estimations are updated every two weeks by variety, size and week of availability. Our shipping programme is of vital importance to get the product to the market to meet to prearranged sales.

Not only this, we have a very good method of advising our growers what the market wants, regarding variety, size and quality.

Cultural and management practices are used to influence the crop to produce what is required.

Simple economics dictates that a product in demand will receive a better price than one not required.

The requirement of customers in major markets have changed significantly in the last years and will continue to change. One UK supermarket buyer said to me the other day, 4 years ago we did not buy any apple larger than 65 mm, now we do not buy apples smaller than 65 mm.

Changes like this will always occur, and the production areas must be aware of this if they are continue in business, and they must react to the change in requirement. If they do not, somebody else will and the market will be lost.

Competition in fresh produce marketing is extremely intense.

I have used the world quality several times so far. This small word has a very large meaning in our business.

Gopd quality as far as visual appearance, no damage, no bruises, no blemishes etc. is taken for granted. Without this, it is not just a case of ...ing the price to make a sale, it just will not sell.

However, for many major buyers quality is taking on a whole new meaning. It includes for example complete cold chain. Immediate post harvest refrigeration with the product remaining under refrigeration to include retail display. Rapid pre-cooling and evidence of the maintenance of product condition is sometimes necessary.

Hygiene standards in packhouses is becoming a more critical issue and the whole subject of the use of agrochemicals requires very careful disciplines and procedures.

The laws in many countries on retailing are becoming complex and protection of the customer is very important. To prevent possible prosecution buyers are requiring these "extras" to be standard.

The target of the planning stage is to have the crop pre-sold prior to harvest. In this, way there is no possibility of having to discount on the produce to make a sale, and returns to the primary producers are increased.

Therefore, the production potential must be known and this includes type of product, variety size, timing of availability, etc.

The market must be researched to find out the various alternatives. This is a vital factor, and will be the determining factor in what should be produced, how it should be produced and when it sould be produced.

Everything else takes second place to this. Competitor products must also be taken into consideration to determine the likely demand and supply interaction which would give a potential market price. Whilst price premiums are regularly made for superior quality products there is a limit to which this premium can be extended.

To establish that a gap exists in the market is the optimum since price is less of an important factor. However these gaps are no longer obvious or the price required to give the grower an economic return is prohibitive usually primarily due to high transport cost.

Today it is more a question of persuading major buyers to buy your product as opposed to your competitors, and more importantly to persuade them to buy it at a higher price than your competitors. For this to happen, every aspect of quality (which is a variable dependent on the individual buyer) must be met.

Thus having researched the production potential and the market potential, the business plan can be developed. There must be disciplines and procedures to ensure what is required in terms of what product is required to what standart and when is translated to a production plan and procedures are in place to have effective communication between production and marketing.

Obviously the production of fresh product is not a factory basis and there are uncontrollable factors especially the weather.

However changes in the likely volumes or dates of harvest must be communicated to the marketing staff for them to liaise with buyers. A buyer must never be let down on the day or day before he wants to buy.

Similarly the marketing staff must regularly update the production terms of changing requirement whether it be product or time on the markets etc.

And now to the second of our major points: Production.

I just mentioned the production plan. This is not only related to crop production, although it is naturally a very important part. At the same time, one must consider how the crop is going to be delivered from the ground to the buyer, in whatever place, in other words, operations.

For the crop production aspect one must consider the requirements of the buyer concerning size, shape, colour, timing, etc, and select the varieties and production methods which are to be utilised to achieve the product the customer requires.

All of this must be achieved with the local conditions of climate, soil and other natural factors. There are many methods of extending the product season of a product both pre and post-harvest. Different varieties, the use of plastic ground mulches or polythene tunnels and other methods all allow for earlier production and there are methods for delaying production to obtain a longer season. These aspects are essential for the continuity of supply aspect.

There are other considerations as well in production. For example organics, whereby produce does not receive artificial fertilisers of chemicals. Significant premiums are currently available in many countries for such product. Providing it is still a class I product of good quality.

Regarding operations there are many aspects. The way in which the product is handled post-harvest is again of upmost importance: storage handling and grading facilities and the equipment to cope with this. There is absolutely no point having established the market, grown the product correctly and not being able to deliver the product in an "as picked condition".

Thus, cold storage or even controlled atmosphere storage is essential with the ability handle all of the crop.

The correct sizing and grading equipment is also necessary but most important is it's operation. The more sophisticated the piece of equipment the more expertise is needed for it's operation if the full potential is to be realised.

Packaging is another critical aspect. The customers may require the product to be packaged in a particular way, maybe with the graphics in the language of the receiving country.

In the EEC, there is a drive to have all fresh products in only certain box sizes.

The last point I wish to mention on operations is also important, and control over transport whether it be road-rail-sea or even air. There must be the ability to guarantee on time delivery.

However, the overriding consideration in all aspects of production post harvest handling and marketing is our third point.

Quality control and quality assurance.

This not only applies to the product itself but to all the ancillary services, for example transport. There must be a series of quality standards to which the product can be graded and sized to. The standards must also be strictly enforced to prevent substandard product from reaching the customer.

If this does not happen the most significant damage is in loss of confidence in the product and in the system, and the question becomes will that buyer buy that product again or will he buy from somebody else.

In New Zealand, if a grower submits fruit to NZAPMB which is below standard, he not only gets the fruit back he receives a financial penalty.

The production and marketing of fresh product must have the same principals as any industrial product. The finished item must have a specification.

The finished item must conform to the specification in every way, and there must be methods and systems for removing substandard product at various stages in the production and handling.

I can not stress enough the requirement for adequate quality assurence. The best way to develop and build a business is to develop confidence in the product. Thus, a buyer will regularly buy and will pay a premium for product which he knows will 100 percent of the time be of the quality he wants, the quantity he wants, the way he wants it packaged and when he wants it.

The whole process of production, operations and quality control is to serve the marketing plan. The systems procedures and infrastructures must be able to guarantee the promises made to customers in the plan regarding volume, specification, quality and timeliness.

To briefly summarize:

We need to establish what the market wants, how it wants it, when it wants it. We must establish the business plan including crop production, post-harvest handling, tranport infrastructure and quality and quality assurance programmes.

And in conclusion:

To market what you produce is easy but not very rewarding.

To produce what you wish to market is more difficult, involves effective disciplines and procedures as well as infrastructures, but has the benefit of providing for a long-term future with good financial returns.

TARTIŞMA

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN-Genel Müdür-İş ve İşçi Bulma Kurumu

Tüm tebliğ sahiplerine teşekkür ediyorum. Soru sormak ya da katkıda bulunmak isteyenlere sırayla söz vereceğim. Evet, buyurun Sayın DEMİRKOL.

İsmail DEMİRKOL-Başkan-Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Benim sorum Cemal KARGI beyefendiyedir. Kendileri bir sınai teşkilatlanma durumunda müracaat edilmesi gereken listenin çok uzun olduğundan bahsettiler, eksik olmasınlar. Ancak, Şanlıurfa için problem bundan da öte; üyelerimizden gelen şikayetler muvacehesinde ifade ediyorum. Belki, çoğunluğun bilgisi dışındadır, bizde 1973-74 yılından beri arazi devir temlik yasağı vardır. Çok enteresan Türkiye'de sözkonusu durum bir tek Şanlıurfa'da geçerlidir. Ancak, devir temlik izine tabidir. Bunun gerekli olduğu durumlar vardır. Toplulaştırmanın yapılması gereken dar alanlarda gerekli olabilir, fakat Şanlıurfa gibi büyük bir ilde bu yasak 15 yılı aşkın bir zamandan beri süregelmektedir. İzin ise, aylarca sürmektedir.

Benim sorum şu; bu durum doğru mudur, değilse kaldırılması düşünülmekte midir? Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Teşekkür ederiz Sayın DEMİRKOL, Sayın ÇİZMECİ buyurun efendim.

Dr. Necdet ÇİZMECİ-Devlet Planlama Teşkilatı-İktisadi Planlama Başkanlığı

Teşekkür ederim Sayın Başkan. Benim üç sorum olacak. Birincisini Sayın Şanlıurfa Sanayi ve Ticaret Odası Başkanı İsmail DEMİRKOL aşağı yukarı sordular. 8 vilayet katında, sanayi yer seçimi konusunda yetkili kuruluş neresi olacaktır? Bu sorumu Sayın Diyarbakır Belediye Başkanımız'a ve Tarım Reformu ilgilisi Beyefendi'ye tevcih ediyorum. İkincisi şu; şu anda Şanlıurfa sulanabilir alanlarda arazi toplulaştırmasıyla ilgili bir çalışma yapılıyor ama bana göre bu GAP'la ilgili 8 ilde farklılıklar doğuruyor. Bu durum ne olacaktır? Sayın Cemal KARGI Beyefendi'ye özel olarak sormak istediğim soru: sizin Şanlıurfa'da arazi toplulaştırması yetkiniz var, ama Türkiye çapında arazi toplulaştırmasını Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü bir tüzük muvacehesinde yapıyor; buna başka kuruluşlar da talipler. Arazi toplulaştırması önemli bir konudur. O olmadan zaten sanayi yer seçimi yapılamaz. 1. kısım ihalesi yapıldı ama bunun bir an önce çözümlenmesi gerekiyor.

Üçüncü sorumu özellikle Diyarbakır Belediye Başkanı Turgut ATALAY'A yöneltiyorum; arazi seçimi yapılırken, eskiden Belediyeler'de bulunan imar yetkilerinin çoğu kanun hükmünde kararnameyle GAP İdaresi'ne geçti diyebiliyorum. Bu konuda düşünceleri nelerdir?

Son olarak da bir katkıda bulunmak istiyorum. Tarım reformu ilgisi Sayın Cemal KARGI tarıma dayalı sanayiden hayvancılığı da kastettiler ama Sayın Turgut ATALAY'ın tarımı, bitkisel üretim şeklinde mütalaa ettikleri anlaşılıyor, Master Plan'da da, hayvancılığa dayalı sanayi deniyor. Bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek

açısından tarıma dayalı dediğimiz zaman, gerek bitki, gerek hayvansal ürüne dayalı sanayilerin düşünülmesi gerektiğini belirtmek istiyorum.

Hepinize saygılar sunarım, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Teşekkürler Sayın ÇİZMECİ. Sayın ATALAY, buyurun efendim.

Ata ATALAY-Devlet Planlama Teşkilatı-Kalkınmada Öncelikli Yöreler Dairesi

Sayın Başkan, teşekkür ederim. Ben soru sormayacağım, bir katkıda bulunmak istiyorum, iki günden beri "GAP ve Sanayileşme"yi değişik boyutlarıyla tartıştık. Başka bir gün, başka bir salonda GAP ve tarımsal üretimin arttırılmasını tartışabiliriz. Aslında, benim bu küçük konuşmam GAP İdaresiyle ilgili olacak çünkü çok değişik teknolojilerle bir takım çalışmalar yürütüyorlar. Mesela, arazi toplulaştırması çalışmasında, coğrafi enformasyon sistemini, bilgisayar ve haritanın birlikte kullanımını da kısmen uyguluyor olmaları gerek. Keza, benzer teknikler Bölge planlamada kullanılırsa, biraz önce, Cemal KARGI Bey'in belirttiği kriterleri, şu anda değişik kamu kuruluşlarınca çok değişik ölçekte hazırlanmış, toplanmış bilgileri, harita verilerini, tek bir ölçekte ve birarada kullanmamızı ve Gazi Üniversitesi'nden katkı sağlayan konuşmacının belirttiği kriterleri çok kolay uygulamamızı sağlayacaktır. Hatırlayacaksınız ki birkaç ay önce" Türksüt" adlı uydunun yakın bir gelecekte uzaya yerleştirilmesi için sözleşme imzalandı. Şu anda Çukurova Üniversitesi Ziraat Fakültesi'nin landsat görüntüleriyle, sadece toprak için kullandığı hava fotoğraflarıyla ve bir firmanın arazi toplulaştırma için kullandığı değişik teknikleri tek bir çatı altında, tek bir çerçevede toplayıp, bundan sonra Bölge'de sadece sanayi yer seçimi, sanayi gelişimi değil; Bölge'nin tüm gelişiminin yönlendirilmesi, doğal kaynakların geliştirilmesi, kontrolü için devreye koymak sanırım çok yararlı olacaktır. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Teşekkür ederim. Soruları böylece almış bulunuyorum. İzin verirseniz şöyle bir yöntem deneyeceğim; soruların kimlere yöneltildiği belli, ancak bildiri sunanların da cevap verme ya da soru sorma hakkını kısıtlamamak gerekir. Sayın BALAK'tan başlayarak makul bir sürede görüş belirtmelerini ya da soruları yanıtlamalarını isteyeceğim. Sayın BALAK, ekleyeceğiniz bir şey var mı?

Sedat BALAK-Genel Müdür-Sanayi ve Ticaret Bakanlığı-Küç. San. ve San. Böl. ve Sit.

Yok, Sayın Başkan, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Evet, Buyurun efendim.

Haydar ŞENGÜL-Çukurova Üniversitesi-Ziraat Fakültesi

Efendim ben özellikle yem sanayine ilişkin bir şeyler söylemek istiyorum. Bölge'deki hayvancılık, genellikle mera ve anız otlamaya dayalı bir hayvancılıktır. Projelerin tamamlanmasıyla bu olanaklar ortadan kalkacaktır. Yani mera ve otlatma olanaklarının azalmasıyla daha entansif ve karma yeme talebi yüksek olan bir hayvancılık

bekleyebiliriz. Bu nedenle, Bölge'nin talebinde bir artış tahmin edilmektedir. Bu bile, Bölge'de kurulu bulunan karma yem kapasitesi tarafından rahatlıkla karşılanabilecek bir artış olacaktır. Buna ek olarak, yem sanayinde de ek kapasitelere ihtiyaç yoktur. Bu sektördeki kapasite kullanımını arttırabilmek için dolaylı olarak da entansif hayvancılığı Bölge'de teşvik etmeliyiz. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Ben de teşekkür ederim. Buyurun Sayın ATALAY.

Turgut ATALAY-Başkan-Diyarbakır Belediyesi

Efendim, tabii ki Sayın ÇİZMECİ'nin belirttiği gibi, hayvansal ürünler sanayi, tarıma dayalı sanayi içindedir. Ancak, klasifiye ederken, rahat presente etmek ve anlaşılabilir kılmak bakımından öyle söylenmiştir. Yoksa, elbetteki tarıma dayalı sanayinin alt kolu olarak söylemek mümkündür. Yine Sayın ÇİZMECİ'nin bana ve arkadaşa yöneltiği bir soru, sanayi kuruluş yer seçiminde izin yerinin neresi olduğudur.

Mevcut durum itibarıyla bildiğiniz üzere, belediye sınırları dahilinde olduğu, hatta mücavir alanlarda dahil olmak üzere, normal inşaatlar yapıldığı gibi, sanayiye ilişkin yapılar için belediyeden izin alınmaktadır. Ancak, mücavir alan sınırları dışında bu kez izin sadece Bayındırlık Bakanlığı'nın taşra örgütünü ilgilendirmektedir, ama her halukarda Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın il sanayi müdürlüklerinin ilgisi ve bilgisi dahilinde olmaktadır. Açıkça ifade etmek gerekirse, sanayi yerleşim yerlerinin yakınında, hatta bazen, maalesef içinde oluyor. O bakımdan, ister belediye sınırları içinde olsun, ister mücavir alan içinde, hatta belli bir uzaklığa kadar yine belediyelerin mutlak surette bilgisinin olması gerekir, kanaatindeyim. Aslında, zaten organize sanayi kavramı bu meseleyi de kökünden halletmiş oluyor. Mesela, şu anda Diyarbakır'da organize sanayi yok. Teşvik tedbirlerinin bir anlamda bir kısım müteşebbis için veya müteşebbis görünenler için istismarı durumunda ve sayesinde, kentin dört bir yanında, gerek Mardin çıkışı, gerek Şanlıurfa yolu, gerekse Elazığ yolu üzerinde hatta Siirt, Van tarafına giden yolda, hemen herkes Devlet karayoluna çok yakın mesafelerde sanayi yapıları yapıyor ve maalesef bunları önleyemiyoruz, hatta izleyemiyoruz. O bakımdandır ki Sayın Müsteşarımız da buradayken, ben yeniden arzediyorum, Diyarbakır için özellikle organize sanayinin artık bir an önce yapılması kaçınılmaz bir durum haline gelmiştir. Tabii organize sanayi bölgesi olduğu zaman, Sayın ÇİZMECİ'nin sorduğu soru kendiliğinden cevaplanmış oluyor. Sanayici kuruluşunu o bölge içinde yapmak zorundadır. Yine Sayın ÇİZMECİ'nin bana yönelttiği bir diğer soru, GAP Bölge Kalkınma İdaresi'nin kurulması hakkındaki Kanun Hükmünde Kararname'de belediyelerin imar yetkilerinin bu İdare'ye devrolunmasıyla ilgilidir. Aslında, ben koordinasyon kurulu toplantılarında hep sözünü etmiştim; tabii ki bu eleştirilebilecek bir durum. Ancak, açıkça ifade etmek gerekirse, imar konusundaki yetkilerin belediyelerin elinde olmasından şahsen belediye başkanı olarak rahatsızım. Tabii bu konuda, bunun demokratik olmadığı, konusunda eleştiriler olacaktır. Ancak, takdir olunacağı üzere, imar konusu, şehir plancılığı temelinde, teknik bir konuyu içermektedir. Ben o bakımdan şahsen çok rahatsız değilim. Keşke GAP İdaresi bunu rahatlıkla yapsa. Ancak daha önce de ifade ettiğim gibi kendileri de zaten kadro itibariyle gerekli donatıya sahip değillerdir. Demin konuşmamda, o bakımdan bir dilekte bulunmuştum; GAP İdaremiz'in gerekli donatıyla teçhiz edilmesi GAP'ın gerek tarımsal, gerek sınai, gerekse kentsel alanda kaçınılmaz koşuludur diye düşünüyorum. Teşekkür ederim, saygılar.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Ben teşekkür ederim. Sayın ERGEN, ekleyeceğiniz bir şey var mı efendim?

Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN-Gazi Üniversitesi-Mühendislik Mimarlık Fakültesi

Benim bir iki eklemem olacak. Birincisi sorulan sorulardan şehir plancısı olmam nedeniyle biraz rahatsızlık duydum. Sanayi yer seçimi ile ilgili olarak GAP Bölgesi'nin büyük bir alan içerdiği ve bu alanın özelliklerinin bir takım farklılıklara dayandığı gözardı edilmemelidir. Bu özellikler tümüyle irdelendikten sonra ancak şurda sanayi olur, burada olmaz türünden sonuçlara varılabilmelidir.

Bir ikincisi de Sayın Belediye Başkanımız'ın imar yasasıyla ilgili uygulamaların belediyelerde olmasından dolayı duyduğu rahatsızlık, şehir plancısı olmam nedeniyle bana ters geliyor. Çünkü kalkınmış ülkelerde yaşayan vatandaşın sorunlarının dile getirilmesi yöntemi vardır. Eskiden olduğu gibi oluşur ise, bu tür planlamalardaki sorunların çözümlenmesi biraz daha güç olacaktır ve belediyeler de büyük ölçüde rahatsız olur diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Ben de teşekkür ederim, ama şunu da eklemeliyim sanıyorum, Sayın Başkan karşı tezi de belirtti. Sanıyorum uygulamadan gelen bazı sıkıntılar sözkonusu.

Bahri ERGEN-Gazi Üniversitesi-Mühendislik Mimarlık Fakültesi

Yalnız bunun çözümü, belediyelerin teknik kadroyla güçlendirilmesidir. Yani, bir belediyeye imar planı uygulamasıyla ilgili şehir planlama yetkisi vermek değil, tüm teknik birimleri donatmak uygun olacaktır. Yoksa, tabii ki diğer yönüyle düşünülürse, bir belediye başkanı meclisiyle karar verdiğinde, sorumluluk başkanın olursa büyük bir sorundur. O açıdan da tabii ki haklıdır.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Bunların tartışılabilecek konular olduğu anlaşılıyor, teşekkür ederim. Buyurun Sayın KARGI.

Cemal KARGI-Şube Müdürü-TOKB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Benim ilavem yok sadece sorulara cevap vereceğim. Sayın DEMİRKOL, 15 yıldır Şanlıurfa'da arazi devir temlikinin satışlarının yasak olduğunu söylediler. Bir kere bu sürede bir yanılma var; aşağı yukarı 4.5 yıldır devir temlikte bir sınırlama ve izin alma sözkonusu. Her şeyden önce, kuruluşlar görevlerini, mutlak, yasaya göre yapmak zorundadırlar. Yasa koyucu böyle bir hüküm koymuş ise, birtakım hizmetlerin gerçekleştirilmesinde, birtakım tedbirlerin alınması gerekliyse, buna şüphesiz kuruluşumuz uyacaktır. Yalnız, şunu rahatlıkla söyleyebilirim, taleplerin çok kısa sürede sonuçlandırılmasında çok gayretli çalıştığımızı belirtmek isterim.

Diğer bir soru, Sayın ÇİZMECİ'den geldi. Arazi kullanım planlamasını ilk defa Şanlıurfa'da gerçekleştiriyoruz dedik, tabii konu sanayi yer seçimiyle ilgili olduğu için değinmiştim. Başka yerlerde yapılıp yapılmayacağını sormuştu. Arazi kullanım planlamasında çalışmanın yaptırımcılığı olması gerektiğini söylemiştim. Eğer bu yaptırımcılık Yasa'dan kaynaklanıyorsa, çalışmanız rafta kalır. 3083 Sayılı Kanun'da böyle bir yaptırımcılık vardır. O nedenle, Şanlıurfa'da Proje'ye böyle bir çalışma kapsamında başladık. Ancak, yine 3083 Sayılı Kanunumuz Bakanlar Kurulu Kararı ile ilan edilen uygulama bölgelerinde Kanun'un meriyet kazandığını

belirtmektedir. Bu itibarla, uygulama bölgesi Tarım Reformu uygulama bölgesi olmayan yerlerde belirttiğiniz çalışmayı yürütmek, şüphesiz Yasa gereği mümkün değildir. Arazi toplulaştırması bitmeden, arazi kullanım planlaması yer seçimini nasıl yaptınız dediniz; arazi toplulaştırması ile arazi kullanım planı ayrı konulardır. Ayrıca, arazi toplulaştırması yapılan yer zaten ilk etapta sulama yapılan yerdir. Projemizde, biz buradaki alanı, planın hedeflerinden olan tarımsal niteliği korunacak alan diye düşünüyoruz. Bu itibarla, organize sanayi bölgesi veya çayır merada dönüşümler, orman özel mahsul plantasyonu tesis edilecek alanlar, bu alanın dışındadır ve bizim böyle bir çalışma yapmamıza da toplulaştırma mani değildir, teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Sayın DEMİRKOL, dışarıdaydı. Sırf ona bir şans daha vermek için küçük bir soru sormaya hakkım varsa, ben de onu sorayım. Arazi devir ve temlikinde izin olayı son 4.5 yılda var dediniz ondan evvel yok muydu? bir onu sormak istiyorum. İkinci olarak, böyle bir devir temlik ne kadar süre alıyor?

Cemal KARGI-Şube Müdürü-TOKB Tarım Reformu Genel Müdürlüğü

Şimdi efendim başta belirtmiştim, kuruluşlar görevlerini Yasa gereği yapmaktadır. 1984 yılında 3083 Sayılı Kanun yürürlüğe girdi ancak kanunun meriyet kazandığı alan olan Şanlıurfa 1986 yılında Bölge ilan edilmiştir. Dolayısıyla, 1986'dan itibaren Kanuna göre kısıtlama süresi 5 yıldır. Daha önceden böyle bir devir temlik yasağı sözkonusu değildi. 5 yılın da dolmasına 6-7 ay bir süre var. Ne kadar süre alıyor diyorsanız bizimle ilgili kısımda yani Tarım Reformu Genel Müdürlüğü'nde, Şanlıurfa'dan gelen bütün talepleri de dikkate alırsanız 15-20 gün içerisinde cevaplanmaktadır.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Peki efendim, teşekkür ederim. Son olarak Sayın Başkan 1 dakikalık süre kullanmak istiyor, izninizle onu vereyim. Buyurun efendim.

Turgut ATALAY-Başkan-Diyarbakır Belediyesi

Teşekkür ederim. Herhangi bir yanlış anlaşılmaya meydan vermemek bakımından bunu söylüyorum. Sayın ERGEN, "ben şehir plancısıyım, imar planlarını düzenleme yetkilerinin belediyelerin dışında olmasını pek uygun görmüyorum hem teknik hem demokratik bakımdan" dediler. Zaten Sayın ERGEN'e şunu söylemek istiyorum. Kendi de şehir plancısı olarak biliyordur hiçbir belediye imar planını zaten kendisi yapmıyor. İmar planları ya küçük kasaba belediyeleri için İller Bankası'nın, sağolsunlar, teknik yardımları oluyor veya daha komplike yerler için daha büyük yerler için de ihale ediliyor. Ya üniversiteler ya da özel mimarlık büroları bunu yapıyor. Tabii ki belediye meclislerinin şu yetkisi olmalı: şehirde ne kadar yeşil alan olacak, yani yasanın belirttiği veya standartları gerektiğinin üstünde bildiğim kadarıyla şu anda imar konusunda kişi başına 7 m2'lik yeşil alan gerekli ama bir belediye meclisi çıkar ben 10-15 m2lik istiyorum der, ama hiçbir belediye meclisi kalkıp da ben hiç istemiyorum veya 2-3 m2 ye indireceğim diyememeli. Zaten esasen bunun içindir ki, Yasa'da bu düzenlenmiştir ama belediye meclisleri onun dışında bunu söyleyebilirler. Fakat, yine hiçbir belediye meclisi şunu söylemez; sanayi kentin şurasında kurulsun, üç beş belediye meclisi üyesinin ya da yakınının çıkarına uygun şeklinde olmaz. Yani sanayi meselesi Sayın genel müdürümle de konuştuk. Mesela Diyarbakır için tespit edildiği söylenen yer tamamıyle Diyarbakır'da yılda 3,000 kez rüzgarın estiği kuzeybatı rüzgarları olan bir yerdir. Dolayısıyla, 20-22 km. uzaklıkta bir yerdeki hava kirliliği insanların ve kentin üzerinde olacaktır. Şimdi bir belediye meclisi çıksın desin ki, hayır burda olabilir. Olmaz, olmamalı, yanlıştır. Sayın ERGEN özür

diliyorum, belki siz konuyu biliyorsunuz, ben bilmiyorum ama 1 yılı aşkın bir zamandır yaşıyorum sadece, çok sıkıntılıyım ondan dolayıdır ki imar planıyla ilgili bizden önceki dönemde yamalı bohça misali hep değiştirmişler ve geçen seçimlerde biz aday olurken, inanın Diyarbakır'da da en tatlı iş, belediye meclis üye adaylığıydı. Herkes çok istiyordu, ben de niye böyle diye çok merak ediyorum. Nitekim, imar planıyla ilgili revizyon kararı aldık ve imar planımızın birini Yıldız Üniversitesi Mimarlık Fakültesi'ne yaptırıyoruz. Diğerini de daha önceki imar planını yapan Müelife revize ettiriyoruz. Ben meclislerin genel çerçeve anlamında yetkileri olmasın demiyorum ama bunlar teknik olarak belediyeleri aşan konulardır . Dolayısıyla, bu konuda sizler gibi uzman kuruluşların yetkili olması daha doğrudur diye düşünüyorum. Teşekkür ederim.

Doç.Dr. Yaşar Bahri ERGEN-Gazi Üniversitesi-Mühendislik Mimarlık Fakültesi

Yalnız ben belediye meclislerinin planı istediği gibi değiştirmeleri veya bir planlama niteliğinin doğrultusu dışında bir takım istekleri oluşturmalarını önermedim. Benim demek istediğim şu: belediyeler yasal olarak, teknik açıdan bir takım niteliklerle donatılabilir. Bu donatılmayla yetkili kişiler ortaya çıkabilir. Nasıl ki İller Bankası'nda bir takım yetkililer var, sorumlulukları üstleniyor, belediyelerde de aynı sorumlulukları üstlenebilir. Bu sistemle çözümlenebilirse yerinde yapılan planlamanın dinamik bir planlama olgusu yaratacağı yadsınmaz bir gerçektir. Teşekkür ederim.

Oturum Başkanı-Nuri ASLAN

Teşekkür ederim. Zannediyorum, "GAP ve Sanayi" sempozyumunun gerçekten bu tür tartışma ortamının sağlandığı büyük bir faydayı vurgulaması ve hele son dakikalarda gerçekleşiyor olması hepimizi sevindiren bir gelişme olmalıdır. Her şey bitti, bütün bildiriler sunuldu, bütün tartışmalar yapıldı. Mutlaka hayırlı, yararlı sonuçlar çıkacaktır. Benim görevim zannediyorum şimdi gene uzun bir teşekkür listesi saymak ama ben gene onu yapmayacağım. İlgili ve katkısı olan herkese teşekkür ediyorum ama herhalde özellikle teşekkür edilmesi gereken bir grup varsa o da şu saatlerde hala burada oturan ve birşeyler yapmaya çalışan sizlersiniz, sizlere teşekkür ederim. Saygılar sunarım ve Sayın GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanı Taylan DERİCİOĞLU'nu kapanışı yapmak üzere davet ediyorum.

KAPANIŞ KONUŞMASI

Doç.Dr.K. Taylan DERİCİOĞLU
Başkan, T.C. Başbakanlık
GAP Bölge Kalkınma
İdaresi Başkanlığı

Sayın Valim, Sayın Müsteşarım, Değerli Misafirler,

Şanlıurfa ili, 1980 yılı başlarından itibaren, GAP'la ilgili olarak birçok sempozyum, seminer ve toplantılara şahit oldu. Bunların arasında birkaç tanesi son derece önemliydi. Özellikle, 1987 yılı Nisan ayında tertiplenmiş olan, GAP sempozyumu son derece kapsamlı bir yapıya sahipti. Tarımından sanayisine, ticaretinden konutuna, ulaşımından haberleşmesine bir dizi sektöre değinildi. Bu sempozyum daha ziyade açıklayıcı bir hava içerisinde geçti. GAP'ın önemini ortaya koymak ve bunun entegre bir bölge kalkınma projesi olarak ele alınmasını tavsiye etmek niteliğindeydi. Bu genel sunumdan sonraki sempozyumlar, daha ziyade ilgili kuruluşların bir problem çözme arayışı içerisinde tertipledikleri seminerlere dönüştü. Bunlar arasında 29 Ekim 1989 tarihinde tertiplenmiş olan "Tarıma Dayalı Sanayi,Tarımsal Prodüktivite ve Tarımsal Kredi" konusundaki toplantı, T.C. Ziraat Bankası tarafından organize edildi. Burada, tarımsal sektördeki prodüktivite artışı, muhtemel tarıma dayalı sanayiler, GAP Bölgesi'nde bu işletmelerin yapısal durumu ve kredilendirme modelleri üzerinde duruldu ve bu konuda da Ziraat Bankası kendine özgü bir finansman modeli uygulamaya geçirdi. Bunu takip eden zaman içerisinde Türkiye Kalkınma Bankası yatırımlar ve teşvik sistemleri ile ilgili bir seminer tertip etti. Bu seminer, uygun modellerin GAP Bölgesi için geliştirilmesi ve uygulamaya konulması yönündeydi. Son olarak da yanlış hatırlamıyorsam, 10-11 Nisan 1989 tarihinde İş ve İşçi Bulma Kurumu Genel Müdürlüğü'nün organize etmiş olduğu bir seminere katıldık ve bunda da nitelikli işgücünün yetiştirilmesi, GAP Bölgesi için muhtemel istihdam alanları ve bu alanlarla işgücünün çakıştırılması konusu ele alındı. Bütün bu buluşmalar biraz önce de arz etmeye çalıştığım gibi, gerçekten artık GAP'ı tanımaktan ziyade, Proje'de kendilerine düşen görevi kendi insiyatifleri çerçevesinde ele alarak bunlara çözüm yolu aranması şeklinde oldu.

Bu sempozyumda konuyu geleneksel yaklaşımdan biraz daha sıyrılarak ele almak istedik. GAP'ın yalnızca bir sulama ve enerji üretimi projesi olmadığını, diğer sektörlerde de çok büyük gelişmelerin beklendiğini ve bu gelişmelere karşı da önlemlerin şimdiden alınması gerektiğini vurgulayarak, ilk sempozyumumuzu özellikle "GAP ve Sanayi" konusunda çerçevelemek istedik. Bundan sonra da tabii ki yine bazı buluşmalar düzenleyeceğiz. Önümüzdeki yılın ilk aylarında gerçekleştirmek istediğimiz diğer bir organizasyon da workshop niteliğinde olacak ve konu olarak sulama teknolojilerini düşünmekteyiz.

16 ve 17 Ekim tarihleri süresince, sanayi ile ilgili bazı spesifik konulara inmek imkanını da bulduk. Özellikle, sanayi yer seçimi , lojistik, hammadde, finansman, teşvik, beşeri kaynaklar, işgücü, organize sanayi bölgeleri konsepti, küçük ve orta ölçekli işletmeler, teknolojik yaklaşımlar ve teknoloji kullanımı, tarıma dayalı sanayi ve pazarlama konularına yeterince değinme imkanını bulabildik, zannediyorum. Bunlardan bence bir tanesi çok önemliydi ve bir boşluğun doldurulması anlamına geliyordu. O da teşvik sistemleri konuşulurken, sanayicinin yönlendirici kurum veya kuruluş arayışı içerisinde olduğunun vurgulanmasıydı. Bu sistem doğrudur. Hakikaten sanayici böylesine bir yönlendirici kuvvetten, yol gösterici bir kurum ya da kuruluştan yoksundur. Bunu şununla bağdaştırmak gerekir; sübvansiyon-enformasyon ikilemi kavramı ortaya

konmuştu. Bir yatırımcı ne kadar riskini düşük tutmak isterse, enformasyon düzeyini de o kadar yüksek tutmak zorundadır. Enformasyon düzeyi ne kadar yüksek olursa, yatırımcının üstleneceği risk o kadar düşük olur. Dolayısıyla, sübvansiyon vermek yerine, enformasyon sağlamanın daha sağlıklı bir yaklaşım olacağı kanısındayım. Bu nasıl gerçekleşebilir? Bu boşluğu doldurmak amacıyla, bizim aşağı yukarı üç yıldır üzerinde düşündüğümüz bir kavram var. O da "Ekonomik Kalkınma Ajansı" dır. Bölge'de, böyle bir Ajans'ın oluşturulması, çekirdek kadrosunun kurulması ve bunun işlevinin de şöyle tarif edilmesi gerekir; hem yerel hem de yabancı yatırımcının ihtiyaç duyacağı bilgileri bir bilgi bankasında toplamak, bunları kendisine yansıtabilmek ve yerel imkanların neler olabileceği hakkında, bu potansiyel yatırımcı kitlesine bilgi vermek hatta onların hesabına Bölge'de yapmaları gereken ön fizibilite ve fizibilite çalışmalarını yapmak. Böylesine bir Ajans'ın devreye sokulması, tahmin ederim şu an için İstanbul'da, İzmir'de ve Türkiye'nin diğer metropollerinde yerleşmiş olan büyük sanayicilerimizin Bölge'ye ulaşamamasının yarattığı boşluğu doldurabilir.

Bugün Türkiye'nin büyük sanayicileri gerçekten Bölge hakkında yeterli bilgiye sahip değildir. Daha birkaç ay önce, Master Plan'dan bir özet alıp kendi aralarında değerlendirmek istediklerini belirttiler. Ayrıca, üzülerek belirtmek istiyorum bugüne kadar yabancı yatırımcıların gösterdiği ilgi, yerli yatırımcılardan çok daha fazladır. Fakat, bu boşluk hâlâ dolmuş değildir: yani yerli yatırımcılar ne kadar bilgiye aç iseler, yabancı yatırımcılar da en az onlar kadar bilgiye açtır. Ancak, yabancı yatırımcıların avantajlı bir durumları araştırmaya daha yatkın olmalarıdır. Yerine gidip görmeyi daha çok istemektedirler. Dolayısıyla, Bölge'ye devamlı misyon göndermektedirler. Ne yazık ki yerli yatırımcılar bunu bile yapmıyorlar. Madem biz onları teşvik sistemiyle bu Bölge'ye çekemeyeceğiz; bu iş sübvansiyonlarla olmuyor, o zaman belki enformasyonla olur. Bu yoldan giderek, en kısa zamanda Ekonomik Kalkınma Ajansı'nın Bölge'ye kazandırılması konusunda çalışmalarımızı başlatmak niyetindeyiz. Zaten, bu konuda hem Sanayi ve Ticaret Bakanlığı ile hem de Türkiye Kalkınma Bankası'yla ilişki kurmuştuk. Modelimizi onların da görüşünü alarak oluşturmuştuk. Böylesine bir çalışmaya gireceğimizi sizlere müjdelemek isterim. Bunun yanısıra, yine aynı doğrultuda hizmet verebilecek bir Proje'yi de sizlere arz etmek isterim. O da ihalesine yeni çıkmış olduğumuz "GAP Ulaşım ve Altyapı Projesi" dir. Master Plan'dan sonra, Bölge ve Alt Bölge düzeyinde yapılan planlama çalışmalarının yerel düzeye indirgenmesini amaçlamaktadır. Yani, GAP Bölgesi'nde hangi konumlamaların sanayiler için uygun olduğunu ortaya koyacak, Bölge ulaşım ağını planlayacak ve bütün bu fonksiyonlara bağlı olarak da, hangi kentsel merkezlerin ne tip altyapı projelerine ihtiyaç duyduklarını ortaya çıkartacak ve bu ihtiyaçları giderecek bir çalışma olacaktır. Son derece de geniş kapsamlıdır. Bu çalışma içerisinde sanayi yer seçimine ve bunun analizine, büyük önem verilmiştir. Yine bu komponent içinde bir Yatırımcı Kılavuzu'nu da, ihale çerçevesinde işi alacak firmadan talep edeceğiz. Hiç olmazsa böyle bir enformasyon boşluğunu doldurmaya bir oranda katkıda bulunmuş olalım istiyoruz.

Burada sunulan bildirileri de bir yayın haline getirip, sizlere dağıtacağız. Hakikaten çok önemli görüşler ortaya konuldu. Şunu da iftaharla söyleyebilirim; katılım oranı da zannımızın çok üstündeydi. Katılımcı kişi sayısı; 270 kişi ile 110 kişi arasında değişti. Ortalama olarak 130 kişi bildirileri takip etti. Sayın Başkan'ın da az önce belirttiği gibi sizler de akşamın bu geç saatlerine kadar, sabırla buradasınız. Bunu da takdirle karşılamaktayız, eksik olmayın, sağolun, varolun. Programda yer alan 37 tebliğden, 33 tanesi sizlere sunuldu. Ben tebliğ sahiplerine ve Oturum Başkanları'na, huzurlarınızda teşekkür etmek istiyorum. Ancak, organizasyonda vermiş olduğu büyük destek için Sayın Valim Ziyaeddin AKBULUT'a ve Sayın Müsteşarım Akın ÇAKMAKÇI'ya özellikle teşekkürlerimi iletmek istiyorum. Son teşekkürü işbirliğini gerçekleştirme konusunda katkıları için DSİ 15. Bölge Müdürü Sayın Ünal ÇALIŞKAN'a iletmek istiyorum. Sizlerin huzurunda bu değerli kişilere teşekkürümüzü sunduktan sonra, İdarem adına ilginiz, katılımlarınız ve katkılarınız için sizlere de teşekkür etmek istiyorum. Hayırlı akşamlar diliyorum, çok teşekkür ediyorum ve sizleri saygıyla selamlıyorum.

SEMPOZYUMA GELEN KUTLAMA TELGRAFLARI

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Başkanlığınız'ca düzenlenen "GAP ve Sanayi" sempozyumuna davetiniz için teşekkür ederim. GAP Bölgesi'nde çeşitli sanayi dallarının kurulması ve geliştirilmesi yönünde, çok değerli katkılar sağlayacağına inandığım sempozyumun başarılı geçmesi dileğiyle, Sayın konuşmacıları ve Sayın konukları sevgi ve saygılarla selamlarım.

Kaya ERDEM

TBMM Başkanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Nazik davetinize en içten duygularımla teşekkür ediyorum. Güneydoğu Anadolu Projesi Türkiye'nin gelişmişlik düzeyini vurgulayan en önemli eserimizdir. Bu Proje'nin tümüyle yürürlüğe girmesi, sadece Bölge'ye değil, bütün Türkiye'ye olağanüstü bir güç katacaktır. Düzenlediğiniz sempozyumun Güneydoğu Anadolu Projesi Bölgesi'nde, sanayinin gelişme ve ilerlemesine yönelik seçkin fikirlerin ortaya çıkmasına yol açacağına inanıyorum. Bu dev esere her anlam ve ölçüde katkıda bulunanlara teşekkür ediyor, sempozyuma katılanlara sevgi ve saygılarımı iletiyorum.

Yıldırım AKBULUT

Başbakan

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" konulu sempozyuma nazik davetiniz için teşekkür ederim. Sempozyumun GAP Bölgesi'nde, sanayinin gelişmesi ve ilerlemesine katkıda bulunacağı inancıyla, başarılı geçmesini diler, katılan muhterem konuşmacı ve misafirlere selam ve saygılarımı sunarım.

Mehmet KEÇECİLER

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi Sempozyumu"nda bulunanları saygılarımla selâmlarım. Bu Milli Projemiz'in amacına uygun ve entegre bir şekilde gerçekleşmesi yolunda değerli hizmetleri geçenlere teşekkürlerimi sunuyorum. Bu muhteşem Proje'ye katkıda bulunmak şerefli bir milli vazifedir. Sempozyumun çalışmalarının bu ruh ve heyecanla cereyan edeceğinden eminim. Samimi başarı dileklerimle sevgi ve saygılarımı sunuyorum.

Kâmran İNAN

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Nazik davetiniz için teşekkür eder, başarılı çalışmalarınızın devamı temennisi ile şahsınızda tüm görevli ve misafirlere selamlar sunarım.

Hüsnü DOĞAN

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Nazik davetinize teşekkür ederken, "GAP ve Sanayi" konulu sempozyumun başarılı geçmesini temenni ediyor, en iyi dileklerimi sunuyorum.

Işın ÇELEBİ

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi Sempozyumu"na davetiniz için teşekkür eder, sempozyumun başarılı geçmesi temennisiyle selamlarımı sunarım.

Mehmet YAZAR

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi Sempozyumu"na nazik davetiniz için teşekkür eder, başarılı geçmesi dileğiyle saygılar sunarım.

İbrahim ÖZDEMİR

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Nazik davetinize daha önceden belirlenen programım nedeniyle katılamayacağım için üzgünüm. Teşekkür eder, saygılar sunarım.

Mustafa TAŞAR

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi Sempozyumu"na nazik davetiniz için teşekkür ederim. Türkiye'nin son yıllardaki kalkınmışlık göstergesi durumunda olan Güneydoğu Anadolu Projesi ve sanayinin konuşulup tartışılacağı sempozyumun başarılı geçmesi, Ülke kalkınmasına katkı sağlaması dileğiyle muhterem topluluğunuza saygılar sunarım.

Kemal AKKAYA

Devlet Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Toplantınıza katılamadığım için özür dilerim; toplantıda sunulan tebliğlerin birer kopyasını okuyabilmem için gönderirseniz, memnum olurum. Bu şekilde toplantınızda açıklanan değerli fikirlerinizden ve çalışmalarınızdan az da olsa yararlanabilirim. Tekrardan toplantınızın başarılı geçmesini diler, saygılarımı bildiririm.

Adnan KAHVECİ

Maliye ve Gümrük Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" konulu sempozyuma yoğun işlerim nedeniyle katılamıyorum. İkibinli yıllara hazırlanan Ülkemiz'in, GAP ve gelişen sanayimizin sayesinde, dünyadaki itibarlı yerini alacağı ve Ülkemiz'in gelişmesine büyük katkıda bulunacağı inancındayım. Bu inançla, çalışmalarınızda başarılar diler, selam, sevgi ve saygılarımı sunarım.

Avni AKYOL

Milli Eğitim Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi Sempozyumu"na ait davetinizi aldım. Teşekkür eder, şahsınızda tüm katılanlara selam ve sevgiler sunarım.

Cengiz ALTINKAYA

Bayındırlık ve İskân Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" konulu sempozyuma ait davetinizi aldım, teşekkür ederim. Sempozyumun başarılı geçmesi temennisiyle, katılan değerli misafirlere en iyi dileklerimle selam ve sevgilerimi sunarım.

Cengiz TUNCER

Ulaştırma Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" sempozyumu münasebetiyle göndermiş olduğunuz nazik davetinize teşekkür eder, sempozyumun başarılı geçmesi dileklerimle sevgilerimi sunarım.

Fahrettin KURT

Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" konulu sempozyuma davetinizden dolayı teşekkür ederim, başarılar dilerim, saygılar.

Süleyman DEMİREL

Doğruyol Partisi Genel Başkanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" sempozyumuna nazik davetinizden dolayı teşekkür ederim. Çalışmalarım nedeniyle katılamayacağım. GAP ve sanayi alanında çok değerli bilgiler verileceği şüphesiz olan sempozyumun başarılı geçmesi dileğiyle size ve sempozyuma katılan tüm davetlilere selam, sevgi ve saygılar sunarım.

Ünal YAŞAR

Gaziantep Milletvekili

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" sempozyumuna davetiniz için teşekkür ederim. Sempozyumun başarılı geçmesi dileği ile sempozyuma katılan misafirlere saygılar sunarım.

Hasan Celal GÜZEL

Gaziantep Milletvekili

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

16-18 Ekim 1990 tarihleri arasında Şanlıurfa'da yapılacak olan "GAP ve Sanayi" sempoyumuna nazik davetiniz için teşekkür eder, sempozyumun başarılı geçmesini diler, saygılar sunarım.

Prof.Dr. Ergün TOĞROL

Boğaziçi Üniversitesi Rektörü

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" sempozyumuna nazik davetiniz için teşekkür eder, sempozyumun başarılı geçmesini dilerim, saygılarımla.

Prof.Dr. Arif ÇAĞLAR

Fırat Üniversitesi Rektörü

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Nazik davetinizi aldım, teşekkür ederim. Yurdumuz'un gelecekte en büyük " Tarıma Dayalı İhracat Üssü " olarak kabul edilen GAP'ın yanında hem tarıma girdi temin edecek, hem de tarım ürünlerini işleyecek sanayiler olacaktır. GAP sonucu ortaya çıkacak her türlü sanayi potansiyelini değerlendirmek için bu konuda çalışan araştırmacı, uzman, müteşebbis ve yatırımcıları bir araya getirerek konu ile ilgili meseleleri tartışmak, bilgi alışverişinde bulunmak maksadıyla düzenlenen "GAP ve Sanayi" sempozyumu toplantısına iştirak edenlere selam ve sevgilerimi sunarım.

Hüsnü POYRAZ

Tarım Orman ve Köyişleri

Bakanlığı Müsteşarı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

16-18 Ekim 1990 tarihleri arasında Şanlıurfa'da yapılacak olan "GAP ve Sanayi" sempozyumuna maalesef katılamıyacağım. Sempozyumun başarılı geçmesini diler, saygılar sunarım.

Prof.Dr. Mehmet ERGİN

Tübitak Başkanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

16-18 Ekim 1990 tarihinde Şanlıurfa'da yapılmış olan başarılı "GAP ve Sanayi Sempozyumu" için Başkanlığınız'ı kutlar, sempozyum süresince şahsım ve çalışma arkadaşlarıma GAP İdaresi elemanlarınca gösterilen misafirperverliğe teşekkür eder, saygılarımı sunarım.

Zeynep ARAT

KÖY Başkanı, DPT

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" sempozyumu için gönderdiğiniz davete teşekkür ederim. Yoğun işlerim nedeniyle aranızda olamıyacağım için üzgünüm. Sempozyumun başarılı geçmesini diler, saygılar sunarım.

Faysal GEYİK

Başbakanlık

Devlet Meteoroloji Genel Müdürü

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

"GAP ve Sanayi" sempozyumuna işlerimin yoğunluğu nedeni ile katılamıyorum. İlginize teşekkür eder, saygılar sunarım.

Kerim Aydın ERDEM

TRT Genel Müdürü

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

16-18 Ekim 1990 tarihleri arasında ilinizde yapılacak "GAP ve Sanayi" konulu sempozyuma, işlerimin çokluğu nedeniyle katılamayacağımı üzülerek bildirir, sempozyuma katılan arkadaşlara başarılar dilerim.

Op.Dr. Ekrem BİLEK

Siirt Belediye Başkanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Ankara'daki yoğun işlerim ve yönetim kurulu toplantılarım nedeniyle bu fevkalade önemli sempozyuma katılamadığım için üzgünüm. Sempozyumun başarılı geçmesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi çiftçileri için de yararlı kararlar alınması ümidi ile sempozyumu izleyen değerli konuklara, en derin saygılarımı sunarım.

Osman ÖZBEK

Türkiye Ziraat Odaları Birliği

Yönetim Kurulu Başkanı

GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı'na

Nazik davetinize teşekkür eder, yoğun iş programım nedeni ile sempozyuma katılamayacağım için özür dilerim. En içten başarı dileklerimi sunarım.

Doç.Dr. Cenap ÖZDEMİR

Yüksek Öğretim Kurulu Temsilcisi

Baskı Desen Ofset A.Ş • 431 83 56 / ANKARA